

Ingvar B. Mæhle

Masse og elite i den romerske republikk

Unipub forlag
2004

© Unipub forlag og forfatteren, 2005

ISSN: 1502-1408

ISBN: 82-7477-195-8

Perspektiv: 17x 24

Nr. 25/2004

Henvendelser om denne boken rettes til:

Telefon: 22 85 30 30

Telefaks: 22 85 30 39

E-post: post@unipub.no

Boken kan bestilles på www.akademika.no

Omslag: Askim Grafix AS

Trykk og innbinding: AiT e-dit, Oslo 2005

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Unipub AS er et heleid datterselskap av Akademika AS, som eies av Studentsamskipnaden i Oslo.

Innhold

1. INTRODUKSJON: MASSE OG ELITE I DEN ROMERSKE REPUBLIKK	5
Forskningstradisjonen.....	6
Patronasje og demokrati i et komparativt perspektiv	13
Demokratisk elitisme.....	17
Et politisk spill: firspannskonkurransen	18
Kilder	20
2. BLANDINGSFORFATNINGEN	35
Polybios' og Ciceros harmonimodell.....	36
Demokrati i den romerske republikk?	47
Konsensus, konkurranse og konflikt	60
<i>Mos maiorum</i>	68
Borgernes sjanser på den politiske arena.....	74
3. PATRONASJE I ROMERSK POLITIKK.....	79
Var alle romerske borgere bundet til patroner?	80
Søkte eliten sammen i koalisjoner?	89
Var velgerne lydige redskaper i elitens maktkamp?	92
Universelle patroner og manipulasjon av knappe ressurser	94
Korrupsjon, kontroll eller innflytelse?	98
Patronasje som en nødvendig, men ikke tilstrekkelig faktor	104
4. FIRSPANNSKONKURRANSEN.....	109
Venn	112
Patron	114
Stormann	115
Politiker	120
Kjerne og følge	127
Kapital og oppslutning	131
Størst, fremst og best	135
5. DEN KLASSISKE REPUBLIKK (287–134 f.Kr.).....	141
En ny konsensus.....	142
Gaius Flaminius (død 217 f.Kr.).....	146
Scipio Africanus den eldre (236–183 f.Kr.).....	151
Marcus Porcius Cato (234–149 f.Kr.).....	164
Cato mot scipioene.....	172

Scipio Aemilianus Africanus den yngre (185–129 f.Kr.)	175
6. DE FØRSTE <i>POPULARES</i>	181
Tiberius Sempronius Gracchus (163–133 f.Kr.)	185
Gaius Sempronius Gracchus (154–121 f.Kr.)	193
7. BORGERKRIG.....	207
Gaius Marius (157–86 f.Kr.)	208
Marius og Saturninus	217
Forbundsellekrigen	222
Erobringene av Roma	225
8. DEN SISTE <i>POPULARIS</i>	231
Romersk politikk etter Sulla	233
Julius Cæsars tidlige karriere	238
Den katalinariske sammensvergelsen.....	243
Cæsar med imperium	257
Triumviratet	260
I skyggen av triumviratet	268
KONKLUSJON	275
BIBLIOGRAFI	279
Litteratur:	280
Kilder	288

Kart

1.1. Italia-kart med bynavn	32
1.2 Italia-kart med bystatus før forbundsellekrigen	33
1.3 Imperium Romanum	34

Figurer

Figur 2.2 Oversikt over de romerske folkeforsamlingene 218–49 f.Kr.	43
Figur 2.3 Embetsverket i den romerske republikk	50
Figur 4.1: Firspannskonkurransen	111
Figur 4.2: Kjerne og følge	129
Figur 4.3: Kapital og oppslutning	131
Figur 4.4: Cursus honorum	139

1. Introduksjon: Masse og elite i den romerske republikk

Relieff fra det augusteiske fredsalter, *Ara pacis*, som viser en prosesjon av senatorer.
Foto: Ingvor Mæhle

Forskningstradisjonen

Den romerske republikk (509–49 f.Kr.) var ifølge den greske historikeren Polybios (ca. 200–118 f.Kr.) en blandingsforfatning med et demokratisk, et monarkisk og et aristokratisk element. Det demokratiske element, representert ved folkeforsamlingene, vedtok lovene og valgte det monarkiske element, embetsmennene, og dermed også indirekte det aristokratiske element, det rådgivende senatet rekruttert av tidligere embetsmenn.¹ Mathias Gelzer demonstrerte i *Die Nobilität der Römischen Republik* (1912) at dette systemet var dominert av en liten politisk elite, kalt nobileteten, og at det høyeste embetet i staten, konsulatet, gikk på omgang mellom relativt få politiske familier. En politikers sjanser for å nå de høyeste embetene var langt bedre om hans forfedre hadde gått foran ham, slik at han var født med den *nobilitas* konsulatet skjenket, ikke bare til konsulen selv, men også til hans etterkommere.

Gelzer mente at denne embetsadelens makt ikke alene kunne tilbakeføres til de begrensningene det demokratiske elementet i blandingsforfatningen var underlagt. Den romerske republikk utviklet seg riktignok aldri til et demokrati av athensk type, der selv en fattig borger hadde lov til å legge frem forslag, diskutere forslagene i folkeforsamlingen og stemme over dem, på lik linje med sine mer velstående medborgere. De romerske folkeforsamlinger var tause, forslagene ble fremmet av valgte embetsmenn, og avstemningen foregikk i triber og centurier, stemmeenheter organisert etter henholdsvis bosted og formue. Likevel hadde det romerske folk, ifølge Gelzer, en viktig rolle å spille i det politiske systemet, og deres krav kunne ikke ignoreres. Selv om de rikeste ble favorisert i den timokratiske centurieforsamlingen der konsulene ble valgt, var det de mellomstore bøndene som kontrollerte flertallet av centuriene.² Hvorfor valgte disse bøndene da alltid medlemmer av den sosiale eliten inn i den politiske eliten, og hvorfor foretrakk de etterkommere av konsuler og pretorer fremfor «nye menn» til disse embetene? Gelzers løsning var at elitens grep om den politiske makt var bygget på sosial makt: Størstedelen av folket var bundet til eliten med personlig troskapsbånd i patron-klient-relasjonen, og det politiske liv ble styrt av allianser mellom medlemmer av eliten. Fraksjonen som sammenlagt kontrollerte det største *clientela*, dominerte. Patronasje nøytraliserte således det demokratiske elementet i blandingsforfatningen. Gelzers elegante løsning stod for inntil ca. 20 år siden uimotsagt i nordvesteuropeisk antikkforskning. Patron-klientforholdet var universalnøkkelen til romersk politikk, enten man brukte det, som Gelzer selv, til å forklare hvorfor folket ikke brukte den makten de tross alt hadde, eller anså patronasje som forklaringen på hvorfor romerne ikke utviklet et fullstendig demokrati.

Denne *clientela*-teorien var en reaksjon mot tradisjonen etter Theodor Mommsens *Römische Geschichte* (1881–82). Også Mommsen behandlet patron-klient-institusjonen³, men den spilte for ham aldri hovedrollen i romersk politisk historie. Han bemerker hvordan den uavhengige middelstand, allerede i begynnelsen av det andre århundret f.Kr., fikk stor konkurranse i folkeforsamlingene fra *der abhängige Pöbel*, som var knyttet til

¹ Polyb. 6.2–18.

² Gelzer 1912, 43.

³ Se for eksempel Mommsen I, 60–61, 85, 809.

nobiliteten gjennom patron-klient-forholdet. Dette tillegges imidlertid ingen avgjørende betydning for den politiske utviklingen. Ettersom politikk før Tiberius Gracchus' tribonat i 133 f.Kr., ifølge Mommsen, stort sett handlet om personvalg av liten interesse for den jevne borger⁴, tjente patronasje verken til å undergrave det demokratiske elementet eller forklare dets begrensede virkefelt. Folkeforsamlingens demokratiske karakter var i dette perspektivet bare en fasade for et grunnleggende aristokratisk system.⁵ Mommsen bemerket selv hvor fullstendig meningsløst, ja, latterlig, det ville være å overlate en tilfeldig sammenrasket mengde av italienske bønder det avgjørende ord i de viktigste statsanliggender. Folket sa som regel ja til alle forslagene de fikk fremlagt, og når de en sjelden gang sa nei, som i forbindelse med krigserklæringen mot Makedonia i 200 f.Kr., var det fort gjort å overtale dem til å endre mening.⁶

Den første betingelsen for en offentlig løpebane fra midten av det andre århundret var, ifølge Mommsen, mektige forbindelser. Denne løpebanen begynte dermed beklageligvis ikke lenger i militærleiren, hvor kandidatene hadde kunnet gjøre seg fortjent til folkets tillit, men i de innflytelsesrike mennenes forværelser. Det var imidlertid ikke kun forholdet til de høye herrer en ambisiøs ung mann måtte pleie, også pøbelen krevde sitt og forlangte å bli behandlet med respekt. Følgen av den intensiverte konkurransen om offentlige embeter var derfor at de fornemme måtte nedverdige seg til å tigge om folkets tillit og hilse hver enkelt borger med navn. Dette tiggeri og smiskeri for å oppnå statens høyeste embeter var lite forenelig med den opphøyde rolle kandidatene skulle innta dersom de faktisk ble valgt, og dette undergravde politikernes evne til å opptre som ekte statsmenn, skriver Mommsen. De stadig hyppigere ropene på reform var et utslag av dette forfallet. De tjente til å skape blest om den enkelte politiker, og var desto mer effektive om de angrep personer snarere enn saker. Den intensiverte konkurransen i senrepublikken førte til en splittelse av den politiske eliten i oligarker og demokrater. Ifølge deres respektive partinavn ville *optimates* virkeliggjøre «de bestes» vilje og de folkevennlige (*populares*) borgernes vilje. Men i virkeligheten, skriver Mommsen, fantes det verken et ekte aristokrati av «de beste» eller et ekte og selvstendig folk, hvis vilje kunne identifiseres og virkeliggjøres. *Populares* og *optimates* var like bundet opp i status quo, og deres valg av «parti» var basert på taktiske vurderinger snarere enn politisk overbevisning.⁷

For Mommsen var altså stridighetene mellom to partier i senatet hovedtemaet i romersk politikk. Til tross for en viss sympati med den selvbergede, uavhengige bonde, ryggraden i Mommsens velmenende, men ignorante «middelstand», hadde han svært liten tillit til denne middelstandens dømmekraft i statsaker. Den jevne borgers lydighet overfor nobiliteten var overhodet ikke et problem i Mommsens historie. Det nye i Gelzers perspektiv er for det første at han tar det demokratiske elementet på alvor og prøver å forklare hvordan det gikk til at eliten, til tross for at folket hadde stor makt, likevel dominerte den politiske arena. For det andre legger han hovedvekten på de personlige, vertikale båndene mellom eliten og massen, ikke bare for å forklare elitens dominans, men også for å forklare den politiske beslutningsprosessen generelt. Personlige forbindelser mellom medlemmer av eliten og mellom eliten og massen blir viktigere enn skillet

⁴ Mommsen II, 71.

⁵ Lintott 1994, 12.

⁶ Mommsen I, 808–809.

⁷ Mommsen II, 72–73.

mellom *populares* og *optimates*. Det romerske folkets formelle frihet ble nøytralisert gjennom elitens uformelle makt.

Disse to fundamentalt forskjellige innfallsvinklene til studiet av antikken var sterkt preget av den politiske situasjonen i Europa i henholdsvis siste halvdel av det nittende århundret og første halvdel av det tjuende. Politikken i annen halvdel av 1800-tallet var fortsatt et spill mellom gentlemen fra den gamle overklasse og den nye høyere middelklasse, der aktørene nok kunne være uenige i viktige prinsipper, men var samlet i sin forakt overfor den udannede masse. Både konservative og liberale, som noenlunde tilsvarte romernes *optimates* og *populares* i Mommsens beskrivelse, hadde et paternalistisk forhold til folket. Forskjellen mellom dem var hvordan de ønsket å utøve denne paternalismen. Slutten av det nittende århundret og begynnelsen av det tjuende markerte imidlertid overgangen til massemobiliseringens tidsalder. Maktforholdet mellom den politiske eliten og massen av stemmeberettigede i de store industrialiserte nasjonalstatene ble problematisert av en rekke forskere, og ble kanskje klart formulert av de italienske eliteteoretikerne Roberto Michel (1915), Vilfredo Pareto (1935) og Gaetano Mosca (1939).⁸ *La Partitocrazia*, partistyret, var ifølge disse tenkerne et folkestyre bare i navnet og partiene var den reelle maktbasen for de politiske eliter. Folket ble styrt av sine folkevalgte, og ikke omvendt. Mussolinis parole, *Contra i partiti, per il popolo*, er bare det programmatisk uttrykket for denne gjengse analysen i samtidens demokratidebatt. Gelzers *clientela*-modell ble til i dette intellektuelle og politiske landskapet, og den har vært dominerende i den nordvesteuropiske forskning om den romerske republikk like til i dag, med fremtredende elever som Münzer, Premerstein, Syme, Taylor, Scullard, Badian og Gruen. I den sydeuropeiske forskningstradisjonen, og først og fremst i den italienske, har imidlertid Mommsens topartimodell hatt større gjennomslagskraft.⁹

Friedrich Münzer fulgte opp Gelzers innsikter allerede i 1919 med *Römische Adelsfamilien und Adelsparteien*, der han ut ifra prosopografiske¹⁰ funn konkluderte med at den politiske kamp ble utkjempet innenfor senatet snarere enn i folkeforsamlingene, og stod mellom forskjellige grupper basert på slekt og familietilknytning, vennsforbindelser og patronasje. Münzers adelspartier var i motsetning til Mommsens ikke basert på programforskjeller, men var utelukkende sammenslutninger for å sikre gruppens dominans over den politiske arena. Folkeforsamlingene var også i Münzers analyse av underordnet betydning. Von Premersteins *Vom Werden und Wesen des Prinzipats* fra 1937 beskriver keiseren som en *Gefolgschaftsführer*, med hele det romerske folk som sine personlige klienter, knyttet til ham gjennom en troskapsed. Referansene til samtidige begivenheter og nye former for politisk lederskap er tydelige. Denne utvidelsen av *clientela*-begrepet deler han med Ronald Syme, som i sin meget innflytelsesrike monografi om republikkens fall fra 1939 beskriver Augustus som en blanding av partileder og universell patron. Syme slår i begynnelsen av *The Roman Revolution* fast at det bak enhver styreform, enten den kalles demokratisk, aristokratisk eller monarkisk, skjuler seg et

⁸ Robert Michels 1915: *Political Parties*; Vilfredo Pareto 1935: *The Mind and Society*; Gaetano Mosca 1939: *The Ruling Class*.

⁹ Perelli 1982; 1994.

¹⁰ Den prosopografiske metoden i studiet av den romerske republikkens politikk: analyser av navn på embetsmenn og kombinasjoner av embetsmenn.

oligarki.¹¹ Han fortsetter med å kalle den romerske konstitusjonen «a screen and a sham»¹² og konsentrerer seg deretter utelukkende om relasjoner mellom medlemmer av eliten som avgjørende for den politiske utviklingen. I Symes fortolkning tjente patronasje altså ikke, slik Gelzer hadde gått ut ifra, til å absorbere et demokratisk overskudd, et ubrukt demokratisk potensial i den romerske blandingsforfatningen. Patron-klient-forholdet var snarere det sosiale limet som holdt styrende og styrte sammen, til tross for at de styrte ikke følte noen tilhørighet til det oligarkiske politiske systemet.

Etter 2. verdenskrig har antikkforskerne forsøkt å integrere de politiske stridighetene Mommsen-skolen noe anakronistisk jevnførte med attenhundretallets partipolitikk, med den nye gelzerske ortodoksien. En større bevissthet om betydningen av demokratiske spilleregler, og en økende konsensus rundt en normativ oppvurdering av folkets makt, førte til en forskyvning i *clientela*-teoriens fokus; antikkhistorikerne lot seg ikke lenger forundre over hvor mye formell makt de romerske borgerne hadde uten å bruke den, men spurte snarere hvorfor romerne ikke utviklet et ekte demokrati av athensk type. Patronasje tjente med andre ord til å kompensere for et demokratisk underskudd i den romerske republikk, snarere enn til å absorbere et overskudd. Oligarkiets jernlov, som Syme overtok fra Michel og målbar med stor overbevisningskraft, dominerte fortsatt forståelsen av forholdet mellom elite og masse. Med fascistenes og nazistenes suksess i mellomkrigstiden friskt i minnet var massen riktignok fremdeles ansett for å være lettpåvirkelig og uselvstendig, men dens uansvarlighet var et situasjonsbestemt fenomen, ikke et uttrykk for naturens orden. De institusjonelle begrensningene som skilte romernes tause folkeforsamlinger fra athenernes debatterende folkeforsamling, de økende avstandene til det politiske sentrum etter at flere og flere bysamfunn utenfor Roma fikk romersk borgerrett, og ikke minst de store utgiftene forbundet med å være politiker, kom følgelig mer i forgrunnen. Massen var ikke lenger ansett for å være prinsipielt ute av stand til å styre selv. *Clientela*-institusjonen ble i dette perspektivet ikke bare, som tidligere, svaret på hvorfor eliten dominerte det demokratiske elementet i blandingsforfatningene, men tjente nå i større grad til å forklare hvorfor folket fant seg i de institusjonelle begrensningene som gjorde denne dominansen mulig. Til tross for denne justeringen var analysen fortsatt basert på en enkelt faktor; *clientela* var stadig universalnøkkelen til romersk politikk.

Selv om Lily Ross Taylor i *Party Politics in the Age of Caesar* (1948) la større vekt på det politiske systemets oppbygning og drøftet velgeratferd mer eksplisitt, delte hun Gelzers og Symes oppfattelse av at det var de personlige forbindelsene som var viktigst for den som søkte politisk makt. Hun tok imidlertid også opp igjen *optimates-populares*-distinksjonen, som Mommsen-tradisjonen hadde lagt hovedvekten på, og forsøkte å forene dette fenomenet med den nye *clientela*-modellen, ved å redusere disse merkelappene til politiske slagord og taktikkeri, fremfor vesensforskjeller mellom politiske programmer. Dette synspunktet ble også delt av H.H. Scullard, som videreførte den prosopografiske innfallsvinkelen i *Roman Politics 220–150 B.C.* (1951), og gjenfinnes i Erich S. Gruens *The Last Generation of the Roman Republic* (1974). Ifølge Taylor og hennes meningsfeller var det av underordnet betydning om eliten regjerte via det tilsynelatende demokratiske tribunembetet eller gjennom det klart aristokratiske senatet. I begge tilfeller

¹¹ Syme 1939, 7.

¹² Syme 1939, 15.

ble politikerne rekruttert fra samme gruppe, og delte denne gruppens interesser. De toneangivende antikkforskerne var fremdeles mer opptatt av den politiske elitens sammensetning enn av under hvilke betingelser eliten utøvde sitt politiske lederskap. Taylors og Gruens analyser av de politiske institusjonene er imidlertid så samvittighetsfulle at de også kan brukes til å argumentere mot deres hovedteser, og begge bøkene regnes blant de beste innføringene i romernes politiske liv de siste tjue årene av republikkens historie.¹³

P.A. Brunts *Social Conflicts in the Roman Republic* fra 1971 innledet en ny trend, der forholdet mellom eliten og massen ikke bare ble analysert ut ifra et klientellistisk perspektiv, men også ut ifra interessekonflikter, politiske krav og reformer. Noe egentlig oppgjør med den klientellistiske modellen og eliteperspektivet på romersk politisk historie finner vi likevel ikke her. Brunt arbeidet imidlertid videre med å relatere sine funn til det rådende klientellistiske perspektivet. I *The Fall of the Roman Republic and Related Essays* fra 1988 leverte han, ifølge blant andre Fergus Millar, dødsstøtet mot *clientela*-teorien. Gjennom en grundig gjennomgang av kildegrunnlaget for *clientela*-teorien demonstrerte han at romersk politikk i senrepublikken var langt mer komplisert enn Gelzer-skolen har gått ut ifra; vennskap og allianser var flyktige, lojaliteter kortvarige og ofte motstridende, og patronasje begrenset både i omfang og intensitet. For Brunt var romersk politikk preget av interessekonflikter snarere enn konsensus mellom elite og folk. De romerske folkeforsamlingene var langt fra demokratiske eller representative for borgerbefolkningen, men kunne likevel fatte vedtak og velge kandidater som ikke hadde senatsflertallets støtte. Folkets makt og uavhengige dømmekraft kan derfor, ifølge Brunt, ikke ignoreres i studiet av den romerske republikk.¹⁴

Fergus Millar var, med sin kontroversielle artikkel *The Political Character of the Classical Roman Republic* (1984) den som først og mest konsekvent argumenterte for at Polybios' beskrivelse av et demokratisk element i den romerske republikk ikke bare pekte på en konstitusjonell formalitet, men også en praktisk-politisk realitet.¹⁵ *Clientela*-teoriens «død» og oppvurderingen av det demokratiske elementet i den republikanske forfatningen henger for ham uløselig sammen. Den fornyende debatten om den romerske republikkens politiske karakter som Millar startet, bærer tydelig preg av at demokratibegrepet etter 2. verdenskrig har fått en udelt positiv betydning. Millar sammenligner den romerske republikk med det athenske demokrati, fremhever det man tradisjonelt oppfatter som politikeratferd, fremfor patronasje, og han tar elitens taler til folket og manglende voldsmakt overfor folket til inntekt for sitt syn.¹⁶ Han drøfter imidlertid aldri *clientela* eksplisitt, og går ikke, som Brunt, i nærkamp med *clientela*-teoriens kildegrunnlag. Han nøyer seg med å avvise denne relasjonens betydning for distribusjonen av den politiske makt, igjen med henvisning til Polybios, som ifølge Millar gjorde rett i å ignorere disse båndene.

Millars argumentasjon mot det rådende elitistiske perspektivet på romersk politikk består av tre hovedpunkter. For det første gjorde størrelsen på befolkningen, spesielt i republikkens siste hundreår, det umulig å kontrollere befolkningen gjennom patron-klient-forholdet. Eliten kunne ikke, ifølge Millar, integrere 400 000-700 000 borgere i sine klientell. For det andre

¹³ Se f.eks. Yakobson 1992, 40.

¹⁴ Brunt 1988, 23–26.

¹⁵ Millar 1984, 1986; 1994.

¹⁶ Demonstrert blant andre av Nippel 1984.

forteller alle våre kilder om elitens intense konkurranse om å få innflytelse blant de øvrige borgerne. Dette ville ikke ha funnet sted om størsteparten av borgerne var denne elitens klienter, slik Gelzer-skolen forutsetter. For det tredje nøt borgerne tre basale konstitusjonelle rettigheter, nemlig direkte avstemning i lovforslag og krigserklæringer, direkte valg av alle embetsmenn og domsmyndighet i begge folkeforsamlingene. Polybios gjorde derfor rett i å beskrive folkeforsamlingene som et demokratisk element i en blandingsforfatning. Eliten kunne ikke ignorere folkets vilje.¹⁷ I monografien *The Crowd in Rome in the Late Republic* (1998) viser Millar til Brunts grundigere og tidligere kritikk av *clientela*-teorien på en måte som illustrerer holdningen til teoriens kritikere svært tydelig:

What can be asserted categorically, however, is that a rigorous examination by P.A. Brunt of the evidence available to us contains no valid support for the notion that the key to Roman politics lies here. In the future, someone else may successfully reinterpret the evidence and re-establish *clientela* as a fundamental feature not only of Roman social relations but of the functioning of politics and of voting in elections and in the passing of *leges* [laws]. For the moment, however, this book will operate on the assumption that no such universal clue is at hand.¹⁸

Mot Gelzer-skolens tese om at det romerske folk var bundet til eliten i patron-klient-relasjoner, og at eliten avgjorde den politiske beslutningsprosessen, gjennom allianser mellom ledere for store klientell, setter kritikerne, først og fremst Brunt og Millar, frem en antitese: Romersk politikk var styrt av interessekonflikter mellom ulike sosiale grupper og preget av konkurranse om makt og ære. Folket ble holdt i tømme av institusjonelle faktorer, ikke av patronasje, og folket aksepterte disse begrensningene i sin makt av forsvarspolitiske årsaker, snarere enn ut ifra respekt for *mos maiorum*, fedrenes skikk. Stadig krigføring på grunn av en utsatt geografisk posisjon og behovet for å opprettholde et imperium, skapte nemlig et behov for lederskap som athenerne greide seg uten. Selv om *clientela*-teorien savner tilfredsstillende kildegrunnlag for sine underliggende premisser¹⁹ og dens tilhengerne i stor grad har neglisjert beretninger om konflikt og konkurranse, er det likevel en rekke kilder som viser at patronasje på en eller annen måte var sentral i romersk politikk. Mens kritikerne har vært uklare på hvordan disse konkrete tilfellene av patronasje i kildematerialet skal innlemmes i deres konfliktorienterte modell for romersk politikk, har tilhengerne av *clientela*-teorien godtatt store deler av kritikken, men uten å forsøke å forene motsetningene mellom det klientellistiske og konfliktorienterte perspektivet i en ny syntese.²⁰

De siste tjue års forskningsdebatt om romernes politiske liv har klart demonstrert at patronatet ikke er den eneste nøkkelen til en forståelse av forholdet mellom de styrende og de styrte i den romerske republikk. Uenigheten i dag går ut på om det likevel er den viktigste nøkkelen, slik bl.a. A. Burckhardt, M. Jehne og E. Gruen hevder, eller om reformpolitikk og statsmannskunst, samt sjenerøsitet overfor hele bysamfunnet og direkte stemmekjøp, var avgjørende, slik det hevdes av Peter A. Brunt, Fergus Millar, Alexander Yakobson og John North. Det har også vært foreslått å utvide patronatbegrepet til å omfatte disse alternative virkemidlene, og dermed «redde» Gelzer-tradisjonens tolkning.

¹⁷ Millar 1984, 2.

¹⁸ Millar 1998, 9.

¹⁹ Dette vil bli nærmere drøftet i 3. kapittel.

²⁰ Se f.eks. Burckhardt 1990, Gruen 1992, m.fl.

Christian Meyer i *Res Publica Amissa* (1966), Wallace-Hadrill i *Patronage in Ancient Societies* (1989) og senest Martin Jehne i *Demokratie in Rom* (1995) har forsøkt å forene disse tilsynelatende motstridende fenomenene i det jeg vil kalle en *konseptuell syntese*. Folkevennlig politikk og sjenerøsitet overfor hele folket blir i deres analyse en form for patronasje, da disse ytelsene strømmet fra topp til bunn i samfunnet, på elitens egne premisser. Denne utvidelsen av patronasjebegrepet er imidlertid en uthuling av begrepets meningsinnhold, med en meget tvilsom analytisk gevinst.²¹ Dersom alt en politiker gjør til beste for det brede folk, kan kalles patronasje, faller også moderne politikere inn under begrepet, og vi har ikke lenger et redskap til å forklare det særegne ved det romerske systemet. Like uholdbart er det imidlertid å avvise patronatets betydning med den begrunnelse at det ikke var enerådende i distribusjonen av den politiske makt, slik P.A. Brunt og F. Millar synes å gjøre.

I M. Finleys *Politics in the Ancient World* (1983) behandles patronasje som en del av elitens maktgrunnlag på linje med deres generelle villighet til å distribuere sin rikdom til gode for hele samfunnet, såkalt *community patronage*, samt prestisje, karisma, *mos maiorum* og kontroll av kultsentre. Finley var også etter eget utsagn villigere enn mange historikere til å vektlegge betydningen av politiske og økonomiske programmer. Han konkluderer med at den gresk-romerske verden ville ha vært unik om ikke det personlige patronat spilte en rolle i å opprettholde maktstrukturen, men avviser *clientela*-teoriens overforenkende fortolkning av romersk politikk.²² Han gjorde imidlertid ikke klart *hvilken* betydning patron-klient-relasjonene hadde i den politiske beslutningsprosessen.²³ Det samme gjelder C. Nicolet, som i *The World of the Citizen in Republican Rome* (1980) gir et langt bredere perspektiv på romersk politikk og borgernes rolle enn det som har vært vanlig, men skyver *clientela* i bakgrunnen snarere enn å sette *clientela* på plass.²⁴ Andrew Lintott nøyer seg likeledes i *The Constitution of the Roman Republic* (1999) med å reise tvil om *clientelas* betydning for deretter å gå over til å drøfte noe annet.²⁵

Brunt var derfor, inntil A. Jakobsons meget grundige *Elections and Electioneering in Rome. A Study in the Political System of the Late Republic* (1999), den eneste som kritiserte teorien på dens egne premisser, men Brunts kritikk er så rigorøs at den etterlater mer tvil enn sikkerhet om hvilken rolle patron-klient-forhold egentlig spilte i romersk politikk. Han krever blant annet at begrepene *patronus* eller *cliens* skal være brukt i kildene for å akseptere at de omtaler patron-klient-forhold, og ekskluderer dermed fra diskusjonen en rekke referanser til vennsforbindelser som tydelig er hierarkiske, og hvor den svakere parten åpenbart står i gjeld til den sterkere. Alexander Jakobson forsøker imidlertid å veie forholdet mellom det han kaller private og offentlige aspekter i romersk politikk, dvs. velgeratferd påvirket av personlige forbindelser til kandidatenes sosiale nettverk, og velgeratferd påvirket av såkalt politiske hensyn, samt kandidatenes sjenerøsitet overfor

²¹ Se kapittel 3 for en diskusjon av disse forskningsposisjonene.

²² Finley 1983, 45.

²³ Brunts da ennå ikke publiserte arbeid om *clientela* er oppført i litteraturlisten til *Politics in the Ancient World*.

²⁴ Nicolet 1980, 297–310.

²⁵ Lintott 1999, 175–81. Det samme gjelder hans bidrag i 9. bind av *The Cambridge Ancient History* (1994), noe som viser tydelig at patronasje ikke lenger er like enkel å plassere i forhold til andre virkemidler i romersk politikk.

hele bybefolkningen. Han slår fast at denne avveiningen ikke kan gjennomføres med den type selektiv sitering av kilder som har preget debatten frem til nå.²⁶ Hans grundige analyser ender likevel med en negativ konklusjon med hensyn til en bestemmelse av patronatets betydning i forhold til andre faktorer i romersk politikk:

... various elements contributed to a Roman candidate's electoral strength; their relative weight cannot be precisely measured [...] Drawing a sharp line of division between public support and personal ties is impossible; these are the two poles of a continuum. But the view that a candidate's principal sources of strength were to be found at or near the personal pole of this continuum finds no support in the sources [...] Ties of *fides* [loyalty] and *gratia* [gratitude] – which included patronage, but were by no means confined to it – were an electoral asset, and we need not doubt that this asset might be a very valuable one. But these ties did not free the candidate from the need to ask and importune for votes – within his circle of personal and quasi-personal ties as well as beyond it.²⁷

Selv om Yakobsons analyse er en prisverdig balansert gjennomgang av kilder som både taler for og imot *clientela*-teorien, er hans innfallsvinkel, i likhet med posisjonene han kritiserer, stadig kvantitativ, og spørsmålene han stiller, er definert av disse posisjonene. Dersom både *clientela*-teorien og dens absolutte antitese gir en gal fremstilling av romersk politikk, vil en gradering av deres relative forklaringskraft selvsagt ha viss verdi. Men vi kan aldri forvente å få noen dypere forståelse av romersk politikk om vi analyserer politiske beslutninger etter formelen «x prosent patronasje / private hensyn + y prosent popularitet / offentlige hensyn». For det første tillater ikke kildematerialet en slik kvantitativ beregning, noe Yakobson selv er klar over. Uansett hvor riktig innfallsvinkelen kan være i prinsippet, er den derfor en metodologisk blindgate. For det andre yter en slik «veiing» ikke de mange kildereferansene til patronasje rettferdighet, og plasserer patronasje, med Yakobsons egne ord, i periferien av romersk politikk, som et internt eliteanliggende med liten betydning for velgermobiliseringen.²⁸ Jeg vil i stedet argumentere for at patronasjens betydning ikke først og fremst finnes i klientenes *antall*, men snarere i deres *funksjon* i det politiske liv.

Patronasje og demokrati i et komparativ perspektiv

For å plassere *clientela* i den politiske beslutningsprosessen må denne prosessen selv først underkastes en analyse. Enhver historisk forklaring er en komparasjon, idet man gjennom de forskjellige leddene i forklaringene enten viser hvordan de problematiske fenomenene ligner på andre fenomener eller skiller seg fra dem. I alle rimelighetsbetraktninger, sannsynlighetsvurderinger og referanser til sunn fornuft ligger det implisitt slike sammenligninger. Gelzers bruk av patron-klient-forholdet som universalnøkkel til romersk politikk var basert på en slik implisitt komparasjon, en undring over at det romerske folket ikke, som atenerne før dem, i større grad brukte sin politiske makt vis-à-vis eliten. Patronasjefenomenet forklarte således den romerske innenrikspolitikken annerledeshet ved hjelp av begreper som gir mening for oss den dag i dag: *fides*, *gratia*, *beneficium*,

²⁶ Yakobson 1999, 82.

²⁷ Yakobson 1999, 109.

²⁸ Yakobson 1999, 110.

officium, dvs. lojalitet, takknemlighet, velgjerning og plikt. Jeg vil derfor her og i 2. kapittel gjøre det komparative grunnlaget for analysen eksplisitt, både for å utnytte dets metodiske potensial bedre og for å begrense bruken av udokumenterte eller skjulte forutsetninger i fremstillingen.

Antikkhistorikernes dom over det athenske demokrati har alltid blitt gjenspeilet i deres dom over den romerske republikk. De moderne representative folkestyrene som vokste frem i kjølvannet av den amerikanske og franske revolusjonen, kan man forenklet si var bygget på et overordnet prinsipp: det å forhindre et nytt justismord på Sokrates. Pøbelveldet, flertallsdiktaturet eller hva man nå valgte å kalle den foraktelige styreform i Athen fra 507 til 322 f.Kr., ga folket altfor stor makt og individet for liten beskyttelse. De nye representative systemene var dels basert på den engelske parlamentariske praksis, dels på opplysningstidens maktfordelingsprinsipp. I den grad man trakk linjene tilbake til den romerske republikk, var dette på det symbolske og teoretiske planet, snarere enn på det praktiske. De amerikanske grunnlovsfedrene adopterte betegnelsene senat, republikk og Capitol, og priste som noe positivt den romerske borgers mer passive rolle i beslutningsprosessen, men nektet den amerikanske borger en tilsvarende makt over de politiske beslutninger. Folkemeningen skulle filtreres gjennom en valgt politisk elite, omhegnet av ufravikelige, grunnlovsfestede prinsipper og borgerlige rettigheter. Alexander Hamilton, lederen for Det føderalistiske parti, og Thomas Madison, lederen for Det republikanske parti og statssekretær for president Jefferson, påpekte begge i 1787 at det var en fordel at Amerika var for stort til eksperimenter med direkte demokrati. Da ville borgerne være tvunget til å forholde seg politisk passive mellom valgene.²⁹

Det athenske demokrati ble imidlertid etter annen verdenskrig for alvor rehabilitert i forskernes øyne, og pøbelveldet som myrdet Sokrates, ble innskrevet i en tradisjon som kulminerte med våre moderne demokratier. Athenernes frihetsideal og selvstendighetsvilje var en åndelig arv til dagens europeere, og kunne med en viss plausibilitet betraktes som forløpere til våre demokratiske prinsipper. Den romerske republikk, som faktisk var blitt brukt som forbilde både under den amerikanske og den franske revolusjons reorganisering av de politiske systemer, var nå ikke lenger prototypen for moderne maktfordeling, folkelig deltakelse og statsnormer. Roma ble Athens politiske motsetning, og det var athenernes system vi burde sammenligne oss med, uansett om våre representative systemer kanskje har mer til felles med middelalderens stenderforsamlinger enn noen av de antikke alternativene. Denne perspektivforskyvningen fikk en rekke interessante konsekvenser både i studiet av det athenske demokrati og den romerske republikk.

For det første medførte antikkhistorikernes felles utgangspunkt i oligarkiets jernlov, slik den ble formulert av Syme, en splittelse i to leirer, der den ene fremhevet at også det politiske liv i det athenske demokrati ble dominert av en sosial og økonomisk elite, og den andre understrekte hvordan den formelle politiske struktur, og dermed også den politiske praksis, radikalt skilte seg fra den romerske, og ga folket en langt bedre kontroll over beslutningsprosessen. Dette skillet mellom demokratisk formalisme og elitistisk praksis finner vi også eksempler på i den fornyede debatten omkring den romerske republikks politiske karakter.³⁰ Likevel er det i Athen-forskningen det har vært vanskeligst å forene

²⁹Se f.eks. The Federalist Papers no. 10 & 35.

³⁰ Millars formalistiske konklusjoner fra konstitusjonelle regler til maktforhold (Millar 1984; 1986) ble skarpt kritisert i North 1990.

folkets formelle makt med elitens dominans basert på uformelle maktstrukturer. Mens det demokratisk-formalistiske perspektivet fastholdes av bl.a. Mogens Herman Hansen, står Kurt A. Raaflaub som en fremtredende representant for den elitistisk-pragmatiske innfallsvinkel.³¹ Det ble ikke før Josiah Obers monografi *Mass and Elite in Democratic Athens* (1989) gjort noe forsøk på å diskutere premisene for disse hver for seg fruktbare perspektivene, og forene dem i et samlet bilde av athensk politikk. Josiah Ober skriver i artikkelsamlingen *The Athenian Revolution* (1996):

If we are today, in the late twentieth century, all democrats in principle, most of us nonetheless seem to regard the authority of an entrenched elite as inevitable. The debates among historians and among citizens are, in my experience, not so much about whether a ruling elite exists now or existed in past cultures. Rather, they are about first, the identity of an aprioristically postulated ruling elite and, next, the question of whether the rule of a given elite is a good or a bad thing [...] What seems to have been lost in these debates is the notion that a social and economic elite could effectively be controlled by the political authority of the citizenry at large.³²

For det andre har man i komparasjonen mellom Athen og Roma brukt et foreldet bilde av den romerske republikk. Mens Ober avviser Symes brede formulering av oligarkiets jernlov, benytter han seg likevel av en eliteteoretisk fortolkning av den romerske republikk når han skal fremheve det athenske demokratiets egenart:

Late-archaic Athens was surely more dominated by the great families than was Athens of the fifth and fourth centuries. On the other hand, it would be a serious mistake to suppose that the scion-of-a-great-family/ordinary-citizen relationship can be seen in fully developed patron/client terms – for late-archaic Athens, the model of Roman republican politics is as anachronistic as is that of democratic politics.³³

Også for Ober er det athenske demokrati alt hva den romerske republikk ikke var, eller mislyktes i å bli. Derfor spiller f.eks. patronasje ingen rolle i hans analyser av athensk politikk. Ifølge Gelzer-skolen ble den romerske blandingsforfatningens demokratiske element satt ut av spill gjennom klientellisme og allianser mellom de store patroner. Dette skjedde ikke i Athen, og følgelig hadde patronasje ingen politisk betydning i Athen. Dette er en feilslutning, ikke bare fordi nyere forskning har undergravet *clientela*-teorien, men også fordi kontroll over folkets stemmer ikke er den eneste måten patron-klient-forhold kan påvirke maktbalansen i et politisk system.

For det tredje er forskerne nå stort sett enige om at patronasje er korrupsjon og det å være klient noe frie mennesker vil prøve å unngå.³⁴ Millets berømte artikkel *Patronage and Its Avoidance in Classical Athens* i Wallace-Hadrills bredt anlagte komparative antologi, *Patronage in the Ancient World* fra 1989, gir kanskje det klareste uttrykk for dette synet. Millet hevder at den demokratiske ideologiens fiendtlighet mot patron-klient-forhold, statens bidrag til å gjøre slike relasjoner overflødige gjennom betaling for politisk deltakelse og flåtetjeneste, og ikke minst horisontal solidaritet mellom jevne borgere, førte

³¹ Se for eksempel Josiah Ober & Charles Hedricks (eds.) *Demokratia. A Conversation on Democracies, Ancient and Modern* fra 1996.

³² Ober 1996, 5.

³³ Ober 1996, 38.

³⁴ Perelli 1982; 1994.

til at patronasje var et marginalt fenomen i det klassiske Athen.³⁵ Ian Morris føyer senere, i *Democracy 2500* (1997) til at jordeierskap sannsynligvis var usedvanlig egalitært i Athen, og at behovet for mektige beskyttere var tilsvarende mindre, sammenlignet f.eks. med Roma.³⁶

Denne argumentasjonen bygger i stor grad på moderne fordommer. Ikke bare kan man stille spørsmål ved om athenerne virkelig så på patronasje som et onde, men man finner også en rekke kildesteder som klart beskriver sosiale fenomener man i antropologien definerer som patron-klient-forhold.³⁷ At grekerne ikke talte latin, og derfor ikke brukte de samme begreper som romerne, bør ikke gjøre oss blinde for denne realiteten. Patronasje var antikkens eneste forsikringsordning, og statlig distribusjon var en utilstrekkelig garanti for borgernes velbefinnende både i gode og dårlige tider. Selv om man forsøkte å begrense patronasjens politiske slagkraft, er det ingenting som tyder på at man ønsket å fjerne denne relasjonen som et sosialt fenomen. Akkurat som i Roma forsøkte man også å maskere underordningsforholdet som «vennskap», og akkurat som i Roma gjorde komediedikterne seg lystige på «klientenes» bekostning. Det var ikke kun i Athen denne gruppen ble kalt smigrere, og det var ikke bare i Roma man likevel så seg tjent med en rik og mektig beskytter. Dette åpner for å analysere vennskapsnett, patronasje og redistribusjon som deler av det sosiale grunnlaget for makt i preindustrielle samfunn generelt, snarere enn som sosiale institusjoner unike for antikkens romere. Dette forskyver også tyngdepunktet i forklaringen fra kulturspesifikke faktorer, som tradisjon, mentalitet og religion, til institusjonelle faktorer, som organisering av folkeforsamlinger, embetskollegiene og senat, og miljøbestemte faktorer, som ressursgrunnlag, topografi og militærstrategisk situasjon.

Det kunstige skillet mellom Roma og Athen med hensyn til patronasje har ikke bare tilslørt de sosiale realitetene i Athen, men har også bidratt til å forsterke den ensidige vektleggingen av patronasje som forklaringsfaktor i romersk politikk. Det bærer riktig galt av sted når klientellisme sidestilles med korrupsjon. Luciano Perelli sammenligner i sin seneste studie av republikansk politikk, *La Corruzione Politica nell' Antica Roma* (1994) antikkens patroner med moderne *mafiosi* og legger moderne statsprinsipper til grunn for fordømmelsen av den romerske republikk som et forbrytervelde. Selv om denne innfallsvinkelen øker vår forståelse av i hvor stor grad romernes politiske kultur skiller seg fra vår egen, hindrer bruken av slike sterkt negativt ladde begreper en forståelse av at denne annerledesheten ikke nødvendigvis ble oppfattet like negativt blant samtidens aktører. Patronasje blir egentlig ikke forklart, men kriminalisert, og republikkens siste turbulente år kaster med rette eller urette skygge over hele republikkens historie.

³⁵ Millet 1989, 15–43.

³⁶ Morris 1997, 236.

³⁷ Se for eksempel Theopomp. Fr. 89.135 og Arist. *Ath.Pol.* 27 om Kimons sjenerøsitet; Thuc. 2.40 om Perikles' holdning til takknemlighetsgjeld; Lys. 19.59 og Dem. 18.268–269 om privat sjenerøsitet brukt som argument i folkedomstolen; Theophr. *Char.* 2.1–7 om et klientforhold som bikker over i foraktelig smiger; Xen. *Mem.* 2.9.4–8 om et klientforhold som ikke bikker over i smiger; Arist. *Eth.Nic.* 4.3.22–29 om hvordan en skikkelig patron oppfører seg; Xen. *Oec.* 2.5–7 om den rike manns forpliktelser overfor sine mindre rike venner.

Demokratisk elitisme

Etterkrigstiden var preget av utviklingsoptimisme og en ny vår for de vestlige demokratier. Oppbygningen av velferdsstater og integreringen av arbeidstakerorganisasjoner i den politiske beslutningsprosessen ga grobunn for en mer positiv vurdering av borgernes muligheter for å delta i statsstyret. Denne holdningsendringen ble som tidligere nevnt til en viss grad gjenspeilet i antikkforskningen. Glasnost, og til slutt sammenbruddet av Sovjetunionen, fjernet demokratiets siste gjenværende konkurrent om det ideologiske hegemoniet i begynnelsen av 1990-tallet. Samtidig med at Vestens representative demokrati mer eller mindre ble normgivende for verden som helhet³⁸, ble imidlertid det moderne demokratiets paradoks et tema også utenfor den statsvitenskapelige forskningsdebatt. Økende samfunnsmessig kompleksitet i kjølvannet av velferdsstatenes oppbygning medførte ikke bare større avstand mellom den profesjonelle politiske eliten i parlament og regjering på den ene siden, og velgerne på den andre siden, men undergravde også amatørismen i lokalpolitikken. Globaliseringsprosessen har fått mange til å tvile på om nasjonalstatene overhodet er i stand til å styre i overensstemmelse med folkets vilje, og overnasjonale organer som FN og EU markerer seg verken som bastioner for deltakerdemokratiet eller som spesielt effektive styringsredskaper for den eliten som meget komfortabelt holder til i dem. Hovedutfordringen er ikke lenger å styrke borgernes kontroll over sine politikere, men å sørge for at de folkevalgte er i stand til å målbære sine programforpliktelser i en global tidsalder av overnasjonale selskaper, et internasjonalt arbeidsmarked og økt overnasjonal styring i de sakene som fortsatt lar seg styre av politikere. Dagens politiske elite er ikke bare høyt hevet over borgerne som har valgt dem, men står også fjernt fra implementeringen av den politikken de nominelt står ansvarlig for.

Eva Etzioni-Halevy presenterer i *The Elite Connection* (1993) en middelvei mellom klasseteoretikernes bagatellisering av eliter som historiske aktører på den ene siden, og på den andre siden eliteteoretikernes prinsipielle avvisning av massenes muligheter for å opptre selvstendig og deres ignorering av folkets rolle. Det er, ifølge henne, ikke noe absolutt motsetningsforhold mellom eliteledelse og folkestyre. For at elitene skal kunne sies å tjene demokratiet, må imidlertid de hindre som den tradisjonelle eliteteorien har pekt på, overvinnes eller omfortolkes. Denne innfallsvinkelen er fruktbar også i studiet av romersk politikk, for det første fordi den forskyver fokus fra en ensidig vektlegging av elitens dominans, til en undersøkelse av hvilke betingelser denne dominansen blir utøvet under. For det andre tvinges vi til å legge større vekt på konkurranseaspektet i de enkelte medlemmer av elitens politiske virksomhet, og fordelingen av nøkkelressurser i denne konkurransen blant deltakerne. For det tredje får vi på denne måten et hjelpemiddel til å løsrive oss fra det høyst problematiske bildet av folket som primær politisk aktør, til fordel for en demokratiforståelse der det avgjørende er i hvor stor grad folket er i stand til å tvinge eliten til å imøtekomme dets ønsker. Dette perspektivet letter ikke bare forståelsen av antikkens politikk, men kan også bidra til å rehabilitere de moderne representative demokratier som varianter av «folkestyre».

Før jeg drøfter *clientela* og dets forhold til det demokratiske elementet i den romerske republikk, vil jeg derfor undersøke om det overhodet fantes et demokratisk element som

³⁸ Med unntak av politisk islam («islamsk fundamentalisme») og de siste gjenværende kommunistiske regimene i Asia og Sør-Amerika.

eliten kunne undergrave gjennom slike vertikale bånd og allianser, og om republikkens institusjonelle oppbygning muliggjorde en reell konkurranse om folkets gunst.³⁹ I hvor stor grad og på hvilken måte var sammensetningen av folkeforsamlingene representativ for folket – sosialt, geografisk og kvantitativt? Tjente embetsstrukturen og konkurransen om å nå toppen til at folkets behov og ønsker ble tilgodesett? Var folket i stand til å selv sette rammene for den politiske konkurransen, eller var de prisgitt den politiske elitens reguleringer av denne gjennom senatet? Hvilke konsekvenser hadde det for maktfordelingen mellom styrende og styrte at bystaten også administrerte et imperium?

Analysen av den politiske maktfordelingen i den romerske republikk bereder grunnen for analysen av den sosiale maktfordelingen. Kunne den politiske eliten sette folkets formelle makt til side gjennom uformell, sosial makt? *clientela*-teorien forutsetter at alle eller de fleste romerske borgere var integrert i elitens klientell, at eliten gjennom omfattende allianser avgjorde den politiske beslutningsprosessen på forhånd, og at folket var denne elitens lydige redskaper. Jeg vil i 3. kapittel drøfte kildegrunnlaget for disse påstandene og i hvor stor grad kritikken av teorien er berettiget. Jeg vil deretter undersøke om de forskjellige alternative patronatformene som er blitt foreslått, kan sammenlignes med det personlige patronat. Jeg vil argumentere for at en ensidig vektlegging på *clientela* og allianser på den ene siden, og interessekonflikter på den annen side, ikke gir et helhetlig bilde av det varierte spillet vi finner i kildene. Patroner, venner og klienter gir ikke bare «tilleggsponng» til mer politisert oppslutning, men må integreres i analysen som virkemidler for å skape denne populariteten.

Et politisk spill: firspannskonkurransen

Min målsetning er å presentere en modell for romersk politikk som forener motsetningene mellom en klientellistisk konsensusanalyse og en interessepolitisk konfliktanalyse, og forklare hvordan den politiske konkurransen fant sted innenfor, og til slutt utenfor, republikkens sosiale, politiske og ideologiske rammer. Denne forklaringsmodellen presenterer jeg i 4. kapittel som «firspannskonkurransen», og denne angir de pragmatiske spillereglene for kampen om makt og ære i den romerske republikk.⁴⁰ Firspannsmodellen beskriver det politiske liv i den romerske republikk som en konkurranse om å distribuere forskjelligartede goder til befolkningen. I motsetning til den kvantitative vurderingen av *clientela* som har vært hovedtendensen i forskningsdebatten, vil jeg bestemme klientvesnets rolle kvalitativt, som en integrert og uunnværlig del av den politiske konkurransen. For å vinne konkurransen om makt, ære og embeter var det nødvendig ikke bare å ta i bruk rollen som venn og patron, men også rollene som sjenerøs stormann og politiker.

Denne rollepluralismen resulterer i en heterogen oppslutning, der venner og klienter utgjør en liten kjerne med spesielt sterke forpliktelser til konkurrentene, og resten, det vi kan kalle følget, består av takknemlige og sympatisører man har knyttet til seg gjennom

³⁹ 2. kapittel.

⁴⁰ Denne spillteorien er inspirert av F.G. Baileys *Strategems and Spoils. A Social Anthropology of Politics* fra 1969. Jeg følger, som det vil fremgå av analysen, ikke R. MacMullen (1980, 12) og P. Veyne (*Le pain et le cirque*, Paris 1976, 406) i deres klassifisering av elitens motiver for sjenerøsitet som irrasjonelle, selv om jeg deler deres skepsis mot kvantitative innfallsvinkler. Se også P. Veyne, *The Roman Empire*, London 1997, pp. 93, 106–111, 113–115.

stormanns- og politikerrollen. En kjerne av venner og klienter var nødvendig for å delta i konkurransen, men utilstrekkelig for å vinne den. Kjernens rolle er å gi deltakeren tilgang på ressursene og hjelpe ham i å distribuere dem i konkurranse med andre deltakere. Folkets makt realiseres kun gjennom elitens konkurranse, men patronasje setter ikke denne konkurransen, og dermed folkets makt, ut av spill. Personlig patronasje er snarere en av mulighetsbetingelsene for at denne konkurransen skal kunne finne sted.

Jeg vil bruke denne modellen til å analysere interaksjonen mellom de forskjellige gruppene i konkurrentenes oppslutning, og kjernens betydning for konkurrentenes tilgang på nøkkelressurser, deres muligheter for å distribuere disse til befolkningen og sørge for at distribusjonen kaster av seg i form av politiske priser, dvs. makt, ære og embeter. Årsakene til endringer i elitens atferd vil ikke bli søkt i forfall av de sosiale institusjonene og manglende respekt for *mos maiorum*, fedrenes skikk, men i institusjonelle og miljøbestemte faktorer. I denne sammenhengen er det ikke bare det voksende imperiet som tvinger frem endringer, men også det romerske folkets makt til å definere spillereglene på den politiske arena. Modellen gjør det mulig å overskride dikotomien mellom elitisme og demokrati, som har preget forskningsdebatten like til i dag. Spørsmålet er ikke om eliten dominerte den politiske arena, men under hvilke betingelser den utøvde sitt lederskap, og hvordan de enkelte medlemmer av eliten konkurrerte om makten.

I kapitlene 5–8 vil jeg gjennom en serie casestudies fra henholdsvis den klassiske og den sene republikken anvende firspannsmodellen på en rekke kjente politikeres karrierer. Ved å følge de politiske løpebanene til Gaius Flaminius, Scipio Africanus den eldre, Cato den eldre, Scipio Africanus den yngre, Tiberius og Gaius Gracchus, og Gaius Marius, vil jeg vise at firspannsmodellen ikke bare kan inkorporere de klientellistiske og konfliktorienterte perspektivene på romersk politikk og utgjøre rammen for en samlet forståelse av politisk atferd, men også forklare kildene til tiden før Cæsar og gjøre rede for endringer i politisk atferd over tid. Disse kildene er imidlertid kun annenhåndskilder. Bortsett fra noen få fragmenter av Cato den eldre og Gaius Gracchus', taler er all annen informasjon om den tidlige, klassiske og sene republikk bevart i historiske fremstillinger fra keisertiden. Akkurat som *clientela*-teorien står og faller på om den er i overensstemmelse med førstehåndskildene, vil også argumentene for firspannsmodellen måtte ta sitt utgangspunkt i disse kildene, behandlet i kapittel 2–4. Anvendelsen i kapitlene 5–7 av firspannsmodellen på kildematerialet før Cicero og Cæsars tid vil derfor ha et mer beskjedent mål; gir den eller gir den ikke bedre mening til kildene enn alternative modeller? Kun i det avsluttende kapittel 8 om Julius Cæsar og hans tid har vi nemlig igjen støtte i førstehåndskilder, og i denne perioden kan vi også gå ut ifra at våre annenhåndskilder, Appian, Dio Cassius, Svetonius og Plutark, hadde et rikeligere kildemateriale å basere sine fremstillinger på.

Undersøkelsene av politiske karrierer i den klassiske og sene republikk vil derfor utelukkende baseres på annenhåndskilder, og kan, i overensstemmelse med det kildekritiske prinsippet jeg her har slått fast, verken bekrefte eller avkrefte en generell modell for det politiske liv i den romerske republikk. Jeg vil derfor prinsipielt også avvise *clientela*-teoretikernes forsøk, med Gelzer selv i spissen, på å dele inn klientvesenet i dets opprinnelse i forhistorisk tid, dets gullalder i den klassiske republikk og dets forfall i senrepublikken. Klientvesenets storhetstid før splittelsen mellom *optimates* og *populares* i kjølvannet av gracchernes reformbevegelse er nemlig en moderne hypotese, og det finnes ikke et eneste kildeutsagn, ikke engang i annenhåndskildene, som bekrefter denne hypotesen.

Enhver modell er *vår* forklaring på fortidens begivenheter og fenomener, og kan følgelig verken bekreftes eller avkreftes av *generelle utsagn* i kildematerialet; da ville det jo ikke være et problem å forklare. Testen på om firspannsmodellen er en brukbar forståelsesramme for det politiske spillets logikk under republikken, er altså ikke hvorvidt vi finner kilder som bekrefter modellen som helhet eller ei, men om modellen gir god mening til kildematerialet som helhet. Med å gi god mening til kildematerialet mener jeg:

1. At den inkluderer/erstatte andre modeller/teorier som dekker vesentlige deler av kildematerialet, og dessuten forklarer disse modellenes anomalier.
2. At den kan forklare de fleste kildene som er relevante for problemstillingen.
3. At den ikke kolliderer med atferdsmønstre som opptrer ofte i kildematerialet, og
4. Forklarer endringer i politisk atferd over tid.

Kilder

Argumentasjonen for firspannsmodellen vil altså bli foretatt utelukkende med utgangspunkt i førstehåndskildene til romersk politikk, dvs. Polybios (ca. 200–ca. 118 f.Kr.), Cicero (106–43 f.Kr.), Sallust (86–35 f.Kr.) og til en viss grad Cæsar (100–44 f.Kr.) i den grad han løfter blikket fra beskrivelsen av militæroperasjoner. Deretter, i kapittel 5–8, vil modellen bli prøvd på annenhåndskildene, som historikerne Livius (59 f.Kr.–17 e.Kr.) og Appian (1. århundre e.Kr.), biografen Plutark (50–120 e.Kr.) og, for Julius Cæsars vedkommende, biografen Svetonius (70–130 e.Kr.) og historikeren Dio Cassius (164–229 e.Kr.). Grunnen til dette skarpe skillet er at det knytter seg meget store kildekritiske utfordringer til bruken av forfattere som analyserte republikken lenge etter den var gått under, og gjenga begivenheter som var opptil 500 år gamle, uten det vi ville kalle tilfredsstillende støtte i kildematerialet. Vi har heller ikke kontroll med når disse forfatterne benytter seg av kilder, og når de fylte ut hullene i sin viten med spekulasjoner og fantasifulle rekonstruksjoner. Litterære kvaliteter og retorisk eleganse var viktigere enn å dokumentere opplysningene. Polybios, Cicero, Sallust og Cæsar skrev imidlertid om sin samtid og umiddelbare fortid, og med unntak av Polybios var alle aktive politikere. Enhver fortolkning av annenhåndskildene bør derfor ha som sitt utgangspunkt disse samtidsforfatterens analyser, ikke fordi de var ufeilbarlige, men fordi de til tross for inkonsistens, bevisste og ubevisste fortielser, og klare sympatier og antipatier i fremstillingene, i det minste hadde førstehånds kjennskap til hva spillet dreide seg om.

Av disse samtidsforfatterne står én av dem i en særstilling. Ethvert forsøk på å forstå den romerske republikk begynner og slutter med statsmannen, taleren og forfatteren **Marcus Tullius Cicero**. Han var imidlertid ikke historiker.⁴¹ Det skriftlige materialet han etterlot seg, i form av brev, taler og filosofiske verk, har imidlertid den fordel at det i kraft av sin genre til en viss grad utgjør sitt eget korrektiv. Hans utgitte taler var selvsagt sterkt redigerte, men har neppe avveket substansielt fra de talene han holdt, og de ble lest av den

⁴¹ Selv om historiske anekdoter er spredt omkring i hans taler og filosofiske verker, gir dette oss ikke en samlet fremstilling av republikkens historie. Hans filosofiske verk om republikken inneholdt åpenbart lengre passasjer om Romas historiske utvikling, men vi har nå kun fragmenter igjen av dette, diskutert i neste kapittel. Se E. Rawson 1972, 33–45 for en diskusjon av Cicero som historiker.

samme type publikum som tidligere hadde hatt anledning til å høre dem fremført.⁴² Den informasjonen vi finner her om samfunnsforhold, politisk tenkning og gyldige argumenter, er derfor langt mer pålitelig enn for eksempel Livius' elegante og detaljerte beretninger om stenderkampene og hvilke taler som ble holdt på begge sider i debatter som skal ha funnet sted flere hundre år tidligere. Dette skyldes ikke bare at Livius skrev om en fjern fortid, mens Cicero skrev om en samtid der han var en av aktørene. Det skyldes også at en virkelig tale, enten den ble fremført muntlig eller publisert skriftlig, måtte ta hensyn til publikummets oppfatninger, følelser og hukommelse. Selv om forsvarstalene er en sjanger hvor løgner, fortielser og bevisste feiltolkninger av hendelser og aktors uttalelser ikke var mer enn man forventet, og vi trygt kan regne med at Cicero sjelden fremstilte sakens fakta på en redelig måte⁴³, er disse talene likevel verdifullt kildemateriale for talerens og tilhørernes normer, politiske oppfatninger og erfaringsverden.

Ciceros taler tjener derfor også som korrektiv til hans moralfilosofiske verker og den idealiserte beskrivelsen han gir av den perfekte statsmann og forholdet mellom de forskjellige institusjonene i forfatningen. Selv om han heller ikke i disse verkene står frem som en rendyrket optimat, er det klart at det er andre argumenter som skal til for å få frikjent en klient for korrupsjon i forbindelse med et valg⁴⁴, enn hva han kunne tillate seg å presentere som leveregler i et rent akademisk arbeid, som f.eks. verket *Om pliktene (De Officiis)*. At det var et skille mellom praktikerens og teoretikerens Cicero, der hans brev og taler belyste den første siden av ham, mens de filosofiske verkene belyste den andre, gjør det imidlertid ikke legitimt å se bort fra den siste kildetypen i rekonstruksjonen av logikken bak den praktiske politikken. Romerske politikeres atferd var ikke bare styrt av formelle regler og pragmatiske avveielser, men også av moralske regler. Disse moralske reglene ble ikke bare brukt i den interne maktkamp til å fremheve en selv og sverte motstandere, men var også det lim som bandt de forskjellige politiske institusjonene sammen og anga rammen for den enkelte politikers virksomhet. Ciceros statsteoretiske verk, *De Re Publica* og *De Legibus* inneholder dessuten mye informasjon om det politiske systemet som både er eksakt og verdifull.

Ciceros private korrespondanse representerer et korrektiv til begge disse kildetypene. Selv om Ciceros troverdighet varierte i forhold til hvem han skrev til, og de bevarte brevene ikke utgjør en kontinuerlig korrespondanse gjennom hele Ciceros karriere, er dette materialet meget verdifullt. Det faktum at Cicero bevarte både kopier av egne brev og andres brev til ham, tyder på at han selv vurderte å publisere et utvalg av dem. Samtidig har vi fremdeles en rekke brev som åpenbart ikke var egnet for publisering, og som inneholder hans hemmeligste tanker om både private og politiske forhold.⁴⁵ Til sammen gir Ciceros taler, brev og filosofiske verk oss muligheten til å bygge opp et ganske nyansert bilde av romernes politiske spill. Vi ser hvor vanskelig avveiningen mellom de ulike hensyn var for en relativt moralsk bevisst aktør som Cicero, og får mange eksempler på hans skuffelse over mennesker og grupper han trodde var støttespillere. Hans outsiderstatus som *homo novus*, ny mann i den politiske eliten, skapte også en overtydelighet i hans skrifter med hensyn til forpliktelser mellom mennesker og graderingen av ens

⁴² Gabba 1983, 60–64.

⁴³ Lintott 1994, 2.

⁴⁴ Se f.eks. Ciceros forsvartale for den nyvalgte konsul L. Murena i 62.

⁴⁵ Gabba 1983, 47–48.

forpliktelser. Dette gjorde ham fra tid til annen latterlig i den gamle elitens øyne, men er selvsagt svært nyttig for oss, som har behov for nettopp tydelige vitnesbyrd om det som fortonte seg som selvsagt for den romerske republikkens toppsjikt.

Dette betyr ikke at Cicero gir oss et nøytralt bilde av de politiske forhold. Hans fremstilling av begivenhetene er alltid preget av hans egne standpunkter, som gjerne skiftet fra uke til uke, og ikke minst hans ambisjoner om å bli regnet som den første blant likemenn. I vanskelige tider finner vi også eksempler på ren ønsketenkning fremstilt som kjensgjerninger. Det er dette som gjør hans taler, brev og monografier, spredt utover et helt politisk liv, skrevet for svært ulike formål med forskjellig publikum, til en temmelig god erstatning for et sammenhengende historieverk fra hans hånd. Et slikt verk ville savnet selvmotsigelsene, det skiftende i aktørenes motiver og strategier, og ikke minst den noenlunde rettferdige gjengivelsen av motstandernes synspunkter som enhver debatt i alle fall avslører mellom linjene, og som den hemmelige korrespondansen ikke vil forsøke å undertrykke fullstendig. Ikke minst ville Ciceros egen handlemåte blitt forsynt med en målrettethet og standhaftighet som vi nå kan lese fra hans egen hånd at han ofte savnet.

Ciceros yngre bror, Quintus Cicero, er identifisert som forfatteren av en valgkamp-håndbok i brev form, skrevet til storebroren i forbindelse med dennes kandidatur til konsulatet for år 63 f.Kr. Denne valgkamphåndboken har hatt en meget stor innflytelse på vår forståelse av romersk politikk, og utfyller det bildet Ciceros to forsvarstaler Pro Murena og Pro Plancio gir oss av den romerske valgkamp. Brevets autenticitet har imidlertid vært trukket i tvil, blant annet på grunn av usikkerheter i overleveringen. Det finnes, som M.I. Henderson påpeker, ikke i vår beste overlevering, og dukker i andre manuskripter opp like etter Ciceros brev til Oktavian, som helt klart ikke er autentisk.⁴⁶ Det er også noen punkter i Quintus' fremstilling som ikke samsvarer helt med Marcus Ciceros egen versjon av sin karriere. Quintus omtaler for eksempel ikke Catilinas feilslåtte statskupp i 66. Dette er imidlertid, etter mitt syn, snarere noe som taler for brevets autenticitet, da Cicero så sent som i 64 ikke anså Catilina for å være noen større trussel mot statens sikkerhet enn at han selv vurderte å forsvare ham i retten. Tilbakedateringen av Catilinas kuppforsøk var trolig en senere oppfinnelse av Cicero, for å kaste mest mulig skygge over opprørers karriere og personlighet. Valgkamphåndboken omtaler også Ciceros forsvar av tidligere konsuler, en virksomhet vi ikke har kjennskap til på dette tidspunktet. At vi ikke vet hvilke konsuler han skal ha forsvart før 63 f.Kr., veier imidlertid her mindre tungt, da vi kun har noen få brev fra hans tidlige karriere, og han etter konsulatet hadde viktigere ting å skryte av. Selv om Quintus gjør et poeng av at han er blitt funnet verdig til å forsvare ekskonsuler og derfor selv må være verdig til å bli konsul, betyr ikke det at han var blant de fremste advokatene i disse, for oss ukjente, sakene. Det kunne være opptil 12 advokater i en sak, og det var ikke usannsynlig at hans retoriske talent ble benyttet som assisterende advokat allerede før han selv ble konsul.

Det har også vært reist innvendinger basert på stilistiske analyser, men disse kan, ifølge Günter Laser, ikke i seg selv utelukke Quintus Ciceros forfatterskap.⁴⁷ De få øvrige brevene fra Quintus Ciceros hånd er nemlig ikke et tilstrekkelig grunnlag for å gjennomføre en sammenlignende tekstanalyse. Det er, som Laser konkluderer, i siste ende likevel umulig å si med sikkerhet om Quintus var forfatteren av valgkamphåndboken eller ikke.

⁴⁶ Henderson 1950.

⁴⁷ Laser 2001, 3–8.

Verken stilistiske vurderinger eller faktiske feil kan utelukke hans forfatterskap, og vi må uansett innrømme forfatteren en betydelig forståelse av romersk politikk generelt og Ciceros karriere spesielt.⁴⁸ I denne forstand er brevet en utmerket kilde til det politiske spill i den romerske republikk, og vil bli brukt som dette i kapittel 4.⁴⁹

Foruten det ciceronianske materialet har vi også den greske historikeren **Polybios'** (ca. 200–118 f.Kr.) øyenvitneskildring av det politiske system og til en viss grad det politiske liv i den klassiske republikk. 6. bok av hans romerske historie inneholder en analyse av det han kalte den romerske blandingsforfatningen, og ble trolig skrevet en gang før 146 f.Kr. og ødeleggelsen av Karthago.⁵⁰ Denne analysen finner vi igjen i Ciceros statsteoretiske verk *De Re Publica*, der den opphøyes til statsideologi. Jeg vil i neste kapittel drøfte påstanden om at Polybios var blind for hvilke mekanismer som virkelig styrte den såkalte blandingsforfatningen, og her nøye meg med å påpeke Polybios' særlige kvalifikasjoner for å analysere den romerske republikkens forfatning. Han var ikke en gresk intellektuell som kom drivende til Roma på eget initiativ, fant seg en hybel og begynte å skrive løs om det han trodde han så. Han var heller ingen Dionysios fra Halikarnassos, som skrev en romersk historie frem til ca. 450 f.Kr. med en slik detaljrikdom at de få korn av verifiserbare fakta han trolig hadde å gå etter, er ugjenkallelig begravet i fri diktning og retoriske øvelser. Han var heller ikke som en Livius, Appian og Dio Cassius preget av etterpåklokskap, da han i motsetning til disse selv opplevde republikken, i en tid da de forskjellige institusjonene fremdeles fungerte noenlunde harmonisk. Polybios var en gresk politiker som ble ført til Roma som gissel etter et mislykket opprør mot «den historiske nødvendighet» i 168 f.Kr., beveget seg i en årrekke i den romerske senatselitens høyeste kretser og drøftet filosofi og politikk med den tids ledende familie, scipioene.⁵¹ Han fulgte Scipio Africanus den yngre på en kampanje i Spania i 151 og deltok, etter at han hadde blitt formelt frigitt i 150, i Scipios beleiring av Karthago. Da han vendte hjem, fortsatte han å spille en ledende rolle både lokalt i sin egen by, Megalopolis, og regionalt i Det akaiske forbund.⁵² Mens Polybios stort sett er pålitelig i faktaspørsmål, er hans vurderinger ikke alltid upartiske.⁵³ Dette kommer tydelig frem i hans fremstilling av Scipio Africanus den eldre og Scipio Africanus den yngre (Scipio Aemilianus), hvor hans holdning best kan beskrives som uforbeholden beundring. Han tenderte derfor naturligvis også til å se de politiske og strategiske spørsmål fra deres perspektiv. Dette er likevel et mindre problem, da scipioenes bilde av det romerske samfunn og dets imperium neppe var helt i utakt med realitetene. Deres suksess i å manøvrere innenfor systemet taler for det. Da er det et større problem at kun 5 av de 40 bøkene han skrev, er bevart fullstendig, og at med unntak av den nesten komplette bok 6 eksisterer resten av verket kun i fragmentert form. Polybios' informasjon ble imidlertid

⁴⁸ Morstein-Marx 1998 gjør samme observasjon.

⁴⁹ Alternativet, at brevet ble til som en latinsk skriveøvelse en eller annen gang i keisertiden eller middelalderen, og på et eller annet vis snek seg inn som en del av Ciceros autentiske korrespondanse, virker ikke overbevisende. Til dette er beskrivelsene, observasjonene og vurderingene for konkrete, situasjonsbestemte og velinformerte, og for lite vidløftige og retorisk polerte.

⁵⁰ Scullard 1960, 61 med støtte i Walbank, *Historical Commentary on Polybius*, vol. 1 (1957), 19.

⁵¹ Polyb. 31.21.1–25.1.

⁵² Astin 1989, 3–5.

⁵³ Astin 1989, 5–6.

videreført gjennom de greske forfatterne Diodorus, Dio Cassius og Plutark og den romerske historieskriveren Livius.⁵⁴

Polybios så på det å skrive historie som en plikt for offentlige personer, og et redskap for utdanningen av fremtidige generasjoner av statsmenn.⁵⁵ Den alminnelige oppfatning blant antikkhistorikere er at Polybios samvittighetsfullt samlet materiale og kryssjekket sine kilder, og Polybios selv leverte også en bitende kritikk av mange av sine forgjengeres mangel på historiske metode.⁵⁶ I tillegg til førstehandsberetninger fra ledende romerske statsmenn, traktater og offentlige dokumenter hadde han tilgang til de ledende familienes memoarer og de tidligste romerske historieverkene, skrevet av Q. Fabius Pictor, L. Cincius Alimentus og Marcus Porcius Cato, som nå alle dessverre er tapt for oss. For det politiske systemets vedkommende vil jeg derfor behandle ham som en godt informert samtidskilde, og vil, i likhet med F. Millar, søke forklaringen på hans utvilsomt mange utelatelser av konstitusjonelle og sosiale detaljer i andre faktorer enn inkompetanse. Det er imidlertid, *contra* Millars litt for bokstavelige tolkning, viktig å være bevisst på at Polybios' anerkjennelse av et demokratisk element som en positiv del av blandingsforfatningen er en vurdering fra en aristokrats synsvinkel. Både Polybios og Cicero, som adopterte hans begrep om blandingsforfatningen, var begge motstandere av radikale reformer og populær agitasjon, dvs. en konsekvent *utnyttelse* av den makten som lå i det demokratiske elementet.

Sallust kommer i en særstilling, ikke bare fordi han ved siden av Polybios er vår eneste bevarte republikanske historiker, men også fordi han i motsetning til Polybios var romersk politiker, og dessuten til en viss grad representerer et korrektiv til den konservative Ciceros oppfatninger. I motsetning til begge disse forsøkte Sallust ikke bare å finne de moralske årsakene til Romas forfall, men også de sosiale og økonomiske.⁵⁷ Sallust var en *popularis*, og optrådte i tribunatet i 52 som Ciceros motstander. I år 50 ble han følgelig ekskludert fra senatet av sensorene, og sluttet seg til Cæsar under borgerkrigen. Under Cæsars beskyttende vinger nådde han så langt som til preturet, og unnslopp med Cæsars hjelp å bli domfelt for provinsutsugelse. Han trakk seg deretter tilbake fra politikken og viet resten av sitt liv til historiske arbeider. Hans viktigste verk var trolig Romas historie fra år 78, en kilde vi nå kun har fragmenter av. Disse fragmentene, hovedsakelig fra brev og taler, indikerer klart en *popularis*-politikers perspektiv på republikkens fall. Fullstendig bevart er kun hans to monografier om den katalinariske sammensvergelsen og den jugurthinske krigen.

Monografien om den katalinariske sammensvergelsen, publisert i 42–41 f.Kr., ble skrevet om en tid som Sallust var gammel nok til både å ha egne minner om og muntlige kilder fra. Han kunne her også konsultere referater fra senatsmøtene i byens arkiv, da Cicero, som den første av Romas konsulere, satte stenografer, utdannet av hans slave Tiro, til å skrive ned senatsforhandlingene. På den måten kunne Ciceros egen versjon av hendelsene i år 63 kontrolleres mot offisielle skriftlige dokumenter. Det er liten grunn til å tvile på at Sallust, som på ingen måte var en beundrer av Cicero, ville lete opp eventuelle

⁵⁴ Astin 1989, 8.

⁵⁵ Polyb. 12.28.1–5; Gabba 1983, 8.

⁵⁶ Se f.eks. hans egen tredeling av historikere i Polyb. 16.14; dem som skriver for betaling til glede for sine mektige oppdragsgivere, dem som skriver for å vise frem sine retoriske ferdigheter, og til sist dem som skriver for å avsløre sannheten, til beste for menneskeheten.

⁵⁷ Gabba 1983, 17.

inkonsistenser mellom disse to kildetyperne. I Sallusts beretning levnes imidlertid Cicero overraskende mye ære for håndteringen av krisen, selv om det går klart frem at Sallusts helter er de politiske motpolene Cato den yngre og Gaius Julius Cæsar. Året etter publiserte han monografien om den jugurthinske krigen, som blant annet er en av hovedkildene til Marius' tidlige politiske karriere. *Bellum Iugurthum* hadde en uttalt anti-aristokratisk tone⁵⁸, og Sallust skisserer enda tydeligere enn i *Bellum Catilinae* en politisk virkelighet preget av konflikten mellom senat og folk, nobiletens dominans over senatet og konkurransen mellom ambisiøse politikere som gjør seg til senatets eller folkets talsmenn, avhengig av hvordan de selv kunne oppnå mest mulig personlig makt. Av spesiell interesse for denne undersøkelsen har Sallust her plassert en tale i Marius' munn, som beskriver hvordan medlemmer av nobileteten kunne dekke seg bak sine berømte navn, mektige forbindelser, veltalenhet og *mange klienter*, mens Marius selv, den nyvalgte konsulen, manglet alt dette. Vi får vite at nobileteten hadde stor nytte av sine mange klienter, men også at Marius kunne klare seg uten, eller i alle fall klare seg med atskillig færre. Sallust er kun en annenhånds kilde til Marius' liv og de politiske forhold på hans tid, og talen er ganske sikkert ikke basert på Marius' egne manuskripter. Det er imidlertid interessant at en observatør som hadde deltatt i flere valgkamper i den romerske republikk, mente at et slikt utsagn kunne være plausibelt fra en konsul i år 107, en generasjon tidligere. Sallusts beskrivelse av Marius' tidlige karriere er også et viktig supplement til den langt senere biografien av Plutark og Appians verk om borgerkrigene.

Våre øvrige annenhåndskilder gjengir også detaljerte hendelser og hele taler lagt i munnen på de historiske aktørene. Det kan svært sjelden la seg gjøre å skille mellom fakta og fantasi. Leserne av Livius, Plutark og Appian forventet imidlertid ikke at dette var virkelige taler; slike litterære grep var en akseptert del av sjangeren siden de første historikerne, grekerne Herodot og Tukydid i det 5. århundre f.Kr. Talene gjenga de argumentene forfatterne mente sannsynligvis lå til grunn for handlingene, enten det dreide seg om strategien bak utenrikspolitikken eller hensikten med politiske reformer.⁵⁹ Livius' romerske historie ville vi i dag ha kalt en tolkning, og skilt den skarpt fra kildene den var en tolkning av. Dette skillet er imidlertid umulig å innføre i ettertid. Jeg vil derfor ikke forsøke å avdekke hva som virkelig skjedde, og innbille meg at det lar seg gjøre å skrelle vekk Livius' retoriske og pedagogiske konstruksjoner i jakten på en historisk kjerne. På samme måte som Livius i sine tolkninger var farget av senrepublikanske erfaringer, borgerkrigen etter Cæsars død, og påvirket av republikanske forfattere som Polybios, Cicero og en rekke andre forfattere vi ikke kjenner til, vil også vår jakt på den historiske kjerne, der vi ikke kan støtte oss på arkeologiske undersøkelser, være undergitt de samme betingelser. Våre forklaringsforsøk vil være sirkulære, uansett hvilken holdning vi inntar til Livius' tolkninger.

Livius' gjengivelse av Romas tidlige historie er notorisk upålitelig.⁶⁰ Ifølge Livius selv kunne ikke Romas historie beskrives i noen særlig detalj før tiden etter gallerinvasjonen i ca. 390 f.Kr. Likevel hadde han allerede skrevet 5 bøker da han kom til denne reservasjonen,

⁵⁸ Se f.eks. Sall. *Iug.* 5.1.

⁵⁹ Thuc. 1. 22

⁶⁰ En grundig og kritisk gjennomgang av Livius' og Dionysios Halikarnassos' beskrivelser av den tidlige republikk finnes i K.A. Raaflaub's antologi *Social Struggles in Archaic Rome. New Perspectives on the Conflict of the Orders*, Berkeley 1986. Se spesielt T.J. Cornells og J. Von Ungern-Sterbergs bidrag.

[...] det var begivenheter, som var dunkle ikke bare på grunn av sin store elde, på samme måte som gjenstander ikke kan sees på stor avstand, men også fordi skrevne dokumenter, de eneste pålitelige voktere over erindringen om handlinger, var sjeldne i de tider; og selv om det stod noe i pontifexenes [prestenes] kommentarer eller andre offentlige og private dokumenter, er disse for størstedelen gått tapt i byens brann [i forbindelse med gallerinvasjonen]. Fra nå av vil det imidlertid bli gitt en klarere og sikrere beskrivelse av byens sivile og militære historie [...]⁶¹

De fem første bøkene mangler imidlertid ikke detaljerte gjengivelser av taler, begivenheter og aktørenes motiver for sine handlinger, beskrivelser som fullstendig savner den kildekritiske nøkternhet han selv gir inntrykk av å inneha i sitatet ovenfor. Den enda mer detaljerte redegjørelsen fra bok 6 og utover bør derfor ikke gi historikeren forhåpninger om at de enkelte episoder er bedre fundert i Livius' kildemateriale. Den fyldigere fortellingen vi finner her, kan med like stor sannsynlighet være et uttrykk for at Livius har hatt flere episoder å utbrodere etter gallernes invasjon i 390 f.Kr., og ikke at han har hatt flere og mer pålitelige kilder for den enkelte episode. Noen episoder er trolig mindre fargelagte av Livius enn andre, men disse er det i praksis umulig å skille fra de mer fantasifulle konstruksjonene, da han sjelden viser til konkrete kilder, og enda sjeldnere drøfter dem inngående. Uansett er vi lite hjulpet med spekulasjoner om og sannsynlighetsbeaktninger rundt hvilke kilder Livius har brukt for å belyse de enkelte begivenheter i sin historie, da vi ikke vet hva som stod i disse, uavhengig av hva Livius selv, meget sparsomt, sier.

Vi kan derfor ikke i studiet av f.eks. stenderkampenes avgjørende fase, som endte med delingen av konsulatet mellom patrisiere og plebeiere fra 366 f.Kr., stole på at Livius' sine beskrivelser av hendelsesforløpet har et stødigere fundament enn i de tidligere faser. Vi har kun uavhengig informasjon om 1) hovedtrekkene i de konstitusjonelle endringene som fant sted i løpet av den tidlige republikk, 2) at det fant sted en kamp mellom de to stendene, patrisierne og plebeierne, om plebeiernes borgerlige rettigheter i bystaten, og 3) at plebeierne benyttet seg av «generalstreiker», opptøyer og en selverklært konstitusjonell motmakt, folketribunene, i denne kampen. Den romerske «blandingsforfatningen» kan vanskelig forklares uten disse begivenhetene. Utover disse «strukturelle fakta», nedfelt ikke bare i romernes selvforståelse men også i deres politiske og sosiale institusjoner, er Livius ikke så mye en pålitelig kilde til den tidlige republikks stenderkamper som han er en kilde til sin egen samtids politiske og ideologiske modeller. Den annalistiske tradisjonen⁶² han var en del av, forutsatte at både institusjonene og problemene essensielt var de samme i den tidlige republikk, 400 år tidligere, og i den nære fortid under republikkens siste krampetreknninger.⁶³

Livius er imidlertid vår hovedkilde også til den klassiske republikkens politiske liv, hvor denne avhandlingen tar sitt utgangspunkt. Like lite som Livius' bok 6–10 (389–292 f.Kr.) avviker fra bok 1–5 (753–390 f.Kr.) i stil, detaljnivå i beskrivelsen av de enkelte episodene og dokumentasjon av kildebelegg, avviker bok 21–45 fra bøkene 1–10. Forskjellen er at Livius i bok 21–45, som dekker perioden fra 221 til 167 f.Kr., har hatt

⁶¹ Liv. 6.1.1–3.

⁶² Det latinske begrepet *Annales* betyr årbøker. Datidens historikere gjenga begivenhetene år for år, og delte inn begivenhetene i henholdsvis innenriks og utenriks. Kun sjelden finner vi den type synteser og skissering av utviklingslinjer som moderne historikere tilstreber.

⁶³ Gabba 1983, 12.

flere kilder til rådighet. Først og fremst hadde han støtte i Polybios' historie, og der Polybios omtaler de samme forhold som Livius, er det mulig å stadfeste at Livius har holdt seg temmelig tett opp til hans fremstilling. Vi vet imidlertid kun unntaksvis hvor Livius har hentet all den øvrige informasjonen fra, og vi vet enda sjeldnere hvilke kilder informantene selv baserte seg på. Det er i de fleste tilfeller fremdeles umulig å si om hans gjengivelse av taler, motiver og detaljerte handlingsforløp er basert på kilder eller fri diktning og anakronistiske tolkninger. Polybios var primært opptatt av utenrikspolitikk, noe som må ha vært til liten hjelp for Livius' redegjørelser for de hjemlige forhold. At vi ikke har hele Livius' historie bevart, er derfor ikke et større onde enn tapet av Livius' kilder. Selv om vi er prisgitt Livius på godt og vondt i rekonstruksjonen av den klassiske republikkens politiske liv, kan det være nyttig å oppsummere hvilken type kilder Livius hadde til rådighet, om ikke annet for å få en pekepinn på hvilke områder man skal være spesielt varsom med å bruke ham.

En sjelden gang nevner Livius at det fantes flere versjoner av et hendelsesforløp. Han velger et av alternativene, som oftest uten noen argumentasjon og følger det deretter konsekvent. Dette passer med hans narrative stil, hvor omfattende kildediskusjoner kun ville forhindre den naturlige flyten i hans episke drama. Man må imidlertid tilgi Livius at han ikke lever opp til moderne kildekritiske krav. Hadde han levd opp til disse, ville hans bøker trolig ikke vært den leseropplevelsen de nå er, og dermed heller ikke blitt bevart for ettertiden. Ved siden av Polybios' historie og nobilitetsfamilienes publiserte memoarer brukte Livius også annalistene Valerius Antias og Claudius Quadrigarius. Valerius og Claudius var beryktet for sine overdrivelser, utbroderinger og partiskhet i familieanliggender, men hadde også tilgang på mye kildemateriale fra det annet århundre f.Kr., deriblant de såkalte *annales maximi* som ypperstepresten førte.⁶⁴ Disse gjenga rene faktaopplysninger om valg, lovgivning, tildeling av provinser, kriger, og så videre. De forklarte imidlertid ikke hvorfor en person ble foretrukket fremfor en annen, hvilke krefter som stod mot hverandre i politiske stridsspørsmål, og hvordan disse spørsmålene ble løst. Livius måtte dermed selv fylle ut mellom linjene, og der andre hadde gått før ham, måtte Livius velge om han hadde tiltro til forgjengernes rekonstruksjoner. Overalt der Livius kan fortelle oss hva som ble sagt og gjort forut for den formelle beslutningen, må vi derfor gå ut ifra, om ikke annet er sagt, at dette er Livius' forklaring, hans forsøk på å gi mening til den håndfaste, men svært sparsomme informasjonen han hadde. Der han henviser til andre kilder, kan vi heller ikke ta for gitt at han baserer seg på fakta. En annenhåndskilde er kun bedre enn en tredjehåndskilde om den er basert på førstehåndskilder, og det vet vi ikke i hvor stor grad de tidligste annalistene var.

Det som skiller Livius fra moderne antikkhistorikere, var altså først og fremst genren. Der vi forventes å skulle argumentere for våre tolkninger og kontinuerlig dokumentere det spinkle materialet vi baserer disse tolkningene på, ble det forventet av Livius at han presenterte sin egen tolkning i en skjønnlitterær form, ved å tillegge aktørene i det historiske dramaet motiver, taler og handlinger. Det hørte også med til genren at han fra tid til annen trakk seg tilbake fra fortellingen og reflekterte over sine kilder og epoken som helhet, men dette tjente kun som en påminnelse til leseren om at historikeren, i motsetning til dramatikerens, skildret virkelige begivenheter. I stedet for å skrive at «Senator X gikk sannsynligvis inn for plan A, og kunne ha fremført følgende argumenter i senatet...

⁶⁴ Astin 1989, 9–11.

Senator Y, som senere anklaget senator X for embetsmisbruk i provinsen, var trolig å finne blant hans motstandere, osv.»), skrev Livius simpelthen at aktørene fremførte de argumentene Livius selv mente var relevante for saken i senatet. Korrigeret for genren blir forskjellen mellom Livius og moderne historikere dermed redusert. Å søke etter den historiske kjerne i Livius' beretninger blir derfor like malplassert som å søke etter den historiske kjerne i Mommsen eller Scullards verker om den klassiske republikks politiske liv. Det finnes ingen isolerte fakta om den logikk som styrte den republikanske beslutningsprosessen, løsrevet fra våre tolkninger av denne, og lister over embetsmenn, triumfer, kriger og lover gir liten mening uten denne forståelsesrammen. Skillet mellom kilder og tolkning i Livius' beretning er ugjenkallelig tapt, men Livius hadde kjennskap til mange av disse kildene og han levde i et samfunn som videreførte tradisjonen fra den romerske republikk, sosialt, kulturelt og til en viss grad institusjonelt. Med stor forsiktighet og et klart skille mellom tekst og realitet lar det seg derfor gjøre å anvende en modell basert på senrepublikkens førstehåndskilder på den klassiske republikkens annen- og tredjehåndskilder.

Etter 167 f.Kr. har vi ikke lenger noen sammenhengende romersk historie, og frem til 154 f.Kr. er informasjonen spesielt fragmentarisk.⁶⁵ Appians beretninger om den spanske krigen og den tredje puniske krig fyller heretter ut noen av hullene, og hans verk om borgerkrigene, hvor vi har bevart noenlunde komplett de 5 første bøkene, gir oss en fremstilling av romernes indre politiske liv fra Tiberius Gracchus' tribonat i 133 f.Kr. til delingen av imperiet mellom Oktavian, den senere Augustus, og Antonius i år 35 f.Kr. Appian var født i Alexandria omkring år 95 e.Kr. og ble etter den jødiske oppstanden i 116–117 e.Kr. romersk borger. Han flyttet til Roma og virket i mange år som advokat, inntil han på sin venn M. Cornelius Frontos anbefaling ble prokurator for keiseren Antoninus Pius. Han fikk da tid til å skrive sin romerske historie, arrangert etnografisk i den rekkefølge Roma erobret de forskjellige folkeslagene. Da han var spesielt interessert i administrasjon og finans, inneholder hans historie mer informasjon om sosiale og økonomiske forhold enn de fleste andre av antikkens historieverker. Dette kommer spesielt til uttrykk i hans redegjørelse for gracchernes reformbevegelse, der han ved siden av biografen Plutark er vår hovedkilde. Mens Plutark åpenbart følger en gracchervennlig tradisjon, gir den dypt konservative Appian oss et korrektiv fra den graccherfiendtlige tradisjonen, og fordømmer reformatorenes metoder på et langt tidligere tidspunkt i deres karrierer. Likevel viser Appian større innsikt enn Plutark i de sosiale og økonomiske problemene gracchernes reformbevegelse var et svar på. Appian nevner selv Polybios, Paulus Claudius, Hiernonymus, Cæsar, Augustus og Asinius Pollio som kilder, samt Varro, Fabius Pictor, Cassius Hemina og Rutilius Rufus mer i forbifarten. Han nevner imidlertid ikke Livius, Sallust, Dionysios eller Diodorus, noe som likevel ikke betyr at han unnlot å bruke disse forfatterne, som han ganske sikkert hadde for hånden.⁶⁶ Igjen er det genren som setter grenser for dokumentasjonen. Vi kan gå ut fra at han var godt orientert i kildematerialet, men da først og fremst gjennom annenhåndskilder, dvs. tidligere historiske fremstillinger. Disse fløt imidlertid atskillig rikeligere i senrepublikken enn i den foregående perioden. Appian var i så måte henvist til dels å velge mellom alternative beretninger fra senrepublikanske forfattere, og dels til å harmonisere overlappende, men ikke identiske beretninger om menn som Tiberius og Gaius Gracchus, Marius og Julius Cæsar.

⁶⁵ Astin 1989, 11.

⁶⁶ Horace White, *Appian's Roman History – Preface*, Loeb Classical Library; *OCD* 1996, 130.

Foruten Appian har vi **Dio Cassius'** (født 164 e.Kr.) romerske historie, som har overlevd nesten intakt fra år 69 f.Kr. Han kom fra en prominent familie fra Nikea, i Bitynia, og faren hadde vært både romersk konsul og provinsguvernør. Selv hadde han en enda mer suksessrik karriere, før han trakk seg tilbake etter konsulatet. Etter eget utsagn brukte han 10 år på å samle sitt materiale og ytterligere 12 år til å skrive det ned.⁶⁷ Selv om det forekommer feil og bemerkelsesverdige utelatelser, har hans verk betydelig verdi, og det kompletterer det bildet vi har fra Appian, Plutark og Cicero. I likhet med sine forgjengere utstyrer Dio de historiske aktørene med motiver og taler han neppe har hatt kildegrunnlag for, og hans fremstilling var tydelig preget av de turbulente tidene han selv levde i. Han fremstiller senrepublikkens konflikter som en kamp mellom rivaler om eneveldig makt, og foregriper dermed overgangen fra republikk til principat.⁶⁸ Korrigert for etterpåklokskap og de litterære friheter som samtlige av våre kilder til den romerske republikk tillot seg, er han imidlertid en god erstatning for Livius' tapte bøker og et verdifullt supplement til Appian og Plutark.⁶⁹

Plutarks (50–120 e.Kr.) parallelle biografier over kjente romere og grekere hadde, i motsetning til Appian, ikke som formål å skildre en sammenhengende politisk historie, men snarere å eksemplifisere individuelle dyder med utgangspunkt i store menns karrierer.⁷⁰ Hans underholdende samling av anekdoter, paradokser og mektige bedrifter har vært en av hovedkildene til forståelsen av den antikke verden, fra renessansen til i dag, og hans verkers overlevelse skyldes i hovedsak hans popularitet blant bysantinske intellektuelle. Plutark kom fra den greske byen Chaeronea, hvor han tilbrakte mesteparten av sitt liv, men han var også vidt bereist. Han hadde besøkt både Athen og Alexandria, og hadde vært lærer i Roma.⁷¹

Plutarks senrepublikanske levnetsskildringer over Tiberius og Gaius Gracchus, Marius, Sulla, Pompeius, Lucullus, Crassus, Cicero, Cato den yngre og Cæsar utgjør, til tross for verkenes begrensede moralistiske formål, likevel en slags historisk fremstilling av senrepublikken. Sammenligningene etter de parallelle biografiene virker ofte kunstige, noe som tyder på at Plutark har vært relativt trofast overfor sine kilder og individualiteten i de enkelte historiske situasjonene. Han inkluderte materiale som overhodet ikke passet inn i hans moralistiske og komparative prosjekt.⁷² Hans tolkninger av disse kildene og valg av illustrerende episoder bærer imidlertid tydelig preg av at han primært var ute i et moralistisk ærend.⁷³ Ikke minst tegner han sine personer i meget skarpe kontraster og er svært fascinert over skjebnens omskiftelighet. Dette medfører at hans skikkelser i stor grad fremtrer som stereotyper, som helter og skurker, eller som først det ene og så det andre. Plutarks Marius-biografi ivaretar således dobbeltkarakter ved å skildre ham som en patriotisk mann av folket i første del av karrieren, og som en uansvarlig, maktsyk demagog i alderdommen.

⁶⁷ Dio Cassius 72.23.

⁶⁸ OCD 1996, 299–300.

⁶⁹ For en positiv vurdering av Dio Cassius' kildeverdi, se Crawford 1992, 12.

⁷⁰ Plut. *Alex.* 1.

⁷¹ OCD1996, 1200–1201.

⁷² Hillard 1987, 20.

⁷³ Gabba 1983, 42–43.

Mye kildemateriale som nå er tapt for oss, er videreført hos Plutark, både med og uten referanser, og gir et uvurderlig supplement til vår forståelse av romersk politikk. Hans muligheter for å sjekke og kryssjekke kilder var ifølge ham selv sterkt begrenset, da han skrev fra sin lille hjemby, hvor han kun hadde et svært begrenset antall manuskripter til sin disposisjon. Han hadde heller ikke hatt tid til å sette seg inn i latinsk litteratur under oppholdet i Roma. Det var først, etter hans eget utsagn, langt senere at han lærte seg språket og begynte å orientere seg i romernes egen litteratur.⁷⁴ Det sier derfor mye om kildesituasjonen før Cicero at Plutark til tross for disse manglene er en av våre hovedkilder til senrepublikkens historie. Dette faktum forsterker dessuten ytterligere den fokus på store menn våre øvrige kilder allerede legger opp til.

Når vi kommer frem til Julius Cæsars karriere, har vi imidlertid ikke bare Ciceros, Appians, Dio Cassius' og Plutarks beskrivelser, men også **Svetonius'** (født år 70 e.Kr.) biografier over de 12 første keiserne. Svetonius gikk, i likhet med Plutark, ikke av veien for å gjengi løse rykter side om side med veletablerte fakta, men hadde den fordel fremfor Plutark at han ikke bare hadde latin som morsmål og skriftspråk, men også hadde tilgang på mye dokumentarisk materiale, i egenskap av keiser Hadrians privatsekretær.⁷⁵ Mens dette åpenbart gir hans biografier over Augustus og senere keisere en god kildeverdi, er det mer usikkert hvor mye dokumentarisk materiale det fantes i keiserens kanselli om Julius Cæsar, som nettopp ikke rakk å utvikle en stor keiserlig administrasjon, men kun ga navnet til den monarkiske styreform han var fødselshjelper for. Denne usikkerheten blir større desto tidligere i Svetonius' Cæsar-biografi vi befinner oss. Svetonius' tendens til å implisere Cæsar i alle kuppforsøkene på 60-tallet, enten disse materialiserte seg eller kun fantes på et planleggingsstadium eller kanskje til og med kun som et rykte, bærer preg av etterpåkløkskap, en last han deler med samtlige av forfatterne i keisertiden. Svetonius og de øvrige annenhåndskildenes kildeverdi kan altså ikke fastslås generelt og på forhånd, men må vurderes i hvert enkelt tilfelle.

Mitt valg om å belyse det politiske spill i den romerske republikk med utgangspunkt i kjente politikeres karrierer er, som det fremgår av gjennomgangen overfor, ikke bare diktert av elitedominansen innebygget i forfatningen, men også av kildematerialet selv. Greske og romerske forfattere var velstående og skrev for et velstående publikum. Romerske historikere før Livius var også selv politiske aktører, som senatorer og embetsmenn, eller i Polybios' tilfelle gresk statsmann i tvunget eksil, noe som ytterligere har medvirket til at det aldri kom på tale å gi en fremstilling av det romerske samfunn sett fra den jevne borgers perspektiv. Vi har kun kjennskap til den jevne borgers ønsker, behov og politiske preferanser indirekte, via politikernes forsøk på å mobilisere dem til fordel for en bestemt sak eller en bestemt person. Når vi leser om spontane folkelige demonstrasjoner, som f.eks. i Dio Cassius' historie fra 60-årene av, var de alltid enten rettet mot en bestemt politiker, eller kunne straks etter utbruddet utnyttes av en politiker. Nøkkelen til en forståelse av slik masseatferd ligger dermed til syvende og sist hos den politiske klassen.

Avspeiler keisertidens forfattere gjennom sine beretninger om scipioene, Cato den eldre, Tiberius og Gaius Gracchus, Gaius Marius og Julius Cæsar først og fremst den samfunnsmessige logikk som omgav dem, eller lyktes de også å videreføre den samfunnsmessige logikk som lå til grunn for de senrepublikanske historiene de baserte seg på?

⁷⁴Plut. *Dem.* 2.2.

⁷⁵OCD 1996, 1451–1452.

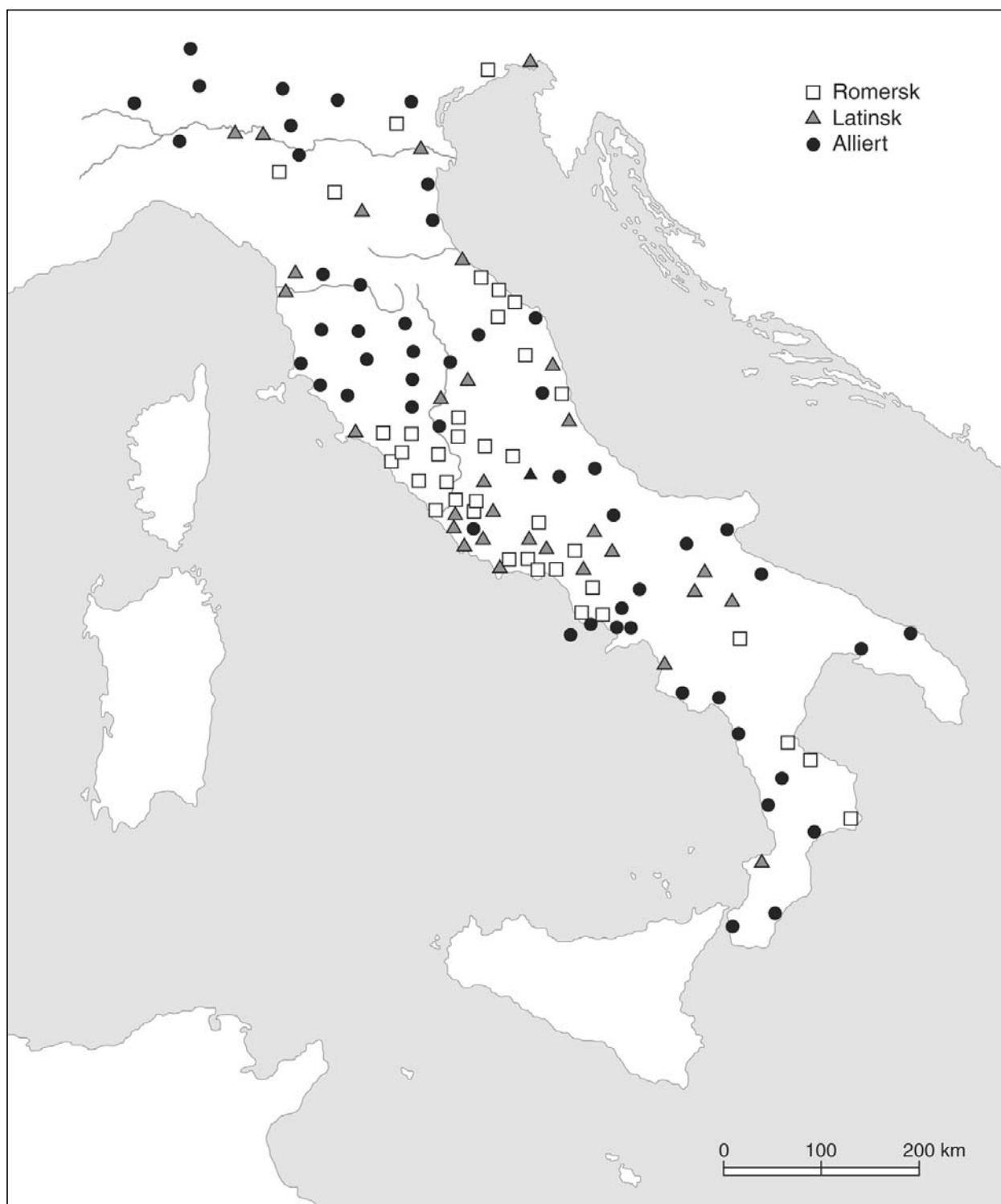
Dersom det siste er tilfelle, vil firspannsmodellens vellykkede anvendelse på de politiske karrierene beskrevet av disse forfatterne styrke avhandlingens tese. Ettersom vi ikke kjenner våre kilders kilder, forblir imidlertid denne forutsetningen en hypotese, et vilkår jeg for øvrig deler med Gelzer. Formålet med undersøkelsen av disse annen- og tredje-håndskildene blir derfor ikke å *bevise* avhandlingens tese, men å finne ut:

1. Finnes det kildebelegg for at personlig patronasje hadde en annen og mer sentral betydning i romersk politikk før Cicero?
2. Er det bildet jeg tegner av personlig patronasje ved hjelp av firspannsmodellen og med utgangspunkt i det ciceronianske kildematerialet, i konflikt med våre kilder til tidligere perioder?
3. Er forfatterne av våre kilder seg bevisst en vesentlig endring av klientellismens numeriske omfang og politiske betydning over tid, som rettferdiggjør en inndeling i klientvesenets storhetstid før Tiberius Gracchus og Gaius Marius og klientvesenets forfall i tiden etter?

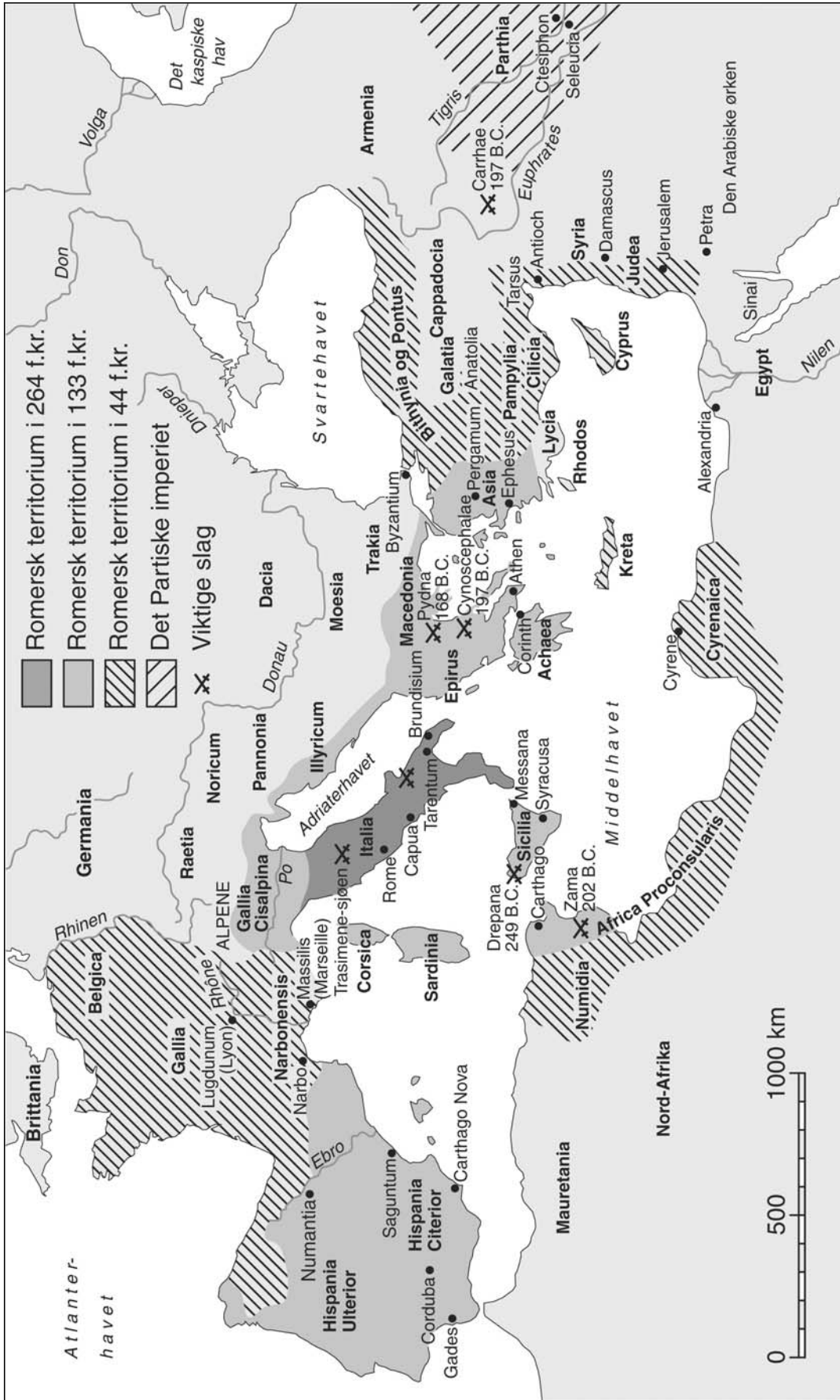
Dersom svaret er ja på disse spørsmålene, vil firspannsmodellen kun være relevant for Ciceros tid, og ha et alvorlig forklaringsproblem overfor tidligere perioder av romersk historie. Dersom svaret er nei på disse spørsmålene, betyr ikke det at firspannsmodellen er «riktig» også for tidligere perioder, da kildematerialet for disse periodene primært er omskrivninger av republikanske kilder opptil flere hundre år etter at begivenhetene fant sted. Den samfunnsmessige logikk kan ha gått tapt i oversettelsen, uten at vi noensinne er i stand til å korrigere dette. Det meste som da kan bli sagt, er at firspannsmodellen forklarer våre kilder bedre enn alternative modeller, og det er også alt jeg ønsker å demonstrere.

1.1. Italia-kart med bynavn

1.2 Italia-kart med bystatus før forbundsellekrigen

1.3 Imperium Romanum

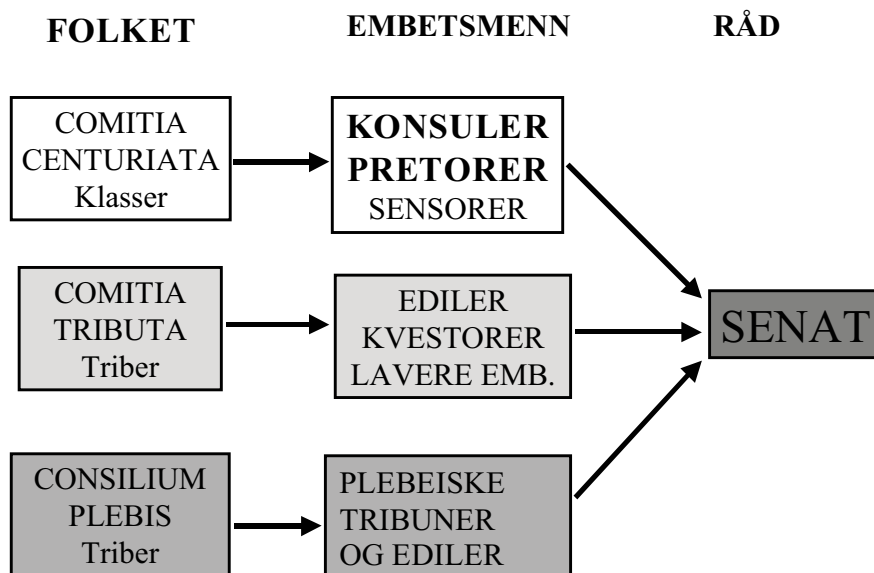
2. Blandingsforfatningen

Curia Julia (senatsbygningen) og Rostra (talerplattformen) på Forum Romanum.
Foto: Ingvar Mæhle.

Polybios' og Ciceros harmonimodell

Polybios' romerske historie er vår eldste kilde til oppbygningen av Romas politiske system slik det fremstod etter stenderkampenes avslutning i 287 f.Kr. Polybios' prosjekt var å forklare hvorfor Roma på svært kort tid, fra 218 til 146 f.Kr., underla seg store deler av Middelhavsområdet. I bok 6 av Polybios' historie, som for øvrig nesten utelukkende befatter seg med utenrikspolitikk og krigføring, gir han svaret: Det romerske systemet hentet sin stabilitet og styrke fra en passende blanding av demokrati, aristokrati og monarki i styresettet, der folkeforsamlingene og folketribunene stod for den demokratiske makt, de folkevalgte embetsmennene for den monarkiske makt og senatet for den aristokratiske makt (se figur 2.1).⁷⁶ Marcus Tullius Cicero adopterte senere dette aristoteliske begrepet om en balansert blandingsforfatning, i sitt delvis bevarte verk *De Re Publica*.⁷⁷ Cicero fikk selv oppleve at balansen mellom disse forfatningselementene ble forrykket, og endte år 43 f.Kr. med hodet på en stake foran plattformen der taler ble holdt til folket, vis-à-vis senatsbygningen. Både det demokratiske elementet og det aristokratiske elementet var blitt satt ut av spill av det monarkiske elementet.

Figur 2.1 Blandingsforfatningen

Ifølge gresk politisk teori skiftet styreformene i en syklus. Polybios bruker de greske begrepene monarki – tyranni, aristokrati – oligarki og demokrati – oklokrati (pøbelvelde), der hver positive styreform har sin degenererte form.⁷⁸ Monarkiet forfaller til et tyranni, og en revolusjon innfører aristokratiet, som i sin tur forfaller til et fåmannsvelde. Folket gjør opprør og innfører demokratiet, men friheten blir misbrukt og resulterer i pøbelvelde og barbari. Veien herfra til et nytt monarki er kort. Sparta og Roma utgjorde

⁷⁶ Den monarkiske makten til embetsverket gjaldt kun de høyeste embetsmennene, dvs. konsulene og pretorene. Folketribunene ble klassifisert som hørende til det demokratiske element, til tross for at de stort sett hørte til samme sosiale gruppe som de to øvrige elementene.

⁷⁷ Se for eksempel Cic. *Rep.* 1.29; 1.45; 2.23

⁷⁸ Polyb. 6. 3–9.

ifølge Polybios unntakene fra dette nødvendige historiske forløp; ved å ikke rendyrke en bestemt styreform, men opprettholde balansen mellom de forskjellige institusjonene, lyktes man her lenge å unngå den alminnelige konstitusjonelle runddans.⁷⁹ Disse statene hadde nemlig en blandingsforfatning. Om romerne sier Polybios, idet han kun bruker den positive delen av begrepsparene:

[...] ingen, ikke engang de innfødte, kunne si sikkert om forfatningen i sin helhet var aristokratisk eller demokratisk eller monarkisk. Og dette var ganske naturlig. Når man kun så hen til konsulenes makt, måtte den synes fullt ut monarkisk og kongelig, så man derimot på senatets makt, måtte den synes aristokratisk, og betraktet man til slutt folkets makt, måtte man anse den for demokratisk.⁸⁰

Særmerket ved det monarkiske elementet, representert ved de to konsulene og, kan vi føye til, de seks pretorene under dem, var *imperium*, befalingsmyndigheten. Konsulene hadde overkommandoen over hele det romerske folk under våpen, og deres makt i felten var nærmest uinnskrenket. I fred stod de i spissen for den offentlige forvaltning:

Hva konsulene angår, så råder de, så lenge de er i Roma, det vil si før de drar ut med legionene, over alle offentlige anliggender, ettersom alle de øvrige embetsmennene unntatt folketribunene står under dem og må adlyde dem. Det er konsulene som introduserer ambassadører i senatet; dessuten fremlegger de sakene til forhandling i senatet og har hele ansvaret for å sette senatsbeslutningene ut i livet. De skal også ta seg av alle statssaker som avgjøres av folket; de skal sammenkalle folkeforsamlingene, stille forslag til beslutninger og iverksette det som folket vedtar.⁸¹

På hjemmebane var konsulene og pretorene underlagt kollegialiteten, der gjensidig vetorett på samme nivå, eller i spesielle tilfeller ordre fra høyere til lavere nivå, begrenset deres handlefrihet. I en rekke spørsmål var de, som vi skal komme tilbake til, også underlagt folkeforsamlingenes vedtak og forpliktet til å be senatet om råd. Men i krig var deres myndighet nesten uinnskrenket:

[...] fordi konsulene har rett til både å pålegge forbundsfellene de byrder de måtte finne for godt, og å innsette militærtribuner og utskrive de soldatene som er skikket til krigstjeneste. De har også retten til å straffe sine underordnede så lenge de er i felten, og bruke det de måtte ha behov for av statens midler, idet en kvestor følger med dem og er rede til å gjøre alt som konsulene pålegger ham.⁸²

Polybios går deretter over til å beskrive det aristokratiske elementets makt, men nevner dessverre ikke dets sammensetning. Senatet ble fylt med Romas fremste menn, og sensorene, som gjennomgikk senatslistene hvert 5. år, var etter Lex Ovinia⁸³ tvunget til å benytte seg av faste kriterier for medlemskap og trengte også gode grunner for å utelukke medlemmer fra senatet. Forhenværende magistrater fra ediler og oppover embetsstigen hadde trolig automatisk adgang, og da diktatoren Sulla i år 81 f.Kr. økte antallet senatorer fra 300 til 600, kvalifiserte kvesturet, det laveste trinnet på embetsstigen, til medlemskap i senatet. Samtidig fordoblet han antallet kvestorer fra 10 til 20, og den konstante strømmen av nye embetsmenn

⁷⁹ Polyb. 6.11.10.

⁸⁰ Polyb. 6. 11. 11–12.

⁸¹ Polyb. 6. 12. 1–5.

⁸² Polyb. 6. 12. 5–9.

⁸³ Vedtatt en gang mellom 339 og 318 f.Kr.

som automatisk fikk adgang, ble dermed tilstrekkelig til å holde tallet på senatorer oppe. Å innhente senatets råd var etter sedvane obligatorisk, og det var best for konsulen eller pretoren å følge dette rådet. Etter embetstiden og mellom embetene var den enkeltes politiske innflytelse nemlig avgrenset av hans anseelse i denne ærverdige forsamlingen av statsmenn.

Senatet var hovedsakelig et rådgivende organ for konsulene og pretorene, og etter hvert folktribunene, men det hadde formelt også overoppsynet med statskassen, utenrikspolitikken og deler av rettsvesenet.⁸⁴ Senatet avgjorde dessuten hvilke tiltak som skulle iverksettes overfor statsfiendtlige forbrytelser som forræderi, konspirasjon, forgiftning og snikmord, og det ble fra det annet århundre f.Kr. nedsatt en rekke særdomstoler for slike forbrytelser. Senatorenes kontroll over disse jurydomstolene ble etter Polybios' tid et politisk stridsspørsmål, og markerer også folkeforsamlingens tiltakende desintegrasjon fra resten av det politiske system. Selv da folkeforsamlingen fungerte som den høyeste domstol, hvilket den fortsatt gjorde på Polybios' tid, var senatets makt betydelig:

Alt dette ligger i senatets hender, og folket har overhodet ingen befatning med disse spørsmålene. Kommer man derfor til Roma på den tiden konsulene er fraværende, må forfatningen forekomme en å være helt aristokratisk. Denne overbevisningen har også mange hellenere og fremmede konger, fordi senatet råder for så godt som alle deres anliggender.⁸⁵

Embetsmenn og senat hadde med andre ord stor makt, men:

Ikke desto mindre har folket del i makten, og dertil en meget viktig del. Det er folket som rår over straff og belønning i staten [...] Folket dømmer ofte, særlig dem som har bekledd de høyeste embetene, til en pengebot, når denne straff er tilstrekkelig stor for forseelsen; men dødsdommen feller det alene [...] Videre er det folket som gir embetene til de verdige, den edleste belønning for dyd i staten. Folket har makten til å godkjenne eller forkaste lover, og det som er viktigst av alt, det rådslår over spørsmål om krig og fred. Også når det gjelder avtaler om allianser, vilkår for fred og andre avtaler, er det folket som ratifiserer disse, eller omvendt. Etter dette kunne man nå med rette si at det er folket som har den største del av makten, og at forfatningen er demokratisk.⁸⁶

Polybios skriver videre om folket, senatet og embetsmennene at *hver av de tre forfatningselementene er i stand til å blokkere hverandre om de vil*.⁸⁷ Dette er i hans øyne grunnen til at systemet holdt seg stabilt. Folkets frihet, senatets klokskap og konsulenes handlekraft sikret enighet og styrke. Konsulene var avhengige av folkets og senatets støtte for å få noe gjort. Selv i felten og i utøvelsen av konsulenes militære rolle kunne han ikke unnslipe dette faktum:

Når konsulen i besittelse av den ovennevnte myndighet drar ut med stridsmakten, synes han vel å være enerådlig med hensyn til utførelsen av den oppgaven som foreligger. Han behøver imidlertid likevel folket og senatet, og uten dem vil han ikke være i stand til å løse oppgaven. Det er nemlig klart at legionene trenger stadige forsyninger, og at uten senatets godkjenning kan de verken få korn, klær eller sold [...] Det er også opp til senatet å avgjøre hvorvidt en konsul skal få fullføre krigen, ettersom det har rett til enten å sende en avløser ved embetsårets slutt, eller forlenge hans kommando. Senatet har også makten til enten å forherlige konsulens bedrifter eller bagatellisere dem [...] Videre er det folket som forkaster

⁸⁴ Polyb. 6.13.

⁸⁵ Polyb. 6.13.8–9.

⁸⁶ Polyb. 6.14.4. Den danske oversettelsen har her: «Ikke desto mindre har også folket sin Del og det den, der vejer mest.» Jeg har på dette punktet valgt å følge den mer forsiktige Loeb-oversettelsen: «[...] nevertheless there is a part and a very important part left for the people [...]»

⁸⁷ Polyb. 6.15.2.

eller ratifiserer fredsavtalene og overenskomstene konsulene har inngått, og viktigst av alt: når konsulene nedlegger sitt embete, skal de avlegge regnskap for sine handlinger for folket. Således er det ikke tilrådelig for feltherrene å forsømme å søke folkets og senatets gunst.⁸⁸

Polybios hevder at senatet på sin side var avhengig av både folket og embetsmennene. Her blir det tydelig at det som er outsidersen Polybios' styrke fremfor insidersen Cicero, også er hans svakhet; hans systematiske analyse krever symmetri, og hans elegante generalisering, at alle forfatningselementene er gjensidig avhengige av hverandre, fører til en del forserte konklusjoner, som f.eks. en overvurdering av folkets rolle:

Senatet på sin side, som har så stor en makt, er for det første nødt til å gi akt på mengden i offentlige anliggender og respektere folkets ønsker; ja, de viktigste og største undersøkelser og avstraffelser av forbrytelser mot staten, som det er satt dødsstraff for, kan senatet ikke føre til ende med mindre folket gir dets beslutninger gyldighet. Det samme er tilfelle i saker som angår senatet selv. Dersom noen stiller et lovforslag enten om å frata senatet noe av dets myndighet, som det etter skikk og bruk tilkommer det, eller om å oppheve senatorenes forrettigheter og andre ærestegn, eller også å gjøre skår i deres økonomiske stilling, så er det folket som rår over alt dette og kan vedta eller forkaste forslaget. Og det viktigste er at senatet verken kan vedta noe som helst, eller engang holde et møte, dersom en eneste folketribun motsetter seg dette. Og folketribunene må alltid gjøre hva som behager folket, og ta mest hensyn til dets vilje. Av alle disse grunnene frykter senatet mengden og gir akt på folkets vilje.⁸⁹

Dette er en korrekt beskrivelse av folkets potensielle makt, men den er unyansert fordi folket fremstilles som en selvstendig aktør vis-à-vis embetsmenn og senat. Til tross for Polybios' systematikk komplementerer han nemlig bare delvis avhengighetstriaden. Når turen kommer til folkets avhengighet, unnlater han å nevne at folket ikke engang kunne gjøre sin vilje gjeldende i folkeforsamlingen uten ved hjelp av en embetsmann. Selv om tribunene var folkets spesielt utpekte tillitsmenn, hadde folket ingen uavhengig handlefrihet. Polybios diskuterer heller ikke det faktum at embetsmennene og senatorene tilhørte den samme eliten, og at tribunatet var et trinn i karrierestigen for de unge plebeiske aristokrater. Dette forrykker balansen i blandingsforfatningen i aristokratisk retning. Likevel fokuserer han på noe vesentlig – denne makten kunne utnyttes, og senatet var redd for massene. Det radikaliserede tribunatet som kjennetegnet senrepublikken fra Tiberius Gracchus' jordreform i 133 f.Kr., hadde forløpere. I 232 f.Kr. fikk folketribunen Gaius Flaminius vedtatt en jordreform til tross for senatets motstand. Polybios er ikke nådig i sin kritikk, selv om tiltaket også kunne ses på som en videreføring av en 150 år gammel tradisjon med utdeling av jord til fattige borgere:

[...] romerne fordelte blant borgerne det erobrede området i Gallia kjent som Picenum, fra hvilket de hadde fordrevet de senoniske gallerne. Det var Gaius Flaminius som innførte denne popularitetsjagende politikken, som man vel må si også hos romerne har vært begynnelsen til den stigende demoralisering av befolkningen, samt årsaken til krigen med gallerne som fulgte.⁹⁰

Gaius Flaminius tapte ikke noe på å være kontroversiell, og hans status som *homo novus*, ny mann i den romerske politiske eliten, forhindret ham ikke i å nå statens høyeste embeter. Da senatet nektet ham en triumf etter hans første konsulat, fikk han den vedtatt av folket i stedet, og ifølge Livius var hans andre konsulat en takk fra folket for hans støtte

⁸⁸ Polyb. 6.15.2.

⁸⁹ Polyb. 6.16.

⁹⁰ Polyb. 2.21.7–9.

til den claudiske lov, som forbød senatorene å drive med omfattende handelsvirksomhet.⁹¹ Polybios var fullt ut klar over den makt som lå i det demokratiske elementet i den romerske republikk, og kan også ha vært øyenvitne da tribunene i år 151 under en konflikt om utskrivningen av soldater kastet begge konsulene i fengsel.

Til tross for Polybios' utelatelser i analysen av de enkelte forfatningselementene og deres innbyrdes avhengighet, var han åpenbart også oppmerksom på begrensningene i folkets makt. Dette viser han i sammenligningen av Karthagos og Romas blandingsforfatninger:

Så meget som Karthagos makt og velstand hadde kommet tidligere enn Romas, like meget hadde Karthago allerede begynt å forfalle, på samme tid som Roma var på sitt høydepunkt, i alle fall hva forfatningen angikk. Derfor hadde mengden i Karthago allerede fått den største makt i rådslagningene, mens det stadig var senatet som beholdt dette i Roma. Da det nå hos den andre part var mengden som rådslo, og hos romerne derimot de ypperste menn, var romernes beslutninger i statsanliggender karthagernes beslutninger overlegne.⁹²

Polybios' antidemokratiske holdning forklarer hvorfor han priser romerne for deres overtro og omhyggelige observasjon av gamle ritualer:

Dersom oppgaven var å forme en stat av vismenn, ville noe slikt kanskje ikke være nødvendig; men da hele den store mengde er lett bevegelig og full av lovstridige krav, irrasjonelle begjær og voldsomme lidenskaper, må massene holdes tilbake ved usynlige skremser og overtro.⁹³

Men det forklarer ikke hvorfor han unnlater å nevne at det fantes to viktige folkeforsamlinger, og at bare den ene av disse var tilnærmet demokratisk organisert. Polybios' beskrivelse av den romerske republikk ble imidlertid supplert av Cicero, som drøfter forfatningen i større detalj enn Polybios. Dessverre er store deler av Ciceros to statsteoretiske verk, *De Re Publica* og *De Legibus*, inspirert av henholdsvis Platons *Staten* og *Lovene*, gått tapt. Ciceros vurderinger kommer likevel klart frem, både i disse verkene og i de mange talene han publiserte. For Cicero er den historiske utviklingen og den detaljerte organiseringen av det demokratiske elementet helt sentral for systemets stabilitet:

Cato pleide å si at vår statsforfatning var bedre enn andre stater, av den grunn at det i nesten alle disse andre stater hadde vært enkeltpersoner som hadde lagt grunnlaget for forfatningen ved sine lover og institusjoner [...] Vår egen stat derimot var ikke blitt til ved én mans geni, men ved manges, og ikke i løpet av ett menneskes liv, men i mange århundrer og generasjoner var den blitt oppbygd.⁹⁴

Det romerske folk hadde stor respekt for sine tradisjoner og endret ugjerne på *mos maiorum*, fedrenes skikk. Følgelig fikk romerne etter hvert fire forskjellige folkeforsamlinger, som hver for seg representerte stadier i den konstitusjonelle utviklingen, nemlig curie(slekts)-forsamlingen, centurieforsamlingen, tribeforsamlingen og plebeierforsamlingen. Nye utfordringer krevde nye løsninger, men det var viktig for romerne å gi de nye løsningene tradisjonelle former. Vi finner mye av den samme konservatismen i det athenske demokrati, der Solon og Kleisthenes var «lovgivere» lenge etter sin død, og hvor det å vende tilbake til «fedrenes forfatning» var en felles referanseramme

⁹¹ Liv. 21.63.2–5. Se for øvrig gjennomgangen av Gaius Flaminius' karriere i kapittel 5.

⁹² Polyb. 6.51.4–6.

⁹³ Polyb. 6.56.10–11.

⁹⁴ Cic. *Rep.* 2.2.

for både tilhengerne og motstanderne av det radikale demokratiet.⁹⁵ Romerne hadde verken en forfatning eller en «blandingsforfatning» av det skrevne slaget. De hadde imidlertid en rekke overleverte institusjoner som de kunne bruke til forskjellige formål, alt etter de politiske aktørenes behov. Dette var et resultat av at de, i motsetning til athenerne, foretrakk å legge nye institusjoner til de gamle, snarere enn å reformere de gamle institusjonene. Det fantes allerede i den tidlige republikk fire forskjellige folkeforsamlinger; alle borgerne kunne møte i hver type, men deres stemmer ble talt forskjellig. Fellestrekket for *Comitia Curiata*, som var organisert etter slekter, *Comitia Centuriata*, som var organisert etter formuesklasser, *Consilium Plebis*, hvor kun plebeierne møtte, organisert geografisk i tribuer, og sist, men ikke minst, *Comitia Tributa*, hvor hele folket kunne stemme, også her inndelt i tribuer, var at borgerne uansett variant avga sitt votum i stemmenheter eller kretser, og at flertallet internt i disse avgjorde enhetens stemme, uansett hvor mange som var registrert i enheten. Da prosedyrene i alle disse hadde et strengt ritualistisk preg, kunne romerne ikke risikere gudenes uvilje ved å avskaffe en av dem. Den konstitusjonelle utviklingen besto dermed av endringer i kompetansefordelingen mellom disse forsamlingene.

Den eldste folkeforsamlingen, *Comitia Curiata*, eller curieforsamlingen, synes allerede å ha tapt sin betydning ved inngangen til republikken til fordel for *Comitia Centuriata*, eller centurieforsamlingen. Mens curieforsamlingen var inndelt i slekter, og dermed dominert av overhodene for disse slektene, det tidligste aristokratiet, var centurieforsamlingen tilpasset overgangen til den klassiske bystat, der hærens struktur avspeilet folkeforsamlingens struktur, og militær tjenesteplikt ga politiske rettigheter. Romas legioner besto av selveiende bønder med tilstrekkelige ressurser til å utruste seg selv som soldater, og de mest velstående av dem var også de tyngst bevæpnede, stilte de fleste soldatene og tjente oftest. Følgelig kunne et flertall av de totalt 193 centuriene etableres uten at det ble nødvendig å fortsette avstemningen til de lavere formuesklassene. Dette timokratiske prinsippet ble, så vidt vi kjenner til, fulgt, med lokale variasjoner, i hele den gresk-romerske verden. Spartanerne ga ikke engang borgerrett til menn som ikke tilfredsstilte minimumskravet, mens athenerne, etter Solons reformer, nøyde seg med å reservere de høyeste embetene til de høyeste formuesklassene, og ellers la hver stemme telle likt.

Consilium Plebis, plebeierforsamlingen eller plebeierrådet, var opprinnelig en demokratisk opprørsorganisasjon, bestående av plebeierne, inndelt i tribuer og ledet av sine egne tillitsmenn, plebeier-/folktribunene. Den ble etablert under plebeiernes *secessio*, «generalstreik» utenfor Roma, der de i protest mot de patrisiske slektenes maktmonopol nektet å tjene i hæren. Senatorene, som i begynnelsen av republikken utelukkende kom fra de gamle aristokratiske slektene, patrisiatet, skapte sin egen variant, kalt *Comitia Tributa*. Denne var inndelt i de samme tribene, men med den viktige forskjellen at patrisierne ikke bare hadde adgang, men også kunne lede forsamlingens møter, i egenskap av ordinære embetsmenn. Da plebeierne etter hvert fikk adgang til de høyeste embetene, da folktribunene ble anerkjent som en del av systemet, og da plebeierforsamlingens vedtak, etter den siste *secessio* i 287, ble, i likhet med vedtakene fattet i *Comitia Tributa*, gjeldende for staten som helhet, smeltet de to forsamlingene mer eller mindre sammen. Våre kilder gjør kun unntaksvis oppmerksom på distinksjonen mellom disse, og den blir da også stadig mindre interessant ettersom antallet patrisiere minker og antall plebeiere øker. Jeg vil derfor i det følgende kalle begge varianter for «tribeforsamlingen». Vi skal bare være klar over at når denne «tribeforsamlingen» ble sammenkalt og ledet av

⁹⁵ Finley 1975, 34–59.

en konsul eller pretor, het den *Comitia Tributa* og var åpen også for patrisierne. Når den var ledet av en folktribun, het den *Consilium Plebis* og var stengt for patrisierne.

I vår periode trenger vi derfor kun å konsentrere oss om centurieforsamlingen og tribeforsamlingen. Cicero legger vekt på forskjellen mellom disse:

[...] når folket er inndelt etter formue, stand og alder, blir dets avstemning preget av mer fornuft enn når det møter opp i blandet forvirring i tribeforsamlingen.⁹⁶

Denne forskjellen i «klokskap» skyldes først og fremst at *Comitia Centuriata* var en timokratisk forsamling, mens *Comitia Tributa* i større grad var demokratisk organisert. Cicero tillia kong Servius Tullius æren for etableringen av centurieforsamlingen, og forestilte seg at hans inndeling i klasser og centurier var identisk med det han kjente fra sin republikanske samtid:

Da han hadde skilt ut et stort antall riddere fra hele folket, delte han så resten av folket inn i fem klasser og atskilte de eldre fra de yngre. Denne oppdelingen gjorde han på en slik måte at de rike, ikke mengden, fikk en overvekt av stemmer. Dermed gjennomførte han et prinsipp som alltid burde overholdes i staten, at ikke det største antall skulle ha den største makt. Hvis denne inndeling var ukjent for dere, ville jeg kartlegge den. Men når dere er klar over at ordningen er slik at riddercenturiene med sine seks stemmer, og den første klasse, med tilføyelse av den centurie som ble gitt til tømmermennene fordi de var til så stort gagn for byen, utgjør i alt 89 centurier: Hvis nå bare åtte av de 104 centurier – for det er det antallet som står til rest – slutter seg til de 89, ville det være det samlede folks makt som kom til utøvelse. Og de øvrige 96 centurier som omfatter den store majoritet av borgere, ville ikke bli utestengt ved avstemninger, for det ville være tyrannisk, og den ville heller ikke få altfor stor makt, for det ville være farlig.⁹⁷

Den timokratiske avstemningsformen i centurieforsamlingen avspeilte som sagt lenge de rikeste borgernes tilsvarende byrder med hensyn til militær utrustning og rolle i krigføringen. Den gradvise forskyvningen av de militære byrdene til den mindre velhavende delen av borgerne, som en konsekvens av det ekspanderende imperiet og økt behov for mannskap, førte likevel ikke til at den timokratiske modellen ble oppgitt. Modellen ble imidlertid noe modifisert i 241 f.Kr. Etter denne reformen, som også skal ha koordinert centurieinndelingen med tribene, kunne ikke et flertall konstitueres bare ved hjelp av de øverste formuesklassene, men måtte også inkludere 2.-klasses centurier, slik det fremgår av Ciceros redegjørelse i sitatet ovenfor, sannsynligvis anakronistisk projisert tilbake til kongetiden.

Ifølge L.R. Taylor kompenserte den samtidige innførselen av ordningen med *centuria praerogativa* for denne reduksjonen av de rikes makt.⁹⁸ Denne centurien ble utvalgt fra 1. klasses *juniores* gjennom loddtrekning og stemte først. Utfallet i *centuria praerogativa* ble kunngjort før de andre centuriene stemte, og har etter Taylors mening påvirket resultatet i stor grad, kanskje fordi gudene gjennom loddkastingen pekte ut hvilken centurie som hadde hellet med seg, dvs. ville foreta et «heldig» valg. Cicero bemerker i en forsvarstale at:

Centurien som stemmer først, har i seg selv en slik innflytelse at ingen kandidat til konsulatet har sikret dennes stemme uten å bli erklært konsul, om ikke ved det samme valget, så i alle fall ved neste valg.⁹⁹

⁹⁶ Cic. *Leg.* 3.19. 44.

⁹⁷ Cic. *Rep.* 2.39. 22.

⁹⁸ Taylor 1966, 91.

⁹⁹ Cic. *Planc.* 49.

I en annen forsvarstale hevder han at *den religiøse stemning på valgforsamlingen alltid har oppfattet de først avgivne stemmene som et særlig varsel*.¹⁰⁰ En mer prosaisk forklaring kan imidlertid være at hver velger skrev ned to navn på stemmetavlen i konsulvalgene, men hadde kanskje sjeldnere to egne favoritter. Slik kunne utfallet i *centuria praerogativa* gi et «stalltips» om hva velgerne skulle gjøre med andrestemmen dersom de ikke hadde bestemt seg på forhånd.¹⁰¹ Comitia Centuriata valgte de øverste magistratene – konsuler, pretorer og sensorer – fattet vedtak om krig og fred, dømte i saker der straffen var død eller eksil, og beholdt trolig sin lovgivningskompetanse, selv om det etter 287 var den demokratiske Comitia Tributa som ikke bare valgte de lavere embetsmennene, men også sto for det meste av lovgivningen (se figur 2.2).

	COMITIA CENTRIATA	COMITIA TRIBUTA	CONSILIUM PLEBIS
STEMME-ENHETER	193 centuriae, hvorav 18 equites 170 pedites (5 classis) og 5 proletariifabrii	35 tribus, hvorav 4 bytriber og 31 landtriber	
DELTAKEELSE	Alle borgere inndelt etter formue	Alle borgere inndelt etter geografisk tilhørighet	Alle plebeiere inndelt etter geografisk tilhørighet
LEDER	Konsul og pretor, ev. diktator eller interrex	Konsul eller pretor, noen ganger kurulisk edil (jurisdiksjon)	Folketribuner og plebeiske ediler
VALG	Konsuler, pretorer og sensorer	Kuruliske ediler, kvestorer og lavere embetsmenn	Folketribuner og plebeiske ediler
LOVGIVNING	Krigserklæringer, ellers lovgivning stort sett overlatt til tribeforsamlingene etter 218 f.Kr.	Enhver type lovgivning, inklusive ekstraordinære kommandoer.	
DOMS-MYNDIGHET	I kapitalsaker og stort sett begrenset til høyforræderi	Forbrytelser mot staten som kun straffes med bøter, ellers særdomstoler	

Figur 2.2 Oversikt over de romerske folkeforsamlingene 218–49 f.Kr. (Etter Lily Ross Taylor, *Roman Voting Assemblies*, p. 4–5)

Cicero idealiserer i sitt verk *Om staten* tiden like etter at kong Tarquinius Superbus var blitt fordrevet fra byen i 509:

¹⁰⁰ Cic. *Mur.* 38.

¹⁰¹ Meier 1997, 8–9.

På den tid styrte altså senatet staten på en slik måte at bare lite ble utført av folket, selv om det var fritt, mens senatet sørget for det meste i kraft av sin autoritet og i overensstemmelse med vanlig skikk og bruk – og slik at konsulene hadde en makt som bare var av ett års varighet, men som etter sin art og rettskraft var kongelig. Og et prinsipp som var av den største betydning for å bevare aristokratiets makt, ble strengt fastholdt, nemlig at intet vedtak av folkeforsamlingen skulle være gyldig uten at det var stadfestet av fedrene i senatet.¹⁰²

Denne harmoniske tilstanden varte imidlertid ikke mer enn seksten år, da folket krevde en større andel i makten. Dette kunne kanskje synes urimelig, men var likevel, ifølge Cicero, en naturlig utvikling:

Hvis det ikke er en likelig fordeling av rettigheter og plikter og oppgaver i staten, slik at embetsmennene har nok makt, rådsforsamlingen av de fremste borgere nok innflytelse, og folket nok frihet, da kan denne stat ikke bevare sin uforanderlige tilstand. For da staten var tyngnet av gjeld, besatte plebeierne først Mons Sacer, og deretter Aventinerhøyden. Og ikke engang Lykurgos' forfatning greide å holde greske undersåtter i tømme; for også i Sparta under kong Theopompos ble de fem såkalte eforer, og på Kreta de ti som kalles kosmoi, instituert som en motvekt mot kongemakten, på samme måte som folketribuner ble valgt i Roma som en motvekt mot konsulenes makt.¹⁰³

Cicero beskriver deretter oppnevningen av en timannskommisjon for nedskrivning av lovene og plebeiernes andre utvandring. Resten av hans konstitusjonelle historie er imidlertid tapt. I Ciceros *De Legibus, Om Lovene*, finner vi en videreføring av den ovenfor siterte passasjen. I dette verket, hvor han, i likhet med forbildet Platon, lager lover for sin idealstat, fjerner han seg i praksis lite fra hvordan republikken faktisk var organisert, da han mente at den romerske republikk var så godt som perfekt i utgangspunktet. Til sine konstruerte samtalepartneres overraskelse gir han her et sterkt forsvar for å opprettholde tribunenenes myndighet:

Det var derfor ikke uten grunn at Theopompos i Sparta innsatte eforer som motvekt mot kongene, eller at det hos oss ble innsatt tribuner for å danne en motvekt mot konsulene. Konsulene har nemlig den fullt legale rett til å tvinge alle de andre magistratene til å adlyde ham, unntatt tribunenene, hvis embete ble opprettet senere enn konsulenes, med det formål å forhindre det som tidligere var hendt [embetsmenns maktovergrep], i å finne sted igjen. For det at der kom en embetsmann som ikke var underkastet konsulenes ordrer, var det første skrittet mot å innskrenke deres makt, og det neste skrittet ble at tribunen støttet andre, ikke bare magistrater, men også private, som nektet konsulen lydighet.¹⁰⁴

Hans bror, Quintus Cicero, fikk æren av å være en av de imaginære samtalepartnerne i dialogen, og ble tillagt et reaksjonært politisk syn. Mot Quintus' protester om at det nettopp var tribunaten som svekket «de bestes» innflytelse og økte mengdens makt, svarer Marcus at det var uunngåelig at konsulenes makt, uten en motvekt, ble sett på som altfor arrogant og tyrannisk av folket.¹⁰⁵ Quintus, derimot, lister opp en rekke «gale» og «uansvarlige» tribuner og beklager at Pompeius i år 70 fjernet de begrensningene diktatoren Sulla la på tribunaten.¹⁰⁶ Marcus Cicero hevder imidlertid at tribunaten er en helt legitim del av det politiske system:

¹⁰² Cic. *Rep.* 2.32.56.

¹⁰³ Cic. *Rep.* 2.33.57.

¹⁰⁴ Cic. *Leg.* 3.7.16.

¹⁰⁵ Cic. *Leg.* 3.7–8.

¹⁰⁶ Cic. *Leg.* 3.22.

Du ser feilene ved tribunatet meget tydelig, Quintus, men det er urimelig, når man angriper et eller annet fenomen, å la fordelene være uomtalt og kun utvelge og regne opp alle feilene og manglene. Bruker man den fremgangsmåten, kan man også kritisere konsulatet, hvis man samler alle de feilaktige handlingene begått av konsulere, hvis navn jeg helst ikke vil nevne. Jeg innrømmer at selve tribunmakten inneholder et dårlig element, men det gode man har tilstrebet med den, ville vi ikke få uten dette dårlige elementet. «Folketribunene har for stor makt», sier du. Det vil ingen benekte. Men folkets egen makt er langt grusommere og langt mer voldsom; har det en leder, er det av og til mindre voldsomt enn om det ikke hadde noen. En leder er nemlig klar over at han handler på egen risiko, men folket farer spontant frem uten å gjøre seg klar den risiko det løper. «Ja, men noen ganger opphisses folket av sine ledere», innvender du. Ja, og ofte blir det passivisert igjen. Hvilket tribunkollegium kan være så desperat at man ikke blant ti personer kan finne en enkelt som har bevart sin sunne fornuft?¹⁰⁷

I den siste delen av avsnittet ovenfor finner vi nøkkelen til hvorfor den politiske eliten kunne forsones seg med tribunenenes makt. Riktignok kunne man gjennom tribunatet lamme republikkens øvrige politiske institusjoner og styre staten ved hjelp av folkeavstemninger i tribeforsamlingen, men samtidig var den enkelte tribun underlagt sine kollegers veto. Selv om Polybios hadde rett i at tribunene var forpliktet til å følge folkets vilje, var det også deres plikt å tolke den. Tribunene var dessuten yngre medlemmer av den politiske eliten. For å skape seg et navn hos det romerske folk, og legge grunnlaget for videre avansement på den politiske karrierestigen, var det nødvendig for de unge aspirantene å provosere de eldste, mest konservative og mektigste medlemmene i senatet, men uten helt å glemme hvor de egentlig hørte hjemme. Deres interessefellesskap med de politiske motstanderne i senatet var ofte, men ikke alltid, sterkere enn deres interessefellesskap med de tilhengerne blant velgerne.

Tribunatet var imidlertid ikke bare et irritasjonsmoment eliten måtte finne seg i, det var også en institusjon eliten hadde god grunn til å være takknemlig for:

Men se nå hvor klokt våre forfedre handlet på dette punkt: Da senatet først hadde innrømmet plebeierne dette embetet, stanset striden, revolusjonens brann ble slukket, man fant frem til et kompromiss, ved hvilket de svakere i staten fikk følelsen av at de var likestilt med de mektige.¹⁰⁸

Cicero gir altså Polybios rett i at senatet fryktet massene, og at forfatningen tjente som et stabilt kompromiss mellom de styrende og de styrte. Det var neppe tilfelle at folket fant denne situasjonen like idyllisk som Cicero, men Cicero er også klar over at harmonien siden Polybios' tid var forsvunnet. Ciceros medisin mot sedenes forfall var moralistisk og legalistisk. Senatet burde renses jevnlig av sensorene som før, og senatorene burde være et eksempel for resten av folket. Problemet med at konservative tribuners veto mot populære lovforslag fremsatt av mer radikale tribuner ble oversett, resulterte i trusler om avsettelse av den intercederende tribun eller til og med ble stoppet med vold, skulle løses med lovreformer. Hans vaghet med hensyn til de aktuelle problemene i samtiden skyldtes trolig ikke bare genren, men også at han skrev *De Legibus* under Cæsars diktatur. Hans synspunkter på hvordan republikken burde se ut etter at Cæsar var fjernet fra makten, skinner imidlertid klart gjennom:

Når loven sier at senatet skal bestå av avgåtte magistrater, er det ganske visst i folkets interesse at ingen kommer inn i denne høyeste stand uten å være valgt av folket, idet samtidig sensorenes rett til å velge senatets medlemmer i realiteten oppheves. Men denne

¹⁰⁷ Cic. *Leg.* 3.10.23–24.

¹⁰⁸ Cic. *Leg.* 3.24–25.

mangel rådes det bot på ved den neste bestemmelsen, som sikrer senatets autoritet. Den følgende bestemmelsen lyder nemlig: «Senatets beslutninger skal være rettsgyldige.»¹⁰⁹

Det første forslaget i avsnittet er en stadfestelse av et viktig republikansk prinsipp. Cæsar brøt med dette prinsippet idet han fylte senatet med sine tilhengere, uansett om de hadde besatt de påkrevde embeter eller ikke. Cicero fremstiller, sannsynligvis ironisk, denne opptaksbegrensningen som en ulempe for senatet, snarere enn som en garanti for dets uavhengighet og prestisje. For å kompensere for denne såkalte ulempen foreslår han at senatets vedtak skal være bindende. Selv om senatets dekreter ikke hadde vært bindende utenfor dets spesifikke kompetanseområder siden begynnelsen av republikken, er også det andre forslaget en markering i forhold til diktatorens praksis. Cicero beklaget seg for eksempel over, i et brev til L. Paprius Paetus høsten år 46, at det ikke spilte noen rolle om han selv deltok i det offentlige liv eller ikke; han ble likevel oppført som forslagsstiller:

Og tro ikke at dette bare er en spøk fra min side. Jeg kan fortelle deg at jeg har fått brev fra konger i verdens utkanter, der de takker meg fordi jeg ved mitt forslag har gitt dem kongetittelen. Men jeg ante ikke at de bar en slik tittel, jeg visste ikke engang at de eksisterte.¹¹⁰

De Legibus er imidlertid ikke primært rettet mot Cæsars diktatur, som til syvende og sist bare var et symptom på det som var grunnleggende galt i den romerske republikk. Cicero anså det, tross sin konservatisme, for nødvendig å ikke bare gjenopprette, men også reformere den romerske republikk, for at den skulle få tilbake sin karakter av en velordnet blandingsforfatning. Folket hadde for mye makt og tribunene for store muligheter til å utnytte denne makten. Dette gjorde det mulig for enkeltpersoner å overtale folket til å gi dem vesentlig større makt enn sine kolleger og konkurrenter i senatorstanden. Senatseliten kunne, ifølge Cicero, bedre forsvare seg mot slike personer ved å få større kontroll med det demokratiske elementet i forfatningen.

Kilden til makt i den romerske republikk var folkeforsamlingene, men som vi har sett av Polybios' og Ciceros beskrivelser, fantes der strenge restriksjoner på hvordan folkets vilje kunne komme til uttrykk. Selv om stemmeenheter i seg selv ikke kan sies å være udemokratiske, var stemmeenheterne i *Comitia Centuriata* slik organisert at de rikeste hadde størst innflytelse. *Comitia Tributa* kompenserte til en viss grad for dette, men det er klart at romernes folkeforsamlinger var svært forskjellige fra folkeforsamlingen i det demokratiske Athen. Denne forskjellen gjør Cicero oppmerksom på i en av sine forsvarstaler, og den romerske republikken kommer selvsagt best ut av sammenligningen:

Å, hvis vi bare kunne bevare de gode tradisjonene og disiplinen vi har arvet fra våre forfedre! Men på en eller annen måte glipper de nå fra våre hender. Disse vise og staute mennene ønsket ikke at makten skulle ligge i offentlige møter. Når det gjaldt hva mengden måtte godkjenne eller folket måtte beordre, ønsket de at dette først skulle komme til uttrykk etter at møtet ble oppløst og folket hadde delt seg inn i centurier og triber etter rang, klasse og alder, og etter at forslagsstilleren hadde blitt hørt og forslaget hadde blitt publisert god tid i forveien. I Hellas, derimot, blir alle offentlige anliggender håndtert av et uansvarlig, sittende møte av statens borgere.[...] Når uprøvde menn, uten erfaring og kunnskap, tok sine seter i teateret, da fattet de avgjørelser om skadelige kriger, satte urostiftere til å lede staten og fordrev fra byen de borgerne som hadde tjent den best. Hvis en slik oppførsel var

¹⁰⁹ Cic. *Leg.* 3.10.27–28.

¹¹⁰ Cic. *Fam.* 9.15.4.

vanlig i Athen da hun fremdeles overstrålte ikke bare resten av Hellas, men nesten hele verden, hvilket måtehold tror dere har vært vist i de offentlige møtene i Frygia og Mysia?¹¹¹

Ciceros harang er selvsagt en overforenkling av beslutningsprosessene i Hellas generelt og Athen spesielt, men hovedpoenget er kontrasten mellom en debatterende, en mann – en stemme – forsamling, og en taus forsamling inndelt i stemmeenheter og ledet av den politiske eliten. Cicero foretrakk klart den siste varianten, i likhet med de amerikanske grunnlovsfedrene, som derfor valgte den romerske republikk, i kontrast til det athenske demokrati, som modell for den nye politiske orden.

Demokrati i den romerske republikk?

Centurieforsamlingen var organisert i formuesklasser, og det hersker bred enighet blant antikkhistorikerne om at de fattigste hadde liten eller ingen innflytelse her. Det betyr imidlertid ikke at det var de rike som kontrollerte flertallet av centuriene. 1., 2. og 3. formuesklasse utgjorde opprinnelig både ryggraden i det militære oppbudet som centurieforsamlingen var det politiske uttrykket for, og hadde sammenlagt det absolutte flertall av centuriene. Forskjellene i formue mellom disse klassene er små i forhold til forskjellen mellom minstekravet for henholdsvis 1. klasse og ridderklassen¹¹². Centurieforsamlingens middelklassedominans er også utgangspunktet for Gelzers undersøkelse: *Das römische Stimmrecht war freilich weder gleich noch direkt. Aber in Centuriat und Tributcomitien dominierte ursprünglich der bäuerliche Mittelstand [...]*¹¹³ Denne vurderingen er basert på det etter hvert veletablerte faktum at de tungt bevæpnede soldatene i 1. klasse hadde 70 av totalt 193 centurier¹¹⁴:

Formues-klasser	Sestertser (usikre tall)	Centurier før 241 f.Kr.	Centurier etter 241 f.Kr.
Equites	400 000	18	18
1. klasse	50 000	80	70
2. klasse	37 500	20	?
3. klasse	25 000	20	?
4. klasse	12 500	20	?
5. klasse	5500	30	?

¹¹¹ Cic. *Flacc.* 15–16.

¹¹² Under Augustus ble minstekravet for registrering i ridderklassen satt til en formue på 400 000 sestertser. Vi vet ikke om et tilsvarende formueskrav for republikken, men det er lite trolig at det var vesentlig lavere.

¹¹³ Gelzer 1912, 43, n.1.

¹¹⁴ Lintott 1999, 58–61.

Republikkens formueskrav sier oss lite om detaljene i centurieforsamlingens sosiale sammensetning, da vårt kjennskap til priser og levekostnader utelukkende er basert på keisertidens materiale. Vi kan imidlertid trygt gå ut ifra følgende premisser: For det første utgjorde de tre øverste formuesklassene den tradisjonelle verneplikthæren, rekruttert fra bønder med tilstrekkelige ressurser til å sørge for sin egen utrustning og proviant. Opprinnelig var trolig inndelingen langt enklere, i henholdsvis equites (kavaleri), assidui (tungt bevæpnede fotsoldater) og proletarii (eiendomsløse uten verneplikt).¹¹⁵ For det andre utgjorde første klasse en sosial pyramide, der borgere som befant seg på, eller like over, minstekravet, utgjorde det store flertall, mens de virkelig rike, tett på minstekravet for ridderstanden, utgjorde en minoritet. For det tredje hadde flertallet av borgerne i 1. klasse mer til felles med sine medsoldater i 3. klasse enn med kavaleriet i ridderklassen. Det skulle bare 2 mannlige arvinger til for å redusere en familie fra 1.-klassesregistrering til 3.-klassesregistrering.¹¹⁶ En pater familias med en gård verdsatt til minstekravet for 1.-klassesregistrering og to friske sønner kunne derfor forventes å være interessert i jordreformer, kornsubsidier og karismatiske hærførere som beriket sine veteraner.

Det ville ikke være underlig om ridderklassen og 1. klasse stemte ulikt når de var dominert av så forskjellige sosiale grupper. Objektive/materielle interesser og subjektive/persiperte interesser stemmer imidlertid ikke alltid overens, og 1. klasse rommet, som sagt, også dem som var tett på å tilfredsstille censuskravet til ridderstanden. Borgere som befant seg sosialt i den nedre del av 1. klasse og utgjorde majoriteten i 1. klasse, kan ha identifisert seg med sine «klassefeller» i den øvre delen av pyramiden, som utgjorde minoriteten av 1. klasse. Dette kan ha påvirket deres stemmegivning. Etter 241 f.Kr., da 1.-klasses centurier ble redusert fra 80 til 70, måtte man imidlertid også innhente stemmene fra minimum 8 centurier av 2. klasse for å etablere flertall.¹¹⁷ Hvordan denne reformen påvirket fordelingen av centurier på de øvrige klassene, vet vi dessverre ikke.¹¹⁸ 2. klasse var imidlertid langt mer sosialt homogen enn 1. klasse, og borgerne her var dermed trolig ikke disponert for den samme sosiale ærgjerrighet som

¹¹⁵ Crawford 1992, 39; Cornell 1995, 288–289.

¹¹⁶ Noe tilsvarende gjaldt selvsagt for personer like over minstekravet for ridderne, men her spiller også andre faktorer inn. Ridderne utgjorde ikke en klasse, men en stand, en *ordo*. Innlemmelse og utstøtelse fra denne standen var ikke kun basert på formue, men også på moralsk og kulturell kapital. En dugende sønn av en *equites* ble normalt innlemmet i ridderstanden. De virkelig rike hadde dessuten bedre muligheter for å få sin økonomiske kapital til å yngle.

¹¹⁷ Staveley 1989, 440.

¹¹⁸ Fordelingen av centurier på de forskjellige formuesklassene og koordineringen av centurier og tribere etter reformen av Comitia Centuriata i midten av det tredje århundre f.Kr. har vært gjenstand for diskusjon siden Mommsen. Staveley (1953, 20–21) foreslo en fordeling på 70, 35, 20, 25, noe som ikke avviker for mye fra den opprinnelige fordelingen tilskrevet Servius Tullius på 80, 20, 20, 20, 30. Uansett representerte reformen ikke noe brudd med forsamlingens timokratiske karakter, og L.R. Taylor (1957, 351–354) argumenterer for at koordinering med tribene av 1. og 2. klasse tvert imot tjente nobiletens interesser, da soldater fra de nye tribene, som hadde tjenestegjort i den tredje sannitterkrigen, krigen mot Pyrrhos og den første puniske krigen under kommando av «nye menn», nå ble spredt på flere centurier. Dette styrket nobiletens kontroll med de centuriene som representerte de gamle tribene. Følgelig nådde færre nye menn konsulatet etter reformen enn før reformen. Taylor (1966, 90) har videre foreslått at 2. til 4. klasse også etter reformen hadde 20 centurier hver, og at 5. klasses andel ble økt til 40. Da *centuria praerogativa*, den centurien som stemte først og dermed påvirket de øvrige centurienes valg, samtidig ble overført fra ridderklassen til 1. klasse, tapte overklassen innflytelse vis-à-vis middelklassen, og den høyere middelklassen fikk oppveiet sitt tap av centurier til de lavere klassene. J.J. Nicholls (1956, 249) hevder imidlertid at reformen kun var en administrativ forenkling og hadde små eller ingen politiske konsekvenser.

sine noe rikere medborgere i nedre del av 1. klasse. Jo større splittelsen i stemmegivningen var i de øvre klassene, desto flere centurier måtte man kalle inn for å avgjøre valgene. Splittelsen var trolig høy, da alle senatorene ønsket å bli konsul, men bare noen få kunne bli det, og denne splittelsen medførte at det var borgere med sosial tilhørighet i de lavere sjikt av det romerske samfunn som hadde det siste ordet, ikke bare i tribeforsamlingen, men også i den timokratisk organiserte centurieforsamlingen.

Mens antall plasser i de lavere embetene økte med voksende oppgaver, var det stadig bare plass til 2 konsuler hvert år (se figur 2.3). Etter Sullas reformer i 80-årene ble det hvert år valgt 20 kvestorer. Noen av disse ville også prøve seg på de 4 edilembetene og 10 tribunembetene, som var valgfrie trinn på embetsstigen, men de fleste kunne uansett forventes å bli kandidater til de 8 pretorembetene. Imidlertid kunne bare hver 4. pretor bli konsul, og bare hver 5. konsul velges til censor, da disse ble valgt hvert 5. år. Selve strukturen i det romerske embetshierarkiet, koblet med senatorenes ambisjoner om å oppnå minimum den samme posisjon som sine forfedre, taler for at de øverste klassene ofte ville være delt i valgene. Konkurransen var innebygget i systemets logikk, og i kildene får vi empirisk belegg for at denne logikken medførte knallharde kamper om embetene.

Kildene er dessverre lite detaljerte i sine beskrivelser av selve valghandlingen, dvs. hvor mange kandidater som konkurrerte, hvor ofte taperne forsøkte seg igjen, og hvor mange centurier som avgjorde utfallet. Cicero ble valgt både til pretor og konsul uten en splittelse i de øverste stemmene, noe han ved en rekke anledninger minnet sine medborgere om. Hans kollega i konsulatet for 63, Antonius, ble imidlertid valgt med bare noen få centurier mer enn Catilina.¹¹⁹ Avstemningen må altså ha involvert flere klasser i forbindelse med valget av kollegaen. Dersom ikke senatseliten var i stand til å håndheve en intern selvjustis som begrenset antall reelle kandidater for konsulatet, må dette ha vært regelen snarere enn unntaket. Og det er lite i kildematerialet som tyder på at det eksisterte en slik selvjustis. Det er dessuten vanskelig å se hvorfor senatorene skulle ha interesse av en slik kontroll, da det uansett bare var sønner av senatorer, eller velstående menn fra ridderklassen med tette bånd til senatseliten, som kunne være kandidater til disse embetene. Det fantes ingen felles trussel som kunne fremtvinge en slik samling.

Konsul	Øverstkommanderende Høyeste magistrat Politisk initiativrett	2	Imperium Potestas 1 år (+ev. promagistrater)
Pretor	Rettspleie Provinsadministrasjon Politisk initiativrett	228 f.Kr.: 4 146 f.Kr.: 6 81 f.Kr.: 8	Imperium Potestas 1 år (+ ev. promag.)
Edil	Bygninger og veier Kornforsyning Ro og orden «Kulturpolitikk»	4	Potestas 1 år
Tribun	Beskyttelse av borgerne Politisk initiativrett Vetorett	10	Tribunicia potestas Auxilium 1 år

¹¹⁹ Asc. 94c.

Kvestor	Administrasjon Finans Ev. offiser	267 f.Kr.: 8 81 f.Kr.: 20	Potestas 1 år
Censor	Census Kontrakter	2	Potestas 18 md. Hvert 5. år Kun ekskonsuler
Diktator	«Konsul» uten kollega Ekstraordinær Uinnskrenket makt Utnevnt av senatet	1	Imperium Potestas Maks. 6 måneder Kun ekskonsuler
Magister Equitum	Diktatorens nest- kommanderende Utnevnt av diktator	1	Imperium Potestas Underlagt diktator

Figur 2.3 Embetsverket i den romerske republikk

Brød og sirkus, populære reformer og pengeutbetalinger til vanlige folk, viser ikke bare at den politiske eliten var avhengig av bred folkelig støtte, men også at bybefolkningen hadde mer innflytelse enn det som hevdes av blant andre Lily Ross Taylor. Taylor innrømmer at edilembetet var til stor hjelp i en politikers videre karriere, men Jakobson påpeker at hun dermed gjør seg skyldig i en selvmotsigelse når hun senere skriver at *the city populace was never the decisive factor*¹²⁰ i forbindelse med pretor- og konsulvalgene.¹²¹ Dersom det var overflødig å tilfredsstille bybefolkningens ønsker, er det jo underlig at ikke aktørene selv oppdaget dette. Men hvem var denne bybefolkningen, og hvordan influerte den valgene i centurieforsamlingen? Vi trenger ikke, som Jakobson ganske riktig poengterer, forutsette at Roma utelukkende bestod av de rikeste og de fattigste. Det er ingen grunn til å tvile på at det også bodde et betydelig antall borgere registrert i centurier av 1. klasse både i selve byen og i umiddelbar nærhet av den. Etter reorganiseringen av folkeforsamlingene i 241 var centuriene, i alle fall de av 1. klasse, på en eller annen ukjent måte samordnet med de 35 tribene. Da registreringen i triber hadde lite å gjøre med hvor man faktisk bodde, men ble avgjort av hvor man hadde sin jord, var disse trolig spredt blant landtribene, og har kunnet fungere som en middelklasseremotvekt mot de fattige i tribeforsamlingen. Ettersom det tok tid før innflyttere fra landdistriktene ble registrert i bytriber, ville landtribene inneholde uforholdsmessig mange fattige forhenværende bønder som nå søkte lykken i byen. Vi vet imidlertid ikke i hvor stor grad dette også oppveide middelklassedominansen i tribeforsamlingen, som ble forsterket av de store avstandene til det politiske sentrum.

Selv om det politiske systemets karakter først og fremst må søkes i den politiske praksis, er jeg ikke enig med Jakobson i at *the popular element in the late-republican centuriate assembly was thus confined mainly to the city-populace*.¹²² Hans begrunnelse er at elitens sjenerøsitet først og fremst kom bybefolkningen til gode, og at disse hadde lettere tilgang på den politiske

¹²⁰ Taylor 1949, 57.

¹²¹ Jakobson 1992, 40.

¹²² Jakobson 1999, 61.

beslutningsprosessen. Borgere, også av 1. klasse bosatt et stykke fra det politiske sentrum, kan imidlertid tenkes å ha deltatt i en eller flere av de mange religiøse festene i Roma, og det er heller ikke utenkelig at romerske politikere støttet lokale fester. Vi vet at flere av dem, blant andre Titus Annius Milo, hadde sete i lokale senater og besatt embeter med ansvar for blant annet lokale kultiske begivenheter. I den grad denne type sjenerøsitet først og fremst gagnet byboerne, betyr ikke det automatisk at disse hadde mest å si for valgene. Festivalene var ikke bare fester, men også samfunnsoppgaver som skulle løses, de representerte viktige deler av byens rituelle forhandlinger med gudene. Det var stemmer å vinne på å gjøre festivalene overdådige, ikke bare for gudene, men også for menneskene som deltok i dem. Sjenerøsitet var et av flere etablerte virkemidler i den politiske konkurransen, og det er tvilsomt om engang romerne selv kunne kalkulere nøyaktig hvor mange stemmer og centurier de ville vinne ved hjelp av de forskjellige virkemidlene.

Hvor mange av Romas borgere utnyttet sine politiske rettigheter, og hvor ofte? Nicolet har anslått at en romer som ønsket å spille en kontinuerlig aktiv politisk rolle, ville dra til Roma minst 20 ganger i året og delta i operasjoner som kunne variere mellom 40 og 60 dager sammenlagt.¹²³ Dette var ikke uoverkommelig om han bodde innen en dagsreise fra Roma, men om han bodde lenger unna, slik flertallet av Romas borgere etter hvert gjorde, måtte han prioritere (se kart 1.3 side 34). Det athenske demokrati måtte takle en lignende utfordring, og holdt seg strengt til at det ikke skulle kalles inn til mer enn 40 folkeforsamlinger hvert år, 4 i hvert prytani. Av Attikas ca. 30 000 mannlige borgere var det bare plass til 6000 på Pnyx, der folkeforsamlingen ble holdt. I 340-årene ble Pnyx ombygget til å romme 13 000 borgere, men det er tvilsomt om det noensinne møtte så mange på en folkeforsamling.¹²⁴ Dersom 6000 av 30 000 borgere var et gjennomsnitt, tilsvarer det en politisk deltakelse på 20 %. Selv om der sikkert var stor rotasjon mellom borgerne som møtte opp, viser dette klart at kostnaden ved direkte demokrati i en stor stat er sporadisk deltakelse.

Cæsars ambisiøse prosjekt på Marsmarken, den såkalte Saepta Julia, som kunne by på avlukker, marmorsøyler og velkommen skygge for Romas centurier og triber, skal ifølge Lily Ross Taylors beregninger ha rommet ca. 70 000 mennesker, og ifølge MacMullens beregninger 55 000.¹²⁵ Dersom vi holder oss til MacMullens beregninger og anslår at ca. 50 000 mennesker faktisk møtte opp i senrepublikken, der borgertallet beveget seg et sted rundt 400 000 før forbundsfelekrigen i år 90, ville dette tilsvare en valgdeltakelse på ca. 13 %. Mouritsen hevder imidlertid at også MacMullens maksimum er for høyt. For at avstemningene skulle kunne foregå i kontrollerte former, måtte borgerne vente i forgården, hvor det så vidt var plass til 30 000 mennesker.¹²⁶ Etersom 1. klasse stemte like etter 12 centurier av ridderklassen, og denne klassen og ridderklassen var skilt fra hverandre gjennom klesdrakt og andre standstegn, er kontrollbehovet imidlertid ikke en så viktig begrensning som Mouritsen vil ha det til. Den langt mer tallrike og innflytelsesrike 1.-klassen vil dermed kunne bli sluset direkte inn i stemmeavdelingen sammen med ridderklassen. Etter dette stemte 6 riddercenturier, kalt *sex suffragia*, før 2. klasse ble invitert til å stemme. Dette kompliserte vekselspillet mellom 12 riddercenturier, 1 centuria praerogativa fra 1. klasse, deretter de 69 resterende centuriene i 1. klasse, og til

¹²³ Nicolet 1980, 237.

¹²⁴ Hansen 1986, 19; 29.

¹²⁵ Taylor 1966, 54; MacMullen 1980, 454.

¹²⁶ Mouritsen 2001, 30.

sist, før 2. klasse slippes til, 6 riddercenturier, som til en viss grad kan bidra til å snu valgvingen, taler likeledes for at avstemningen til de første 88 centuriene foregikk med både ridderklassen og 1. klasse til stede. Prosedyren ble kort beskrevet slik av Cicero i hans andre filippiske tale:

Så opprinner dagen for Dolabellas valg. Det trekkes lodd om hvilken centurie som skal stemme først [...] Derneft følger avstemningen på helt normal måte, så annen klasse [...] ¹²⁷

Det er selvsagt teknisk mulig for et medlem av en 1.-klasses centurie, etter å ha blitt sluset ut av stemmeinnhegningen, å sette hele sin prestisje på spill ved å blande seg med 2.-klasses centurier for å stemme en gang til. En blanding av stolthet, frykt for å bli gjenkjent og en viss kontroll internt i tribene og centuriene kan imidlertid ha vært tilstrekkelig til å forhindre omfattende juks av denne typen.

Sammenlignet med Athen er 50 000 av 400 000 borgere og en valgdeltakelse på ca. 13 % ikke et usannsynlig tall, og selv om valgdeltakelsen var noe lavere, må det ha vært et anseelig antall som deltok. Viktigere enn den prosentvise valgdeltakelsen var imidlertid hvilke sosiale grupper som deltok, uforutsigbarheten i oppmøtet og hvilke interesser politikerne måtte tilfredsstille for å oppnå velgernes gunst. Andelen aktive borgere var høyere i Athen enn i Roma, og jevnere sosialt fordelt. Avstandene på Attika reduserte den enkelte borgers politiske aktivitet gjennom året, mens de langt større avstandene i Italia førte til at mange borgere ble effektivt avskåret fra å være politisk aktive i det hele tatt. Da hele Italia sør for Po fikk borgerrett etter forbundsfellekrigen, sank den prosentvise valgdeltakelsen tilsvarende. Bare et mindretall av de nye borgerne kunne utøve sine politiske rettigheter i Roma.

De store avstandene medvirket til at 1.-klasses centurier ble mer dominert av de rike enn de allerede var, men hvordan valgdeltakelsen var i 2. og 3. klasse, kan vi ikke engang foreta en kvalifisert gjetning om. Heller ikke vet vi noe konkret om valgdeltakelsen i tribeforsamlingen, utover at det i forbindelse med spesielt populære lovforslag eller valg av kontroversielle politikere kunne være snakk om store menneskemengder. Plutark skriver at den radikale Gaius Gracchus' kandidatur til tribunatet var en slik mobiliseringssak:

Alle menn av betydning var uten unntakelse mot ham, men det strømmet så store skarer fra Italia til Roma for å delta i valget at mange ikke kunne få tak over hodet, og da Marsmarken ikke kunne romme mengden som ville stemme, ga den sin mening til kjenne fra hustak og murer. ¹²⁸

Valg av de høyeste embetsmennene og dermed rekrutteringen til det aristokratiske senatet ble, til tross for favoriseringen av de velstående, avgjort i en centurieforsamling dominert av alminnelige bønder. I forbindelse med valg av lavere embetsmenn og lovvedtak i tribeforsamlingen kunne også håndverkere, detaljhandelsmenn, daglønnere og fattige påvirke utfallet av stemmegivningen. Likevel var det bare en elite av svært velstående, kulturelt sofistikerte og som oftest politisk veletablerte familier som dominerte den offentlige debatt. Det var disse som ble valgt til embetene, og som ledet borgerhæren i krig mot fremmede makter. Ga dette systemet folket så mye formell politisk makt at man,

¹²⁷ Cic. Phil. 2.82–83.

¹²⁸ Plut. C. Gracch. 3.

slik Gelzer gikk ut ifra, trenger å skyve et uformelt sosialt maktapparat mellom masse og elite for å forklare republikkens demokratiske underskudd?

Fergus Millar er den som har gått lengst i retning av å beskrive den romerske republikk som noe tilnærmet et demokrati. Millar tar utgangspunkt i Polybios' begrep om en romersk blandingsforfatning, og hevder at Polybios' moderne kritikere tok feil i at han var blind for de sosiale strukturene, deriblant patron-klient-relasjonen, som sikret nobilitetens dominans. Polybios gjorde, ifølge Millar, rett i å ignorere disse strukturene av tre grunner.¹²⁹ For det første talte selve størrelsen på borgerstanden mot at senatseliten effektivt kunne kontrollere den politiske arena gjennom denne relasjonen. For det andre viser kildene oss at alle de som søkte høyere embeter, deltok i en intens popularitetskonkurranse, da folket gjennom direkte votering avgjorde lovgivning, krigserklæringer, fredstraktater, alle valgene til sivile og militære embeter og dessuten hadde den høyeste domsmyndighet. For det tredje ble elitens innflytelse over folket formidlet gjennom taler. Selv om dette i utgangspunktet var en enveis kommunikasjon, kunne folket la sine direkte reaksjoner komme til uttrykk allerede mens talene ble holdt. Det var gjerne taler både for og mot et forslag på slike *contiones*, folkemøter som alltid skulle holdes i forkant av en *comitia*. Og uansett om debattantene lot seg påvirke av bifalls- og mishagsytringene, var det folket som til sist avgjorde spørsmålet på folkeforsamlingen. Millar konkluderer imidlertid ikke med at den romerske republikk var et demokrati. Når Polybios trenger et ord for å karakterisere den romerske republikk som helhet, bruker han begrepet «aristokratisk».¹³⁰ Millars poeng er at vi må ta det demokratiske elementet i forfatningen alvorlig, og lære av Polybios.

John North kritiserer Millar for å legge for stor vekt på likhetene og for liten vekt på forskjellene mellom den romerske republikk og det athenske demokrati. North peker på det problematiske i å bruke et vagt definert demokratibegrep for å karakterisere folkets deltakelse i den romerske republikk.¹³¹ For det første kan man ikke ut fra det konstitusjonelle arrangementet slutte seg til hvordan systemet fungerte i praksis. For det andre hadde det romerske oligarkiet en autoritet innenfor systemet som vi ikke finner maken til i Athen. Og for det tredje kom folkets vilje til uttrykk utelukkende innenfor konteksten av splittelser i oligarkiet. Man kan summere opp Norths posisjon slik: Eliten debatterte og folket stemte, men folket hadde bare de valgmulighetene som medlemmer av eliten gav dem.

North peker her på en vesentlig svakhet ved Millars, og til dels også ved Jakobsons, formalistiske argumentasjon. Nøkkelen til folkets makt ligger i stor utstrekning hos eliten. Det er ikke manglende kjennskap til de relevante kilder, men deres tolkning av disse kildene, som har ledet historikere som E.S. Gruen og L. Burckhardt til å tilbakevise at folket hadde stor makt i den romerske republikk. Taler på folkemøter, populær lovgivning og rettssaker i folkeforsamlingen er kjente fenomener for alle deltakerne i debatten. Spørsmålet er hvordan disse fenomenene skal forstås. Som manifestasjoner av folkets makt er de problematiske, fordi denne aktiviteten var fullstendig styrt av medlemmer av eliten frem til en eventuell votering. Alternativt kan de sees på som spill for galleriet, der folket

¹²⁹ Millar 1984, 2–3. Jeg vil drøfte implikasjonene av dette for det klientellistiske perspektivet på romersk politikk i kapittel 3, og her nøye meg med å diskutere hvorvidt hans påstander er gyldige. Påstandene er etter mitt syn heller ikke uforenlige med Gelzers innsikter.

¹³⁰ Polyb. 23.14.1–4.

¹³¹ North 1990, 16–18.

lures til å tro at de faktisk har makt, og dermed holder seg i ro. Involveringen av folket i politiske prosesser kan også forklares som en del av elitens selvregulering. Man kan bruke folkeforsamlingen til å ydmyke sine konkurrenter eller menn som er i ferd med å akkumulere for mye makt, uten at folkeforsamlingen dermed kan sies å ivareta en selvstendig kontrollerende funksjon i det politiske system. Folkeforsamlingen kan vedta regler for elitens interne konkurranse, uten at man dermed kan si at det er folkeforsamlingen selv som ivaretar det politiske systemets stabilitet.

E.S. Gruen argumenterer for at de mange antikorrupsjonslovene gjennom republikkens historie ikke, som Millar og Yakogson hevder, viser at personlige avhengighetsrelasjoner var utilstrekkelige for å sikre valg til de høyeste embetene.¹³² De skal snarere, ifølge Gruen, tolkes på samme måte som Livius tolker den første loven mot *ambitus* i 358 f.Kr.:

[...] på senatorenes initiativ forela folketribunen C. Poetelius for første gang folket en lov mot ulovlig kandidatur ved valgene; ved det lovforslaget trodde de særlig at de kunne undertrykke ærgjerrige nye menn, som pleide å agitere på markeder og forsamlingsplasser.¹³³

Tiltaket var rettet mot «nye menn», og opprettholdt den bestående orden, en tolkning som ifølge Gruen underbygges av en lignende kontrovers i 314, der diktatoren G. Maenius, i et storstilt oppgjør med overambisjøs kandidater, også anklaget medlemmer av nobileteten. Disse protesterte imidlertid på at en slik anklage overhodet kunne rettes mot dem selv, for de trengte jo ikke, i motsetning til nye menn, å ty til denne type metoder for å bli valgt. Leser vi kilden i sammenheng, blir det imidlertid klart at det ikke er så enkelt som Gruen vil ha det til:

Følgelig ble menn fra nobileteten stevnet, og selv om de appellerte til tribunene, gav ingen av dem hjelp til å unngå stevningen. Deretter erklærte nobileteten, og ikke bare de som var gjenstand for beskyldninger, men alle sammen, at det ikke var nobileteten som var skyldig i valgintriger, da veien til embeter stod åpen for dem hvis de ikke med svik ble forhindret. Det var snarere de nye menn som var skyldige i dette; i virkeligheten var diktatoren og hans magister equitum [rytterianføreren, diktatorens nestkommanderende] mer passende som tiltalte enn som dommere for denne forbrytelsen, og det skulle de få se, så snart de hadde frasagt seg sine embeter.¹³⁴

Nobiletets forsvar i Livius' rekonstruksjon er overhodet ikke oppsiktsvekkende. Spørsmålet er om det er et samsvar mellom nobiletets selvbylde og de faktiske forhold. I 366 vedtok folkeforsamlingen at av de to konsulene som ble valgt hvert år, skulle én være patrisier og én være plebeier. Etter dette måtte den da overveiende patrisiske nobileteten «bare» konkurrere med andre patrisiere, om ett eneste embete, og kampen stod følgelig mellom de mest resurssterke konkurrentene. Trolig skjerpet dette konkurransen betraktelig for patrisierne vedkommende, og vi har ingen holdepunkter for at patrisierne mildnet rivaliseringen om statens høyeste utmerkelse og myndighet gjennom «gentlemen's agreements».

Den siterte kilden stiller i virkeligheten langt flere spørsmål enn den besvarer. Der som de anklagedes forsvar svarte til de faktiske forhold, slik Gruen synes å argumentere for, var det jo et usedvanlig tåpelig trekk av diktatoren å anklage dem. Selv om en anklage ikke er noe bevis for skyld, og falske anklager i den romerske republikk var et kjent og

¹³² Gruen 1991, 225 ff.

¹³³ Liv. 7.15.12–13.

¹³⁴ Liv. 9.26.10–12.

kjært politisk våpen, måtte det i det minste være en viss plausibilitet for at anklagene kunne være sanne. Med andre ord: Også nobiliteten drev valgkamp, spørsmålet var bare om de holdt seg innenfor rammene av det allment aksepterte/lovlige. De anklagede snur da også mistanken mot diktatoren og hans nestkommanderende selv, ifølge Livius. Dersom diktatoren G. Maenius anklaget medlemmer av eliten for ulovligheter han selv kunne påstås å ha begått, tyder det på at han prøvde å regulere en gråsonatferd like vanskelig å definere som den var i Ciceros tid. Alternativt: dersom diktatoren anklaget medlemmer av eliten for ulovligheter han selv ikke hadde begått, betyr det at en ny mann, en oppkomling, kunne nå til topps i det romerske system uten å benytte seg av ulovlige metoder i sin valgkamp. I begge disse alternativene må vi betrakte valgkamp som et vanlig fenomen man prøvde å regulere, ikke fjerne. Dersom diktatorens anklager imidlertid passet bedre på ham selv enn på dem han anklaget, og de anklagede tilhørte en gruppe som knapt trengte å drive valgkamp i det hele tatt, betyr det at G. Maenius må ha mistet bakkekontakten. Selv om dårskap ikke kan utelukkes bare fordi en person innehar den høyeste stilling i staten, er det i dette tilfelle en lite sannsynlig forklaring. En diktator ble oppnevnt av begge konsuler og godkjent av hele senatet, og ville derfor nødvendigvis være en person som nøytralt bred tillit og stor respekt. Livius forteller dessuten at Maenius som svar på disse beskyldningene gikk av på eget initiativ, ble anklaget for korrupsjon og deretter frikjent.¹³⁵ Selv om frikjennelse ikke betyr uskyld, er det altså svært lite som taler for Gruens tolkning.

Også tribunenes rolle under denne episoden peker i retning av at man forsøkte å regulere valgkampene snarere enn å forby dem. Loven av 358 skal ha bli foreslått av en tribun og støttet av senatet. I konflikten i 314 skal tribunene ha avslått de anklagedes appell om hjelp. Tribunatet var springbrettet nettopp for de nye menn fra den plebeiske elite, som ville til topps i den romerske republikk. Initiativtakerne til denne opprydningen er i Livius' beskrivelse selv plebeiere, i en periode der alle nye menn må ha vært plebeiere og plebeierne fortsatt var i mindretall i senatet. Disse mennenes engasjement for å undergrave sin egen gruppes muligheter for å oppnå makt blir ikke forklart i Gruens argumentasjon. Dersom disse episodene er historiske, og ikke bare påfunn av Livius, lider Gruens argumentasjon av store svakheter. Dersom de er fiktive, faller Gruens argumentasjon sammen, da Livius er alt vi har å støtte oss på i denne perioden, og Gruen hevder at den samme motivasjonen vi finner i 358 og 314, også var bakgrunnen for de to *leges de ambitu* i henholdsvis 181 og 159, hvor vi mangler tilsvarende informasjon.

Uansett sannhetsverdien i Livius' beskrivelser kan han etter mitt syn ikke brukes til å slå fast at antikorrupsjonslover primært var rettet mot nye menn, og at medlemmer av nobiliteten ikke behøvde å drive valgkamp. I den grad Livius analyserer episoden slik, er hans beskrivelser inkonsistente, og for øvrig lar han i sine svært detaljerte rekonstruksjoner av romernes politiske liv både patrisiere og plebeiere kjempe harde valgkamper tvers gjennom den tidlige republikkens stort sett ukjente historie. *Ambitus*-lover er heller ikke de eneste reguleringsforsøkene i det annet århundre f.Kr. som har betydning for den politiske konkurransen. Lintott nevner i tillegg til de rene korrupsjonslovene reguleringer av antall pretorembeter, innføring av minstealder for de ulike embetene og antiluksuslover for å begrense utgifter til selskaper, og dermed redusere kostnadene ved valgkampe-

¹³⁵ Liv. 9.26.20–22.

ne.¹³⁶ I likhet med tilsvarende forsøk tidligere gjaldt det å begrense pengenes makt over utfallet i valgkampene. I den grad nye menn kjøpte seg innpass i eliten, var dette et hinder for deres muligheter for å vinne frem, men det var også en begrensning i den gamle elitens muligheter til å utnytte sin økonomiske makt til å holde nye menn med folkevennlig innstilling borte fra den politiske makten. Og selv uten en slik utfordring fra nye menn var det altfor få konsulater som skulle fordeles på den gamle elitens sønner til at hard konkurranse om embetene kunne unngås. Disse lovene var symptomer på at konkurransen om embeter og ære kom ut av kontroll, og må betraktes som et uttrykk for elitens felles interesse av å redusere kostnadene ved den politiske konkurransen.

Gruen imøtegår også at innføringen av hemmelig avstemning i 130-årene f.Kr. styrket det demokratiske elementet i forfatningen.¹³⁷ Ciceros oppfatning var stikk motsatt: Hemmelig avstemning var et hinder for senatets kontroll med folkeforsamlingene.¹³⁸ Gruen hevder imidlertid til støtte for sitt synspunkt for det første at lovenes initiativtakere og fremste støttespillere ikke kan karakteriseres som radikale reformatorer. For det andre fremhever han at lovene sannsynligvis ble vedtatt uten noen vesentlig motstand, og at de derfor ikke ble sett på som en trussel mot elitens dominans. For det tredje medførte hemmelig avstemning ingen synlige endringer i valg av konsuler og pretorer. Gruen antyder også at reformen heller ikke har hatt noen særlig betydning for lovgivning, da Tiberius Gracchus' jordlov i 133 ble vedtatt uten hemmelig avstemning. Denne argumentasjonen er etter mitt syn basert på et overforenklet bilde av de politiske skillelinjene i den romerske republikk. Gruen hevder nemlig at initiativtakernes bakgrunn fra veletablerte familier og deres senere suksess i konkurransen om de høyeste embetene, diskvalifiserer dem som ekte *populares*.

Dersom vi sier oss enig i at dette er en fruktbar måte å lese kildene på, er det likevel ingen nødvendig sammenheng mellom forslagsstillernes motiver og forslagetts effekt. Hemmelig avstemning svekket elitens kontroll over massen, enten forslagsstilleren var beveget av demokratiske prinsipper eller bare ønsket å ramme sine politiske motstandere. Vi er imidlertid ikke tvunget til å se på eliten som enten radikale, uegennyttige reformatorer eller konservative, egoistiske reaksjonære. I et system der popularitet gir avansement og ære, er det gode egoistiske grunner til å opptre altruistisk. Selv om det er lett å si seg enig med Gruen i at *posture is not to be confused with substance*¹³⁹, er det klart ut fra hans egen argumentasjon at disse tilsynelatende populære reformene ikke akkurat bremset forslagsstillernes videre karriere. Det er selvsagt mulig å se en motsetning i dette, basert på forskjellen mellom centurie- og tribeforsamlingen, men som vi har sett, er det gode grunner til å gå ut ifra at valgene også i Comitia Centuriata ble avgjort av vanlige borgere i middelklassen. Vi trenger derfor ikke bortforklare folkevennlige politikeres virksomhet som spill for galleriet når de lykkes senere i livet, eller marginalisere dette som selvdestruktiv atferd av fanatikere uten reelle håp om en fortsatt politisk karriere.

Men hvordan kunne det ha seg at eliten selv ikke gjorde større motstand mot disse konstitusjonelle reformene? Selv om vanlige folk avgjorde konsulvalgene, ville det være vanskelig å vinne et valg uten betydelig støtte fra de rike, som var uforholdsmessig godt

¹³⁶ Lintott 1990.

¹³⁷ Gruen 1991, 258ff.

¹³⁸ Cic. Leg. 3.34.

¹³⁹ Gruen 1991, 259.

representert gjennom de 18 riddercenturiene, og som i praksis fikk bedre uttelling i 1.-klassens centurier enn deres antall skulle tilsi. De store avstandene til det politiske sentrum var normalt en større begrensning for de mindre velståendes politiske deltakelse enn for deres rikere medborgere. Forslagsstillerne hadde derfor trolig ikke ertet på seg store deler av overklassen og det vi kan kalle den høyere middelklasse, på grunn av sin virksomhet som tribuner. Denne relativt store gruppen kunne også ha andre politiske oppfatninger enn den langt mindre gruppen av senatorer og embetsmenn, som utgjorde den politiske eliten, slik vi får eksemplifisert i konfliktene mellom riddere og senatorer i senrepublikken.

Kanskje er likevel en interessemotsetning mellom folket og den politiske eliten i dette spørsmålet ikke en selvfølge. Hemmelig avstemning gav mindre forutsigbarhet og reduserte mulighetene for manipulasjon av avstemningsresultatet. Dette gav ikke bare folket økt frihet fra individuelt påtrykk, men gav også eliten en ryddigere politisk prosess. Avstemningene i folkeforsamlingen var kilden til makt for eliten, både kollektivt og individuelt. Som kollektiv hadde de ingen interesse av at den presiderende magistrat kunne manipulere avstemningene, verken når det gjaldt lovforslag eller valg, og heller ikke av at ens sjanser ved valgene kunne bli avgjort av press mot den enkelte velger idet han avgav sin stemme. De som individuelt kom til å savne disse mulighetene, ville ha store problemer med å rettferdiggjøre sitt standpunkt på en *contio*, når saken først var fremmet. Man kan også betrakte innføringen av hemmelig avstemning som et ledd i forsøkene på å redusere valgkorrupsjon. Kandidater som betalte velgerne for å stemme på dem kunne dermed vanskeligere kontrollere at de leverte det de hadde lovet.¹⁴⁰

Naturligvis var ikke dette nok til å fjerne valgkorrupsjonen, noe lover alene likevel ikke kan klare, men det bidro til å forsinke betalingen til etter selve valghandlingen. Vi kan imidlertid ikke slå fast i hvor stor grad hemmelig avstemning økte uforutsigbarheten i folkeforsamlingenes voteringer. Marius' lov i 119 f.Kr. om å redusere bredden på broen velgerne gikk over for å legge stemmetavlen i urnen, tyder på at hemmelig avstemning ikke var nok til å sikre velgernes frihet, men det er likevel en overdrivelse å konkludere ut ifra dette at hemmelig avstemning ikke hadde noen effekt overhodet. Cicero foreslår da heller ikke i *De Legibus* at man skal gå over til åpen votering, men at de beste og fremste borgerne skal kunne inspisere tavlene når de selv vil.¹⁴¹ Med andre ord: Den enkelte borgers stemmegivning skal holdes hemmelig for alle andre enn de «gode» menn. Det finnes ikke et problem i den romerske republikk som ikke kunne få en moralsk løsning i Ciceros filosofiske skrifter. I virkeligheten foreslo han det aldri.

Gruens siste argument for at hemmelig avstemning ikke gjorde den romerske republikk mer demokratisk, er også det beste, og det griper rett til kjernen i debatten om det politiske systemets karakter. Hemmelig avstemning gav folket en følelse av frihet, men de kunne fortsatt bare velge mellom menn fra de samme etablerte familiene som hadde styrt staten i generasjoner.¹⁴² Også dette taler ifølge Gruen for at tiltak mot *ambitus* var rettet mot nye menn og ikke berørte optimatenes innflytelse over sine klienter. Graden av fornyelse i eliten har vært et av de mest sentrale stridsspørsmålene mellom angriperne og

¹⁴⁰ Cic. *Planc.* 4.16.

¹⁴¹ Cic. *Leg.* 3.17.39

¹⁴² Gruen 1991, 261.

forsvarerne av det tradisjonelle syn på den romerske republikk som et overveiende oligarkisk system.

Jeg skal ikke her gå inn i diskusjonen om hvorvidt man måtte ha en konsul eller bare en kurulisk magistrat blant sine forfedre for å tilhøre nobiliteten, slik P.A. Brunt med støtte i Mommsen argumenterer for.¹⁴³ Kildegrunnlaget gir oss uansett ikke grunnlag for å bruke et slikt senket minstekrav til noe konstruktivt. For det første fordi vi kun har ufullkommen kjennskap til konsulenes bakgrunn og knapt noen kjennskap overhodet til deres uheldige konkurrenters. Det er lite sannsynlig at denne kunnskapen øker vesentlig som følge av en definisjon. For det andre fordi et senket minstekrav ville inkludere så godt som samtlige senatorer i nobiliteten før Sulla økte senatorenes antall og gav adgang for kvestorer. Nobilitet ville dermed ikke være et særlig nyttig kriterium for å skille ut den indre eliten i senatet før Ciceros generasjon, hvor det uansett er klart at nobilitet er avhengig av konsulatet.¹⁴⁴

L. Burckhardt er i denne debatten på samme side som Gruen, og hevder at Keith Hopkins' og Graham Burtons analyse av konsullistene¹⁴⁵ ikke dokumenterer deres konklusjon om at den politiske eliten var langt mer åpen og mobiliteten større enn det som tidligere har vært forutsatt.¹⁴⁶ Selv om det er store vanskeligheter med det empiriske grunnlaget for Burtons og Hopkins' analyser, aksepterer Burckhardt likevel at materialet har verdi, og at beregningene går i riktig retning.¹⁴⁷ Av syv generasjoner konsulere i perioden 249 til 50 f.Kr. kom 62 % av konsulene fra nobiliteten (i Gelzers definisjon), og 40 % hadde en far som selv var konsul. Det betyr at 38 % av konsulene hadde avansert i forhold til forfedrene, og at nobilitetens barn mislyktes i kampen om konsulatet i en grad som ikke kan avskrives som naturlig frafall. I gjennomsnitt må det ha vært mer enn to kandidater til konsulatet hvert år, og medlemskap i nobiliteten må ha vært nyttig, men ikke absolutt nødvendig i den politiske konkurransen. Noen gamle slekter tapte status, mens nye slekter fikk innpass i nobiliteten, slik at den politiske eliten var utsatt for en langsom, men kontinuerlig utskifting. Roma hadde med andre ord ikke en egentlig fødselsadel. Burckhardt sier seg enig i disse konklusjonene, men avviser at de rokker ved det tradisjonelle synet. Nye menn var ingen utfordring for systemet, men ble hurtig integrert i den politiske eliten, som de likevel ikke skilte seg vesentlig fra verken økonomisk, sosialt eller kulturelt. Hopkins, Burton, Brunt og Millar bruker den relativt høye sosiale mobiliteten som brekkstang for sin oppvurdering av republikkens demokratiske element. At der var en viss sosialmobilitet, har ifølge Burckhardt aldri vært omstridt; det sentrale spørsmålet for tidligere forskning var hvordan flertallet av nobilitetens familier til tross for denne mobiliteten klarte å opprettholde sin politiske elitestatus.

Selv om det aldri har vært direkte omstridt at det også fantes sosial mobilitet i Romas politiske elite, har dette i stor grad blitt fortiet og «glemt» i forskernes beskrivelser av det politiske system. Gruen begynner f.eks. sin artikkel med å henvise til fenomenet, men konkluderer med at det ikke var noen særlig konkurranse om embetene, og at velgerne bare unntaksvis valgte ut fra andre kriterier enn kandidatens navn og personlig bånd til

¹⁴³ Brunt 1982, 1–17.

¹⁴⁴ Se også Shackleton Bailey 1986 for et pragmatisk snarere enn et legalitisk syn på begrepet «nobilitet».

¹⁴⁵ Hopkins & Burton 1983.

¹⁴⁶ Burckhardt 1990.

¹⁴⁷ Burckhardt 1990, 85–86.

dem. Det vesentligste for diskusjonen om betydningen av det demokratiske elementet i den romerske republikk er imidlertid ikke hvilke sosiale grupper de fremste embetsmennene kom fra, men hva de måtte gjøre for å bli valgt, gitt at det var en konkurranse med flere reelle kandidater enn det var vinnere. Før jeg griper fatt i dette spørsmålet, er det nødvendig å se nærmere på hvilken kontroll folket hadde over sine embetsmenn når de først var valgt, og i hvor stor grad folket dikterte den politiske dagsorden. Jo mer institusjonelt kneblet folket var, desto mindre kunne det kreve av sine politikere. Dette har også avgjørende betydning for hva som skulle til for å vinne embeter, makt og ære.

Gruen tar til sist i sin artikkel nettopp et oppgjør med F. Millars og P.A. Brunts karakteristikk av folkeforsamlingens domstolsfunksjon som en manifestasjon av folkets suverenitet og et middel til å stille sine embetsmenn til ansvar.¹⁴⁸ På dette området kommer folkets hjelpeløshet klart til uttrykk, ifølge Gruen: *Political considerations obviously infected proceedings from start to finish. The sovereign people in assembly did not even have the opportunity to render a judicial verdict.*¹⁴⁹

Gruens henvisning til saker som ble stanset før det kom til avstemning, kan imidlertid settes opp mot Millars henvisning til saker som endte i dom, frifinnelse, eller som i tilfellet med Scipio Africanus sitert ovenfor, i at folket selv forhindrede sakens videre gang.

På samme måte som frifinnelse av «opplagt skyldige» eller manglende domsavsigelse ikke betyr at folkets vilje var irrelevant i disse sakene, slik Gruen hevder, er det like galt, som Millar gjør, å ta folkeforsamlingens domstolsfunksjon som et eksempel på folkets muligheter for å stille sine embetsmenn til ansvar. Folkedomstolene var embetsmennenes mulighet for å ramme politiske motstandere eller slå ned på det de oppfattet som brudd på normene. Før folkeforsamlingens juridiske kompetanse gradvis ble overført til jurydomstoler sammensatt av eliten, var folket dommere i disse stridighetene, men hadde ingen mulighet for å selv bestemme hvilke saker som skulle prøves. Sammenligningen med Athen, som Millar på dette punktet griper for lett vint til, må derfor kvalifiseres. Ikke bare kunne enhver athensk borger reise en anklage, men den opportunisten vi finner i Roma, ble delvis motvirket av at anklageren ble ilagt bøter hvis han ikke i alle fall klarte å sikre seg minst en femtedel av stemmene for domfellelse.

Folkeforsamlingens domstolsfunksjon var bare et annet aspekt ved deres rolle som popularitetsbarometre og utdelere av de politiske prisene. Dette kommer tydeligst frem i rettssaken mot Scipio Africanus den eldre, som ble effektivt stanset av folket uten referanse til hans skyld eller uskyld, men på grunn av hans popularitet som Romas redningsmann. Jeg mener ikke dermed at folkeforsamlingens domsavsigelser i alle tilfeller var et uttrykk for den anklagedes popularitet, men at ens sjanser i disse sakene i stor grad kunne forbedres gjennom popularitet. Var en dertil uskyldig, burde sjansene være enda bedre.

At rettssakene i stor grad fungerte som popularitetsbarometre, betyr imidlertid ikke at dette var hovedårsaken til at de ble ført. Politiske rettssaker hadde samme rolle i elitens selvregulering som magistratenes gjensidige vetorett og obstruksjonsmuligheter gjennom varseltaking. De berørte i mindre grad folkets kompetanse enn den enkelte politikers forhold til den kollektive eliten. Disse virkemidlene sikret at den kollektive elitens institusjonelle uttrykk, senatet, ble hørt i alle saker av betydning, da det ville være politisk

¹⁴⁸ Millar 1984, 5–6; Brunt 1988, 20, 340–342.

¹⁴⁹ Gruen 1991, 263.

risikabelt for en konsul eller pretor å nedlegge veto mot noe senatet hadde godkjent. Dersom en magistrat møtte motstand fra sin kollega i en sak som ikke var blitt forelagt senatet, ville det være naturlig for denne å forelegge saken for senatet, slik at kollegaen kunne overtales til å trekke sitt veto tilbake. Folkeforsamlingens domstolsfunksjon i den klassiske republikk kan knapt sammenlignes med dens tilsvarende funksjon i den tidlige republikk, der den ifølge Livius var et våpen mot medlemmer av eliten til forsvar for vanlige folks rettigheter og romerfolkets felles interesser. De mange rettssakene i den klassiske republikk handlet stort sett om magistratenes frihet til å disponere som de ville i felten og over erobrede områder, der det ikke var likeverdige kolleger til stede som kunne nedlegge veto i tvilstilfeller. Mulighetene for å opprettholde en løpende kommunikasjon med senatet var også sterkt begrenset, ikke minst av tidsfaktoren. Beslutninger måtte fattes på stedet, med korte tidsfrister, uten kontroll av kolleger og råd fra senatet. Rettssakene var forsøk på å regulere denne virksomheten i ettertid, og ikke minst redusere den politiske verdien av kommandoer som parallelt med imperiets vekst ble lengre og lengre og gav stadig større ære, makt og rikdom til sine innehavere.

Millar ignorerer skillet mellom innhold og uttrykk, realitet og ideologi, og selv om systemets ideologi og symbolske manifestasjoner er relevant for en forståelse av systemet, er det ikke nødvendigvis slik at dette er adekvate uttrykk for hvordan systemet faktisk fungerte.¹⁵⁰ Martin Jehne gir Millar rett i at man ikke i tilstrekkelig grad har hatt øynene åpne for kommunikasjonen mellom eliten og massen, mellom taleren og folket. Han påpeker imidlertid at talerens behov for å øke sin egen innflytelse og skape oppslutning om den aktuelle saken ikke betyr at folket nøy politisk autonomi i tillegg til sin legale autonomi. De politiske omstendighetene undergravet, ifølge Jehne, den reelle makt folket kunne ha hatt med utgangspunkt i sin formelle rolle i forfatningen. Etter stenderkampene tapte massen sine egne talsmenn til den politiske eliten; de var nå en del av *the establishment*. De politiske konfliktene som ble utkjempet i folkeforsamlingen, hadde sitt utspring i konflikter innenfor denne eliten. Selv om senatorene ikke helt kunne se bort fra folkets makt og interesser, må talene snarere ses på som et uttrykk for elitens behov for å legitimere sitt styre, skape konsensus om sin politikk, enn som bevis for at det var folket som styrte staten i alle de tilfeller de ble spurt om sin mening.¹⁵¹ I antologien *Demokratie in Rom* fra 1995, tar Martin Jehne og Egon Flaig dermed et oppgjør med på den ene siden historikerne som har ignorert eller bagatellisert den politiske interaksjonen mellom elite og masse i den romerske republikk, og på den andre siden historikere som har lagt for mye demokratisk substans inn i disse konsensusbyggende ritualene.

Konsensus, konkurranse og konflikt

Egon Flaig hevder at verken Comitia Centuriata eller Comitia Tributa var beslutningsorganer, men snarere konsensusorganer: «Die Comitien waren ein Konsusorgan – ein Organ, in welchem das römische Volk seinen Konsensus mit der Politik der Aristokratie ausdrückte, im Zweifelsfall mit demjenigen Aristokraten, der gerade die Volksversammlung leitete.»¹⁵²

¹⁵⁰ Jehne 1995, 8.

¹⁵¹ Burckhardt 1990, 96–99.

¹⁵² Flaig 1995, 89.

Velgerne var, ifølge Flaig, sjelden engasjert i de enkelte kandidatene, og valgene var derfor langt mindre interessante for folket enn de var for aristokratene. I forbindelse med lovforslag stemte folket slik den presiderende magistrat eller tribun ønsket. Flaig regner opp tre faktorer som avgjorde om et forslag skulle bli fremmet i folkeforsamlingen: 1) meningsdannelsen innenfor senatet, 2) folkets reaksjoner på debatten i *contiones* og 3) obstruksjon mot avstemningen i folkeforsamlingen. Han konsentrerer seg om den andre faktoren, interaksjonen mellom aristokratiet og folket. Denne interaksjonen var dels institusjonalisert gjennom folkets reaksjoner på debattene i de forutgående *contiones*, og gjennom bifalls- eller mishagsyttringer mot de enkelte senatorer på de ritualiserte festene, *ludi*, eller i teateret. Et ytterpunkt for den politiske interaksjon var også folkets utenom-institusjonelle makt gjennom kollektiv gatevold, en faktor det var nødvendig å forebygge at kom til anvendelse. Disse mer uformelle interaksjonsformene gjorde det mulig for forslagsstilleren å ta pulsen på folkemeningen før saken kom til avstemning, og dermed få anledning til å foreta de endringene som var nødvendige for å få forslaget vedtatt, eller eventuelt trekke hele saken og unngå et prestisjenederlag. Om ikke folkets murring eller bifall var særlig avansert, var den i det minste virkningsfull, og kunne sette ut av spill både senatets flertallsbeslutninger og de enkelte senatorers obstruksjonsforsøk.

Flaig hevder, kontra Millar og North, at splittelser i aristokratiet ikke medførte at folkeforsamlingene fikk mer makt. For det første fordi slike splittelser også splittet folket mellom de enkelte fraksjoner i eliten, og reduserte folkets muligheter for å formulere en «folkevilje» i opposisjon til eliten. For det andre fordi folkeforsamlingene ikke var beslutningsorganer – beslutningene ble i større grad fattet av eliten i en uformell interaksjon med folket på elitens betingelser, der den påfølgende avstemning i folkeforsamlingen kun var et konsensusrituale. Det var i senrepublikken ikke folkeforsamlingene, men snarere den uformelle interaksjonen som ble politisert. For det tredje, hevder Flaig, tok ikke folket direkte stilling til politiske alternativer, men ble brukt som redskaper for enkelte medlemmer av eliten i deres kamp om makt og ære med andre medlemmer av eliten. Han konkluderer med at så lenge elitens indre konsensus varte, nøyde folket seg med å slå ned på normbrudd og dømme i elitens konkurranse om popularitet. Da denne konsensusen slo sprekker i republikkens siste århundre, ble folket mindre, ikke mer politisert, i den forstand at de gjorde seg avhengig av aristokratiske grupperinger og personligheter, og dermed tapte sin selvstendige slagkraft.¹⁵³

Gjennom tematiseringen av folkets uformelle makt, den politiske elitens debattmonopol og den romerske republikkens karakter av en popularitetskonkurranse, dreier Flaig demokratidebatten over i et mer fruktbart spor enn en simpel opplisting av episoder der henholdsvis folket og eliten «vant» de politiske konfliktene. Imidlertid bærer hans svært skarpe skille mellom beslutningsorganer og konsensusorganer et for stort preg av en sammenligning hvor det athenske demokratiet tjener som idealtipe. Han frigjør seg fra Polybios' kategorier, og unngår dermed etter eget utsagn å havne i en sirkeldefinisjon, slik Millar gjorde¹⁵⁴, men han er seg ikke tilstrekkelig bevisst i hvor stor grad hans egne innvendinger mot den romerske republikks demokratiske karakter har paralleller i den statsvitenskapelige debatt om folkets delaktighet i våre moderne representative systemers

¹⁵³ Flaig 1995, 124–127.

¹⁵⁴ Flaig 1995, 88.

politiske beslutninger.¹⁵⁵ Dersom man gjennom en slik komparasjon kommer frem til at den romerske republikk ligner mer på moderne representative systemer enn det athenske demokrati, betyr ikke dette automatisk at den romerske republikk hadde et betydelig demokratisk element, bare fordi vi nå har fått den vane å kalle våre egne systemer demokratier. Men en slik påvisning tvinger oss til å stille demokratispørsmålet på en annen måte enn Millar, Yakobson, North, Gruen, Burckhardt og Flaig har gjort. Jeg skal komme tilbake til dette, etter at jeg først har diskutert de interne svakhetene i Flaigs argumentasjon. Disse svakhetene henger imidlertid nøye sammen med bruken av det athenske demokrati som normativt utgangspunkt.

Debatten på *contiones*, mishags- og bifallsyttringer både her og på sirkus, i teateret og i gatene, rettet mot medlemmer av den politiske eliten, fikk sin slagkraft, retning og legitimering fra det faktum at de var et forvarsel om hva eliten kunne vente seg på folkeforsamlingene. Folkeforsamlingene var det institusjonelle uttrykk for disse tidligere manifestasjonene av folkets mening. Å hevde at de ikke var beslutningsorganer fordi meningsbrytningen fant sted utenfor institusjonene, er å overse at denne utenominstitusjonelle meningsbrytningen hadde betydning nettopp på grunn av folkeforsamlingene. Folkets formelle og uformelle makt krevde ikke bare at eliten måtte sørge for å få godkjennelse for sine disposisjoner i et konsensusrituale i comitiene, men også at uoverensstemmelser innad i eliten bare kunne løses gjennom folkets dom. De stridende parter var henvist til å overtale folket om at deres standpunkt var det rette. Dersom forslagsstilleren følte at han hadde tilstrekkelig støtte, gikk han videre med saken og refererte den til folkeforsamlingen. Dersom han hadde inntrykk av at forslaget hadde bedre sjanser med visse endringer, foretok han disse først, og hvis folket viste seg overveiende negative til forslaget, ville han trolig droppe det, snarere enn å risikere nederlag og tap av ansikt.

Selv om vi ikke alltid vet om et forslag ble stoppet av forslagsstilleren selv, av veto, varseltakning eller andre former for obstruksjon, er det, som Flaig og andre går ut fra, overveiende sannsynlig at folkeforsamlingen stort sett stemte ja til de forslagene de ble forelagt. Dette betyr imidlertid ikke at den presiderende magistrat eller tribun «eide» folkets vilje. Det betyr heller ikke at forslagene aldri var kontroversielle. Riktignok er inndelingen i et senatsparti og et folkeparti en moderne anakronisme fra det 19. århundres antikkforskning, men skillet mellom folkevennlige og senatsvennlige politikere var en politisk realitet våre kilder gir mye oppmerksomhet. Vedtak av populære lover og forslagsstillernes suksessrike karrierer kan vanskelig forstås uten at folkets uformelle, utenominstitusjonelle makt, som Flaig gjør forbilledlig detaljert rede for, ofte må ha avskrekket mer konservative politikere fra å obstruere avstemningene.

Konkurrentenes felles behov for popularitet, senatets kollektive behov for folkets tillit og respekt og folkets muligheter for å både straffe og belønne, bidro til at skillet mellom de såkalte *populares* og *optimates* ble uklart. Ingen hadde råd til å provosere folket før de var blitt ekskonsuler, og de færreste av disse kan ha vært likegyldig til sin videre popularitet. For det første fordi de fremdeles kunne konkurrere om censorembetet eller ekstraordinære kommandoer. For det andre fordi de gjerne hadde sønner, nære slektninger eller venner som skulle opp og frem i hierarkiet. Innflytelse over borgerne ga prestisje og

¹⁵⁵ Se f.eks. David Helds oversikt i *Models of Democracy* 1996.

autoritet, og gjorde det mulig for dem å tale med tyngde i senatet og bistå sine venner i deres interaksjon med folket.

Obstruksjon var et middel i elitens interne konkurranse, og kunne brukes mot klart folkevennlige forslag bare i de tilfellene forslagsstilleren var fullstendig isolert i forhold til den øvrige eliten. Men da var det likevel ikke sikkert at obstruksjonen ville virke, slik Flaig også gjør oppmerksom på:

Selbst wenn ein Kollege oder ein Tribun obstruierten, dann hatten sie den Antrag noch nicht zu Fall gebracht. Denn die Obstruktion musste Erfolg haben; und das hing vom Kräfteverhältnis ab, in der späten Republik auch zunehmend davon, wieviel Gewaltmittel man anwandte. Je schwerer der Dissens zwischen den aristokratischen Gruppierungen in der späten Republik wurde, desto häufiger und umfassender setzte man Gewalt im Bereich der Obstruktion ein.¹⁵⁶

Den klassiske republikk (287–133) er riktignok en periode preget av langt større konsensus innenfor eliten enn det vi finner i både den foregående og etterfølgende periode, men vi finner også her politiske konflikter som ble avgjort i folkeforsamlingen. I den grad man likevel kan si at den klassiske republikks halvannet århundre primært var preget av konsensus og indre politisk ro, er det mer nærliggende å betrakte dette som et unntak som krever en spesiell forklaring, enn som betegnende for den romerske republikks fire og et halvt århundre som helhet. Dersom folkeforsamlingene utelukkende var konsensusorganer og den politiske interaksjon mellom senatorer og folk et konsensusrituale, er det ikke bare Polybios som med sitt greske begrepsapparat har misforstått den romerske republikk, men samtlige forfattere av samtlige kilder til den romerske republikk. Flaigs tolkning blir derfor en overfortolkning ut ifra kriterier for politisk innflytelse som bare det athenske demokrati har klart å oppfylle.

Folkets makt over eliten ble i den romerske republikk balansert av elitens monopol på ledelse, debatt og organisering. Romas politiske elite var med andre ord underlagt betingelser som ligner mer på det vi finner i dagens indirekte demokratier, enn antikkens direkte demokratier, hvor det meste kjente, og kanskje også mest radikale, eksempelet er Athen. Likevel hadde de romerske folkeforsamlingene i egenskap av suverene institusjoner en mer direkte styring over det politiske system enn vi har gjennom våre valgprosedyrer. Valg var kanskje det viktigste i verden for eliten, men folket satte andre politiske handlinger høyere. Eliten gikk til valg på grunnlag av sine personlige egenskaper: sin evne til å lede, både i krig og fred, folkevennlighet og moralske karakter. Forskjellen mellom antikk og moderne politikk var ikke at antikkens politikere ikke *ville* gi konkrete valgløfter i form av programmer, men at de ikke *kunne* det. Mens våre partiledere lokker velgerne med alle de gode reformene de vil gjennomføre om de får et tilstrekkelig stort fireårsmandat, om de internasjonale konjunkturer tillater det, og balansen mellom de offentlige inntekter og utgifter ikke i deres øyne forverres, var det folket selv som vedtok eventuelle reformer en valgt embetsmann måtte komme til å foreslå i sin ett års korte tid med utøvende makt. Han kunne selvsagt gjøre det klart at han ville tjene folkets interesser i sin embetsperiode, og ut ifra mengden av folkevennlige forslag, spesielt i republikkens siste århundre, er det tydelig at folket stort sett klarte å identifisere disse politikerne. Folket valgte imidlertid også mer konservative politikere, et fenomen som heller ikke er

¹⁵⁶ Flaig 1995, 92.

ukjent i moderne tid. Og der var en arbeidsdeling mellom embetsmennene, der den spesifikt populære reformpolitikken stort sett ble ivaretatt av folketribuner, og mer administrative tiltak ble foreslått av pretorer og konsuler.

Det er imidlertid blitt hevdet, bl.a. av E.S. Gruen, at *popularis*-atferd primært var et ungdomsfenomen, og at medlemmer av eliten ble mer konservative desto høyere opp i embetshierarkiet de klatret. Folkevennlig agitasjon og aristokratisk reaksjon var derfor bare et spill mellom yngre og eldre medlemmer av eliten. Spillet kunne få dramatiske offisielle uttrykk, men ble normalt ikke tatt like høytidelig utenfor scenen, da alle aktørene hadde felles interesser i systemets stabilitet og tilhørte samme sosiale gruppe. Den minst upålitelige og mest omfattende informasjonen om sammensetningen av den republikanske eliten har vi fra republikkens siste generasjon. Etter å ha demonstrert hvor viktig det var for oppnåelsen av de enkelte embeter at man hadde forfedre og helst fedre i den politiske eliten, hevder Gruen at det mest åpne embetet for nye menn, nemlig tribunatet, bekrefter dette bildet:

Roughly 30 percent of the attested tribunes were *nobiles*, and two thirds of the total came from senatorial stock. Some were vocal, even radical, in their year of office, but almost all settled down to perfectly conventional careers – a long standing characteristic of *tribunicii*. The late Republican tribunate attracted few wide-eyed rabble-rousers from the humble backgrounds and obscure families. The conservative nature of the Roman electorate extended also to that post.¹⁵⁷

Uten å betvile et øyeblikk Gruens statistiske grunnlag vil jeg hevde at han her motbeviser sitt eget poeng. Det mest interessante spørsmålet er jo ikke hvorfor nobiliteten ble valgt til tribunembetene, men hvorfor de anså det som nødvendig og ønskelig å fylle dem, og hvorfor de ikke ble «straffet», men snarere belønnet senere i karrieren for sin ofte radikale fremferd i disse embetene. Mitt svar er at politikk i mer snever forstand, i form av politiske saker, kunne være like viktig for ens sjanser ved valgene som sjenerøsitet, de rette forbindelser og administrative og militære ferdigheter.

Et rykte for folkevennlighet kom vel med når man skulle kjempe om ytterligere avansment. Denne popularitetsgevinsten betyr ikke at tribunisiske reformer manglet substans. Politikerne hadde ulike roller å spille på forskjellige trinn i karrieren. En konsul eller pretor kunne likevel ikke stanse en tribuns forslag, og tribunene var nominelt, og i mange tilfeller også i praksis, folkets talsmenn. Selv om politikken var et spill for eliten som det var viktigere å vinne enn å endre, betyr ikke dette at man kun kjempet om trivielle spørsmål. For det første er det vanlig også i dag å skille mellom sak og person, i det minste i forholdet mellom personer fra forskjellige partier. Ciceros positive vurdering av tribunenes funksjon i det politiske system tyder dessuten på at man kunne anerkjenne en politikers behov for å spille rollen som reformator, samtidig som en gjorde det en kunne for å hindre ham i å lykkes.

For det andre var man heller ikke fremmed for å la det politiske fiendskapet utarte til politisk krigføring, med rettssaker, trusler og i ekstreme tilfeller mord som ingredienser. Konflikten mellom brødrene Gracchus og senatsflertallet i 130- og 120-årene f.Kr. dreide seg om konkrete sosiale og juridiske reformer og om politikkenes spilleregler, ikke bare om personlig rivalisering og enkeltpersoners ambisjoner. Det samme kan sies om lignende konflikter senere, og resultatene

¹⁵⁷ Gruen 1974, 189.

for folket var håndgripelige. Selv om graccherne og deres støttespillere ble myrdet, overlevde reformene de hadde fått vedtatt, og jordreformer, regulering av rentenivå, kornutdelinger og kolonigrunnleggelser inngikk også i senere reformators politiske repertoar, slik det hadde gjort i tidligere perioder av republikkens historie.

For det tredje hadde den politiske eliten et kontinuerlig behov for å ivareta sin popularitet. Kvestorer, ediler og tribuner ble valgt av den demokratiske tribeforsamlingen. Riktignok var det den timokratiske centurieforsamlingen man måtte vinne frem i for å stige ytterligere i gradene, men selv om de rikeste var disproportjonalt godt representert, var det, som vi har sett, vanlige folk som avgjorde utfallet. Dersom en skulle få utrettet noe som konsul, og ikke bare lede senatsmøter og ivareta den politiske kontinuitet, var en dessuten avhengig av folkets støtte i tribeforsamlingen, som var blitt det viktigste lovgivningsorgan etter stenderkampene. Dette aspektet ved konsulens rolle i forfatningen ser vi tydelig i senrepublikken (133–49), og spesielt etter Sullas reformer i 81, hvoretter pretorene og konsulene tilbrakte hele embetsåret i Roma og først reiste ut for å administrere provinser som propretorer og prokonsuler.¹⁵⁸ Gruen har meget detaljert vist hvordan medlemmer av senatseliten i republikkens to siste årtier konkurrerte om å få sine navn på flest mulig lover.¹⁵⁹ Mange gikk også til det skritt å obstruere lovforslag utelukkende for selv å få vedtatt sin egen variant, uten substansielle endringer som kunne vitne om en saklig uenighet.

Det som Polybios kalte det demokratiske elementet i romernes blandingsforfatning, var en viktig begrensning i senatselitens makt. Folkets konstitusjonelle stilling markerte grensen for hvor aristokratisk staten kunne bli. Valg- og lovgivningsmyndigheten betydde imidlertid ikke automatisk at folket faktisk styrte. Men i denne myndigheten, i elitens konkurranse og i folkets uformelle makt lå et potensial for populære reformer som gikk ut over det Flaig karakteriserer som et konsensusritual. Romernes politiske liv bestod selvsagt for en stor del av konsensusritualer, samarbeid mellom medlemmer av eliten og folkelig misnøye med den politiske elitens mangelfulle engasjement på deres vegne. Noe annet hadde vært oppsiktsvekkende og statsnedbrytende. En stat hvor det politiske liv først og fremst er preget av konflikt og konkurranse på bekostning av samarbeid og konsensus, er en ustabil stat, og det skyldes ikke bare de spesielle samfunnsforhold i antikkens bystater, der eliten manglet voldsmakt til å tvinge befolkningen til å adlyde. Det gjelder i høyeste grad også i moderne vestlige demokratier, der regjeringen kan ta i bruk topprente, velorganiserte polititropper med køller, skytevåpen, skjold og vannkanoner. Med den politiske sosiologen Eva Etzioni-Halevys ord: *While a totally unified elite means the end of freedom, a totally disunited elite means the end of the state.*¹⁶⁰

De romerske folkeforsamlinger var tause, kun eliten debatterte offentlig, og det fantes ikke en autonom institusjon der folket selv kunne formulere sin vilje. Som J. Bleicken treffende formulerte det: *Der Wille des römischen Volkes ist kein unabhängiger Wille.*¹⁶¹ Dette står på den ene siden i sterk kontrast til det athenske demokrati, der folket ikke bare hadde muligheten til å diskutere forslagene i folkeforsamlingen, men også selv fremme

¹⁵⁸ *Proconsul* = «I stedet for konsulen». Prokonsulen utøver med andre ord konsulær myndighet uten å være konsul.

¹⁵⁹ Gruen 1974, 211–259.

¹⁶⁰ Etzioni-Halevy 1993, 61.

¹⁶¹ Bleicken 1975, 244.

dem, men ligner på den annen side svært mye den situasjonen den vanlige velger i våre moderne representative systemer befinner seg i.¹⁶² Forskjellene mellom folkets innflytelse i vårt eget system og i Athen er større enn forskjellen mellom vårt eget system og Roma, også selv om den jevne athenske borger sjelden eller aldri benyttet seg av sin talerett.

Moderne representative systemer tildeler imidlertid sine borgere en formelt langt mer passiv rolle enn den romerske borger var henvist til. Vi overlater ikke bare den offentlige debatt til våre valgte politikere, slik romerne gjorde, men også den reelle avgjørelsesmyndigheten. Vi velger med flere års mellomrom en elite til å debattere og beslutte for oss. I den grad man kan si at partiprogrammene er styringsredskaper, og at partiene bedømmes ut fra en helhetlig vurdering av deres innsats i foregående periode, er vi tvunget til å velge «pakkeløsninger», mens den romerske borger kunne gjøre sin mening gjeldende i hver enkelt sak, flere ganger i året, og sist, men ikke minst – direkte. Mellom valgene er vi henvist til å klage på våre politikere, støtte lobbyvirksomhet, organisere demonstrasjoner og lignende. Vårt kjennskap til det som foregår på den politiske arena, velges ut, formateres og presenteres av profesjonelle formidlere, journalister, ut fra hva de selv mener er viktig, har tid til å finne ut av og antar at kundene vil ha.

Parlamentene er langt mer representative for den sosiale variasjon i befolkningen enn antikkens rådsforsamlinger, selv om de rent tallmessig utgjør en mye mindre andel av borgerne. Det er imidlertid ikke slik at makten er jevnt fordelt mellom parlamentsmedlemmene. Akkurat som partiene er også partigruppene i de folkevalgte organene hierarkisk organisert. Parlamentene deler seg videre i en mer eller mindre klart definert opposisjon og posisjon, der posisjonen som regjeringsgrunnlag har mest å si. I forholdet mellom regjeringen og dens parlamentsgruppe(r) er førstnevnte oftest den sterkeste part. Regjeringsmedlemmene er i sin tur utpekt av regjeringssjefen, som har retten til å avskjedige dem. Regjeringssjefen utpeker gjerne i tillegg profesjonelle politiske håndverkere som sine nærmeste medarbeidere.

Det representative system er et indirekte demokrati. Et felles problem for alle posisjonene i moderne demokratidebatt er, uansett normativt standpunkt, spørsmålet om hvor mye folket faktisk styrer i våre representative folkestyrer, og om de utenomparlamentariske eliter i interesseorganisasjoner, næringsliv, media og sosiale sammenslutninger er en fullgod erstatning for folkets direkte politiske deltakelse.¹⁶³ Det finnes i dag ingen autonome institusjoner der folkets «egen» vilje kan formuleres. Politiske synspunkter og programmer formuleres av eliter innenfor forskjellige organisasjoner, ikke av hele folket selv. Direkte demokrati vurderes ikke seriøst som et alternativ til denne situasjonen, og graden av demokrati øker da heller ikke med fraværet av politiske eliter, men med deres autonomi i forhold til hverandre og deres responsivitet til folkets behov, behov som elitene per definisjon i høy grad er med på å formulere. Etzioni-Halevy konstaterer at man ikke blir hørt i et representativt system uten å ha tilgang på visse organisatoriske, oratoriske, materielle og symbolske ressurser, og at de som kontrollerer disse ressursene, konstituerer eliter.¹⁶⁴

Tradisjonell eliteteori har fokusert på delingen av samfunn i de få som har makten, og de mange som blir styrt. Syme var den antikkhistorikeren som mest konsekvent så bort

¹⁶² Hvorvidt vanlige athenske borgere faktisk deltok i debatten i folkeforsamlingen, er imidlertid omdiskutert. Se for eksempel J. Ober & C. Hedrik 1996.

¹⁶³ Held 1996.

¹⁶⁴ Etzioni-Halevy 1993, 1–9.

fra folkets rolle: *The Roman constitution was a screen and a sham*.¹⁶⁵ Han overså imidlertid at bruken av betegnelsen oligarki på enhver styreform er lite opplysende og tilslørte vesentlige forskjeller i hvordan disse elitene utøvde sin dominans. Ifølge Eva Etzioni-Halevy er det ikke et absolutt motsetningsforhold mellom eliteledelse og folkestyre. For at elitene skal kunne sies å tjene demokratiet, må imidlertid de hindrene som tradisjonell eliteteori har pekt på, overvinnes eller omfortolkes.

T.R. Dye og H.L. Seigler hevder i *The Irony of Democracy* (1987) at ironien ved våre folkestyrer består i at de ikke beskyttes av folket, men av elitene. Valgene er dessuten ufullkomne redskaper til å holde politikerne ansvarlige og gir i liten utstrekning folket valget mellom distinkte politiske alternativer. Etzioni-Halevys oppsummering av denne posisjonen er slående lik Egon Flaigs beskrivelse av den romerske republikk:

In short, according to this view, voters can but rarely affect policy by selecting a particular candidate for office, and elites influence the opinions of the masses more than the masses influence elites. In fact elections serve as little more than a symbolic exercise designed periodically to reaffirm a common belief in democracy and to lend the masses a feeling that they do play a role in the system. In other words, elections are merely a ritual, the function of which is to legitimize the power of the elite.¹⁶⁶

Hva er vunnet ved å påvise denne parallelliteten mellom kritikken av henholdsvis den romerske republikk og moderne representative systemer for demokratisk underskudd? For det første forskyver det fokus fra en ensidig vektlegging av elitens dominans til en vektlegging av hvilke betingelser denne dominansen blir utøvet under. For det andre ledes vi til å legge større vekt på konkurranseaspektet i de enkelte senatorenes politiske virksomhet, og fordelingen av nøkkelressurser i konkurransen mellom deltakerne. For det tredje, og i forlengelsen av de to foregående poengene, kan vi på denne måten løsrive oss fra bildet av folket som primær politisk aktør til fordel for en demokratiforståelse der det avgjørende er i hvor stor grad folket er i stand til å gjøre eliten lydhør for dets ønsker. Eliteautonomi kan ikke garantere en slik responsivitet, skriver Etzioni-Halevy, men:

[...] the elite rivalry it entails increases the likelihood that elites will need the support of the public for the maintenance of their position and for the achievements of their goals. Hence the increased likelihood that public opinion will have at least some influence on what they do or do not do.¹⁶⁷

Etzioni-Halevy velger en kurs mellom masseteori og eliteteori, idet hun på den ene siden observerer at det alltid er eliter som formulerer politikken, leverer premissene for debatten og leder masseaksjoner, og på den annen side vektlegger at de betingelsene elitene er underlagt, har betydning for maktforholdene. Mot «oligarkiets jernlov», som betrakter de politiske spillereglene hovedsakelig som kamuflasje for de underliggende maktforhold, stiller hun opp en demokratisk eliteteori, der følgende kriterier må være oppfylt for at elitene skal kunne sies å tjene demokratiet:

1. Elitene må ha uavhengig kontroll over nøkkelressurser i den politiske konkurransen.

¹⁶⁵ Syme 1939, 15.

¹⁶⁶ Etzioni-Halevy 1993, 24.

¹⁶⁷ Etzioni-Halevy 1993, 108.

2. Elitene må være autonome og ikke utgjøre en samlet maktstruktur uten rom for opposisjon.
3. Elitene må konkurrere med hverandre om elektoratets gunst gjennom frie valg.

Dersom vi tar i bruk disse kriteriene og inndrar moderne representative systemer i komparasjonen, har vi et utgangspunkt for å foreta en evaluering basert på empiriske iakttagelser fremfor aprioriske verdidommer. Vi har sett at det demokratiske elementet spilte en avgjørende rolle for elitens muligheter for å oppnå makt og gjennomføre sin politikk, og at folkets formelle makt i den romerske republikk bare kan bagatelliseres i våre fremstillinger av det politiske liv om vi også bagatelliserer folkets makt i moderne representative demokratier. Med alle sine begrensninger for folkelig initiativ og deltakelse og institusjonaliserte elitedominans er den romerske republikk i sine normalperioder en mer naturlig modell enn det athenske demokrati for våre såkalte folkestyrer, noe også de amerikanske grunnlovsfedrene innså. Til en viss grad kan vi si at den romerske eliten tilfredstilte Etzioni-Halevys tredje krav. Normalperiodene ble imidlertid avbrutt av voldelige løsninger på politiske konflikter, i form av borgerkrig, gatekamper og nedkjempelse av radikale reformatorer ved hjelp av unntakstilstand, det kvasilegale «ekstreme senatsdekret», *senatus consultum ultimum*. Folkestyret er ikke en konstitusjonell realitet, men en praktisk mulighet. Elitens responsivitet overfor folkets ønsker, Etzioni Halevys krav 1 og 2, må i siste instans søkes i graden og arten av den politiske konkurransen, snarere enn i folkets formelle suverenitet. Denne konkurransen var i stor grad regulert av det romerne kalte *mos maiorum*, fedrenes skikk.

Mos maiorum

Romernes *mos maiorum* har i mange år vært antikkforskernes syndebykk for at det demokratiske potensialet i den romerske republikk ikke ble realisert i tilstrekkelig grad, både sett i forhold til den politiske utviklingen i Athen og målt etter moderne demokratiske kriterier. Ved siden av *clientela*-institusjonens passifiserende effekt på interessekonflikter mellom de styrende og de styrte har man pekt på at den politiske elitens normative univers var så homogent at det knapt fantes politiske alternativer å strides om. Man har også gått ut fra at folket selv neppe hadde politiske ideer uavhengig av senatselitens. Nøkkelen til en realisering av det demokratiske potensialet i ethvert system ligger hos dets eliter og disse elitenes innbyrdes konkurranse. Den romerske republikk manglet ikke konkurranse, men elitepluralitet, fordi den politiske eliten var en privilegert stand det var svært vanskelig å komme inn i, med en noenlunde lik sosioøkonomisk bakgrunn. Spørsmålet er så om dette også medførte at man ikke hadde politisk pluralisme i noen meningsfull forstand av ordet.

Romerne hadde ikke en institusjonalisert uenighetskultur på linje med det moderne partisystem. Tvert imot var *concordia* i den grad en felles norm for de politiske aktørene at man dyrket *Concordia* som en guddom i et eget tempel etter at plebeierne ble inkludert i den politiske eliten i midten av det fjerde århundret. Ombyggingen påbegynt i 121 f.Kr. feiret imidlertid undertrykkelsen av Gaius Gracchus, noe som kunne tyde på at *concordia* først og fremst var et aristokratisk slagord. Men både Cicero og Sallust, som stod på hver sin side av det politiske spektrum, bedømte *partes* til å være noe negativt, og harmoni til å

være idealet.¹⁶⁸ Romerske politikere søkte tilflukt i et organisk samfunnssyn, der staten ble lignet med en kropp, og man selvfølgelig ikke kunne akseptere at den ene kroppsdelen opptrådte uavhengig av de andre.¹⁶⁹

M. Pani understreker i en ny studie av romernes politiske kultur og praksis at republikken ikke var et prestestyre, til tross for at religiøse ritualer ledsaget alle offentlige handlinger. Gjennom disse ritualene hentet man ikke veiledning fra gudene til politisk handling, men innhentet garantier for at det man kom til å beslutte, hadde gudenes sanksjon.¹⁷⁰ Men elitens dobbeltrolle som prester og politikere gjorde disse ritene til et våpen i den politiske konkurransen, idet man kunne obstruere den politiske prosessen gjennom varseltaking og manipulering av kalenderen, som fastsatte hvilke dager man kunne innkalle folkeforsamlingene. Den politiske prosessens ritualistiske karakter medførte at radikale endringer av selve institusjonene prosessene foregikk i, var umulig som et realistisk program. *Populares*-politikere forsøkte derfor kun å regulere, og ikke fjerne, de religiøse obstruksjonsmulighetene, mens *optimates*-politikernes forsøk på å omgå det tribunisiske veto aldri omfattet å fjerne selve tribunatet.

Så lenge man holdt fred med gudene, kunne man tillate seg å strides om politiske spørsmål. Disse stridighetene og de normative konfliktene de representerte, var knyttet til de forskjellige institusjonene på den politiske arena. Debatten ble også formet av disse institusjonenes særegne logikk og skapte et grunnlag for en differensiering som motvirket utviklingen av en politisk enhetskultur mange moderne forskere fremdeles forutsetter. I tillegg til aktørens makt innenfor og over institusjonene har institusjonene også makt over aktørene, eller snarere de symbolene de kan benytte seg av når de opererer i dem. Vektlegging av ulike normer på *contiones* uttrykker ikke forskjellige stadier i utviklingen av den politiske kultur, slik Flaig hevder, men demonstrerer at det fantes parallelle normsystemer i de politiske institusjonene. *Contiones* var brytningspunktet mellom disse normsystemene, der *auctoritas*, *dignitas*, *libertas* og *popularitas* ble veid opp mot hverandre av de fremmøtte borgerne. Sakens art, deltakernes sammensetning og konteksten for øvrig avgjorde hvilket normsystem som dominerte. Et normsystems dominans i en debatt er imidlertid ikke et bevis på dets dominans over hele det politiske systemet, men at det ble bedømt av deltakerne til å være adekvat i akkurat den spesielle situasjonen.

Dersom vi søker etter et enhetlig normsett i den romerske republikk, eller i et hvilket som helst annet noenlunde komplisert samfunn, vil vi finne at aktørene stort sett bryter med dem. Normene er nemlig knyttet til de enkelte institusjoner, roller og grupper, og i mindre grad til abstrakte størrelser som staten, filosofiske prinsipper eller en «tidsånd». Hierarkiet mellom normene er avhengig av øynene som ser, og betrakterens interesser. Ikke desto mindre er normene virkelige, som lenker som en person, gruppe eller et helt samfunn pålegger seg selv. Pani hevder imidlertid at romerne manglet en normativ ramme for den institusjonelle struktur.¹⁷¹ Man hadde formelle regler, men ingen felles prinsipper å tolke dem etter.

Etter mitt syn er det riktigere å tilskrive det uavklarte i forholdet mellom institusjonene til deres ulike funksjoner og interesser på den politiske arena. Ulike institusjoner

¹⁶⁸ Cic. *Rep.* 1.33; Sall. *Iug.* 41; Sall. *ad. Caes.* 2. 5. 1; 10. 6–8.

¹⁶⁹ Liv. 2. 32; Dion. Hal. 6, 86; Zon. 7, 14.

¹⁷⁰ Pani 1997, 25; North 1990.

¹⁷¹ Pani 1997, 34.

utvikler ulike normer, avhengig av institusjonenes særegne logikk, deres interesser og plass i det politiske system. Ifølge M. Douglas' funksjonalistiske institusjonsteori i *How Institutions Think* (1987) vil det enkelte medlem av en institusjon delta i kollektivets uniformering av institusjonens «tankestil», det logiske rom der argumenter og motargumenter får sin gyldighet. Dette muliggjør debatt som fører ut i konklusjoner, men er samtidig en begrensning av gyldige politiske standpunkter. I hvilken grad «fordøyde» senatet sine medlemmer? I hvor stor utstrekning tok senatorene med seg senatets tankestil i møtet med folket, og folkeforsamlingens tankestil i møtet med senatet?

Institusjonene stiller ut ifra denne modellen ulike krav til hvordan aktørene former sitt budskap og sin argumentasjon. Til demokratiske institusjoner svarer demokratiske normer, og tilsvarende for aristokratiske og monarkiske institusjoner. Disse verdiene har ikke nødvendigvis tilslutning fra alle deltakerne i den aktuelle institusjonen, men må likevel respekteres og i alle fall tas med i betraktning av aktørene dersom de skal kunne manøvrere på den politiske arena uten å bli frosset ut av det gode selskap, pepet ut av folket eller latterliggjort av kollegene. Normene utgjør institusjonens egen rasjonalitet, eller tankestil, referansepunktet som gir argumenter og motargumenter gyldighet, og handlinger mening, på den politiske arena. Et argument i en debatt innenfor en av institusjonene er kun relevant i den grad det kan knyttes til institusjonens normer. Dette er selvsagt ikke unikt for den romerske republikk.

Våre moderne politikere møter ulike krav og forventninger på forskjellige politiske nivåer, og må tilpasse sitt budskap og dets form etter hvem de skal overbevise. Derfor har en politikers budskap en tendens til å skifte med overgangen fra partilag til kommunestyre, fra kommunestyre til parlament, og fra parlament til regjering. Dette blir tydeligere desto større makt og ansvar partiet har. Politiske budskap og argumenter som ikke er i harmoni med institusjonens tankestil, er kontraproduktive, og har små sjanser for å overleve i aktørenes politiske repertoar. Et videre incitament til å internalisere institusjonens tankestil er kostnadene og risikoen ved å hele tiden operere med et skille mellom hva man vil si, og hva man kan si. Den mest effektive måten å overbevise på er derfor selv å være overbevist. Politikerne i antikkens bystater er i en tilsvarende situasjon, men med den viktige forskjell at de møter alle disse forventningene på en gang, og i stor grad ansikt til ansikt med velgerne. Aktørene blir dermed tvunget til å sjonglere med flere forskjellige tankestiler på den politiske arena, dersom de skal kunne manøvrere uskadd mellom folkeforsamlinger, embetskollegier og senat.

Som taler på folkeforsamlingen må politikeren referere til folkets suverenitet, ukrenkelige frihet, sunne dømmekraft og verdighet. Hans forslag må ikke være gjennomskuelige brudd på disse prinsippene, og han bør være innom de relevante frasene i løpet av talen dersom han ikke vil at motstanderne skal bruke dem mot ham. Enten Cicero talte for et folkevennlig forslag eller argumenterte mot, måtte han uansett forholde seg til folkeforsamlingens demokratiske logikk.¹⁷² Vi har bevart tre av hans konsulære taler mot tribunen Rullus' forslag om et omfattende jordfordelingsprogram, hvorav kun den andre, holdt på en *contio*, er fullstendig. Den første og den tredje, holdt henholdsvis i senatet og på en *contio*, er bare delvis bevart. Til tross for at Cicero kan ha redigert vekk eventuelle selvmotsigelser mellom den første og andre talen, i forbindelse med publiseringen, og til

¹⁷² Cic. *Leg.Man.*; *Leg.Agr.* 1–3.

tross for at den første talens ufullstendighet vanskeliggjør en komparasjon, er det mulig å i alle fall se noen forskjeller mellom argumentasjonsformene i de to talene.

Ciceros ønske om å demonstrere sine suverene evner som taler i begge fora må ha medvirket til at han i alle fall ikke fjernet den åpenbare inkonsistensen i sin omtale av gracchernes jordreform.¹⁷³ I senatet poengterte han at det ville være forferdelig å oppgi den delen av statsjorden som *motstod både Sullas despoti og gracchernes bestikkelser (largitio* – det ambivalente begrepet som er brukt her, kan bety både bestikkelse og gavmildhet/rundhåndethet).¹⁷⁴ Han sidestiller dermed den reaksjonære diktatoren Sulla og reformatorene Tiberius og Gaius Gracchus som likeverdige trusler mot det bestående. I talen for folket fremstiller han seg imidlertid som tilhenger av Graccherne:

For å si som sant er, romere, er jeg ikke motstander av enhver form for jordlov i og for seg. For jeg husker at to av våre klokeste borgere, to dyktige og hengivne venner av det romerske folket, Tiberius og Gaius Gracchus, etablerte plebeiere på offentlig jord som tidligere var okkupert av privatpersoner. Jeg hører ikke til flertallet av konsulere, som anser det for en forbrytelse å prise Graccherne, ved hvis råd, visdom og lover jeg ser at mange offentlige anliggender ble satt i orden.¹⁷⁵

Cicero erklærer altså at han ikke er motstander av en jordreform etter gracchernes mønster, og sammenligningen med graccherne er en av bærebjelkene i kritikken mot Rullus' forslag. På grunn av sitt selverklærte folkevennlige sinnelag tok han etter eget utsagn kontakt med tribunene for å få i stand en dialog og et mulig samarbeid om en jordreform. At de var uvillige til et slikt samarbeid og holdt den designerte konsul i mørket om sine planer, tydet ifølge Cicero på at de hadde andre motiver enn å tilfredsstille folkets behov. Og en slik respektløshet overfor statens fremste leder er i seg selv et tegn på Rullus' karakterbrist. Denne mistenkeliggjøringen av forslagsstillerens ambisjoner er den andre bærebjelken i Ciceros argumentasjon.¹⁷⁶

Mos maiorum var nemlig ikke bare en referanseramme for konservative senatorer, men innbefattet også tribunatets og folkeforsamlingens tradisjoner. Rullus må ha skilt for skarpt mellom de institusjonelle normene i sitt forsøk på å overtale senatet, noe Cicero, den mer drevne sjonglør, kunne utnytte foran folket:

[...] av denne tribunen ble det sagt i senatet at plebeierne i byen hadde for mye makt i staten, og at de burde ledes vekk fra byen. Dette er ordet han brukte, som om han snakket om kloakk og ikke en gruppe utmerkede borgere.¹⁷⁷

Cicero brukte lignende hygieniske metaforer i sin private korrespondanse, spesielt etter at de utmerkede borgerne hadde fordrevet ham fra Roma, men aktørenes private oppfatninger har liten betydning for deres suksess i de politiske institusjonene så lenge de klarer å holde dem for seg selv. Cicero måtte spille på de samme strenger som sine motstandere i debatten. Om man hevder at Cicero faktisk lurte folket til å stemme imot sine egne interesser gjennom disse talene, må man samtidig innrømme at han gjorde en meget god

¹⁷³ Se Murray 1966, 291–298 for en gjennomgang av Ciceros overveiende negative uttalelser om graccherne når han *ikke* henvendte seg til folket.

¹⁷⁴ Cic. *Leg. Agr.* 1. 21.

¹⁷⁵ Cic. *Leg. Agr.* 2. 10–11.

¹⁷⁶ Cic. *Leg. Agr.* 2. 31.

¹⁷⁷ Cic. *Leg. Agr.* 2. 70.

jobb, og at han lyktes i dette ved å bruke såkalte *popularis*-argumenter, ikke ved å vifte med den konservative fane og avtvinge folkets respekt overfor senatets autoritet. Hvorvidt hans gjengivelse av lovens innhold hadde noen likhet med Rullus' faktiske forslag, vet vi imidlertid ikke.¹⁷⁸

Som medlem av rådet må politikeren legge stor vekt på dets verdighet og autoritet. Vi bør ikke forestille oss at debattene i det romerske senat normalt var konspiratoriske, der eliten la slagplaner for hvordan de øvrige institusjonene skulle settes ut av spill. Det er nødvendig at man i den interne debatten projiserer det samme bildet av institusjonen som man ønsker at omverdenen skal se, ikke minst for å holde de enkelte medlemmer av eliten i sjakk. Fellesverdiens motsetning, tabuområdet i institusjonenes meningsunivers, forteller oss imidlertid mer om deres verdier enn de offentlige proklamasjonene, og den viktigste, om enn ikke den eneste, normskapende institusjonen i den romerske republikk var nettopp senatet.

En senator skulle først og fremst ikke heve seg for høyt over sine likemenn. Embetsmennene hadde en kort embetsperiode, men sete i senatet på livstid. Forbud om gjenvalg til samme embete var en av måtene man prøvde å forhindre maktkonsentrasjon på. Problemet var at en folkevalgt embetsmann, uten å bryte noen lover, kunne opptre slik i embetsperioden at han skaffet seg en svært stor innflytelse i folkeforsamlingen. Denne kunne han bruke til å gjennomføre tiltak i strid med senatorenes politiske og økonomiske interesser. Han kunne også få folkeforsamlingen til å tildele ham en militær kommando gjennom et særskilt lovvedtak. Da *de tolv taulers lov* (7, 5) fra midten av det femte århundre slo fast at det folket bestemte sist, var gjeldende lov, ville et slikt vedtak bli stående. Senatet forsøkte kollektivt å bekjempe slike aspirasjoner med moralsk fordømmelse og mistenkeliggjøring av vedkommendes motiver. En burde ikke innsmigre seg hos folket på senatets bekostning. Hvordan skulle det bli om statens føtter, det jevne folk, ga seg til å vandre på egen hånd, uten rettledning fra statens hode, rådet? Og hvilke ulykker ville ikke ramme samfunnslegemet som helhet om statens armer, embetsmennene, iverksetter tiltak uten å rådføre seg med den opphøyde forsamling av erfarne statsmenn og prester? Og hvem var det som kunne tro at han var i stand til rettlede de ustadige masser helt på egen hånd?

Et annet tabu var at man ikke skulle være hånlig og arrogant overfor folket. Slik oppførsel brøt med elitens selvbilde som milde og tålmodige beskyttere for sine «barn», de jevne borgere. De romerske senatorer ble da også kalt fedre, *patres*. Arrogant opptreden kunne skade rådets prestisje og posisjon som helhet. Dersom man så seg nødt til å oppføre seg mindre mildt og tålmodig, burde dette derfor kamufleres som nødvendig strenghet, slik en rettferdig far refser sine villfarne sønner. Cæsars kollega i konsulatet 59 f.Kr., den konservative Bibulus, eksemplifiserer hvordan det absolutt ikke skulle gjøres. Han nedla veto mot Cæsars forslag om jordreform. Bibulus' opptreden ga trolig Cæsar moralsk rett i folkets øyne til å se bort fra vetoet:

[Cæsar] spurte sin kollega om han hadde noe å utsette på lovens innhold. Da denne ikke svarte noe utover det at han ikke ville tolerere noen reformer i sin embetstid, ga Cæsar seg til å henstille innstendig til ham, og overtalte forsamlingen til å slutte seg til henstillingen,

¹⁷⁸ Sumner 1966, 569; Williamson 1990, 269.

idet han sa at de ville få loven dersom Bibulus gikk med på det. Da skrek Bibulus: «Dere får ikke denne loven i år, ikke engang om dere enstemmig ønsker det.»¹⁷⁹

Lovforslaget ble vedtatt, og Bibulus lukket seg inne i sitt hus resten av året, der han forfattet nidvers, slagord og politiske pamfletter mot Cæsar. Vittige hoder daterte sine testamenter i «Julius' og Cæsars konsulat». Cicero var ikke imponert over Bibulus' opptreden. Både Dio Cassius og Cicero bemerker at det var lite å utsette på forslaget utover at det var i strid med senatorenes interesser.¹⁸⁰ Ifølge Dio Cassius innlot derfor motstanderne seg ikke i diskusjon med Cæsar, verken i senatet eller på *contiones*, selv om Cæsar gjorde det klart at han ville lytte til deres innvendinger før han brakte forslaget til avstemning i folkeforsamlingen.

Rådets normer smitter over på embetsmennenes normer der disse rekrutterer rådet, og rådet har politisk betydning. Mens det athenske Areopagosrådet, rekruttert av forhenværende arkonter, ble vingeklippet under den demokratiske utviklingen i første halvdel av 400-tallet f.Kr., beholdt det romerske senat sin karakter av rådsforsamling frem til republikkens fall, og et stykke inn i keisertiden. Det betyr imidlertid ikke at embetsmennene bare var senatets forlengede armer, selv om de som vanlige senatorer i pausene mellom embetsårene gjerne var tilbøyelig til å handle ut ifra en slik forestilling. Embetsmennene var valgt og ville gjerne gjenvelges av folkeforsamlingen. Det var ikke tilfredsstillende å ha gjort seg til lags med senatet dersom man samtidig var dårlig likt av folket. Embetsmennene stod dermed i en mellomposisjon, hvor de ofte endte opp som meglere mellom senatet og folkeforsamlingen.

Senatet var den fremste normskapende institusjonen i den romerske republikk, men det betyr ikke at det var den eneste. Det er ikke noe grunnlag for å nekte det romerske folk en politisk bevissthet. Å si at den neppe var annerledes enn elitens, forutsetter at eliten hadde en felles oppfatning av alle viktige spørsmål. Våre kilder støtter, som vi skal se i de kommende kapitler, ikke denne forutsetningen. Sammenlignet med moderne velgere er det ikke sikkert at romerne kommer dårligere ut med hensyn til selvstendighet. Moderne meningsmålinger søker ikke folkets selvstendige vilje eller oppfatning løsrevet fra den opinionsproduserende elite, men måler i hvor stor grad ulike deler av denne eliten har lyktes i å forme massenes meninger. Den store forskjellen mellom det moderne og antikke samfunn er at den politiske eliten i antikken ble rekruttert fra den økonomiske og sosiale eliten. Dette forhindret ikke at konkurrerende normer oppstod i Roma, men begrenset variasjonsbredden mellom ulike syn. Vi kan likevel ikke utelukke at det fantes holdninger i folkedypet som gikk på tvers av de forskjellige politikernes oppfatninger, akkurat som man i dag finner oppfatninger eller kombinasjoner av oppfatninger som er underrepresentert eller ikke representert i det hele tatt i de besluttende organer, fordi de etablerte partiene ikke kan eller vil fange dem opp. Problemet er at vi bare har tilgang til disse normene indirekte, i kilder skrevet av den sosiale eliten for den sosiale eliten. Et forsøk på å analysere vanlige borgeres normer må derfor ta utgangspunkt i hva eliten mente var nødvendig for å vinne deres stemmer, og ikke i hva folket selv kan ha tenkt.

Folket hadde uansett andre interesser enn senatorene og embetsmennene, og folkeforsamlingene hadde en annen funksjon i det politiske system enn senatet og magistratu-

¹⁷⁹ Dio Cassius 38. 3.

¹⁸⁰ Cic. Att. 2. 16. 1; Dio Cassius 38.3.

ret. Konflikten mellom *populares* og *optimates* var først og fremst et resultat av at det allerede fantes ulike institusjonelle normsett. *Populares* behøvde ikke skape en politisk bevissthet hos borgerne. Den var der før politikerne ble født. Cæsar fulgte en konsistent *popularis*-politikk gjennom hele sin karriere, og profilerte seg fra første stund som marianer.¹⁸¹ Gaius Marius spilte for sin del på folkets misnøye med de konservative senatorer og videreførte den politikken som graccherne hadde satt i gang en generasjon tidligere. Tiberius Gracchus' berømte jordreform tok utgangspunkt i lovgivning fra stenderkampenes tid som begrenset hvor mye en enkelt person kunne leie av statens jord. Denne jordreformen var i sin karakter også konservativ, idet den gjenopptok koloniseringspolitikken som frem til 173 var blitt ledet an av det romerske senatet selv.

Folkets talsmenn hadde med andre ord også en tradisjon, en *mos maiorum*, å ta utgangspunkt i, og romerske talere fra Gaius Gracchus til Marcus Tullius Cicero tok det for gitt at denne tradisjonen var levende i tilhørernes bevissthet. Det kollektive minnet ble ikke bare holdt levende gjennom folkevennlige (om enn ikke nødvendigvis radikale) politikere, det var også nedfelt i det institusjonelle rammeverk for det politiske liv. Vi kan tenke oss at en far som ble spurt av sin sønn, kanskje når de begge var på vei for å velge årets tribuner – hva en tribun egentlig var for noe, hvor de kom fra, og hvorfor de så ofte kranglet med konsulene – da måtte dra linjene tilbake til stenderkampene for å kunne svare. Heller ikke skillet mellom plebeierforsamlingen, tribeforsamlingen og centuriefor-samlingen kunne forklares ahistorisk. En samvittighetsfull og noenlunde velinformert far ville gi sin sønn en referanseramme for vurdering av politiske stridsspørsmål allerede gjennom en slik forklaring, uansett hvilken politisk linje han selv fulgte.

Den romerske republikkens institusjoner var sedimentert av fortidens politiske konflikter, og disse sedimentene var rammeverket som gjorde det mulig for folket å velge forskjellige politiske alternativer, representert gjennom personer eller lovforslag. Utnyttelsen av dette demokratiske potensialet var likevel, til tross for at vanlige romerske borgere trolig hadde selvstendige meninger om hvordan staten burde styres, avhengig av splittelser i eliten.¹⁸² Var kampen om folkets gunst en tevling mellom uavhengige konkurrenter, eller ble folkets formelle makt satt ut av spill gjennom uformelle maktstrukturer som patronasje, klikkdannelse og konsensustvang? Hvilke sjanser hadde den jevne borger til å ivareta sine interesser uten hjelp fra en mektigere mann?

Borgernes sjanser på den politiske arena

Borgernes rettigheter på den politiske arena og kompetansefordelingen mellom de forskjellige institusjonene hadde avgjørende betydning for hvilken rolle patronasje kunne spille i det politiske liv. Kontrasten mellom den athenske borgers og den romerske borgers sjanser til å ivareta sine interesser uten bistand fra mektigere menn er slående. Den athenske borger hadde, sammenlignet med den romerske borger, stor makt i det politiske system, og hans muligheter for å sette saker på den politiske dagsorden, argumentere for sitt syn og være med på selve beslutningsprosessen, er uten sidestykke i verdenshistorien. Den romerske borger kunne ikke selv fremme forslag eller delta i den offentlige politiske

¹⁸¹ Ravnå 1999.

¹⁸² North 1990.

debatt. På folkeforsamlingen satte han seg ikke ned på et uforstyrret sted, som athenernes Pnyx, spesielt konstruert for å lytte og bli hørt. Han ble tvert imot gjett gjennom innhegninger¹⁸³ ordnet etter klasser eller triber, og han ga sin stemme til de medlemmer av aristokratiet han foretrakk i de forskjellige embetene, eller stemte for eller mot forslagene de opphøyde embetsmenn fremmet. Det som fantes av offentlig debatt forut for et lovvedtak, foregikk på debattmøter, der embetsmenn stilte seg opp på en plattform og folket stod nedenfor og prøvde å få med seg poengene. Det vil si, hvis de tilfeldigvis var klar over at der skulle være debatt akkurat den dagen, tilfeldigvis var i byen og tilfeldigvis ikke hadde mer presserende ærend. Og stod tilhøreren for langt unna, og taleren ikke var av et slikt format at han kunne kreve oppmerksomheten til hele Forum Romanum, kunne de finere nyansene i argumentasjonen gå tapt, på grunn av støy fra de handlende, andre talere og eventuelle urostiftere fra motstandernes leir. Dersom forslagsstilleren av en eller annen grunn ikke så saken tjent med å slippe sine motstandere til ordet i debatten, måtte den politisk interesserte borger vente til et annet tidspunkt for å høre alternative syn fra andre embetsmenn og inviterte talere. Ingenting foregikk på den politiske arena i Roma uten gjennom en embetsmann, og bare den sosiale eliten kunne velges inn i den politiske eliten. Kun andre embetsmenn, senatet eller jurydomstoler rekruttert fra den sosiale eliten kunne kontrollere og eventuelt straffe embetsmennene for deres handlinger, og det fantes mange muligheter til å hindre at et forslag kom frem til avstemning i folkeforsamlingen.

Hvilke sjanser hadde så den romerske borger til å ivareta sine interesser? Han kunne bruke sin stemmerett når alle andre hindre var overvunnet, men også påvirke utfallet tidligere i prosessen ved å komme med bifalls- og mishagsyttringer på debattmøter eller under kulturelle begivenheter som offentlige spill, teaterforestillinger og religiøse festivaler. Han kunne male valgopprop og politiske slagord på husvegger, dersom han ikke var analfabet, og dessuten påvirke sine venner og bekjente over et krus vin eller et brettspill. Men alt dette er indirekte former for innflytelse på en dagsorden kontrollert av den politiske eliten. Dersom han ønsket å ivareta sine interesser mer aktivt, og kanskje påvirke den politiske dagsorden, måtte han opprette en personlig forbindelse med en av de mektige. For menn av ridder- og senatorstanden var dette trolig ikke uoverkommelig. Om man ikke selv kjente den embetsmannen man ville drøfte sin sak med, kom man langt med et introduksjonsbrev fra en felles venn. Ciceros korrespondanse er full av slike. For alminnelige borgere var det ikke like enkelt. Dersom man klarte å få statens høyeste embetsmanns oppmerksomhet, hadde man sannsynligvis gjort noe galt. Terskelen må trolig ha vært høy for å starte en politisk debatt med en konsul som hadde tolv liktorer foran seg og et stort følge av venner, klienter, sekretærer og bodyguards bak seg, midt i dennes prosessjon fra et viktig ærend til et annet. Pretorene var kanskje med sine seks liktorer og mer beskjedne seremoniell mer tilgjengelige, men dersom man fikk en av dem i tale, skyldtes dette trolig at man var involvert i en rettslig prosess. Bildet av statens høyeste embetsmenn småpratende med den lille baker og krovert på Forum eller i det offentlige badets basseng passer kanskje for en liten provinsby som Pompeii¹⁸⁴, men neppe for imperiehovedstaden Roma.

For den jevne borger var det mest naturlig å henvende seg til en av de ti folktribunene, som hadde som eneste embetsplikt nettopp å ivareta folkets interesser. Her kunne man klage på overtramp begått av en magistrat, og tribunen ville ta opp saken hvis han

¹⁸³ Disse velgerslusene ble faktisk kalt *ovile*, som i alle andre sammenhenger betyr sauekve eller geitehus.

¹⁸⁴ Ørsted 1991, 120.

fant den viktig nok, tjenlig for hans rykte som beskytter for den lille mann og den ikke medførte at han trakk noen på tærne som han helst ville holde seg inne med. Det sier seg selv at sjansene for å lykkes med forespørselen økte dersom man allerede hadde gjort seg fortjent til tribunens vennskap. Man kunne også oppfordre tribunen til å foreslå folkevennlige tiltak som distribusjon av statens jord til de fattige, subsidiering av korn, fastsettelse av et tak på det lovlige rentenivået og lignende, men det var opp til ham selv hva han ville gjøre med slike ønsker. Det kunne tenkes at slik reformpolitikk var i strid med hans private økonomiske interesser, da han selv leide en ulovlig stor del av statens jord til en meget fordelaktig pris, drev med pengeutlån eller tjente på høye kornpriser. Det kunne også tenkes at han var bekymret for at slike forslag ville ødelegge for hans videre politiske karriere. Han ville til enhver tid veie muligheten for folkelig oppslutning opp mot verdien av allianser i senatseliten, og det var de færreste tribuner som lot seg velge med det formål å endre på status quo.

Fikk man likevel overtalt en tribun til å fremme et folkevennlig forslag, betydde ikke det at forslaget ble vedtatt, selv om det hadde støtte fra flertallet av de fremmøtte. Et enslig veto fra en konservativ tribun var tilstrekkelig til å stoppe det hele. Og da hadde den ivrige reformator allerede lagt seg ut med mektige krefter, men uten å kunne sanke den gevinst som et vellykket reformfremstøt innebar i form av folkelig oppslutning. Dersom reformen likevel ble foreslått, vedtatt og gjennomført, var det, i tilfelle det dreide seg om en jordreform, fremdeles et åpent spørsmål nøyaktig hvilke personer som skulle få av det begrensede antall jordlotter. I et samfunn der upartiskhet ikke var den dominerende offentlige dyd, var ens sjanser i den statlige sfære avhengig av hvilke personlige forbindelser en hadde. Dette gjaldt enten man som juniormedlem av eliten ønsket å avansere i hierarkiet, eller som vanlig borger forsøkte å ivareta sine interesser.

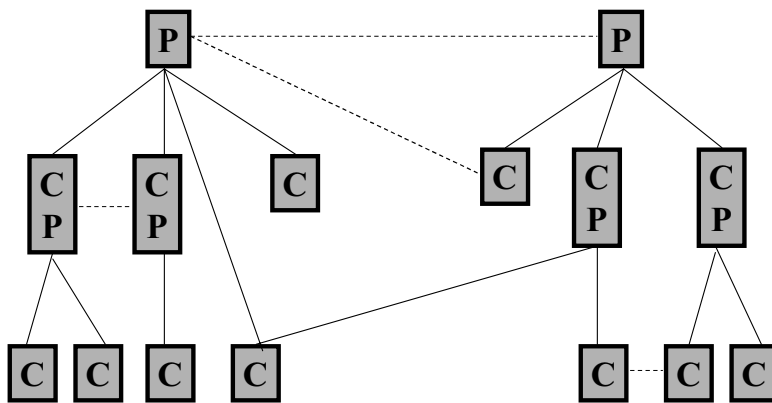
Alle forhold ligger altså til rette for et klientellistisk system i den romerske republikk (se figur 2.4). Den mest effektive formen for politisk innflytelse den enkelte kunne utøve, gikk gjennom personlige bånd, ikke gjennom stemmeurnen. Det romerske folk som helhet hadde stor makt, men den enkelte borger var ganske betydningsløs. Hver for seg hadde borgernes stemme liten vekt, og ved valgene til de høyere embetene i centuriefor-samlingen var den enkelte stemmes verdi lavere desto fattigere borgeren var. Den eneste grunnen til å høre på en fattig borger, hjelpe ham og beskytte ham var den tjenesten han kunne gi som levende reklame for mektigere menn. Bare ved å følge de mektige rundt omkring i byen under deres valgkamper og tale godt om dem, kunne han gjøre seg fortjent til deres oppmerksomhet. Dette var en tjeneste som ikke i tilstrekkelig grad kunne fylles av kandidatens likemenn, dvs. deres venner og høyerestående klienter, da disse var travelt opptatt med sine egne gjøremål og ofte hadde forpliktelser til mer enn én kandidat.¹⁸⁵ Selv radikale tribuner som Tiberius og Gaius Gracchus, Marius, Saturninus og Clodius hadde klienter i tillegg til deres utelukkende politisk motiverte støttespillere fra det brede folk, og Gaius Gracchus var, ifølge Seneca, en av de første som delte sine venner inn tre grupper ved morgenvisitten; den første klassen ble mottatt enkeltvis, den andre i grupper og den tredje i plenum.¹⁸⁶ De hadde trolig også selv i sin tidligere karriere hatt

¹⁸⁵ Cic. *Mur.* 70–71.

¹⁸⁶ Sen. *Ben.* 6. 34. 1. Gelzer (1912, 86) hevder at den tredje klassen er klienter, men for Gaius Gracchus' vedkommende kan det like godt ha vært politisk motiverte støttespillere, og personer som gjerne ville bli klienter verdig til å bli mottatt som 2. klasse.

stor nytte av mektigere venner, som vi analytisk kan kalle patroner. Tilgang til en talerstol, militær erfaring, avansement på karrierestigen – alt var avhengig av at noen inviterte den unge aspiranten til å tale, forfremmet ham i offisersstillinger eller ga ham anbefalinger til guvernører, generaler eller det romerske folk.

Var skillet mellom *optimates* og *populares* bare en forskjell i politisk metode og ikke i politisk substans, og det primære fokus for elitens konkurranse ikke å overtale frittenkende, uavhengige borgere til å støtte deres politikk, men å knytte flest mulig til seg som klienter og kapre klienter fra motstanderne? For å besvare disse spørsmålene må vi først plassere vennsforbindelser og patronasje i forhold til andre faktorer i den politiske konkurransen, og deretter undersøke hvordan denne konkurransen endret karakter opp gjennom republikkens historie.

Figur 2.4 Et klientellistisk system

3. Patronasje i romersk politikk

Relieff fra Konstantinbuen.
Foto: Ingvor Mæhle

Clientela-teorien har vært det felles utgangspunkt for enhver fremstilling av romersk politisk historie etter Mathias Gelzers banebrytende sosiologiske studie av nobilitetens maktgrunnlag. Dette har vært tilfelle enten man, som majoriteten av antikkforskerne, i større eller mindre grad har sluttet seg til Gelzers analyse eller, som det er blitt mer og mer vanlig de siste 20 år, har stilt seg avvisende til den. Jeg vil i dette kapittelet først undersøke om Gelzers påvisning av at patron-klient-relasjoner eksisterte i stort omfang i det romerske samfunn, også underbygger hans konklusjon om at disse relasjonene var avgjørende i både politiske saker og konkurransen om embeter og makt. Et slikt samsvar mellom premisser og konklusjon i den underliggende tesen synes å ha blitt tatt for gitt i de mange prosopografiske undersøkelsene den ga støtet til. Selv om påvisning av forbindelser og forpliktelser mellom medlemmer av den sosiale og politiske eliten forteller oss mye om det politiske liv, sier denne type opplysninger likevel ikke alt, med mindre det kan bevises at slike forbindelser også bandt de store velgermassene til den politiske eliten. Mye av verdien i disse undersøkelsene står og faller dermed på om *clientela*-teoriens forutsetninger har et tilfredsstillende kildegrunnlag. Finnes det kilder som underbygger at de fleste romerske borgerne var knyttet til senatseliten gjennom patron-klient-relasjoner? Er det noe som tyder på at senatorene som hovedregel søkte sammen i store koalisjoner foran valgene? Og i så fall – klarte disse fraksjonene faktisk å avgjøre avstemningene på folkeforsamlingene ved at den enkelte senator instruerte sine klienter? Jeg vil deretter diskutere de alternative fortolkningene av romersk politikk som er blitt presentert både av kritikerne og tilhengerne av Gelzers perspektiv, og trekke noen foreløpige konklusjoner som grunnlag for min egen modell i det påfølgende kapittelet.

Var alle romerske borgere bundet til patroner?

Gelzer deler *patrocinium* inn i fire grupper: (1) forholdet mellom den tidligere herren og hans frigivne, *libertinus*, (2) forholdet mellom forsvareren, *advocatus*, og hans klient, *cliens*, i retten, (3) forholdet mellom en romersk senator og et lokalsamfunn med eller uten romersk borgerrett/eliten i disse lokalsamfunnene, og (4) forbindelsene mellom den høyerestående romer overfor romerske borgere med lavere status.¹⁸⁷ I alle disse relasjonene, som for enkelthets skyld faller inn under *patronus-cliens*-relasjonen, hersker der *fides*, et personlig lojalitetsforhold, mellom den overlegne part, patronen, og den underlegne part, klienten. Gelzer var ikke den første historikeren som påpekte disse relasjonenes eksistens¹⁸⁸, men han var den første som systematisk argumenterte for at patron-klient-relasjoner og vennsforbindelser var de avgjørende faktorene i romersk politikk under republikken.

Dersom hele det romerske folk var klienter, slik Gelzer hevder, er dette imidlertid et faktum som er påfallende underkommunisert i kildene. I Ciceros kun delvis bevarte *Om staten* får vi vite at: *plebeierne fordelte [Kong Romulus] som klientgrupper på de fremste borgerne*, med et tillegg om at *hvor nyttig det var, vil jeg se på senere*.¹⁸⁹ Dessverre er en mer detaljert redegjørelse for klientsystemets utvikling et av mange viktige tema som er gått tapt i overleveringen. Vi finner imidlertid ikke engang et hint i Ciceros omfattende

¹⁸⁷ Gelzer 1912, 49 f.

¹⁸⁸ Klientsystemet ble utførlig beskrevet av T. Mommsen, men ikke brukt som universalnøkkelen til romersk politikk.

¹⁸⁹ Cic. *Rep.* 2.9.16.

korrespondanse om at situasjonen under Romulus fremdeles var aktuell i Ciceros samtid. Det eneste generelle utsagnet i kildematerialet som kan tolkes til fordel for et omfattende klientsystem, finner vi hos grekeren Dionyssios fra Halikarnassos, som skrev ca. år 7 f.Kr., over 40 år etter at Cæsar ga republikken banesåret. Han gir, i likhet med Cicero i *De Re Publica* (2.9.16), Romas grunnlegger og første konge, den myteomspunnede Romulus, æren for innstiftelsen av patron-klient-relasjonen, men beskriver hendelsen atskillig mer detaljert :

Han [Romulus] overlot plebeierne i patrisiernes varetekt, idet han lot hver plebeier velge den han ønsket som sin foresatte. Ved dette forbedret han en gammel gresk tradisjon som thessalierne lenge fortsatte å benytte, og også athenerne i begynnelsen [...] Både for patronen og klienten var det religiøst og moralsk forkastelig å anklage hverandre for retten eller vitne eller stemme mot hverandre, eller overhodet å regnes blant hverandres fiender. Hvis noen gjorde en av disse tingene, gjorde han seg skyldig i forræderi [...] Forbindelsene mellom patroner og klienter fortsatte i mange generasjoner og var like sterke som slektsforbindelser. Det var en stor ære for personer av de fremstående familier å ha så mange klienter som mulig, både ved å bevare de patronforholdene som de hadde arvet fra forfedrene, og ved å vinne nye gjennom egen fortjeneste. Og det er påfallende hvordan begge parter konkurrerte om ikke å stå etter den andre i god vilje, idet klientene syntes de på alle måter burde tjene sine foresatte etter beste evne, mens patrisierne i minst mulig grad ønsket å plage klientene og ikke mottok pengegaver; i den grad levde de med kontroll over sine lyster, og sin lykke målte de etter personlig innsats, ikke hell.¹⁹⁰

Det er, som vi straks skal se, flere problemer forbundet med å ta dette utsagnet til inntekt for *clientela*-teorien, og i Gelzers egen argumentasjon spiller det ingen fremtredende rolle. Men han søker og finner eksempler i senrepublikansk materiale i hvert eneste punkt i Dionyssios fremstilling. Det han imidlertid ikke finner i samtidsbeskrivelsene, er en bekreftelse på at hele det romerske folk var klienter. Dionyssios glorifiserer i dette avsnittet en fjern fortid, i en tid dominert av Augustus' program for å gjenopplive gamle tradisjoner og fremstille seg selv som den fremste *patronus*. Hans beskrivelse av det romerske patronat og henvisningen til tilsvarende greske skikker kunne gjerne ha vært inspirert av en politisk pamflett fra midten av det fjerde århundre f.Kr. der retorikeren Isokrates beskriver de gode gamle dager i Athen, under den vise Solons forfatning:

De fattigste blant borgerne var så fjernt fra å misunne dem som satt bedre i det, at de tvert imot var like opptatt av de mektiges eiendom som sin egen, ut fra den oppfatning at de rikes velstand sikret dem selv det de trengte. Og eiendomsbesitterne hadde ingen forakt for dem som levde i trangere kår, men anså fattigdom blant borgerne som en skam for dem selv og kom dem til hjelp i deres nød: Noen ga de jordbruksland mot rimelig leie, andre sendte de ut på handelsferd, andre igjen ga de midler til å begynne andre virksomheter.¹⁹¹

Begge disse kildene gir oss et innblikk i hvordan eliten ønsket å fremstille seg selv, og peker på en kjent sosial relasjon, men er håpløst upålitelige både med hensyn til patron-klient-forholdets omfang og utvekslingens karakter innenfor denne relasjonen. Athen undergikk voldsomme sosiale konflikter etter Solons reformer, noe som neppe ville ha funnet sted om forholdene var så rosenrøde som Isokrates ville ha oss til å tro. Men det samme er tilfellet i Roma. Det er ingen grunn til å ta romerske myter mer alvorlig enn greske myter, og mange av de romerske mytene er da også greskinspirerte.

¹⁹⁰ Dion. Hal. 2.9–10. Oversettelse i Krarup 1971, 78 og Meyer 1998, 147.

¹⁹¹ Isoc. Areopagiticus 31–32. Oversettelse Mæhle 1998, 148.

Dionyssios beskriver patron-klient-relasjonen i begynnelsen av kongetiden, men sier lite om hvordan relasjonen fungerte i republikkens tid ca. 250 år senere. Umiddelbart etterpå nevner han at Gracchernes bevegelse markerer bruddet i konsensusen mellom styrende og styrte, men der er likevel intet forsøk på å forklare hva som skjedde med patronatet under stenderkampene. Livius, vår annen, og langt mer pålitelige, hovedkilde til den tidlige republikks historie, skriver på sin side om stenderkampene som om patronatet ikke hadde noen sentral betydning for den politiske utviklingen. Selv om tradisjonen Dionyssios referer, tross alt skulle inneholde en historisk kjerne, hvilket jeg betviler, rettfærdiggjør kildeutsagnet altså likevel ikke *clientela*-teoriens anvendelse på republikkens tidligste historie.

Et av Gelzers kanskje sterkeste kort er et Sallust-fragment, der det vises til *noen få mektige menn* [*pauci potentes*], *hvis innflytelse* [*quorum in gratiam*] *massene hadde underordnet seg* [*plerique concesserant*].¹⁹² Brunt, som er en av Gelzer-skolens mest markante kritikere, hevder at dette ikke refererer primært eller utelukkende til patroner og klienter, og at vi heller bør tolke utsagnet på bakgrunn av elitens sosiale dominans generelt.¹⁹³ Sallust beskriver her konflikten mellom to *partes*, «partier», som tar utgangspunkt i henholdsvis senatet og folket, noe som var et sentralt tema i hans fullstendig bevarte verk, *Bellum Jugurthinum*. Her lar han *popularis*-politikeren Marius, som nyvalgt konsul, tale om hvilke fordeler og ressurser nobiliteten hadde i motsetning til ham:

Dersom andre har sviktet i dette, så har deres gamle adel [*vetus nobilitas*], deres forfedres lysende bedrifter [*maiorum fortia facta*], deres slektingers og pårørendes makt [*cognatorum et adfinium opes*] og deres store antall klienter [*multae clientelae*] i alle fall vært dem til hjelp og støtte. Alle mine forhåpninger ligger derimot bare hos meg selv, og jeg må holde dem levende ved mitt mot og min rene vandel; for sammenlignet med disse egenskaper er andre til liten nytte.¹⁹⁴

Patronasje var altså, ifølge Sallust, bare én blant flere faktorer som ga nobiliteten et forsprang i konkurransen. Dette forspranget var imidlertid ikke større enn at Marius' lysende egenskaper kunne kompensere for det, og sikre ham konsulatet. Marius fortsetter med å gjøre oppmerksom på sin enkelhet, moralske overlegenhet som en handlingens mann, og skryter faktisk av sin manglende dannelses og taleferdigheter. Dersom Sallust ville fortelle oss at hele det romerske folk var den politiske elitens klienter, er det underlig at han ikke gjorde det klarere. Marius' karriere er, slik Sallust beskriver den, uansett uforenelig med en slik antakelse.

En kvantitativ beregning av hvor hyppig *patronus* og *cliens* opptrer i kildematerialet, spiller en sentral rolle i Brunts argumentasjon, og han peker på at oppmerksomheten patronasje har fått i moderne litteratur, ikke står i et rimelig forhold til de relativt få referansene vi finner i de antikke kildene til fenomenet.¹⁹⁵ Selv om jeg vil hevde at verdien av en slik kvantitativ innfallsvinkel er svært begrenset, er jeg helt enig i at det er bemerkelsesverdig at ingen kilder opplyser om at hele det romerske folk var klienter, dersom dette faktisk var tilfelle. Manglende hyppighet i referanser til relasjonen kan selvsagt forklares

¹⁹² Sall. *Hist.* 1.12; Gelzer 1969, 76.

¹⁹³ Brunt 1988, 390.

¹⁹⁴ Sall. *Jug.* 85.4.

¹⁹⁵ Brunt 1988, 391 ff.

med at den var innforstått i utsagn om betydningen av at den ene eller andre mektige politiker støttet en person i hans valgkamp. Men det at de mange kildene som beskriver harde valgkamper, betydningen av kandidatenes politiske profil og deres popularitet blant folket, og sist men ikke minst deres ekstravagante sirkus- og gladiatorforestillinger, *ikke* inneholder referanser til den underliggende og langt viktigere politiske realitet *clientela*-systemet forutsettes å være, er ikke like enkelt å forene med Gelzer-skolens konklusjoner.

Jeg synes imidlertid at Brunt trekker dette kildekritiske argumentet for langt. At det ikke finnes tilstrekkelig kildegrunnlag for å hevde at hele det romerske folk var elitens klienter, og at klienter blant borgerne faktisk får mindre oppmerksomhet enn utenlandske klienter¹⁹⁶ i kildematerialet, betyr ikke at patron-klient-relasjonen var en uviktig faktor i romersk politikk. Det betyr bare at *clientela* ikke var den avgjørende faktoren. Kritikken av *clientela*-teorien har ikke gitt *clientela* en nyfortolkning som integrerer det vi faktisk finner i kildematerialet om relasjonens viktighet, med betydningen av andre faktorer. Å lukke øynene for patron-klient-relasjonen i romersk politikk er ikke en analytisk holdbar løsning. Det er heller ikke holdbart å forvente at kildene skal være krystallklare med hensyn til hvilke relasjoner som eksisterer mellom de omtalte aktørene, og i fraværet av en slik overtydelighet ignorere den øvrige informasjonen om sosiale forhold kildene kan gi oss.

Brunt krever at begrepene *patronus* og *cliens* skal være brukt i en kilde for å godta at det kan være snakk om en patron-klient-forbindelse. Urimeligheten i dette kravet blir svært tydelig i hans analyse av Ciceros *De Re Publica* og *De Officiis*. I verket om republikken forteller Cicero at senatorene i den tidlige republikk, til tross for mange innrømmelser overfor folket, fortsatt nøt stor innflytelse:

[...] senatets makt var fremdeles stor og anerkjent fordi de viseste og tapreste beskyttet staten med våpen og råd, og deres innflytelse var fortsatt meget sterk, for selv om de sto høyt over andre i anseelse, hadde de en mindre andel i fornøyelser og var som regel ikke rikere enn dem. Og fedrenes gode tjenester i staten var desto mer velkomne fordi de meget samvittighetsfullt understøttet de enkelte borgere i deres private vanskeligheter med råd og dåd og penger.¹⁹⁷

For Brunt er det et poeng at Cicero ikke her spesifiserer at det er snakk om patroner og klienter. Tidligere i samme bok skriver Cicero imidlertid at Romulus fordelte plebeierne blant patrisierne som deres klienter.¹⁹⁸ Ciceros *De Officiis*, *Om Pliktene*, er rik på detaljer om hvordan forholdet mellom høy og lav skulle være, uten å bruke nøkkelbegrepene *patronus* og *cliens* i noen særlig utstrekning. Dette må snarere sies å underminere enn å underbygge Brunts argumentasjon. I Ciceros utredning om *beneficentia*, velgjørenhet, og *liberalitas*, gavmildhet, skiller han slik mellom gavegiving og tjenesteyting:

Når jeg nå har nevnt de plikter unge menn bør ivareta for å oppnå ry og anseelse, skal jeg gå over til å behandle velgjørenhet [*benignitas*] og gavmildhet [*liberalitas*]. Dette kan man vise på to måter, idet man enten kan komme de trengende til hjelp ved tjenester eller ved penger. Den siste måte er lettere, særlig for en rik mann, men den første er finere, gir større anseelse og er mer verdig for en høysinnet og fremragende mann. For selv om begge måter røper en edel vilje til å hjelpe, så har den siste bare relasjon til ens pengeskrin, men den første til ens handlekraftige karakter. Og den velgjørenhet som er avhengig av ens formue, den uttørker sin

¹⁹⁶ Brunt 1988, 392 ff.

¹⁹⁷ Cic. *Rep.* 2.34.59.

¹⁹⁸ Cic. *Rep.* 2.9.16.

egen kilde. Ved velgjørenhet forminskes altså muligheten for velgjørenhet, og jo flere man har gitt del i den, overfor desto færre blir man i stand til senere å gjøre det.¹⁹⁹

Det er riktig, som Brunt skriver, at vi her ikke blir eksplisitt gjort oppmerksom på at denne velgjørenheten setter mottakeren i takknemlighetsgjeld, men senere i samme drøftelse kommer også dette aspektet frem:

En velgjerning som er vist en takknemlig hedersmann, finner sin belønning både i vedkommendes velvilje og i den velvilje andre kommer til å føle for en. For gavmildhet som vises med skjønn og omtanke, vekker alminnelig sympati, og mange roser den desto ivrigere med tanke på at en høytstående manns godhet er et tilfluktssted for alle trengende. Man må derfor søke å la flest mulig bli gjenstand for slike velgjerninger, slik at minnet om dem holder seg hos barn og barnebarn og også forplikter disse til takknemlighet. For alle mennesker misliker utakknemlighet og betrakter den, fordi den gir rikmenn liten lyst til å være gavmilde, som en urett overfor seg selv og mener derfor at den utakknemlige er alle trengendes fiende.²⁰⁰

Tydeligere tale om dydens praktiske nytte kan vi knapt forvente i et moralfilosofisk verk; Cicero forventet takknemlighet, *gratia*, av dem han ga sin bistand. Selv om Cicero var en praktisk mann, som ofte gjorde narr av filosofiske spekulasjoner løsrevet fra virkelighetens verden, var han også en moralsk mann, som foretrakk å legge vekt på dyden som sin egen belønning. At ordet *clientela* ikke er brukt i disse avsnittene, er knapt avgjørende. Det taler snarere for at patron-klient-relasjonen med fordel kan brukes som analytisk redskap til å forstå de vertikale sosiale forbindelsene i det romerske samfunn, også i sammenhenger der de aktuelle begrepene ikke er i bruk, slik man gjør i sosiologiske analyser av samfunn som fullstendig mangler disse begrepene i sitt ordforråd. Man kan imidlertid ikke uten videre slutte av de sparsomme referansene at patron-klient-relasjonen var så altomfattende at den bare unntaksvis ble nevnt, med henvisning til at man sjelden beskriver det man alltid ser.

Det såkalte *argument from silence* er like ubrukelig til angrep som til forsvar for *clientela*-teorien – men med ett viktig unntak: Dersom alle romerske borgere var klienter, ville dette fremgått av samtidige aktørers politiske analyser. På dette punktet vil jeg gi Brunt rett. Verken Cicero eller Sallust synes å forutsette et slikt *clientela*-system. Og den erfarne greske statsmannen Polybios, som betraktet det romerske samfunn med friske øyne og hadde adgang til de høyeste sirkler i Roma, vier ikke *clientela* noen oppmerksomhet i de bevarte delene av sin romerske historie. Et eksempel, som Gelzer tar til inntekt for sitt syn, muligens i form av unntaket som bekrefter regelen, er Polybios' øyenvitneskildring av den unge Scipio Aemilianus' preferanser for sport og jakt fremfor rettssaker og smisking²⁰¹:

[...] all the time that other young men gave up to law affairs and greetings, spending the whole day in the forum and thus trying to court favour of the populace, Scipio was occupied by the chase, and by brilliant and memorable exploits, acquired a higher reputation than anyone. For the others could not win praise except by injuring some of their fellow-citizens, this being the usual consequence of prosecutions in the law courts; but Scipio, without ever vexing a soul, gained this universal reputation for courage, matching his deeds against their words. So that in a short space of time he had outstripped his contemporaries more than is

¹⁹⁹ Cic. *Off.* 2.15.52.

²⁰⁰ Cic. *Off.* 2.18.63.

²⁰¹ Gelzer 1912, 68.

recorded of any other Roman, although the path he pursued to gain glory was quite the opposite of that followed by all others in accordance with Roman usage and custom.²⁰²

Her beskriver Polybios hvilke aktiviteter som var vanlig for 20-åringer i begynnelsen av sin politiske karriere, og vi vet fra Ciceros taler, filosofiske verker og brev at dette var alminnelig også i senrepublikken. Spørsmålet er da hva den normale virksomheten resulterte i, og hva Scipios alternative virksomhet og senere suksess betyr.

Hva hadde egentlig politikerne å gjøre på Forums rettstribuner? Ungdommene anklaget eldre medlemmer av eliten for ulike forseelser som ledd i maktkampen, som et middel til selvhevdelse og praktisk øvelse i retorikk. De eldre, mer etablerte politikerne ble betrodd forsvaret. Ikke et eneste av Gelzers eksempler refererer til vanlige mennesker forsvart av den politiske klassen, tvert imot skriver Cicero selv at dette ikke ble sett på som særlig profitabelt:

Det er lett å si, som folk flest gjør, at når man viser velgjerninger, har man bare vedkommendes karakter, ikke hans ytre forhold, for øye. Ja, det lyder pent. Men finnes det virkelig noen som heller vil hjelpe en fattig hedersmann enn vinne en rik og mektig manns gunst? For vi har i alminnelighet større trang til å hjelpe den som vi kan regne sikrere med snart vil gjøre gjengjeld. Men her må man tenke nærmere over hvordan saken i virkeligheten forholder seg. Naturligvis kan en fattig mann ikke gjøre gjengjeld, men er han en hedersmann, da vil han sikkert føle takknemlighet. Meget treffende har en eller annen uttalt at:

«Når det gjelder lånte penger, da har man dem så lenge man ikke har betalt dem tilbake, og har man betalt dem tilbake, da har man dem ikke lenger; men når det gjelder takknemlighetsfølelse, da har den som har gjort gjengjeld, fremdeles denne følelse, og han har gjort gjengjeld ved selve det at han føler takknemlighet [*pecuniam qui habeat, non reddidisse, qui reddiderit, non habere, gratiam autem et, qui rettulerit, habere et, qui habeat, rettulisse*].»²⁰³

Med unntak av Ciceros forsvarstale for Sextus Roscius har vi ingen skrevne taler for fattige, men «verdige» personer. Og nettopp denne talen gir oss nøkkelen til hvorfor: Den ga anledning til å dvele ved politiske forhold, skape blest om taleren og klargjøre talerens politiske standpunkt. Roscius var dessuten kun fattig fordi han var blitt snytt for farsarven, og han kom i forbindelse med Cicero via familiens arvelige *patrona*. Cicero var dessuten bare 27 år på dette tidspunktet og ikke den etterspurte advokaten han senere ble. Det kan være at Cicero også i andre saker fulgte sitt eget råd med hensyn til de verdig trengende, uten at han fant det bryet verdt å legge samme innsats for dagen som i de politiske rettssakene, og langt mindre fant grunn til å publisere disse, i den romerske elitens øyne, mindre interessante forsvarstalene. Men det er vanskelig å se hvordan han skulle få tid til det, og referanser til slik virksomhet dukker ikke engang oppe i en bisetning i de bevarte deler av Ciceros omfattende korrespondanse. Muligens ble omsorgen for jevne borgeres juridiske problemer overlatt til yngre aristokrater, men Polybios' beretning gir oss ingen faste holdepunkter for at deres innsats i regelen bestod av annet enn deltakelse i interne slagsmål i eliten og forsøk på å skaffe seg allianser med menn høyere oppe i det sosiale hierarkiet. Polybios' henvisning til folket er svært uklar, men det er rimelig å tolke hans utsagn dit hen at man satte seg i generell respekt gjennom demonstrasjon av sine talegaver og kunnskaper på rettstribunen, uten at dette direkte

²⁰² Polyb. 31.29.10–12.

²⁰³ Cic. *Off.* 2.20.69.

gagnet det jevne folk. Så kunne man like gjerne imponere dem med sin mandighet og handlekraft i jakt og sport, som ble sett på som en forberedelse til militær innsats.

Nøkkelen til rettstribunenens betydning for en politisk karriere var trolig ikke i første rekke mulighetene de ga til å bringe velgerne i et takknemlighetsforhold til dem selv, direkte eller indirekte. Rettssakene ga den unge aristokrat anledning til å knytte seg til viktige personer og imponere dem med sine ferdigheter. Denne virksomheten kunne også bidra til å skape en forventning om at han selv ville opptre etter de samme prinsipper som de høyt respekterte mennene hvis sirkler han ferdedes i. Ved å ta på seg en og annen rettssak for politisk ubetydelige personer og ved å utøve velgjerninger overfor vanskeligstilte, kunne den unge aristokraten dessuten bygge opp et rykte som et moralsk høyverdig menneske, som hadde omsorg også for fattige borgere. Så langt gir jeg Brunt rett i hans analyse av kildematerialet om rettssakenes betydning²⁰⁴, og det er en svakhet ved Gelzers argumentasjon at han legger så mye vekt på nettopp dette materialet.

Brunts avvisning av de andre formene for patronat over vanlige borgere er imidlertid langt mindre overbevisende, som jeg også har argumentert for ovenfor. At Cæsars beskrivelse av det galliske klientsystem ifølge Brunt skal leses som en motsetning til det romerske, der borgerne hadde langt større juridisk beskyttelse og politisk medbestemmelse, er uproblematisk, men også uinteressant.²⁰⁵ Det er ingen som har påstått at den romerske klient var å ligne med en slave eller livegen, selv om det i den øverste elitens selvforståelse kanskje ikke var den helt store forskjellen.²⁰⁶ Imidlertid er Ciceros uttalelse om høyerestående borgeres manglende lojalitetsfølelse, som Brunt ganske riktig påpeker, en advarsel mot å tolke for mye *fides* inn i romersk politikk:

Nå vil ikke folk som regner seg for rike og ansette, like å føle seg forpliktet til takknemlighet for en velgjerning som er vist dem. De vil tvert imot, selv om det er blitt vist dem store velgjerninger, mene at det er de selv som har vist den annen part en gunst ved å la dem få lov til å oppvarte dem, eller de vil også ha en mistanke om at man nå krever eller venter seg noe av dem, og de vil regne det for verre enn døden om det skulle hete seg at de var blitt tatt under noens vinger som hans klienter.²⁰⁷

Cicero kunne ha sagt seg enig i mye av Brunts kritikk. Cicero bagatelliserte imidlertid aldri patronasjens betydning.

Interessant nok anerkjenner Cicero selv i et moralfilosofisk skrift som *De Officiis* at patronen ikke nødvendigvis hadde en eksklusiv rett på klientens takknemlighet:

[...] en fattig mann vil mene at når det blir vist ham en velgjerning, da skjer det av hensyn til ham selv og ikke til hans stand og stilling, og han vil legge an på å vise seg takknemlig ikke bare overfor den som har gjort seg fortjent av ham, men også med tanke på dem som han kan vente seg velgjerninger av – for han har bruk for mange velgjørere – og hvis han muligens kan gjøre en gjentjeneste, da gjør han ikke noe nummer av den, men undervurderer den heller. Man skal også være klar over at om man for retten forsvarer en rik og mektig mann, da innskrenker takknemligheten seg til ham selv eller i høyden til hans barn. Men hvis man forsvarer en fattig, men bra og ærlig mann, da vil alle hedersmenn av de lavere klasser –

²⁰⁴ Brunt 1988, 389.

²⁰⁵ Brunt 1988, 392.

²⁰⁶ Brunt 1988, 395. Å sette likhetstegn med elitens verdier og massens verdier, slik Brunt gjør her, finnes det ikke noe grunnlag for. Sannsynligvis ville det være en ære og et statussymbol for en laverestående person å bli kalt Ciceros klient. Å kalle seg Cæsars klient var kanskje til og med fryktinngytende.

²⁰⁷ Cic. *Off.* 2. 20.69.

og dem er det ingen mangel på – mene at nå har de fått et vern mot overgrep. Derfor mener jeg at det er å foretrekke å la hedersmenn, ikke rikfolk, nyte godt av våre velgjerninger. Men man må naturligvis gå inn for å gjøre sin plikt overfor alle slags mennesker.²⁰⁸

Patronasje var et knapphetsgode, og det er en selvmotsigelse i Brunts argumentasjon når han, med støtte i kildeavsnittet ovenfor, bruker den påståtte pluraliteten av patroner for fattige klienter som innvending mot *clientela*-teorien. Hvordan kan det i det hele tatt ha gått til at en fattig mann hadde flere patroner, mens de fleste av Romas borgere, ifølge Brunt, måtte klare seg uten? Et av de største problemene ved å tolke dette Cicero-utsagnet, og andre utsagn der borgere omtales som fattige, er at vi ikke vet nøyaktig hva Cicero mente med «fattig». Vi får likevel et hint gjennom adjektivbruken; de fattige, men høyst verdige menn (*inopis et optimi viri*) kan, ifølge Ciceros definisjon i forsvarstalen for Sestius, nødvendigvis ikke tilhøre de aller fattigste i det romerske samfunn. De gode, *boni*, eller de beste, *optimi*, nyter økonomisk trygghet og innehar derfor de moralske kvaliteter som kjennetegner selvforsørgende, sparsommelige og moderate borgere som ikke setter sin lit til at radikale samfunnsendringer skal bedre deres lodd i livet.²⁰⁹ Pluraliteten av høyerestående «venner» (patroner) for relativt velstående «venner» (klienter) lavere ned på den sosiale rangstigen er imidlertid både langt mer sannsynlig og langt mer ødeleggende for *clientela*-teorien, da det vi kan kalle den høyere middelklassen og de rike, hadde mest å si for utfallet i centurieforsamlingen. Når alt kom til alt, forsvarte også Cicero primært klienter som han selv ikke med et finurlig retorisk grep kunne kalle annet enn «rike». Om klientenes og vennenes valg i situasjoner der deres patroner var i konflikt, ble mer influert av personlige hensyn enn offentlige hensyn, kan vi bare spekulere omkring. I borgerkrig blir problemet akutt, men i den normale politiske hverdag var det trolig ikke vanlig at en klient hadde patroner som konkurrerte om samme embete. Det forutsatte at patronene befant seg på samme trinn på karrierestigen og dermed var omtrent jevngamle. Mulighetene for at en patron og klient var uenige i en politisk sak, var større, men her ville patronen få vanskeligheter med å forlange at klienten skulle stemme i strid med det klienten selv så på som tjenlig for hans egne interesser eller til beste for staten. Patronen er nettopp en *beskytter* av klientens interesser, både formelt og moralsk.

I Comitia Centuriata, der pretorene, konsulene og sensorene ble valgt, ble de rikes og «middelklassens» stemmer favorisert, og det er ikke noe logisk i veien for at valgutfallet ble avgjort ut ifra avhengighetsbånd, slik det blir skildret av Gelzer. De øverste formuesklassene telte ikke flere hoder enn at det ville være mulig for den politiske eliten å integrere dem i sine klientell, med eller uten mellomledd. Dersom Saepta Julia hadde kapasitet til 50 000 velgere og vi anslår optimistisk at dette var normalt fremmøte ved konsulvalgene også før Sulla utvidet senatet fra 300 til 600 medlemmer, er det tilstrekkelig for en oppfyllelse av *clientela*-teoriens første premiss at de enkelte senatorer i gjennomsnitt disponerte ca. 200 klienter hver. Da ville alle velgerne som enten befant seg nær Roma eller hadde økonomiske ressurser til å foreta en lengre reise, kunne være integrert i den politiske elitens klientell, selv om de mektigste sikkert hadde flere klienter enn sine kolleger lenger nede i hierarkiet, og gjerne betjente seg av mellommenn, dvs. klienter som selv var patroner for andre. Ved hjelp av mellommenn kunne eliten faktisk knytte til seg

²⁰⁸ Cic. *Off.* 2.20.70–74.

²⁰⁹ Cic. *Sest.* 96–97.

hele borgerbefolkningen. Tar vi utgangspunkt i censustallene fra 169 f.Kr., 120-årene og 70-årene, måtte da den politiske eliten stått i spissen for *clientela*-pyramider på henholdsvis ca. 1000, 1300 og 1500 borgere.²¹⁰ Selv om et tall på 2–300 klienter fra de øverste sosiale lag er mer sannsynlig, og det er en bedre kildemessig dekning for dette, er det andre tallet på mellom 1000 og 1500 ikke umulig, gjennom utstrakt bruk av «mellompatroner». I virkeligheten vet vi det ikke, men en slik kvantifisering illustrerer problemet med å avvise *clientela*-teorien ut ifra sannsynlighetsbetraktninger omkring hva den politiske eliten hadde kapasitet til å vedlikeholde av sosiale nettverk.²¹¹

Man kan imidlertid ikke operere med en omvendt bevisbyrde for *clientela*-teoriens første premiss. At flesteparten av velgerne var knyttet til den politiske eliten i patron-klient-forhold, er ikke et faktum som kan tas for gitt bare fordi det er praktisk mulig, men en dristig hypotese som må bevises. Løsrevne eksempler på enkeltstående tilfeller uten referanse til kilder som impliserer det motsatte, fyller ikke dette elementære beviskravet. Brunt viser gjennom en rekke eksempler at venner og klienters lojalitet ofte var tvilsom og delt. Vi vet at valgene var uforutsigbare på Ciceros tid, der vi har nok informasjon til å dømme om det, og vi har tydelige indikasjoner på at konkurransen var hard også i de to foregående århundrene, med flere kandidater enn det var embeter å fylle.²¹²

Gelzer benekter ikke noe av dette, tvert imot bekrefter han det langt på vei, idet han for eksempel nevner at det var vanlig å ha opptil tolv advokater i en rettssak. Dette mente Cicero var praktisk fordi det reduserte hans arbeid og gjorde det mulig å bringe flere mennesker i forpliktelse til ham på samme tid som han ellers ville ha brukt på en hel rettssak.²¹³ Uten videre tar imidlertid Gelzer dette til inntekt for sin konklusjon, selv om det bør være åpenbart at Cicero måtte dele klientens takknemlighet med sine medforsvarere.²¹⁴ Cicero kan altså ikke hatt etableringen av eksklusive troskapsforhold i tankene, men snarere et bredest mulig nettverk av folk han hadde hjulpet, og som, hvis forholdene tillot det, ville hjelpe ham igjen. Men dersom denne virksomheten kunne gi grunnlag for store koalisjoner som avgjorde den politiske beslutningsprosessen, forutsetter det at disse medforsvarerne tilhørte samme koalisjon. I tillegg til at vi vet fra *clientela*-teoretikeren Gruens egne analyser at både tidligere og fremtidige politiske motstandere var forsvarere i samme sak ved en rekke anledninger i republikkens siste årtier²¹⁵, kan det tilføyes at det ville være usigelig tåpelig av den tiltalte å satse på en homogen forsvarerkonstellasjon (i den grad det overhodet var mulig). Juryen bestod av senatorer, riddere og *tribuni aerari* (en gruppe like under ridderstanden i rang), trukket ut ved lodd og med relativt uforutsigbare politiske tilhørighetsforhold. Forsvarerne kom derfor fra ulike politiske «leirer», den forsvarte og trolig forsvarerne selv inngikk i kompliserte vennsforbindelser og deltok i tjenesteutveksling på tvers av disse leirene, som selv var vanskelig identifiserbare, og skiftende fra måned til måned og fra sak til sak.

²¹⁰ 169 f.Kr. 312 000 borgere fordelt på 300 senatorer; 125 f.Kr. 394 736 borgere fordelt på 300 senatorer; 70 f.Kr. 910 000 borgere fordelt på 600 senatorer. Tall fra Nicolet 1980, 48.

²¹¹ Et felles angrepspunkt for Millar, North, Yakobson, Lintott og Brunt.

²¹² Se kap. 5-7.

²¹³ Cic.*Brut.* 209

²¹⁴ Gelzer 1912, 69 f.

²¹⁵ Gruen 1974, 260–357.

På en eller annen måte må vi, uansett hvor stor eller liten vekt vi legger på patron-klient-relasjoner i vår analyse av romersk politikk, forholde oss til informasjonen som taler mot *clientelas* betydning, eller vektlegger helt andre faktorer. De samme beviskravene må også stilles til teoriens øvrige premisser, nemlig at eliten, gikk sammen i store blokker for å avgjøre konsulvalgene, og at velgerne adlød deres direktiver på folkeforsamlingen. Det holder ikke å vise til at eliten faktisk samarbeidet, uten å forholde seg til at den også konkurrerte. At velgerne valgte medlemmer av eliten, er heller ikke noe bevis for at de var elitens klienter. Og igjen: Å påvise at der eksisterte patron-klient-relasjoner, og at disse hadde et visst omfang, er ikke det samme som å bevise at alle borgerne var integrert i denne vertikale strukturen. Det er i forhold til dette siste poenget at deler av Brunts argumentasjon blir malplassert og en tanke forsert. Det er ikke nødvendig for hans poeng å bagatellisere referansene til fenomenet eller stille altfor strenge formelle krav om at visse begreper skal være brukt, for å analytisk regne en forbindelse inn under patron-klient-relasjonen. Spørsmålet er ikke om *clientela* var viktig i romersk politikk, noe Brunt ikke lykkes i å motbevise, men hvordan. Det beste utgangspunktet for å finne ut av dette er Brunts kritikk av *clientela*-teoriens andre premiss – eliten søkte sammen i store koalisjoner for å avgjøre utfallet i folkeforsamlingene.

Søkte eliten sammen i koalisjoner?

Brunts kritikk av det vi kan kalle *factio*-tesen, som utgjør den andre av de tre bærebjelkene i *clientela*-teorien, presenteres som en videreutvikling av Meiers analyse i *Res Publica Amissa* fra 1966, selv om Meier, i motsetning til Brunt, likevel langt på vei deler Gelzers vektlegging av *clientela* i romersk politikk.²¹⁶ Jeg vil komme tilbake til Meiers eget bidrag til *clientela*-teorien senere i kapittelet. I det følgende vil jeg presentere og evaluere Brunts argumentasjon mot Münzer (1920), Syme (1939), Scullard (1950) og Gruens (1974) analyser av den romerske eliten som inndelt i store adelsfraksjoner. Disse fraksjonene skal ha avgjort alle politiske spørsmål seg imellom, ved å søke sammen i allianser og mobilisere sine respektive klienter, et synspunkt Gelzer senere faktisk reserverte seg mot.²¹⁷

Det er ifølge Brunt betydelige svakheter ved selve metoden *factio*-tesen er etablert med. Den tilgjengelige informasjonen om embetsmenn, deres familier, venner og allianser, er simpelthen et for tynt grunnlag å basere det prosopografiske prosjektet på. Dette er problematisk nok i studiet av republikkens siste og best dokumenterte periode, men kildegrunnlagets mangelfullhet blir desto mer alvorlig jo lenger tilbake i tid en går. Det er imidlertid nettopp i den dårligere dokumenterte klassiske republikk *clientela*-teoretikerne hevder adelsfraksjonene var mest dominerende. Slutningene de foretar på bakgrunn av den informasjonen som tross alt finnes om *factiones*, er også altfor vidløftige. At noen samarbeidet om en konkret sak, var legater under samme konsul eller prokonsul, eller hadde en eller annen felles forbindelse, er ikke tilstrekkelig grunnlag for å hevde at de tilhørte en fasttømret fraksjon som opptrådte samlet i de fleste spørsmål. Det er ikke engang bevis for at de var venner, noe som ofte blir tatt for gitt, i tillegg til en rekke andre premisser som ved nærmere analyse synes uholdbare. Venner forutsettes å samarbeide i

²¹⁶ Brunt 1988, 443–502, der ikke annet er angitt.

²¹⁷ Gelzer 1950.

alle saker og være lojale også overfor venners venner og dele sine venners fiender, til tross for at unntakene fra denne regelen er langt hyppigere i kildematerialet enn bekreftelsene. Ekteskapene brukes som beviser eller indisier på allerede eksisterende allianser eller som grunnlag for nye, selv om vi vet at dynastiske ekteskaper ikke uten videre har resultert i slike varige allianser, verken i antikken, middelalderen eller nyere tid. *Amicus* var snarere en høflighetsfrase enn en deskriptiv betegnelse og Brunt finner en rekke eksempler i det ciceronianske materialet på at ikke bare såkalte *amici*, men også medlemmer av samme *familia*, og enda oftere medlemmer av samme *gens*, den påstått organiserende enhet for adelsfraksjonene, befant seg på ulike sider, både i forbindelse med større politiske stridigheter og mer rutinemessig politikk, som valg av embetsmenn.

Factio har en rent derogativ betydning²¹⁸, men dette trenger ikke, kontra Brunt, bety at de ikke var alminnelige fenomener, like lite som fraværet av begrepet *cliens* i kildematerialet betyr at relasjonen begrepet refererte til, også var fraværende. Men om vi ikke engang har kilder som tillegger fraksjoner, *factiones*, adelspartier eller hva nå vi for analytiske formål velger å kalle disse størrelsene, noen særlig betydning, veier Brunts argument tyngre. Og situasjonen er den, at vi, i likhet med tesen om at de fleste romerske borgere var senatorstandens klienter, heller ikke har noen utsagn i kildematerialet som hevder at store sammenslutninger mellom medlemmene av senatorstanden var regelen i romersk politikk. Både sammenslutninger beskrevet positivt som *amicitia* og negativt som *factio* er kortvarige, skiftende og begrenset til bestemte saker, slik vi finner mange eksempler på også i moderne politikk. Eliten forutsettes å ha en velutviklet samarbeidsvilje og evne, uten at man engang stiller spørsmål ved om den hadde et like omfattende samarbeidsbehov. I forlengelsen av Brunts kritikk vil jeg derfor stille spørsmålet mer radikalt: Hva skulle man egentlig med disse adelsfraksjonene?

Det enkelte medlem av eliten manglet det personlige incitamentet for å gå inn i slike langvarige sammenslutninger, og konkurransen var for stor om embetene til at han hadde noen interesse av et slikt samarbeide. Skulle alliansene være effektive, betydde det nemlig at en rekke deltakere ikke kunne nå toppen av embetsstigen. Og det er disse enkeltpersonene kildene retter fokuset mot. Dersom vi til tross for manglende holdepunkter går ut fra at de uklart definerte slektene med mytiske stamfedre og utallige bånd seg imellom virkelig arrangerte utfallet av den politiske konkurransen, gjenstår likevel problemet: Hvilke slekter skulle underordne seg de andre? Vi vet at man var stolt over sin *gens* og dens ærerike historie. Hvorfor skulle så noen av dem underordne seg fremfor å konkurrere om å bli de fremste? Meningene kunne nok også være delte om hvilken slekt som til enhver tid, eller i en gloriøs fortid, var den fremste. Kildenes taushet om slike koalisjoner krever ingen spesiell forklaring, da de er moderne konstruksjoner som etter mitt syn er basert på en grunnleggende misforståelse av den romerske republikkens karakter.²¹⁹

²¹⁸ Seager 1972, 57.

²¹⁹ Kontra Münzer 1920, 428. Münzer hevder at den nye mannen Cicero ikke så eller ville innrømme at det var de gamle adelslekter som kontrollerte spillet. Det må de jo ha gjort, og følgelig tar Cicero feil. Dette bruker Münzer som basis for en meget løst fundert konstruksjon av mer eller mindre stabile adelspartier i den romerske republikk. Ettersom Cicero er den eneste samtidige kilden vi har, og han har misforstått det hele, er en slik fremgangsmåte ifølge Münzer legitim. Konklusjonen tilfredsstillende selvsagt ikke de mest elementære krav til kildekritikk.

Senatseliten som helhet manglet også det kollektive incitament for et slikt samarbeid. Hva skulle poenget være? Behovet for å beskytte seg mot inntrengere må ha vært fraværende i normalår, da det politiske systemet i seg selv favoriserte den etablerte eliten. Indrepolitiske kriseår markerte per definisjon at slike samarbeid, om de fantes, var utilstrekkelige, og i den grad eliten gikk i sammenslutninger som en følge av krisen, varte disse ikke lenger enn krisen selv. Ciceros store skuffelse over sammenbruddet av det han kalte *concordia ordinum*, en ny konsensus mellom alle velhavende og rettenkende borgere, som han mente hadde manifestert seg i motstanden mot den katalinariske sammensvergelsen, er et av de klareste eksemplene på dette. Undertrykkelsen av Graccherne to generasjoner tidligere satte verken en stopper for radikal reformpolitikk eller demmet opp for indre splid i den politiske eliten. Disse tumultene var heller ikke resultater av at man var ute av stand til å beskytte seg mot inntrengere i eliten, da republikkens verste «bråkmake-re», med unntak av Marius, alle var født til å herske. De tilhørte den nobiliteten som ifølge *clientela*-teoretikerne baserte sin makt og opprettholdt sin eksklusivitet gjennom kontroll over klienter og store sammenslutninger av likemenn.²²⁰ Langt på vei kan man si at nobiliteten lyktes bedre med å holde konsulatet innen egne rekker i senrepublikken enn i den klassiske republikk. Likevel gikk republikken under, som følge av politiske konflikter og rivalisering om makt og ære.

Brunt viser gjennom en rekke eksempler på konkrete politiske kamper, vennskaper og allianser at *factio*-tesen snarere tildekker enn utfyller kildematerialet. Han konkluderer med at:

Even when political friendship amounted to more than the exchange of formal courtesies, and created actual obligations for reciprocal support, it was unstable (Cic.*Amic.*64) in so far as men found themselves subject to conflicting claims from different friends or subordinated all such claims to their own selfish aims or to their conceptions of the public good; nor did it attach them to the interests of those associates of their friends with whom they themselves had no direct tie, or implicate them in hostility to their friends' own enemies. It never required them, even in moral terms, to direct their political conduct in sole conformity with private obligations.²²¹

Det er imidlertid ikke gitt at dette medfører *clientela*-teoriens sammenbrudd, slik Brunt synes å gå ut ifra. For det første er konkurranse om embetene ikke uforenlig med at størstedelen av velgerne var elitens klienter. I en liten provinsby, som for eksempel Pompeii, er det langt ifra utenkelig at dette var tilfelle, selv om eliten innenfor de begrensninger som lå i et lokalstyre, også konkurrerte om borgernes gunst gjennom generell offentlig virksomhet, som oppføring og vedlikehold av templer, teatre og badeanlegg, bekostning av sirkus- og teaterforestillinger samt utdeling av fødevarer. Slike tiltak kan ha vært et ledd i elitens konkurranse om en personlig æreskapital, og en måte å oppfylle viktige oppbørselsfunksjoner på, som det var elitens oppgave å ivareta. Den politiske eliten i en slik provinsby kan samlet ha kontrollert borgerne gjennom vertikale bånd, men man har ikke sett seg tjent med å samarbeide om hvem som skulle vinne, eller i stand til å befale velgerne å stemme på en kandidat de ikke selv hadde personlige bånd til. For det andre kan patron-klient-forbindelsen ha spilt en viktig rolle i distribusjonen av

²²⁰ Stavely (1972, 193) uttrykker denne ortodoksien usedvanlig klart: *Success at the polls testified not so much to the candidate's personal appeal or the popularity of his policies as to the extent of his patronal influence and the size of his clientela.*

²²¹ Brunt 1988, 378.

den politiske makt av to grunner som ikke rammes av Brunts argumentasjon: Det var nødvendig for en deltaker å ha mange klienter for i det hele tatt få være med i den politiske konkurransen, og patron-klient-relasjonen var viktig for opprettholdelsen av konsensus mellom de styrende og de styrte. Uansett i hvor stor grad den romerske borgers formelle rettigheter sikret ham beskyttelse mot overgrep, og uansett hvor utilstrekkelig et stort følge av klienter var for å vinne kampen om konsulatet, må det på den ene siden ha vært surt å være den lille mann i Roma uten mektige beskyttere, og på den annen side svært ønskelig for den store mann med politiske ambisjoner å bli sett på som en slik beskytter.

Selv om det ikke er til å komme utenom at *clientela*, *amicitia* og *nobilitas* hadde en annen betydning enn man har gått ut fra i den nordvesteuropeiske tradisjonen etter Gelzer, er det likevel ingen snarveier forbi disse størrelsene. En ny analyse må ta utgangspunkt i hva folkets «lydighet» bestod av. I 450 år lot et fritt folk seg styre av en elite; og da den aristokratiske republikken gikk under, ble det avløst av et monarki. Det kom aldri på tale å innføre et demokrati. At demokrati overhodet ikke var et tema, er noe som kanskje fortonte seg som en selvfølge for antikkens romere, men ut ifra vår verdensoppfattelse har vi behov for en forklaring.

Var velgerne lydige redskaper i elitens maktkamp?

Brunt påpeker med rette at en borgers respekt for aristokratiet ikke betyr et klientforhold til en enkelt aristokrat. Han viser også til avslutningen av Dionyssios' lange beskrivelse av de gode gamle dager, da styrende og styrte var bundet sammen gjennom disse vertikale båndene:

But from the time that Gaius Gracchus, while holding the tribunician power, destroyed the harmony of the government they have been perpetually slaying and banishing one another from the city and refraining from no irreparable acts in order to gain the upper hand.²²²

Meiers løsning på det problemet at *clientela*-teorien ikke lenger passer så godt i den perioden hvor vi har mange nok kilder til å verifisere eller falsifisere den, er å dele inn klientvesenet i tre faser.²²³ I den første fasen, i før-republikansk og nærmest også forstatlig tid, var båndene mellom patron og klient svært sterke, og selvstendige borgerlige rettigheter fraværende eller underutviklede. De fleste menneskene var bundet til den statsbærende eliten, et egentlig aristokrati, i strenge føydale underordningsforhold med formaliserte plikter og rettigheter man ennå kunne finne spor av i republikansk tid.

Meiers annen fase begynner i første halvdel av det 5. århundre f.Kr., hvor klientvesenet gradvis forandrer karakter med utviklingen av borgerlige rettigheter i republikkens barndom. De fleste av aristokratiets klienter er nå fullborgere, og fullborgere uten patroner er i mindretall. Båndene mellom patron og klient blir mindre intense, da klientene stadig får større selvstendighet. Meier hevder at patrisiernes klienter må ha deltatt i den demokratiske bevegelsen vi kaller stenderkampene, der plebeierne kjempet om å bli likestilt med patrisierne med hensyn til juridiske, sosiale, religiøse og politiske rettigheter. Hadde de vært helt lydige, skriver Meier, ville aldri den plebeiske bevegelsen fått tilstrekkelig oppslutning til å omforme den romerske republikk slik den gjorde. Tribunatet ble tidlig et middel for den plebeiske eliten til å skaffe seg klienter, og

²²² Dion.Hal. *Rom. Ant.* 2.11.3

²²³ Meier 1997, 24–31. Sml. Gelzers faseinndeling, diskutert i kapittel 8.

stenderkampene resulterte kun i en modifikasjon av adelsregimet, der klientvesenet ble bevart som samfunnets sement.

Den tredje fasen, fra slutten av det fjerde århundre, karakteriseres ifølge Meier av en langvarig treleddet prosess mot en ny form for patronat. For det første trådte løsere forbindelser mellom likemenn, horisontale bånd, mer i forgrunnen og bidro til å svekke det gamle patronat. For det andre undergravde en økende pluralitet av patroner eksklusiviteten i forpliktelsene mellom patron og klient. Og for det tredje ble etter hvert hele middelhavsverdenen representert ved sine lokale eliter, knyttet til den romerske eliten gjennom personlige bånd. Disse båndene var langt sterkere enn de romerske legioner, og bidro til å holde det store imperiet sammen.

Selv om Meier kan ha rett i at klientvesenet forandret seg over tid, er det ikke mye vi kan bruke dette forsoningsforsøket mellom gjenstridig empiri og en løst fundert teori til. Den første fasen er en rekonstruksjon med en viss plausibilitet, men ubeviselig. Selv om det arkaiske patron-klient-forholdet sannsynligvis var den lille manns erstatning for borgerlige rettigheter, betyr ikke det at størstedelen av befolkningen i området nøt en slik aktiv beskyttelse og hadde klart formulerte rettigheter og plikter innenfor patronatet. Formaliseringen av forholdet kan ha vært en republikansk utvikling, om hvis formål vi bare kan spekulere om.

Definisjonen av den andre fasen har mer for seg empirisk, men igjen argumenteres det ut fra en dårlig fundert premiss: Klientene må ha deltatt i stenderkampene fordi de var så mange at stenderkampene ikke kunne ha funnet sted, og langt mindre vunnet frem uten deres medvirkning. Men for det første har vi ingen sikre holdepunkter for at klientene var så mange som det her hevdes, og for det andre ville det ha betydd at patronatet enten var tilnærmet ineffektivt allerede ved inngangen til republikken, eller at stenderkampene var en indrepolitisk bagatell. Dersom en patron virkelig var god å ha, ville man vel nødvendigvis risikere å miste ham ved å lage opptøyer i gatene, nekte å tjene i hæren, delta i generalstreiker med utvandring fra byen, true hans nærmeste politiske allierte med rettsforfølgelser og til og med lynchjustis. Meier kan ikke, uten å benekte store deler av tradisjonen om stenderkampene, både forutsette et effektivt patronat som omfattet store deler av folket, og en stenderkamp, som medførte en transformasjon av hele det politiske systemet. Og Meier aksepterer denne tradisjonen. Integrasjonen av tribunatet i det politiske systemet markerer siste fase i stenderkampene, og det er først nå det kan brukes av den plebeiske eliten til deres egne formål. Å fremstille stenderkampene som den plebeiske elitens fredelige vei til politisk makt, der patrisiernes klienter uten å tape sine patroners gunst kunne tillate seg å være saklig uenig om hvordan og av hvem staten skulle styres, er å konstruere et alternativ til den annalistiske tradisjonen, istedenfor å gi en tolkning av den. Stenderkampene beskrives av Livius som plebeiernes kamp for å få beskyttelse mot patrisiernes overgrep. For å sikre seg denne beskyttelsen bidro de til at det oppstod en alternativ elite, som etter hvert lyktes i å forene seg med den gamle eliten. Dersom man ikke selv trengte denne beskyttelsen, fordi man hadde en patron som sørget for en, skal man ha vært ualminnelig prinsippfast for å delta i de verste tumultene, og risikere å sette sin spesielle beskyttelse over styr. Det hadde den lille mann neppe råd til.

Meiers tredje fase er på samme tid den som ligger nærmest opptil Brunts versjon av republikkens politiske liv, og den mest uklare med hensyn til hvordan klientvesenet skal ha fungert. Han skriver også selv at det passer bedre å snakke om *Bindungswesen* fremfor

Clientwesen, da det var lite igjen av det gamle patronat.²²⁴ Spørsmålet er så hva som menes med dette *Bindungswesen*. Igjen antas det at det er tale om et svekket, men omfattende patronat snarere enn et kvantitativt begrenset patronat. At vertikale personlige bånd, med eller uten mellommenn, var limet som holdt det hele sammen, er stadig et ufravikelig, men også svakt begrunnet postulat hos Meier. Bruken av betegnelsen patronasje på ethvert tiltak iverksatt av de styrende til fordel for de styrte, er enten et analytisk feilskjær eller en tåkelegging av området som skal analyseres. I det første tilfellet jevnfører man, eksplisitt eller implisitt, den personlige relasjonen mellom patron og klient med en stormanns sjenerøsitet overfor hele folket, en hærførers omsorg for sine veteraner etter dimisjon og en politikers folkevennlige forslag på folkeforsamlingen. Mottakerne blir uten videre omtalt som klienter, med en så stor grad av selvfølgelighet at man glemmer at betegnelsen er et analytisk grep av moderne historikere og savner motstykke i de mange skriftlige kildene som behandler nettopp disse sidene ved romersk politikk.

I det andre tilfellet brukes patronasje i sin moderne dagligspråksbetydning, som i f.eks. *patron of the arts*, festspillenes høye beskytter, etc. Dette er uproblematisk så lenge man er bevisst på forskjellen mellom slike roller og den personlige beskyttelsen høyerestående venner gir sine mer ressursvake venner, og de gjensidige moralske bånd som eksisterer dem imellom. Men så kan man heller ikke bruke dette bredere patronasjebegrepet til å forklare det som er særegent for den romerske republikk, og som bandt de styrte til de styrende. For det første fordi moderne politikere også kan kalles patroner i denne forstand. For det andre fordi den større vekt man i antikken la på elitens egen evne til å finansiere sine tiltak, ikke var unikt for Roma, men også var etablert praksis i resten av den antikke verden. Og for det tredje fordi graden og arten av «bundethet» hos mottakerne er en høyst problematisk størrelse, og blir mer problematisk jo mindre personlig forbindelsene mellom giver og mottaker blir.

Universelle patroner og manipulasjon av knappe ressurser

Wallace-Hadrills begrep om universelle patroner er et av de seneste forsøkene på å beholde patronatet som det primære analytiske verktøyet i forklaringen av romersk politikk.²²⁵ Han unngår Gelzers, Premiersteins, Symes og Scullards analytiske feilskjær, men lykkes etter mitt syn ikke i å klare opp i tåken etter Meiers og Gruens upresise bruk av patronasje på alle former for folkevennlig politisk aktivitet. Problemet ligger i selve begrepet han har tatt utgangspunkt i, og i inkompatibiliteten mellom *clientela*-teorien og en mer detaljert beskrivelse av det politiske hendelsesforløp. Et godt eksempel på det siste er Scullards tobinds romerske historie, som riktignok gir en lignende generell beskrivelse av det politiske spillet som han presenterte i den tidligere spesialstudien *Roman Politics*, men som i forklaringen av selve begivenhetene, og da særlig konfliktene mellom folk og senat, knapt vier *clientela* noen oppmerksomhet.²²⁶ Den samme spenningen mellom

²²⁴ Meier 1997, 31.

²²⁵ Wallace-Hadrill 1989, 69–83.

²²⁶ Scullard 1980; 1982

teoretisk modellbygging og empirisk beskrivelse finner vi som nevnt ovenfor også i Gelzers eget forfatterskap.²²⁷

Wallace-Hadrill hevder at borgerstandens gradvise utvidelse til mot slutten av republikken å omfatte hele Italia, og de store avstandene mellom de fattige i Italia og det politiske sentrum i Roma, medførte at eliten bare kunne komme i et personlig forhold til en liten del av de stemmeberettigede. Han sier seg enig med Brunt i at det er vanskelig å tenke seg at flertallet av de fattige nøy aktiv beskyttelse fra patroner, tatt i betraktning den generelle gjeldskrisen som setter inn i det siste århundret f.Kr. Han skiller skarpt mellom lovgivning og valg, og peker særlig på vedtak som bidro til å svekke gamle patron-klient-relasjoner. Dette skapte en ny form for avhengighet, der *populares* fungerer som universelle patroner.

Likevel hevder han at patron-klient-relasjoner var sentrale i det romerske sosiale systemet. I stedet for å fokusere på i hvor stor grad patronene ikke klarte å fange opp alle fra «klientklassen» som klienter og ivareta sine plikter overfor dem, og se dette som en underminering av *clientela*-systemet, foreslår Wallace-Hadrill at dette var noe av kjernen i relasjonen. *The secret of the game is the manipulation of scarce resources.*²²⁸ Patronenes makt ligger ikke i den enkelte patrons evne til å gi fordeler til alle, men i det at han bare kan gi fordeler til noen få. Ellers ville det jo ikke være fordeler. Patronene kontrollerte i stor grad adgangen til de viktigste ressursene – subsistens, makt og beskyttelse. Deres makt over deres klienter bestod i å aldri imøtekomme deres forventninger helt og fullt. Spørsmålet for Wallace-Hadrill er ikke hvor viktig *clientela* var for politisk suksess, et spørsmål han mener likevel ikke kan besvares. Spørsmålet er hvor effektivt et individ eller en gruppe kunne få tilgang på det romerske samfunnets ressurser, uten gjennom personlige bånd til patroner. Her mener han at Gelzers konklusjon fortsatt er gyldig: *To maintain their rights citizens and subjects alike were constrained to seek the protection of powerful men [...].*²²⁹

Verdien av *clientela* ved stemmeurnene lå ifølge Wallace-Hadrill ikke så mye i de personlige klientenes beskjedne numeriske betydning. Verdien lå i deres bidrag til å anskueliggjøre for alle de øvrige velgerne patronens sosiale posisjon, ved å oppsøke ham, følge ham på Forum, tale godt om ham til sine venner og kjente, etc. I keisertiden overtok keiseren velgernes rolle, som «dommer» i konkurransen mellom aristokratene, men *clientela* ble ikke mindre betydningsfull av den grunn. I keisertiden som i republikken var det viktig å vise frem, for alle, og keiseren især, at en var en stor mann, med lojale menn under seg, og kontroll over ressurser som en hadde brukt til å knytte folk til seg med. For å opprettholde sosial kontroll trenger selv en keiser hjelp av menn med anseelse.

Wallace-Hadrills *clientela*-begrep har en rekke fordeler. Det forsoner patron-klient-relasjonens fortsatte betydning i senrepublikken med relasjonens klare begrensninger med hensyn til numerisk omfang, politisk tyngde og fenomener som valgkorrupsjon og populær lovgivning. Begrepet er imidlertid mangelfullt teoretisk utviklet i artikkelen, spesielt i forhold til det såkalte universelle patronat. Han antyder en flytende grense mellom *populares* og de tradisjonelle patroner, der folket gjennom *populares* med en viss suksess svekker behovet for patronenes beskyttelse. Kan man, som Wallace-Hadrill foreslår, kalle *populares* patroner for statens regning, en form for *universelle patroner*?

²²⁷ Se kapittel 8 for en nærmere diskusjon av Gelzers biografi over Julius Cæsar.

²²⁸ Wallace-Hadrill 1989, 73.

²²⁹ Wallace-Hadrill, 1989, 78

Dersom *populares* skal beskrives som en form for patroner, faller de utenfor hans definisjon av en patron som gir fordeler til noen få, ikke til de mange, og dersom *populares* skal forstås mer som folkets talsmenn, blir Wallace-Hadrills konklusjon á la Gelzer motsagt. Det er nemlig klart ut ifra Gelzers tekst at de mektige menns beskyttelse, som alle måtte søke for å ivareta sine rettigheter, hadde mer til felles med en siciliansk *uomo di rispetto* enn en Perikles, Demosthenes eller for den saks skyld en Tony Blair eller Bill Clinton. Det er nettopp fraværet av egentlige demokratiske ledere, det demokratiske underskuddet i den politiske praksis, Gelzer har som utgangspunkt for sin analyse.

Mangelen på kontrollmuligheter undergravde både patron-klient-forholdets eksklusivitet vis-à-vis andre patroner, og patron-klient-forholdets moralske prioritet vis-à-vis konkurrerende, velgjørende politikere. Selv om det er vanskelig å se det fruktbare i å kalle disse *universelle patroner* sammenlignet med andre politikere i fortid og nåtid, kan vi i alle fall gi Wallace-Hadrill rett i dette: De «virkelige» klientenes politiske funksjon var betydelig, som levende reklame for sin patron, og de nøyte en privilegert stilling i forhold til sine standsfeller som ikke hadde en slik mektig beskytter. Dette skillet mellom på den ene siden «egentlige» klienter, som stod i et bestemt personlig underordningsforhold til en mektig mann, med gjensidige sosiale plikter og strenge moralske bånd, og på den andre siden alle de andre, som ikke var så heldige, utelukker ikke at Roma også i senrepublikken beholdt noe av sin karakter av et «face-to-face society», gjennomsyret av personlige relasjoner på kryss og tvers. Disse personlige relasjonene finner vi på gatenivå, bystatsnivå, mellom by og land og kosmopolitisk. Folk kjente hverandre, var i slekt og stod i vennskapsforhold til hverandre. De hjalp hverandre, og forventet naturligvis gjentjenester.

I noen tilfeller produserte denne livsformen det vi kaller patron-klient-forhold mellom mennesker av ulik sosial status, og i noen tilfeller kan vi se lignende maktrelasjoner mellom «overordnede» og «underordnede» venner med noenlunde samme sosiale status. Dette hadde stor politisk betydning. Slik skaffet en stor mann seg fotfolk og mektige støttespillere i konkurransen med andre store menn om folkets gunst. Distribusjon av ressurser, dugelighet i krig og fred, ære og karisma var viktige våpen i denne kampen, og aristokratens støttespillere hjalp ham med å bruke disse våpnene til å overtrumfe sine konkurrenter og vinne *auctoritas*, *dignitas* og *potestas/imperium* – autoritet, ære og makt. Dersom vi skal avdekke de finere mekanismer i dette spillet om makt og ære, er det mer fruktbart å skille denne kretsen av venner og klienter fra den øvrige oppslutningen en konkurrent hadde i bredere lag av folket, enn å skyte alle relasjoner og roller inn under et altomfattende og dermed ubrukelig patronasjebegrep.

Et lignende forsøk på å forene motstridende fenomener ved å kalle dem det samme, finner vi hos Martin Jehne.²³⁰ Han kaller ikke politikeratferden universell patronasje, men anerkjenner den som en erstatning for svekkede personlige bånd i det tradisjonelle patronat. Isteden blir den såkalte euergetisme, den sjenerøsitet overfor hele folket som romerne vekslet mellom å kalle *largitio* (positivt/nøytralt) og *ambitio* (nøytralt/negativt), omdøpt til patronat; *die römischen Wahlen blieben also stets eine Spielart des Patronage-systems*.²³¹ På den måten omgår han deler av Millar og Brunts kritikk av *clientela*-teorien, som nettopp peker på at denne flotthet, ofte grensende til korrupsjon, tyder på at eliten

²³⁰ Jehne 1995, 51–76.

²³¹ Jehne 1995, 76.

ikke kontrollerte folket gjennom patron-klient-relasjoner. Igjen vil jeg understreke at gevinsten ved en slik utvidelse av patronasjeberepet er svært liten. Det er ingen grunn til å tviholde på patronatet av sentimentale grunner.

Jehne deler også Flaigs oppfatning av den økte kommunikasjonen mellom elite og folk i senrepublikken som et konsensusritual, der både arrangementer finansiert av eliten og taler på *contiones* inngikk som passifiseringsmekanismer.²³² Politikeratferden bagatelliseres, og euergetisme, eller stormannsatferd²³³, subsumeres under patronatet. Det tradisjonelle patronat blir også delvis «reddet» fra kapasitetsproblemene knyttet til borgerstandens utvidelse, gjennom Flaigs hypotese om at eliten i hovedsak benyttet seg av mellommenn. Uten dokumentasjon, og med *clientela*-teoriens premisser som en selvfølgelig bakgrunn, som bare trenger å bli modifisert en smule i lys av senrepublikansk materiale, fremsetter Flaig følgende sansynlighetsbetraktning:

Am plausibelsten ist es anzunehmen, dass sich die Klientel in Subklienten auflöste, wobei die untersten Schichten fast keine Chance mehr hatten, eine Face-to-face-Beziehung zum aristokratischen Patron zu unterhalten.²³⁴

Problemet med denne løsningen er imidlertid at i den grad forbindelser mellom de høyeste og laveste i samfunnhierarkiet omtales i kildematerialet, så er det i kilder fra senrepublikk og keisertid, om senrepublikanske forhold. Dionyssios' og Ciceros beskrivelse av forholdene i kongetiden kan ikke overføres på den klassiske republikk, og den tidlige republikkens stenderkamper var neppe et resultat av en vellykket vertikal integrasjon av de fattige i elitens klientell. Forsøkene på å forklare *clientela*-teoriens vanskeligheter i senrepublikken ved hjelp av hypotetiske endringer i patron-klient-forholdets substans, er altså lite fruktbare. Vi har ingen holdepunkter for at det personlige patronat var vesentlig annerledes i den klassiske republikk. Det er heller ingen grunn til å se på *largitiones* som en senrepublikansk erstatning for svekkede, men fortsatt virksomme patron-klient-bånd, da sjenerøsitet overfor hele bybefolkningen var vanlig også i den klassiske republikk.

Mellom det analytisk uholdbare universelle patronat og det velkjente og veldokumenterte personlige patronat finnes der imidlertid noen gråsonetilfeller, nemlig det vi kan kalle ærespatronatet. I denne formen for gruppe- eller samfunnspatronasje impliserer ikke den ene partens tittel som patron at den andre parten, utstederen av tittelen, er klient i tradisjonell forstand. Dette er ikke bare et semantisk faktum, en anomali på symbolplanet, men også, etter min mening, et sosialt og politisk faktum. Både patroner for hele bysamfunn med romersk borgerrett, og de forskjellige *collegiae*, som primært var sosiale sammenslutninger for grupper av håndverkere og handelsmenn, var på en måte patroner *uten klienter*. Det er både empiriske og analytiske grunner for dette.

Relasjonene mellom patronen og samfunnet/kollegiet svarer i sine konkrete betingelser ikke til den personlige relasjonen mellom patron og klient som vi finner så mange eksempler på i det ciceroianske materialet. Utstederen av patronattittelen ga den gjerne til flere. Dette er selvsagt noe vi også finner i det personlige patronat, men i tillegg vil de enkelte medlemmene av samfunnet/kollegiet kunne ha klientforhold til andre patroner,

²³² Flaig 1995, 77–128. Se forrige kapittel.

²³³ Sosialantropologenes «big-man». Se f.eks. Marshall Sahlins 1963, «Poor man, rich man, big-man, chief». En stormanns sjenerøsitet overfor hele samfunnet han lever i, motivert av et ønske om respekt og ære.

²³⁴ Flaig 1995, 104.

som ikke engang er oppnevnt som kollektivets offisielle patroner. Betingelsene for utvekslingen mellom partene er derfor langt mer kompliserte enn i det personlige patronat. Dette kommer kanskje tydeligst frem i de mektiges patronasje over håndverkskollegier. Vi vet at disse bestod av både frifødte og frigivne borgere, og at slaver ofte deltok på lik linje med begge kategorier av frie. Mange av de frifødte hadde kanskje en egen patron, men samtlige frigivne hadde i alle fall et helt spesielt og lovpålagt bånd til sine tidligere herrer. *Patronus-libertus*-relasjonen var enda sterkere enn *patronus-cliens*-relasjonen, og i ekstreme tilfeller kunne patronen gå til rettssak mot en utakknemlig *libertus* for å få frigivelsen reversert. Innenfor et lite kollegium var det derfor nødvendigvis mange konkurrerende forpliktelser i tillegg til kollegiets kollektive bånd til sin offisielle patron. Innenfor et bysamfunn må forholdene ha vært enda mer kaotiske.

I forlengelsen av dette empiriske poenget må ærespatronatet analytisk skilles fra det personlige patronat for å gi mening til kildenes omtale av begge disse fenomenene. Patroner for grupper av romerske borgere, enten det er snakk om hele bysamfunn eller kollegier, kan best forstås som disse gruppenes talsmenn i forhold til det politiske sentrum. I egenskap av romersk senator og fra tid til annen embetsmann, eller med utgangspunkt i tilsvarende posisjoner på lokalplanet utenfor Roma, hadde de et særlig, selvpålagt ansvar for å tilgodese disse gruppene. I moderne vestlig politisk kultur ville mye av dette grense til korrupsjon eller nepotisme, men dette har ikke forhindret partier og enkeltpersoner innenfor partiene fra å dyrke slike relasjoner, ofte i full offentlighet og med god samvittighet. En kandidats vedvarende støtte til en interesseorganisasjon eller en bestemt region kan i dag ha avgjørende betydning for hans sjanser ved valgene, og det forventes at han, riktignok med en viss moderasjon, opptrer som disse støttespillernes talsmann i de politiske fora han deltar i. Politikerne skal jo være representanter for velgernes interesser, samtidig som de har omsorg for samfunnet som helhet. Det er langt på vei opp til den enkeltes diskresjon hvordan han eller hun skal balansere disse hensynene mot hverandre.

Selv om ærespatronen har et personlig patron-klient-forhold til enkeltpersoner, og da gjerne nøkkelpersoner i samfunnet eller kollegiet, betyr ikke det at han er hele gruppens personlige patron. De enkelte medlemmene av gruppen kan allerede ha andre patroner, og det er langt ifra sikkert at ærespatronen har kapasitet til å ta seg av deres individuelle behov om de skulle ønske det. Dersom nøkkelpersonene i bysamfunnet eller kollegiet opptrer som patroner for de øvrige medlemmene og vår politiker har disse nøkkelpersonene i sitt klientell, er det tale om en klassisk pyramide med patroner og subpatroner. «Gruppepatronatet» tjener da ikke som en alternativ form for patronasje, som kompenserer for den politiske elitens kapasitetsproblemer i den vertikale integrasjonen av borgerne. Det er i så fall bare et supplement til det tradisjonelle, dyadiske patron-klient-forholdet. Med andre ord kan heller ikke kollegiene «redde» *clientela*-teorien. Kampen om oppslutning fra borgerne var mer komplisert, og patronasje var bare én av måtene denne oppslutningen kunne vinnes på.

Korrupsjon, kontroll eller innflytelse?

Luciano Perelli forener betydningen av patronat og vennskapsnett, euergetisme og politikeratferd, dels ved å plassere fenomenenes nedslagsfelt i forskjellige folkeforsamlinger, og dels ved å kriminalisere romerske politikere som *paramafiosi* og deres samlede

virksomhet som korrupt. Perelli regner Comitia Centuriata som tapt for den demokratiske sak, og medgir at denne forsamlingen var styrt av ulike former for patronasje, eller korrupsjon. Comitia Tributa ga derimot rom for de politiske konfliktene mellom *populares* og *optimates*, de folkevennlige og de senatstro, som kildene forteller om. Denne enkle løsningen tillater ham å ta både kildenes beretninger om forbindelser og avhengighetsforhold og beretningene om saklig uenighet og ideologisk strid alvorlig. Løsningen ville også vært elegant om den tillot ham å behandle begge disse aspektene samtidig, men det lar seg ikke gjøre. Isteden har han valgt ikke bare å operere med en dualistisk politisk kultur, men også å behandle de to sidene ved denne kulturen i to separate verk, uten nevneverdig forbindelse mellom dem.²³⁵ Dette er illustrerende for debattens karakter. Noen forskere insisterer på det avgjørende i klientell, familie og vennsforbindelser, andre insisterer på betydningen av politiske spørsmål. Perelli gjør begge deler og etterlater et meget sprikende bilde av den romerske republikkens politiske historie. Det er imidlertid verdifullt å drøfte hans bidrag til debatten for å klargjøre hva romersk politikk *ikke* var, og dermed berede grunnen for en mer nyansert tese.

Perellis kriminalistiske løsning er anakronistisk. Selv om vennsforbindelser og patronat ofte ble brukt til å manipulere det politiske systemet, unngå rettsforfølgelser, påvirke juryer og omgå lovverket, fantes det også et stort spillerom i det offentlige liv for disse relasjonene, hvor patronasje ikke ble ansett for å være korrupsjon. Vennsforbindelser og vernetjenester var i seg selv legitimerende faktorer i Ciceros forsvarstaler, og likeledes klientenes forpliktelser til å støtte sine patroner på alle mulige måter som ikke var eksplisitt forbudt i lovene. I den grad Cicero taler nedsettende om nepotisme i det offentlige liv, er det ikke med henvisning til forvaltningsrettslige prinsipper, men ut ifra et moralsk standpunkt. Og praktikerer Cicero fulgte ikke alltid moralisten Ciceros anbefalinger. Den etter vår målestokk svært uformelle styringsformen av den romerske stat og det romerske imperium, samt fraværet av et fast byråkrati med en webersk «byråkratisk fornuft»²³⁶, gjorde slike forbindelser uunnværlige. Tillit var avgjørende i alle forhold, da brudd på avtaler eller andre uregelmessigheter i både privat og offentlig forvaltning kun med store vanskeligheter kunne gjøres til gjenstand for rettslige sanksjoner. Rettssaker var dessuten også prosesser hvor man veide tillit. I dag kan man legge frem tekniske bevis og detaljert skriftlig dokumentasjon på transaksjoner: i straffesaker gjennom en profesjonell og i prinsippet uavhengig påtalemyndighet, i sivile saker gjennom tilsvarende uavhengige autoritetspersoner i det private og offentlige byråkrati. *Fides* er antikkens erstatning for slike formelle strukturer i mellommenneskelige forhold.

Patron-klient-forholdet var dessuten datidens forsikringsordning. Til gjengjeld for rett til juridisk, økonomisk og eventuelt fysisk beskyttelse betalte klienten med sin politiske støtte til patronen. Hvis klienten var velstående, ville han også normalt tilgodese patronen i sitt testamente. Dersom man i likhet med Perelli vil felle en verdidom over dette systemet, trenger den ikke å være negativ sammenlignet med dagens velferdssamfunn. Fri rettshjelp er i sivile saker en sjeldenhet i moderne representative demokratier, hovedsakelig begrenset til de skandinaviske landene, og i straffesaker er fri rettshjelp i de fleste andre land ikke koblet til fritt advokatvalg.inntektsgrensene for fri rettshjelp i sivile saker varierer, men er selv i det rike Norge så lave at mange av de dårligst lønnede faller

²³⁵ Perelli 1982; 1994.

²³⁶ Et begrep som for dagens ofre for den byråkratiske «logikk» kan fortone seg som en selvmotsigelse.

utenom. Borgere med lav eller middels inntekt som havner i rettslige konflikter, risikerer ikke bare å tape saken, men også sette seg i stor gjeld, eller tape store deler av egenkapitalen, for å dekke egne advokatutgifter. Dersom de også blir idømt motpartens advokatutgifter, kan katastrofen bli total, og i alle instanser over forhørsretten er det obligatorisk å la seg representere av en advokat. For mange ville det romerske systemet derfor vært å foretrekke, i alle fall på dette punktet.

Perelli påpeker riktignok at den stadig mer omfattende sjenerøsiteten, parallelt med utvidelsen av det romerske imperium, både reflekterer en kapitalakkumulasjon blant eliten og en vilje til å investere store deler av denne i politisk konkurranse. Noen av disse investeringene må ses på som korrupsjon, slik også samtiden vurderte det, men å kalle hele denne virksomheten for korrupsjon, utført av *paramafiosi*, er nok en gang å tape av syne den antikke bystats særegne karakter. Det var ikke bare i det aristokratiske Roma at denne virksomheten var en del av den politiske virkelighet, men også i det demokratiske Athen. Selv om sjenerøsiteten var strengere regulert og ressursene fra det athenske imperium i langt større grad havnet i statskassen, eller ble jevnere fordelt mellom soldatene etter militære engasjement, avskaffet ikke de athenske demokrater elitens bidrag til statens drift. Det athenske liturgisystemet var riktignok en form for beskatning av de rikeste, men det var også en æresskatt. Ikke alle betalte den med glede, men rike borgere med sosiale og/eller politiske ambisjoner tok ofte frivillig på seg flere liturgier enn de ble pålagt. Liturgiene var heller ikke utredet i en fast sum, men i ansvaret for en offentlig oppgave – som oftest utrustning og bemanning av et krigsskip, eller arrangering og finansiering av kultiske begivenheter. Dette ga selvsagt rom for konkurranse om hvem som gjorde det flottest og var mest sjenerøs. Gjennom innskrifter, akklamasjon og liturgens egenreklame ble disse økonomiske utgiftene investeringer i den «beskattedes» æreskapital.

Det står en selvsagt fritt å kalle den romerske republikk en parasitt, det romerske senat en forbryterorganisasjon med den hensikt å plyndre hele middelhavsområdet, og de enkelte senatorer *mafiosi*, som ikke bare brukte vold mot hverandre og innbyggerne i det romerske imperium, men også nektet sine underordnede i forbrytersyndikatet deres «rettmessige» andel i byttet. Som analytisk grep er ikke dette verken riktig eller galt, men en mer eller mindre tjenlig måte å gi mening til kildematerialet. Bruk av sterkt ladede begreper kan imidlertid lett forhindre en nøktern forståelse av fenomenet som skal forklares. Uansett må det klargjøres nøyaktig hvilke fenomener man bruker som sammenligningsgrunnlag, og her er en enkel konstatering av at republikkens politikere lignet på *mafiosi*, utilstrekkelig som analytisk grep. Dette vil bli klarere om vi faktisk foretar den komparasjonen Perelli mener er illustrerende for romerske politikeres atferdsmønstre.

I en anerkjent studie av det sicilianske mafiafenomenet skriver sosiologen Henner Hess at en *mafiosos* makt er basert på vold og trusler om vold, men at han også fyller andre funksjoner i lokalsamfunnet.²³⁷ Mafia var en selvhjelpsmekanisme i et samfunn med utilstrekkelig statlig regulering, og den etablerte *mafioso*, *uomo di rispetto* eller *uomo di onore* kunne etablere en sosialt anerkjent posisjon i dette samfunnet, både som megler og beskytter. Også alminnelige politioppgaver ble, i en periode bedre ivaretatt av slike halvkriminelle typer. Hess refererer til en undersøkelse fra 1932 av Mori, mannen som i det fascistiske Italia langt på vei klarte å knekke mafiaens makt, der det fremgår at i 75 %

²³⁷ Hess 1998.

av alle kvegtyveriene innrapportert til myndighetene var politiet ikke i stand til å gjøre noe. I 25 % av tilfellene klarte de å fakke forbryterne, men i bare 10 % klarte de også å finne byttet. I tillegg til at en offisiell undersøkelse tok mye av offerets tid, risikerte han også represalier fra forbryterne. Mafiamegling mislyktes bare i 5 % av tilfellene, og offeret tapte gjennomsnittlig bare en fjerdedel eller tredjedel av byttet.

Med en god porsjon sosial intelligens kunne den etablerte *mafioso* nyte en respekt og posisjon som tilsvarte det Dionyssios av Halikarnassos og Cicero beskrev som essensen av en patron. Her er en øyenvitneskildring av Don Calòs *salutatio* i Villalba:

Punctually every morning Don Calò came out of the little door on to the square and walked peacefully up and down, his hands behind him, talking to his brother, the Monsignore. From the shadows of the walls and out of small side streets now emerged the people who had arrived earlier, some of them from a long way off, and who had waited in order to speak to him. They were peasants, old women with black shawls on their heads, young *mafiosi*, men of the middle class. Each one walked a short distance with him, when his turn came, and explained his problems to him. He would listen, then call one of his followers, give a few instructions, and summon the next supplicant. Many kissed his hand in gratitude as they left him. Later he would sit at his table in the café on the piazza and continue with the day's business while sipping an espresso: a middle-aged peasant or cattle dealer like many others. His magnanimous and protective manner, the respectful salutations of the passers-by, the entourage around him, the humility of the people who approached him, the grateful smiles on their faces when he spoke to them – all these suggested a scene from the ancient past, a prince holding court and dispensing justice in the open.²³⁸

Nettopp de avsluttende refleksjonene setter fokuset på hva dette er for et fenomen. Don Calò er ikke *mafioso* fordi han er patron, men han kan være patron fordi han er *mafioso*. Det er med utgangspunkt i sin maktposisjon han opptrer som patron. Rollen som patron legitimerer og styrker hans maktposisjon, men er ikke maktens grunnlag. Hans ulovlige overtakelse av statlige funksjoner, samt simple forbrytelser for å styrke sin økonomiske posisjon, er basert på voldsmakt. Denne voldsmakten forsøker han å skjule, i den grad den oppfattes som noe negativt i landsbyen.

Både det politiske sentrum, Roma, og lokalsamfunn med og uten romersk borgerrett ble i antikkens Italia ledet av en jordeiende elite, slik det var vanlig i hele den antikke verden. Denne politiske klassen fylte de lokale senater og besatte embetspostene. Gjennom sin rikdom, sine slaver, slaveforvaltere, klienter og mektige venner hadde de selvsagt også en betydelig privat voldsmakt, men det var ikke i kraft av denne at de utøvde sitt lederskap. Lederskapet var basert på deres besittelse av valgte embeter, vunnet i konkurranse med andre medlemmer av eliten gjennom aksepterte former for popularitetsjakt og stemmesanking. Italias små og mellomstore byer nøyte en betydelig lokal autonomi i alle spørsmål som ikke direkte angikk Roma. Selv ikke Roma, som sårt kunne trenge det, hadde en politistyrke, en offentlig påtalemyndighet eller et profesjonelt byråkrati. Det var derfor verken en permanent konflikt mellom et sentralt statlig byråkrati og lokale maktsentra, eller et maktvakuum som følge av et slikt byråkratis manglende evne til å gjøre seg gjeldende, slik situasjonen var på Sicilia etter avskaffelsen av føydalismen i 1812. Antikkens Italia var styrt av hva vi kan kalle en enhetselite, som ikke bare hadde den største økonomiske makt, men også den sosiale og politiske. Denne enhetseliten hadde alle de egenskaper som var nødvendige i samfunnslivet. De hadde den høyeste

²³⁸ Luigi Barzini, *The Italians*, New York 1965, 279–280, sitert i Hess 1998, 133–134.

dannelse, ivaretok byens administrative og politiske ledelse, de fungerte som anklagere, advokater og dommere i rettssaker og kunne beskytte sine klienter på alle mulige områder, også fysisk. Fraværet av offentlige politistyrker betydde en institusjonalisering av de selvhjelpsmekanismene mafiaen senere ivaretok på Sicilia, men uten en tilsvarende friksjon mellom praktiske og lovlige løsninger. Privat pågrepelse og anklage var ikke bare tillatt, men nødvendig. Private straffereaksjoner var heller ikke ulovlig, bare skyldspørsmålet var rettslig avklart, eventuelt at det var innlysende, idet forbryteren ble tatt på fersk gjerning og det fantes troverdige vitner.

Dette selvhjelpssystemet var ikke monopolisert av eliten. Det var opp til enhver å beskytte sin eiendom, familie og venner, men det er klart at eliten hadde større ressurser til å ivareta en slik beskyttelse, og på den måten kunne skaffe seg mange klienter. Selv om denne situasjonen ga enhetseliten rike muligheter for maktmisbruk, var den noe annet en et mafiavelde. Det var en høy grad av samsvar mellom loven, faktiske forhold og moralske normer i befolkningen, som enkeltstående tilfeller av maktmisbruk ikke skal gjøre oss blinde for. Og mens den høye «oppklaringsprosenten» for mafiamegling i Moris undersøkelse ikke bare viser til private løsnings effektivitet, men også reflekterer at mafiaen hadde en fot både i den kriminelle og den sivile verden, ville den antikke eliten som regel ikke se seg tjent med å samarbeide med vanlige kriminelle. De representerte først og fremst den besittende klassens interesser, og var fullstendig integrert i den bestående orden. Skal vi være riktig kyniske, kan vi si at det var mer lukrativt for den romerske politiker å utplyndre provinsene enn å underslå statsmidler og plyndre sine medborgere.

Byenes liv ble i stor grad finansiert av eliten, og det å inneha et embete var ikke så mye en kilde til personlig berikelse som en gigantisk utgiftspost. Vannledninger skulle repareres, bad, teatre og templer skulle bygges og vedlikeholdes, kultiske fester skulle arrangeres, og statskassen bidro oftest bare med en liten del av det beløpet som ble forventet brukt. Den romerske elitens muligheter for å kompensere med plyndring av provinser medførte at de hadde relativt større spillerom for denne formen for sjenerøsitet enn sine kolleger i Pompeii og Ostia, men det er primært tale om en gradforskjell. Politikerens medborgere var en kilde til utgifter og ære, ikke til inntekter og åpen utnyttelse.

Perellis radikale todeling av det politiske system er derfor basert på en lite opplysende sammenblanding av patronasje, euergetisme og korrupsjon, og Perelli kriminaliserer snarere enn forklarer romerske politikeres atferd. Skillet kan likevel til en viss grad rettferdiggjøres med at det faktisk eksisterte to folkeforsamlinger med forskjellige funksjonsområder, organisering og sammensetning. Men det er langt ifra åpenbart at forskjellen skyldtes patron-klient-forholdet. For det første vet vi ikke hvilke deler av befolkningen som hadde patroner, og hvilke som var uten. Perelli mener det er sannsynlig ut ifra spredte bemerkninger hos Cicero at middelklassen og de rike hadde større sjanser til å få seg en patron enn de fattige. Mye taler for en slik vurdering, men samtidig er det klart, også for Cicero, at desto høyere sosial posisjon en klient hadde, desto flere patroner var han knyttet til. Hans lojalitet ble da delt mellom disse.

For det andre vet vi ikke hvordan fordelingen av borgere i de forskjellige tribene fungerte i praksis, og dermed om de velståendes høyere grad av integrering i den politiske elitens klientell var årsaken til et skille i politisk praksis i centurie- og tribeforsamlingen. Forsinket omregistrering av de fattige og eiendomsløse som flyttet inn til byen fra bytriber til landtriber, samt patronenes manipulering av registreringen, *kan* ha medført at de fattige byborgerne var uforholdsmessig godt representert i landtribene. Moderne forskere

har stort sett fulgt L.R. Taylors antakelse om at tribeforsamlingen var dominert av *plebs urbanus*, *the mob* eller bermen, og har adoptert, ikke bare Ciceros generalisering i hans mange referanser til en udifferensiert *multitudine* eller masse, men også hans aristokratiske og arrogante begrepsbruk overfor denne trolig meget sammensatte gruppen. Man har uten videre gått ut ifra at jordfordelingsprogrammer, brød og sirkus først og fremst kom denne brede hop til gode, og i liten grad reflekterte de rike borgerne i 1. klasses interesser. Ifølge den samme logikk må da også tribeforsamlingen, hvor den populære lovgivningen foregikk og tribuner og ediler ble valgt, ha vært dominert av de fattige, og de midlere og høyere sjikt hatt liten innflytelse her.

Som diskutert i forrige kapittel er det imidlertid gode grunner til å gå ut ifra at flertallet av 1. klasses borgere var ganske alminnelige bønder. Dette var også Gelzers utgangspunkt. Utdeling av subsidiert eller gratis korn kom ikke bare de aller fattigste byborgerne til gode. Alle borgere bosatt i Roma kunne hente sin del. Arvedeling var en konstant trussel mot en families sosiale og økonomiske posisjon, og borgere av 3., 2. og kanskje til og med 1. klasse hadde trolig interesser i jordfordelingsprogrammene. Noen av dem var da også spesielt rettet mot familiefedre med mange sønner. Uten en jevn tilstrømning av ny jord ville en familie snart tape sin status, enten den tilhørte toppen eller bunnen i samfunnet. Likeledes var sirkus og teater en forlystelse for både høy og lav i samfunnet, og til og med en såpass raffinert person som Cicero kunne sette pris på en god gladiatorkamp. Vi vet også at edilembetet var viktig for valg til høyere embeter i *Comitia Centuriata*. Taylors slutning er med andre ord meget problematisk, og vi må foreløpig konkludere med at vi ikke har forutsetninger for å avgjøre hvordan tribeforsamlingen var sammensatt. Da har vi heller ikke forutsetninger for å operere med svært skarpe skiller mellom de to folkeforsamlingenes beslutningsprosesser på et sosialt grunnlag, selv om det er hevet over enhver tvil at centurieforsamlingen i større grad enn tribeforsamlingen favoriserte de rikes stemmer. Man trengte uansett stemmene til et bredere sjikt av borgerne for å etablere et flertall.

For det tredje medfører ikke den hypotetiske mulighet at en av de fremmøtte borgere i centurieforsamlingen i større grad enn de fremmøtte i tribeforsamlingen hadde patroner, at disse klientene var kontrollert av den politiske eliten i Roma. Allerede ved inngangen til den klassiske republikk var Roma vokst utover et tradisjonelt «face-to-face society». Den politiske eliten i Roma hadde jordeiendommer spredt rundt i hele Italia, men det betydde ikke at den enkelte kontrollerte de tribene han eide jord i. Sannsynligvis var det en målsetning å eie jord i flest mulig triber for å ha et lokalt fotfeste, men som fraværende jordeier med sporadiske besøk på sine eiendommer kunne den romerske senatoren neppe opptre som den fremste megler og beskytter engang i det umiddelbare nærmiljøet til sine eiendommer. Tribene utgjorde heller ikke sammenhengende territorier, noe som gjorde det enda vanskeligere å omsette lokal kontroll i stemmeovervekt. Det var umulig å «eie» en hel tribe, og det var 35 av dem. Jordeierskap var for øvrig bare ett av mange virkemidler for å skaffe seg makt og innflytelse. Jordeiendommene var stort sett drevet av slaver styrt av en slaveforvalter. Når det skulle leies inn dagarbeidere, måtte jordeieren benytte seg av lokale mellommenn, og når borgere i nærområdet trengte hjelp i daglige små og store problemer, måtte de henvende seg til medlemmer av den lokale eliten.

I den grad de fremmøtte i de romerske folkeforsamlinger var integrert i klientell, var det sannsynligvis først og fremst i den lokale elitens klientell. Hvor mange borgere som

var klienter, og hvor forpliktet disse klientene følte seg til å stemme slik deres patroner anbefalte, vet vi ikke. Vi vet heller ikke om disse lokale patronene regnet seg som klienter av den politiske eliten i Roma. De tilhørte den klassen av menn som Cicero beklaget at regnet det for bitrere enn døden å bli kalt noens klient og ikke ville medgi at de skyldte noe som helst, uansett hva de hadde mottatt av gunstbevisninger. At disse lokale elitene likevel hørte til i senatselitens klientell, til tross for at den politiske konkurransen i våre bevarte kilder fremstår både som en kamp om deres gunst og deres påståtte klienters gunst, er nok et ubegrunnet postulat hos tilhengerne av *clientela*-teorien. «Det må være slik» er ikke et holdbart argument for en slik konstruksjon.

Tesen om at romerske borgeres stemmer var kontrollert gjennom patron-klient-relasjonen, er uholdbar. Vi har ingen holdepunkter for at alle romerske borgere var integrert i den politiske elitens klientell. Heller ikke er det noe som tyder på at beslutningsprosessen ble avgjort på forhånd gjennom store allianser. Ingen sannsynlighetsbetraktninger er tilstrekkelig grunnlag for å hevde at folket var elitens lydige redskaper. Forsøk på å redde klientellisme som universalnøkkelen til romersk politikk ved å omdøpe andre former for popularitetssøkende atferd til patronasje, tilslører mer enn de forklarer romernes politiske liv. Det politiske liv lar seg heller ikke dele skarpt inn etter hvilken folkeforsamling politikken foregikk i. Den analytiske gevinsten ved å bruke negativt ladede begreper som korrupsjon og mafiametoder på den pluralitet av relasjoner og aktiviteter som kjennetegnet romerske politikeres konkurranse om makt og embeter i bystaten, er i beste fall beskjeden.

En klarere forståelse av romersk politikk krever ikke bare at vi tar patronasje på alvor, men også at vi holder fast ved definisjonen av patronasje som et personlig avhengighetsforhold mellom patron og klient. Desto flere uensartede fenomener begrepet tøyes til å dekke, jo mindre forklarer det, helt til all atferd som på en eller annen måte genererer takknemlighet og velvilje hos borgerne, faller innenfor. Da taper vi av syne det spesifikke fenomenet patronasje er, og kan ikke bruke begrepet til å forklare det særegne ved den romerske republikkens politiske kultur. Jeg vil i det følgende verken søke patronasjens betydning i relasjonens kontroll over velgerne, eller dens korrumperende virkning på hele det politiske systemet, men snarere vise hvordan patronasje opptrådte sammen med andre fenomener, og hvordan patron-klient-forholdet bidro til en kandidats suksess, uten å sette velgernes frie vilje til side. Personlig patronasje var en av flere strategier for å vinne oppslutning, men utgjorde ikke hele oppslutningen alene.

Patronasje som en nødvendig, men ikke tilstrekkelig faktor

Klientellisme har vist seg utilstrekkelig som universalnøkkel til en forståelse av romersk politikk, først og fremst fordi man har arbeidet ut ifra en forutsetning om at patron-klient-forholdets primære funksjon var å kontrollere stemmegivningen i folkeforsamlingene, og dermed sette det demokratiske elementet i den romerske republikk ut av spill. Antropologiske studier av patronasje og demokratisering av ulike samfunn i vår samtid og umiddelbare fortid har imidlertid vist at klientellisme og interessepolitikk ikke nødvendigvis er gjensidig ekskluderende fenomener, og at de dessuten kan opptre i kombinasjo-

ner som styrker velgernes forhandlingsposisjon overfor deres politikere.²³⁹ Nøkkelen til patronasjens betydning i den romerske republikk var ikke dens passive, negative virkning på det demokratiske elementet i forfatningen, men dens aktive, positive bidrag til en kandidats interaksjon med folket. Ut ifra en slik perspektivforskyvning kan vi streke opp grunnriset av romernes klientellistiske system som en dynamisk størrelse.

Forholdet mellom patron og klient var personlig, mellom to parter av ulik status som utvekslet gaver og tjenester innenfor vennskapets moralske ramme. Patronens velgjerninger overfor sine klienter bør både skilles fra den euergetisme som ble uttrykt gjennom oppføring og vedlikehold av offentlige bygninger og infrastruktur og sponing av religiøse fester, og fra den folkevennlighet som uttrykte seg i reformistisk politikk og agitasjon på vegne av underprivilegerte grupper i det romerske samfunn. Romerske politikere knyttet til seg venner og klienter for å skaffe seg støttespillere i konkurransen om embeter, makt og ære, og romerske borgere søkte mektige beskyttere i et system som var mer preget av favorittisme enn av universelle rettigheter. Patronatet var derfor en viktig og integrert del av det politiske liv, selv om det ikke var den eneste faktoren som avgjorde maktforholdene i den romerske republikk, og ikke var den eneste muligheten borgerne hadde til å forsvare sine interesser.

I den grad romerske borgere bosatt utenfor Roma var knyttet til patroner, var disse i første rekke lokale patroner som kunne gi sine klienter beskyttelse i dagliglivet. De mer ressurssterke av dem hadde også direkte forbindelse med sentrale patroner i senatseliten. Dersom størstedelen av borgerne bosatt i Roma nøy aktiv, personlig beskyttelse fra sine patroner i senatet, ville senrepublikkens historie sett svært annerledes ut, og elitens urokråker hadde ikke kunnet spille på den sosiale misnøyen som til slutt veltet det republikanske systemet. At en kandidat fikk støtte fra en lokal patron, betyr ikke automatisk at denne var kandidatens klient, og i tilfeller hvor det eksisterte et patron-klient-forhold mellom dem, var ikke relasjonen nødvendigvis eksklusiv. Lokale patroner hadde trolig mange sentrale patroner eller venner og vurderte tilbudene og kandidatene fra år til år. Dette ga dem en valgfrihet med hensyn til hvilke kandidater de skulle anbefale sine klienter, som krevde at kandidatene beviste sin verdighet til de høye embetene de søkte.

Statsmannskunst, folkevennlighet og sjenerøsitet økte kandidatenes vinnerejanser og dermed også sjansene for at velgere som var kontrollert, eller i det minste influert av lokale patroner, ville stemme på kandidaten. Slik virksomhet kunne forsterke alle partenes «pay-off» på følgende vis: Både den lokale patronens prestisje i forhold til hans klienter og hans «betaling» fra kandidaten ville øke dersom han støttet en vinner. Å kunne gjøre krav på gjentjenester fra årets konsuler var selvsagt gjevere enn å kunne gjøre krav på gjentjenester fra deres mindre heldige konkurrenter.

Den lokale patronen ville ha lettere for å overtale klientene og ville forbruke mindre av sin «kreditt» hos dem dersom han anbefalte en populær kandidat. Dersom hans *gratia* innebar at han faktisk kontrollerte stemmene til sine klienter, var det likevel fordelaktig for vedlikeholdet av hans posisjon at han ikke beordret dem til å støtte den minst populære av kandidatene. Dersom hans *gratia* kun innebar stor innflytelse over hans klienter og andre medlemmer av hans lokalsamfunn, var selvsagt dette behovet mer presserende.

²³⁹ Se f.eks. L. Roniger & Ayse Günes-Ayatas 1994.

Jordfordelingsprogrammer, kornsubsidiering, arrangering av offentlige fester og bygging av infrastruktur skapte, i tillegg til virksomhetens fordeler for hele samfunnet, mange muligheter for favorittisme, som både kunne komme den lokale patronen og hans klienter direkte til gode. Disse mulighetene var ikke bare knyttet til iverksettingen av lovpålegg, tildeling av jordlotter og påbud om evakuering av statlig jord, men også mer uskyldig til valg av leverandører til fester og infrastrukturelle tiltak, utdeling av sirkus og teaterbilletter, invitasjoner til banketter, osv.

Hvor mange av Romas borgere som var knyttet til klientellistiske nettverk, hvilke sosiale grupper klientene kom fra, og hvordan disse klientellene fungerte når det kom til selve avstemningen, er det umulig å gi et sikkert svar på ut ifra kildene. Punktene ovenfor er derfor i større grad basert på analytiske vurderinger av patronasjens mulige virkefelt i en situasjon der relasjonen ikke var enerådende på den politiske arena²⁴⁰, enn av en entydig, empirisk verifikasjon av patronasjens karakter og betydning i den romerske republikk. Resiprositet, redistribusjon og klientellisme er analytiske modeller for menneskelig samhandling, som ikke i seg selv utelukker en parallell anvendelse av andre modeller på de samme fenomenene. Problemet med Gelzer-skolen var at den ikke nøyde seg med å påvise at patronasje eksisterte og var viktig i romernes politiske liv, men også ville gjøre dette fenomenet til universalnøkkelen til alle politiske beslutninger. Problemet med kritikken av denne *clientela*-teorien, skarpest og mest toneangivende fremført av P.A. Brunt, er at barnet kastes ut med badevannet. Selv om klientellisme ikke var det fenomenet all politisk virksomhet dreide seg om, betyr ikke det at klientellisme er irrelevant eller perifert i studiet av forholdet mellom styrende og styrte. Påvisningen av det uholdbare i modellens anvendelse som utgangspunkt for en reduksjonistisk teori utelukker ikke at modellen med fordel kan anvendes som en komplementær innfallsvinkel til en forståelse av kompliserte sosiale fenomener.

Dette betyr imidlertid at Gelzers maktproblem – hvordan forklare elitens dominans i et system med betydelig folkemakt – ikke kan besvares med en både – og-løsning eller en gylden middelvei. Det er ikke en fullgod erstatning for den forståelsesramme Gelzer skapte, liksom en Yakobson og Lintott, å vise til at patronasje sikkert var viktig på en eller annen måte i kampen om oppslutning ved siden av euergetisme og folkevennlighet.²⁴¹ For en dypere forståelse av romersk politikk er det heller ikke tilstrekkelig å stille opp klientellisme som en av flere modeller uten å plassere disse modellene i forhold til hverandre. Vi trenger en syntese som ikke bare inkluderer flere modeller, men også binder dem sammen til en helhet.

En slik syntese kan av empiriske og analytiske grunner ikke finne en direkte bekræftelse i kildematerialet. For det første fordi kildematerialet ikke tillater oss å verifisere eller falsifisere den. Vi har ikke tilstrekkelig kunnskap om klientellismens, euergetismens og reformpolitikkenes omfang og karakter til å slå fast med sikkerhet og nøyaktighet hvordan eliten opprettholdt sin maktstilling, med et mulig unntak av 60- og 50-årene f.Kr.. Det er

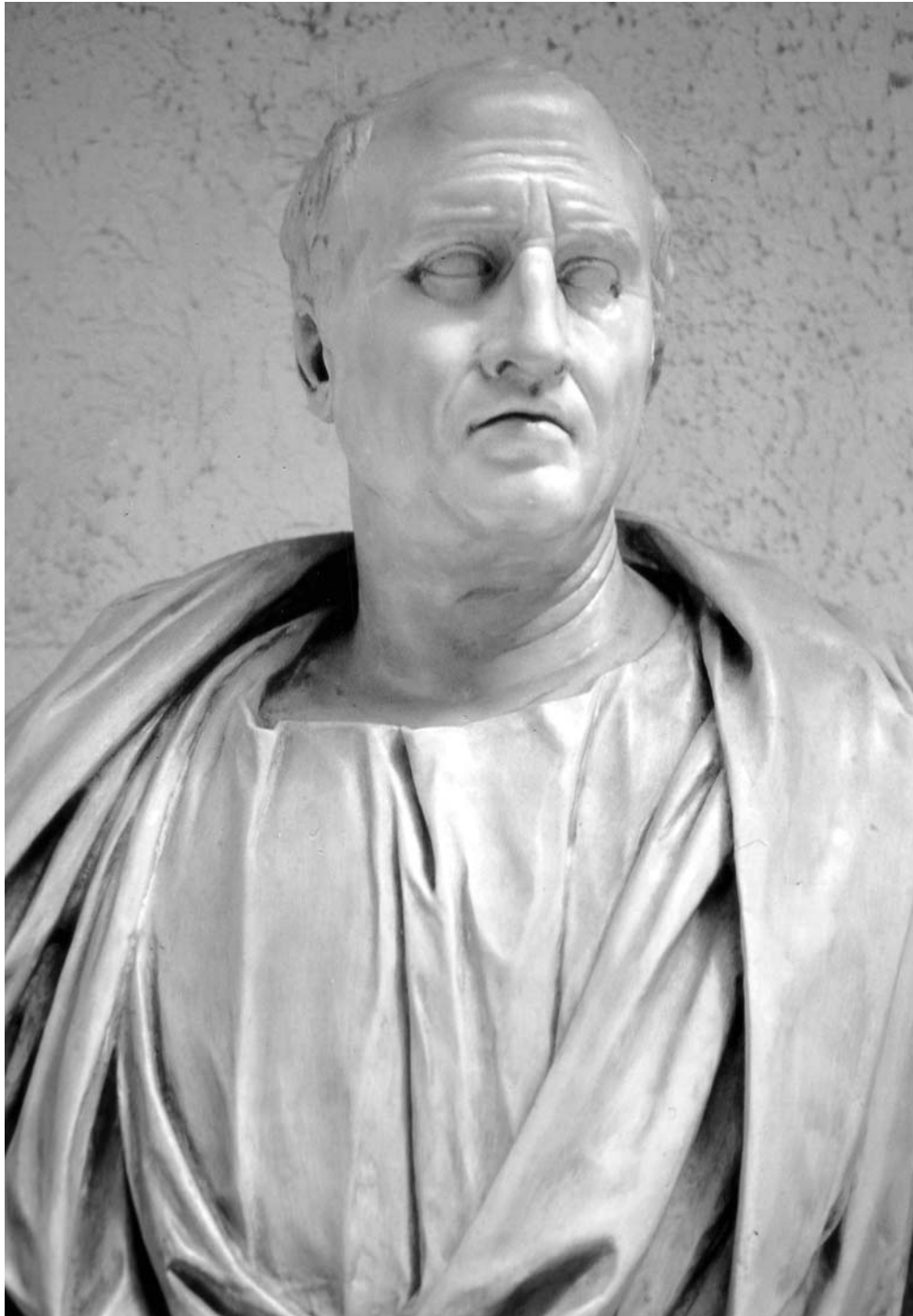
²⁴⁰ Cic. *Comment.* 24–26. Se Morstein-Marx 1998, 282–283, for en analyse av de relevante kildestedene i Quintus Ciceros brev til Marcus Cicero, den såkalte *Commentariolum Petitionis*, eller *Valgkamphåndboken*.

²⁴¹ Yakobson 1999, 109; Lintott 1994, 46 ff. Lintott gir i sitt bidrag om romersk politikk i *The Cambridge Ancient History* vol. IX et bilde av romersk politikk hvor vennsforbindelser og klientellisme spiller en marginal rolle. Nøyaktig hvilken rolle drøfter ingen av dem.

på dette grunnleggende kildekritiske punktet både tilhengerne og kritikerne av *clientela*-teorien har gått seg vill.

For det andre, og mer prinsipielt, ville vi selv med slike kunnskaper ikke hatt nøkkel til den logikk som drev det politiske spill. Det vi søker, er en forståelsesramme for å tolke kildene. Svaret på våre spørsmål finnes uansett mengden av kilder, ikke i kildene selv, men kommer frem gjennom å utprøve ulike modeller på kildene for å se hvilken som gir mening til materialet, og hvilken som ikke passer. Vi kan finne kilder som bekrefter de enkelte elementene i syntesen, men ikke kilder som bekrefter at vår sammenkobling av elementene er riktig. Denne prinsipielle begrensningen gjelder enten man søker å forklare empirien med en reduksjonistisk enfaktorteori, som Gelzers elever gjorde, eller bruker en pluralistisk firspannsmodell, som jeg vil presentere i neste kapittel og anvende i det følgende.

4. Firspannskonkurransen

Marcus Tullius Cicero (102-43 f.Kr.) Romersk statsmann, taler og forfatter. Roma, Museet For Romersk Sivilisasjon. Foto Eivind Seland.

Vennskap mellom borgere av noenlunde lik sosial status og patron-klient-forhold mellom høy og lav gjennomsyret det romerske samfunnet. En persons posisjon i forhold til de mange og kompliserte nettverkene basert på personlige forbindelser avgjorde hvilke muligheter han hadde for å gjøre seg gjeldende på den politiske arena. Denne observasjonen innebærer imidlertid ikke, slik Mathias Gelzer forutsatte, at hele det romerske folk var så heldige at de hadde en mektig beskytter. Det betyr heller ikke at de som hadde en patron, var lojale overfor denne i ett og alt, eller at avstemningene i folkeforsamlingen ble avgjort på forhånd gjennom allianser mellom de største patronene. Det er på disse punktene min modell skiller seg fra den reduksjonistiske *clientela*-teorien. Vennskap og patronasje hadde en sentral, ja, til og med grunnleggende, betydning i romernes politiske liv, men altså en annen betydning enn disse fenomenene har vært tillagt i Gelzer-skolen. Patroner, venner og klienter var nødvendige for å skape den oppslutningen kandidatene trengte, men utgjorde ikke i seg selv hovedtyngden av denne oppslutningen. Den enkelte borgers stemme telte kanskje lite i folkeforsamlingen, men borgernes samlede stemmer var avgjørende for distribusjonen av den politiske makt og avgjørelsen av politiske saker. Her var det offentlige hensyn snarere enn private bånd som var utslagsgivende.

Et forsøk på å finne en syntese kan, som jeg argumenterte for i forrige kapittel, ikke baseres på å kun veie forekomstene av disse fenomenene i kildematerialet opp mot hverandre. Vi kan aldri forvente å få noen dypere forståelse av romersk politikk om vi, som Alexander Yakobson, analyserer politiske beslutninger etter formelen: X prosent patronasje/private hensyn + Y prosent popularitet/offentlige hensyn.²⁴² For det første tillater ikke kildematerialet en slik kvantitativ beregning. Uansett om innfallsvinkelen er riktig i prinsippet eller ikke, er det derfor en metodologisk blindgate. For det andre vil jeg hevde at patronasjens betydning ikke først og fremst finnes i klientenes antall, men i deres funksjon i den politiske konkurransen. Det er derfor nødvendig med en kvalitativ analyse som integrerer alle disse aspektene, både i systemet forstått som en helhet og i den enkelte politiske situasjon. Vi må derfor bevege oss vekk fra en debatt for eller mot Gelzer, og tolke kildene ut fra en pluralistisk modell, hvor det skilles klart mellom personlige og universelle roller, hierarkiske og egalitære relasjoner, og offentlige og private midler. Det er kun på denne måten vi kan avdekke det politiske spillets dynamikk.

En mann på vei opp og frem i den romerske republikk kunne ta i bruk rollene som venn, patron, stormann og politiker, som vist i figur 4.1. Den lille borgers sjanser til å møte en kandidat, senator eller embetsmann i en av disse rollene, og nyte godt av den distribusjonen som knyttet seg til dem, var avhengig av de mektiges konkurranse seg imellom om de politiske prisene folket kunne gi dem: makt, ære og embeter. Uten konkurranse ble det ingen distribusjon og ingen realisering av folkets konstitusjonelle makt. Kampen om embeter og ære i den romerske republikk vil jeg derfor beskrive som en konkurranse om å distribuere ulike ressurser til befolkningen, i bytte for deres stemmer og respekt. Ressursene er ikke bare materielle, men omfatter også verdier som nettverk, ferdigheter og folkevennlighet. Det å stille sin spesielle ekspertise til disposisjon i ledelsen av samfunnet klassifiseres i modellen som distribusjon av personlige egenskaper i bytte mot makt og ære. En kandidats muligheter for å samle oppslutning blant borgerne er avhengig av hans evne til å distribuere disse ressursene gjennom rollene som venn, patron,

²⁴² Yakobson 1999, 109. Sitat side 9–10.

stormann og politiker. Gjennom disse rollene inngår han i ulike relasjoner med sine medborgere, der hver relasjon har sine egne krav til ytelser og motytelser.

Roller	Venn	Patron	Stormann	Politiker
Distribusjonsform	Symmetrisk	Asymmetrisk	Elitær	Kommunal
Dyder	Godvilje	Velgjørenhet	Sjenerøsitet	Statsmannskunst
Ytelser	Personlige gaver og tjenester. Partnerskap	Personlige gaver og tjenester. Beskyttelse	Goder til hele befolkningen. Euergetisme	Personlige egenskaper (adm./mil. + siv. ledelse) og statlige ressurser (reformer/fordeling)
Motytelser	Likeverdige gjengaver og gjentjenester.	Mindreverdige gjengaver og gjentjenester.	Popularitet, respekt, takknemlighet	Popularitet, respekt, takknemlighet
Forpliktelse	Egalitær	Hierarkisk	Konvensjonell	Formell
Minstekrav	Likeverdighet	Sosial avstand	Rikdom	Embete

Figur 4.1: Firspannskonkurransen

Jeg vil metaforisk beskrive dette spillet som **firspannskonkurransen**. Den enkelte deltaker i den politiske konkurransen kan altså bruke disse fire rollene, eller hestene, til å trekke sin vogn frem til seier på den politiske arena. Hestens styrke er den takknemlighet konkurrenten er i stand til å generere i befolkningen. Takknemlighetens karakter og hva konkurrentene kan vente seg av den, varierer med hvilken relasjon ytelsene utveksles innenfor, hvilken hest det aktuelt dreier seg om. Takknemligheten du føler, vil normalt være forskjellig 1) om det er en nær venn eller en høyerestående «venn»/patron som har gitt deg en gave eller gjort deg en tjeneste, 2) om gaven er gitt deg personlig eller kommer hele folket til gode, og 3) om godene er finansiert fra en politikers egne lommer eller er distribuert for statens regning. Enkeltpersoners psykologiske tilbøyeligheter er imidlertid ikke det store spørsmålet her. Spørsmålet er hvilke allment aksepterte krav og forvent-

ninger deltakerne har overfor hverandre med hensyn til ytelser og motytelser gjennom disse relasjonene, eller fra den politiske elitens perspektiv: deres kredittverdighet overfor elektoratet. Forskjellige vognkjørere vil bruke en større mengde ressurser på enkelte hester fremfor andre, avhengig av både hvilke ressurser konkurrentene har til rådighet, og borgernes etterspørsel. Vektleggingen av de ulike rollene vil derfor variere fra periode til periode, i takt med den offentlige og private ressurstilgang, folkets etterspørsel og intensiteten i den politiske konkurransen.²⁴³

Venn

I rollen som venn yter deltakeren personlige gaver og tjenester i en utveksling basert på et partnerskap mellom giver og mottaker. Distribusjonsformen er symmetrisk ettersom utvekslingen går i balanse. Ingen gaver eller tjenester er så store at ikke mottakeren før eller senere kan forventes å yte noe av tilsvarende verdi, og denne forventningen har en egenverdi, som en slags forsikringsordning. Venner med et noenlunde likeverdige, men helst forskjelligartet ressursgrunnlag inngår i en symbiose der det viktigste ikke alltid er å få noe tilbake fra den annen part, men snarere å ha noe til gode. Det å ta imot en gave eller en tjeneste kan i seg selv være en symbolsk ytelse, fordi det gir den annen part trygghet og bekreftelse. Forpliktelsen mellom vennene er egalitær, idet de hjelper og støtter hverandre i en internt maktfri relasjon. Minstekravet for å delta i denne relasjonen er jevnbyrdighet, da den ene partens vedvarende avhengighet av den annen forandrer relasjonen fra en symmetrisk og egalitær til en asymmetrisk og hierarkisk relasjon, et patron-klient-forhold.

Vennskapet har en moralsk og emosjonell basis. Samtidig har vennskapet en instrumentell funksjon, ikke bare i det politiske liv, men på alle samfunnsområder. I det ideelle vennskapet er det ikke nødvendig å minne sine venner om deres forpliktelser, da de straks vil stille seg til disposisjon på eget initiativ. I det virkelige liv trenger gjerne vennene et hint. Problemstillingen opptok Cicero i høy grad og var et gjennomgangstema i hans taler, brev og bøker. I Marcus Ciceros *De amicitia* (*Om vennskapet*) fordømte han det kyniske og instrumentelle i politikeres vennsforbindelser. Nytteaspektet fremheves imidlertid i broren Quintus Ciceros *Commentariolum petitionis* (heretter kalt *Valgkamp-håndboken*) som noe positivt. Brevets autentisitet har vært trukket i tvil, men det hersker stort sett enighet om at forfatteren i alle fall er meget godt informert om samfunnsforholdene på Ciceros tid.²⁴⁴ Ettersom brevet systematiserer det vi ellers vet om Ciceros valgkamp, og ikke er i strid med andre deler av kildematerialet, vil jeg derfor bruke det som om det var autentisk. Cicero fulgte i praksis Quintus' råd om å minne sine venner på deres forpliktelser, både under selve valgkampen og senere. I det moralske skriftet får vi imidlertid vite at det er en forkastelig gruppe mennesker som hele tiden minner sine venner på hvilke tjenester de har gjort dem.²⁴⁵ Man skal heller ikke føre nøye regnskap med tjenester og gjentjenester.²⁴⁶ Dette illustrerer tydelig vennskapets dobbeltkarakter. I

²⁴³ Se de følgende kapitler.

²⁴⁴ Laser 2001, 3–8. OCD 1996, 373–374; Morstein-Marx 1998, 260–261. Se forøvrig side 21–22.

²⁴⁵ Cic. *Amic.* 20.71.

²⁴⁶ Cic. *Amic.* 16.58.

tillegg til den rent følelsesmessige gratifikasjon i vennskapet går det klart frem i Ciceros' *De Amicitia* at det åpenbart også kunne være svært nyttig å ha f.eks. en Scipio Africanus som venn. Denne nytteverdien er uproblematisk så lenge den ikke er hovedmotivasjonen for vennskapet, og så lenge man ikke løfter sine venner opp til høyder de ikke er kvalifisert for:

Man skal hjelpe sine venner så mye man kan, men ikke mer enn den man holder av og forsøker å hjelpe, er i stand til å ta imot. Hvor fremragende et menneske man enn er, kan man dog likevel ikke hjelpe alle sine venner og slektninger frem til de høyeste stillinger i samfunnet: Scipio var nok i stand til å få Publius Rupilius valgt til konsul, men ikke hans bror Lucius; og selv om man *kan* prestere hva som helst, skal man være oppmerksom overfor hva ens venner er i stand til å ta imot.²⁴⁷

Hvilken form for hjelp kunne en mektig venn som Scipio yte til en kandidat? I tillegg til de tjenestene vi allerede har drøftet, nemlig tildeling av offisersstillinger i hæren, invitasjon til å tale på *contiones* og anbefalingsbrev, var et slikt vennskap et aktivum i seg selv for en kandidat. I *Valgkamphåndboken* fremheves viktigheten av å ikke bare ha, men også vise frem sin omfattende vennekkrets, som spente over hele det sosiale spektrum i det romerske samfunnet:

[...] sørg for at man får rede på hvor mange venner du har i alle deler av samfunnet. Du har nemlig på din side noe som få «nye menn» har hatt: alle skatteforpakterne, nesten hele ridderklassen, mange municipier som er knyttet til deg personlig, mange personer fra forskjellige samfunnslag, som du har forsvart i retten, mange collegier, og for øvrig en stor mengde ungdommer, som har sluttet seg til deg for å studere talekunst, og et stort antall venner som daglig oppvarter deg. Hold alle disse samlet omkring deg og sørg for å gjøre det klart, med påminnelser og anmodinger, at det ikke vil komme en bedre anledning for dem som står i takknemlighetsgjeld til deg, til å gjøre gjengjeld, eller for dem som er velvillig innstilt mot deg, til å gjøre deg takk skyldig. Sympati fra adelens side og spesielt fra tidligere konsulere er også noe som synes å være en støtte for en nykommer i politikken. Der man ønsker å få innpass hos menn med posisjon, er det en fordel at nettopp de som innehar denne posisjonen, anser deg verdig til den.²⁴⁸

I kildeavsnittet ovenfor er det tydelig at venner eller patroner høyere oppe i det sosiale hierarki har stor betydning, ikke bare på grunn av at de kan bruke sin innflytelse til beste for Cicero, men også fordi deres støtte sender et signal til velgere om at Cicero er «kvalitetsstemplet» av Romas fremste menn. Disse har allerede blitt vist velgernes tillit, og en stemme til Cicero ville derfor representere kontinuitet og trygghet. Jeg tror ikke at det er tilfeldig at Quintus unnlot å omtale denne gruppen som venner, men isteden rådet Cicero til å sende venner til dem for å tale hans sak. I en mindre nøktern kontekst ville han trolig omtalt dem som venner. Hvis man overhodet var på talefot, var man «venn» i det romerske samfunn. Men her er det tydelig at ens egentlige venner er de aktive valgkampmedarbeiderne, mens mektigere menn, beleiret av de forskjellige kandidatene og deres talsmenn året rundt, opptrer mer reservert, kanskje i særlig grad overfor en oppkomling som Cicero.

Bildet Quintus entusiastisk tegner av brorens mange forbindelser, bekreftes i Marcus Ciceros egne skrifter og av hans karriere forøvrig. I tillegg til mange venner blant *publicani* (skatteforpakterne blant *equites*), *equites*, og andre velstående og innflytelsesrike borgere,

²⁴⁷ Cic. *Amic.* 20.73.

²⁴⁸ Cic. *Comment.* 3–4.

har han en mer udifferensiert masse av venner som stadig oppvarter ham. I denne siste gruppen finner vi hans klienter.

Patron

Da patronasje er grundig behandlet i forrige kapittel, vil jeg her bare kort gjøre rede for det som karakteriserer patron-klient-relasjonen vis-à-vis de andre relasjonene i «firspannet». I rollen som patron utveksler deltakeren personlige gaver og tjenester i egenskap av beskytter for sin klient. Tjenestene patronen får tilbake, er mindreverdige i forhold til det han selv kan gi eller har gitt klienten, fordi tjenestene patronen gir, er mer verdifulle for klienten enn klientens gjenytelser er for patronen. Dette skyldes den manglende likevekten i partenes makt, og forsterkes av at det er patronen som avgjør «vekslingskursen», evalueringen av ytelsene i forhold til hverandre. Distribusjonsformen er derfor asymmetrisk. Klienten vil være i en posisjon der han aldri kan betale seg ut av sin takknemlighetsgjeld, da hans betalingsmidler ikke har så stor betydning for patronen, mens ytelsene han har fått fra patronen, eller beskyttelsen patronen har lovet å gi, er helt avgjørende for klienten. Denne permanente ubalansen kan bare utlignes dersom klienten i en krisesituasjon er i stand til å gi avgjørende hjelp til sin patron, men selv da er det opp til den mektigste parten å definere betingelsene. Klienten forblir klient, og hans betydelige økning i kredittverdighet i forhold til patronen gjør ham ikke automatisk til en likeverdig venn.

Tjenesteyting er gjevere enn ren veldedighet, da det gir større status å være i stand til å hjelpe noen i en tvist eller overfor øvrighetspersoner enn å bistå dem økonomisk. Det første krever ferdighet og personlig innsats, mens det siste bare krever at man åpner sin pengepung. Cicero var bekymret for at pengegaver til trengende kunne øde hans ressurser, men det er også tydelig at det mer ærefulle i å gjøre tjenester ikke bare var knyttet til at det demonstrerte patronens ferdigheter og innflytelse, men også at det helst var mer velstående borgere som kom i rettslige konflikter og forhandlet med øvrighetspersoner.²⁴⁹ Til tross for Ciceros råd om å hjelpe gode og takknemlige menn, fremfor velstående og utakknemlige menn, som anså det som verre enn døden å bli kalt klienter eller akseptere en patron²⁵⁰, konstaterte han at de fleste foretrakk å hjelpe denne klassen. Den pragmatiske moralisten Cicero endte også her opp med et kompromiss: Vi bør hjelpe menn av alle klasser, så lenge de er «gode» menn.²⁵¹ Derfor er også pengegaver stundom på sin plass:

Det kan altså ikke være tvil om at den velgjørenhet som består i personlige anstrengelser, er finere, har en større virkekrets og kan gagne flere. Men stundom er også pengegaver på sin plass, og en slik form for velgjerninger er ikke helt å avvise; vi må ofte skjenke av vår formue til verdige trengende, men vi må gjøre det med omtanke og måtehold.²⁵²

Ciceros økonomiske kapital var i den romerske elitens øyne beskjeden. Han foretrakk derfor personlig patronasje, som var en langt mindre kostbar form for sjenerøsitet enn stormannens råflotthet.

²⁴⁹ Cic. *Off.* 2.14–15.

²⁵⁰ Cic. *Off.* 2. 20. 69–71.

²⁵¹ Cic. *Off.* 2.20.71.

²⁵² Cic. *Off.* 2.15.54.

Stormann

I rollen som stormann²⁵³ gir deltakeren gaver til store deler av eller hele befolkningen under ett. I stormannsrollen vil deltakeren normalt få befolkningens respekt og kanskje også deres politiske støtte, men hans relasjon til mottakerne er ikke eksklusiv slik som i forholdet han ideelt har til sine klienter. Den rike deltakeren som velger å legge vekt på rollen som stormann, innfrir en forventning i befolkningen om at de rike skal være sjenerøse overfor sine medborgere, og oppfyller dermed en sosial konvensjon. Det er alminnelig høflighet «å takke for maten» ved å gi støtte til verten. Problemet er imidlertid at også hans konkurrenter kan reise slike og lignende krav. Ikke alle kan vinne – velgerne må foreta en totalvurdering av kandidatene. Den popularitet, respekt og takknemlighet deltakerne genererer i stormannsrollen, veies ikke bare opp mot andre konkurrenters sjenerøsitet, men blir også vurdert i forhold til konkurrentenes bruk av politikerrollen. Statsmannskunst kan kompensere for manglende utnyttelse av stormannsrollen, men det er eksepsjonelt å klatre til topps i embetshierarkiet uten å ha gitt noen form for offentlig underholdning. Dette er et tegn på at man innehar særlige kvaliteter. Cicero vil gjerne bli assosiert med denne gruppen:

Lucius Philippus, Quintus' sønn, en begavet og meget ansett mann, roste seg stadig av at han hadde gjennomført hele sin strålende karriere uten å ha foretatt noen slags gaveutdelinger til folket. Det samme påberopte Cotta og Curio seg. Jeg må også til en viss grad kunne få rose meg på samme måte. For i betraktning av at jeg ved enstemmig valg oppnådde mine høye embeter så tidlig som loven tillot – noe som ikke falt i de nevnte menns lodd – var de utgiftene jeg hadde som edil, helt bagatellmessige.²⁵⁴

Gjennom stormannsrollen utførte deltakerne i den politiske konkurransen viktige infrastrukturelle, kulturelle og til dels sosiale oppgaver med utilstrekkelige bidrag fra statskassen:

Den beste form for utgifter er den som går med til å få i stand murer, skipsverft, havner, vannledninger og alt annet som er til gagn for staten i dens helhet. Selv om gaver som straks blir gitt mottakeren i hende, fremkaller øyeblikkelig popularitet, så vekker gaver av den nevnte sort større takknemlighet i det lange løp. Jeg vil av hensyn til Pompeius være forsiktig med å kritisere bygging av teatre, søyleganger og nye templer; men de største filosofene godkjenner ikke slikt.²⁵⁵

Det var imidlertid ikke fritt frem for den enkelte å «kjøpe» popularitet på denne måten. Stormannsdistribusjonen var strengt regulert for å unngå at konkurransen ble for kostbar, og at bare de rikeste i senatseliten nådde statens høyeste embeter. Selv om deltakerne supplerte med private midler, og dermed investerte i sin æreskapital, gjorde de dette i en offisiell kapasitet, som embetsmenn eller senatorer. Dersom man ønsket å distribuere private midler utenom embetene som ga anledning til det, kunne man feire en avdød

²⁵³ Marshall Salins «big-man», som konkurrerer med andre «big-men» i å distribuere mest mulig til samfunnet i bytte for innflytelse og respekt. I dette mobiliserer han også sine klienters ressurser, som til gjengjeld får hans særskilte beskyttelse. Denne beskyttelsen øker i verdi parallelt med stormannens styrkede posisjon i samfunnet. Er han ikke i stand til å distribuere til målgruppen (det større samfunn), er han heller ikke i stand til å beskytte kjernegruppen (klientene), og omvendt.

²⁵⁴ Cic. *Off.* 2.17.59.

²⁵⁵ Cic. *Off.* 2.17. 60.

slektning ved å gi en gladiatorforestilling til hans ære, forutsatt at man tilhørte den politiske klassen. Dette ble utnyttet av Cæsar, som i 69 f.Kr. markerte sin avdøde tantes bortgang med en spektakulær gladiatorforestilling. Det var uvanlig nok å hedre en kvinnelig slektning på denne måten, og handlingen kunne kanskje demonstrere Cæsars varme hjertelag og familiefølelse. Tanten hadde imidlertid allerede vært død i 14 år, og markeringen var åpenbart politisk motivert. Uten et slikt alibi risikerte man å bli tiltalt for korrupsjon, og grensen mellom sjenerøsitet og regulært stemmekjøp var ikke alltid lett å trekke. Ciceros ambivalente holdning til denne formen for sjenerøsitet bør tas som en advarsel mot for det første å måle et alminnelig politisk-sosialt fenomen etter en moralsk målestokk, og for det andre å forutsette at denne målestokken var absolutt. Som moralist skriver han nemlig:

De som gir, kan stort sett deles i de to grupper: de råflotte og de gavmilde. Råflotte er de som bruker svære summer på å få i stand folkefester, matutdelinger, gladiatorkamper, teater- og sirkusforestillinger, altså slikt som det i høyden setter seg et kortvarig minne ved. Gavmilde derimot er de som tar av sin formue for å løskjøpe folk som er falt i røverhender, for å betale sine venners gjeld, eller for å skaffe deres døtre medgift, eller for å hjelpe dem til selv å skaffe seg formue eller øke den de har.²⁵⁶

Tonen er en helt annen når han skulle forsvare den meget sjenerøse, og kanskje litt for sjenerøse, Murena mot anklagene om korrupsjon i forbindelse med konsulvalgene for år 62 f.Kr.:

Når har det vært et tidspunkt, enten i vår tid eller i våre forfedres, hvor det ikke har vært den innstillingen – enten det skal kalles stemmekjøp eller rundhåndet gavmildhet – at man utdelte plasser både i sirkus og til gladiatorkamper på Forum til venner og folk fra valgkretsen? Det var nå engang de belønninger og fordeler fattige mennesker fikk av sine venner i kretsen, etter gammel skikk.²⁵⁷

Cicero ville ikke ha noe av at korrupsjon skulle defineres så vidt at det romerske folk ble skadelidende:

La være med å berøve det jevne romerske folk sin fornøyelse ved lekene, gladiatorkampene, festmåltidene – alt sammen noe våre forfedre har funnet på; og la også være med å frata kandidatene den velvillige gavmildhet, som snarere markerer rundhåndethet enn bestikkelse.²⁵⁸

Stormannsdistribusjonen var så viktig for kandidatens sjanser i kampen om konsulatet at edilembetene var svært ettertraktede, til tross for at edilene hadde lite politisk makt og embetet ikke var en obligatorisk del av *cursus honorum*, ærens vei. Vinnerne kunne bli anklaget for korrupsjon av taperne, slik Plancius ble anklaget av sin uheldige konkurrent Laterensis i år 54 f.Kr. Grunnen til at Cicero publiserte denne forsvarstalen, på vegne av en temmelig ubetydelig politisk begavelse som Plancius, var trolig den samme som brakte Plancius edilembetet. Plancius var Ciceros velgjører og beskytter da Cicero måtte flykte fra Clodius, og Plancius nøt godt av den velviljen Cicero ble møtt med etter å ha blitt hjemkalt fra eksil med senatets, triumvirenes og centurieforsamlingens støtte i 57.

²⁵⁶ Cic. *Off.* 2.16.55.

²⁵⁷ Cic. *Mur.* 72.

²⁵⁸ Cic. *Mur.* 77.

Cicero gjorde det innledningsvis klart at det ikke først og fremst var kvalifikasjonene det kom an på i valget til edilembetet. Patrisieren Laterensis' mange gode øvrige egenskaper var derfor ikke særlig relevante i edilvalgkampen. Dersom Laterensis virkelig var den beste mannen, var det likevel ingen selvfølge at han skulle vinne valgkampen:

Tror du for alvor at folket med sitt valg av embetsmenn gir en rettferdig bedømmelse av kandidatenes verdi? Det hender vel av og til, og man skulle ønske at det alltid var tilfelle. Men skal man se sannheten i øynene, skjer det kun ytterst sjelden, og de enkelte tilfeller hvor det skjer, dreier det seg vanligvis om de embetene som etter folkets mening er avgjørende for dets eget ve og vel. Men ved valgene av de mindre viktige embetsmennene vinnes seieren ved flittig beiling til folket gunst, og ikke ved de fortrinn vi anerkjenner hos deg, Laterensis.²⁵⁹ Folket feller ikke noen dom på valgforsamlingen over kandidatens kvaliteter; nei, som oftest lar det seg lede av popularitet, og det lar seg påvirke av bedende ord og kærer dem som har beilet mest iherdig til det; og er det overhodet tale om at folket dømmer, så er ikke denne dommen et resultat av skarpsyn og innsikt, men for det meste av impulser, stahet og dumdristige innfall. Folket er nemlig fremmed for overveielser, fornuft, vurderingsevne og forsiktighet, og alle fornuftige mennesker har ment at man alltid bør adlyde, men ikke alltid bifalle, folkets vilje.²⁶⁰

Laterensis var ikke omhyggelig nok med å samle stemmer, ifølge Cicero. Man var nødt til å være tålmodig og kjempe om popularitet, dersom man ønsket å vinne embeter fra dem:

[...] vi som blir kastet rundt på folkemeningens stormfulle bølger, må tålmodig finne oss i folkets vilje, vinne den tilbake når den har fjernet seg fra oss, holde fast ved den når vi har vunnet den, og roe den ned når den er opprørt.²⁶¹

Laterensis fant det uforståelig at en sønn av en ridder skulle gå forbi en kandidat fra nobileteten. Laterensis ble imidlertid ikke bare forbigått av Plancius, men også av to andre riddere, som igjen ble forbigått av Plancius. Laterensis hadde vært for trygg på at edilembetet var «hans» i kraft av hans familie og hans forbindelser, og hadde ikke nedverdiget seg til å drive valgkamp, dersom vi skal tro Cicero. Fedrelandets far, den forhenværende konsulen og fremtredende senatoren, som selv var en «ny mann» (*homo novus*), hadde naturligvis lite til overs for Laterensis' argument. Han tvilte imidlertid ikke på at alle de som dyrket nobileteten, og var fascinert av Laterensis anemasker og imponerende titler, støttet ham. Sympati for nobileteten var likevel ikke nok til å vinne et valg:

Hvis da velgerne som elsker nobileteten, er mindre tallrike enn du gjerne skulle ønske, er dermed min klient å klandre for det?²⁶²

Laterensis syntes også det var for galt at Plancus var sønn av en skatteoppkrever, når det allerede var ille nok at faren tilhørte ridderklassen. Cicero, som alltid ville fremstille seg som denne gruppens beste venn, stiller seg undrende til at dette overhodet er et argument, da støtte fra disse hedersmenn, ridderklassens pryd, hadde stor betydning ved valgene. Ciceros egen innsats, ut ifra takknemlighet for hva Plancius hadde gjort for ham under

²⁵⁹ Cic. *Planc.* 7.

²⁶⁰ Cic. *Planc.* 9.

²⁶¹ Cic. *Planc.* 11.

²⁶² Cic. *Planc.* 18.

eksilet, samt Pompeius' innflytelse, var også faktorer som hjalp hans kandidatur.²⁶³ Cicero opptrådte ifølge seg selv praktisk talt som Plancius' klient:

Min egen metode for å kapre stemmer var slik at det så ut som jeg drev valgkamp for ham, ikke fordi han var min venn eller min nabo og heller ikke fordi jeg hadde stått hans far meget nær, men snarere fordi han på en måte var min redningsmann. Det var ikke min personlige innflytelse, men årsaken til min bønn om støtte, som vant borgernes hjerte.²⁶⁴

Ikke alle kandidatene fikk en så kraftig appell fra sine høyerestående venner, og det har trolig gjort inntrykk på velgerne at en forhenværende konsul og høyt profilert senator anbefalte nykommeren Plancius som en plikt (*officium*), og ikke som en velgjerning (*beneficium*). Cicero forutsatte i alle fall at dette var uvanlig og en stor ære for Plancius.

Da Cicero gikk over fra å diskutere Plancius' moralske kvaliteter, popularitet, storsinn og iherdige valgkamp til å diskutere hans ferdigheter som statsmann, fikk han større problemer med å lyde overbevisende. Men så konkluderte han også med at det ikke var stor statsmannskunst som ble krevd av edilene. Det vi ser etter hos en kandidat, er mandighet, ærlighet og ubestikkelighet, ikke en velsmurt tunge, profesjonelle ferdigheter eller dyp kunnskap, sier Cicero. Det er slik det romerske folket velger sine magistrater:

Hvis kandidatene [i tillegg til de moralske kvalitetene] har en eller annen form for ekspertise, er folket vel fornøyd, hvis ikke holder det lenge med karakterfasthet og ærlighet.²⁶⁵

Cicero ville neppe argumentert slik hvis Plancius faktisk hadde annet enn moralske kvaliteter å skilte med. Innledningsvis i forsvarstalen for Plancius slo han imidlertid fast at kvalifikasjoner ikke var avgjørende i valg til et lavere embete som ediliteten, en viktig distinksjon for en forståelse av det litt for generelle utsagnet ovenfor. Dersom Plancius hadde vært anklaget for korrupsjon i forbindelse med valg til preturet, med ansvar for rettspleie, rett til å sammenkalle senat og folkeforsamlinger, ville Ciceros utsagn i beste fall blitt møtt med lattermild overbærenhet. Selv om ikke alle personene som fylte de høyere embetene, var like dyktige i sin embetsutøvelse, var forventningene til embetsmennene klare, og hadde stor betydning for en kandidats samlede oppslutning ved valgurnene. Dyktighet, handlekraft, rettferdighet og folkevennlighet var sentrale statsmannsdyder som i tillegg til stormannens sjenerøsitet skapte vinnerne på den politiske arena. Mens det ifølge Cicero ikke var så nøye hvem som var ediler og organiserte lekene, var det meget viktig hvem som besatt tribunatet. Laterensis hadde droppet sitt kandidatur til tribunatet for å unngå å avlegge ed på å være lojal mot Cæsars populære jordreform vedtatt i 59 f.Kr. av tribeforsamlingen. Denne taktikken hadde verken imponert Cæsars argeste motstandere eller folket, som nøt godt av Cæsars reformer. Cicero gikk ut ifra at tilhengerne av jordreformen straffet Laterensis ved valgurnene.²⁶⁶

Selv om stormannsrollen ble utøvd av statens valgte embetsmenn, kan vi likevel trekke et klart skille mellom disse to virkefeltene. Stormannens distribusjon foregikk med elitens økonomiske ressurser og på deres egne premisser, med folket som tilskuere snarere enn deltakere. Politikerens distribusjon, som vi skal komme nærmere inn på nedenfor, var

²⁶³ Cic. *Planc.* 24.

²⁶⁴ Cic. *Planc.* 25.

²⁶⁵ Cic. *Planc.* 62.

²⁶⁶ Cic. *Planc.* 52–53.

imidlertid kommunal, idet han disponerte fellesskapets ressurser eller sine egne personlige egenskaper etter fellesskapets regler og, i alle fall nominelt, til fellesskapets beste.

Cæsars byggeprosjekter like bak Forum Romanum og på Marsmarken faller klart innenfor stormannsrollen, men ga ham samtidig muligheten til å spille de andre rollene. Dette grensetilfellet illustrerer tydelig både forskjellene og samspillet mellom hestene i de mektiges firspann. 1. oktober i år 54 f.Kr. skrev Cicero til Atticus:

Så Cæsars venner, det vil si Oppius og meg selv (sprekk av ergrelse om du vil), har regnet det for ingenting å bruke 60 millioner sestertser på det arbeidet du pleide å være så entusiastisk for, nemlig å utvide Forum og strekke det helt til Libertas-tempelet. Vi kunne ikke få eierne til å godta en mindre sum. Vi kommer til å skape noe virkelig ærefullt. Når det gjelder Campus Martius, kommer vi til å bygge marmorkledde avlukker for tribeforsamlingen og omgi den med en høy søylegang [...].²⁶⁷

Et viktigere spørsmål for oss enn hva Cicero fikk ut av å hjelpe Romas nest mektigste mann med dette prosjektet, er hva Cæsar selv fikk ut av det, eller kunne vente seg å få ut av det. På Cæsars forum kan vi ennå se mange rom til små butikker, og det er sannsynlig at det nye Forums funksjon, utenom å skape en ramme rundt tempelet for Cæsars «stammor» Venus, var å gi plass til næringsvirksomhet det ikke lenger var plass til på Forum Romanum, stadig mer tettepakket med monumenter som denne plassen etter hvert var blitt. Hvordan dette var tenkt regulert i praksis, vet vi ikke, og prosjektet ble først ferdigstilt av adoptivsonnen. Men vi kan tenke oss at næringsdrivende som nøt godt av den nye markedsplassen, og eventuelt fikk benytte seg av de små butikklokalene, ville føle takknemlighet til Cæsar. Det samme kan sies om de frie arbeiderne som fikk langvarige engasjement i forbindelse med rivingen og byggingen på plassen.

Det primære formålet var likevel ikke å favorisere enkeltpersoner. Det fantes langt rimeligere måter å gjøre det på. Prosjektet skulle skape rom til en bestemt gruppe i samfunnet, nemlig handelsmennene. Det skulle også tjene til offentlige formål, og måtte dermed innvies med romernes sedvanlige religiøse seremoniell. Og selv om handelsstanden ble tilgodesett, er det ingen grunn til å tro at de handlende følte seg forbigått. Dette må karakteriseres som noe mer enn bare interessepolitikk, noe mer enn favorisering og noe mer enn bare patronasje. Prosjektet går fullstendig på tvers av våre vante skiller mellom privat og offentlig. Det er også klart at den oppslutningen Cæsar forventet som en følge av tiltaket, ikke først og fremst var en økning i hans klientell. Gevinsten i stemmer ville være langt større enn det antall personer som valgte å se på seg selv som spesielt favoriserte. Når borgerne benyttet seg av Cæsars Saeptia på Marsmarken under avstemninger i folkeforsamlingene, ville de ikke kunne unngå å være klar over hvor de var, og hvorfor de ventet i skyggen og ikke i den brennende solen. De kunne heller ikke unngå å tenke over at Cæsar hadde brukt utelukkende sine egne (og venners) penger for å finansiere noe som det var i folkets interesse ble bygget. Cæsar forventet trolig at dette ville få utslag i folkeforsamlingens beslutninger.

²⁶⁷ Cic. *Att.* 4.16.

Politiker

I rollen som politiker stilte deltakeren sin innsats og sine lederegenskaper til disposisjon for bystaten på den politiske arena, og hans ytelser var politikk i snever forstand: sivil og militær ledelse, politiske reformer og distribusjon av statens ressurser. Politikeren gjorde krav på medborgernes respekt og forventet å bli belønnet for sin innsats, i form av videre støtte i den politiske konkurransen eller en hederstittel. I denne formelle relasjonen mellom politiker og borger kunne han imidlertid i enda mindre grad enn i stormannsrollen stille et moralsk krav om motytelser. Politikeren skulle fylle visse funksjoner og innfri ulike forventninger, men utover dette hadde han ikke andre forpliktelser enn de han selv hadde skapt gjennom sin politiske profil eller sitt «program». Politikerrollen var heller ikke den samme på hvert enkelt trinn i karrieren, og ulike kandidater vektla forskjellige sider ved rollen. Kvestorer, ediler, tribuner, pretorer og konsuler ble ikke møtt med de samme forventningene, og ble heller ikke valgt av de samme folkeforsamlingene med like stor konkurranse. I Ciceros forsvarstale for Murena får vi en gjennomgang av både Murena og hans anklagers, Servius Sulpicius', politiske karriere. Cicero ville demonstrere for juryen hvorfor Murena simpelthen var den sterkeste kandidaten til konsulatet, og ikke trengte å ty til korrupsjon. Hvorvidt Murena faktisk hadde de kvalitetene som Cicero tillam, er mindre interessant i denne sammenheng. I talen appellerte han til jurymedlemmenes forventninger om hvordan en politiker skulle oppføre seg, og det er i disse forventningene vi finner spillets logikk. Cicero innrømmet imidlertid at de startet på likt fra det laveste embetet, kvesturet. Murena fikk en stille og fredelig provins, mens Sulpicius fikk Ostia, som ifølge Cicero pleide å skaffe sin kvestor mer bryderi enn popularitet. Ingen av dem fikk altså utmerket seg i løpet av embetsåret.²⁶⁸

I talen for Plancius understreket han at kvestorenes innsats ikke akkurat var fremst i folkets bevissthet, eller at den dyktige kvestors navn var på alles lepper. I en herlig blanding av selvironi og selvros fortalte han om hvor stolt han vendte tilbake fra Sicilia etter kvesturet:

Jeg trodde at mitt kvestur var det eneste konversasjonsemnet i Roma. Jeg hadde sendt en enorm mengde korn til Roma på en tid da prisene var svært høye; den alminnelige mening var at jeg var høflig overfor finansmennene, rettferdig overfor handelsfolkene, forekommende overfor byborgerne, uegennyttig overfor forbundsfellene, og at jeg ikke sparte meg selv i utførelsen av mine offisielle plikter. Sicilianerne planlagte å gi meg unike æresbevisninger, så jeg forlot provinsen i håp om at det romerske folk spontant ville legge alle sine embeter for mine føtter.²⁶⁹

I stedet ble han spurt om hvor lenge han hadde vært borte, og hvor han hadde vært. Det romerske folkets øyne var langt bedre enn deres ører, var den lærdom Cicero trakk ut av skuffelsen.²⁷⁰

I tiden etter kvesturet viet Sulpicius seg til den sivile virksomheten som juridisk konsulent, mens Murena høstet militær erfaring og ære som del av Lucullus' stab i Asia. Cicero hadde selv bygget opp sin karriere primært på et sivilt grunnlag, men da som advokat, ikke juridisk konsulent. Sulpicius kjæler for den juridiske vitenskapen som om

²⁶⁸ Cic. *Mur.* 18.

²⁶⁹ Cic. *Planc.* 64.

²⁷⁰ Cic. *Planc.* 66.

den var hans lille datter, skriver Cicero, og gjør ham det klart at det ikke er store ting han dermed bedriver. For det første er faget ubetydelig og stort sett begrenset til stavemåter og flisespikkeri. For det andre er den ærefrykt juraen en gang avtvang befolkningen, for lengst forsvunnet, da funksjonæren Gnaeus Flavius, under stenderkampene, offentliggjorde kalenderen over tillatte dager for prosess. Juristene svarte med å utvikle uhyre kompliserte prosessformularer. Også disse ble imidlertid systematisert og publisert, og det kom for dagen at de var blottet for sunn fornuft.²⁷¹ Etter en rekke underholdende eksempler på tåpelige juridiske ord og vendinger avslutter Cicero med en sveipende dom over Sulpicius' innbilte fortrinn:

Nei, som jeg allerede har sagt, din profesjon har aldri kunnet gjøre krav på konsulatet; den består jo fullstendig av oppdiktede og fingerte saker. Enda mindre har den krav på popularitet, for en hjelp som står åpen for enhver og er like tilgjengelig for meg som for min motpart, den kan jo aldri gi anledning til noen særlig takknemlighet [...] Ja, selv jeg, som har hendene fulle, kan, hvis dere hisser meg opp, i løpet av tre dager kalle meg utlært jurist. For i de sakene som dreier seg om fortolkning av en lovtekst, er alt nedfelt skriftlig, men det er likevel ikke skrevet så presist at jeg ikke kan tilføye «hvorum saken dreier seg».²⁷²

Øverst på listen over kvalifikasjoner til konsulatet setter Cicero i sakens anledning militære ferdigheter, tett fulgt av veltalenhet, som han selv var berømt for:

Størst anseelse tilfaller dem med de militære utmerkelsene, for i virkeligheten mener vi jo at alt det som utgjør vårt imperium og vårt politiske system, forsvarer og opprettholdes av dem [...] Som nummer to i betydning og anseelse kommer det oratoriske talent, som ofte har vært avgjørende når det skulle velges konsul: evnen til å holde en tale og med kloke ord påvirke stemningen hos senat og folk og hos dem som skal dømme i en sak.²⁷³

Andre fortrinn enn generalens og talerens, nemlig rettferdighetssans, ære, beskjedenhets og selvkontroll, er selvsagt viktige, men disse kan tilhøre hvem som helst og leder ikke i seg selv frem til embeter og makt.²⁷⁴ Begge konkurrentene hoppet over de valgfrie embetene, ediliteten og tribunatet, og ble valgt direkte til preturet. Anklagerne mente det var mistenkelig at Murena ble foretrukket til konsulatet, når Sulpicius var den første som vant tilstrekkelig antall centurier til preturet. I tillegg til generelle betraktninger om folkeforsamlingens uforutsigbarhet og det urimelige i å forlange at de alltid skal stemme likt, pekte Cicero igjen på forskjellene mellom de to kandidatenes innsats som en sannsynlig årsak:

Men hvis jeg skulle gi en forklaring, så var det to ting som Murena savnet sterkt i sin valgkamp for preturet, men som begge støttet ham kraftig da det gjaldt konsulatet: Den ene var forventningen om offentlige fester, som var vokst både på grunn av visse rykter og de politiske samtaler hans motkandidater førte; den annen var at alle de folkene som i provinsen Asia og i hele hans tid som legat hadde vært vitne til hans gavmildhet og dyktighet, ikke var vendt hjem til Roma ennå. Begge disse tingene holdt skjebnen i beredskap til ham til konsulatvalgkampen.²⁷⁵

Jeg vil spørre deg om du synes det er en liten hjelp og assistanse i kampen om konsulatet å ha soldatenes sympati: Dels har den i seg selv en veldig vekt i kraft både av deres mengde og

²⁷¹ Cic. *Mur.* 22–27.

²⁷² Cic. *Mur.* 28.

²⁷³ Cic. *Mur.* 24.

²⁷⁴ Cic. *Mur.* 30.

²⁷⁵ Cic. *Mur.* 37.

av den innflytelse de øver på sine familier. Dels har den, i form av den særlige soldatagitasjon, stor innflytelse på romerfolket som helhet, når det dreier seg om valg til konsulatet. Det er jo de øverstkommanderende som velges ved konsular-comitiene, og ikke ordfortolkere. Derfor har følgende anbefaling stor vekt: «Jeg var såret, og han ga meg livet tilbake og sjenket meg del i krigsbyttet. Med ham i spissen inntok vi fiendens leir, gikk frem til kamp; aldri har han lagt større byrder på sine menn enn han selv tok på seg; det følger lykke med ham, så tapper som han er.» Hvilken virkning tror du slike uttalelser har på folks meninger og holdninger? [...] Men skulle du likevel anse disse fordelene, vektige som de er, for ubetydelige, og sette bybefolkningens støtte høyere enn soldatenes agitasjon, må du tross alt ikke undervurdere de utsøkte lekene han lot arrangere, eller de flotte teaterforestillingerne han lot oppføre [...] Valgforsamlingen består jo av jevne mennesker, det brede folket, slik å forstå at hvis folket faktisk har nytelse av festlekenes prakt, så er det ikke så underlig at denne prakt har gagnet Murenas forhold til folket.²⁷⁶

Cicero konkluderte med at Sulpicius uansett kom dårligst ut, selv om sivil aktivitet og militærtjeneste kunne sidestilles, slik anklagerne feilaktig forutsetter, og selv om det å gi flotte *ludi* gjennom stormannsrollen teller for det samme som å ikke gi noen i det hele tatt. Sulpicius var nemlig også uheldig med tildeling av myndighetsområdet under preturet. Når vi har trukket en del fra Ciceros skjønning av Murenas, og svartmaling av Sulpicius', respektive oppgaver, blir det fortsatt tilstrekkelig tilbake:

Murena fikk det embetsområdet (*provincia*) som vi alle sammen, dine gode venner, ønsket for deg, nemlig den sivile rettspleie: en stilling som skaffer sin innehaver mye ære, fordi det er viktige saker det dreier seg om, og hvor det er mulig å bli populær ved å tolke loven rimelig; og hvor den kloke pretor, som for eksempel min klient, unngår å fornærme noen ved sine upartiske avgjørelser, og sikrer seg velvilje ved å høre høflig etter. Det er en fortreffelig provins og særdeles velegnet som springbrett til konsulatet, når et ry for rettferdighet, ubestikkelighet og omgjengelighet avrundes med fornøyelsen ved de apollinske festene. Hvilket embetsområde fikk du? Den triste og motbydelige å behandle saker om underslag av offentlige midler: på den ene siden gråt og elendighet, på den andre siden anklagere og angivere, dommere som må trommes sammen, selv om de helst vil ha fri, og som må tvinges til å bli sittende, selv om de helst vil gå [...] Til sist prikken over i-en: Du ville ikke reise ut [som stattholder] og administrere en provins. Jeg kan ikke godt bebreide deg det som jeg for mitt eget vedkommende fant riktig å gjøre både som pretor og som konsul; men Murena skaffet seg likevel mange gode forbindelser ved sin provinsadministrasjon og fikk et veldig godt skussmål ut av det. På veien ut holdt han utskrivning i Umbria; den politiske situasjonen gav ham anledning til å være mild, og det benyttet han seg av til å knytte mange av de tribene til seg som består av umbriske municipier. I Gallia lyktes han med å få innkrevd beløp skatteoppkreverne ellers ville ha avskrevet, alt sammen med sin rettferdighetssans og interesserte medvirkning. I det samme tidsrommet var du i Roma, og jeg vet godt at du ga dine venner bistand; men prøv likevel å tenke over om ikke mange av vennenes engasjement pleier å kjølne overfor dem som kaster vrak på provinsadministrasjonen.²⁷⁷

Kandidatene var ifølge Cicero like verdige til konsulatet, men Murena var heldigere. Han mente imidlertid også at Sulpicius var underlegen i selve valgkampen, der Sulpicius istedenfor å samle stemmer samlet beviser mot Murena og ga inntrykk av allerede å ha tapt. Sulpicius gikk dessuten inn for en reform av avstemningssystemet i Comitia Centuriata. Reformen tok ikke sikte på å fjerne alle distinksjoner mellom klassene, slik

²⁷⁶ Cic. *Mur.* 38.

²⁷⁷ Cic. *Mur.* 41–42.

Cicero hevder, men å gå over til en tilfeldig avstemningsorden. De øverste centuriene fra ridderklassen og 1. klasse var neppe begeistret for forslaget:

Du forlangte at avstemningen skulle blandes, du ønsket avstemning om Manilius' lovforslag, du ville utviske forskjellene på innflytelse, sosial posisjon, de avgitte stemmer. Det finnes fortreffelige mennesker som nyter aktelse i sine hjemtrakter, og municipier, som ble forbitret over å se en mann som deg slåss for å fjerne alle forskjeller i posisjon og innflytelse.²⁷⁸

Ciceros trumfkort i forsvaret er imidlertid trusselen fra Catilina, som anklagerne nesten kunne sies å oppmuntre ved å så tvil om staten ville ha to konsulere til å overta når Ciceros konsulat var over. Rettssaken ble holdt i midten av november, to uker før de nye konsulene skulle tiltre, mens Catilina fortsatt hadde sin hær intakt. Dette kan selvsagt ha hatt stor betydning for utfallet av saken, og Murena fikk da også beholde sitt konsulat. Jurymedlemmene kan i en slik situasjon ha vurdert anklagen som et eksempel på Sulpicius' manglende statsmannskunst og manglende vilje til å prioritere statens interesser fremfor egne interesser.

De valgfrie embetene i romernes embetsstige, tribunatet og ediliteten, ble ikke fylt av noen av partene. Murena hadde imidlertid det hell at han som pretor fikk ansvaret for *ludi*, og dermed også fikk anledning til å spille stormannsrollen før han presenterte seg som kandidat til konsulatet. Både stormannens sjenerøsitet og politikerens statsmannskunst hadde hele det romerske folk som målgruppe, og begge virksomhetene skapte den popularitet som var nødvendig for å lykkes. Cicero selv lot seg heller ikke velge til folketribun, til tross for at dette tradisjonelt hadde vært et utgangspunkt for nye menn som ville skape seg et navn. Han hadde imidlertid lyktes med å etablere seg et image som en folkevennlig politiker på annet vis. Da han i år 66 talte på en *contio*, til fordel for tribunen Manilius' lovforslag om å gi Pompeius en omfattende militær kommando mot Mithridates, kommenterer han sin relativt lave profil slik:

Selv om jeg, borgere, alltid har følt den største glede ved å se et tallrikt fremmøte av dere, og selv om den tribune jeg står på, har forekommet meg å være den ærverdige plass når en embetsmann skal legge en sak frem for dere og i det hele tatt den ærefulleste talerstol, så har hittil ikke mitt ønske, men den plan for mitt liv jeg hadde lagt fra min første ungdom av, holdt meg borte fra denne adgang til berømmelse og ære, en adgang som alltid i særlig grad har stått åpen for de mest fremragende medborgere. For da jeg tidligere på grunn av min unge alder ikke våget å betre dette høyverdige sted og var av den overbevisning at her måtte man bare komme med det som var tankemessig fullkomment og grundig utarbeidet, så mente jeg at jeg heller burde vie min tid til å hjelpe mine venner i deres trengsler.²⁷⁹

Det kan synes bemerkelsesverdig at Cicero nådde det nest høyeste trinn i embetshierarkiet uten å ha holdt en eneste tale for folket, og forklaringen lå neppe i at han hadde vært for opptatt med å forsvare sine venner i retten. Ciceros tidlige karriere må snarere ses på bakgrunn av Sullas diktatur og ettervirkningene av de konstitusjonelle endringene han iverksatte. Mens Sulla fortsatt var diktator, forsvarte Cicero i 80 f.Kr. Roscius fra Ameria mot en økonomisk motivert anklage om fadermord, fremmet av en av Sullas medhjelpere. Forsvaret krevde åpenbart mot, noe Cicero gjorde et poeng av under rettssakene.

²⁷⁸ Cic. *Mur.* 47.

²⁷⁹ Cic. *Leg.Man.* 1.

Av disse grunner har jeg da optrådt som forsvarer, ikke utvalgt som mannen med de beste talegaver, men utskilt som den som har minst å risikere ved en tale, og ikke for at Sextus Roscius skal få et tilstrekkelig solidt forsvar, men for at han ikke helt og holdent skal bli latt i stikken.²⁸⁰

Cicero styrer i denne talen, til tross for en modig kritikk av Sulla-regimets håndlangere, en kurs mellom tilhengerne og motstanderne av den bestående orden, en gyllen middelvei han skulle komme til å holde seg på resten av livet. Etter at Sulla nedla sitt diktatur i 79 f.Kr., var Roma fortsatt preget av oppgjøret med marianerne, og ofrene for proskripsjonene var et potensielt revolusjonært element i samfunnet. Tribunatet var blitt forandret fra å være et springbrett for en politikers karriere til å bli en endestasjon, idet Sulla ikke bare hadde fratatt embetet dets rett til å fremme lovinitiativ, men også forbød tribuner å søke videre embeter og å få sete i senatet. Disse reformene ble stående til Pompeius og Crassus fikk dem fjernet, som konsuler i år 70 f.Kr. I denne perioden vil det være rimelig å anta at den politiske debatt i større grad ble ført i senatet, og på rettstribunene, enn på *contiones*.

Cicero fikk også demonstrert sin redelighet og evner som taler og administrator i sin anklage mot Verres i år 70 for provinsutsugelse i den samme provinsen som Cicero hadde tjent som kvestor i 75. Både Roscius-saken og Verres-saken var store offentlige begivenheter, rettstribunene var plassert under åpen himmel på Forum, og borgerne var interesserte tilskuere. I denne saken benyttet han også anledningen til å utfordre Sullas reformer, idet han advarte senatorene som satt i juryen om at gjeninnføringen av gracchernes juryordning, der senatorene var i mindretall, ville bli enda mer aktuell om senatorene frikjente sin standsfelle.²⁸¹ Cicero vant stort ry som rettstaler og fikk også mulighet til å profilere seg som politiker på Romas rettstribuner, selv om han ikke før i 66 talte for folket i et rent politisk møte, og da som nyvalgt pretor med ansvar for nettopp rettspleien.

Ennå mens han var konsul i 63, fremhevet han sin folkevennlige profil og sitt valg som en seier over de konservative i senatet. Dette kunne han til og med gjøre et poeng av i sin tale *mot* en jordreform:

Ettersom jeg er klar over at jeg er blitt valgt til konsul, ikke takket være innsatsen til innflytelsesrike menn eller noen få menns fremragende tjenester, men gjennom det romerske folkets enstemmige vedtak, på en slik måte at jeg med en stor majoritet ble foretrukket fremfor kandidater av den høyeste rang, hvordan, spør jeg dere, kan jeg unngå å opptre som en venn av folket, både mens jeg innehar dette embetet og resten av mitt liv?²⁸²

I en tale til fordel for Publius Sestius, som i egenskap av designert tribun og deretter tribun hadde arbeidet for Ciceros tilbakekallelse fra eksil i 57, hadde Cicero imidlertid forandret politisk farge for godt. Han leverte i februar år 56 en definisjon av *populares* og *optimates* som plasserte ham entydig i *optimatenes* leir:

De som her i vår stat har gitt seg i kast med politikk og søkt å komme frem i første rekke, har alltid vært av to slag: «folkelige» på den ene siden, og «optimater» eller «de beste» på den andre siden. De som i sin tale og handlinger søkte å innnynde seg hos det brede folk, kaltes *populares*, mens de som optrådte slik at deres grunnsetninger og hensikter måtte bli akseptert av de beste borgerne, kaltes *optimates*. Hvem er da «alle de beste borgere»? Ja, hvis det er antallet det spørres etter, da er det uendelig, for uten dem kunne vår stat ikke beholde sitt faste fundament: Det er for det første de ledende skikkelser i senatet, og videre dem som slutter seg til deres

²⁸⁰ Cic. *Rosc.* 5.

²⁸¹ Cic. *Verr.*

²⁸² Cic. *Leg.Agr.* 2.7.

lederskap; det er medlemmene av de to tallsterke stendene som senatet er åpent for, det er romerne i våre italiske municipier og landdistrikter, det er handelsfolkene, ja, til og med frigivne er representert. Hvis man altså ser på dem rent tallmessig, er det en brokete og tallrik skare, utbredt i alle befolkningslag, men skal man for å forebygge enhver misforståelse nærmere betegne og karakterisere deres art, kan det gjøres kort: Sempelthen alle de som verken er ugjerningsmenn eller født fordervede eller rabiater eller økonomisk forsumpede, er optimater. Sannheten er altså den at disse – som du hånlige kaller en «kaste» – omfatter alle dem som både er rettskafne og fornuftige og i finansielt henseende velfunderte borgere.²⁸³

Det følger selvsagt av Ciceros definisjon at *populares* er det motsatte av alt dette. Forskjellen mellom de to gruppene er ikke bare politisk og moralsk, men også sosial. Det er kun de fattige, eller gjeldstyngede medlemmer av eliten, som har interesse av å snu opp ned på den bestående orden. Alle selvforsørgede og sparsommelige borgere er også rettroende borgere, med en klar interesse i opprettholdelsen av *status quo*. Han kontrasterer også tidligere *populares* med samtidens, til de førstes fordel. Referansen er til den «dårlige» *popularis*, erkefienden Clodius:

Tror dere at graccherne eller Saturninus eller hvem som helst av de tidligere såkalte folkevennene noensinne har hatt en betalt tilhører ved sine møter? Selvfølgelig ikke. Deres gavmildhet og folkevennlige forslag var tilstrekkelig til å opphisse gemyttene uten leide tilhørere. Således var den tidens folkeforførere ganske visst en torn i øyet på alle seriøse og aktverdige borgere, men de var i høy kurs i folkets omdømme og ble tiljublet overalt. Man klappet for dem i teateret, man stemte etter deres ønske; deres navn og tale, ansiktstrekk og innfall var like populære. Og på den annen side, disses politiske motstandere ble ganske visst regnet for å være ansvarsbevisste og betydningsfulle mennesker, men det var i senatet de gjorde seg gjeldende, det var hos de gode borgerne deres innflytelse var den største; derimot var de ikke velsett av det store folk, og avstemningenes utfall var ofte det motsatte av hva de ønsket. Ja, hvis det hendte seg at en av dem ble mottatt med applaus, spurte han seg selv bekymret: «Hva galt har jeg nå gjort?» Men ikke desto mindre var det disse mennenes mening som hadde avgjørende utslag hos det samme folk, så snart det stod avgjørende ting på spill.²⁸⁴

Selv om Cicero foran en jury sammensatt av eliten spiller ut «alt var så mye bedre før»-temaet snudd på hodet – til og med *populares* var mindre kriminelle i gamle dager – er denne sammenligningen en parallell til hans fordømmelse av Rullus' forslag i forhold til graccherne, som overfor folket ble fremstilt som idealet.²⁸⁵ Slutten av avsnittet peker på at interaksjonen mellom massen og senatet var komplisert og ikke bare preget av et motsetningsforhold. Dette avfeies med at popularitet også for en «rettskaffen» politiker, det vil for Cicero si en *optimates*, sannsynligvis var basert på en misforståelse og kun var et forbigående fenomen.

Perelli avviser at Cicero stod for en tredje, moderat vei i romersk politikk, og sammenligner hans polemikk mot *populares*-politikere, der Cicero fremstiller seg selv og andre *optimates* som de virkelige og kloke folkevennene, *vere et sapienter populares*, med Hitlers, Mussolinis, Pinochets og de bolivianske diktatorenes forsikringer om at det var de selv som var folkets virkelige velgjørere. Også disse autokratene garanterte sosial fred, stabilitet og enighet. Dette gjorde dem selvsagt ikke til demokrater.²⁸⁶ Det er imidlertid en viss forskjell mellom Hitler og Cicero, og blant Ciceros samtidige var det Cæsar, en klar

²⁸³ Cic. *Sest.* 96–97.

²⁸⁴ Cic. *Sest.* 105.

²⁸⁶ Perelli 1982, 38.

popularis, som innførte militærdiktaturet. Han kunne gjøre dette fordi han faktisk var folkets velgjører, og fordi folket gjennomskuet Ciceros «tredje vei» for det den var: en mer intelligent *optimates*-strategi under endrede styrkeforhold på den politiske arena.

5. april år 56, ca. 2 måneder etter forsvarstalen for Sestius, får vi vite at det likevel ikke bare var utilregnelige urostiftere av Catilinas og Clodius' type som dyrket en *popularis*-profil. Cæsars karriere var det fremste eksempelet på at det nå kunne lønne seg å holde fast ved sin ungdommelige radikalisme, ikke bare under konsulatet, men også etter. Ciceros løsning på utfordringen fra politiserende konsulere var ikke konfrontasjon, slik Catos klikk gikk inn for, men å invitere Cæsar inn i det gode selskap. Cicero forsøkte følgelig å forsone Cæsars med senatet:

Jeg ser, forsamlede fedre, at dere har bevilget mange eksepsjonelle og nesten unike æresbevisninger til Gaius Cæsar. Hvis dette var fordi han fortjente dem, var dette en takknemlighetshandling; men hvis det også var for å knytte ham nærmere til vår orden, viste dere dermed en gudelignende visdom. Ingen har noensinne blitt ønsket velkommen av denne orden, med dens egne æresbevisninger og fordeler, som har foretrukket en annen høy posisjon fremfor den som han har fått av dere. Ingen har noensinne hatt det i sin makt å bli en ledende mann i senatet, men likevel valgt å bli en såkalt folkevenn. Men noen menn, enten fordi de har tvilt på seg selv på grunn av sin manglende fortjeneste, eller fordi de er blitt drevet fra en union med denne orden på grunn av andres ringeakt, har ofte, nesten av nødvendighet, forlatt denne havn og gitt seg i kast med bølgene utenfor. Og hvis de etter å ha bli kastet rundt på havet i en folkevennlig karriere og etter å ha tjent staten vel, vender sine blikk mot senatshuset igjen og ønsker å finne denne opphøyde forsamlings velvilje, så må de ikke bli avvist, men tvert imot bli kommet i møte.²⁸⁷

Referansen er tydelig til Pompeius, som, skulle det vise seg, var mer enn fornøyd med å være blant de første i senatet og anerkjennes av sine likemenn. Hadde senatorene stolt på ham i utgangspunktet, hadde han ikke hatt behov for å inngå en allianse med Cæsar og Crassus for å få ratifisert sine disposisjoner i øst og gi jord til veteranene etter deres mange års innsats for fedrelandet. Cæsars etter hvert truende maktposisjon var et direkte resultat av dette forsøket på å fryse Pompeius ut av senatet. Da det til tross for Ciceros forsøk på å skape et forlik likevel kom til borgerkrig, var det ironisk nok med Pompeius i spissen at senatet utfordret Cæsar.

Den negative vurderingen av splittelsen mellom *populares* og *optimates* er en kritikk av splittelsen selv og personene som utnyttet dem, og ikke primært en kritikk av standpunktene som sådanne. Selv om Sallust befant seg på motsatt side som Cicero, og ble strøket av senatsrullene i år 50, delte han, i alle fall på sine eldre dager, nå som reetablert senator under Cæsars diktatur, kritikken av samtidens *populares*. De nådde ikke opp til den standard og det høysinn som graccherne hadde representert:

Da tribunenens myndighet var blitt gjenopprettet under Gnaus Pompeius' og Marcus Crassus' konsulat [70 f.Kr.], hadde ganske unge mennesker oppnådd denne overordentlige makt, og med hele sin umodne tøylesløshet hadde de begynt å sverte senatet og egge opp folket og deretter opphisse det enda mer ved hjelp av gaveutdelinger og fagre løfter. På den måten skaffet de seg ry og makt. Mot dem kjempet de fleste av adelen av all sin kraft, tilsynelatende for senatet, men i virkeligheten for å bevare sin egen maktstilling og storhet. For å si det uten omsvøp var det nemlig slik at under de forhold som da rådet, laget alle uro i staten under de hederligste påskudd – noen fordi de angivelig ville forsvare folkets rettigheter, andre for

²⁸⁷ Cic. *Prov.cons.* 38.

at senatet skulle få den avgjørende makt – men selv om de lot som om de bare tenkte på statens ve og vel, var det sin personlige makt alle kjempet for. I denne kamp fantes det verken sindighet eller måtehold; begge parter utnyttet seieren hensynsløst.²⁸⁸

Uansett hvilke moralske fortegn man vil sette på henholdsvis optimatenes og de folkevennliges politiske strategi, er det klart at en politisk profil, så vel som administrativ og militær dyktighet, var viktig for en kandidats karriere. Det Yakobson kaller offentlige hensyn, må tas med i enhver forklaring av velgeratferd i den romerske republikk. Men det betyr ikke at vi, som Yakobson, kan tillate oss å marginalisere betydningen av private hensyn i det totale bildet. I et brev til Gaius Scribonius Curio i juli 53 f.Kr. forsøkte Cicero å overtale ham til å støtte Titus Annius Milos kandidatur til konsulatet for år 52. Cicero anså den konservative gjenglederen Milo som et skjold både for han selv og staten, mot den populistiske gjenglederen Clodius' mange angrep, og han var sikker på at Milo ville vise seg takknemlig både overfor Curio og Cicero om de bidro til hans seier. Cicero lister opp Milos mange fortrinn og hans store popularitet:

Vi har alle fordeler på vår side: de lojale medborgernes [*bonorum*] sympati, som Milo vant under sitt tribunat gjennom sitt arbeid for meg, som jeg håper du forstår; pøbelens og massens [*vulgi ac multitudinis*] velvillige interesse på grunn av de storslagne leker som han har gitt, og hans gavmilde natur; ungdommen og de ved avstemningen mest innflytelsesrikes støtte, takket være den enestående popularitet han har vunnet, og den energi han har vist under valgene. Om min egen støtte ikke kan kalles særlig betydningsfull, vinner den likevel alminnelig sympati og anses for å være berettiget og som min plikt, og har kanskje på den måten en viss innflytelse.²⁸⁹

Vi vet ikke om Milos støtte fra mektige menn med deres mange klienter, hans popularitet som følge av sjenerøsitet, som ble, av Cicero i et brev til Quintus, anslått til 1 million sestertser²⁹⁰, eller hans konservative politiske profil, ville ha sikret ham konsulatet. Valget var allerede utsatt flere ganger som følge av væpnede sammenstøt mellom Milo og Clodius, som nå var kandidat til preturet og støttet Pompeius' kandidater til konsulatet mot Milo. Da Clodius ble drept i et sammenstøt med Milo på Den appiske vei, brøt det reneste anarki løs, og året åpnet uten magistrater. Dette førte omsider frem til senatets ukonstitusjonelle utnevning av Pompeius som enekonsul våren 52, Milos eksil, og den umiddelbart påfølgende undertrykkelse av bandeveldet som hadde herjet Roma siden Clodius' tribunat i 58. 50-årene demonstrerer hvordan vennsforbindelser og patronasje kunne brukes til å undergrave det politiske system og terrorisere politiske motstandere. Vi skal nå se nærmere på hvilken betydning virksomheten som venn og patron hadde for utnyttelsen av stormanns- og politikerrollen under mer normale politiske forhold.

Kjerne og følge

Et nettverk av patroner, venner og klienter var ikke tilstrekkelig for å vinne den politiske konkurransen, men det var uunnværlig for å delta i den. Deltakerens venner og klienter utgjorde et valgkampkorps, som bidro til å synliggjøre kandidatens egenskaper. Ved å

²⁸⁸ Sall. *Cat.* 38.

²⁸⁹ Cic. *Fam.* 2.6.3.

²⁹⁰ Cic. *Ad Quintus* 3.9.

hulle ham i hans hjem om morgenen (*salutatorum*), følge ham ned til Forum (*deductorum*), og dermed demonstrere hans betydning, tale godt om ham overfor andre borgere, og ved å vie hele dagen til hans valgkamp (*adsectatorum*), var disse helt nødvendige medarbeidere i den politiske konkurransen. Disse medarbeiderne måtte pleies grundig for at kandidaten skulle kunne bruke dem effektivt i valgkampen:

Vis at du legger merke til hvem som besøker deg i ditt hjem, fortell det også til deres venner, slik at de kan tale om det for dem, og si det ofte direkte til dem selv. Det kan av og til være at personer som oppvarter flere av kandidatene, legger merke til at en av dem setter ekstra pris på disse hedersbevisningene, og slutter seg helt til ham og gir opp de andre. Etter hvert blir disse personene ens egne tilhengere snarere enn delt mellom kandidatene, og, i stedet for upålitelige stemmer, sikre stemmer ved valget. Husk på at om du hører eller selv merker at noen som har lovet deg sin stemme, er en lurifaks, som man pleier å si, at du ikke viser at du har hørt det eller vet om det. Skulle noen ville renvaske seg overfor deg fordi han tror du fatter mistanke til ham, skal du forsikre ham om at du aldri har tvilt på hans gode hensikter og heller ikke har hatt noen grunn til det. En person som mener at man ikke er fornøyd med ham, kan umulig være vennlig stemt. Det er imidlertid ønskelig å kjenne hver eneste sinnstemning, slik at man gjør det klart for seg hvor mye man kan stole på ham. Ettersom de som følger deg hjemmefra til Forum [*deductorum*], viser deg en større oppmerksomhet enn de som oppvarter deg hjemme [*salutatorum*], bør du antyde overfor dem at du er enda mer takknemlig overfor dem, og til og med vise dette. Så langt som mulig bør du begi deg til Forum til bestemte tider. En tallrik skare som daglig ledsager deg til Forum, innvirker kraftig på den alminnelige opinion og verdsettelsen av deg. Den tredje klassen er dem som hele tiden følger deg [*adsectatorum*]. For dem som gjør dette frivillig, må du gjøre det klart at du alltid står i gjeld til dem for deres store vennlighet. Men overfor dem som skylder deg denne tjenesten, må du insistere absolutt på at alle som ikke er for gammel eller for travelt opptatt, selv bør følge deg rundt, mens de som ikke selv kan gjøre dette, bør sende sine slektninger for å utføre denne plikten. Jeg er veldig opptatt av at du alltid må ha en stor skare rundt deg, og jeg anser dette for å ha stor betydning for din suksess. Dessuten medfører det stor berømmelse og den høyeste anseelse at man i ditt følge ser de personene som du har forsvart, reddet og befridd fra domstolenes klør. Du må direkte forlange av dem at de gjennom denne tjenesten gjengjelder at de, uten kostnad for seg selv, gjennom deg har fått beholde sin formue eller sin borgerlige ære eller sitt liv og alle sine eiendeler. Du må si til dem at det aldri vil komme en bedre anledning til å vise sin takknemlighet.²⁹¹

Verdien av en imponerende morgenvisitt og en stor eskorte er klar i Quintus' brev: Det gav stor prestisje og gjorde kandidaten bemerket i bybildet. En mann som har gjort seg fortjent til så stor takknemlighet, måtte være en både god og dyktig mann. Mens de fattige klientene først og fremst tjente som statister og fotsoldater i valgkampen, hadde de noenlunde velstående klientene og venner fra Ciceros eget sosiale sjikt mer strategiske funksjoner:

Sørg for at du har sikret deg støtten fra alle centuriene gjennom mange og forskjellige vennsforbindelser. Først og fremst gjelder dette selvfølgelig romerske senatorer og riddere, men bør strekke seg til dyktige og innflytelsesrike personer i alle samfunnsklasser. Mange foretaksomme byfolk, mange frigivne som har stor innflytelse og driftighet, besøker Forum, og du selv eller gjennom felles venner bearbeide kan med største omsorg, oppsøke eller nå dem med bud, slik at de stiller seg på din side, og du bør gjøre klart for dem at de dermed gjør deg en stor tjeneste. Videre må du lage en systematisk plan for hele byen, for alle kollegier, distrikter og nabolag; når du har knyttet til deg de toneangivende mennene i disse, vil du med letthet kontrollere resten av stemmene. Deretter må du tegne opp hele Italia i ditt minne og hvordan det er inndelt og sammensatt av tribuer, og sørge for at det ikke finnes et eneste municipium, koloni,

²⁹¹ Cic. *Comment.* 35–37.

prefektur eller i det hele tatt et eneste sted i Italia hvor du ikke har et skikkelig støttepunkt [...] Personer i municipiene og på landet anser deg for å være en venn bare du kjenner deres navn. Tror de dessuten at de gjennom ditt vennskap kan vinne beskyttelse eller andre fordeler, kommer de ikke til å forsømme sjansen til å gjøre seg fortjent til dette [...] Når du slik har fått disse mennene, som på grunn av sine egne ambisjoner har den største innflytelse med sine tribefeller, til å arbeide for deg i centuriene, og de andre som har innflytelse hos en del av sine tribefeller på grunn av at de bor i samme municipium eller er naboer eller medlemmer av samme collegium, til å interesse seg for deg, bør du kunne ha de beste forhåpninger. Riddercenturiene kan du, slik jeg ser det, vinne enda lettere [...] Hvor stor og hedrende er ikke ynglingen [fra ridderklassen] iver i å verve stemmer, gjøre hjemmebesøk, overbringe bud og følge deg rundt.²⁹²

Støtten til innflytelsesrike menn og ridderklassen skulle sikres gjennom vennskaper, løfter om senere hjelp og generell godvilje, og det går tydelig frem av *Valgkamphåndboken* at det er gjennom sin prestisje at disse kan være nyttige for Cicero ved valgurnene.

Kandidatens venner kan, som vist i figur 4.2, klassifiseres som en indre kjerne, klientene som en ytre kjerne, og den øvrige positive oppslutning er det følge deltakeren oppnår som stormann og politiker. Følget får del i de godene deltakerens virksomhet som stormann og politiker skaper for staten eller store grupper av befolkningen, kjernen får dessuten goder av ham personlig. Kjernen er et instrument i lederens hender for å vinne konkurransen om makt og ære. Men lederen er også et instrument i kjernens hender, den vil ikke bare ha del i seierens frukter, men ønsker også andre goder underveis.

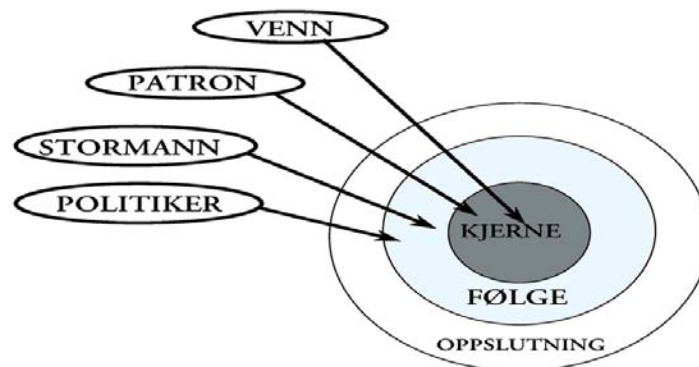

Fig. 4.2: Kjerne og følge

Det er det personlige forholdet til lederen som karakteriserer kjernen. De enkelte «medlemmene» av kjernen har imidlertid egne sosiale nettverk, som ikke nødvendigvis har noen direkte forbindelse med lederen selv. Lederens venner og klienter vil gjerne prøve å trekke sine egne nettverk inn i hans følge, men det er ingenting som tyder på at denne støtten kommer automatisk, og at den politiske eliten stod på toppen av en velordnet og stabil pyramide av klart definerte underordningsforhold. Kjernen er den gruppen hvor lederen nyter størst kredittverdighet, medlemmene i denne gruppen er villige til å yte noe utover det de føler seg sikre på å få tilbake. Tilknytningen er ikke kun basert på materiell utveksling, den er også moralsk.

Kjernens mulighet for å mobilisere sine egne venner og klienter er også basert på kredittverdighet. Selv om medlemmer av kjernen er i stand til å gjøre krav på lojalitet fra sine nettverk til støtte for seg selv, er det ikke like enkelt å kreve denne støtten til fordel

²⁹² Cic. *Comment.* 29–33.

for en tredjeperson. Dersom lederen mangler karisma, er en ubetydelig eller til og med en upopulær politisk figur, skal hans støttespillere bruke opp mye kreditt hos sine venner og klienter for å sikre seg deres stemmer. Fra kandidatens synsvinkel vil derfor metoden for å kapre disse gruppens stemmer ikke være svært forskjellig fra den metoden han må benytte for å sikre seg støtte i befolkningen for øvrig. Uansett om hans kjerne forsøker å utnytte sin kreditt hos disse borgerne, må han selv forholde seg til dem som stormann og politiker.

Konkurrentenes moralske verdi blir veid av hans potensielle velgere, og består like mye i å besitte de rette dydene som å arbeide for de rette interessene. Helst skal man ikke ta for klart stilling til den ene interessen fremfor den andre:

Ditt valg kommer særdeles mye an på om staten kan vente seg noe av deg. Derfor må du i hvert fall ikke under selve valgkampen ta politisk stilling til noe som helst, verken på folkemøtene [*contiones*] eller i senatet. I stedet skal du heller følge denne regel: Senatet må tro at du på grunnlag av din livsførsel vil arbeide for dets autoritet. Ridderne og de mer velhavende borgerne skal ut fra din virksomhet hittil være sikre på at du vil gjøre alt for å opprettholde ro og orden. Den store masse bør dessuten, siden du i alle fall ved én anledning i folkeforsamlingen og dessuten gjennom din praksis i domstolene har talt folkevennlig, tro at du også i fremtiden vil ivareta deres interesser.²⁹³

En god kandidat bør altså være *alt* for *alle*, noe som kommer tydelig frem i hvordan Quintus råder Cicero til å omtale sitt forhold til folkets yndling, Pompeius. Cicero hadde støttet den populære hærføreren og reformatoren, i forbindelse med Manilius' lovforslag om å gi Pompeius kommandoen mot Mithridates og ved å forsvare hans venner i retten:

Massen i byen og de personene som har et fast grep om folkemøtene [*contiones*], har du allerede vunnet over på din side på grunn av ditt arbeid for Pompeius og fordi du tok på deg Manilius' rettsak og forsvarte Cornelius. Vi må friske opp denne sympatien, som ingen tidligere har nytt uten også å besitte de mest fremstående og strålende menns godvilje. Det må også sørges for at det blir alminnelig kjent i hvor stor grad Gaius Pompeius ønsker deg fremgang, og at det vil passe hans planer utmerket om du blir valgt.²⁹⁴

Ettersom Pompeius ennå var på oppdrag i Østen, var det desto lettere å tale med to tungter i dette spørsmålet. Pompeius var ikke bare hærføreren som fikk omfattende ekstraordinære kommandoer direkte fra folket, i strid med senatsmajoritetens ønsker, han var også den som i år 70 i egenskap av konsul hadde gjort dette mulig ved å gi tribunembetet tilbake retten til å fremme lovforslag. Overfor nobiliteten og ekskonsulene, som åpenbart var inkludert blant de høye personer hvis velvilje Cicero trengte for å sikre seg tilstrekkelig støtte, skulle derfor forbindelsen til Pompeius snarere unnskyldes:

Alle disse [nobiliteten og særlig konsularene] må du omhyggelig gjøre din oppvartning, både personlig og gjennom mellommenn; de må bli fullstendig overbevist om at våre sympatier alltid har vært med optimatene, og at vi har vært langt fra demagogiske i politiske spørsmål. Hvis vår tale har gitt det inntrykket, så har hensikten bare vært å få Pompeius over på vår side, for at han, med sin store innflytelse, enten skulle sympatisere med vår kampanje eller i alle fall ikke motarbeide den.²⁹⁵

²⁹³ Cic. *Comment.* 53.

²⁹⁴ Cic. *Comment.* 51.

²⁹⁵ Cic. *Comment.* 5.

Ved siden av kjernen og følget har vi den passive oppslutningen fra mindre engasjerte borgere ved stemmeurnene. Akkurat som man i dag kan stemme på et parti, ikke fordi ens hjerte er med det, men fordi det er det minst elendige alternativet, kunne man selvsagt også i antikken stemme på en kandidat man ikke hadde noe særlig til overs for. Det uberegnelige og til dels ureflekterte ved stemmegivningen på folkeforsamlingene er et stadig tilbakevendende tema for Cicero. Cicero brukte ofte metaforen om et opprørt hav for å beskrive folkeforsamlingen, både i sine statsteoretiske verk og i forsvaret av sine klienter. I sin forsvarstale for Milo, som var tiltalt for mordet på Ciceros og Milos felles fiende Clodius Pulcher på Via Appia 18. januar 52 f.Kr., bruker han også dette temaet, denne gang som et ledd i sin argumentasjon for at Milo ikke kunne ha planlagt sammenstøtet som førte til Clodius' død. Milo hadde annet å tenke på, da han var i innspurten på sin valgkamp til konsulatet. I den betydelig omarbeidede, publiserte talen skriver Cicero:

[...] jeg vet selv hvor engstelig forsiktig man går frem i konkurransen om den høyeste ære og hvor stort og urofylt ens ønske om konsulatet er – vi frykter ikke bare alt som kan føre til offentlig daddel, men selv vage antydninger om kritikkverdige forhold, idet vi er redde for ethvert rykte og enhver oppdiktet historie, hvor usann og ubegrunnet den enn er, og vi fester oss ved enhvers miner og ansiktstuttrykk. Intet er så ømfintlig, så vart, så skjørt og omskiftelig som borgernes innstilling og stemning overfor oss; ikke bare kommer de i kok på grunn av embetssøkernes slette sider, de har også noe å utsette på deres fortjenestefulle handlinger.²⁹⁶

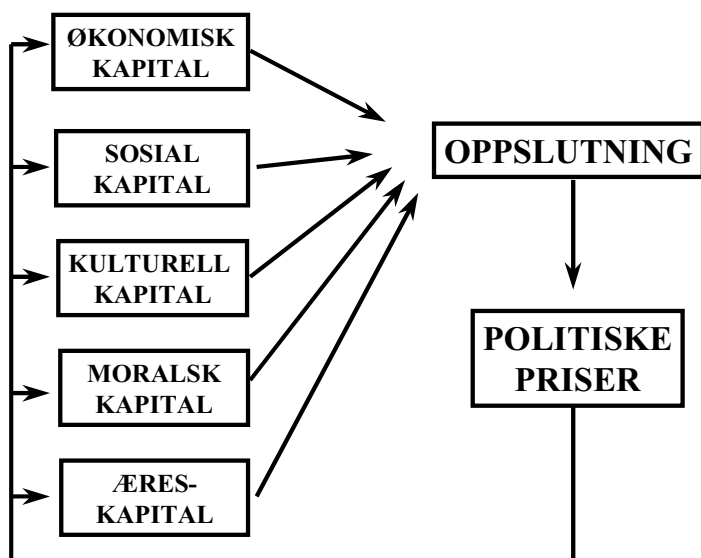
For å styre en noenlunde sikker kurs mot konsulatet i dette opprørte farvannet hadde kandidatene god bruk for velvillige og innflytelsesrike valgkampmedarbeidere, som både kunne reklamere for kandidatens tidligere innsats og hans ferdigheter, så vel som å gå god for hans moralske karakter. De romerske embetsmennenes makt var langt mer vidtrekkende enn moderne statslederes, og det fantes ikke et uavhengig byråkratisk apparat som kunne kontrollere dem. I Ciceros definisjon er magistraten en talende lov og loven en taus magistrat.²⁹⁷ I et slikt system må tillit få vel så stor tyngde som politiske anskuelser i «veiingen» av kandidatene ved valgurnene.

Kapital og oppslutning

Det er, som illustrert i figur 4.3 nedenfor, en nær sammenheng mellom den mengden ressurser deltakeren investerer i å ale frem sitt firspann, og den oppslutningen han får tilbake. Disse ressursene kan vi klassifisere som økonomisk, sosial, kulturell og moralsk kapital. I tillegg akkumulerer konkurrentene i løpet av sin karriere en æreskapital, som var til stor hjelp i den videre konkurransen. Sønner av den politiske eliten hadde her et forsprang, da de allerede var forsynt med en betydelig æreskapital fra fødselen av. Den økonomiske kapital er hva deltakeren disponerer av materielle goder. Den sosiale kapital utgjør deltakerens sosiale posisjon og nettverk. Den kulturelle kapital er hva deltakeren kan, hans kunnskaper, ferdigheter, erfaring og kvalifikasjoner. Den moralske kapital er hva deltakeren står for, hans dyder, politiske prinsipper og politiske profil. Og deltakernes æreskapital er deres akkumulerte prestisje, autoritet og verdighet.

²⁹⁶ Cic. *Mil.* 42.

²⁹⁷ Cic. *Leg.* 3. 2.

Figur 4.3: Kapital og oppslutning

I en krisesituasjon var den autoriteten hærføreren fikk, sammen med sitt høye embe- te, ikke alene tilstrekkelig til å beholde kontrollen over troppene. Soldatene måtte også ha tillit til sin kommandør. Hærførere som Marius, Sulla og Cæsar opprettholdt disiplinen og soldatenes pågangsmot gjennom sin karisma, som til syvende og sist er en moralsk ressurs. Soldatene stoler på at offiserene deler både slitet og farene.²⁹⁸ Hvor avgjørende moralsk kapital er for effektivt lederskap, kommer klartest til uttrykk i situasjoner der hærføreren autoritet blir direkte utfordret, som under et myttereri.

Cæsar hadde bygget opp en lojalitet hos sine legioner ved å stadig befinne seg hvor kampene raste hardest, utvise rettferdighet og storsinn, og ved å være utrettelig i sin omsorg for soldatene. I 48 f.Kr. gjorde hans hær i Placentia opprør fordi krigen trakk i langdrag og soldatene savnet sin lovede betaling. Romernes grusomme disiplinærtak som f.eks. desimering av troppene, der hver 10. mann ble trukket ut gjennom loddtrek- ning til å bli drept av sine kamerater, kunne ikke benyttes uten soldatenes medvirkning. Cæsar dro i all hast fra Massilia og stilte seg opp foran mytteristene, ikke med en bønn om samarbeid, men med en trussel om nettopp desimering. I stedet for å lynsje ham på stedet tryglet de ham om nåde, selv om mytteristene hadde fysisk kontroll over situasjo- nen. Appian gjengir Cæsars tale og mytteristenes respons slik:

«Dere vet godt hvilken hurtighet jeg bruker i alle ting jeg befatter meg med. Denne krigen blir ikke forlenget av oss, men av fienden, som stadig trekker seg tilbake fra oss. Dere høstet store fordeler av min overkommando i Gallia, og dere avla en ed til meg for hele denne krigen, ikke bare en del av den. Likevel lar dere meg nå i stikken midt i vårt arbeid, dere gjør opprør mot deres offiserer, dere vil selv befale dem hvis befal dere plikter å lystre. Jeg er selv et vitne til min egen sjenerøsitet overfor dere og skal nå håndheve vårt lands lov ved å desimere den niende legionen, hvor dette mytteriet startet.» Straks brøt det ut et klagerop fra hele legionen, og legionens offiserer kastet seg for Cæsars føtter og bønnfaldt ham. Cæsar ga etter for supplikantene litt etter litt og nedsatte straffen til kun å omfatte 120 som ble ansett for å være opprørs ledere, og av dem lot han 12 bli pekt ut ved loddtrekning til å bli

²⁹⁸ Se f.eks. Sall. *Iug.* 100.5; Plut. *Mar.* 7.; Plut. *Sull.* 21.2; Caes. *Bell.Civ.* 1.7.

drept. Det viste seg imidlertid at en av disse 12 slett ikke hadde vært til stede da mytteriet brøt ut. Da lot Cæsar den centurionen som hadde angitt ham, drepe i stedet.²⁹⁹

En kandidat til konsulatet må overbevise folket om at han har de kvalitetene som er påkrevd både i de sivile og militære embetsfunksjonene. Velgerne etterspør alltid disse kapitalformene hos konkurrentene, og da en kapitalform kan konverteres til en annen, både direkte og gjennom den politiske konkurransen, sementerer dette elitens dominans. Uten penger får man verken tilgang til innflytelsesrike sosiale nettverk eller en høy sosial posisjon. Å erverve seg den nødvendige dannelse er også en kostbar affære, men uunnværlig i konkurransen om de politiske prisene. Moralsk kapital som storsinn, sjenerøsitet og offervilje demonstreres likeledes best når man har noe å tilgi, noe å gi fra seg og noe å tape.

Ved å distribuere sin kapital kan deltakeren få oppslutning blant medborgerne (se figur 4.3). Dette gjør han ved hjelp av de fire hestene, som beskrevet ovenfor. Ved å bruke/mobilisere sin oppslutning kan han vinne de politiske prisene, som består av embeter, kommandoer og rang. Og ved å bruke de politiske prisene på en fornuftig (og eventuelt korrump) måte kan han øke både sin oppslutning og sin kapital, som kan reinvesteres i den politiske konkurransen, gjerne i en høyere «divisjon». Suksess er selvforsterkende. En militær kommando eller et stattholderskap kan være meget innbringende. De politiske prisene kan heve deltakerens sosiale posisjon og gi ham et utvidet nettverk. En riktig utnyttelse av de politiske prisene vil også øke deltakerens dannelse og viten, og øve ham i veltalenhet, administrasjon og krigskunst. Og sist, men ikke minst gir et vel utført embetsår eller en kommando deltakeren autoritet, prestisje og ære. Deltakerens ressurser har altså stor betydning for hans sjanser i konkurransen, men det avgjørende er hvordan han bruker denne kapitalen på sitt firspann.

Ressursene er ulikt fordelt på deltakerne, og det er umulig å bestemme nøyaktig hvordan distribusjon av de forskjellige kapitalformene har påvirket oppslutningen. Dette skyldes for det første at vi ikke vet hvilke grupper som stemte for en kandidat, og hvilke interesser de representerte. For det andre er totalverdien av deltakernes distribusjon avhengig av øynene som ser, og kan fluktuere fra time til time innenfor samme referansegruppe. Det er derfor ikke noe entydig forhold mellom investering og oppslutning. For det tredje er det heller ikke noe entydig forhold mellom oppslutning og deltakerens sjanser for å vinne de politiske prisene. Ved siden av senatets mulighet for å gi årets konsul ubetydelige provinser og forhindre forlengelse av allerede eksisterende kommandoer, og tribunenens mulighet for å nedlegge veto mot spesialkommandoer foreslått i tribeforsamlingen, var det også et åpent spørsmål om en deltakers oppslutning ble materialisert i stemmer i den velgende forsamling. De store avstandene til det politiske sentrum må ha gjort prosessen høyst uforutsigbar. I fraværet av meningsmålinger og tall på hvor mange som faktisk stemte i centuriene, for ikke å snakke om at vi knapt vet hvor langt ned i klassene avstemningen vanligvis rakk, er det problematisk å konkludere entydig med at den som hadde størst oppslutning, også vant de politiske prisene. Det som imidlertid er hevet over enhver tvil, er at uten betydelig oppslutning, skapt gjennom distribusjon av kandidatens ressurser og egenskaper (dvs. de forskjellige kapitalformene) blant borgere man ikke hadde et personlig forhold til, så vant man ikke.

²⁹⁹ App. B.Civ. 2.7.45

Kjernen er sannsynligvis ikke en særlig stor del av den totale oppslutningen, men den er en viktig årsak til den. Kjernens betydning ligger ikke bare i at den reklamerer for deltakerens distribusjon, men også i at den kan være med på å muliggjøre den. Ifølge Plutark medførte Ciceros edilitet såpass moderate kostnader fordi hans sicilianske klienter sendte gratis korn til Roma som takk for at han hadde anklaget Verres for provinsutsugelse.³⁰⁰ Rettssaken bidro dermed ikke bare til at Cicero ble en berømt advokat, men også til at han som edil kunne kompensere for at han ikke hadde besatt det mer politisk profilerte tribunembetet. Intet var mer velkomment enn billig korn for den fattige romerske borger. Den som skulle demonstrere sitt folkevennlige sinnelag, hadde også behov for at hans venner og eventuelt patroner blant embetsmennene inviterte ham til å tale på en *contio*, og hans muligheter for å vise militærstrategiske ferdigheter var i hendene på menn valgt til å kommandere de romerske legionene. Deltakernes kjerne kan også bidra til å aktualisere den oppslutningen som allerede finnes, ved å forsere hindre og stille de politiske prisene til disposisjon. Pompeius ville for eksempel aldri ha fått sine omfattende ekstraordinære kommandoer uten noen til å foreslå dem og overtale motstanderne til å avholde seg fra å obstruere avstemningen i folkeforsamlingen. I mobiliseringen til valgene i centurieforsamlingen var det avgjørende at ens venner og klienter overtalte folk som bodde langt fra det politiske sentrum, til å ta seg bryet med å stemme på deres kandidat. Selv om kandidatens egenskaper og prinsipper telte, ville disse for det første neppe være kjent av hele elektoratet uten kjernens innsats, og for det andre var det langt ifra sikkert at de ville reise helt til Roma selv for å stemme på en mann de virkelig stolte på, uten overtalelser og kanskje også hjelp til å gjennomføre selve reisen (innlosjering, transport, etc.).

En slik forskyvning av fokus fra eksistensen og utbredelsen av patron-klient-forhold og vennsforbindelser til et fokus på disse relasjonenes funksjon i kampen om oppslutning, gir oss en ny innfallsvinkel til studiet av romersk politikk. Det viktige spørsmålet er ikke lenger hvorvidt den romerske republikk ble dominert av en elite, noe som for øvrig alltid har vært lett å svare bekræftende på. Viktigere er det å finne ut under hvilke betingelser denne eliten dominerte. Firspannskonkurransen oppstod gradvis fra åpningen av konsulatet for plebeierne i 366 f.Kr.

Den første personen som fremtrer noenlunde tydelig i kildematerialet, Appius Claudius Caecus, var ikke kun patron og feltherre, men markerte seg tidlig som populistisk politiker og sjenerøs stormann.³⁰¹ Som censor fra 312–308 f.Kr. bygget han ikke bare Via Appia og Romas første akvadukt, Aqua Appia, hovedsakelig for egne midler, men ga også frigivne større vekt i folkeforsamlingen ved å spre dem på alle landtribene og reviderte senatslisten til fordel for «nye menn». Først i 307 og 296 betrådte han konsulatet, og mellom disse to embetene rakk han i 304 å støtte den plebeiske edilen Cn. Flavius, som publiserte de til da hemmelige prosedyrereglene for rettssaker. Claudierne hadde tradisjonelt vært svorne fiender av de plebeiske ledernes kamp for likestilling med patrisierne, og Appius Claudius Caecus var intet unntak; i 300 kjempet han forgjeves mot Lex Ogulnia, som åpnet de viktigste prestekollegiene for oppkomlingene. Han ønsket ikke konkurrenter i kampen om folkets gunst.

Konkurransens intensitet og deltakernes vektlegging av de ulike rollene undergikk store forandringer opp gjennom republikkens historie. Appius Claudius Caecus' karriere

³⁰⁰ Plut. *Cic.* 8.1. Sml. Cic. *Leg.* 2.58 om de moderate kostnadene han pådro seg.

³⁰¹ Crawford 1992, 44–45.

illustrerer at styrkeforholdet var i ferd med å endres, og at patrisierne nå i større grad enn tidligere var tvunget til å konkurrere med plebeiske oppkomlinger om å være folkevennlige. Det var ut ifra den samme logikk, at en av hans etterkommere i 59 f.Kr. lot seg overføre fra patrisierne til plebeierne, og endret navnet til Clodius. Dette skandaløse juridiske krumspringet gjorde det mulig for Publius Clodius Pulcher å la seg velge til tribunatet, og fra dette embetet dominere Romas innenrikspolitik, frem til sin død på Via Appia i 52.

Størst, fremst og best

Aristokratenes herremoral ble i den romerske republikk holdt i tømme, på den ene side av det aristokratiske kollektivets institusjonelle uttrykk, senatet, og på den annen side av folkets makt. Dette styrte deres aktivitet i retning av samfunnsgagnlig virksomhet, og resulterte i en form for reservert patriotisme. Begrensningene i denne manifesterte seg gang på gang, og sist og klarest i Cæsars berømte utsagn om at det ville være langt vanskeligere å skyve ham ned fra første til annen plass i staten, enn fra annen til siste.³⁰² Han skal også ha sagt at han heller ville være nummer en i en primitiv landsby han red forbi på vei til sin galliske provins, enn å være nummer to i Roma. Men da er vi allerede kommet til republikkens sammebrudd. Gravtalen for L. Caecilius Metellus i 221 f.Kr. viser imidlertid hvor vellykket denne fusjonen av normsett kunne være:

L. Metellus was a *pontifex*, twice consul, dictator, master of horse, and *quindecimvir* for the distribution of land; he was the first to lead elephants in a triumphal procession, during the first Punic war. In the funeral oration, his son Q. Metellus wrote: «He achieved the ten greatest and best things, which wise men spend their whole lives seeking. He wished to be the first of warriors, the best of orators, and the most valient of commanders; to be in charge of the greatest affairs and held in the greatest honour; to possess supreme wisdom and be regarded as supreme in the Senate; to come to great wealth by honourable means; to leave many children; and to be the most distinguished person in the state. These things he achieved, and none but he achieved them since Rome was founded.»³⁰³

En slik posisjon var det, som sønnen, sier få forunt å oppnå, og selv om evnene skulle være til stede, var det ikke alltid at situasjonen tillot dem å bli demonstrert, eller anerkjent av ens likemenn. Wiseman demonstrerer i en kortfattet og elegant studie av romersk politikk at det fantes mange måter å være *primus*, *maximus* og *optimus* på, og inskripsjoner på templer og monumenter viser at man var oppfinnsom. Kunne man ikke liste opp hvor mange fiender man hadde drept, kunne man i stedet skryte av hvor mange meter med vei man hadde bygget, hvor mange bortløpne slaver man hadde returnert til sine rettmessige eiere, og lignende. Selv bagatellmessige bedrifter ble blåst opp til lysende eksempler på heroisme.³⁰⁴

I Ciceros mange overveielser av hvilken kurs som var den beste i 50-årenes opprørte politiske farvann, og om den sikreste kurs også var ærefull, dukker det stadig opp referanser til de homeriske helter. Wiseman poengterer at Ciceros favorittsitat, Pelevs' råd til den unge Akilles, kunne ha vært mottoet til en hvilken som helst representant for den

³⁰² Plut. *Caes.* 9.2

³⁰³ *Plin. Nat. Hist.* 7.139–140. Sitert i Wiseman 1985, 3.

³⁰⁴ Wiseman 1985, 3–10.

romerske eliten: *Alltid utmerke seg og overgå alle andre*. Jakten på ære var nødt til å skape konkurranse, da ære per definisjon er et knapphetsgode. Ikke alle kan være den fremste blant likemenn.³⁰⁵ Weisman konkluderer:

The significant unit in Roman politics was not the family, not the «group», but the individual. That was inherent in the competitive structure of senatorial life and the «heroic» ideology of being first, best and greatest.³⁰⁶

Ettersom individets kamp for å bli først, best og størst foregikk på en politisk arena bestående av institusjoner med dels sammenfallende, dels forskjellige normsett, ville den enkeltes politiske veivalg selvsagt bli farget av styrkeforholdet mellom disse institusjonene og hvilket trinn han til enhver tid befant seg på i hierarkiet.³⁰⁷ For å bli valgt til kvestor, edil eller tribun var han avhengig av den demokratiske tribeforsamlingen. Valget til preturet, konsulatet og sensuren krevde at han også kunne gjøre seg gjeldende i den timokratiske organiserte centurieforsamlingen. Hans muligheter for å gjøre seg gjeldende i preturet og konsulatet var ikke bare betinget av hans innflytelse i senatet, men også av hans popularitet i folket. En konsul uten kontroll over tribeforsamlingen vil i politiske konflikter være impotent, og dersom han ønsker at folket skal gi ham en ekstraordinær kommando etter konsulatet, eller eventuelt forhindre at en tribun gjør om på den ordinære tildelingen av provinser foretatt i senatet, er han likeledes nødt til å nyte en viss popularitet. Uten samarbeid med senatet ville han risikere å få tildelt en fattig provins uten mulighet for militære seire, mangle støtte for sin politikk og fremstå som en mann uten autoritet. Kun den som var i stand til å balansere alle disse hensynene mot hverandre og samtidig bevare sin integritet, oppnådde en posisjon som statens førstemann, *princeps*. Jeg vil i det følgende bruke begrepet *princeps* som en betegnelse på statens førstemann, uavhengig av censorenes anerkjennelse og tildeling av tittelen *princeps senatus*. Pompeius', Crassus' og Cæsars kamp for å bli *princeps* var basert på deres popularitet, ikke på deres støtte i senatet.³⁰⁸

Det individualistiske aspektet, grensende til opportunisme i romerske politikeres forhold til samfunnets normer, gjør seg ikke bare gjeldende i balansegangen mellom de ulike politiske institusjonene, men også i forhold til sosiale forpliktelser. Cicero var en fremmed i aristokratiet, og hans forsøk på å etterligne deres herremoral i sin private korrespondanse etterlater et sprikende bilde av en kynisk taktiker med altfor eksplisitte pragmatiske overveielser på den ene siden, og på den andre siden en indignert moralist og forfatter av lange filosofiske verk om dyden. Hans behov for hele tiden å rettferdiggjøre sine handlinger i forhold til evige prinsipper og hans skyldfølelse når han valgte å bryte med disse, er imidlertid uvurderlige i en disseksjon av det romerske aristokratiets normative univers.

³⁰⁵ Wiseman 1985, 11–16.

³⁰⁶ Wiseman 1985, 16.

³⁰⁷ Se figur 4 nedenfor.

³⁰⁸ Det er tvilsomt om ærestittelen *princeps senatus* reflekterte en slik posisjon. For det første er alle kjente innehavere patrisere. For det andre valgte censorene dem ut blant de eldste ekscensorene. For det tredje vil en effektivt ledende statsmann ofte være så omstridt og ruvende i det politiske landskap at man ikke har noe ønske om å gjøre ham til senatets offisielle talerør i tillegg. Behovet for konsensus må derfor ofte ha ført til kompromissløsninger. Se C. Meier 1984 for en diskusjon av dette.

Ciceros diskusjon av vennskapet i *De Amicitia* er kanskje det av hans offentlige skrifter som er mest tro mot hans holdninger i hans private korrespondanse, der han ofte nok beklager seg over såkalte venners tvilsomme lojalitet og skiftende allianser. Selv om Cicero understreker at vennskapet har sin basis i kjærlighet og ikke i materiell gevinst³⁰⁹, er han opptatt av de praktiske og moralske problemene som er knyttet til utvekslingsforholdet mellom venner, først og fremst innen det offentlige liv. Cicero bruker Laelus, en venn av Scipio Africanus, som talerør i en dialog lagt til år 129 f.Kr., og mange av referansene er til henholdsvis Tiberius Gracchus' tribonat og Scipio Africanus den yngres karriere:

[Scipio sa alltid] at ingenting er så vanskelig som å få et vennskap til å vare gjennom hele livet. Det er nemlig mange situasjoner som ikke er til like stor fordel for begge parter, eller hvor man ikke er enig om et politisk spørsmål. Han nevnte også ofte at menneskenes karakter forandrer seg, både når de har motgang, og når alderen begynner å tyng dem [...] For alminnelige mennesker er det særlig begjær etter penger som ødelegger deres vennskaper, mens det for samfunnets elite er konkurransen om posisjon og anseelse – den har ofte gjort de beste venner til de bitreste fiender.³¹⁰

Det var ikke bare den politiske konkurransen i seg selv som bidro til å svekke vennskapsbåndene, men også partenes vertikale mobilitet som følge av konkurransen:

Endelig kan man oppleve at personer som tidligere har vært omgjengelige, forandrer seg etter hvert som de oppnår politisk eller militær makt eller gjør suksess, og at de ser ned på sine gamle venner og henrykkes over sine nye.³¹¹

«Sedenes forfall» begynte for Cicero ikke med Tiberius Gracchus, men i alle fall en generasjon tidligere, og for Polybios, Scipios' samtidige, begynte den enda tidligere. Moderne forsøk på å dele romersk historie inn i tiden før og etter syndefallet bygger derfor på sandgrunn. Så langt tilbake vi kan spore romernes politiske liv, er konkurranse om embeter, ære og makt regelen, slik vi skal se i de kommende kapitlene. Lojalitet som ikke gir ære, eller reduserer ens sjanser til å bli størst, best og fremst, har ingen plass i den romerske aristokrats mentalitet. Patronasje, sjenerøsitet og patriotisme var velgjerninger og «ofre» som skulle gi belønning på sikt, og valget mellom et *populares-* og *optimates-*standpunkt var ikke upåvirket av hvor man trodde ens sjanser til avansement var de beste. Cicero skulle senere komme til å praktisere det på en måte som den mer aristokratisksinnede Brutus fant anstøtelig. For Brutus var republikken en garanti for at menn kunne være menn, ikke først og fremst for at menn skulle ha det trygt og behagelig.

Etter en omfattende korrespondanse mellom Cicero i Roma og Cæsar-morderen Brutus i Makedonia, der han mobiliserte en hær for å forsvare republikken mot Antonius, tapte de to mer og mer tålmodigheten med hverandre. Cicero kunne ikke la være å minne Brutus på at hans edelhet i å skåne Antonius, Cæsars nestkommanderende, hadde vist seg å være en alvorlig strategisk feil, og Brutus kritiserte på sin side Cicero for å la seg lure av Cæsars unge arving, Octavian. Vi vet at begges kritikk var berettiget, da Cicero ble henrettet av Octavian, Antonius og Lepidus 7. desember 43 f.Kr., og Brutus ble nedkjempet av deres kombinerte styrker i 42. Mer interessant i denne sammenhengen er det imidlertid hva Brutus har å si om Cicero, og etter hvert også til Cicero, om dennes

³⁰⁹ Cic. *Amic.* 18; 30–31.

³¹⁰ Cic. *Amic.* 33–34.

³¹¹ Cic. *Amic.* 54.

forhold til ære. I et svarbrev til Atticus, som åpenbart hadde formidlet sin venns Ciceros misnøye med Brutus' stadig kortere og mindre blomstrende kommentarer til hans uforlignelige statsmannskunst og taler, får vi et innblikk i hvordan vår hovedkilde til romersk politikk ble sett på av en uredd representant for en av Romas eldste politiske familier:

Vi overdriver vår frykt for død, eksil og fattigdom. For Cicero er dette de størst mulige ulykker, og så lenge han kan finne noen som vil gi ham det han vil ha, og som hyller og berømmer ham, vegrer han seg ikke for å være slave, så lenge det er et ærefult slaveri, hvis det da kan være noen ære i det å tåle den dypeste fornedring. Selv om Octavian kaller Cicero sin far, rådfører seg med ham i alle ting og berømmer og takker ham, vil det snart vise seg at hans gjerninger ikke svarer til hans ord. Hva kan være så inkonsistent med anstendige menneskelige følelser som å behandle som en far en person som ikke engang kan regnes som en fri mann? Likevel er dette det mål denne vår verdige venn streber mot, at Octavian skal være nådig mot ham. Jeg bryr meg ikke lenger om de kunster hvor jeg vet Cicero er en sann virtuos. For hvilken nytte har han nå av sine ekstremt lange avhandlinger Om Forsvaret av Vårt Lands Frihet, Om Ærefull Livsførsel, Om Døden, Eksilet og Fattigdommen?³¹²

Brevet ble skrevet i begynnelsen av juni. I Brutus' siste bevarte brev lar han i midten av juli Cicero selv føle hans forakt:

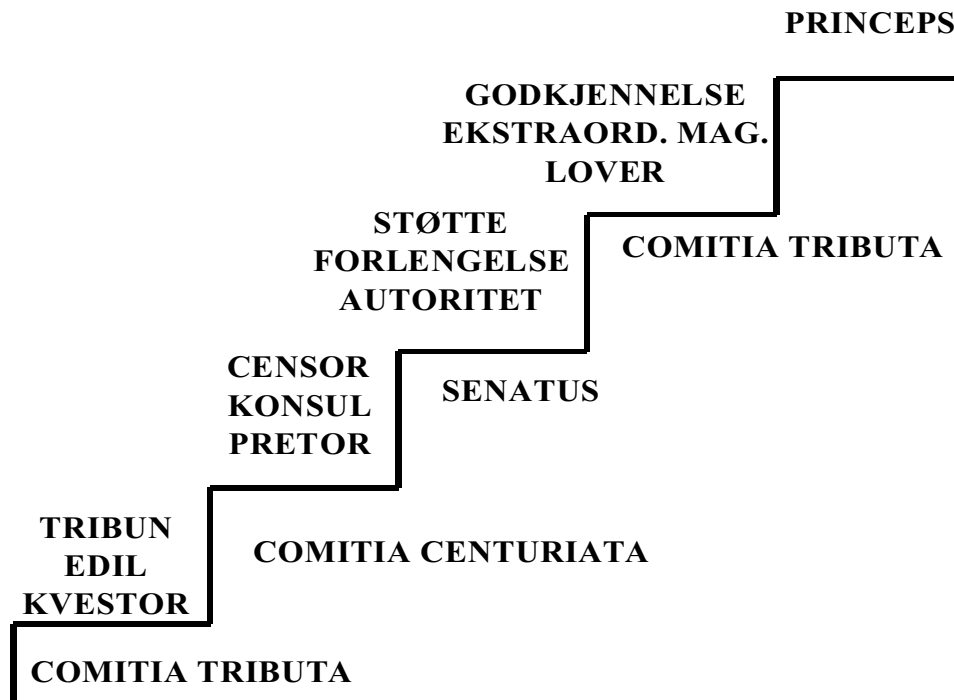
Du må virkelig verdsette usedvanlig høyt de gjenværende årene av ditt liv som din høye alder tillater deg, om du av den grunn skal falle på kne for den gutten!³¹³

Den romerske aristokrat var individualist, i et system som prøvde å lede individualistenes atferd i en retning som gagnet kollektivet. Den heroiske etikk skapte rivalisering mellom elitens medlemmer, og dommerne i denne maktkampen, det jevne folk, nøt de goder elitens popularitetsjakt kastet av seg, og led under forsøk på å begrense den.

Som det fremgår av figur 4.4 nedenfor, måtte deltakerne i konkurransen forholde seg til forskjellige politiske institusjoner på de forskjellige trinn mot den høyeste makt og ære i det romerske samfunn. Tribeforsamlingen, dominert av borgere fra de lavere klassene, valgte de lavere embetsmennene, samt sine særskilt politisk tillitsvalgte, folktribunene, mens centurieforsamlingen, dominert av de høyere klassene, valgte de fremste embetsmennene. I sine embetsgjerninger konsulerte alle disse senatet, og de mektige konsulene var avhengige av at senatet satte sin autoritet bak deres makt for at den skulle være effektiv. I et slikt spill har folket ikke mye det skulle ha sagt. Dette endret seg imidlertid gradvis, idet tribeforsamlingen ble aktivt brukt i den politiske maktkamp, både av tribuner som ville få et forsprang på sine konkurrenter om de høyere embetene, og av konsulene (direkte eller gjennom venner/klienter i tribunkollegiet) for å sikre videre avansement etter konsulatet. I senrepublikken, hvor vi har tilstrekkelig samtidig kildemateriale til å danne oss et noenlunde klart bilde av maktforholdene, var utnyttelsen av det demokratiske elementet i forfatningen tøynd til det ytterste.

³¹² Cic. *Ad. Brut.* 1.17. Muligens til vårt hell og Ciceros ære er de nevnte verkene ikke bevart for ettertiden.

³¹³ Cic. *Ad. Brut.* 25.6.

Figur 4.4: Cursus honorum

Vedtak i tribeforsamlingen kunne være utslagsgivende for maktkampen, helt på siden av embetsstigen og i strid med den tradisjonelle kompetansefordelingen mellom de politiske institusjonene. Tildeling av ekstraordinære embeter for å møte militære kriser, utskrivning av frivillige utenom det klassebaserte centuriesystemet og senatets kontroll, samt folkevennlig lovgivning i strid med senatets vilje, var heller ikke ukjente fenomener i den klassiske republikk. Det nye i senrepublikken var at dette ble regelen snarere enn unntaket. Den makt som lå i den direkte kommunikasjonen mellom en populær leder og en misfornøyd og til dels senatsfiendtlig velgermasse, ble nå utnyttet i elitens maktkamp.

5. Den klassiske republikk (287–134 f.Kr.)

Utsnitt av *Fasti*, listen over konsuler og triumfatorer. Vi finner her navnene på en rekke av hovedpersonene i dette kapittelet.

Foto: Ingvor Mæhle. Roma, De Kapitolske Museer.

En ny konsensus

Mellom 390, da Roma ble hærtatt av gallerne, og 146 f.Kr., da Roma ødela Karthago og Korint, ble først Italia og deretter hele middelhavsområdet erobret av en vernepliktig borgerhær, under ledelse av et oligarki. I den tidlige republikk (509–287 f.Kr.) var romersk politikk preget av et vekselspill mellom innenrikspolitisk konflikt, de såkalte stenderkampene, og utenrikspolitisk harde kamper med nabobyen Veii og fjellstammene i øst og sør. Samtidig forsøkte latinerne gang på gang å frigjøre seg fra romernes hegemoni, og perioden frem til den makedonske herskeren Pyrrhos' invasjon i 280 var en smertefull konsolideringsprosess av Romas mellomitaliske stormaktsstilling. Det var denne stormaktsstillingen som hadde fremprovosert Pyrrhos' invasjon, offisielt for å beskytte Tarentum, en av de greske bystatene i Sør-Italia, mot Romas voksende innflytelse og makt over halvøya. Pyrrhos vant slagene, ved hjelp av sine taktisk overlegne leietropper, men tapene tærte på hans styrker, som opprinnelig besto av 25 000 soldater og 100 elefanter. Etter den knusende seieren over romerne ved Heraclea, som kostet ham 4000 soldater, skal han ha uttalt at om han vant et slikt slag til, ville han tape krigen.

I dette ligger den første forutsetningen for Romas ekspansjon fra bystat til imperium; overfor eksterne trusler la romerne sine interne stridigheter til side, og til tross for tilsynelatende katastrofale tap var de hele tiden i stand til å stille nye legioner mot angriperen. Disse legionene bestod ikke bare av romerske borgere, men også av forbunds-fellenes styrker. Gjennom et intrikat belønningssystem, med full romersk borgerrett som endepunkt, og etter hvert også innpass for de lokale elitene i det romerske senatet, lyktes romerne sakte, men sikkert å integrere de forskjellige bysamfunnene i en grad verken atenerne med sitt deliske sjøforbund eller Sparta med sitt peloponnesiske forbund var i stand til. Denne sjenerøsiteten var den andre av forutsetningene for romernes suksess, som igjen var knyttet opp til en tredje forutsetning; romersk borgerskap var politisk ikke like mye verdt for massene som i Athen og Sparta. Stenderkampenes avslutning i 287 markerte nemlig ikke overgangen fra aristokrati til demokrati, men en overgang fra et fødselsaristokrati til et embetsaristokrati. Roma var fortsatt styrt av et fåmannsvelde, et oligarki, men disse måtte nå kjempe for sin posisjon ved å beile til folket og til en viss grad ivareta deres interesser.

Etter stenderkampenes avslutning i 287 f.Kr. lot Romas borgere seg lede ut i langvarige krigsoperasjoner år etter år, uten igjen å benytte seg av sin makt til kollektiv militærnekt og utvandring fra byen, den såkalte *secessio*. Etter seieren over den stadig mer svekkede Pyrrhos ved Beneventum i 275, og hans tilbaketrekning til Hellas, hadde romerne etablert et hegemoni fra Appenninene i nord til Messinastredet i sør, men som Roma fikk erfare gang på gang: desto videre grenser, desto flere fiender. Romas innflytelsessfære kom raskt i konflikt med Karthagos innflytelsessfære, noe som utløste den 1. puniske krig mellom 264 og 241. Karthago kjøpte seg fred ved å avstå Sicilia, Korsika og Sardinia, som nå ble Romas første egentlige provinser. Roma og Karthago var imidlertid ved denne avståelsen rykket enda nærmere hverandre, og som vi vet, har fred mellom naboer opp gjennom historien vært unntaket snarere enn regelen. Romas overgang fra italisk hegemon til oversjøisk imperiemakt førte til den 2. puniske krig mellom 218 og 201, og en ny italisk seier ga Roma kontroll over den vestlige delen av Middelhavet. Den

2. makedonske krig (200–197) mot kong Filip 5., Karthagos allierte, etablerte Romas stadig økende innflytelse i Hellas, som allerede var stor etter innlemmelsen som provins i 229 av Illyria, ved vestkysten av Adriaterhavet. Oppsplittingen av Makedonia i flere småstater etter den 3. puniske krig (171–168), og i 149 omgjørelsen av Makedonia til romersk provins, ga Roma kontroll også over store deler av det østlige middelhavsområdet. Den aggressive imperialisten Cato den eldre (234–149) avsluttet, på sine eldre dager, hver eneste tale i senatet, uavhengig av debattens tema, med *Carthago delenda est* – «For øvrig mener jeg Karthago bør ødelegges». Han fikk sitt ønske oppfylt i 146, etter den korte og endelige 3. puniske krig: Karthago ble brent til grunnen, innbyggerne dels massakrert, dels solgt som slaver, og jorden ødelagt ved å strø salt over den.

Imperium Romanum ble vunnet av en vernepliktshær, der alminnelige bønder tjenestegjorde uten lønn, med eget utstyr og ofte over flere år sammenhengende. Likevel var dette den innerikspolitisk roligste perioden i republikkens historie. Peter A. Brunt var, med sin monografi *Social Conflicts in the Roman Republic*, den første som systematisk forsøkte å beskrive det romerske samfunnet nedenfra; han døpte denne perioden mellom stenderkampenes avslutning i 287 og Tiberius Gracchus' tribonat i 133 for «The Era of Quiescence». Han søkte årsakene til den relative harmonien mellom elite og masse i denne perioden, ikke som Gelzer og Scullard i *mos maiorum* og elitens sosiale kontroll gjennom patron-klient-relasjonen,³¹⁴ men i elitens større villighet til å dele imperiets goder med borgerhæren som erobret det.³¹⁵ Dette perspektivet deler han med Michael Crawford, som i *The Roman Republic* videre poengterer at det ble stadig vanskeligere for de lavere stendene å få tilgang på disse gevinstene etter som imperiet ekspanderte. Samtidig ble konkurransen innen oligarkiet mer intens, og folket fant igjen talsmenn for sin misnøye. Konflikten materialiserte seg for alvor under Tiberius Gracchus' tribonat i 133 f.Kr. og endte med at bondehærene ble trukket inn i de politiske konfliktene, med katastrofale konsekvenser for det romerske samfunnet.³¹⁶

Patron-klient-forholdets politiske funksjon er likevel ikke fraværende i analysen, verken hos Brunt før hans egentlige oppgjør med *clientela*-teorien, eller hos Crawford. Den politiske betydningen av *clientela* er imidlertid balansert mot andre hensyn.³¹⁷ Crawford skriver:

It is also important to remember that the process of Roman Government was not simply a matter of deploying clients and friends and relations in the pursuit of an aristocrat's turn in office and the prestige and influence which that brought. Political power, then as now, was sought for a purpose; support was directed to one man rather than to another not only because of the traditional obligations of clientship and so on, but also on a calculation of the likelihood of his achieving a desired end [...] The general expectation of anyone on whom the Roman people conferred office was that he was capable *rem publicam bene genere* – of managing affairs of state well. The reasons for holding this view – noble birth counted for much – may sometimes strike a modern reader as curious; but they were none the less real.³¹⁸

³¹⁴ Gelzer 1968, 2–11 (se for øvrig kapittel 8 for en nærmere drøftelse av Gelzers syn på patronatet historiske utvikling); Scullard 1951, 8–30.

³¹⁵ Brunt 1971, 59–63.

³¹⁶ Crawford 1992, 1.

³¹⁷ Jf. Jakobson 1999, 82.

³¹⁸ Crawford 1992, 28–29.

Formålet med dette kapittelet er ikke bare å vise at kildene støtter Crawfords synspunkt, men å vise, med utgangspunkt i firspannsmodellen, hvordan personlige nettverk influerte valgene, og dermed også forklare hvorfor romerske velgeres favorisering av gamle familier var mindre underlig enn det kan synes for moderne øyne.

Gaius Flaminius, folketribun i år 233 f.Kr., er den første politiker vi kjenner til som utfordret senatsregimet, etter stenderkampenes avslutning i 287. Den politiske, og etter hvert også sosiale og religiøse, likestillingen av de plebeiiske lederne med patrisierne, kulminerte dette året med en formell anerkjennelse av de plebeiiske massenes makt, ved *Lex Hortensia*. Etter en oppstand, som, ifølge Livius, hadde sin årsak i den tyngende gjeldsbyrden, ble plebesittene, dvs. vedtak foretatt i plebeierforsamlingen etter forslag fra tribunene, gyldige for hele folket på linje med lover foreslått av konsuler og pretorer.³¹⁹ Etersom Livius' ti bøker om perioden 292 til 218 f.Kr. er tapt, og Polybios ikke var noe særlig opptatt av innenrikspolitik, har vi svært liten informasjon om tribunisisk aktivitet mellom stenderkampenes avslutning og Tiberius Gracchus' tribunat i 133 f.Kr. Det kan imidlertid synes som om integrasjonen av de plebeiiske lederne i en ny nobilitet i denne perioden medførte at de plebeiiske massene tapte sine fremste ledere. Den klassiske republikk var stort sett preget av harmoni mellom folk og senat, og den plebeiiske eliten stilte seg ikke lenger i spissen for folkeopprør mot senatsregimet, som de nå selv var blitt en del av.

Ifølge Livius var nettopp folkets frykt for en slik utvikling noe av grunnen til at den politiske likestillingen tok så lang tid. Plebeierne var skeptiske til å opphøye sine talsmenn til den samme status som sine patrisiske motstandere. Mot slutten av bok 6 av Livius' historie blir dermed en moderne lesers forventninger snudd fullstendig på hodet. I 368 f.Kr. ble plebeierne, ifølge Livius, åpent truet av sine ledere, tribunene Licinius og Sextius, til å ikke bare stemme for en regulering av rentenivået og et jordfordelingsprogram, som de gjerne ville ha, men også for en lov som reserverte det ene konsulembetet til plebeierne. Dersom plebeierne ikke stemte over forslagene samlet, ville lederne slutte med å kjempe for folkets interesser, og ikke la seg gjenvølge til tribunatet.³²⁰ Debatten som fulgte, gir oss i fortettet form kjernen i konflikten mellom patrisiere og plebeiere, slik Livius så den:

Det var allerede nå på det niende året at [Licinius og Sextus] stod i første linje i kampen mot optimatene, med den største fare for seg selv privat og uten noen offentlig fordel. Både lovforslagene de hadde fremmet, og tribunatet selv var i ferd med å bli svekket av alderdom. Først var deres lover blitt bekjempet gjennom deres kollegers veto, deretter ved at ungdommen reiste ut for å føre krig mot Veletriae, til sist var diktaturets lynnedslag blitt rettet mot dem. Nå var det ikke lenger verken kollegene eller krigen eller diktatoren som stod i veien, da jo diktatoren hadde gitt et gunstig varsel om en plebeiisk konsul ved å utnevne en plebeier til magister equitum [diktatorens høyre hånd, kavalerianføreren]; det var plebeierne selv som stod i veien for sin egen fordel. Hvis de ville, kunne de straks få byen fri for kreditorer og markene fri for urettmessige besittere [...] Det stemte ikke med romerfolkets måtehold å forlange at det selv skulle befries fra ågerrenter og få den jorden som de mektige besatt med urette, men at de som skaffet dem dette, skulle sitte tilbake som gamle ektribuner, ikke bare uten embete, men også uten håp om embete.³²¹

³¹⁹ Liv. *Per.* 11.; Gell. *NA* 15.27.4.

³²⁰ Liv. 6.39.5

³²¹ Liv. 6.39.6–10.

Tribunene hevdet at de samme borgerne som hadde støttet den plebeiske kamp for sosiale, økonomiske og juridiske reformer, og hadde gjenvalgt dem ni år i trekk for å presse patrisierne til å gi etter for disse kravene, også hadde unnlatt å stemme på plebeiere til statens høyeste embeter (enten de høyeste embetsmennene ble kalt militærtribuner med konsulær myndighet eller konsuler).³²² Tribunene forlangte nå ikke en *åpning* av konsulatet, men en *kvotering* til konsulatet. Dersom plebeierne fikk velge fritt, ville de alltid velge patrisiere til konsuler eller konsulære militærtribuner, ifølge Livius. Det hefter generelt store problemer med å bruke Livius som kilde til romersk historie, noe som i særdeleshet gjelder den tidlige republikkens historie.³²³ Vi vet for eksempel ikke om det konsulære militærtribunet faktisk var åpent for plebeierne, hvor skarpt skillet mellom plebeiske og patrisiske slekter egentlig var, når skillet oppstod, og hvorvidt dette skillet ble oppfattet som et problem for plebeierne som gruppe eller kun for plebeiere med politiske ambisjoner. Livius har trolig likevel forstått noe vesentlig ved den tidlige republikkens politikk; de plebeiske massene foretrakk å velge medlemmer av den etablerte patrisiske eliten til å ivareta statens ledelse, og var skeptiske til å innfri sine plebeiske lederes ambisjoner om å bli en del av denne eliten. Den første fasen i den plebeiske elitens likestillingskamp fra ca. 400–366 bestod i å få adgang til konsulatet. Den andre fasen var kampen om å få jevnlig tilgang på og lik myndighet innenfor konsulatet.

Etter hvert som plebeierne fikk demonstrert sitt verd, ikke bare som offiserer, men også som øverstkommanderende, ble militær seier og erobring, ifølge Hölkeskamp, det eneste målet for politisk suksess.³²⁴ N.S. Rosenstein hevder imidlertid at det eksisterte en myte om universell aristokratisk kompetanse som medførte at det å ha lidd militært nederlag ikke ble tillagt vekt under valgene.³²⁵ W.J. Tatum peker på en rekke svakheter i Rosensteins analyse, og bekrefter langt på vei den alminnelige oppfatning, som blir målbåret av Hölkeskamp.³²⁶ For det første: Av de 90 individene Rosenstein tar utgangspunkt i, var 50 allerede konsul (eller konsulær militærtribun/diktator) da de led nederlag. Rosenstein finner at disse gjorde det like godt som andre ekskonsuler i konkurransen om censorembetet. Dette trenger imidlertid ikke bety at militær suksess eller nederlag var irrelevant, men kan snarere bety at mislykkede konsuler i større grad enn vellykkede konsuler deltok i censorvalgkampene, i stedet for å trekke seg tilbake fra aktiv politikk. Deres relativt større deltakelse kompenserte dermed kvantitativt for deres kvalitative svakheter.

For det andre: Av de 40 som led militært nederlag før konsulatet, var det 9 som oppnådde konsulatet etterpå, noe som gir et helt normalt forhold på 1:4. Av de 40 var kun 13 enten fra nobiliteten eller patrisiatet, men så mange som 8 av disse ble konsuler. Da er det bare ett konsulat igjen til mindre distingverte kandidater, og personen som fylte dette konsulatet, var av ukjent status. Tatum konkluderer rimelig nok med at militært nederlag kunne være avgjørende for en ny mann. Der fantes, etter Tatum's mening, en myte om

³²² Cornell 1995, 335–340 for en grundig innføring i dette problemet. Ifølge Cornell hadde patrisierne så godt som full kontroll med konsulatet/militærtribunet med konsulær myndighet frem til ca. 400, mens (mulige) plebeiske navn snek seg inn etter denne tid. Problemet med å analysere navnematerialet er at vi ikke alltid vet med sikkerhet hvilke familier som ble regnet til patrisierne og hvilke til plebeierne.

³²³ Se side 25–27.

³²⁴ Hölkeskamp 1993, 21–22.

³²⁵ Rosenstein 1990, 173.

³²⁶ Tatum 1991, 149–152.

aristokratisk kompetanse som gjorde det mulig å bortforklare nederlag som gudenes vilje, skjebnens luner eller soldatens manglende disiplin og mot, men denne myten var langt ifra universell. Lederskap i den romerske republikk var essensielt basert på militær suksess, og i den klassiske republikk kun i liten grad på innenrikspolitiske saker. Krigene fungerte nemlig frem til midten av det annet århundre som et redistributivt system: erobring – krigsbytte – kolonisering – jordutdeling. Kun i perioder hvor krigens kostnader ikke ble tilstrekkelig kompensert ved gevinstene, kom det til alvorlige sosiale konflikter.

Den klassiske republikkens relativt konfliktfrie politiske liv skyldtes også at den nye, forente plebeiisk-patrisiske nobileitetens medlemmer og aspiranter hadde en felles interesse i opprettholdelsen av *status quo*.³²⁷ Konkurransen om makt og ære var minst like intens som i den foregående perioden, men konkurrentene var nå enige om de grunnleggende spillereglene og hva man kunne konkurrere om.³²⁸ Karrierene til Gaius Flaminius, de to Scipiones Africani og Cato den eldre viser hvordan denne konkurransen både bestod av å vinne folkets gunst gjennom utnyttelse av stormanns- og politikerrollen, og handlet om å få muligheten til å spille disse rollene. Nobileiteten var i stor grad selvrekutterende fordi den kontrollerte de ressursene som var nødvendig for å delta i den politiske konkurransen. Rikdom og en viss dannelse var et minstekrav, men man trengte også å bli utnevnt til offisersstillinger, bli sosialt anerkjent og få politisk bistand i utøvelsen av sine embetsplikter. Vi vet ikke nøyaktig hvordan de nye mennene Gaius Flaminius og Marcus Cato fikk tilgang på disse ressursene, men vi vet at begge tidlig i sin karriere hadde både mektige venner og mange klienter, og at Marcus Cato sannsynligvis ble hjulpet på vei av sin patron Valerius Flaccus. Patrisieren Scipio var imidlertid født med disse ressursene. Han var oppdratt til å styre og fikk i meget ung alder muligheten til å prøve seg, takket være sine personlige forbindelser og familiens prestisje. Alle tre utfordret senatsregimet, og nedkjempet sine motstandere ved hjelp av stor personlig popularitet. Vennskapsforbindelser og patronasje hadde gitt dem mulighetene til å gjøre seg fortjent til denne populariteten, men da populariteten først var skapt, kunne ikke deres politiske motstanderes nettverk av personlige forbindelser forhindre folkeforsamlingene i å utnevne dem til den fremste makt i staten. Dette skyldtes at elitens personlige forbindelser trolig kun omfattet et mindretall av borgerne som stemte i folkeforsamlingen, og, som poengtert i forrige kapittel, var disse forbindelsene kun middelet til å skape oppslutning, og ikke oppslutningen selv.

Gaius Flaminius (død 217 f.Kr.)

Da den 1. puniske krigen var over, hadde Roma vunnet sine første oversjøiske besittelser, Sicilia i 241 og Sardinia i 238. Italia sør for Pisa var kontrollert av Roma, og to nye tribuer var etablert, noe som brakte antallet opp i 35. 1.-klasses centurier ble koordinert med disse og redusert fra 80 til 70, med det resultat at 2.-klasses centurier var nødvendig for å etablere et flertall i centurieforsamlingen. Polybios skriver om Gaius Flaminius at han mot senatets vilje fikk vedtatt en lov som delte opp gallisk territorium i Picenum (Po-dalen) og fordelte jorden på romerske borgere. Dette populære tiltaket var ifølge Polybios, både det

³²⁷ Briscoe 1989, 67–68; Astin 1989, 163–196.

³²⁸ Vishnia (1996, 6) går så langt som å hevde at oligarkiet ble styrket.

første skrittet i demoraliseringen av folket og årsaken til krigen mot gallerne som fulgte.³²⁹ Vi kjenner verken årsakene til senatets motstand eller hvilke virkemidler som ble tatt i bruk for å stanse forslaget.³³⁰ Polybios' kommentar kan ha pekt på en militærstrategisk uenighet om hvorvidt akkurat dette området skulle koloniseres,³³¹ snarere enn en motstand mot kolonisering som sådan. Romerne hadde allerede drevet med omfattende koloniseringsvirksomhet i Italia med senatets velsignelse i halvannet århundre, og kom til å gjøre det også i de to generasjonene som fulgte Flaminius' forslag. Etter den 2. puniske krigens slutt i 201 ble det grunnlagt omtrent 20 kolonier i tillegg til to store jordfordelingsprogrammer i henholdsvis 200 og 173.³³² Dette bidro til å regenerere bondestanden og motvirket effektene av arvedeling og fattigdom, men den primære hensikt var forsvarspolitisk. Da senatsflertallet ikke lenger så et strategisk behov for disse tiltakene, foretrakk de å utnytte den erobrede jorden selv, mot en relativt beskjeden avgift til den romerske stat. Derfor halter også moderne sammenligninger mellom Gaius Flaminius og Tiberius Gracchus. Tiberius Gracchus foreslo nemlig jordloven etter 40 år uten et eneste jordfordelingsprogram, og utfordret i tillegg senatorenes private økonomiske interesser.

Selv om vi ikke vet hvem som støttet Gaius Flaminius eller motarbeidet ham, stod han neppe alene bak forslaget.³³³ For det første var krigen i 225 fremprovosert av romerne selv, med de nye kolonistene som støttestpunkt. Flaminius var derfor trolig ikke den eneste hauken i galler spørsmålet. For det andre ville det være svært vanskelig å få loven vedtatt, for ikke å si umulig å gjennomføre, uten støttespillere blant senatorene. Jorden skulle stykkes opp og deles ut, og man brukte alltid i slike spørsmål en kommisjon sammensatt av 10 eller 15 senatorer. For det tredje gikk Gaius Flaminius videre til en strålende politisk karriere, som pretor i 227, konsul i 223 og censor i 220 f.Kr. At Flaminius til tross for sitt tribunat nådde preturet og konsulatet, kan selvsagt forklares med at statens behov for militær ekspertise måtte overskride innenrikspolitiske hensyn. Men ettersom det ikke fantes noen objektive mål for en persons militære ekspertise, tyder også dette på at Flaminius hadde gode forbindelser; censurembetet var kun mulig å oppnå for menn med de aller beste forbindelser, og den høyeste popularitet og prestisje. Koloniseringen av Picenum bidro trolig til denne populariteten, men ble neppe gjennomført på en slik måte at han ble totalt isolert fra den øvrige eliten.

Man kan selvsagt spekulere på Flaminius' motiver for å trosse senatseliten i denne saken, og det kan da være nærliggende å gripe til det romerske klientvesenet som forklaringsmodell. Rachel Feig Vishnia foreslår i *State, Society and Popular Leaders in Mid-Republican Rome 241–167 BC* at senatorene som motsatte seg Flaminius' forslag, beskyttet sine egne og sine klienters interesser i Picenum, mens Flaminius på sin side brukte tribunatet til å skaffe seg store klientskarer. Hun føyer imidlertid straks til at disse velgerne ville befinne seg svært langt fra Roma og distribuert i kun to triber.³³⁴ Om Flaminius' tribunat, midt i klientvesenets påståtte gullalder, finner vi imidlertid ikke

³²⁹ Polyb. 2.21.8

³³⁰ Val.Max. 5.4.5.

³³¹ Se Vishnia 1996, 25–31 for både et resymé og et bidrag til debatten omkring aktørenes motiver, basert på et ikke-eksisterende kildegrunnlag.

³³² Vishnia 1996, 142 om koloniene; Brunt 1971, 64 om gårdsbrukene.

³³³ Vishnia 1996, 14 ff.

³³⁴ Vishnia 1996, 32.

engang et hint i kildematerialet om at slike hensyn var den avgjørende faktor for forslagsstilleren. Etter mitt syn hadde trolig det ryktet han fikk som en handlekraftig og uredde forsvarer av folkets interesser, langt større betydning for hans videre karriere. Dette ryktet ble trolig ikke bare pleiet av dem som hadde fått jord i Picenum, men også av deres venner og familie bosatt nærmere Roma. Flaminius måtte imidlertid dele takknemligheten med kommisjonærene som foretok den faktiske jordfordelingen på stedet.

Scullard beskriver i *Roman Politics 220–150 BC* Flaminius på dette stadiet i hans karriere som et redskap i de mektige aemiliernes og scipionernes hender, mens historikere som Yavetz og Bleicken tvert imot beskriver ham som en uavhengig politiker og en forløper til Graccherne.³³⁵ Crawford påpeker dessuten at Flaminius ikke var den eneste som i tiden før Scipio Africanus ble brakt til konsulatet i strid med oligarkiets ønsker. Konsulen for år 216 C. Terentius Varro fikk for eksempel sitt embete, ifølge Livius, på grunn av folkets misnøye med hvordan krigen ble ledet.³³⁶ Yavetz og Bleicken er imidlertid ikke enige om hvilke målgrupper Flaminius' politikk hadde, og hvilken betydning hans jordreform hadde for hans videre karriere.

Yavetz hevder at *plebs rustica* hovedsakelig var integrert i senatorenes klientell, og at Flaminius følgelig ikke kunne regne med noen vesentlig støtte derfra. Flaminius' jordreform var derfor et uttrykk for hans uselviske ønske om å hjelpe småbøndene, simpelthen fordi han anså dette som den beste politikken. Hans politiske støttespillere var først og fremst nye, rike plebeiiske familier, som han senere beskyttet mot senatorenes konkurranse i næringslivet gjennom sin støtte til den claudiske lov (se nedenfor). Dette kan forklare hvorfor han flyttet store mengder av disse bøndene så langt fra det politiske sentrum at de ikke kunne gjøre sine stemmer politisk gjeldende til fordel for sine patroner i Roma. Det passer også godt med det faktum at han som censor plasserte alle frigivne i de fire bytribene, hvor deres politiske innflytelse var vesentlig mindre enn om de var registrert i sine patroners triber. Dette er imidlertid ikke et svar på om Gaius Flaminius senere ble valgt til konsul og censor på grunn av, eller på tross av, sitt tribunat. Og selv om denne *homo novus*, den nye mannens, tilknytning til rike plebeiiske riddere åpenbart har spilt en stor rolle for hans politiske suksess, forklarer dette likevel ikke hans valg i centurieforsamlingen, hvor nettopp *plebs rustica* utgjorde den absolutte majoritet.

Bleicken mener imidlertid å vite at det ikke, som Yavetz hevder, var *plebs rustica* som var integrert i elitens klientell, men snarere *plebs urbana*. I dette perspektivet blir Flaminius en forkjemper for de alminnelige bønder mot senatorene og deres urbane klientskarer. Hans politikk tjente denne gruppens interesser, hans valg berodde på deres støtte, og plasseringen av frigivne i bytribene økte deres prestisje og innflytelse i folkeforsamlingene. Med forbehold om at det er langt fra sikkert at bybefolkningen var kontrollert av senatorene, gir Bleickens analyse god mening. Regnestykket går opp, og parallellen mellom Gaius Flaminius' og Tiberius Gracchus' politiske målgrupper blir tydelig. Det er likevel mulig at Flaminius' tribunat er blitt tillagt en radikalitet det ikke hadde, og at hans brudd med senatet med urette er blitt ansett som en forløper til Tiberius Gracchus' tribunat 100 år senere.³³⁷

³³⁵ Scullard 1951, 53–54; Yavetz 1962, 325–344; Bleicken 1968, 27–37.

³³⁶ Crawford 1992, 55; Liv. 22.34.8.

³³⁷ Se f.eks. Yavetz 1962, 336 og Taylor 1962.

I en grundig og detaljert studie av republikkens lovgivning argumenterer K. Sandberg for at det før Sulla var tribunene som tok seg av det meste av lovgivningen, bortsett fra krigserklæringer og ratifisering av fredsavtaler, og at vi dessuten ikke har et eneste eksempel på en kurulisk³³⁸ magistrat som foreslo sivil lovgivning. Denne arbeidsdelingen var trolig ikke et resultat av de kuruliske magistratenes og centurieforsamlingens manglende sivile kompetanse, slik Sandberg foreslår,³³⁹ men skyldtes historiske og praktiske årsaker av en mer prosaisk natur. Dersom et forslag ikke hadde bred støtte fra tribunene, hadde det heller ikke en sjanse til å bli vedtatt, på grunn av tribunenes vetorett i alle politiske spørsmål. Derfor var det mest praktisk å overlate lovgivningen til dem. Både pretorene og konsulene tilbrakte før Sullas reformer likevel mesteparten av sin tid i felten. Etter Sullas reformer finner vi en strøm av konsulær lovgivning. Tribunisisk lovgivning kunne også skape en tilfredshet blant borgerne over at de hadde mye makt gjennom sine folkeforsamlinger, og gode talsmenn gjennom sine tribuner, selv om tiltakene gjerne ville ha blitt foreslått uansett. Det er derfor ingen grunn til å legge stor vekt på at det var Flaminius i egenskap av tribun som foreslo koloniseringen. Når kuruliske magistrater tok lovgivningsinitiativ, lot de som oftest tribuner ta seg av selve prosessen. Konsuler og diktatorer opptrådte kun som lovgivere i krisetider, da det normale politiske maskineriet ikke fungerte.³⁴⁰ Selv om dette bidrar til å forklare hvordan det var mulig for Flaminius å gå fra et turbulent tribonat til preturet, konsulatet og sensoratet, forteller det ikke hele historien. Etter konsulatet ble han nemlig nektet en triumf av sine fiender i senatet, og feiret i stedet en triumf etter vedtak i folkeforsamlingen.³⁴¹ Flaminius var gjennom hele sin karriere i konflikt med sterke krefter i senatet, som trolig, på grunn av senatets konservative profil, samlet rådde over større klientell enn Flaminius og hans allierte. Likevel vant han gang på gang kampen om folkets gunst.

Via Flaminia, som forbandt Roma med de nordlige delene av Italia, og dermed også gjorde forbindelseslinjene mellom Roma og Picenum bedre, ble bygget da Flaminius var censor i 220. Han bygget også Circus Flaminius, til stor kostnad og ære for seg selv, og til glede for sine medborgere. I 218, da han allerede hadde nådd toppen av embetsstigen, rettet han nok et slag mot senatet ved å støtte et tribunisisk forslag som forbød senatorer å drive handelsvirksomhet. Loven forbød at senatorer og deres sønner skulle eie sjøgående skip som kunne laste mer enn 300 amforaer. Saken førte, ifølge Livius, til at Flaminius ble hatet av nobileteten, mens det skaffet ham popularitet i den brede befolkning. Livius skriver også at dette var den direkte foranledningen til hans valg som konsul for annen gang, og at han etter dette valget måtte snike seg ut av byen for å oppta kommandoen over hæren i Ariminium, mot kartagernes hærfører Hannibal. På bakgrunn av tidligere erfaringer fryktet Flaminius at senatet ville finne feil ved auspisiene eller bruke avholdelsen av den latinske festivalen som et påskudd for å hindre ham i å forlate byen.³⁴²

³³⁸ Et kurulisk embete ga innehaveren rett til å bruke den såkalte *sella curulis* under embetsåret. Maktsymbolet var forbeholdt kuruliske ediler (i motsetning til plebeiske ediler), pretorer, konsulere og selvsagt censorer. Senatorette kunne under familiebegrovelser bare paradere anemaskene til forfedre som hadde innehatt et kurulisk embete.

³³⁹ Sandberg 2001, 111–113.

³⁴⁰ Sandberg 2001, 104.

³⁴¹ *MRR* 1, 232.

³⁴² Liv. 21.63.5

Flaminius hadde trolig solid støtte i de 18 riddercenturiene, som takket være den claudiske loven mot senatorens handelsvirksomhet nå var blitt kvitt en rekke konkurrenter. Heller ikke 1.- og 2.-klasses centurier kan ha hatt noe imot Flaminius' politikk, og har sikkert også satt pris på hans tidligere tiltak: jordfordeling, veibygging og opprettelsen av et nytt sirkus. Hans personlige venner og klienter må ha bidratt med sitt i valgkampen. Flaminius må ha stilt med et komplett firspann, selv om vi ikke får lese noe om klienter i kildematerialet, og dette firspannet var sterkt nok til å vinne over senatsflertallet i en kamp om folkets gunst. Dersom velgerne var kontrollert av senatseliten gjennom patron-klient-relasjonen ville han ikke hatt en sjanse, selv med unison støtte fra de to tribene hvor mottakerne av hans jordlotter var registrert. Og senatets motstand var betydelig. Senatet sendte en tomannskommisjon for å beordre ham tilbake og ta auspiciene i Roma. Flaminius ignorerte dette og tok sine auspicer i felten. Kalven som skulle ofres, rev seg løs og sprutet blod utover dem som stod omkring. Dette var ikke regnet som en god start på en kampanje, men Flaminius lot seg heller ikke stoppe av et slikt åpenbart tegn på guddommelig skepsis.³⁴³ Det skulle han ha gjort: Han ble utmanøvrert i morgentåken og fanget i et bakhold av Hannibal, der han falt sammen med ca. 15 000 av sine soldater, ved siden av Cannae i 215 det største nederlaget i den 2. puniske krig.³⁴⁴

Åpningen av konsulatet for plebeiere i 367 hadde skapt grunnlaget for en felles plebeiisk-patrisisk nobilet, som to-tre generasjoner senere var konsolidert i en ny herskerklasse. De konstitusjonelle endringene som hadde gjort denne prosessen mulig, ble stående som en ramme for et folkevalgt oligarki, og gjorde det mulig for nye menn å få innpass. Den nye herskerklassen kunne ikke holde inntrengere unna ved å omgi seg med en kvasireligiøs aura, slik patrisierne hadde gjort under stenderkampene, men de hadde alle de øvrige virkemidlene til disposisjon, nemlig familieprestisje, ledererfaring og sosiale nettverk. Folket kunne velge fritt mellom menn som hadde utmerket seg, men mulighetene for å utmerke seg var fortsatt kontrollert av senatorene.

Det nye embetsaristokratiet var mer tallrikt enn det gamle, sosialt mer heterogent og prinsipielt åpent for nytt blod. Dette førte til hard konkurranse om statens høyeste embeter, men nå innenfor rammene av blandingsforfatningen. Den tid var over da en patrisisk politiker kunne ignorere folkets frihet til fordel for senatets autoritet og magistratenes makt. Men en plebeiisk politiker med ambisjoner om å bli en del av herskerklassen kunne heller ikke alene satse på folkets frihet. Flaminius var en av dem som mestret balansegangen mellom folkets *libertas*, senatets *auctoritas* og magistratenes *potestas* og *imperium* helt frem til 218, da han måtte undra seg senatets *auctoritas* for å oppta sitt *imperium*. Folkets ønsker og behov var ikke lenger en selvstendig kraft, men en ressurs som kunne utnyttes av ambisiøse politikere. Personlig popularitet i et krigersamfunn som det romerske trengte imidlertid ikke være grunnlagt på en reformistisk politisk profil. Gode gamle dyder, som for moderne mennesker oppfattes som upolitiske, var mer relevant for romerske velgere enn reformisme. Militær dugelighet, karismatisk lederskap og rettferdighetsans i fordelingen av krigsbyttet var sentrale egenskaper som ble etterspurt av en konsul. Man kunne til og med tilgi en erkekonservativ Camillus at han konfiskerte hele krigsbyttet til fordel for den slunkne statskassen, så lenge han brakte soldatene hjem med seier. Det var bedre å komme hjem levende og tomhendt enn å ikke komme hjem i det hele tatt.

³⁴³ Liv. 21.63.11–15.

³⁴⁴ Polyb. 3.84.

Valget av konsuler var nemlig også et spørsmål om liv eller død, seier eller nederlag for den romerske stat. Folkets valg under den 2. puniske krig (218–201 f.Kr.) demonstrerer tydelig dette aspektet ved den romerske blandingsforfatningen. Folket hadde riktignok tapt sine *fremste* talsmenn til eliten, men stod ikke fullstendig uten talsmenn. Folketribuner som trosset senatet, dukker med ujevne mellomrom opp i vårt fragmenterte og ufullstendige kildemateriale. Det er ingen grunn til å tro at vi har bevart alle episodene hvor en eller flere folketribuner slo et slag for den lille mann. Men det er likevel tydelig at det å være aktiv forkjemper for jevne borgeres interesser ikke lenger var hovedveien til personlig avansement. Kampen om folkets gunst var trolig like hard, men den handlet i større grad om spørsmål som overskred skillet (definert mye senere) mellom *populares* og *optimates*. Senatet tok i perioden selv initiativet til koloniseringsprogrammene, som da de stoppet opp helt i midten av det annet århundret, ble et brennhett stridstema, og stenderkampenes politiske og juridiske milepæler ble stående uimotsagt av den forente plebeisk-patrisiske nobiliteten. I denne forstand kan man derfor si at maktkampen i den klassiske republikk var blitt avpolitisert. Dette innebar imidlertid ikke at maktkampen primært handlet om politiske allianser og mobilisering av klienter.

Scipio Africanus den eldre (236–183 f.Kr.)

Patrisieren Publius Cornelius Scipio, som senere fikk tilnavnet Africanus, etter å ha slått Karthago i den 2. puniske krig, ble valgt til kurulisk edil i 213, til tross for at han med sine 22 år ikke var gammel nok. Han ble deretter i 210 utpekt av folket til å oppta kommandoen i Spania, med prokonsulært imperium, selv om han verken hadde vært pretor eller konsul. Polybios forklarer begge disse oppsiktsvekkende utnevnelser med hans personlige popularitet i befolkningen, og viet et eget kapittel i sin romerske historie til en beskrivelse av helten Scipio, hans karakter og tidlige karriere. Ifølge Polybios var det allment kjent at Scipio Africanus den eldre, adoptivbestefaren til Polybios' gode venn Scipio Africanus den yngre, var både sjenerøs og storsinnet, men at ikke alle tilskrev hans suksess personlige egenskaper.³⁴⁵ Den filosofisk anlagte rasjonalisten Polybios anså suksess basert på hell og suksess basert på personlige egenskaper som to vesensforskjellige ting, selv om romerne vurderte dette annerledes. Cicero kunne for eksempel i sin tale til fordel for Pompeius' kommando i år 66 argumentere for at Pompeius' hell var et tegn på gudenes gunst, noe som både var et kvalitetsstempel på den begunstigede og en fordel for soldatene han hadde under sin kommando.³⁴⁶ Sulla tok selv tilnavnet Felix, og ble dermed Sulla *den heldige*. Polybios foretrakk imidlertid å tegne et bilde av Scipio som en kalkulerende filosof, og skriver at han kun benyttet seg av soldatenes overtro for å gjøre dem modigere.³⁴⁷

Som ung og fersk offiser under sin fars, konsulen Publius Cornelius Scipios, kommando gjorde han seg i 218 bemerket med sitt mot i kampene mot Hannibal ved Posletten. Polybios forteller at hans far hadde gitt ham kommandoen over en håndplukket rytteriavdeling, som skulle sørge for hans egen sikkerhet. Da junior så at faren var

³⁴⁵ Polyb. 10.2.–10.3.

³⁴⁶ Cic. *Leg.Man.* 28; 47–49.

³⁴⁷ Polyb. 10.2.12–13, jf. Polybios' beskrivelse av religion som konsensuskapende mekanisme generelt i den romerske forfatning i Polyb. 6.56.6–15.

alvorlig såret, omringet av fienden og eskortert av bare to-tre ryttere, prøvde han å få sine menn til å følge ham i en redningsmanøver. Disse hang imidlertid tilbake, og Scipio junior stormet fiendens linjer alene. Dette førte til at resten av de romerske styrkene fattet mot og drev fienden på flukt. Konsulen var selv den første til å hylle sønnen for redningsdåden. Da dette ga Scipio et alminnelig anerkjent rykte for tapperhet, kunne han for fremtiden la være å utsette sin egen person for fare uten tilstrekkelig grunn – det var kanskje ærerikt, men knapt rasjonelt for en hærfører å risikere at hans soldater ble lederløse.³⁴⁸

Slike historier om militær dyktighet, dristighet og mot var åpenbart viktige for en ung romer med politiske ambisjoner, og dersom ens øverstkommanderende var en venn av familien, en nær slektning, eller, som i dette tilfellet, den unge mannens far, var det desto enklere både å få anledning til å utføre slike bedrifter, i egenskap av håndplukket offiser, og å få dem anerkjent og utbrodert i ettertid. Polybios hadde denne historien fra Gaius Laelius, bestevennen til Scipio Africanus den yngre, mens Livius også henviser til en alternativ versjon der konsulen ble reddet av en ligurisk slave. Livius foretrekker imidlertid å ikke feste lit til denne åpenbart Scipio-fiendtlige kilden.³⁴⁹

Etter fem års krigstjeneste stilte altså Scipio som kandidat til et av de to kuruliske edilembetene, til tross for at han bare var 22 år gammel og følgelig ennå ikke hadde gjort ti års militærtjeneste. Både Polybios og Livius legger stor vekt på at det var Scipios popularitet som gjorde kandidaturet til et realistisk prosjekt. At det ble valgt ikke bare én, men to fra slekten Cornelius til embetet, etter sterk motstand fra tribunene, tyder på at det i bunnen av Scipios oppslutning lå en personlig popularitet som familiens eller slektens forbindelser, horisontalt til andre medlemmer av eliten og vertikalt ned til massene, kunne mobilisere, men ikke skape. Dersom valgene ble avgjort av slike sosiale nettverk, ville det nemlig være helt nødvendig for slektene å samarbeide både internt og eksternt.³⁵⁰ Scipios kandidatur ville dermed ha splittet de stemmene som gikk til corneliernes kandidater, da både Cornelius Scipios og Cornelius Cethegus' konkurrenter disponerte over stemmer de selv enten kontrollerte direkte eller via familie, slekt og vennsforbindelser. Mens disse velgernes førstestemme var reservert deres patron eller patronens protesjé, kunne de overtale, direkte eller indirekte via sine patroner, til å gi annenstemmen til Scipio, Cethegus eller en tredje kandidat. Dersom slekten faktisk var en politisk enhet, må valgresultatet tolkes som at cornelierne hadde full kontroll. Det hadde de ikke; det ble nemlig ikke valgt en eneste fra denne slekten til preturet eller konsulatet dette året. At begge to ble valgt, er dermed en klar indikasjon på at det kun var et mindretall av stemmene som var basert på personlige forbindelser. Patroner, venner og klienter mobiliserte velgerne, men avgjorde ikke valgene.

Ifølge Livius ble Scipio valgt på en bølge av popularitet så sterk at den skjøv tribunenes innvendinger til side. Han skal ha sagt at: «Hvis alle romerne vil velge meg til edil, er jeg gammel nok.» Da velgerne så tok oppstilling i triber for å avgi sine stemmer, var

³⁴⁸ Polyb. 10.3.4–7.

³⁴⁹ Liv. 21.46.10.

³⁵⁰ Scullard 1970, 164: *In view of the strong Roman feeling for family ties and patria potestas, the rival groups which developed within the nobility would tend to rest upon the family or gens or groups of families allied by kinship, by marriage or by political convenience.*

begeistringen for ham så stor at folketribunene oppga sin motstand.³⁵¹ Edilene kvitterte med å feire det som etter datidens målestokk var storslagne leker, og delte også ut olje til borgerne.³⁵² Et par år senere, i år 210 f.Kr., var Scipios popularitet så stor at han kunne hoppe over både valget til preturet og konsulatet, og overta krigen i Spania som den første *privatus* med prokonsulært imperium. Prokonsulært imperium gitt av folket til deres foretrukne politikere skulle senere blir republikkens undergang, men nå ble det sett på som en nødvendighet for å redde Roma fra Hannibal.

Denne nødvendigheten skyldtes at krigen mot Hannibal gikk langt fra i romernes favør, og Africanus' far og onkel, Publius og Gnaeus Scipio, falt i Spania ca. 212–211. Ridderen L. Marcius samlet sammen resten av de to hærene og holdt Spania i seks måneder før han ble avløst. Livius skriver at det var full enighet i senatet om å be folketribunene om å fremme et forslag til folket om ny øverstkommanderende, men at dette ble utsatt på grunn av en politisk rettssak som tok oppmerksomheten bort fra krigen i Spania.³⁵³ Tribunen Gaius Sempronius Blaesus hadde anklaget Gnaeus Fulvius for å ha tapt hæren i Apulia på grunn av uforsiktighet og feighet, og denne saken tok bort folkets oppmerksomhet mot situasjonen i Spania og behovet for å finne en avløser.³⁵⁴ Claudius Nero ble omsider sendt av senatet som propretor for å avløse Marcius, inntil folkeforsamlingen i 210 f.Kr. altså valgte ungdommen Scipio Africanus til prokonsul i Spania.³⁵⁵ Livius' fargerike beskrivelse av denne bemerkelsesverdige hendelsen fortjener å bli gjengitt i sin helhet:

Byen var knuget av sorg og nesten fortapt av rådvillhet, men på den berammede dagen for folkeforsamlingen begav de seg likevel ut på Marsmarken. Alles blick var rettet mot embetsmennene, og disse så på hverandre, og der lød en mumling gjennom forsamlingen. Så fortapte var de, og i den grad tvilte man på Romerrikets fremtid, at ingen våget å motta kommandoen over Spania. Men så skjedde det plutselig at Publius Cornelius, en sønn av den Publius Cornelius som var falt i Spania, og ennå ikke 24 år gammel, meldte seg som kandidat og trådte opp på en forhøyning hvor alle kunne se ham. Da alles blick var rettet mot ham, lød det høye bifallsrop, og man fremsatte straks det ønske at hans kommando måtte bli lykkelig og helsebringende. Folket ble deretter befalt å foreta avstemningen, og ikke bare alle centuriene, men også alle menn innenfor centuriene ga enstemmig Publius Scipio kommandoen over Spania.³⁵⁶

Beretningen har et sterkt eventyrpreg. Folket så seg fortvilet om etter en erfaren hærfører som kunne redde staten, men alle de mektige mennene var for feige til å ta på seg oppdraget. En modig ung mann meldte seg frivillig og vendte senere hjem etter flere år med harde prøvelser, kronet med seier.

³⁵¹ Liv. 25.2.6–8.

³⁵² Liv. 25.2.8. Teksten er her i fragmenter, så vi vet ikke hvor mye, hvordan og til hvem dette ble delt ut.

³⁵³ Liv. 26.2.5–6.

³⁵⁴ Liv. 26.2.7 ff.

³⁵⁵ Senere prokonsuler utpekt av folket ble valgt i tribeforsamlingen, men Livius plasserer valget i centurieforsamlingen, etter at andre, mer erfarne menn hadde takket nei til å overta kommandoen. Det er umulig å si om han faktisk ble valgt i centurieforsamlingen, eller om dette er en glipp fra Livius' side. På samme måte som Scipios valg i centurieforsamlingen kan være en av Livius' mange misforståelser eller en ren glipp i overleveringen, kan Scipios kandidatur også være en feilaktig overføring av den ordinære valgprosessen til en ekstraordinær kommando. Senere kjente utnevnelser av promagistrater gjennom vedtak i folkeforsamlingen skjedde i tribeforsamlingen etter en folktribuns forslag, og beslutningen om å utnevne en promagistrat og navngivningen av denne foregikk i én og samme prosess.

³⁵⁶ Liv. 26.18.6–9.

Dette er selvsagt ingen øyenvitneskildring. Livius kan ha lest den hos Polybios, i et avsnitt som er gått tapt for oss, noe som forklarer den svært Scipio-vennlige tonen, og spontaniteten i folkets valg ligner da også på Polybios' beskrivelse av Scipios valg til edilembetet. Hvilken type informasjon Polybios har arbeidet ut ifra, er umulig å si, men det er ikke utenkelig at beretningen har blitt farget av historien om adoptivsønnesønnen, Africanus den yngre, som meldte seg frivillig til å kjempe i Spania under en alvorlig rekrutteringskrise. Scipio kommer i det hele tatt urimelig godt fra denne episoden. Mens det ikke er noen grunn til å tvile på at han ble valgt på en bølge av popularitet og velvilje, tillit til hans mot og militære dyktighet og ikke minst det faktum at han i tråd med gode gamle romerske dyder så å si overtok oppgaven etter faren, er det all mulig grunn til å sette et spørsmålstegn ved om han var den eneste unge erfarne mannen i det romerske militæraristokrati som kunne påta seg oppgaven. Vi har dessverre kun unntaksvis informasjon om kandidater som tapte i tevlinger om folkets gunst, og det er forståelig at eventuelle motkandidater ikke sørget for å bevare minnet om sitt nederlag i familiekrønike. Scipioene var på sin side åpenbart fornøyde med bildet av sin egen Africanus som Romas eneste redningsmann. Dette er en mindre smigrende, men kanskje mer plausibel forklaring på hvordan historien oppstod og vant kredibilitet.

Jeg finner det usannsynlig at den presiderende embetsmann kalte sammen folket uten den fjerneste anelse om hvem det kunne være aktuelt å velge. Jeg finner det også usannsynlig at aktuelle hærførere møtte frem i folkeforsamlingen og undergikk den ydmykelsen Livius forteller om, eller at ingen av de fremtredende familiene hadde en eneste ekspretor eller ekskonsul som kunne brukes. Claudius Nero var allerede sendt som propretor og kunne ha beholdt kommandoen om han ikke var blitt erstattet av Scipio. Nero manglet verken evner eller mot, og som konsul i 207 var han den som beseiret den kartagiske generalen Hasdrubal og kastet hans hode inn i broren Hannibals leir. Scipios kandidatur var kanskje en overraskelse for de forsamlede borgerne, men neppe ukjent for den eller dem som ledet forhandlingene, og vi kan også trygt gå ut ifra at Scipio hadde instruert sine venner og klienter på forhånd, slik at de kunne lede an i borgernes «spontane» bifallsytringer. Dersom ikke folket i utgangspunktet var sammenkalt for å velge Scipio til prokonsul, ble de trolig fort ledet i den retningen. Mangelen på andre kandidater skyldtes neppe at Scipio var den eneste som var oppgaven voksen. Hans popularitet og velregisserte kampanje, muligens kombinert med en faktisk mangel på tilgjengelige offiserer, må ta hovedæren.

Vi vet ikke om det var opposisjon mot dette krisetiltaket, eller om hans egne, farens og onkelens militære bedrifter feide all motstand til side.³⁵⁷ Vi vet heller ikke om eventuelle andre aktuelle kandidater trakk seg da det ble klart at Scipio var favoritt. Kildene forteller oss kun at Scipios valg var et resultat av hans overlegne popularitet, og at han red på en stemningsbølge i folkeforsamlingen. Selv om denne stemningsbølgen kan ha vært regissert på forhånd i dette konkrete tilfellet, kanskje også med bistand av statens ledende menn, var den verken den første eller siste manifestasjonen av den brede oppslutningen Scipio nøt i det romerske folk. På samme vis er det verken grunn til å tilskrive Quintus Fabius Maximus Cunctators («Nøleren») 5. konsulat i 209 f.Kr. eller hans utnevning til *princeps senatus* samme år av censorene, dominansen av en Fabisk *factio*.³⁵⁸ Fabius' fem konsulater skyldtes at folket hadde tillit til ham og krevde en erfaren hærfører i den 2. puniske krig.

³⁵⁷ Briscoe 1989, 73.

³⁵⁸ Scullard 1970, 165.

Hans konservative innenrikspolitikk hadde ingenting å gjøre med hans egnethet til denne oppgaven. Folket kunne støtte tribunen Flaminius' koloniseringsprogram i 233 og velge en av Flaminius' motstandere, nemlig den samme Fabius Cunctator, til censor i 230, og konsul for annen gang i 228. Det var arbeidsfordelingen mellom embetsmennene, anerkjent ved Lex Hortensia i 287 f.Kr., som gjorde dette mulig. Konsuler og pretorer tok seg først og fremst av krig og utenrikspolitikk, folketribuner og ediler tok seg av innenrikspolitikk. Så lenge partene ikke overskred rammene for denne arbeidsdelingen, unngikk man de mest opprivende politiske konfliktene. Opprettelse av ekstraordinære promagistrater gjennom lovvedtak i tribeforsamlingen representerte imidlertid en slik overskridelse, noe som 100 år senere skulle føre til borgerkrig. Nå, under den 2. puniske krig, syntes det å være et nødvendig krisetiltak.

Den 2. puniske krig krevde mobilisering av alle mannskapsreserver, og åpnet opp for både forlengelse av konsulenes og pretorenes kommando gjennom promagistrater, hyppig gjenvalg til samme embete og utnevning av svært unge menn til den øverste militære myndighet; samtidig som den ordinære embetsstigen ble blokkert på toppen ved at de samme menn ble gjenvalgt til statens høyeste embeter, ble det reist en alternativ *cursus honorum* ved siden av denne. Lex Genucia fra 342 f.Kr., som stipulerte at det skulle gå ti år før en person kunne gjenvelges til konsulatet, og dermed slo fast det maktfordelingsprinsippet som den nye patrisisk-plebeiske nobiliteten var tuftet på, ble satt til side. Da Fabius Maximus som konsul for tredje gang i år 215 ledet valget av neste års konsuler og *centuria praerogativa* stemte for T. Otacilius Crassus og M. Aemilius Regillus, begge pretorer i 217, ba Fabius dem om å endre mening. Årlig skiftende hærførere var generelt en svakhet stilt overfor Hannibals profesjonelle hær, og disse to mennene i særdeleshet var uegnet til oppgaven.³⁵⁹ Fabius' liktorer stoppet Otacilius' protester, og da stemmegivningen ble gjenopptatt, valgte centuriene Fabius Maximus selv og M. Claudius Marcellus.³⁶⁰ Dersom Fabius' stilling var basert på sosial kontroll over velgerne, ville de ha stemt slik han ønsket i første omgang.

Det er fullstendig uforsvarlig å slutte fra hvilke slekter og familier som til enhver tid besatte de øverste embetene, til at disse kombinerte sitt *clientela* i valgsamarbeid, i såkalte *factiones*. Det er utelukkende slike prosopografiske «fakta» som er grunnlaget for Scullards sveipende generaliseringer om det politiske liv i perioden. Om perioden fra begynnelsen av den 2. puniske krig i 218 f.Kr. til Scipios første konsulat i 205 skriver Scullard:

The five chief *gentes* at the beginning of the Hannibalic War were the Fabii, Claudii, Cornelii, Aemilii and Valerii. Until Cannae a coalition of the Scipios (Cornelii) and Aemilii held sway, but then gave place to the Fabian faction. By 212 the Claudii, supported by Fulvius Flaccus, had become more prominent, but the fortunes of the Scipios began to rise again when young Scipio succeeded Claudius Nero in Spain. The influence of the Scipios grew steadily, though challenged by Fabius and the «die hards», but while Scipio was in Africa a coalition of the Claudii, Fulvii, and Servilii jealously tried to undermine his position by political intrigue at Rome.³⁶¹

Alt dette er slutninger fra hvem som ble valgt, til hvilke grupper som dominerte romersk politikk og samarbeidet. Fabius' handlemåte i 215 var absolutt irregulær, og han måtte overtale centurieforsamlingen til å omgjøre sin beslutning ved hjelp av militærstrategiske argumenter. Fabius Maximus' uthalingsstrategi overfor punerne, som gav ham tilnavnet

³⁵⁹ Liv. 24.8.

³⁶⁰ Liv. 24.9.

³⁶¹ Scullard 1980, 333–334.

Nøleren, Cunctator, hadde tjent Roma godt etter det katastrofale slaget ved Cannae i 216. Denne «fabiske» strategien, som romerne også med hell hadde anvendt mot makedoneren Pyrrhos 60 år tidligere, tærte på Hannibals krefter, mannskap og forsyninger, til tross for at han vant alle slag mot Romas mer amatørmessige styrker, og denne utmattingsstrategien beredte grunnen for den mer offensive linjen Scipio Africanus senere kom til å representere. At scipioenes stjerne ikke begynte å stige igjen før Africanus gjorde kometkarriere, kan ikke tilskrives scipioenes eller corneliernes tap av prestisje og innflytelse, ettersom vi ikke vet om det fantes kandidater fra disse slektene som mislyktes i den politiske konkurransen. Gnaeus og Publius Scipio, som begge ledet romerske styrker i Spania, døde med kort mellomrom i 212–211 f.Kr., og Publius Scipios eldste sønn, vår helt av samme navn, var på grunn av sin unge alder teknisk diskvalifisert til å stille til valg som pretor eller konsul.

Vi har simpelthen ikke kjennskap til variabler som f.eks. de ledende familienes og slektenes forråd av dugelige sønner i den rette alder, hvor disse unge mennene tjenestegjorde til enhver tid, og om de overlevde tjenesten, hvilke kandidater som stilte til valg, hvordan de bedrev sine valgkamper, hvilke allianser som ble inngått mellom de ledende familiene, eller i hvor stor grad ulike synspunkter i strategiske spørsmål spilte inn på folkets valg. Alt vi vet, er at Publius Scipios eldste sønn og arving ble ansett for å være så dyktig og hadde tilstrekkelig popularitet til å bli tildelt den spanske kommandoen etter faren. Folket var kanskje også klar for den offensive linjen han representerte, og lengtet etter en avgjørelse på krigen og en slutt på punernes materielle ødeleggelser, men vi vet ikke om engang han selv var klar over hvordan han etter hvert kom til å fornye den romerske hærens utrustning og taktikk. Året da Africanus ble utnevnt til den spanske kommandoen, var der for øvrig ingen Cornelii, for ikke å snakke om en Scipio, blant magistratene.³⁶² I den grad man kan konkludere noe som helst fra dette, uten kontroll over variablene nevnt ovenfor, må det være at man ikke, som Scullard, rent metodisk kan slutte fra en kandidats suksess til familien eller slektens kontroll over valgene.

Fabius Maximus ble senere på året utnevnt til diktator med det ene formål å velge nye konsulere, og en av konsulene for år 209 var altså, som vi har sett, Fabius Maximus selv. Fabius Maximus tok Tarentum tilbake fra Hannibal, og censorene utnevnte den gamle og velprøvde krigeren til *princeps senatus*, senatets førstemann. Scipios valg til prokonsul samme år kan derfor ikke være et resultat av at fabriernes stjerne var dalende. Folket synes å ha gjort seg opp sin egen mening om kvalifikasjonene til kandidatene som var tilgjengelige. At de i alle tilfeller foretrakk å plukke sine ledere blant menn som hadde blitt oppdradd i statens ledende familier, tatt med på felttog i ung alder, blitt gitt ledende offisersstillinger og anledning til å skape seg et rykte for mot og militær dyktighet, er ikke så underlig, og trenger ikke forklares som et resultat av manipulering ovenfra. At de ga gjenvalg til hærførere som allerede hadde bevist sine ferdigheter, var også kun naturlig, og kan betraktes som et forsøk på å helgardere. Det samme året som den unge og relativt uprøvde Scipio ble sendt til Spania for å avskjære Hannibals forsyningslinjer, og ble gitt en anledning til å prøve ut nye ideer om taktisk mobilitet og offensiv krigføring, valgte man gamle og erfarne generaler som Fulvius, Marcellus og Fabius Maximus til å forsvare selve fedrelandet.

³⁶² MRR 1, 277–280.

I 206 f.Kr. overlot Scipio kommandoen til to *privati*, som han utnevnte til propretorer, og han vendte hjem for å feire sin seier i Spania og søke om en triumf. Da han ikke hadde vunnet krigen i egenskap av ordinær magistrat, ble dette ønsket avvist, og han passerte derfor mer beskjedent bygrensen til fots, bak vognlaster med sølv som ble overgitt til statskassen.³⁶³ Dette gjorde ham selvsagt til favoritt ved konsulvalgene. Livius forteller at alle centuriene med stor begeistring valgte Scipio til konsul, og at valgene mobiliserte en usedvanlig stor mengde borgere for å være et krigstidsvalg. Folk kom til Roma i store skarer, ikke bare for å stemme, men også for å se Scipio, og de strømmet til hans hus på Kapitol for å delta i hans ofring av 100 okser han hadde lovet Jupiter under det spanske felttoget.³⁶⁴

Scipio var, ifølge Livius, Romas superstjerne. At folket flokket seg omkring ham når han ofret 100 okser, var imidlertid ikke oppsiktsvekkende. Gudene var heldigvis bare interessert i de delene av dyrene som menneskene kunne unnvære, nemlig hud, spekk og innvoller. Resten kunne fordeles til deltakerne i seremonien. Senatet vedtok at han kunne bruke av de pengene han selv hadde tilført statskassen, til å feire de festspillene han hadde lovet gudene for hjelp under et mytteri blant hans soldater i Spania.³⁶⁵ Men da Scipio erklærte at han selv ville føre krigen videre i Afrika, om nødvendig med autoritet gitt gjennom særskilt vedtak i folkeforsamlingen, var det slutt på senatets velvilje.³⁶⁶

I Fabius Maximus' tale, slik den blir gjengitt, eller snarere gjenskapt, av Livius, ble det for det første fremholdt at spørsmålet var prematurt, da Afrika ikke var utpekt til å være en av de konsulære provinsene dette året. For det andre var det viktigere og tryggere å presse Hannibal ut fra sitt siste holdepunkt i Italia, Bruttium, før man investerte store militærressurser langt fra Italia. For det tredje var det store logistiske og finansielle problemer knyttet til operasjonen, problemer forsterket av en fullstendig mangel på støttepunkter og allierte i Nord-Afrika.³⁶⁷ Scipios svar var at Hannibal ville følge etter hans styrker for å forsvare Karthago, og at hans kollega i konsulatet, som på grunn av sitt embete som Pontifex Maximus uansett ikke kunne forlate Italia, ville ta seg av forsvaret av Romas eget territorium. Angrep var nemlig det beste forsvar, og det var på tide at kartagerne selv følte krigens redsler på kroppen.³⁶⁸ Vi vet ikke om talene Livius legger i munnen på Fabius og Scipio, representerer de argumentene som faktisk ble brukt, men at det var en betydelig uenighet om valg av strategi, og at debatten må ha forløpt langs disse linjene, er hevet over tvil. Det bærer også de mange senere forsøkene på å erstatte Scipio i kommandoen tydelig bud om. Livius forteller videre at konsulen Quintus Fulvius fikk tribunene til å sverge at de ikke ville tillate provinsfordelingen å bli overprøvd av folkeforsamlingen, og at Scipio etter dette kapitulerte og overlot spørsmålet til senatets avgjørelse.³⁶⁹

Scipio fikk i 205 tildelt Sicilia som provins av senatet, og ble gitt retten til å gå inn i Afrika om han fant dette nødvendig for statens sikkerhet.³⁷⁰ Dette kompromisset ga ham

³⁶³ Liv. 28.38.2–4.

³⁶⁴ Liv. 28.38.6–8.

³⁶⁵ Liv. 28.38.14.

³⁶⁶ Liv. 28.40.1–2.

³⁶⁷ Liv. 28.40–42.

³⁶⁸ Liv. 28.43–44.

³⁶⁹ Liv. 28.45.1–7.

³⁷⁰ Liv. 28.45.8–9.

kommandoen over bare to legioner, men han hadde lov til å mobilisere frivillige og hente forsyninger og skip fra de allierte.³⁷¹ Hans motstandere i senatet fikk en velkommen sjanse til å ta fra ham den afrikanske kommandoen da hans legat Plemius, ansvarlig for byen Bruttium, som tidligere hadde vært alliert med Hannibal, plyndret byen og mishandlet innbyggerne. To militærtribuner forsøkte å intervensere, og det oppstod kamper mellom de romerske soldatene. Scipio ble tilkalt for å ordne opp, men valgte side med Plemius og beordret at militærtribunene skulle bli sendt til Roma i lenker. Plemius foretrakk imidlertid å torturere dem til døde, så snart Scipio hadde reist tilbake til Sicilia. Ifølge Livius så Fabius Maximus denne hendelsen som et av mange eksempler på Scipios mangelfulle moralske kvaliteter og hans uheldige innflytelse på sine underordnede. Han gikk derfor inn for at Scipio skulle tilbakekalles og en lov presenteres for folket som annullerte hans kommando.³⁷² Scipios venner og familieforbindelser i senatet forhindret imidlertid et slikt drastisk tiltak. Etter forslag fra Quintus Caecilius Metellus, en av Scipios allierte, oppnevnte senatet i stedet en kommisjon, ledet av Scipios fetter M. Pomponius. Denne kommisjonen skulle vurdere anklagene mot Plemius, undersøke Scipios ansvar for det som hadde hendt, og dessuten Scipios skikkethet til å ha ansvaret for den afrikanske kommandoen.³⁷³

Scipio arrangerte en meget overbevisende militærøvelse, og kommisjonen vendte tilbake full av lovprisninger. Følgelig vedtok senatet at han så fort som mulig skulle iverksette angrepet. Scipios diplomatiske evner og forbindelser hadde sikret ham de alliertes hjelp, og hans organisatoriske evner hadde gjort det mulig for ham å skape en invasjonstyrke, trent etter hans nye taktiske prinsipper. Hans venner i senatet hadde avverget Fabius' angrep, slik at han nå kunne skape seg et navn som Karthagos overmann. Episoden illustrerer ikke bare betydningen av Scipios personlige egenskaper, men også hvor lite folkets støtte uten innflytelsesrike venners ryggdekning var verdt, og hvordan personlige forbindelser både i og utenfor Roma var nødvendig for å i det hele tatt få noe gjort. Hans vellykkede rekruttering av soldater blant de allierte bærer vitnesbyrd om både diplomatiske ferdigheter og gode kontakter med den italienske eliten. Samtidig demonstrerer dette at vennskaps- og klientsystemet var i ferd med gradvis å flytte viktige statsansliggender fra det offentlige rom til private hender, dvs. en begynnende privatisering av statsmakten, og en konsentrasjon av makten på færre hender.³⁷⁴

Våren 204 var Scipio derfor i stand til å sende 30 000 godt trente soldater til Afrika. Livius forteller at flere politikere igjen forsøkte å ta fra ham æren. I 203 skal konsulen Gnaeus Servilius Caepio ha forsøkt å seile til Afrika og overta kommandoen, men ble stoppet av senatet da han var kommet til Sicilia.³⁷⁵ I begynnelsen av 202 prøvde konsulene på noe tilsvarende. Livius forteller at de nyvalgte M. Servilius og Tiberius Claudius sammenkalte senatet på Kapitol og satte årets provinser til debatt. De ønsket at det skulle bli trukket lodd om Italia og Afrika, og det var Afrika begge ønsket seg. Men især takket være Q. Metellus' bestrebelse ble det verken sagt ja eller nei til dette ønsket. Konsulene

³⁷¹ Liv. 28.45.14.

³⁷² Liv. 29.19.

³⁷³ Liv. 29.20.

³⁷⁴ Crawford 1992, 72.

³⁷⁵ Liv. 30.24.

fikk ordre til å forhandle med folketribunene om å spørre folket hvem de ønsket til å ta seg av krigen i Afrika. Alle tribene gikk inn for Scipio.³⁷⁶

Vedtaket i folkeforsamlingen bekreftet Scipios kommando, men det hindret ikke at senatet kunne gi ham en kollega, og konsulen Tiberius Claudius ble gitt kommandoen over 50 skip. Hans flåte ble imidlertid ødelagt i en storm, og før den kunne bli reparert, endte hans embetsår.³⁷⁷ Et nytt forsøk på å erstatte Scipio skal ha skjedd så sent som i 201, rett før den endelige seieren. Denne gangen var det en person av samme *gens*, konsulen Gnaeus Cornelius Lentulus, som stod bak. Han nektet senatet å foreta noen beslutninger før Afrika var blitt gitt ham som provins. To tribuner brakte, ifølge Livius, saken på ny frem for folket, som igjen bekreftet at krigen skulle føres under Scipios øverste lederskap. Senatet ga imidlertid konsulen kommandoen over en flåte stasjonert på Sicilia, i tilfelle Scipios fredsforhandlinger skulle mislykkes.³⁷⁸

I 201 f.Kr. kunne Scipio vende tilbake til Roma i triumf. Karthago hadde tapt sitt imperium og var avgrenset omtrent til det som utgjør Tunisia i dag. 10 000 sølvtalenter skulle betales til Roma i krigsskadeerstatning i 50 årlige avdrag. Scipio var nå den ubestridte fremste statsmann i den romerske republikk. Fulvius Flaccus, Fabius Maximus og Manlius Torquatus var alle døde, og på grunn av den eldre generasjonens mange gjenvalg til konsulatet hadde bare 7 av 36 pretorer i perioden 212–204 oppnådd konsulatet.³⁷⁹ Scipio hadde, i tillegg til dette forspranget, massiv støtte i folket, men ble naturligvis misunnet av sterke krefter i senatet. Senatoretene som hadde mislyktes i å fravriste ham æren for seieren i den 2. puniske krig, kunne på den ene siden ikke gjøre annet enn å anerkjenne ham som *primus inter pares*, men på den andre siden kunne de sørge for at han ikke glemte hvilke begrensninger som lå i å være den første blant likemenn. Krigen mot Karthago og de påfølgende krigene i Makedonia, Lilleasia og Hellas, som preget Romas utenrikspolitikk frem til ødeleggelsen av Karthago og Korint i 146, førte, med Michael Crawfords ord, til den *de facto* oppkomsten av den profesjonelle hæren. Scipio Africanus den eldre og hans adoptivsønnesønn, Scipio Africanus den yngre, ble arketyperne for de karismatiske og populære militærlederne vi finner fullt utviklet i republikkens siste århundre.³⁸⁰ Senatoretene i den klassiske republikk reagerte imidlertid mer intelligent på denne utfordringen enn senatoretene i senrepublikken, noe som trolig forlenget overlevelsen av den av Polybios og Cicero idealiserte blandingsforfatningen.

Scipios veteraner ble nemlig av senatet belønnet med jordlotter sørøst for Roma, i Samnium og Apulia, hvor store landområder var blitt konfiskert fra frafalne forbundsfeller under krigen. timannskomisjonen som skulle foreta utdelingen, representerte et bredt spekter av familier og slekter, men ingen Cornelii eller Scipiones var blant medlemme-

³⁷⁶ Liv. 30.27.1–4.

³⁷⁷ Scullard 1970, 171.

³⁷⁸ Liv. 30.40.7–16. Scullard har liten tro på autenticiteten til denne historien, som passer særdeles dårlig med hans skjematisk fremstilling av «The Scipionic group» og dens vekst og fall (Scullard 1971, 172; 1951, 75–81). Cn. Cornelius Lentulus' karriere kan dermed ikke noteres som en suksess for cornelieerne under Scipios lederskap. Likeledes' skaper Scullard en kunstig kontinuitet basert på aktørenes *gens* snarere enn deres individualitet eller *familia*, som danner utgangspunktet for generaliseringer av typen «The Servilii had forsaken their traditional loyalty to the Scipionic group» (Scullard 1951, 82), uten at det finnes beviser for at personene det gjelder, noensinne hadde vist noen spesiell lojalitet til Scipio og hans familie og venner.

³⁷⁹ Scullard 1951, 82.

³⁸⁰ Crawford 1992, 68.

ne.³⁸¹ Jordfordelingen bidro trolig likevel til å styrke Scipios popularitet i befolkningen, og fjernet på samme tid noe av senatets frykt for at han skulle bruke veteranenes lojalitet på den politiske arena. Mottakernes lojalitet ble stykket opp og delt mellom decemvirene, men skaffet samtidig Scipio den generelle velvilje som en ærefull og harmonisk dimittering av hans veteraner medførte. Han feiret en strålende triumf, ble gitt tilnavnet Africanus og begynte sitt nye liv som privatmann, etter å ha utøvd konsulært imperium ti år i strekk.

Africanus' standpunkt til krigserklæringen mot kong Filip den 5. av Makedonia, Karthagos gamle forbundsfelle og nå en trussel mot Romas sikkerhetspolitiske interesser i det østlige Middelhav, er ikke kjent. Livius forteller at konsulen Sulpicius i år 200 f.Kr. sammenkalte centurieforsamlingen for å erklære kong Filip krig, men folket svarte nei. De var rimelig nok trette etter den langvarige kampen mot Karthago, som først var blitt avsluttet året før, og ble dessuten oppildnet av den senatsfiendtlige folketribunen Baebius. Senatet, som var fast bestemt på å intervensere til fordel for de greske bystatene, ba konsulene ta affære og sammenkalle folket på ny.³⁸² Konsulen talte til folket i en *contio*, der han sammenlignet Filip med kong Pyrrhos, som 80 år tidligere hadde invadert Italia, og advarte dem om at det ikke så mye var et spørsmål om det skulle bli krig mellom romerne og makedonerne, men *hvor* krigen skulle bli utkjempet, i Hellas eller i Italia.³⁸³ Etter dette stemte folket for krig.³⁸⁴ Om det var konsulens skremsepropaganda eller utsiktene til et rikt krigsbytte som gjorde utslaget, vet vi ikke. Den langvarige krigen mot Karthago, Hannibals herjinger i Italia og kostnadene ved løskjøping av krigsfanger hadde tært ikke bare på statskassen, men i enda større grad på bøndernes ressurser. Ble denne krigen kort, avgjørende og lukrativ, kunne mange bønder reparere disse skadene og sikre familiens overlevelse.

Romas politikere hadde under punerkrigen også vært opptatt av å bøte på noen av krisens symptomer gjennom interne tiltak. *Lex Oppia* fra 215, som begrenset romerske kvinners utsmykning, *Lex Publica*, trolig fra 209, som forbød klienter å gi sine patroner noe mer enn vokslys under saturnaliefesten, og *Lex Cincia* fra 204 f.Kr., som forbød advokater å motta honorarer, faller alle inn under denne kategorien tiltak.³⁸⁵ Den i moderne øyne forunderlige *Lex Oppia* var sannsynligvis både ment å skulle kamuflere forskjellene mellom fattig og rik, og var koblet til et ønske om å bruke kvinnenes ressurser til krigsinnsatsen.³⁸⁶ *Lex Publica* og *Lex Cincia*, den siste foreslått av senatets mest konservative menn, slo begge fast prinsippet om at patronene pliktet å hjelpe sine klienter uten å kreve vederlag. Grunnen til at *Lex Publica* stipulerte akkurat vokslys som en passende gave under saturnalia, vet vi ikke, men det er klart at hensikten var å opprettholde gaveutvekslingens symbolikk, men begrense klientenes utgifter. Om disse lovene hadde noen praktisk effekt, vet vi ikke, og deres funksjon var trolig først og fremst å skape konsensus mellom fattig og rik, og ikke føre til sosial endring. Kort tid etter loven om

³⁸¹ Liv. 31.4.1–2; 31.49.4–6.

³⁸² Liv. 31.6

³⁸³ Liv. 31.7.

³⁸⁴ Egon Flaig (1995, 81–82) skriver at konsulen oppnådde dette resultatet ved å irettesette tilhørerne, og bruker eksempelet til å vise hvor lydige folket var. Han ser dermed bort fra de argumentene som ble brukt, og glemmer at vi ikke kan si noe definitivt om hvordan konsulen tiltalte folket, med utgangspunkt i Livius' ofte svært fantasifulle rekonstruksjoner.

³⁸⁵ Lovene fikk navn etter forslagsstilleren.

³⁸⁶ Liv. 24.18.14; 34.6.14. Se også Vishnia 1996, 90–92 for en diskusjon av hensikten med loven.

vokslys krevde statens elendige finanser at senatet krevde inn en ekstraskatt for å bemanne flåten.³⁸⁷ Livius forteller at folket ville ha gjort opprør om de hadde hatt en leder, og senatet ble tvunget til å gå tilbake på sin beslutning. Det ble senatorene selv som bar den største finansielle byrden. Først da koloniseringsprogrammet, som var blitt avbrutt av den puniske krigen, ble gjenopptatt etter 201, kunne krigens skadevirkninger langsomt leges.

Den greske verden, som Roma etter seieren ble trukket inn i, var bygget på ruinene av Alexander den stores hellenistiske imperium. Den bestod av tre store kongedømmer, Makedonia, Syria og Egypt, og en rekke greske forbund og mer eller mindre frie bystater.³⁸⁸ De to viktigste forbundene var Det aetoliske i nord og Det akaiiske i sør, mens Athen forholdt seg nøytralt. Rodos, en viktig handelsmakt med kontroll over deler av Lilleasia, var på god fot med alle disse statene. I Lilleasia, i det indre av Anatolia, finner vi også de mindre kongedømmene Bitynia, Pontus og Kappadokia, som var i formell allianse med Syria, samt det uavhengige Galatia i sentrum. På vestkysten dominerte Pergamum under kong Attalos, som hadde klart greske sympatier og dessuten delte Rodos og Athens politiske målsetninger. Da Egypt fikk en barnekonge på tronen, ble maktbalansen forrykket. Filip av Makedonia og Antiokos av Syria inngikk en allianse for å dele Egypts besittelser i Europa og Asia, og utvide sine egne territorier. Etter Filips angrep langs Bospoeros appellerte Pergamon og Rodos til Roma om hjelp, og til tross for at romerne ikke hadde allierte, *socii*, i området, og dermed ikke kunne utkjempe en *bellum justum*, en rettferdig krig i overensstemmelse med *jus fetiale*, de guddommelig sanksjonerte reglene for krigserklæringer, valgte senatet å svare positivt på denne bønnen. Et nytt begrep ble skapt, *socius et amicus*, venn og forbunds-felle, og festivalprestene godkjente at forsvaret av grekerne, nå erklært som *amici*, kunne erklæres som en rettferdig krig. Romerne gikk fra forsvarskrig til forkjøpskrig (som USAs invasjon av Irak i 2003 – *pre-emptive strike*), og dette er da også konsulenes argumentasjon overfor folket i 200 f.Kr.: angrep er det beste forsvar. Dersom Antiokos og Filip, etter en konsolidering av sine territorielle utvidelser, fant ut at de skulle samarbeide om en invasjon av Italia, så nemlig situasjonen enda mørkere ut.³⁸⁹

Flamininus, som fikk sin kommando fornyet år etter år, kunne i 194 erklære at faren var over og de territoriale disputtene i Hellas løst, samt anbefale senatet å trekke legionene tilbake. Filip måtte betale skadeserstatninger, men fikk beholde et redusert Makedonia; senatet så seg ikke tjent med å skape et nytt maktvakuum, som i sin tur kunne fylles av Antiokos. Selv om den høyst respekterte Africanus var konsul dette året, etter at de foreskrevne ti år mellom første og andre konsulat var gått, var det Flamininus' linje som vant frem. Africanus fikk imidlertid gjennomslag for å etablere åtte maritime kolonier ved strategiske havner i Sør-Italia, i tilfelle en ny invasjon. I stedet for Africanus' oppdemningspolitikk overfor den ambisiøse Antiokos, som allerede siden 197 hadde satt seg fast på den trakiske kysten, ble de romerske legionene evakuert og deltok i frigjørers triumf. Flamininus måtte imidlertid vende tilbake allerede sommeren året etter. Aetolierne var nemlig ikke fornøyde med fredsvilkårene Flamininus hadde inngått med Filip, og de inviterte Antiokos til å «frigjøre» Hellas igjen, denne gang både fra makedonerne og romerne. I 193 forsøkte Africanus forgjeves, som ambassadør til Karthago å sette en

³⁸⁷ Liv. 26.35.2–4.

³⁸⁸ Scullard 1980, 243–245.

³⁸⁹ Scullard 1980, 245–251.

stopper for en allianse mellom Hannibal og Antiokos, og dessuten megle mellom Karthago og dets nabo, kong Massinissa av Numidia.

Høsten 192 brøt det ut krig mellom Antiokos og Aetolierne på den ene siden og romerne og akaierne på den andre siden. Etter prinsippet «min fiendes fiende er min venn» samarbeidet faktisk Filip av Makedonia med romerne mot sin tidligere allierte. Formelt sett var Antiokos nå aggressoren overfor Romas *socii et amici*, så det var ikke nødvendig å be folket om tillatelse til å føre krigen. De fleste av Romas kriger etter dette startet uten folkets samtykke; motparten kunne alltid presenteres som angriperen, enten mot Romas egne besittelser eller mot Romas venner og forbundsfeller. Senatet og konsulene på stedet vurderte hva som var et angrep, om angrepet skulle besvares med diplomati eller våpenmakt, og når krigsmålene var nådd. Folket ble så senere presentert for et fullbyrdet faktum, og satte kun sitt stempel på kriger som var inngått, fredsavtaler som var sluttet, og traktater som militær nødvendighet krevde at ble ratifisert, basert på informasjon kun eliten satt inne med. Romernes suksess som soldater undergravde på sikt ikke bare deres rolle som bønder, men også deres rolle som politisk aktive borgere.

Antiokos' angrep hadde vindisert Africanus' linje, men selv om han var det opplagte valget som hærfører, kunne han ikke velges. Africanus hadde blitt valgt til censor i 199 med Publius Aelius Paetus som kollega, og de hadde utøvd sitt embete uten å degradere noen, verken fra senator- eller ridderstanden. Africanus ble så av sin kollega utpekt til *princeps senatus*, men politikken i 190-årene ble altså formet av andre menn, først og fremst Titus Quinctius Flamininus. Antiokos ble raskt kastet ut av Hellas, men senatet valgte nå å følge Africanus' råd: Antiokos måtte slås på eget territorium og ble tvunget til å forlate sine besittelser i Lilleasia. Konsulen for år 190 var Africanus' egen bror, Lucius Cornelius Scipio, som etter seieren over Antiokos fikk tilnavnet Asiaticus. Africanus tjente under ham som legat, men var trolig den reelle lederen i krigen. Fremdeles var romerne uvillige til å skape et maktvakuum, og tilbød Antiokos temmelig sjenerøse vilkår; selv om scipioenes krav ble skjerpet av senatet, ville den syriske staten bestå. Pergamon og Rodos, som først hadde appellert til Roma, vant nye territorier, og Pergamon ble en mektig bufferstat mellom Syria og Makedonia, så vel som en stabiliserende makt overfor de andre småstatene i Lilleasia.

Fra 190 til sin død i 183 f.Kr. var Scipio Africanus selv, hans nærmeste familie og venner under stadig angrep av sine politiske motstandere. Ut av dette har Scullard konstruert «Scipioenes fall»,³⁹⁰ men konstruksjonen tåler ikke en nærmere analyse av kildegrunnet. Snarere viser det, for det første, at republikkens spilleregler nå fungerte slik de skulle, og, for det andre, at scipioene fremdeles var mektige nok til at det var verdt å angripe dem. Det var gjenetableringen av de gamle spillereglene etter den 2. puniske krigs mange unntaksår som førte til at Scipio Africanus ikke kunne være konsul i 190, og det vitner om familiens fortsatt sterke stilling at hans lillebror kunne erstatte ham. Velgerfluktuasjonene i romersk politikk på denne tiden kan illustreres med kampen om konsulatet for år 192.

Titus Flamininus' karriere generelt, og hans valgkamp for broren i 192 spesielt, viser på den ene side slektens og familiens betydning, og på den annen side slektskapets begrensninger for en politisk karriere.³⁹¹ Selv om valgene ble ledet av en konsul fra *gens*

³⁹⁰ Scullard 1950, 145 ff.

³⁹¹ Liv. 35.10; Briscoe 1992, 74–75.

Cornelius, nemlig Lucius Cornelius Merula, lyktes Titus Quinctus Flamininus å sikre broren Lucius Quinctus Flamininus konsulatet på bekostning av en Cornelius Nascia, som dertil var støttet av sin fetter, Scipio Cornelius Africanus. Ettersom begge kandidatene var patrisiere, kunne ikke begge vinne, da en av plassene var reservert for plebeierne. Titus Flamininus' innflytelse over sine medborgere var, etter de ferske seirene i Hellas, åpenbart større enn Africanus' innflytelse. Det var, så vidt vi vet, lite annet som skilte deres kandidater fra hverandre. Titus Flamininus' suksess på vegne av sin bror i 192 kan imidlertid ikke forklares med at han hadde overlegen støtte i senatet, og at senatorene sikret seier ved å manipulere sine klientnettverk til fordel for hans familie. Han egen karriere var, som vi skal se nedenfor, neppe et resultat av slike allianser.

Senatet hadde riktignok i 198, da han som 30-åring søkte konsulatet uten å ha besatt noen av de lavere embetene, erklært at folket måtte få lov til å velge ham om de ønsket det.³⁹² Men like viktig som hans åpenbart gode forbindelser til eliten må ha vært for hans dispensasjon til å stille som kandidat, var trolig hans virksomhet som landkommisjonær i 201 til Scipios veteraner og senere i 200 som *tresvir* for opprettelsen av den latinske kolonien Venusia.³⁹³ Igjen, som i tilfellet med Flamininus' koloniseringspolitikk, var det trolig ikke bare den direkte støtten fra mottakerne gjennom mobilisering til valget, men i minst like stor grad den velviljen han fikk fra mottakernes familie, venner og bekjente, som var utslagsgivende.³⁹⁴

Da konsulene året etter Flamininus' valg ville trekke lodd om hans provins og dermed overta hans kommando, var det to folketribuner som reddet ham. Senatet godtok motvillig en forlengelse av hans kommando i 197, fordi en gallisk trussel krevde begge konsulenes nærvær i Italia, og Flamininus måtte, i likhet med Africanus under punerkrigen, konstant kikke seg over skulderen, av frykt for rivaler som kunne stjele hans ære, inntil den siste forlengelsen av hans kommando i 194.³⁹⁵ Det er ikke usannsynlig at hans premature erklæring om at Hellas nå kunne evakueres, var motivert av hans ønske om å feire triumf; å etterlate tropper i fiendtlig territorium ville nemlig ha diskvalifisert ham fra denne høyeste æren en romer kunne oppnå. Det er selvsagt mulig at han fikk senatets helhjertede støtte da han kom hjem til Roma, som den største hærfører siden Scipio Africanus, men det er etter mitt syn mer sannsynlig at han, i likhet med Africanus den eldre før ham og Africanus den yngre etter ham, baserte sin innflytelse, som også brakte ham til censorembetet i 189, på generell popularitet blant befolkningen snarere enn manipulering av sosiale nettverk.³⁹⁶ Flamininus' stjerne var i 190-årene stigende og Africanus' muligens dalende, men dette hadde lite eller ingenting å gjøre med størrelsen på deres *clientela*, deres familieforbindelser og politiske vennskaper. Nascia, som tapte for den nye heltens lillebror i 192, vant konsulatet året etter, og Africanus' yngre bror, Lucius, ble valgt til konsul i 190.

Gruen demonstrerer i sin detaljerte analyse av scipioenes såkalte fall at de mange rettssakene de ble viklet inn i, hadde mindre å gjøre med et angrep på familien generelt

³⁹² Liv. 32.7.8–12; Astin 1958, 19–30: Året etter ble dette imidlertid strammet inn, da man ikke ønsket en gjentakelse.

³⁹³ Liv. 31.4.1–2; 31.49.5.

³⁹⁴ Contra Plut. *Flam.* 2.1

³⁹⁵ Gruen 1998, 67; Polyb 18.11.1–2; 18.12.1; Liv. 32.29.3–9; 32.37.1–6; Plut. *Flam.* 7.2

³⁹⁶ Se også Astin 1989, 190 for en lignende observasjon.

eller Africanus spesielt, enn med senatet behov for å regulere sine medlemmers disposisjoner som hærførere.³⁹⁷ Scipioene var ikke alene om å bli utsatt for politisk motiverte rettssaker, og Africanus slapp tross alt usedvanlig lett fra dem. Gruen betviler for øvrig at Africanus i det hele tatt ble anklaget for noe som helst.³⁹⁸ Mer avgjørende for denne undersøkelsen er det imidlertid at Africanus' popularitet feide anklagerne av banen. Africanus' mer tilbaketrukne rolle fra 190-årene og frem til hans død i 184 har trolig mindre å gjøre med en hypotetisk svekket stilling og mer å gjøre med *cursus honorum* og innstramningene av reglene for gjenvalg. Africanus' rolle i romersk politikk var utspilt, om han ikke ville spille en slags syvende far i huset og dermed utsette seg for alle de anklagene han nå fremdeles kunne feie av banen med henvisning til sine uovertrufne militære bedrifter (se nedenfor). Cato valgte en annen vei, og kunne skryte av at han hadde blitt anklaget hele 40 ganger for ymse forhold uten å ha blitt domfelt. Scipio foretrakk åpenbart en mindre anstrengende tilværelse.

Det politiske liv under den 2. puniske krig (218–201) hadde vært dominert av spørsmål om militær strategi, mobilisering av alle samfunnets ressurser, og hvem som skulle ha den overordnede krigsledelsen. Denne situasjonen hadde gjort det mulig for Scipio å oppnå en posisjon det strengt tatt ikke var rom for i forfatningen. I den etterfølgende perioden forsøkte senatet å finne tilbake til de gamle maktfordelingsprinsippene som hadde blitt innarbeidet under stenderkampene, men måtte settes til side av krigens krav. Den fremste talsmann for senatskollektivets ideologi ble en *homo novus*, den nye mannen Marcus Porcius Cato. Cato hadde ordet i sin makt, og han lot, om vi skal tro hans selvros, handling følge ord. Dette gjorde ham til den naturlige, selvoppnevnte sjefsideologen for senatet, i en tid da man enten måtte gjenopprette institusjonens normer eller se institusjonens makt segne under vekten av magistrater med folkeforsamlingens støtte i ryggen. Det var kun ved hjelp av ord og det personlige eksempel senatet kunne hindre folket i å skape nye superstjerner av Scipio Africanus' (og til dels Titus Q. Flaminus') type. På begge disse punktene hadde Cato sin styrke:

Om dem som ofte søkte å oppnå embeter, sa han at de liksom folk som ikke kjente veien, alltid ville ha liktorer foran seg for ikke å gå vill. Når borgerne stadig valgte de samme til embetsmenn, sa han bebreidende: «Man må tro at dere enten ikke holder det for meget verdt å være embetsmann, eller at dere mener at dere ikke har mange nok menn som dere synes er verdige til å være det.»³⁹⁹

Marcus Porcius Cato (234–149 f.Kr.)

Marcus Porcius Cato var en ny mann i den strengeste forstand av ordet. Hans forfedre hadde ikke besatt embeter i Roma, og han ble født i Tusculum, en dagsreise sørøst for Roma. Plutark skriver i sin biografi over Cato at han i sin ungdom var fattig,⁴⁰⁰ men fattigdom var et relativt begrep. I likhet med en senere *homo novus*, Gaius Marius, som Plutark også kaller fattig, var Cato fattig kun i den romerske senatselitens øyne, og nøt

³⁹⁷ Gruen 1995, 88–90.

³⁹⁸ Se nedenfor side 209.

³⁹⁹ Plut. *Cat.Mai.* 8.5–6.

⁴⁰⁰ Plut. *Cat.Mai.* 21.3.

trolig, ifølge Alan Astins biografi, *Cato the Censor*, en moderat rikdom og høy anseelse i sitt lokalsamfunn.⁴⁰¹ Catos farfar tjente i kavaleriet, men vi vet ikke om han var innrullert blant ridderne med offentlig hest, *equites equo publico*, og stemte i de 18 privilegerte riddercenturiene. Om Cato selv blir vi imidlertid fortalt at han tjente som fotsoldat. Plutark skriver nemlig at han under marsjen gikk til fots og bar sin egen utrustning, mens en enkelt tjener tok seg av hans campingutstyr.⁴⁰²

Dersom Cato var innrullert som kavalerist, med eller uten status som ridder, ville det imidlertid ha vært en tjenesteforsømmelse å la hesten stå igjen i stallen. Hvis vi skal feste lit til Plutarks utsagn, som kanskje var basert på Catos eget selvskrift i sirkulasjon også på Plutarks tid, vil det være mer naturlig å plassere den unge Cato i 1. klasse enn i ridderklassen. Farfarens kavaleritjeneste er ingen garanti for at han var rik, da militære behov, offiserenes disposisjoner, antall riddere, og ikke minst tilgangen på hester, var avgjørende for hvor mange og hvilke av de mest velstående borgerne i 1. klasse som ble innrullert i kavaleriet. Det er derfor ingen automatikk i at Cato tjente i kavaleriet fordi om hans farfar gjorde det, selv om eiendommen, som utgjorde grunnlaget for censusregistreringen, var den samme. Vi vet imidlertid ikke om eiendommen Cato overtok, var større eller mindre enn den farfaren hadde eid. Cato tilbrakte mesteparten av sin oppvekst på en sabinsk eiendom, en del av *ager publicus*, som var blitt distribuert i små jordlotter av Curius Dentatus i 290 f.Kr. Dette kan selvsagt, slik Astin forutsetter, ha representert en tilvekst til familiens eiendom, enten gjennom tildeling eller kjøp.⁴⁰³ Men det kan også ha vært redningsplanken for Catos far, dersom faren hadde en eller flere brødre. I et slikt tilfelle ville farfarens eiendom, som tillot ham selv å balansere på eller like under censusgrensen for ridderklassen, måtte stykkes opp, og sønnene ville måtte akseptere innrulling som fotsoldater. Den unge Cato til fots på militær kampanje kan med andre ord ikke avvises som usannsynlig, selv om vi trygt kan gå ut fra at han relativt raskt kom seg til hest, og at han etter mange års vellykkede kampanjer supplerte sin beskjedne startkapital med betydelige mengder krigsbytte.⁴⁰⁴ Dette ville ikke, selv med Catos berømte måtehold og økonomiske sans, ha gjort ham i stand til å konkurrere med nobileteten i sjenerøsitet. Men det gjorde ham sannsynligvis til en temmelig rik mann.

Den 2. puniske krig ga menn fra ikke-senatoriske familier en langt større mulighet enn tidligere til å innta de lavere embetene i det romerske militæraristokratiet. I 217 ble den populære konsulen Flamininus og størstedelen av hans hær massakrert ved Trasimene, og året etter fulgte katastrofen ved Cannae. På samme måte som militær dyktighet eller valg av en bestemt strategi tillot henholdsvis Scipio Africanus og Fabius Maximus å oppnå langvarig kontroll over den øverste militærledelse, bidro Hannibals massakrer og Romas totale mobilisering til at menn som var velstående, men ikke rike, respektable, men langt ifra berømte, nå lettere kunne klatre i gradene. Livius skriver at mens andre ble forfremmet til de høyeste embeter gjennom kunnskap til lovene, andre ved hjelp av sin veltalenhet og atter

⁴⁰¹ Astin 1978, 2–3.

⁴⁰² Plut. *Cat.Mai.* 1.6

⁴⁰³ Astin 1978, 1–2.

⁴⁰⁴ Plutark forteller også at Cato som pretor på Sardinia foretok sine rundreiser til fots, noe som virker fullstendig usannsynlig, Plut. *Cat.Mai.* 6.2. På den annen side kan Plutark utmerket vel ha basert disse utsagnene på førstehånds kildemateriale fra Catos hånd. Catos selvskrift var stadig i sirkulasjon på Plutarks tid.

andre på grunn av sitt militære rullblad, var Catos genialitet av en slik karakter at uansett hva han gjorde, virket det som om det var til nettopp dette han var blitt født.⁴⁰⁵

Mens det nok først og fremst var hans militære dyktighet og mot som utmerket ham og gjorde det mulig for ham å klatre opp de laveste trinnene på embetsstigen, var det trolig de øvrige egenskapene som gjorde ham i stand til, som en av svært få «nye menn», å innta statens høyeste embeter. I 214 tjente han under M. Claudius Marcellus som militærtribun, men utover dette har vi få detaljer. Sannsynligvis tjente han som offiser mer eller mindre sammenhengende frem til han ble valgt som kvestor i 204. Han var da ca. 30 år, det som senere var minimumsalderen for kvesturet, og tjente under prokonsulen Scipio. Scipio, som var i ferd med å gjøre seg fortjent til tilnavnet Africanus, var knapt to år eldre, hadde aldri besatt kvesturet, men hoppet rett til ediliteten som 23 åring og til prokonsulatet som 25-åring. Publius Cornelius Scipio hadde åpenbart bedre forbindelser enn Cato, men også flere fiender, og i tiden som fulgte, skulle Cato alliere seg med disse mot Scipio.

Cato var imidlertid ikke helt uten mektige forbindelser. Cato kan ha blitt hjulpet frem av en fjern slektning, L. Porcius Licinius, legat ved Capua i 211, edil i 210 og pretor i 207.⁴⁰⁶ Vi vet med sikkerhet at Cato var en nær venn av L. Valerius Flaccus, sønn av P. Valerius Flaccus, som hadde vært konsul i 227. Vi blir av Plutark fortalt at Valerius Flaccus ble oppmerksom på sin nabo Cato på grunn av hans måteholdne livsstil og uselviske virksomhet som advokat for alle som trengte det. Valerius overtalte Cato til å flytte sin virksomhet til Roma, hvor hans advokatvirksomhet skaffet ham mange venner, og forbindelsen til Valerius brakte ham mye ære og stor innflytelse. Dette medførte Catos valg, først til militærtribunatet og deretter til kvesturet.⁴⁰⁷ Det er imidlertid først i 195 de opptrer som partnere i et embete, da Valerius lå et par år foran Cato på *cursus honorum*.

Plutark forteller at Cato allerede som kvestor gikk til angrep på Scipio for sløskaktighet med penger og slapp disiplin blant soldatene, og at Cato etter en konfrontasjon med sin overordnede reiste til Roma fra Sicilia for å klage på ham.⁴⁰⁸ Astin argumenterer i sin biografi over Cato overbevisende for at denne historien er en misforståelse, basert på Catos egen tilbakedatering av konflikten som oppstod mellom de to på 180-tallet.⁴⁰⁹ Cato seilte med Scipio til Afrika som kvestor, noe han neppe ville ha gjort etter en konflikt hvor den lille juniormagistraten hadde trukket inn det romerske senatet, og medvirket til at det ble sendt en undersøkelseskommissjon. Det betyr imidlertid ikke at Cato bifalt Scipios måte å lede hæren på, eller at han forsøkte å skjule sitt mishag. Scipio hadde for sin del viktigere ting å konsentrere seg om.

De få fragmentene av Catos taler som finnes før hans pretur, gir oss liten eller ingen indikasjon på hvordan han stilte seg til tidens politiske stridsspørsmål.⁴¹⁰ Han ble sammen med C. Helvius valgt til plebeiisk edil i 199, og har muligens da argumentert for at de plebeiske edilene delte tribunenes uangripelighet, *aedilis plebis sacrosanctos esse*⁴¹¹. Vi vet imidlertid ikke hvorfor dette var omdiskutert akkurat da. Edilene fant, i likhet med

⁴⁰⁵ Liv. 39.50.5.

⁴⁰⁶ Astin 1978, 9. Astin poengterer at vi ikke vet om disse var i slekt, eller om navnelikheten var en tilfeldighet.

⁴⁰⁷ Plut. *Cat.Mai.* 1.4–5; 3.1–4.

⁴⁰⁸ Plut. *Cat.Mai.* 3.5 ff.

⁴⁰⁹ Astin 1978, 13–15.

⁴¹⁰ Astin 1978, 11–22.

⁴¹¹ ORF, Cato fr. 219.

mange av sine ambisiøse forgjengere i embetet,⁴¹² en formell feil ved avholdelsen av de plebeiske lekene, og måtte derfor gjenta dem. Slike feil var ofte brukt som påskudd til å være ekstra sjenerøs innenfor regelverket. I tillegg holdt de en bankett til ære for Jupiter. Som takk ble de, i likhet med de fleste ediler på denne tiden, valgt til preturet året etter.⁴¹³ Om Cato finansierte dette ved hjelp av egne, lånte eller vennen Valerius Flaccus' midler, vet vi ikke, men han ville neppe ha blitt valgt om han ikke på dette tidspunktet hadde betydelige økonomiske ressurser. Det romerske folk valgte ikke fattige mennesker til edilembetet. Som pretor i Sardina i 198 gjorde han seg bemerket først og fremst med en siviladministrasjon basert på nøysomhet, rettferdighet og effektivitet. Kilden til denne informasjonen er Cato selv, som gjennom sine briljant formulerte og publiserte taler, og gjennom Cato-anekdoter i andre statsmenns taler, nådde frem til Livius' og Plutarks respektive skrivebord. Han sendte, skriver Livius, store mengder mat og klær til den romerske hæren stasjonert i Makedonia, han slo hardt ned på lånehaier, reduserte kraftig provinsens utgifter til guvernøren og hans stab, og håndhevet lov og rett svært strengt.⁴¹⁴ Omtrent på denne tiden skal han også ha støttet en lov som fastsatte straffer for brudd på *provocatio*, romernes rett til å klage en magistrats ordre inn for hans kollega eller en folketribun.⁴¹⁵

Catos patron, Lucius Valerius Flaccus, var kurulisk edil i 201 og pretor i 199. I 195 ble han sammen med Cato valgt til konsul. Vi vet ikke hvor mange kandidater som deltok i valget, eller hvor konsulene stod i forhold til de store utenrikspolitiske spørsmålene i øst. Før Cato opptok sin konsulære provins i Spania, rakk han imidlertid å engasjere seg i kampen mot et forsøk på å oppheve *Lex Oppia*, som var blitt vedtatt 20 år tidligere (se ovenfor), like etter katastrofen i Cannae. Den oppiske loven forbød kvinner å eie mer enn ca. 14 gram gull, ha på seg en mangefarget drakt, eller kjøre i en vogn trukket av dyr i byen eller dens umiddelbare nærhet. Kun enkelte religiøse ritualer var unntatt fra regelen. Livius' rekonstruksjon av henholdsvis Catos og tribunens L. Valerius' taler er trolig ikke autentisk, da vi ikke har bevart et eneste fragment av talen fra andre kilder.⁴¹⁶ Catos motstand markerer imidlertid en overgang til en prinsipiell snarere enn ad hoc holdning til lovgivning om privat konsum. De opprinnelige økonomiske og sosiale begrunnelsene for loven var nå for lengst borte, men Cato ville beholde den av moralske og muligens politiske grunner.⁴¹⁷

I Livius' øyne var konflikten triviell, og han gjengir den kun motvillig på grunn av den intense politiske konflikten den forårsaket. For Cato var konflikten en mulighet til å demonstrere sin konservative moralske holdning og avsky for all luksus. Men hva representerte den for tribunene Marcus Fundanius og Lucius Valerius Tappo, som gikk inn for å avskaffe loven? Var motstanden mot den oppiske lov også en ideologisk markering, og i så fall en markering av hva? Ifølge Livius var Kapitol fylt med lovens

⁴¹² Se f.eks. Liv. 31.50.1–5.

⁴¹³ Liv. 32.7.13.

⁴¹⁴ Liv. 32.27.3.

⁴¹⁵ Astin 1978, 22–23; ORF, fr. 117

⁴¹⁶ Astin 1978, 25–26.

⁴¹⁷ Jeg følger her ikke Astin (1978, 26), som setter et skille mellom den tidligere økonomiske og den senere sosiale begrunnelsen for slike tiltak. *Lex Oppia* var trolig et sosialt tiltak på symbolplanet fra første stund, snarere enn uttrykk for et ønske fra eliten om å spare penger. Eliten led ingen alvorlig nød under Hannibal-krigen, men ville unngå å provosere den øvrige befolkningen.

motstandere og tilhengere, mannlige stemmeberettigede borgere, mens matronene okkuperte Forum. De kvinnelige demonstrantene ble flere og flere for hver dag som gikk, da de også kom inn fra byene og de landlige områdene. De appellerte til konsulene, pretorene og andre embetsmenn, men kom ingen vei med konsulene.⁴¹⁸

Cato fremholdt det uakseptable i at kvinnene gjennom sine demonstrasjoner i det offentlige rom invaderte mennenes enemerker, og han forsvarte loven blant annet fordi den gjorde fattigdommen lettere å bære for dem som ikke hadde råd til luksus.⁴¹⁹ Folketribunen Valerius skal ha svart at loven var et krisetiltak, og at verken staten som helhet eller borgernes kontroll over kvinnene var truet om den ble opphevet. Smykker og klær var kvinnenes ærestegn, på samme måte som senatorene hadde sine togaer med purpurstripe, og kvinnene hadde dessuten, gjennom sin oppofrelse og sitt mot, gjort seg fortjent til disse utmerkelsene ved mange anledninger opp gjennom Romas historie.⁴²⁰ Livius forteller videre at en enda større mengde kvinner møtte frem den neste dagen og kringsatte bruttiernes dører, inntil de oppga sitt veto. Etter dette var det ingen motstand tilbake, og tribene vedtok enstemmig opphevelsen av loven.⁴²¹ Vi vet ikke om Catos motstand bidro til at han tapte kampen om censorembetet i 189. Om han ikke tidligere hadde vært på kant med Scipios familie og venner, fikk han nå sannsynligvis Scipio Africanus' hustru Aemilia som motstander etter sine kvinnefiendtlige uttalelser. Hun var ifølge Polybios berømt for sin rikdom, sjenerøsitet og utsmykning, og hadde trolig en betydelig sosial innflytelse.⁴²²

Mens den 2. puniske krig hadde gitt Romas politikere rikelig anledning til å demonstrere sitt militære talent, førte tilbakevendingen til prinsippet om maksimal rotasjon av embetene, med forbud om gjenvalg til samme embete før det var gått ti år, til at rene tilfeldigheter i større grad enn tidligere avgjorde hvilke konsulere og pretorer som kunne høste ære på slagmarken. Loddtrekning hadde gitt Cato den fredelige provinsen Sardinia under preturet i 198, og loddtrekning ga ham i 195 Spania, hvor han gjorde seg fortjent til en triumf. Hans kollega L. Valerius Flaccus, som hadde langt bedre forbindelser enn Cato, måtte likevel nøye seg med Gallia Cisalpina, hvor det kun var snakk om mindre militære operasjoner.⁴²³ Konsulene og de fleste pretorene fikk stadig tildelt urolige områder som provinser, men forlengelse av en magistrats imperium, og utnevning som promagistrat for å takle større kriser, var i første halvdel av det annet århundre svært sjeldent. Det romerske senat ønsket seg ikke flere medlemmer som raget høyt over sine kolleger, selv om prinsippet ofte var vanskelig å forene med fornuftig provinsadministrasjon. Catos spanske kommando vitner om dette problemet.

Roma hadde involvert seg militært i Spania for å stanse Karthagos invasjon, og Karthagos nederlag overlot de puniske besittelsene langs kysten i romerske hender. Stammene som ved hjelp av scipioenes diplomati hadde støttet Roma for å bli kvitt kartagernes herredømme, gjorde allerede i 197 opprør mot romernes herredømme.⁴²⁴ Romernes grådighet og brutalitet førte til konflikter både med provinsboerne og

⁴¹⁸ Liv. 34.1.5–7.

⁴¹⁹ Liv. 34.1–4.

⁴²⁰ Liv. 34. 5–7.

⁴²¹ Liv. 34.8.1–3.

⁴²² Polyb. 31.26.1 ff.

⁴²³ Astin 1978, 28.

⁴²⁴ Liv. 33.19.7; 33.25.8f.; 34.18. 1f.

stammene i innlandet, og krevde et betydelig militært nærvær og mange soldaters liv frem til Scipio Africanus den yngres endelige seier i 133 (se nedenfor). Så snart pretoren for 195, Marcus Porcius Cato, hadde fått mobilisert soldater og skaffet til veie forsyninger og transportskip, reiste han til Nord-Spania og supplerte de styrkene som allerede var i landet. Livius forteller at Cato håndhevet en streng disiplin over sine soldater, men var strengest med seg selv.⁴²⁵ Det personlige eksempelet virket trolig inspirerende på soldatene, og ble en klisjé i alle beretninger om påstått gode romerske hærførere. Soldatene ble drillet og testet i mindre engasjement før det store slaget, og Cato fremhevet selv at han for å styrke moralen var påpasselig med å rose og belønne fremragende soldater foran alle deres kamerater.⁴²⁶ Cato skal også ha sendt hjem kornkontraktørene med en bemerkning om at krigen kunne fø seg selv,⁴²⁷ og demonstrerte dermed både sin tro på seier og sitt ønske om å skåne statskassen. Livius' kilde var sannsynligvis Cato selv, og Livius' beretning har, ifølge Astin, store lingvistiske og faktiske likhetstrekk med bevarte fragmenter av Catos tale *De consulatu suo*.⁴²⁸ Plutark forteller at Cato var måteholden i alt annet enn selvskryt.⁴²⁹ Selv om Cato-myten, ble skapt av Cato selv, måtte han holde seg innenfor sannsynlighetens grenser for å bli trodd. Det faktum at fortellinger om Catos fortreffelighet har overlevd, taler i seg selv for at hans skryt hadde en viss rot i virkeligheten. Cato var nemlig ikke den eneste senatoren som søkte evig ry ved å skape sin egen myte.

Etter å ha vunnet et avgjørende slag og erobret hele Spania nord for Ebro, marsjerte han sydover for å komme pretorene Ap. Claudius Nero og P. Manlius til unnsetning. Cato hevdet at han hadde erobret flere byer enn han hadde tilbrakt dager i Spania, og hans rapporter medførte tre dagers offentlige takksigelser i Roma, fulgt av en triumf ved hans hjemkomst.⁴³⁰ Senatet festet for mye tillit til Catos trolig overdrevne beskrivelser av seieren og demobiliserte hans hær, med det resultat at stammene Cato hadde overvunnet, straks gjorde opprør på ny.⁴³¹ Dette året, da han kjempet under sine egne auspicer, var Catos eneste mulighet til å gjøre seg fortjent til en triumf. Neste sjanse ville først komme i 185, da Cato kunne ha søkt gjenvalg til konsulatet om han hadde villet. Hans hastverk med å ordne forholdene i sin provins og hans overdrivelser av egen suksess, må ses på denne bakgrunn. Det politiske systemets logikk presset frem militære disposisjoner som ikke var helt rasjonelle. Etter Romas overlevelseskrig mot Karthago ser vi stadig tydeligere avtegnet i kildematerialet en kobling av utenrikspolitisk strategi på den ene siden og innenrikspolitisk konflikt og konkurranse på den andre siden. P. Cornelius Scipio Nascia, Africanus' fetter, overtok provinsen som pretor i 194, forsøkte å frata Cato kommandoen før tiden og kritiserte dessuten Cato for å ha henrettet 600 desertører.⁴³² Episoden illustrerer det samme problemet som Africanus gjentatte ganger ble møtt med i forbindelse med erobringen av Karthago. Neste års magistrater sto klar til å høste der årets magistrater hadde sådd. Cato var ikke den eneste som valgte å plukke seierens frukter før de strengt tatt var modne.

⁴²⁵ Liv. 34.18.3 ff.

⁴²⁶ ORF, Cato fr. 35.

⁴²⁷ Liv. 34.9.12.

⁴²⁸ Astin 1978, 34.

⁴²⁹ Plut. *Cat.Mai.* 14.2.

⁴³⁰ Plut. *Cat.Mai.* 10.3; Liv. 34.21.8; 34.42.1; 34.46.2.

⁴³¹ Liv. 35.1.1.

⁴³² Plut. *Cat.Mai.* 11.

Catos håndtering av krigsbyttet var imidlertid prisverdig. Plutark skriver at han ga soldatene rikelig krigsbytte, og at han selv og hans venner opptrådte med den største moderasjon:

«Det betyr ikke,» sa han «at jeg dadler dem som prøver å skaffe seg utbytte ved slike anledninger, men jeg vil heller måle meg i dyd med de beste enn i penger med de rikeste eller i pengegriskhet de grådigste.»⁴³³

Det er imidlertid vanskelig å tro at Cato, som ellers la stor vekt på å øke sin formue både innenfor og utenfor de strenge moralske rammene han selv hadde trukket opp, ville unnlate å ta sin rettmessige del av krigsbyttet. Plutark skriver for eksempel at han, til tross for sine moralske kjepphester og motstand mot pengeutlån, selv involverte seg i den mest illesette form for pengelån. Han lånte ut penger, via en av sine frigivne, til sjøhandel, og organiserte virksomheten i kompanier for å redusere risikoen. Catos gjentatte utsagn om sin forsakelse av krigsbyttet var trolig et resultat av anklager om det motsatte, fremmet i flere av de 44 rettssakene han ble stevnet for i løpet av sin karriere. Det er med andre ord ikke sikkert at Cato selv ønsket å henlede oppmerksomheten på sin egen andel av krigsbyttet. Vi vet ikke hva disse anklagene bestod av, utover at det dreide seg om hans konsulat, og at alle slike anklager inkluderte påstander om underslag av midler som burde vært tilført statskassen.⁴³⁴ Samtidig er det overveiende sannsynlig at Cato var blitt betraktelig rikere i løpet av sin politiske karriere. En slik karriere var i seg selv kostnadskreven, jordbruk kastet lite av seg, og pengeutlån krevde startkapital. Den eneste plausible forklaringen på Catos suksess må derfor være at Cato løy om sin egen, trolig rettmessige, del av krigsbyttet. At Cato beriket sine soldater mer enn det som var vanlig, er imidlertid hevet over enhver tvil, da denne informasjonen var allment tilgjengelig i Catos samtid. I tillegg til krigsbyttet som var distribuert i Spania, fikk soldatene ved Catos triumf et pund sølv, eller mer presist 270 aser, slik Livius skriver, og i tråd med sedvane gikk dobbelt så mye til kavaleristene.⁴³⁵ Dette er det høyeste registrerte beløpet på denne tiden, kun overgått av Scipio Africanus' 400 aser ved triumfen over Karthago. I tillegg tilførte han statskassen betydelige summer.⁴³⁶ Catos konsulat hadde brakt ham både ære og popularitet, og giftermålet med Licinia kort tid etter at han tjente som legat i Hellas i 194–193, symboliserte at han nå var akseptert som en del av senatseliten.⁴³⁷

I 192 eller 191 holdt Cato en tale mot Lex Junia, som på en eller annen måte var rettet mot ågervirksomhet. De få fragmentene som er bevart, avslører verken lovforslagets innhold eller Catos argumenter. Det er derfor heller ikke mulig å fastslå om utlånsvirksomhet for handelsskip ble berørt av loven, og om Cato, hvis anklagen om hans utlånsvirksomhet var korrekt, var inhabil i saken. Det er uansett lite sannsynlig at Cato åpent valgte å gjøre seg til talsmann for lånehaiene, og dermed forspille sin popularitet og forkaste sine prinsipper. *Lex Junia* var trolig, ifølge Astin, et forsøk på å sette en maksimumsrente, og dermed regulere den eksisterende praksis snarere enn forby den. Catos motstand kan dermed forklares som en insistering på opprettholdelsen av de eksisterende

⁴³³ Plut. *Cat.Mai.* 10.4.

⁴³⁴ ORF, Cato frs. 21–55.

⁴³⁵ Liv. 34.466.2 f.

⁴³⁶ Astin 1978, 53.

⁴³⁷ Plut. *Cat.Mai.* 20.2.

bestemmelsene, som forbød renter fullstendig.⁴³⁸ Totalforbudet mot åger tjente imidlertid lånehaiene godt, da den svarte, uregulerte økonomien, da som nå, var atskillig mer lukrativ enn den åpne og regulerte. Rentenivået ble likevel formelt regulert, og det ble fastsatt tunge bøter for lånehaier.⁴³⁹ Om loven hadde noen effekt på kort sikt, vet vi ikke, men på lang sikt hadde den neppe det. Gjeldsrenter forble en mare under resten av Romas historie. I 188 ble det også vedtatt bøter mot kornspekulanter som holdt tilbake forsyninger for å skape høyere priser.⁴⁴⁰

Etter at Titus Flamininus i 197 slo Filip av Makedonia og erklærte Hellas som frigjort, var Hellas i realiteten et romersk protektorat. Roma ble forpliktet til å opptre som megler mellom de forskjellige statene og forbundene, og opprettholdt et militært nærvær for å beskytte sine nye allierte og klientstater mot ytterligere aggresjon, både fra Filip og den syriske herskeren kong Antiokos (se ovenfor). Det avgjørende slaget mot Antiokos og hans allierte ved Termopylae, ble ifølge Plutark og Livius, som begge brukte Cato selv som kilde, vunnet først og fremst takket være Catos innsats som legat under konsulen Glabrio. Både Cato og Africanus' bror, legaten Lucius Cornelius Scipio, ble sendt til Roma av konsulen, for å gi senatet og folket en rapport, men Cato lyktes i å komme først, selv om han hadde blitt sendt ut et par dager senere.⁴⁴¹ Catos fordelaktige fremstilling av egen innsats kunne imidlertid ikke endre det faktum at krigen var vunnet under Glabrios kommando, og han returnerte i triumf i 190 etter å ha overlatt kommandoen til den nyvalgte konsulen Lucius Cornelius Scipio, den samme legaten som året før hadde kommet for sent til å imøtegå Catos selvforherligelse.⁴⁴²

Glabrio var etter sin strålende triumf en av Catos fremste rivaler til censorvalget i 189, til tross for at også Glabrio var en *homo novus*, en ny mann. Livius forteller at han gjennom sin storartede sjenerøsitet *magnam partem hominum obligerat*, dvs. satte mange menn i takknemlighetsgjeld til seg.⁴⁴³ To tribuner anklaget imidlertid Glabrio for å ha finansiert denne sjenerøsiteten med underslag av krigsbytte, og Cato var, ikke særlig overraskende, et av deres hovedvitner. Glabrio beskyldte Cato for å fare med løgn, og for å være motivert av ambisjonen om å bli censor, og frafalt deretter sitt kandidatur. Folket viste seg på sin side uvillig til å stemme for en bøtelegging av triumfatoren, og tribunene lot til slutt saken falle. Den primære hensikten var tydeligvis oppnådd, uten at vi vet hvilke av kandidatene som oppmuntret tribunene Publius Sempronius Gracchus og Gaius Sempronius Rutilius til å eliminere Glabrio fra konkurransen.⁴⁴⁴ Catos anklager hadde skitnet hans hvitkalkede toga. Titus Quinctius Flamininus og M. Claudius Marcellus ble valgt som censorer. Catos neste sjanse var i 185. I mellomtiden gikk han løs på Scipio-brødrene.⁴⁴⁵

⁴³⁸ Astin 1978, 54.

⁴³⁹ Liv. 35.7.2–5; 35.41.9–10.

⁴⁴⁰ Liv. 38.35.5–6.

⁴⁴¹ *ORF*, *Cato*, fr. 49; Plut. *Cat.Mai.* 14.2; Liv. 36.18.8.

⁴⁴² Liv. 37.46.1.

⁴⁴³ Liv. 37.47.11–12.

⁴⁴⁴ Liv. 37.47.13–48.2.

⁴⁴⁵ Våre kilder til anklagene mot scipioene blander sammen navn og hendelser og motsier hverandre. Jeg vil her ta utgangspunkt i hovedtrekkene skissert av Scullard (1952, 142 f., 151 f.), Astin (1978, 60 ff.) og Gruen (1995, 59–90).

Cato mot scipioene

Lucius Scipio overtok altså Glabrios kommando i 190, fulgte etter Antiokus til Asia og slo ham, godt hjulpet av sin storebror, ved Magnesia. Antiokus ble tvunget til å betale 500 talenter til Scipios soldater, og dessuten store krigserstatninger i årlige avdrag. I tillegg kom det svært rike krigsbyttet, som dels ble rundhåndet delt ut til soldatene og dels ble brakt hjem i en triumf i 189 som overstrålte selv Scipio Africanus' triumf over Karthago. I 187 krevde to tribuner, oppmuntret av Cato, en redegjørelse i senatet for hvor det var blitt av de 500 talentene som ble betalt separat av Antiokus. Tribunene hevdet dermed at disse var en del av krigserstatningen, og ikke en del av krigsbyttet, som den øverstkommanderende disponerte etter eget forogdtbefinnende. Africanus intervenerte på vegne av sin bror, nå kalt Asiaticus, og hevdet at han overhodet ikke trengte å avlegge noe regnskap for disse disposisjonene, hvorpå han rev i stykker regnskapsbøkene. Da en annen tribun, C. Minucius Augurinus, senere sammenkalte en *contio*, for igjen å ta opp spørsmålet om fordelingen av pengemidlene, var Scipio Asiaticus i den vanskelige situasjonen at regnskapsbøkene allerede var ødelagt i en storartet gestus, en gestus som neppe kalte på folkets sympati. Tiberius Minucius forlangte en stor kausjon som sikkerhet for Asiaticus' fremmøte i rettssaken, og da han ikke var i stand til å betale, var det kun ved hjelp av vetoet til en annen tribun, Tiberius Sempronius Gracchus, at han unngikk arrestasjon.

I 184 ble Scipio Africanus, ifølge Polybios og Livius, selv anklaget, sannsynligvis for forræderiske forhandlinger med Antiokus. Da var begeret fullt for Africanus. I stedet for å svare på anklagene brøt han opp forsamlingen ved hjelp av sin overlegne autoritet og ledet folket i ofringer ved alle de viktigste templene i Roma. Deretter forlot han Roma og slo seg ned i Liternum, hvor han døde året etter. Det romerske folket kunne støtte sine helter i valg og la være å dømme dem når de ble anklaget av sine fiender. De kunne imidlertid ikke hindre tribunene, som nominelt var folkets talsmenn i å bruke mesteparten av sin tid på elitens interne rivalisering, snarere enn å sørge for folkets ve og vel. Livius forteller, trolig med støtte i tapte avsnitt i Polybios' historie, som igjen trolig var basert på scipioenes egen familiekronike, at en stor mengde av venner og klienter fulgte Scipio til rostraen. Her erklærte han at det ikke var passende på årsdagen for det avgjørende slaget som han hadde utkjempet mot Hannibal ved Zama i Afrika, å bruke tiden til rettssaker og krangel. Han inviterte hele folket til å delta i hans egne ofringer til Jupiter Optimus Maximus, Juno og Minerva på Kapitol, hvorpå hele folket forlot møtet for å følge ham. Folketribunene ble til og med forlatt av sine egne medarbeidere, om vi skal tro Livius.⁴⁴⁶ Polybios skriver, i det lille fragmentet vi har fra denne episoden, at Scipio nektet å forsvare seg, med den begrunnelse at det ikke var riktig at det romerske folket lyttet til anklagerne, som skyldte ham takk for at de i det hele tatt var i stand til å fremføre sin anklager i en fri stat.⁴⁴⁷ Cato var, i likhet med mange av sine kolleger, involvert i en rekke saker som omhandlet maktmisbruk, disponering av krigsbytte og tjenesteforsømmelser. Selv om han sikkert var oppriktig engasjert i de prinsipielle spørsmålene disse sakene reiste, kan han neppe ha vært blind for de maktpolitiske konsekvensene av angrepene mot scipioene.

Asiaticus husket plutselig i 186 at han fire år tidligere hadde lovet gudene (og dermed også borgerne) storslåtte fester som takk for seieren over Antiokos. Han lyktes imidlertid

⁴⁴⁶ Liv. 38.51.6–52.3.

⁴⁴⁷ Polyb. 23.14.1–4.

ikke i å reparere skaden som hans egen rettssak i 187 og senere rettssaken mot Africanus i 184 forårsaket, til tross for at seierherren fra krigen mot Antiokos må ha vært favoritt til den patrisiske plassen som censor i 184. Scipioene kan også, som tilhengere av gresk kultur, ha fått seg noen skraper i forbindelse med undertrykkelsen av den hellenistiske Bacchus-kulten fra 186 til 184,⁴⁴⁸ men ettersom vi ikke vet hvordan enkeltpersoner i senatet stilte seg i diskusjonen om hva som burde gjøres med denne «konspirasjonen», kan ikke reaksjonen entydig tolkes som en seier for Catos linje og et nederlag for scipioenes. I stedet for Scipio Asiaticus var det den relativt fargeløse Valerius Flaccus som vant den patrisiske plassen, og den strenge moralisten Cato som vant den plebeiske. Livius forteller at de øvrige syv kandidatene samarbeidet om å forhindre Catos seier, ikke bare for å sikre censorembetet mot inntrengere fra nye familier, men også fordi de fryktet at Cato ville bli en streng censor. Catos egen valgkampsak var nettopp behovet for en moralsk opprydning, og han erklærte at kun med Lucius Valerius som kollega var han i stand til å gjeninnføre forfedrenes dyder i statens liv.⁴⁴⁹

Livius var altså av den mening at en kandidat, eller i dette tilfellet en kombinasjon av to kandidater, som ble motarbeidet av de fleste *nobiles*, likevel kunne bli foretrukket av velgerne i centurieforsamlingen. Livius kan selvsagt ha overdrevet motstanden mot Catos kandidatur, men i lys av hvordan han utøvde sitt embete, og på bakgrunn av hans klare erkekonserverative profil tidligere i karrieren, er det ingen grunn til å tvile på at kjernen i Livius' utsagn er korrekte. Cato var nok grei å ha som taler på folkeforsamlingen, vitne mot de arrogante scipioene i politiske rettssaker, og ikke minst som en moralsk svøpe for overambisjose unge menn i senatet. Her kunne hans asketisme, konservatisme og velformulerte retoriske stikk brukes til å opprettholde senatets moralske lederskap. Som censor kunne han imidlertid anvende senatets moralske målestokk på senatet selv, og ha makten til å både straffe og belønne. De velstående senatorenes frykt var trolig Catos beste reklame i kampen om stemmene fra det hardt arbeidende og nøysomme flertallet av befolkningen.

Plutark skriver at Cato oppfordret folket til å ikke velge den behageligste, men den strengeste legen.⁴⁵⁰ Da han ble valgt, innfridde han forventningene. Cato og Valerius utviste syv medlemmer av senatet, deriblant den tidligere konsulen Lucius Quinctius Flamininus, hvis bror Titus Flamininus hadde vunnet forrige censorvalg. Ifølge Cato hadde Lucius under en kampanje i Gallia henrettet en fange på en bankett for å imponere sin guttevenn.⁴⁵¹ I revisjonen av riddercenturiene ble Asiaticus fratatt sin offentlige hest, og dermed sin status som *eques*. Han ble imidlertid ikke fjernet fra senatet, noe som etterlater betydelig tvil, ikke om Catos motiv, men om hva som var den formelle grunnen til degraderingen. Det kan ha vært på grunn av Asiaticus' helsetilstand, slik Astin, i sin overveiende sympatiske og ofte unnskyldende skildring av Cato, foreslår.⁴⁵² Det kan også ha vært et kompromiss med Valerius Flaccus, som neppe hatet scipioene like sterkt, og ikke var plaget av komplekser for en beskjedne familiebakgrunn.

⁴⁴⁸ Liv. 39.8–19. Kvinner skal ha spilt en hovedrolle i disse ritene, men det er umulig å si i hvor stor grad man kan anlegge et kjønnsperspektiv på senatets reaksjoner. Vi har heller ingen holdepunkter for at kulten hadde politiske målsetninger, Astin 1989, 186.

⁴⁴⁹ Liv. 39.40.1–4.

⁴⁵⁰ Plut. *Cat. Mai.* 16.6–7.

⁴⁵¹ Liv. 39.42.5–43.

⁴⁵² Astin 1978, 80–81.

Cato straffet borgere som hadde latt sine jorder forfalle. Han tidoblet ligningsverdien og satte en luksusskatt på blant annet smykker, dyre kvinneklær, flotte vogner og kostbare unge slaver. Private bygninger på offentlig jord ble revet, underslag av vann fra det offentlige vannsystemet ble stanset og i en del tilfeller bøtelagt. Censorene iverksatte dessuten utbedringer av vannforsyningen og kloakksystemet, samt bygging av veier og oppføring av to kontorbygninger, den ene kalt Basilica Porcia, etter Marcus Porcius Cato selv. Censorene var ansvarlige for å auksjonere ut kontraktene på offentlige arbeider og skatteinnkreving, noe Cato med sin omtanke for statskassen sørget for å gjøre til maksimal ugunst for kontraktørene. Da kontraktørene klaget, fant de en meget villig talsmann i Titus Flamininus, som etter brorens utstøtelse av senatet var Catos bitre fiende, og senatet instruerte censorene om å gjenta prosessen. Censorene lyktes imidlertid med å ekskludere alle som hadde vunnet forrige anbudsrunde, og auksjonerte ut kontraktene til bare litt lempeligere betingelser enn forrige gang. Da Catos og Valerius' 18 måneders oppryddingsaksjon var overstått, pustet nok til og med deres tilhengere i senatet lettet ut, mens folket, ifølge Plutark, reiste en statue av Cato i tempelet for Salus, guden for helse, med inskripsjonen:

[Han] ble censor da staten var nær ved å falle over ende, men fikk den rettet opp igjen ved sin gagnlige ledelse og ved sin oppdragelse og belæring til besindighet.⁴⁵³

Det er nærliggende å tro at «folket» i denne sammenheng ble representert av en håndfull av Catos klienter. Cato hadde satt et eksempel, som senere ble fulgt opp gjennom en rekke lover mot luksusforbruk, underslag, provinsutsugelse og valgkorrupsjon.⁴⁵⁴ Selv om Catos person var noe av en kuriositet, var hans politiske standpunkter åpenbart delt av mange, og han var en toneangivende politiker i ytterligere 34 år.

Astin skriver i *The Cambridge Ancient History* om det politiske liv i det annet århundre, at valgkampene som hovedregel var løsrevet fra spørsmål om de viktigste statsbeslutningene, og kun i liten grad påvirket sammensetningen av senatet, hvor disse beslutningene ble fattet:

A candidate offering himself for election could dwell upon his personal merits and qualifications, could undertake to perform his duties effectively, could point to his record of liberality and promise to subsidize public entertainments. If he was seeking the praetorship or consulship he was especially likely to commend himself as experienced and competent in warfare, and as the candidate most fitted to command an army and to be entrusted with a campaign. But he had little incentive to offer policy or programme, for election even to the consulship did not give him the power to deliver upon such promises [...] competence did not suffice, but neither did social connections and distinguished ancestry.⁴⁵⁵

Det bildet vi kan tegne av det politiske liv med utgangspunkt i Scipio Africanus' og Catos karrierer, bekrefter dette utsagnet. Begge ble valgt av folket til statens høyeste embeter til tross for stor motstand fra mektige krefter i senatet, men Scipio Africanus hadde, takket være sin patrisiske status og sine sosiale forbindelser, et betydelig forsprang på Cato. Selv om de var omtrent jevngamle, tjenestegjorde Cato som kvestor under konsulen, og den tidligere prokonsulen Scipio. Det var Scipios militære talent som tillot ham å bli

⁴⁵³ Plut. *Cat.Mai.* 19.3.

⁴⁵⁴ Astin 1989, 181–185.

⁴⁵⁵ Astin 1989, 172–173.

identifisert som Romas redningsmann og æret med tittelen *princeps senatus*, men det var hans forbindelser, og ikke minst hans far konsulen, som gjorde det mulig for ham å demonstrere at han hadde dette talentet. Likeledes må vi ikke se oss blind på Catos moralske kvaliteter og militære ferdigheter. Hans patron Valerius Flaccus spilte sannsynligvis en viktig rolle for Catos karriere, gjennom anbefalinger til offisersstillinger, introduksjon i de høyere sosiale sirkler i Roma, og muligens også gjennom økonomisk støtte. Cato måtte selv gjøre seg fortjent til embetene, men han trengte høyerestående venner som Valerius Flaccus for å få muligheten til å demonstrere sine egenskaper, og ikke minst reklamere for sine bedrifter etterpå. Catos og Valerius' valg som censorer i 184, hvor de hadde syv fremstående konkurrenter og store deler av senatet mot seg, viser hvordan vennsforbindelser og patronasje var avgjørende for å delta i konkurransen, men utilstrekkelig for å vinne den.

Verken Cato eller Valerius Flaccus oppnådde sitt valg gjennom manipulering av sosiale bånd til velgerne. Deres konkurrenter var trolig bedre plassert til å utøve den type innflytelse. I kampen om å bli censor gjorde Cato og Valerius full bruk av sitt konservative, moralske arsenal, som på denne tiden trolig var like mye et uttrykk for holdninger i folkedypet som gracchernes jordfordelingsagittasjon 50 år senere.

Scipio Aemilianus Africanus den yngre (185–129 f.Kr.)

Den fremtidige Scipio Africanus den yngre, sønn av Lucius Aemilius Paullus, seierherren fra den 3. makedonske krig, ble adoptert av Publius Cornelius Scipio for å sikre at familien ikke døde ut. Adoptivfaren, som var sønn av Scipio Africanus den eldre, hadde på grunn av dårlig helse ikke vært i stand til å følge en normal politisk, og dermed også militær karriere. Hans adoptiv sønn, som nå fikk navnet Publius Cornelius Scipio Aemilianus, hadde som fremtidig overhode for denne berømte familien enorme forventninger å leve opp til, men også betydelige ressurser til sin disposisjon. Ressurser var imidlertid ikke alt, det kom an på å bruke dem riktig. Med K.-J. Hölkeskamps ord:

Even dignitas, gloria and auctoritas inherited from one's forebears had to be permanently and actively reaffirmed and regained [...] This kind of heritage was considered rather a challenge than an asset simply taken for granted.⁴⁵⁶

I tillegg til scipioenes venner og klienter og berømte navn var båndene til hans biologiske familie på ingen måte skåret over. I stedet for Aemilius som familienavn hadde han nå Aemilianus som tilnavn, og i stedet for én familie hadde han nå to. Han tjente i 168 under sin biologiske far i den 3. makedoniske krig, sammen med sin eldre bror Quintus, som på sin side var adoptert av en Fabius Maximus. En av Paullus' døtre var giftet bort til Catos eldste sønn. Forbindelsene var altså de beste, og mulighetene for en vellykket, tradisjonell karriere, med ryggdekning fra de politisk toneangivende familiene i Roma var meget gunstige.

Ifølge hans gode venn, historikeren Polybios, som var blitt brakt til Roma som gissel av Scipios biologiske far, etter grekernes siste store opprør, var imidlertid familien bekymret for hans evner og prioriteringer. Den fremtidige Africanus den yngre fulgte nemlig en annen vei til ære og berømmelse enn sine jevnaldrende, og Polybios, som selv

⁴⁵⁶ Hölkeskamp 1993, 38.

var vitne til hans oppvekst, forteller at all den tiden andre unge menn brukte på rettsaker og nettverksbygging, brukte Scipio på jakt og sport. Skal vi tro Polybios, ga dette Scipio større popularitet, da hans jevnaldrende bare kunne skape seg et navn ved å skade sine medborgere i retten, mens Scipio, uten å plage noen, vant allment ry for mot og kraft. Derfor fikk han, stadig ifølge Polybios, et forsprang overfor sine likemenn som ingen annen romer hadde hatt, til tross for at han fulgte den stikk motsatte vei til berømmelsen som det som var vanlig i Roma.⁴⁵⁷

A.E. Astin hevder i sin biografi over Scipio Africanus d.y. at Polybios må ha overdrevet i hvilken grad den unge Scipios neglisjering av nettverksbygging kunne kompenseres ved hjelp av hans rykte for mandighet.⁴⁵⁸ Han distanserer seg imidlertid noe fra Gelzers klientellistiske perspektiv ved å peke på at allerede tidlig i det annet århundre f.Kr. trengte en person som søkte et embete til seg selv eller en annen, ikke bare å sikre sine klienter og venners støtte, men også folkets velvilje.⁴⁵⁹ Forskjellen mellom Scipio Africanus d.y. og hans konkurrenter blir enda skarpere formulert i et fragment som muligens stammer fra Plutarks tapte biografi over Africanus den yngre. Mens Appius Claudius konkurrerte med Scipio om censorembetet, skal Appius ha sagt at han selv kunne hilse alle romerne ved navn, mens Scipio knapt kjente noen av dem. Scipio medgav dette, med den begrunnelse at han selv var opptatt av å være kjent av alle romerne snarere enn å kjenne alle romerne.⁴⁶⁰

Ifølge Plutark hadde Appius sin primære støtte blant senatorene, mens Scipios stilling var basert på hans popularitet. Også Scipio hadde imidlertid en kjerne av støttespillere, noe Plutark gjør oppmerksom på i en digresjon i biografien over Aemilius Paullus om den samme censorvalgkampen: Da Appius så Scipio entre forum fulgt av borgere med lav status og til og med en fortid som slaver, skal han ha ropt ut at Scipios biologiske far Paullus Aemilius måtte vende seg i sin grav ved synet av sønnen eskortert til sensoratet av den slags folk. Men, skriver Plutark, Scipio hadde folkets velvilje fordi han støttet dem i de fleste saker.⁴⁶¹

Vi vet ikke om det var noe hold i Appius' anklage, men det er ikke urimelig å anta at den sosiale sammensetningen av Scipios kjerne var noe bredere enn det som var vanlig for mer konservative politikere. Hans popularitet, samarbeid med folketribuner og konflikter med senatet peker i den retningen. Det betyr imidlertid ikke at Scipio var uten støttespillere blant sine likemenn. Scipio begynte sin politiske karriere med å utfordre senatsregimet. I år 147 f.Kr. var han kandidat til edilembetet, men ble valgt til konsul til tross for at han ennå ikke hadde besatt preturet. Den presiderende magistrat nektet å godta et slikt brudd på reglene, men ble ifølge Appian tvunget til å akseptere hans kandidatur:

Remembering the recent exploits of Scipio, while still a military tribune, and comparing them with the present blunders, and recalling the letters written to them by friends and relatives from the army on the subject, there was an intense desire that he should be sent to Carthage as consul. The elections were drawing near and Scipio was a candidate for the aedilship, for the laws did not permit him to hold the consulship as yet, on account of his youth; yet the people elected him consul. This was illegal, and when the consuls showed

⁴⁵⁷ Polyb. 31.29

⁴⁵⁸ Astin 1967: 27.

⁴⁵⁹ Astin 1967: 29.

⁴⁶⁰ «Plut.» *Apoth. Scip. Min.* 9.

⁴⁶¹ Plut. *Aem.* 35. 4 ff.

them the law they became importunate and were still more urgent, exclaiming that by the laws handed down from Tullius and Romulus the people were the judges of elections, and that, of the laws pertaining thereto, they could set aside or confirm whichever they pleased. Finally one of the tribunes of the people declared that he would take from the consuls the power of holding elections unless they yielded to the people in this matter. Then the Senate allowed the tribunes to repeal this law and reenact it after one year.⁴⁶²

I resyméet av Livius' tapte 49. bok finner vi den samme konflikten beskrevet i en kortere versjon, der folket står mot senatet og til slutt lykkes i å velge Scipio. Ciceros og Plutarks versjoner er i grunnleggende overensstemmelse med Appians og Livius',⁴⁶³ og historien går trolig tilbake til Polybios, som jo hadde førstehånds informasjon om hendelsen. Den unge Africanus hadde sikret seg statens høyeste embete på en bølge av entusiasme basert på hans egenskaper som militær leder, til tross for at majoriteten i senatet ikke bare motsatte seg dette, men må antas å ha mobilisert sine klienter til støtte for andre kandidater. Han hadde, som det fremgår av Appians beretning, ganske nylig utmerket seg som offiser under konsulen Manilius i den 3. puniske krig, som startet i 149, og hadde også tidlig i karrieren lagt vekt på å demonstrere disse egenskapene.⁴⁶⁴ Som nevnt ovenfor hadde konsulene i 151 f.Kr. ualminnelig store problemer med å rekruttere styrker til krigen i Spania, og ifølge Polybios løste problemet seg først da Scipio satte et lysende eksempel. Enda han var invitert til Makedonia som megler der, og dermed med den beste samvittighet kunne velge en både tryggere og behageligere oppgave, ville han likevel tjene sitt land i den spanske krigen. Dette gjorde unalurerne skamfulle og førte til et rush av frivillige, både til offisersstillinger og til alminnelig soldattjeneste.⁴⁶⁵

Mobilisering av *clientela* var ikke avgjørende for Scipios suksess, men det betyr ikke at han stod alene fremfor det romerske folk, rolig avventende deres initiativ, mens hans konkurrenter baserte seg på personlige forbindelser og innkasserte takknemlighetsgjeld. Det er overveiende sannsynlig at Scipios venner og klienter spilte en viktig rolle i å spre historier om hans fortreffelige egenskaper og i å overtale borgerne til å tro at det var nødvendig å velge ham til konsul i krigen mot Karthago.⁴⁶⁶ Han hadde åpenbart også god hjelp av allierte blant årets folketribuner, som først truet med å blokkere valget dersom ikke hans kandidatur ble akseptert, og deretter brakte spørsmålet om hvor han skulle tjenestegjøre, direkte til folket, i stedet for å overlate dette til loddtrekning mellom konsulene.⁴⁶⁷ Scipio innfridde: Han mobiliserte forsterkninger, gjenopprettet moralen i troppene og brente i 146 f.Kr. Karthago til grunnen. De overlevende ble solgt som slaver, og byttet skal ha gått uavkortet til soldatene og statskassen. Scipio feiret den mest storslagne triumf romerne til da hadde opplevd.⁴⁶⁸

Scipio var nå en ledende statsmann, og storfavoritt til censorembetet i 142 f.Kr. Hans motstandere, trolig flertallet i senatet, mobiliserte til fordel for Appius Claudius, men til ingen nytte. Scipios popularitet var sterkere enn de mektiges sosiale nettverk, også når

⁴⁶² App. *Lib.* 112

⁴⁶³ Cic. *Amic.* 11; Plut. *Mar.* 12.2

⁴⁶⁴ Astin 1967: 63–64.

⁴⁶⁵ Polyb. 35.4.

⁴⁶⁶ Astin 1967: 64.

⁴⁶⁷ App. *Lib.* 112.

⁴⁶⁸ App. *Lib.* 133–135.

disse samarbeidet. Scipio fikk imidlertid en plebeiisk kollega og *homo novus*, L. Mummius, og han var i konflikt med denne Mummius fra første stund. Vi vet ikke om Scipio selv hadde alternative plebeiiske kandidater som han foretrakk, men utfallet bekrefter det bildet av Scipios maktposisjon som avtegnet seg enda tydeligere etter hans konsulat. Hans popularitet var høyst personlig og lot seg ikke uten videre overføre til fordel for tredjepersoner.⁴⁶⁹ Likevel må vi gå ut ifra at det var et aktivum å ha Scipio, den mest populære mannen i Roma, som venn, og at hans kjerne av venner og klienter nå var både større og mer sosialt distingvert enn da han ble valgt til konsul i 147 f.Kr.

I 134 f.Kr. ble Scipio Africanus nok en gang valgt til konsul i strid med reglene. Ingen kunne lenger, etter en lov fra 152 f.Kr., inneha dette embetet mer enn én gang i løpet av sitt liv, mens den tidligere regelen fastsatte en karantenetid på ti år før man kunne betrede et nytt konsulat. Valget var muligens en takk fra folket for hans støtte til lovene i 139 og 137 f.Kr. som innførte hemmelig stemmegivning i henholdsvis valg og rettsaker for folkedomstolen.⁴⁷⁰ Appian legger imidlertid hovedvekten på folkets ønske om en snarlig og seierrik avslutning på krigshandlingene i Spania.⁴⁷¹ Vi vet ikke om senatsflertallet også denne gangen motsatte seg hans kandidatur, men det ser ut som om senatet, etter hans valg, var uvillige til å gi ham tilstrekkelig mannskap.⁴⁷² Scipio mobiliserte følgelig en hel hær med utgangspunkt i sitt eget sosiale nettverk. Fra sin egen kjerne med sidegrenener kunne han stille 500 krigsmenn, og de resterende ble sendt fra hans kontakter i byer og kongeriker alliert med Roma.

Scipios kjerne av venner og klienter var åpenbart blitt mer omfangsrik enn da han startet sin karriere, og han måtte tåle spott fra sine likemenn på grunn av manglende sosial kapital. I forhold til at Roma på dette tidspunktet telte over 300 000 mannlige borgere, og at Scipio som den eneste i sin generasjon nå var konsul for annen gang, etter også å ha besittet det prestisjefylte censorembetet, er det likevel ikke særlig oppsiktsvekkende at Scipio kunne overtale 500 av sine venner, venners venner og klienter, samt sine egne klienter, til å tjene sammen med ham i Spania. Scipio hadde tross alt profilert seg som den fremste hærføreren i en tid der krigstjenesten hvilte tungt på både fattig og rik. Det som imidlertid peker frem mot noe nytt, er bruken av kjernen til militære formål. Scipio hadde nå tilstrekkelige ressurser, ikke bare til å bryte spillereglene for å oppnå et embete, slik han allerede hadde demonstrert to ganger i løpet av sin karriere, men også tilstrekkelige ressurser til å utøve dette embetet uten senatets bistand. Den republikanske blandingsforfatningen som Scipios venn Polybios hadde fremstilt som et ideal, var i ferd med å miste balansen mellom forfatningselementene.

Scipio Africanus d.y. hadde vunnet makt, embeter og ære med utgangspunkt i sine personlige egenskaper, og hadde, i likhet med politikerne vi har undersøkt tidligere, fått anledning til å vise disse egenskapene takket være sine personlige forbindelser. Han hadde riktignok arvet navnet til seierherren fra den 2. puniske krig, noe som helt sikkert var med på å påvirke folkets valg av ham til å avslutte den 3. puniske krig, men det var opp til ham selv å vinne tilnavnet Africanus. Han måtte selv, og ved hjelp av sine venner og klienter, demonstrere at han hadde tilstrekkelig moralsk og kulturell kapital til å følge i adoptivbestefarens fotspor. Når folket var overbevist om dette, betydde det mindre at han

⁴⁶⁹ Astin 1967: 113.

⁴⁷⁰ Cic. *Brut.* 97; 106; *Leg.* 3.35–37; *Sest.* 103; *Amic.* 41.

⁴⁷¹ App. *Iber.* 84. Jf. Liv. *Epit.* 57.

⁴⁷² Astin 1967: 136.

tefarens fotspor. Når folket var overbevist om dette, betydde det mindre at han hadde en mer beskjeden sosial kapital enn sine konkurrenter.

Da Scipio vendte seierrik tilbake fra Spania i 132 f.Kr., etter mordet i Roma på tribunen Tiberius Gracchus, var det sivile snarere enn militære spørsmål som stod øverst på dagsordenen. Scipios manglende reformiver og etter hvert motstand mot Tiberius Gracchus' jordlov kostet ham den folkelige støtten han hadde basert sin karriere på. Dette ble, ifølge Astin, tydelig i 131, da en konflikt mellom årets konsulere om hvem som skulle ta ledelsen over militære operasjoner i den nye provinsen Asia, førte til en avstemning i tribeforsamlingen for å avgjøre spørsmålet. Scipio ble foreslått som kompromisskandidat, men vant bare 2 av 35 tribere.⁴⁷³ En politikers moralske verdi ble nå ikke bare målt i hans vilje til å ivareta borgernes interesser og dele deres byrder under militærtjenesten, men også i hans vilje til å ivareta deres interesser som familieforsørgere. Dette var en del av politikerrollen som lenge var blitt forsømt av Romas senatorer.

Romerske politikere hadde til nå konkurrert om å være de beste og mest rettfærdige hærførerne, de mest effektive og moralske administratorene, de mest sjenerøse og folkevennlige politikerne. Der fantes ingen talsmenn for en radikal endring av *status quo*, og tribunisiske lover gikk inn for å opprettholde og regulere den bestående orden, snarere enn å endre den. I tillegg til de to store jordutdelingene til romerske borgere i 200 og 173 ble det grunnlagt ca. 20 kolonier mellom 197 og 177, noe som også kom et betydelig antall romerske borgere til gode.⁴⁷⁴ Cato selv var involvert i lovgivning som ifølge ham selv skånte soldatenes skuldre,⁴⁷⁵ og som vi har sett, ble fri rettshjelp stadfestet ved lov. Overgangen fra den klassiske republikk, av Brunt kalt «The Era of Quiscentia», til den langt mer konfliktfylte senrepublikken markerer ikke et forfall av klientvesenet, men snarere en endring i politikerrollen. Man gikk ikke fra en situasjon med liten eller ingen konkurranse, hvor de mektige avgjorde valgene på forhånd, gjennom manipulering av store klientmasser, til en situasjon med stor konkurranse, hvor eliten ikke lenger samarbeidet og borgerne plutselig sto fritt til å følge sin egen vilje. Endringen bestod ikke i at man konkurrerte mer enn tidligere, men i hva man konkurrerte om.

Det var også en økende vilje til å sette til side de konstitusjonelle sperrere som var etablert i første halvdel av århundret, dvs. minstealder for valg til et embete, karantenetid mellom de enkelte kuruliske embetene og gjenvalg til samme embete. Scipio Africanus den yngre gjenopptok således adoptivbestefarens metode. Ved å appellere direkte til folket kunne man oppnå en personlig dominans over den politiske arena som var uforenelig med Catos og senatsflertallets maktfordelingsprinsipper. Svaret på Catos evinnelige insistering på at Karthago burde ødelegges, var derfor en ny Africanus i romersk politikk, enda en utvidelse av det romerske imperium og dermed en ytterligere profesjonalisering av hæren, forarming av bondestanden og en radikaliserings av det politiske liv. Politikk var både det mest kostbare og potensielt mest lukrative en mann kunne innlate seg på. Samtidig var den i ferd med å bli livsfarlig.

Africanus den yngre var en overgangsfigur i romersk politikk, og selv erklærte *clientela*-teoretikere anerkjenner at romerske politikere fra hans generasjon og fremover møtte

⁴⁷³ Astin 1967: 234 ff.; Cic. *Phil.* 2.18. Cicero bruker imidlertid eksempelet til å vise at folket foretrakk en av konsulene, slik det seg hør og bør i en republikk.

⁴⁷⁴ Vishnia 1996, 142–153

⁴⁷⁵ *ORF*, fr. 117.

innenrikspolitiske utfordringer som hadde lite med mobilisering av klienter å gjøre. Scullard beskrev «syndefallet» fra midten av det 2. århundre som et resultat av Romas nå ubestridte posisjon som Middelhavets supermakt:

In the decade or so before the tribunate of Tiberius Gracchus the Roman political scene was bristling with perplexing problems: The relation of Senate and People; the claims of the business classes; Rome's attitude to the allies; declining standards in provincial administration and military conduct; threats from Greece to traditional Roman ways of thought; deteriorating moral standards; the influx of wealth; the supersession of peasant husbandry by latifundia; land as an object of speculation; slave labour; the decline in the absorption of provincial corn by the armies abroad after 167 B.C. and its importation to Rome, which thus needed less from Latium; and behind all the changing conditions of agriculture was the steady decline after 164 of the free population, attested by the census figures, provided that these are admitted to have any demographic value at all.⁴⁷⁶

Ifølge Cicero to generasjoner senere regnet *populares*-politikerne på hans tid Africanus den yngre som en av sine,⁴⁷⁷ noe som kan bety at han ikke bare var en populær hærfører, men også en reformator. Vi vet dessverre lite om denne virksomheten, da vi mangler informasjon både fra Livius, Polybios og Plutark om Africanus den yngres politiske virksomhet. Han var imidlertid trolig mer opptatt av å beholde balansen mellom nobiletets og folkets interesser enn å gjennomføre dyptgripende endringer i det romerske samfunn. Hans motstand mot Tiberius Gracchus' jordlov kan tyde på dette. Hans popularitet var dels basert på en politisk moral á la Cato den eldre, og dels et karismatisk lederskap á la Africanus den eldre. I så måte markerer han ikke så mye et brudd med den klassiske republikkens politiske praksis som den siste fremragende utøver av denne. Hans brudd med lovene for minstealder og regler for gjenvalg til embetene innvarsler riktignok Marius', Sullas og Pompeius' metoder i den sene republikk, men var, når alt kom til alt, kun i strid med den nyeste versjonen av *mos maiorum*.

⁴⁷⁶ Scullard 1960, 59.

⁴⁷⁷ Cic. *Acad.Prior.* 2.13.

6. De første *populares*

Denar utgitt i Roma 113–112 f.Kr. av P. Licinius Nerva. Mynten viser votering på et folkeforsamlingsmøte. Foto/tegning: Barbara McManus, Roma Project. Selve mynten befinner seg i Roma, Palazzo Massimo alle Terme.

Ødeleggelsen av Karthago i år 146 f.Kr. markerte, ifølge Sallust, inngangen til en forfallsperiode i den romerske republikkens politiske historie:

Før ødeleggelsen av Karthago styrte nemlig folket og senatet romerstaten i fellesskap og med mildhet og måtehold; verken embetene eller makten var gjenstand for noen innbyrdes strid, og frykten for fiendene tvang staten til å bevare sine gode gamle prinsipper. Men da menneskenes sinn ble befridd fra denne skremnelsen, ble Roma grepet av tøylesløshet og overmot, altså nettopp de ting som pleier å følge med medgang. På det viset ble de gode dager man hadde lengtet etter i motgangens tid, tyngre og bitrere enn motgangen selv, da man omsider var nådd frem til dem. Adelen begynte nemlig å utnytte sin forrang og folket sin frihet som de selv lystet, og alle og enhver begynte å stjele, plyndre og røve; hele folket ble kløvd i to, og staten, som stod midt mellom partiene, ble slitt i stykker.

Adelen vant til slutt overhånd, fordi den utgjorde ett parti og viste samhold, mens folket var splittet og uenige på grunn av sin tallrikhet og mistet derfor sin innflytelse. Noen få menneskers vilje ble avgjørende for alle spørsmål hjemme og ute; de alene rådet over statskassen, provinsene, embetsstillingene, æresbevisningene og de militære triumfer, mens soldattjenesten hvilte tungt på det store folk. Det bytte man tok i krig, ble røvet av hærførerne og noen få begunstigede, og dersom soldatenes foreldre eller små barn hadde en mektig nabo, kunne de bli jaget bort fra sine hjem.⁴⁷⁸

Frykten for Karthago hadde skapt et samhold mellom de styrende og styrte som nå måtte vike for grådighet og splittelse. I sine beskrivelser av senrepublikken priser *popularis*-politikeren Sallust, i likhet med optimaten Cicero, de gamle romernes nøysomhet, virkekraft, mot og disiplin, respekt for gudene og innsats for staten, og de kritiserer begge grådigheten, arrogansen og de overdrevne ambisjonene til tidens ledende menn. De var også enige i at republikkens hovedproblem var av moralsk karakter, men Sallust foreskriver, i motsetning til Cicero, en medisin bestående av sosiale og politiske reformer.⁴⁷⁹

Årsakene til det politiske klimaskiftet gikk imidlertid lenger tilbake i republikkens historie. Polybios så allerede før ødeleggelsen av Karthago tydelige tegn på forfall.⁴⁸⁰ Den ideelle blandingsforfatningen, som Polybios mente var hovedgrunnen til at romerne oppnådde sin stormaktsstatus, ble paradoksalt nok svekket av nettopp det imperiet romerne hadde bygget opp.⁴⁸¹ Også Polybios legger hovedvekten på moralsk forfall, og ser folkets maktdemonstrasjoner, for eksempel i forbindelse med Flamininus' tribonat i 233 f.Kr., som medvirkende årsaker til dette forfallet, snarere enn som symptomer på at eliten neglisjerte folkets berettigede krav. Han stiller heller ikke spørsmål ved om Romas bystatskarakter var egnet til å administrere et så stort imperium, men konsentrerer seg utelukkende om individuelle faktorer, som grådighet, havesyke og maktbegjær. Imidlertid var allerede den 1. puniske krigen (264–241 f.Kr.) et resultat av at Roma for lengst hadde vokset ut av sine bystatsrammer. I egenskap av mellomitaliensk stormakt hadde Roma kommet i konflikt med Karthago, som kontrollerte store deler av det vestlige Middelhav. I løpet av konflikten fikk Roma kontroll ikke bare over størstedelen av Italia, men også de oversjøiske provinsene Sicilia, Korsika og Sardinia. Seieren under den 2. puniske krig (218–201 f.Kr.) medførte at Roma arvet Karthagos dominans i det vestlige Middelhav.

⁴⁷⁸ Sall. *Iug.*

⁴⁷⁹ Brunt 1971, 75–76.

⁴⁸⁰ Polyb. 6.9.10–14.

⁴⁸¹ Polyb. 6.57.

I 173, kort før den 3. makedonske krig (171–168 f.Kr.), som skulle utvide Romas imperium til å omfatte også den greske verden i øst, gjennomførte man det som skulle vise seg å være det siste senatsstøttede jordfordelingsprogrammet i republikkens historie. Etter seieren i øst var romerske borgere riktignok fritatt for å betale skatt, men dette var en relativt mager trøst for soldatene som tjente langt hjemmefra år etter år, uten håp om å få tildelt et stykke jord etter dimittering. Deres andel av krigsbyttet var neppe en tilstrekkelig kompensasjon, og denne andelen varierte etter hærførernes forgodtbefinnende; misnøye med fordelingen av nettopp krigsbyttet var bakgrunnen for at seierherren i den 3. makedonske krigen, Aemilius Paullus, i første omgang ble nektet en triumf da spørsmålet, med senatets anbefaling, ble lagt frem for tribeforsamlingens godkjennelse. En av hans militærtribuner, Servius Sulpicius Galba, egget opp både soldatene og de andre borgerne til å straffe den altfor strenge og gjerrige øverstkommanderende, og senatet klarte kun med nød og neppe å få dem til å ombestemme seg.⁴⁸²

Erobringene førte ikke bare til at de rike ble rikere, men ga også staten råderett over enorme summer, som kunne gjøres til gjenstand for folkevennlige tiltak. Misforholdet mellom hva soldatene ofret, og hva de fikk tilbake, ble trolig følt lenge før Tiberius Gracchus forsøkte å gjenopprette balansen ved hjelp av sin jordreform. Roma hadde i 151 opplevd en rekrutteringskrise ved innkalling til krigstjeneste i Spania. I årene som fulgte, var motstanden mot langvarig krigstjeneste og stadig nye utskrivninger av både rekrutter og veteraner et gjennomgangstema, og senatet måtte flere ganger begrense magistratens handlingsrom på dette området. Scipio Africanus d.y. hadde løst problemet ad hoc, ved hjelp av karismatisk lederskap, løfter om rikelig krigsbytte og ved å skape tillit til sine feltherreegenskaper. Dette medførte likevel ikke noe oppgjør med et militært system som var basert på at borgeren var bonde og bonden var soldat, og det var derfor heller ikke en permanent løsning på de strukturelle problemene innkallingskrisene var symptomer på. I 138 arresterte tribunene C. Curiatus og Sextius Licinius begge konsulene fordi de ikke respekterte tribunenes intervensjoner i rekrutteringen til den forhatte krigstjenesten i Spania. Noen lettelser i tjenesten ble innført som en følge av dette: Korporlig avstraffelse i felten ble avskaffet, og soldatene ble gitt appellrett som om de var sivilister, tjenestetiden ble i alle fall formelt begrenset til seks år, og rasjonene ble økt. Graccherne forsøkte imidlertid å ta årsakene til problemet ved roten; bondestanden måtte regenereres for å utvide den tradisjonelle basisen for innkalling. Ved å gjøre flere romerske borgere til bønder kunne man kalle inn flere soldater til krigstjeneste. Marius, Sulla, Pompeius og Cæsar valgte imidlertid en mer direkte innfallsvinkel. I stedet for å gjøre soldater av bønder gjorde de bønder av dimitterte soldater, med katastrofale konsekvenser for det romerske samfunnet. Det politiske kravet om jord ble nå støttet av militær makt.

Den romerske hær var ved inngangen til senrepublikken fortsatt basert på den tradisjonelle vernepliktshæren. Dette systemet var tilpasset forholdene i en liten bystat som var i konflikt med tilsvarende nabostater, og der krigsoperasjonene foregikk i nærområdet i en relativt liten del av jordbruksåret. De romerske soldatens suksess hadde imidlertid undergravd deres eksistens som bønder, da de måtte tjenestegjøre langt fra sine gårder flere år i trekk for å forsvare og utvide Imperium Romanum. Det var bare til militære operasjoner hvor hærførerne kunne lokke med både rikt krigsbytte og kortvarig engasjement, at

⁴⁸² Liv. 45.35–39; Plut. *Aem.* 31.

rekrutteringen nå var uproblematisk.⁴⁸³ Appian forteller om den spanske krigen at en av kontingentene i 140 f.Kr. først ble avløst etter seks års tjeneste. De ferske rekruttene som erstattet dem, var ikke vant med klimaet, og mange døde derfor av sykdom i løpet av vinteren.⁴⁸⁴ Men hva hadde veteranene som ble avløst, å se frem til? Forutsatt at de ikke ved neste militære krise ble innkalt på nytt, kunne de vende tilbake til gårdsdriften de fleste av dem hadde forlatt. Spørsmålet var om det fortsatt var mulig å leve av den.

Fra senatets side hadde riktignok koloniseringen vært motivert av militære hensyn snarere enn hensynet til fattige borgere. Én generasjon etter koloniseringstoppen var imidlertid de sosiale konsekvensene blitt merkbare for bøndene, ikke minst ved arvedeling. To sønner kunne redusere en familie fra å være relativt velstående til fattig i løpet av en generasjon, om man ikke kunne finne et alternativt utkomme for yngstemann. Eventuell medgift til døtre ville forverre situasjonen ytterligere. Tildeling av jord i koloniene rundt omkring på den italiske halvøy hadde derfor fungert som en sikkerhetsventil. I tillegg til arveproblemet var bøndene satt under press av rike naboer som egenmektig tok for seg av den felles utmark, ofte *ager publicus*, statens jord, som om de eide den, og dermed gjorde det vanskelig for småbønder å spe på inntektene med husdyrhold og andre binæringer.⁴⁸⁵ De rikes utstrakte bruk av slaver i godsdriften skapte også et trangere arbeidsmarked for de fattigste borgerne, som nå kun ble brukt til sesongarbeid i forbindelse med innhøstingen.

Når husets herre var borte i flere år for å forsvare det romerske imperium, var det desto lettere for den rike naboen å krenke hans rettigheter, og vanskeligere for hans eventuelle hustru og barn å drive gården uten å pådra seg gjeld. Mange ble fristet til å selge gården og prøve lykken i byen. De store rikdommene som fløt inn fra imperiet, gjorde det mulig for den rike naboen å kjøpe opp flere gårder, og i neste omgang ytterligere viske ut grensene mellom fellesjord og privat jord. Den politiske eliten, som ideelt sett skulle opptre som beskyttere for de fattige borgerne, deltok selv i de overgrepe- ne borgerne trengte beskyttelse fra. Økonomisk profitt var ifølge kildenes enstemmige utsagn viktigere enn sosiale forpliktelser.⁴⁸⁶ Det arkeologiske materialet viser imidlertid ikke at uavhengige småbønder forsvant, slik Tiberius Gracchus skal ha argumentert med. Lintott foreslår at det først og fremst var fattige som levde av statsjorden, *ager publicus*, som ble rammet.⁴⁸⁷ Dette nødvendige korrektivet til gracchernes retoriske overdrivelser tilbakeviser imidlertid ikke kildenes utsagn, men minner oss på den ene side om at ikke alle småbøndene bukket under for denne prosessen, og på den annen side at jordreformene som ble iverksatt, fra graccherne til Cæsar, for å avhjelpe situasjonen, kom småbønderne og de fattige til gode.

Scipios gode venn, Laelius, foreslo i 140 en lov som skulle gi jord til fattige borgere, men ble overtalt av senatet til å droppe den, hvorpå han fikk tilnavnet *Sapiens*, «den vise». Vi vet ikke om denne loven lignet på Tiberius Gracchus' jordreform i 133, men vi kan trygt gå ut fra at mange av veteranene fra den spanske krigen, som ble dimitterte samme år som Laelius oppga sin jordreform, vendte tilbake til en hardere sivil tilværelse enn de hadde forlatt seks år tidligere. Disse ville sikkert ha mottatt med entusiasme en folketribun som ikke var så vis at

⁴⁸³ Se for eksempel Liv. 43.32.6 og App. *Lib.* 75.

⁴⁸⁴ App. *Iber.* 78.

⁴⁸⁵ App. *Bciv.* 1.7.

⁴⁸⁶ Lintott 1994, 53–55.

⁴⁸⁷ Lintott 1994, 56–57.

han bøyde av ved første tegn på motstand fra senatsflertallet. Det var nå definitivt slutt på den sosiale og politiske harmonien mellom styrende og styrte, og den oppdelingen av staten i to *partes* som Sallust beklaget seg over, var i ferd med å bli synlig for alvor.

Tiberius Sempronius Gracchus (163–133 f.Kr.)

Sallust skriver at staten straks begynte å vakle da menn fra nobiliteten ble funnet som foretrakk virkelig ære fremfor urettferdig makt:

Tiberius og Gaius Gracchus, hvis forfedre hadde bidratt meget til å øke republikkens maktområde under kampene med Karthago og andre kriger, satte seg fore å skaffe folket dets frihet tilbake og å avsløre et fåmannsveldes forbrytelser. Men adelen ble skremt fordi den følte seg skyldig, og med hjelp av forbundsfellene og det latinske forbund, ja, stundom også av romerske riddere som hadde fjernet seg fra folket i håp om å knytte en nærmere forbindelse med aristokratiet, begynte den å bekjempe gracchernes reformforslag.⁴⁸⁸

Det var ikke noe revolusjonært over Tiberius Gracchus' jordreform.⁴⁸⁹ Den lovlige grensen for hvor mye en person kunne bruke av statsjorden, var 500 jugera⁴⁹⁰ per person, med et tillegg på 500 jugera dersom man hadde sønner.⁴⁹¹ Denne grensen var stadfestet ved lov i alle fall en generasjon tidligere, og muligens så tidlig som i 367. Regelen ble imidlertid brutt, og jordleien ble ofte ikke betalt. Gracchus' jordreform tok sikte på å trekke inn den jorden som ble holdt utover det lovlige maksimum, og fordele den konfiskerte jorden til fattige romerske borgere. Reformen hadde støtte fra ledende menn i senatet, og dens erklærte hensikt var å styrke Roma militært ved å gjøre flere romerske borgere i stand til å tjene som soldater. Loven ville riktignok medføre økonomisk tap for de medlemmene av senatseliten som okkuperte jord ulovlig, men de slapp i det minste å bli straffet med bøter i tillegg. Tiberius Gracchus skal ha blitt overbevist om behovet for reform da han som utnevnt kvestor under konsulen Hostilius Mancinus i 137, på vei til Spania, reiste gjennom Etruria:

[...] Tiberius' bror Gaius forteller i et eller annet skrift at da Tiberius var på vei til Numantia, og kom gjennom Etruria og så hvor folketomt landet var, og at det var importerte slaver og barbarer som dyrket jorden og gjette feet, fattet han for første gang planer om de reformene som førte til utallige ulykker for dem begge to.

I takt med Romas ekspansjon etter den 2. puniske krig hadde også slavepopulasjonen i Italia økt dramatisk, og i 135 opplevde romerne sin første store slaveoppstand. Vi blir fortalt at 70 000 slaver under ledelse av en syrer ved navn Eunus (som kalte seg kong Antiokus etter kongen av Syria) og en sicilianer ved navn Cleon slo en romersk legion i 134. Både Italias eksterne og interne sikkerhetsbehov krevde altså at noe ble gjort. Tiberius Gracchus' reformbevegelse hentet imidlertid sin drivkraft fra folkets krav til egen velferd:

Men det var vel mest folket selv som drev Tiberius til å søke ære ved et slikt tiltak; for ved skriftlige oppfordringer i søyleganger, på murer og minnesmerker tilskyndet det ham til å vinne statsjorden tilbake for de fattige.

⁴⁸⁸ Sall. *Iug.* 42.1.

⁴⁸⁹ App. *BCiv.* 1.7–17 og Plut. *Ti. Gracch.* er våre to hovedkilder til Tiberius Gracchus' jordreform.

⁴⁹⁰ Jugerum = ca. 2 ½ norsk mål.

⁴⁹¹ Tidligere begrensninger på utnyttelse av *ager publicus*: Liv. 33.42.10f.; 35.10.11f.; 42.1.6,19f.; Gell. 6.3.37.

Her ser vi et av de få eksemplene i kildematerialet på konkret politisk press fra menigmann, tilsynelatende uavhengig av elitens kabaler. Samtidig er det klart at folkets press var rettet mot en bestemt politiker, både fordi denne hadde signalisert på forhånd sitt program for tribunatet, og fordi folket var hjelpeløst uten dristige talsmenn. Vi kan lett forestille oss fattigfolks desperasjon over situasjonen og deres manglende tillit til det politiske systemets evne til å løse deres problemer. Tiberius Gracchus' sjanser til å faktisk oppnå noe for folket var imidlertid spesielt gode:

Han utarbeidet ikke sitt lovforslag på egen hånd, men tok med på råd menn som utmerket seg ved dyktighet og anseelse. Til dem hørte ypperstepresten Crassus, den rettslærde Mucius Scaevola, som nettopp da var konsul, og Tiberius' svigerfar Appius Claudius. Aldri er vel et lovforslag som grep inn mot en slik urettferdighet og grådighet, blitt avfattet med større skånsel og overbærenhet.⁴⁹²

Jordreformen hadde ikke bare bred folkelig støtte, reformens støttespillere i senatet var blant de aller fremste i staten. Tiberius' svigerfar Appius Claudius, Scipio Africanus' politiske motstander (se forrige kapittel), var på dette tidspunktet *princeps senatus*, og ble senere kommisjonær med ansvar for å iverksette Gracchus' jordreform. Licinius Crassus Mucianus ble Pontifex Maximus et par år senere (Plutark rotet litt med kronologien), omtrent samtidig med Mucianus' konsulat i 131. Han var knyttet til Appius Claudius som svoger og var bror til Mucius Scaevola, den påtroppende konsulen i 133, som overtok som Pontifex Maximus da Crassus døde. Hans medkonsul i 133, L. Calpurnius Piso, var opptatt med slavekrigen på Sicilia hele embetsåret. Av andre fremtredende politikere fra konsulære familier kan nevnes M. Fulvius Flaccus (jordkommisjonær 129 og konsul i 125), C. Porcius Cato (konsul i 114) og C. Papirius Carbo (jordkommisjonær 129 og konsul i 120). Alle de seks navngitte støttespillerne til Tiberius Gracchus oppnådde altså konsulatet *mens* gracchernes reformer ennå var hete politiske stridstema. Med unntak av Carbo, som muligens kom fra pretorstand, kom de alle dessuten fra konsulære familier.⁴⁹³ Dette demonstrer ikke bare respektabiliteten i Tiberius Gracchus' virksomhet, men også betydningen av allierte i den politiske beslutningsprosessen. Det er, som Astin skriver, vanskelig å tro at det blant disse fremtredende familiene ikke fantes flere som hadde profittert på å utvide sine eiendommer over offentlig jord.⁴⁹⁴ Det er derfor sannsynlig at reformistene risikerte et personlig økonomisk tap.

Om reformatorene var drevet av omsorg for de fattige borgerne eller kun så på dem som et problem som skulle løses til beste for statens harmoni og militære slagkraft, skal her være usagt. De rike ble rikere, og de fattige ble fattigere,⁴⁹⁵ og de politikerne vi kaller folkevennlige, eller *populares*, hevdet at en viss omfordeling var nødvendig av hensyn til statens helse. I Appians og Plutarks resyméer over Tiberius' argumentasjon fremheves både rettferdighetshensyn og hensynet til Romas militære slagkraft, med størst vekt på det siste.⁴⁹⁶ Senatsflertallet bød imidlertid på så sterk motstand at Tiberius Gracchus kun hadde valget mellom å droppe lovforslaget eller ta det rett til folkeforsamlingen,

⁴⁹² Plut. *Ti. Gracch.* 8.7–8.10

⁴⁹³ Astin 1967, 191–192.

⁴⁹⁴ Astin 1967, 194.

⁴⁹⁵ App. *BCiv.* 1.9–10; Plut. *Ti. Gracch.* 8.

⁴⁹⁶ App. *BCiv.* 11; Plut. *Ti. Gracch.* 9.4–5.

uten senatets godkjennelse. Motstanderne overtalte en annen tribun, Marcus Octavius, til å nedlegge veto. Fra dette punktet i utviklingen har vi to versjoner av det som skjedde, og vi er ikke i stand til å finne ut hvilken av partene som må bære skylden for at konflikten utartet til gatekamper og drap. Mens Plutark, med utgangspunkt i en gracchervennlig tradisjon, vektlegger hvordan debatten med Octavius ble ført med sinnsro og verdighet, forteller Appian at Tiberius Gracchus fra første stund opptrådte som en uansvarlig provokatør.⁴⁹⁷

Ifølge Plutark var Tiberius Gracchus en høysinnet reformator, hvis død var planlagt av konservative krefter i senatet allerede lenge før han selv utfordret de politiske spillereglene:

Da Tiberius visste at lovforslaget ville gå ut over Octavius også, da han satt inne med et stort stykke av statsjorden, bad han ham la striden fare og lovet til gjengjeld å betale ham erstatning av sine egne midler, selv om de slett ikke var noe å skryte av. Men da Octavius ikke ville gå med på dette, hindret Tiberius ved et edikt alle de andre embetsmennene i å fungere inntil det var blitt holdt avstemning om lovforslaget. På døren til Saturn-tempelet satte han sitt eget segl for at ikke kvestorene skulle kunne ta ut penger eller betale noe inn, og han lot kunnngjøre bøtStraff for dem av pretorene som ikke lystret. Alle ble da så redde at de innstilte den embetsvirksomheten som tilkom dem. Rikfolket kledde seg i sorg og vandret om på Forum med nedslagne miner og bøyet hode, men i det skjulte rottet de seg sammen mot Tiberius og prøvde å organisere en bande snikmordere som skulle rydde ham av veien. Følgen var at Tiberius – noe alle kjente til – bar en dolk under klærne [...]⁴⁹⁸

Da avstemningen skulle begynne, falt de to konsularene Manlius og Fulvius, ifølge Plutark, på kne foran Tiberius og tryglet ham om først å legge frem forslaget for senatet. Tiberius gav etter, men kom ingen vei med senatet.⁴⁹⁹ Plutark hevder at Tiberius' neste trekk, å fjerne Octavius fra tribunembetet, var både ulovlig og uverdigg. Moderne forskere er ikke like sikre, og Cicero skriver i en av sine forsvarstaler at *det er alle frie folks privilegium, og fremfor alt dette folket [...] at det gjennom votering kan gi eller ta bort sine embeter slik det selv ønsker.*⁵⁰⁰ Til tross for Plutarks kritiske kommentar til Tiberius' strategi beskriver han Tiberius' fremgangsmåte i et positivt lys. Etter gjentatte ganger å ha bønnfald Octavius om å oppgi sitt veto ble forslaget om å avsette Octavius fremmet til avstemning:

Det var trettifem triber. Da de første sytten hadde avgitt stemme, og Octavius, om bare én til sluttet seg til dem, ble nødt til å oppgi sitt embete, avbrøt Tiberius avstemningen og henvendte seg enda en gang til Octavius. Han omfavnet ham og kysset ham i folkets åsyn og tigget ham om verken å ville se seg selv vanæret eller tvinge sin kollega til å stå ansvarlig for et så strengt og uhyggelig vedtak. Hans bønner skal ikke ha vært uten virkning på Octavius; man sier at han fikk tårer i øynene og lenge stod der uten å si et ord. Men da han rettet blikket mot flokken av rike godseiere, syntes han å skamme seg, og frykte å miste sin anseelse hos dem. Ikke uten mot trosset han nå all truende fare og sa til Tiberius at han fikk gjøre hva han ville.⁵⁰¹

Dette var åpenbart ikke en av de dagene senatsflertallet ville utebli fra forhandlingene, eller unnlate å mobilisere sine venner og klienter, og deres tilstedeværelse skal ha gitt Octavius tilstrekkelig mot og fasthet til å opprettholde sitt veto. Likevel vedtok 18 triber at Octavius,

⁴⁹⁷ Plut. *Ti. Gracch.* 10; App. *BCiv.* 1.12.

⁴⁹⁸ Plut. *Ti. Gracch.* 10.5–7.

⁴⁹⁹ Plut. *Ti. Gracch.* 11.1–2.

⁵⁰⁰ Cic. *Planc.* 4.11. Det er tvilsomt om Cicero ville ha kunnet lyve om et slikt viktig konstitusjonelt spørsmål i en rettsak ledet av en pretor og dømt av en jury fra senator og ridderklassen.

⁵⁰¹ Plut. *Ti. Gracch.* 12.2–4.

som den første tribunen i Romas historie, skulle bli avsatt, og det i en åpen votering, og til tross for de konservatives mobilisering. Det var så vidt at Octavius slapp uskadet fra det:

Folket ville kaste seg over ham, men rikmennene løp til og la seg imellom. Derfor kunne Octavius, om enn bare så vidt, berges unna mengden. Men en trofast tjener som hadde stilt seg foran sin herre for å verge ham, fikk revet øynene ut på seg. Tiberius kunne ikke hindre det enda han skyndte seg av sted i full fart for å få slutt på oppstyret, straks han hadde merket hva som gikk for seg.⁵⁰²

Appian nevner ikke noe om at Tiberius måtte redde Octavius fra folkets vrede, men skriver at Octavius forsvant fra scenen ubemerket etter å ha blitt redusert til privatmann. Tiberius selv opptrådte imidlertid mer aggressivt i Appians beskrivelse, og løp til og fra senatshuset med atskillig mindre verdighet og politisk teft enn Plutark tillegger ham:

Etter at Gracchus [...] hadde opphisset så vel de fattige som alle dem som anså reformen for å være nyttig, uten selv å ha noe å tjene på den, befalte han skriveren å lese lovforslaget opp. Men Marcus Octavius, en annen tribun, som de rike hadde fått til å nedlegge veto (for hos romerne vil et veto alltid kunne stoppe et forslag), befalte skriveren å tie stille. Den dagen nøyde Gracchus seg med å rette sterke bebreidelser mot Octavius og utsette saken til neste folkeforsamling, og etter å ha omgitt seg med en tilstrekkelig sterk livvakt for eventuelt å tvinge Octavius mot hans vilje, befalte han med en trussel skriveren om å lese lovforslaget opp for mengden. Han begynte å lese, men da Octavius igjen forbød dette, stoppet han. Dermed oppstod en krangel mellom de to tribunene, og folket lagde en voldsom larm. De ledende borgerne foreslo så at tribunene skulle henvise sine uoverensstemmelser til senatets avgjørelse, og Gracchus, som håpet at alle veltenkende mennesker ville akseptere loven, skyndte seg til senatshuset. Men da han kun hadde noen få tilhengere der og ble hånet av de rike, løp han tilbake til Forum og sa at han ville foreta avstemning i folkeforsamlingen, både om lovforslaget og om Octavius' embete, for å avgjøre hvorvidt en tribun som motarbeidet folket, skulle kunne få beholde sitt embete.⁵⁰³

Vi får vite lite om Tiberius' fremstående støttespillere i Appians beskrivelse. Han gir kun en kort referanse til at det i tillegg til de overbegeistrede og grådige fattige også fantes menn som gikk inn for forslaget ut ifra fornuftsargumenter, og at Tiberius' meget respektable svigerfar, Appius Claudius, var en av jordkommisjonærene. Etter at Octavius var fratatt tribunembetet og en klient av Tiberius, Quintus Mummius' ble valgt i stedet for ham, ble jordreformen vedtatt uten noe mer oppstyr. Men Tiberius ble sjikanert i senatet og ble nektet de nødvendige midler til å iverksette jordreformen.⁵⁰⁴ Da kom nyheten om at kong Attalus av Pergamon var død og til alles store overraskelse hadde overlatt hele sitt kongerike i arv til det romerske folk. Dette ga ikke bare Roma et solid fotfeste på Anatolia, i den nye provinsen de omdøpte til Asia, men stilte også friske ressurser til disposisjon for det romerske folk. Tradisjonelt var det senatet som forvaltet statskassen, men nå fikk Tiberius vedtatt en ny lov, som sørget for at deler av kongens skattkammer ble brukt til å hjelpe borgerne som mottok jordlotter, med penger til å ustyre sine gårder og dyrke opp jorden.⁵⁰⁵

Denne manifestasjonen av folkets suverenitet også i finanspolitikken var fullt lovlig, men samtidig litt malplassert i romernes blandingsforfatning. Mange av Tiberius'

⁵⁰² Plut. *Ti. Gracch.* 12.5.

⁵⁰³ App. *BCiv.* 1.11–12.

⁵⁰⁴ Plut. *Ti. Gracch.* 13.1–3

⁵⁰⁵ Plut. *Ti. Gracch.* 14

opprinnelige støttespillere i senatet ble trolig betenkt over hans forsøk på å detaljstyre den romerske republikk, med utgangspunkt i en forsamling der beslutningstakerne ikke hadde talerett, oppmøtet var basert på ad hoc-mobilisering snarere enn kontinuerlig politisk engasjement, og den presiderende magistrat var den eneste selvstendige premissleverandøren. Tiberius Gracchus ble i alle fall stadig mer isolert fra eliten, og avhengig av folkets støtte, og han fryktet både for sin egen og jordreformens fremtid om han ikke tok gjenvalg som tribun. Problemet var at hans jordreform var tvunget gjennom med stemmer fra landarbeidere, som nå, sommeren 133, vendte tilbake til jordene for å tjene til livets opphold i høysesongen. Han gikk derfor omkring blant borgerne i byen og ba hver enkelt om å velge ham til tribun på ny, da det jo var for deres skyld han var i fare.⁵⁰⁶

Plutark skriver at Tiberius også prøvde å vinne folket over med nye lovforslag, som reduksjon av militærtjenestetiden, innføring av appellrett til folket over domstolenes avgjørelser, og deling av jurydomstolene mellom senatorene og ridderne.⁵⁰⁷ Vi vet imidlertid ikke om Tiberius faktisk foreslo dette, eller om Plutark feilaktig tilbakedaterte reformforslag som senere ble fremmet av lillebroren Gaius Gracchus. Uansett forutsetter både Appian og Plutark at senatsflertallet ikke kunne forhindre at folket valgte ham til tribunatet for annen gang. Tribunvalgene ble imidlertid forhindret av kamper mellom Tiberius' tilhengere og motstandere, som hver for seg ble oppildnet av rykter om den andre partens motiver. Tiberius skal ha lagt hånden på hodet for å signalisere at hans liv var i fare, noe som straks ble mistolket av hans motstandere for å være et tegn på at han ønsket å bli kronet til konge. Ifølge Plutark valgte senatet å ta ryktet om Tiberius' statsfiendtlige stormannsgalskap alvorlig:

Hele senatet kom nå i opprør. Nascia krevde at konsulen måtte gripe inn for å berge staten og styrte tyrannen. Konsulen svarte uten å la seg opphisse at han aldri ville gripe til vold eller drepe en medborger uten lov og dom; dersom folket, lokket eller tvunget av Tiberius, vedtok noe som var i strid med lovene, da ville han [simpelthen] ikke regne en slik beslutning for gyldig. Nå sprang Nascia opp og ropte: «Da staten jo blir latt i stikken av sin høyeste embetsmann, følg meg alle som vil opprettholde lov og rett.» Etter å ha sagt dette dro han kanten av togaen opp over hodet og tok veien mot Kapitol.⁵⁰⁸

Massakreringen av Tiberius og hans nærmeste støttespillere som fulgte, ble begått av en flokk senatorer, ledsaget av sine tjenere, som hadde hentet klubber og stokker hjemmefra, og supplerte med løse deler av knuste benker. Blodbadet ble ledet av Pontifex Maximus Cornelius Scipio Nascia og var ikke engang en kvasilegal unntakstilstand, et *senatus consultum ultimum*, men en privat vendetta under konstitusjonelt flagg for å beskytte senatorenes økonomiske interesser. Konsulen, som selv hadde vært en av gracchernes støttespillere, tok nemlig ikke del, og brakte heller ikke et slikt forslag frem til votering i senatet. Da gracchernes slag var tapt, bidro han likevel til reaksjonen som satte inn etter mordet, der flere av graccherne ble dømt til døden eller sendt i eksil.

Tiberius Gracchus' karriere hadde demonstrert at senatet ikke hadde tilstrekkelig innflytelse over borgerne til å forhindre folkevennlige forslag i å bli vedtatt, og at det tribuniske vetoet mot et tribunisisk forslag kunne omgås, dersom folket hadde viljestyrke nok. Men hvordan forklarer vi hans stormfulle tribunat? Hva kunne Tiberius tjene politisk på å gjøre seg til talsmann for en redistribusjon av *ager publicus*? Tiberius

⁵⁰⁶ App. *Bciv.* 2.14.

⁵⁰⁷ Plut. *Ti. Gracch.* 15.2.

⁵⁰⁸ Plut. *Ti. Gracch.* 19.3–4.

Gracchus var ifølge alle våre kilder en av de dyktigste politikerne i sin generasjon, han kom fra en konsulær familie og var gift med patrisieren Appius Claudius' datter. Han var dessuten Scipio Africanus' fetter og svoger. Døren til en tradisjonell karriere, kronet med konsulatet og en fremtredende posisjon i det romerske senatet, stod med andre ord vid åpen. Tiberius kunne ikke forutse at hans politiske karriere skulle ende med at han ble myrdet av sine kolleger i senatet, og han hadde trolig heller ikke planlagt å forsake en videre politisk karriere bare for å gjøre seg populær blant Romas fattige. Vi kan selvsagt ikke utelukke idealisme, offervilje og en velutviklet rettferdighetssans, egenskaper som Plutark hevder Tiberius var rikt forsynt med. Men en total mangel på personlige ambisjoner kan vi trygt se bort ifra. Tiberius siktet trolig verken mot martyriet eller kongemakten, men la grunnlaget for en tradisjonell politisk karriere, med censurembetet som naturlig endestopp.

Dersom vi holder oss til Appians versjon av Tiberius' kampanje for å bli gjenvalgt til tribunatet,⁵⁰⁹ og ikke tillegger Tiberius' lovforslag, som først ble vedtatt under Gaius' tribunat, er det mye som tyder på at hans målgruppe ikke bare var de som ble direkte begunstiget gjennom jordreformen. De fremtidige mottakerne av jordlotter ville bli spredt utover et stort område langt fra det politiske sentrum. Få av dem kunne forventes å reise inn til Roma for å støtte hans videre karriere, noe som også viste seg i kampen om gjenvalg til tribunatet. Jordlottene ville sannsynligvis ikke være større enn at det medførte registrering i de laveste centurieklassene, dvs. fra 3. klasse og nedover. De nye bøndene kunne derfor i svært liten grad influere valgene i centurieforsamlingen, som Tiberius var avhengig av i sin videre karriere. Omfordelingen av *ager publicus* var dessuten nødvendigvis en lang prosess, som pågikk fremdeles da Gaius Gracchus var folketribun ti år senere. Noen øyeblikkelig gevinst i form av takknemlige mottakere av jordlotter kunne derfor ikke påregnes. Tiberius' støtte fra de laveste sosiale lag må i tillegg ha blitt mer enn oppveid av motstanden fra de rike og mektige, som kunne ha gitt ham bistand i hans videre politiske karriere.

Den eneste rimelige forklaringen på Tiberius Gracchus' jordreform er derfor at han tok sikte på å høste popularitet fra de øverste formuesklassene i centurieforsamlingen, dvs. fra borgere som ikke personlig var potensielle mottakere av jordlotter. En jordreform som hevet proletariatet til den 3. og 4. formuesklasse på de store jordeiernes bekostning, var nemlig i høy grad også i de mer velstående bøndenes interesse. For det første medførte dette at de militære byrdene ble jevnere fordelt på befolkningen, og at 1. og 2. klasses andel av den totale militære tjenestetiden ville bli redusert. Allerede fra 150-tallet f.Kr. hadde den lange tjenestetiden vært et kontroversielt politisk tema, og Tiberius Gracchus' argumentasjon for jordreformen var sterkt preget av behovet for flere romerske soldater. Fra de to øverste formuesklassenes synsvinkel var dette ikke et abstrakt militærstrategisk spørsmål, som hovedsakelig angikk den styrende senatseliten, men et spørsmål om liv eller død for dem selv og deres etterkommere.

For det andre hadde det store flertallet av borgere registrert i 1. klasse mer til felles med borgerne i 3. klasse enn med de rikeste i 1. klasse og ridderstanden.⁵¹⁰ En relativt velstående borger bosatt på landet hadde ingen interesse av at størstedelen av landskapet var kontrollert av styrtrike og som oftest fraværende jordeiere, drevet av slaver og styrt av

⁵⁰⁹ App. *BCiv.* 1.14–15.

⁵¹⁰ Se side 49.

slaveforvaltere. Den avfolkningen av Italia som Tiberius Gracchus ifølge våre kilder skal ha blitt så opprørt over, må også ha gjort inntrykk på de mindre jordeierne i de aktuelle områdene. Et jordfordelingsprogram ville gi dem flere naboer, i en behagelig avstand på den sosiale rangstigen, et større lokalt marked for deres produkter, og et videre sosialt nettverk. Man skal heller ikke undervurdere betydningen av en viss solidaritet med fattige naboer som hadde mistet sin jord. Konsekvensene av arvedeling truet dessuten også middelklassens sosiale status, og deres egne barn og barnebarn kunne selv bli ofre for en rik nabos ekspansjonsiver.

For det tredje er det langt ifra sikkert at censusregistreringen holdt tritt med endringene i formuesforhold. På samme måte som fattige innflyttere til Roma fortsatte å være registrert i landtriber mange år etter at de hadde tapt eller solgt sin jord, førte heller ikke redusert formue til noen automatisk nedskrivning av ens klasse. Vi vet ikke hvor nøyaktig censorene, som med fem års mellomrom plasserte borgerne i triber og klasser, registrerte endringer i formuesforhold, eller om de regelmessig overførte familier registrert i 1. klasse til lavere klasser når disse strengt tatt ikke lenger oppfylte minstekravene. Staten hadde så stort behov for soldater at minstekravet for militærtjeneste ble senket flere ganger i løpet av den klassiske republikk, og staten hadde følgelig ingen interesse av å degradere familier registrert i 1. klasse i forbindelse med arvedeling. Man ønsket snarere å stimulere borgerne til å avle mange barn.

En politikers støtte i den potensielt mer radikale tribeforsamlingen kunne derfor være et forvarsel om tilsvarende støtte i centurieforsamlingen, da mange borgere i 1. klasse trolig i praksis var atskillig fattigere enn det allerede ganske moderate minstekravet for 1. klasse skulle tilsi, og derfor tilbøyelige til å sympatisere med politikere som tok borgernes fattigdom på alvor. Det var dette som kunne gjøre en karriere som *populares* ikke bare risikabel, men også meget profitabel.⁵¹¹ Det skulle etter hvert bli klart at støtte i tribeforsamlingen også i seg selv var et viktig politisk aktivum.

Selv om graccherne hadde folket på sin side, hadde deres motstandere flere viktige maktmidler; de hadde majoriteten i senatet, de hadde et sterkt incentiv til å holde sammen, og de hadde drept Tiberius Gracchus og skapt frykt i befolkningen.⁵¹² Konsulene for 132, Popillius og Rupilius, nedsatte en egen domstol til å dømme Tiberius Gracchus' støttespillere for deres forsøk på å etablere et tyranni. En rekke ikke-adelige tilhengere ble dømt, henrettet eller sendt i eksil. Optimatenes manglende folkelige støtte sørget imidlertid for at de ikke klarte å dominere den politiske arenaen fullstendig. En av de ledende graccherne, P. Licinius Crassus Mucianus, jordkommisjonær og Gaius Gracchus' svigerfar, ble følgelig valgt av tribeforsamlingen til *Pontifex Maximus* etter Scipio Nascias død i 132, og til konsul av centurieforsamlingen samme år. C. Papirius Carbo forsøkte som tribun i 131 eller 130⁵¹³ å legalisere gjenvalg til tribunatet, men ble nedstemt av tribene, kanskje som følge av mobilisering av optimatenes klienter og andre former for

⁵¹¹ Naturligvis var det bare noen få ekstribunere som nådde konsulatet. Det ble hvert år valgt ti tribuner, men bare to konsulere, og noen av de sterkeste kandidatene til konsulatet, patrisierne, var formelt avskåret fra tribunatet. Inntil Sulla økte antall pretorembeter fra seks til åtte, var det også kun et mindretall av dem som nådde preturet.

⁵¹² En fremragende analyse av den politiske situasjonen i årene 133–129 f.Kr. finnes i Astin 1967, 229–247.

⁵¹³ *MRR* 1, 502.

sosialt press, slik Astin hevder.⁵¹⁴ Kildene gir oss imidlertid ikke noe svar på om forlaget overhodet kom til avstemning eller ble stanset av veto.⁵¹⁵ Det er umulig å fastslå om naken frykt telte mer eller mindre enn sosialt press gjennom *clientela*-institusjonen. Carbos forsøk på å redusere dette sosiale presset ved å innføre hemmelig avstemning også i lovsaker, fikk i alle fall tribenes støtte senere samme år.⁵¹⁶

Etter mordet på Tiberius Gracchus gjenvant optimatene kontrollen i staten, men dette var en usikker kontroll, basert på trusler om vold overfor annerledestenkende snarere enn konsensus og folkelig støtte. Dette viste seg ikke bare i senatets beslutning om å sende den blodstente Scipio Nascia til provinsen Asia, tidligere Pergamum,⁵¹⁷ men også i folkets reaksjon på Scipio Africanus' forsøk på å trenere jordreformen. Bakgrunnen for dette var at *ager publicus* aldri var blitt skikkelig målt opp, og at det hersket stor forvirring om hvor grensene mellom privat og offentlig jord egentlig gikk. Mange hadde overtatt offentlig jord som deler av arveoppgjør, og lagt ned betydelige ressurser i å foredle denne jorden. Ikke minst ble omfordelingen av jord et betent politisk spørsmål i forholdet mellom romerne og de italienske forbundsfellene, både med hensyn til selve grensedragningen rundt *ager publicus* og prinsippet om oppstykking og fordeling blant romerske borgere.⁵¹⁸ *Ager publicus* var etter hvert blitt en anakronisme på linje med skillet mellom romere og forbundsfeller. Forbundsfellene hadde kjempet lojalt side om side med Roma i flere hundre år. Den romerske statsjorden, som skulle fordeles på romernes premisser, var erobret fra de samme byene som nå, i annen halvpart av det annet århundre, bidro med brorparten av soldatene som opprettholdt og utvidet det romerske imperium. Forbundsfellene⁵¹⁹ henvendte seg derfor til sin patron Scipio Africanus for å få hjelp, ettersom han, ifølge Appian, hadde en særlig forpliktelse overfor dem:

Forbundsfellene, som klaget over disse urolighetene og spesielt over de forhastede dommene som ble felt til deres ugunst, ba Cornelius Scipio, Karthagos banemann, om å forsvare dem mot disse forurettelsene. Ettersom han hadde benyttet seg av deres ivrige hjelp i krigene, vegret han seg for å avvise dem. Han talte derfor i senatet, og selv om han ut ifra respekt for plebeierne ikke åpent kritiserte Gracchus' lov, påviste han vanskelighetene med å gjennomføre den, og foreslo at dommene ikke skulle felles av triumvirene [jordfordelingskommisjonen], som ikke hadde forbundsfellenes tillit, men skulle bli overlatt domstolene.⁵²⁰

⁵¹⁴ Astin 1967, 233.

⁵¹⁵ Kilder i MRR 1,502: Cic. *Amic.* 96; *Or.* 2.17; Liv. *Per.* 59.

⁵¹⁶ Carbo ble konsul i 120, etter å ha «meldt overgang» til optimatene. Han forsvarte med hell Opimius mot anklagen om å ha drept romerske borgere uten dom.

⁵¹⁷ Plutark legger for mye vekt på akkurat dette, når han sier at det ikke egentlig var bruk for Nascia i Asia. Tiberius Gracchus hadde imidlertid skjerpet tributplikten og dermed også fremprovosert et opprør blant innbyggerne i den nye provinsen. Plut. *Ti. Gracch.* 21.2.

⁵¹⁸ App. *Bciv.* 1.10; 1.18–19 gir en grundig gjennomgang av de praktiske problemene knyttet til jordomfordelingsprogrammet.

⁵¹⁹ Da kildene ikke konsekvent skiller mellom samfunn med latinsk rett og fullstendig frie allierte med separate traktater med Roma, og forbundsfellekrigen som brøt ut i 91 f.Kr. inkluderte begge kategorier, vil jeg i det følgende, når det ikke er absolutt nødvendig å foreta distinksjoner, omtale begge grupper som «forbundsfeller». Det er likevel viktig å være oppmerksom på at de latinske samfunnene ikke bare besto av byer i Latium som ennå ikke hadde fått romersk borgerrett, men også av kolonier grunnlagt av Roma rundt omkring i Italia (romerske kolonier var unntaket frem til senrepublikken).

⁵²⁰ App. *Bciv.* 1.19

Tvister mellom den romerske jordfordelingskommisjonen og forbundsfellene skulle heretter løses av de ordinære romerske magistratene, og konsulen Tuditanus ble utpekt til å ta seg av dem. Det var i og for seg ikke noe suspekt ved en slik fremgangsmåte, da utenrikspolitik tradisjonelt hørte inn under senatets og konsulenes kompetanse. Appian forteller da også at triumvirene sluttet seg til forslaget. Tuditanus fant imidlertid oppgaven altfor omfattende, og kanskje også potensielt farlig for egne politiske ambisjoner. Han valgte i stedet å marsjere mot Illyria, og fremprovoserte noen unødvendige militære konflikter der. Det ble følgelig ikke foretatt noe som helst med den omstridte delen av *ager publicus*. Ifølge Appian kostet Scipios sosiale forpliktelser til forbundsfellene ham folkets velvilje:

På grunn av dette oppstod det et hat hos folket mot Scipio. Dette skyldtes at folket, til fordel for ham, ofte hadde motsatt seg aristokratiet og hadde valgt ham til konsul to ganger i strid med loven. Nå tok Scipio imidlertid parti med forbundsfellene mot dem selv. Da Scipios fiender oppdaget dette, begynte de å rope opp om at han hadde til hensikt å få hele Gracchus' lov opphevet og derfor ville anstifte en blodig borgerkrig.⁵²¹

Også Plutark forteller at Scipio Africanus kom i konflikt med det folket som tidligere hadde vært hans viktigste politiske våpen i den politiske konkurransen:

[...] folket ga seg til å bråke når han talte, noe de aldri hadde gjort før, og han ble så irritert at han brukte grove ord mot folket.⁵²²

Scipio døde i sin seng år 129, dagen før han skulle gi reformtilhengerne svar på tiltale. Karthagos banemann ble ikke engang æret med en offentlig begravelse.⁵²³

Gaius Sempronius Gracchus (154–121 f.Kr.)

Tiberius Gracchus' død hvilte som en skygge over Roma, men kildene gir oss ikke noe detaljert bilde av det politiske liv før Gaius' tribunat i 124. Vi vet imidlertid fra Appians historie at jordkommisjonæren og konsulen M. Fulvius Flaccus i 125 foreslo at man skulle gi romersk borgerrett til store deler av Italia. Dette skulle, ifølge Appian, tjene som en kompensasjon for tapet av den omstridte jorden. Forslaget strandet imidlertid på motstand i senatet, og Flaccus kunne deretter, meget beleilig for senatet, sendes ut for å komme Romas allierte, Massilla, til unnsetning mot liguriske angrep,⁵²⁴ et militært engasjement som beskjefliget flere konsulere frem til år 121, da området øst for elven Rhône ble til den nye kolonien Gallia Transalpina (dvs. «på den andre siden av Alpene»). Det var ikke hele jordreformen som sådan, men kun fordelingen av jord disponert av de italienske allierte, som var gjenstand for Africanus' revisjonsforsøk. Dette kan likevel ha vært tilstrekkelig til å sette sinnene i kok hos det romerske folk, og var uansett en tydelig pekepinn om det konservative senatsflertallets motstand mot jordfordelingsprosjektet som

⁵²¹ App. *Bciv.* 1.19.

⁵²² Plut. *Ti. Gracch.* 21.5. Plutark skriver også at han har beskrevet dette mer utførlig i sin biografi over Scipio. Dessverre er denne gått tapt, og vi sitter igjen med et svært ufullstendig bilde av hva som skjedde mellom Tiberius Gracchus' død i slutten av 133 f.Kr. og Gaius Gracchus' tribunat i 124 f.Kr.

⁵²³ App. *Bciv.* 20. Appian gjengir også ryktene om hvem som eventuelt stod bak Scipios død, men jeg finner verken grunn til eller grunnlag for å ta stilling til dette.

⁵²⁴ App. *Bciv.* 1. 21; 1.34.

sådan. Jordkommisjonen fikk til tross for denne motstanden utrettet mye i 132 og 131, og fortsatte sitt arbeid frem til Gaius Gracchus' død i 121.⁵²⁵

Det var på denne bakgrunnen av folkelig misnøye mot senatets undergravningsforsøk at Gaius Gracchus tok opp arven etter sin eldre bror. Appian, som ellers var langt mindre imponert over Gracchus-brødrene enn det Plutark var, innrømmet at Tiberius Gracchus hadde hatt en god sak, men hevdet, i likhet med Sallust, at Tiberius hadde kjempet for voldsomt for den.⁵²⁶ Gaius Gracchus, derimot, la, ifølge Appian, fra første stund planer om å undergrave senatet og den bestående samfunnsorden.⁵²⁷ Appians fortelling beveger seg rett fra det første tribunatet, der Gaius «kjøpte» plebeierne gjennom månedlige rasjoner med korn, til loven i hans andre tribunat, som overførte jurydomstolene fra senatorstanden til ridderstanden. Den umiddelbare foranledningen til juryreformen var en rekke korrupsjonsskandaler knyttet til senatoriske jurymedlemmer. Senatet var derfor moralsk på defensiven. Ridderne viste seg senere å være enda mer korrupte enn sine forgjengere i jurydomstolene, og reformen bidro kun til å snu opp ned på maktforholdet mellom riddere og senatorer.⁵²⁸ Jurydomstolen for provinsutsugelser dømte for eksempel konsul for 105, P. Rutilius Rufus, legat under Mucius Scaevola i Asia. Hans «forbrytelse» var imidlertid kun å sette opp en rettferdig administrasjon for provinsen og beskytte dens beboere mot overgrep fra skatteoppkreverne, de såkalte *publicani*, medlemmer av ridderklassen som hadde fått tilslaget på skatteoppkrevingskontraktene. Nå var de, takket være juryreformen, praktisk talt immune mot rettsforfølgelse.

Gaius' øvrige politiske virksomhet og reformer var likeledes, i Appians beskrivelse, først og fremst motivert av ønsket om å undergrave senatets makt og styre staten alene. Hans omfattende veibyggingsprosjekter ga ham muligheten til å knytte til seg mange kontraktører og håndverkere, og gjøre dem villig til å gjøre hva som helst for ham.⁵²⁹ Han foreslo grunnleggelse av en rekke kolonier og knyttet dermed til seg det romerske folk. Forslaget om å gi de allierte romersk borgerrett var motivert av planer om senere lovgivning, hvor han trengte deres støtte. For Appian var Gaius Gracchus kroneksempelen på en uansvarlig og maktgal revolusjonær. Da han etter hvert tapte «pøbelens» støtte, som en følge av Livius Drusus' senatsstøttede koloniseringspolitikk, foretrakk han å gjøre opprør fremfor å se sitt politiske prosjekt i ruiner.⁵³⁰

Plutark tegner et langt mer sympatisk bilde av Gaius Gracchus, og distanserer seg tydelig fra den konservative tradisjonen, i alle fall med hensyn til Gaius' tidlige karriere. I begynnelsen ble Gaius ignorert av senatet. Det var først da Gaius demonstrerte sine retoriske evner i forsvaret av vennen Vettius, at nobileteten la merke til ham, og de la deretter straks planer om å forhindre at han ble valgt til tribun. Gaius ble imidlertid sendt som kvestor til Sardinia i år 126 f.Kr, der folket gjorde opprør mot romernes regime. Dette ga alle parter, bortsett selvsagt fra sardinierne, et pusterom. Plutark skriver:

⁵²⁵ Astin 1967, 232.

⁵²⁶ App. *BCiv.* 1.17. Sall. *Iug.* 42. 2. Sallust hevdet imidlertid, *Iug.* 42.3, at det var bedre å kjempe for hardt for en god sak enn å kjempe mot den.

⁵²⁷ App. *BCiv.* 1.21.

⁵²⁸ App. *BCiv.* 1.22.

⁵²⁹ App. *BCiv.* 1.23.

⁵³⁰ App. *BCiv.* 1.23–26.

Dette var meget velkomment for hans fiender, og selv hadde han heller ikke noe imot det. For han hadde lyst på feltlivet, og han hadde øvet seg like meget opp til krigerhåndverket som til prosessføring; dessuten følte han en viss engstelse for å gripe inn i politikken, selv om det var umulig å stå imot når hans venner ville ha ham på taleplattformen. Derfor var han svært tilfreds med å kunne holde seg borte fra Roma. Likevel er det mange som mener at han var en ekte demagog, og at han langt mer enn Tiberius la an på popularitet hos de brede masser. Men det er ikke riktig; han synes å ha styrtet seg ut i politikken mer under et visst påtrykk enn ut fra fritt valg. Taleren Cicero forteller også at da Gaius unngikk alle embeter og hadde valgt å leve i ro, hadde broren vist seg for ham i drømme og talt slik til ham: «Hvorfor betenker du deg, Gaius? Du kan ikke komme unna; skjebnen har bestemt at vi to på samme måten skal leve og dø for folkets sak.»⁵³¹

Vi har bevart Plutarks kilde til denne profetien, *De Divinatione (Om spådomskunsten)* av Cicero, der han refererer til Caelius, en samtidig av Gaius Gracchus:

Det er også Caelius som beretter at Gaius Gracchus fortalte til mange mennesker at da han var kandidat til folketribunatet, viste broren Tiberius seg for ham i drømme og sa at han kunne nøle og betenke seg så mye han ville, han skulle likevel dø samme død som ham selv. Caelius sier utrykkelig at han selv har hørt denne uttalelsen før Gaius Gracchus ble folketribun, og at Gracchus hadde fortalt mange om det.⁵³²

Uansett hva Gaius drømte, og når han drømte det, må hans motivasjon i årene som fulgte, ha vært påvirket av ikke bare ønsket om å klatre på embetsstigen, men også å hevne sin bror. Jeg vil likevel hevde at dette i liten grad synes i hans langsiktige *strategi*, som ville ha gitt ham betydelig støtte også i centurieforsamlingen. Hans *taktikk* for å nå disse strategiske målene var imidlertid ikke like kaldblodig. Det er vanskelig å tenke seg Gaius Gracchus forsonlig stemt overfor et senat dominert av menn som enten selv hadde deltatt i mordet på storebroren, eller hadde bidratt til å legalisere det i ettertid. Et slikt skille mellom langsiktig strategi og kortsiktig taktikk gjør det lettere å undersøke hvilke grupper Gaius Gracchus henvendte seg til i sin politiske virksomhet.

I Plutarks svært positive, grensende til panegyriske, skildring av Gaius ble den velmenende unge mannen forfulgt av politikk, også som offiser i hæren. Ikke bare overgikk han alle andre i engasjement med fienden, rettferdig fremferd overfor undersåttene, godvilje og respekt overfor sin overordnede og ikke minst selvdisiplin, måtehold og arbeidsomhet. Han klarte også å gjøre senatet urolig ved å bruke sin innflytelse til å løse en forsyningskrise der hans overordnede hadde mislyktes:

Da nå feltherren var i knipe og soldatene slet vondt, dro Gaius rundt til byene og fikk dem til frivillig å sende klær til hjelp for romerne. Da det så kom melding om dette til Roma, ble senatet engstelig, da man ante et forspill til kampen om å vinne folkets gunst. Da det også kom utsendinger fra kong Micipsa i Afrika, som meldte at kongen av sympati for Gaius Gracchus ville sende korn til feltherren på Sardinia, sendte senatorene dem bort i vrede.⁵³³

Så langt var det ingenting eksepsjonelt ved Gaius Gracchus' virksomhet. Han forsvarte sine venner i rettssaker, tjente som offiser i hæren og løste problemer gjennom personlige kontakter, familiens prestisje og sosiale ferdigheter. Det som gjorde situasjonen spesiell, var senatets frykt for hva han kunne bruke sin popularitet til. De visste godt at alles øyne

⁵³¹ Plut. *C. Gracch.* 1. 4–6.

⁵³² Cic. *Div.* 1.26.56.

⁵³³ Plut. *C. Gracch.* 2.3.

var rettet mot ham. Derfor beordret de hans kommandør Orestes til å forbli på Sardinia, til tross for at de fleste soldatene ble avløst. Gaius mente å gjennomskue senatets skjulte motiver for denne, kanskje i og for seg fornuftige, beslutningen, og dro rett tilbake til Roma.⁵³⁴ Han måtte imidlertid straks forsvare sin egensindige handlemåte overfor censorene:

[Gaius Gracchus] sa at han hadde tjent i felten i tolv år, skjønt det av andre menn bare ble forlangt ti år, og at han hadde fortsatt som kvestor hos sin feltherre på det tredje året, skjønt han etter lovene hadde anledning til å vende hjem etter ett år. Han var, sa han, den eneste i hele hæren som hadde reist av sted med en full pengepung og var vendt hjem med en tom, mens de andre, etter å ha drukket opp vinen de hadde hatt med seg, var kommet til Roma med vinkrukkene fylt med sølv og gull.

Kort tid etter ble han gjenstand for andre beskyldninger og anklager, fordi han skulle ha fått forbundsfellene til å falle fra, og dessuten også ha vært innblandet i en sammensvergelse som var blitt oppdaget i Fregellae. Men han rensset seg for all mistanke, og da hans skyldfrihet var blitt klarlagt, rettet han straks sine øyne mot folktribunatet:

Alle menn av betydning var uten unntakelse mot ham, men det strømmet så store skarer fra Italia til Roma for å delta i valget at mange ikke kunne få tak over hodet, og da Marsmarken ikke kunne romme mengden som ville stemme, ga den sin mening til kjenne fra hustak og murer. Men såpass makt hadde aristokratiet overfor folket at Gaius ikke fikk sine ønsker oppfylt fullt ut. Han ble nemlig ikke, slik han hadde tenkt seg, valgt som nummer én, men som nummer fire.⁵³⁵

Dette var klart et mobiliseringsvalg, selv om Plutark kanskje overdriver hvilke mengder som strømmet inn fra landet. Det er umulig å fastslå fra hvilke tribuer Gaius Gracchus' motstandere hentet tilstrekkelig støtte til å hindre hans navn i å bli ført opp blant de ti, eller om hans fjerdeplass skyldtes juks under opptellingen. Uansett gjorde det ingen praktisk forskjell for Gaius Gracchus, og nobilitetens manglede evne til å holde ham ute fra tribunatet var ettertrykkelig demonstrert. Deres ønske om å motarbeide ham på alle områder var likeledes åpenbart gjennom forsøkene på å utsette hans hjemkomst fra Sardinia og dytte på ham skylden for den utro forbundsfellen Fregellae's opprør. Denne type politisk motiverte anklager var vanligvis forbeholdt etablerte statsmenn, og sjelden rettet mot en politisk nybegynner som Gaius Gracchus. For Gaius Gracchus lå veien til preturet og konsulatet derfor ikke vid åpen, slik den opprinnelig hadde vært for Tiberius Gracchus.

Plutark forteller hvordan Gaius mobiliserte folket med sin talekunst. Gaius sammenlignet plebeiernes heroiske og håndfaste forsvar av sine tribuner under stenderkampene med hvordan Tiberius Gracchus og hans følge var blitt klubbet i hjel, uten at gjerningsmennene hadde blitt straffet.⁵³⁶

Etter å ha egget opp folket med slike ord – og han hadde en sterk stemme og talte med kraft – kom ham med to lovforslag, det ene om at en embetsmann som folket hadde avsatt, ikke kunne oppnå noe embete en annen gang, det andre om at en embetsmann som hadde drevet en borger i landflyktighet uten lov og dom, skulle møte for folkets domstol. Av disse lovforslagene hadde det første til hensikt å vanære Marcus Octavius, som Tiberius hadde

⁵³⁴ Sett med moderne øyne er det snarere romernes hastige tilbaketrekning etter militæroparasjoner som virker underlig. Uansett kan man lett sympatisere med Gaius' paranoia.

⁵³⁵ Plut. *C. Gracch.* 2.5–3.2.

⁵³⁶ Plut. *C. Gracch.* 3.3–4.

avsatt fra tribunembetet, mens det andre gikk ut over Popillius; Popillius hadde nemlig som pretor landsforvist Tiberius' tilhengere. Popillius ventet ikke på utfallet av avstemningen, men rømte fra Italia. Det første lovforslaget tok Gaius selv tilbake, da han, som han sa, ville spare Octavius av hensyn til sin mor Cornelia, som gikk i forbønn for ham. Folket gikk med glede med på dette, da det hadde slik respekt for Cornelia like mye på grunn av hennes sønner som på grunn av hennes far; senere lot folket også sette opp en bronsestatue av henne med innskriften: Cornelia, Gracchernes mor.⁵³⁷

I Plutarks beskrivelse gikk ikke Gaius rett fra å «kjøpe» folket med subsidiert korn til å hamre løs på senatsregimet. Fra første stund hadde Gaius folket med seg i et oppgjør med senatets maktmisbruk og en stadfestelse av folkets suverenitet. De konservative kreftene i senatet hadde allerede ved valget av Gaius Gracchus til tribunatet mistet kontrollen over den politiske arena. Optimatene var ikke i stand til å overtale en tribun til å nedlegge veto mot loven, som både forbød en magistrat å straffe borgere uten lov og dom, og forbeholdt folket retten til å opprette alle særdomstoler med myndighet til å fradømme liv eller borgerrett. Popillius, som hadde tjent som senatets svøpe over graccherne, ble tvunget til å dra i eksil. Den romerske borgers ukrenkelighet ble dermed slått fast og et eksempel statuert. Likevel vitner disse episodene om Gaius' moderasjon; det ser ut til at Gaius var tilfreds med at Popillius tok konsekvensen av loven og pakket sine eiendeler. Vi hører ikke om andre som følte seg tilstrekkelig truet til å følge Popillius i eksil, til tross for at det var flere som hadde forbrutt seg på samme måte i kampen mot graccherne.

Likeledes demonstrerte Gaius åpent sin forsoningsvilje ved å gi etter for sin mor Cornelias ønske om å spare Octavius, og trekke lovforslaget som forbød den som hadde blitt fratatt sitt embete av folket, å søke valg på ny. Hvorvidt denne restriksjonen også gjaldt folket som centurieforsamling, eller bare som plebeierforsamling, er uklart. Dersom det første var tilfellet, ville forslaget medføre en kraftig økning av den jevne borgers politiske slagkraft. Ingen noenlunde ambisiøs tribun vil etter dette følge i Octavius fotspor og nedlegge veto mot et folkevennlig forslag. Dersom begrensningen kun gjaldt embeter gitt av plebeierforsamlingen, ville den ha liten eller ingen betydning, ettersom ytterligere avansement på embetsstigen etter tribunatet var knyttet til valg i centurieforsamlingen. Uansett ble forslaget droppet, ifølge Gaius selv fordi hans mor ba ham om det. Cornelia var en mektig dame, med et omfattende sosialt nettverk, og «benådningen» kan ha tilført Gaius Gracchus sårt tiltrengt sosial og moralsk kapital. Overfor massene viste dette at Gaius ikke var fullstendig isolert fra maktens innerste sirkler, at han lyttet til sin høyt respekterte mor, og at han var villig til å la nåde gå for rett. Overfor eliten viste det at han var en mann det kunne forhandles med. Familiens ære var gjenopprettet uten at Gaius Gracchus risikerte å bli stoppet av et veto eller nedstemt i folkeforsamlingen.

Mens borgere av alle klasser under senatorstanden var interessert i et bedre rettsvern mot magistratenes maktovergrep, var det langt ifra sikkert at et forslag som begrenset centurieforsamlingen i dets valg av magistrater, hadde like stor oppslutning. De øverste formuesklassene, som hadde den største innflytelsen i centurieforsamlingen, ville med Gaius' forslag bli fratatt retten til å gjøre seg opp sin egen mening om en kandidat som tidligere hadde blitt fratatt sitt embete av tribeforsamlingen, hvor også de lavere formuesklasser hadde mye å si for utfallet. Gaius' tribunkolleger kunne også ha argumentert for at et slikt forslag var i strid med folkets suverene myndighet til å gjøre sin vilje gjeldende.

⁵³⁷ Plut. *C. Gracch.* 4.1–3.

Allerede de tolv tavlers lov slo fast at det folket sist bestemte, skulle gjelde som lov. Gaius' forslag ville begrense denne retten. Gaius klarte imidlertid, uansett hvilke sjanser forslaget hadde, og hva Cornelia egentlig mente om saken, å snu et potensielt pinlig nederlag til en propagandaseier.

Den nøyaktige rekkefølgen av de mange forslagene, som til sammen konstituerte en gjennomgående reform av den romerske republikkens sosiale, politiske og juridiske liv, er dessverre tapt for oss, og vi er henvist til å behandle dem tematisk, slik Plutark gjorde. Fra dette tidspunktet i karrieren er Plutark enig med Appian i at Gaius søkte å underminere senatets makt:

Av de lovene han foreslo for å tekkes folket og bryte senatets makt, var den ene om utdeling av statsjorden til fattigfolk; en annen hadde med militærvesenet å gjøre og gikk ut på at staten skulle holde soldatene med klær, og at det ikke skulle bli gjort noe fratrekk i solden av den grunn, enn videre at ingen under sytten år kunne utskrives til krigstjeneste; forbundsfelleloven ville gi latinerne [altså ikke den delen av forbundsfellene som var frie allierte] samme stemmerett som borgerne i Roma; kornloven lot fattigfolk få kornet til en lavere markedspris. Domstolloven reduserte senatets makt i særlig grad. Senatorene hadde hittil hatt eneretten til å være dommere i kriminalsaker, og de hadde derfor vært en ren trussel for folket og for ridderne. Gracchus' lov la tre hundre riddere til senatorene, som selv var tre hundre, og bestemte at domstolens medlemmer skulle tas ut blant disse seks hundre.⁵³⁸

Gracchernes vekst og fall var likevel først og fremst knyttet til jordspørsmålet. Det er vanskelig å slå fast hva som var en videreføring og modifisering av Tiberius' jordlov, og hva som var Gaius' egne forslag. At Gaius forut for og parallelt med tribunmyndighet utøvde sitt verv som jordkommissjonær etter Tiberius' lov, kompliserer en rekonstruksjon ytterligere. I tillegg til reguleringer av leiebetingelsene for *ager publicus* fikk han vedtatt grunnleggelsen av en rekke kolonier, deriblant Scyllacius, Tarentum og Capua i Italia, og en nygrunnleggelse av Karthago i Nord-Afrika under navnet Junonia, med jordlotter av varierende størrelse og helt opp til 200 jugera.⁵³⁹ Junonia ble dermed, i likhet med koloniene grunnlagt i Italia frem til 170-tallet f.Kr., fra starten av forsynt med et sosialt hierarki. Vi vet ikke om dette også gjaldt de øvrige koloniene grunnlagt av Gaius, men det er likevel en klar indikasjon på at gracchernes målgrupper også innbefattet centurieforsamlingens øverste formuesklasser, og at deres reformisme var grunnleggende konservativ.

I tilknytning til jordreformen og kolonigrunnleggelsene fikk han dessuten bygget en rekke veier, som i tillegg til sin åpenbare nytteverdi i forbindelse med troppeforflytninger også bidro til å revitalisere den italienske landsbygden, og gjøre livet lettere både for nye og gamle, fattige og rike bønder. Mens Gaius i Appians fremstilling, som her etter mitt syn er anakronistisk, foregriper demagogen Clodius' utdeling av *gratis* korn til massene i republikkens siste tid, lar Plutark oss få vite at kornloven kun *regulerte* prisene og sikret forsyningene gjennom bygging av kornlagre. Med unntak av endringene i jurydomstolenes sammensetning var intet av dette nytt eller spesielt radikalt. Til og med utvidelsen av borgerrettighetene var en gjenopptakelse av den gamle integrasjonspolitikken, som hadde innlemmet lojale latinske samfunn i den romerske stat i flere århundrer.

⁵³⁸ Plut. *C. Gracch.* 5.1–2.

⁵³⁹ Lintott 1994, 78.

Det nye var at alle disse tiltakene ble foreslått av én mann, en mann som var fast bestemt på å se umiddelbare resultater og selv ta æren for gjennomføringen.

Appian fnyser av den overivrige, geskjeftige tribunen som blandet seg i alt. Plutark fremhever imidlertid Gaius' sosiale teft og generelle anseelse. Propretoren i Spania sendte korn til Roma, som han åpenbart hadde tvunget provinsen til å bekoste. Gaius fikk senatet til å betale provinsen for kornet og gi propretoren en reprimande. Plutark skriver at beslutningen brakte Gaius stor ære,⁵⁴⁰ og vi kan ikke utelukke at dette var Gaius' primære motivasjon. Senatorene skulle ikke ved sporadisk utpressing av Romas undersåtter tillates å kjøpe seg fri fra den kontinuerlige omsorgen for kornforsyningen som Gaius selv ville gjennomføre. Poenget med Plutarks anekdote er imidlertid at senatet sluttet opp om Gaius' linje på dette punktet, og at det ennå ikke var noen samlet front mot ham. Skal vi tro Plutark, var selv hans motstandere imponerte:

[...] selv de som i høyeste grad hatet og fryktet ham, måtte undres over hans evne til å bringe alt han tok fatt på til en vellykket avslutning. Hos det store folk vakte selve synet av ham beundring, når man så ham ledsaget av en stor skare byggmestere, håndverkere, utsendinger, embetsmenn, soldater og lærde, alt sammen folk som han stod på beste fot med, idet han tross sitt forekommende vesen bevarte sin verdighet og overfor enhver viste seg fra den siden som nettopp passet i hvert tilfelle. Ved å være slik har han gjort det klart at når noen omtalte ham som en ytterst brysk og brutal person, da måtte slike folk være ondsinnede løgnhalser. Han var således en folkefører som gjorde enda større inntrykk ved sin omgangsform og sin virksomhet enn ved sine offentlige taler.⁵⁴¹

Det hele kom selvsagt an på øynene som så, og hans motstandere ble neppe mer glad i ham på grunn av hans sosiale ferdigheter. Men uten disse ferdighetene og allehånde personlige forbindelser er det klart at Gaius Gracchus ikke hadde kunnet gjennomføre særlig mye av sitt program. Det romerske senat hadde ennå ikke noe påskudd til å stoppe ham. Senatet kunne heller ikke hindre ham i å overføre jurydomstolene til ridderklassen, da senatorene i disse domstolene nylig var grundig kompromittert gjennom en rekke korrupsjonsskandaler. Men dette trekket kostet Gaius allierte i senatet, noe som mer enn oppveide den støtten han kunne regne med fra ridderne. Plutark antyder også en radikalisering i hans forhold til folket, ved at han vendte ryggen til senatet i sine offentlige taler fra talerplattformen på Forum.⁵⁴² Ryktene svirret omkring hans ambisjoner og muligheten for at han ville søke konsulatet:

Men da konsulvalget skulle finne sted og alle var ytterst spente, så man ham ledsage Gaius Fannius inn på valgplatsen og sammen med sine venner gå inn for valget av ham. Dette gjorde i høy grad sitt til at saken tok en gunstig vending for Fannius. Han ble valgt til konsul, mens Gaius ble folketribun for annen gang. Gaius hadde ikke meldt seg som søker til embetet; det var folket selv som gikk inn for hans valg.⁵⁴³

Konsulene og tribunene ble imidlertid ikke valgt i samme folkeforsamling. Gaius' valgkampsstøtte til Fannius begynte også trolig før selve valget ble avholdt på Marsmarken. Til tross for at Plutark blander alle disse hendelsene sammen til én episode, viser han oss glimt av både stemningen i Roma og Gaius' posisjon som en mann med innflytelsesri-

⁵⁴⁰ Plut. *C. Gracch.* 6.2

⁵⁴¹ Plut. *C. Gracch.* 6.3–4.

⁵⁴² Plut. *C. Gracch.* 5.3

⁵⁴³ Plut. *C. Gracch.* 8.2

ke venner. I Plutarks beskrivelse blir Fannius en som snur kappen etter vinden og etter hvert overgir Gaius til hans motstandere i senatet. Det er imidlertid rimeligere å anta at denne motstanden primært var knyttet til loven om jurydomstolene, og at denne loven først ble foreslått og vedtatt etter at Fannius ble valgt til konsulatet. Da Fannius ble valgt, hadde Gaius bare vært tribun et halvt år, og han begynte trolig med de minst kontroversielle forslagene, som vi har sett ikke brøt med *mos maiorum*. Lintott følger Appian og plasserer hans reform av jurydomstolene i begynnelsen av det andre tribusatet, sammen med forslaget om å gi romersk borgerrett til latinerne.⁵⁴⁴ Det første forslaget kostet ham hans støtte i senatet, og ikke minst støtten fra konsulen Fannius. Forslaget ble vedtatt, og var trolig kalkulert til å gi ham en mer solid støtte i de øverste klassene i centurieforsamlingen ved senere valg. Det andre forslaget, om borgerrettsutvidelsen, var imidlertid ingen stemmesanker.

Gracchernes jordreformer var, som jeg har argumentert for tidligere, ikke bare tiltalende for de fattigste og de eiendomsløse, men tjente også interessene til borgere med registrering i 1., 2. og 3. klasse i centurieforsamlingen. Reformene var derfor ikke noe karrieremessig blindspor for brødrene. Regulering av vilkårene for militærtjeneste var også direkte rettet mot disse gruppene, og mange av dem ville tjene både direkte og indirekte på Gaius' mange veiprosjekter.⁵⁴⁵ Ettersom det store flertall av borgerne i de øverste formuesklassene ikke kan karakteriseres som rike eller spesielt velstående, hadde de trolig heller ikke noe imot å jekke ned senatorene et par hakk ved å sette ridderklassen til doms over dem. På samme vis var dyrt korn og manglende forsyninger kun en økonomisk fordel for dem som hadde muligheter for å spekulere i andres nød. De såkalte *assidui*, den romerske hærens fotsoldater, var trolig mer tilbøyelige til å verdsette prisstabilitet og velfylte kornlagre. Også på dette området kan derfor Gaius sies å henvende seg til borgerne som hadde størst politisk slagkraft i centurieforsamlingen.

Forslaget om å gi romersk borgerrett til italienerne var både fremsynt og rettferdig. De allierte hadde for lengst gjort seg fortjent til denne hevingen av deres status, og deres misnøye med å være annenrangs soldater i den romerske hær kunne være til skade for Roma. Borgerrettsutvidelsen var derfor en naturlig forlengelse av Tiberius og Gaius' program for å styrke den romerske krigsmakt. Oppgraderingen av de allierte til romerske borgere appellerte imidlertid ikke til Romas borgere, og kunne av Gaius' politiske motstandere dessuten fremstilles som i strid med deres egeninteresser. Gaius' tale til fordel for dette forslaget ble av den Arpinium-fødte Cicero karakterisert som fornuftig og edel,⁵⁴⁶ og det eneste fragmentet som er bevart, tyder også på at forslaget var ganske moderat. Det var kun snakk om å gi borgerrett til latinerne, ikke hele Italia.⁵⁴⁷ Forslaget var fremsynt, og kunne ha spart Roma for den ødeleggende forbundsfellekrigen 30 år senere. I den klassiske republikk hadde også senatet systematisk belønnet sine forbundsfellers troskap med en gradvis forbedring av deres rettigheter. Det var på lengre sikt også forenelig med Gaius' planer for en videre karriere. Det øvre sjikt av de nye romerske borgerne og eventuelt nye velgere med latinske rettigheter⁵⁴⁸ kunne utgjøre tungen på vektskålen i

⁵⁴⁴ App. *Bciv.* 1.22–23; Lintott, 1994, 82.

⁵⁴⁵ Stocton 1979.

⁵⁴⁶ Cic. *Brut.* 99.

⁵⁴⁷ Stocton 1979, 157; 239.

⁵⁴⁸ Velgere med latinsk rett ville kun være registrert i en tribu og dermed ha svært begrenset innflytelse over utfallet.

centurieforsamlingens valg av pretorer og konsuler. Han ville imidlertid ikke ha så stor bruk for deres støtte til lovgivning etter tribunatet, da preturet og konsulatet først og fremst var viet administrasjon og krigføring. Han forsøkte riktignok uten hell å bli valgt til tribun for tredje gang i 122, men det var snarere ut fra desperasjon enn et ønske om å være tribun resten av sin karriere.

Gaius regulerte også utvelgelsen av konsulære provinser, slik at senatet heretter skulle bestemme konsulenes ansvarsområder før de ble valgt. På den ene side reduserte dette mulighetene for intrigemakeri i senatet, og dermed også faren for at Gaius selv eller hans tilhengere kunne bli snytt for en god provins av sine mange fiender i senatet. På den annen side ble loven stående til den ble supplert av Pompeius i 52 f.Kr., noe som tyder på at den løste noen mer allmenne problemer for senatseliten. Man unngikk en del oppsplitende intriger rundt provinstildelingen, og den enkelte senator sto også friere under sitt embetsår, da han ikke i like stor grad som tidligere var avhengig av alliansebygging for å klare seg videre i karrieren. Folket visste også hvilke oppgaver konsulene skulle ivareta før de valgte dem. Dette kan igjen ha forebygget behovet for å utnevne bestemte hærførere til ekstraordinære magistrater, uten at vi vet om dette var et tema i debatten om lovforslaget. Likeledes var hans lovgivning vedrørende den nye provinsen Asia både i hans egen og i statens interesse. Han fikk vedtatt at skatteoppkrevningen skulle auksjoneres ut til *publicani*, i stedet for å bli innsamlet av romerske stattholdere, noe skattekompaniene, hvor ridderklassen hadde tunge økonomiske interesser, selvsagt var begeistret for, og grådige provinsguvernører var tilsvarende skuffet over. Dette medførte trolig maksimalt utbytte av provinsen, som ble betalt rett inn i statskassen og kunne bidra til å finansiere Gaius' mange kostbare prosjekter.⁵⁴⁹ På denne måten sikret han at den uunngåelige korrupsjonen i forbindelse med skatteinnkrevingen kun rammet de ulykkelige provinsbeboerne, og ikke statsinntektene. Gaius skal selv ha sagt til folket, i en tale som er delvis bevart, at alle deltakerne i debatten var ute etter noe for seg selv:

Også jeg, som nå anbefaler dere å øke deres skatteinntekter, slik at dere lettere kan tjene deres egne interesser og administrere staten, kommer ikke hit for ingenting; jeg ber dere imidlertid ikke om penger, men om ære og et godt rykte blant dere.⁵⁵⁰

Tiberius og Gaius Gracchus var prototypene på senrepublikkens *populares*; de henvendte seg først og fremst til folket, ofte på senatets bekostning, og de la frem forslag som gagnet de øverste tre formuesklassene, enten direkte eller indirekte. Disse utgjorde ryggraden i hæren og det absolutte flertall både i centurieforsamlingen og i tribeforsamlingen.⁵⁵¹ De var interessert i tiltak for å øke antallet soldater som de kunne dele de militære byrdene med, så vel som lettelser i selve byrdene, beskyttelse mot magistraters og offiserers overgrep og en reduksjon av den politiske elitens overmakt. De trengte selv kontinuerlig ny jord for å motvirke effekten av arvedeling, uår og forgjeldelse, og alminnelige borgere som bodde i Roma, var trolig også bekymret for de høye kornprisene. Selv om en rekke av tiltakene graccherne fremmet for å imøtekomme disse ønskene og behovene, også kom de aller fattigste borgerne til gode, er det ingenting som tyder på at disse var gracchernes

⁵⁴⁹ Stocton 1979, 153–156.

⁵⁵⁰ Gell. *NA* 11.10.3–4.

⁵⁵¹ Fordi jordeiere var fordelt på de 31 landtribene, og de eiendomsløse i kun 4 bytriber. Se for øvrig diskusjonen i 2. kapittel.

primære målgruppe. Andre forslag gagnet først og fremst ridderklassen, men som vi vet, kontrollerte denne gruppen, til tross for sin privilegerte stilling i centurieforsamlingen, ikke stort flere centurier enn f.eks. 2. klasse av fotsoldater.⁵⁵² Overføring av juridisk makt fra senatorene til ridderne ble for øvrig vedtatt i tribeforsamlingen, hvor riddernes egne stemmer ikke kan ha vært utslagsgivende. Reformen ble muligens vedtatt med knappest mulig margin.⁵⁵³ Ridderklassens støtte var viktig, ikke minst for Gaius' personlige sikkerhet, men hans fall begynte med tap av popularitet i de øverste formuesklassene, hos fotfolket.

Plutark forteller at Gaius Gracchus ble valgt til sitt andre tribunat for år 122 på en bølge av entusiasme, til tross for at han ikke engang var kandidat.⁵⁵⁴ Appian forklarer denne oppsiktsvekkende hendelsen med at folket kunne velge hvem de ville, om det ikke fantes et tilstrekkelig antall kandidater.⁵⁵⁵ Jeg slutter meg imidlertid til Last og Stocton i at det var sedvane og ikke lov som stod i veien for gjenvalg til tribunatet, og at Gaius Gracchus' innflytelse og autoritet var stor nok til å overkomme dette hinderet.⁵⁵⁶ Det virker nemlig usannsynlig at det i denne konfliktfylte politiske situasjonen skulle mangle et tilstrekkelig antall kandidater. Det er heller ikke sikkert at Gaius Gracchus gikk sterkt inn for å bli valgt. Det var i 122 Gaius' tur til å overta ledelsen av jordkommisjonen, som var blitt nedsatt av Tiberius Gracchus, og han ville måtte tilbringe mye tid utenfor Roma for å ivareta disse pliktene. Dette krevde en spesiell dispensasjon, som han åpenbart fikk innvilget.

Gaius hadde med andre ord mer enn nok å gjøre uten tribunmyndigheten. Om valget var så spontant som Plutark vil ha det til, eller representerte en endring i Gaius' planer i siste øyeblikk før valget, har vi ingen mulighet for å avgjøre.⁵⁵⁷ Plutark forteller at senatet var åpenlyst fiendtlig innstilt overfor ham, og at Fannius, som hadde fått uvurderlig drahjelp av Gaius Gracchus i forbindelse med konsulvalget, nå var atskillig mindre velvillig innstilt. Det hardere politiske klimaet kan selvsagt ha vært et resultat av Gaius' gjenvalg, men kan også ha vært årsaken til at Gaius i siste øyeblikk valgte å sikre seg og sitt reformprosjekt med gjenvalg til tribunatet. Han hadde nok folkelig støtte til å lykkes, der broren før hadde mislyktes. Senatet visste nå at de måtte undergrave hans popularitet for å stoppe ham. Senatet oppmuntret derfor en velstående og innflytelsesrik tribunkollega av Gaius, Livius Drusus, til å samtidig angripe ham og foreslå populære tiltak selv. Plutark forteller at senatet på denne måten fikk folk til å tro at det kun var motstander av Gaius og hans reformer, og ikke av folkevennlig reformpolitikk som sådan:

For da Gaius hadde foreslått to kolonier og ville la høyst respektable borgere bosette seg der, så anklaget aristokratiet ham for å smigre folket; men da Livius foreslo tolv og ville sende tre tusen proletarer til hver av dem, da støttet de ham i det. Og da Gaius ville utdele statsjord til fattigfolk, men påla hver av dem å betale en avgift til statskassen, da var de sinte på ham og sa han ville innsmigre seg hos mengden; men selv om Livius lot dem som fikk en jordlott slippe en slik avgift, hadde han aristokratiets sympati. Da Gaius ville gi latinerne borgerrett, vakte han anstøt, men da Livius stilte forslag om at det ikke engang i felten var tillatt å gi

⁵⁵² 18 riddercenturier, 20 2.-klasses centurier.

⁵⁵³ Stocton 1979, 184–185.

⁵⁵⁴ Plut. *C. Gracch.* 8.1.

⁵⁵⁵ App. *BCiv.* 1.21.

⁵⁵⁶ Stocton 1979, 170.

⁵⁵⁷ Stocton 1979, 172–173.

en latiner korporlig straff, da gikk senatorene inn for det. Og Livius selv fremholdt stadig i sine taler at han kom med forslagene i forståelse med senatet, som ville komme folket til hjelp. Faktisk var denne uttalelsen det eneste gagnlige ved hans statsmannsvirke. Folket ble nemlig mildere stemt overfor senatet [...]⁵⁵⁸

Livius' overbudspolitik fikk Gaius' relativt beskjedne reformer til å blekne i sammenligning, og Livius hevdet også at han fremmet disse reformene på vegne av senatet.⁵⁵⁹ Tilsynelatende hadde folket dermed større sjanser for å se Livius' reformer effektuert, og de kunne lettere akseptere hans motstand mot Gaius' reformer, med den begrunnelse at disse ikke gikk langt nok i å ivareta folkets interesser. Livius unngikk også det kontroversielle spørsmålet om borgerrettsutvidelsen ved å innføre en større grad av beskyttelse for latinerne mot romerske offiserers overgrep. Livius demonstrerte dessuten sitt uegennyttige sinnelag:

For han lot andre menn dra ut for å grunne koloniene, og han ville ikke ha noe med forvaltningen av pengene å gjøre, mens Gaius hadde tildelt seg selv ledelsen av det meste og viktigste av slikt.⁵⁶⁰

Gaius måtte avbryte sin tribunvirksomhet i 70 dager for å grunnlegge kolonien Junonia, og i mellomtiden hadde Livius fritt spillerom i Roma. Fulvius Flaccus hadde vært medlem av jordkommisjonen siden 130, ble valgt til konsul i 125 (trolig pretor i 128) og feiret triumf i 123. I 122 hadde han overraskende nok latt seg velge til tribun for å bistå sin venn og allierte Gaius Gracchus. Ifølge Appian ledsaget han Gaius til Afrika, men ifølge Plutark ble han igjen i Roma, hvor han ble satt under et økende press fra deres felles motstandere.⁵⁶¹ I Appians beskrivelse må de to vennene dele skylden for konfrontasjonen med senatet som følger deres hjemkomst, mens Fulvius Flaccus først og fremst tjener som syndebykk i Plutarks apologetiske fremstilling av Gaius' person. Da Gaius kom hjem etter 70 dagers fravær i Nord-Afrika, fant han sin innflytelse redusert, dels av Livius Drusus' virksomhet, dels av Fulvius Flaccus' klønete opptreden. Situasjonen ble ytterligere forvansket av at Lucius Opimius lå an til å vinne konsulvalget:

Lucius Opimius, en mann med oligarkiske prinsipper og svært stor innflytelse i senatet, og som tidligere hadde tapt kampen om konsulatet (den gang Gaius hadde støttet Fannius i kampen om konsulatet), han hadde nå utsikt til å bli konsul, fordi mange gikk inn for ham. Som konsul var det ventet at han ville gjøre ende på Gaius' maktstilling, som allerede til en viss grad var avtagende, fordi folket nå var blitt bortskjemt med reformer, da det var så mange som la an på popularitet og senatet frivillig ga etter.⁵⁶²

Konfliktlinjene mellom folket og det konservative senatsflertallet var ikke lenger like klare som de hadde vært under Tiberius Gracchus' tribunat og under Gaius Gracchus' første periode. Senatet støttet tribuner som konkurrerte med Gaius om velgernes gunst, og på hans egne premisser. Gaius Gracchus var følgelig ikke uunnværlig lenger, og store deler av hans følge var i drift. For å stanse lekkasjene i sin popularitet gjorde han seg mer folkelig ved å flytte fra rikmannsstrøket Palatin til fattigstrøket Subura, like ved Forum. Han la

⁵⁵⁸ Plut. *C. Gracch.* 9.1–3.

⁵⁵⁹ Plut. *C. Gracch.* 9. 4.

⁵⁶⁰ Plut. *C. Gracch.* 10.1

⁵⁶¹ App. *BCiv.* 1.24; Plut. *C. Gracch.* 10.3; 11.2

⁵⁶² Plut. *C. Gracch.* 11.2–3.

også frem enda flere reformforslag. Tilhengerne strømmet dermed til, ifølge Plutark, fra alle kanter av Italia, og senatet ba konsulen om å vise bort alle som ikke var romerske borgere.⁵⁶³ Forbundsfeiler med latinsk rett kunne delta i avstemningene i folkeforsamlingen, men skulle plasseres i en eneste tribe. Om ediktet som forbød dem adgang til Roma under avstemningene skyldtes en bekymring for at de til tross for denne regelen i praksis ville kunne stemme i flere av tribene, eller skyldtes en frykt for eventuelle uroligheter de kunne skape, vet vi ikke. Ediktet ble i alle fall gjennomført, og Gaius måtte se en av sine gjestevenner bli slept vekk av Fannius' liktorer.⁵⁶⁴

Han tapte også støtte fra sine kolleger i forbindelse med et gladiatorarrangement. Hans kolleger hadde konstruert benker som de ønsket å leie ut, mens Gaius beordret dem revet for at de fattige også skulle kunne få se showet. Ettersom ingen hørte på ham, brukte han sine arbeidere til å rive benkene ned om natten.

Folket mente at dette var mandig gjort, men hans kolleger følte seg støtt og syntes han hadde opptrådt som en frekk voldsmann. Man tror at denne episoden var grunnen til at han ikke ble valgt til tribun for tredje gang. Han oppnådde nok det høyeste stemmetallet, men hans kolleger gikk ulovlig og lumskt frem da de skulle gi melding om utfallet av valget. Men om dette er det delte meninger.⁵⁶⁵

For mange kan dette ha vært dråpen som fikk begeret til å renne over. Dersom Gaius Gracchus kun var halvparten så geskjeftig som det Appian og Plutark beskriver ham som, må det ha vært utallige episoder som hans mindre foretaksomme og mer systemkonforme politikerkolleger kunne irritere seg over. Selv unge, radikale og sympatisk innstilte senatsmedlemmer kan ha trukket seg vekk fra ham da han insisterte på gjenvalg for tredje gang. Det var uansett på høy tid at Gaius beveget seg videre i sin politiske karriere, før han led samme skjebne som sin eldre bror.

Gaius tok ikke nederlaget ved tribunalvalget pent, og hans motstandere rykket dessuten straks frem for å konsolidere seieren ved å foreslå annullering av hans lover:

Til å begynne med fant Gaius seg rolig i dette, men da hans venner, og særlig Fulvius, egget ham til å gjøre motstand, tok han igjen fatt på å samle en flokk til bruk mot konsulen. Man sier at også hans mor skal ha støttet ham i hans opprørsplaner [...], men andre sier at Cornelia i høy grad mislikte sønnens tiltak. Den dagen da Opimius og hans tilhengere ville avskaffe Gaius' lover, tok begge partier stilling på Kapitol helt fra den tidlige morgen av.⁵⁶⁶

En frekk kommentar fra en av konsulens assistenter, Quintus Antyllius, skal ha resultert i dennes død (detaljene er obskure), og Opimius og hans støttespillere hadde nå det påskuddet de trengte. Dagen etter ble det første egentlige *senatus consultum ultimum* erklært, hvor senatet påla konsulene og de øvrige magistratene å se til at staten ikke led noen skade.⁵⁶⁷ Konsulen beordret senatet og ridderne til å bevæpne seg, og Fulvius, som nå kommer til sin rett i Plutarks beskrivelse, som en drukkenbolt og bråkmaker,

⁵⁶³ Plut. *C. Gracch.* 12.1–2.

⁵⁶⁴ Plut. *C. Gracch.* 12.2.

⁵⁶⁵ Plut. *C. Gracch.* 12.4.

⁵⁶⁶ Plut. *C. Gracch.* 13.1–3

⁵⁶⁷ Plut. *C. Gracch.* 14.3

forberedte mottiltak, mens Gaius, i stedet for å gripe til våpen, valgte forhandlings- og ikkevoldslinjen, og søkte ly i tempelet for Diana.⁵⁶⁸

Gaius Gracchus, Fulvius Flaccus og, ifølge Plutarks kanskje noe overdrevne estimat, ca. 3000 av deres støttespillere ble drept i slaget som fulgte. Opimius feiret massakren og de mange dødsdommene mot gracchernes støttespillere som fulgte i kjølvannet av reaksjonen, ved å restaurere *Concordia*-tempelet. I år 120 ble Opimius anklaget i Comitia Centuriata, men frikjent for sine handlinger, noe som i praksis representerte en posthum dom over graccherne han drepte året før.

Den samme Opimius ble imidlertid senere dømt for å ha latt seg bestikke av den numidiske prins Jugurta og levde resten av sitt liv i vanære, hatet og spottet av det folket som var ynkelig og motløst på den tiden da graccherne fant sin død, men som ikke lenge etter la for dagen at det savnet graccherne sårt og lengtet etter dem.⁵⁶⁹

Senere reformer ble kjempet frem gjennom allianser mellom folketribuner og mektige krigsherrer, som Gaius Marius, Pompeius Magnus og Julius Cæsar. Gaius Marius markerte seg som folkevennlig tribun allerede to år etter mordet på Gaius Gracchus og motsto senatets forsøk på sabotasje mot sitt lovforslag ved å true med å kaste konsulen i fengsel. Senatets blodige seier var også denne gangen kortvarig.

⁵⁶⁸ Plut. *C. Gracch.* 14.4–16. Han blir ikke motsagt av Appian, som har det samme hendelsesforløp: *Bciv.* 1.25–26.

⁵⁶⁹ Plut. *C. Gracch.* 18.1.

7. Borgerkrig

Relieff fra Keiser Konstantins triumfbue. Konstantin, adresserer sine soldater fra en plattform i forkant av borgerkrigen mot usurpatoren Maxentius.

Foto: Ingvar Mæhle

Gaius Marius (157–86 f.Kr.)

Sallust og Plutark, våre to hovedkilder til Gaius Marius' karriere, måtte sette sammen sitt bilde av Marius ved hjelp av kilder som nå kun foreligger i fragmenter. Dette var memoarene til Scaurus, Metellus og Catulus, hvor det fremgikk at det var disse som hadde den egentlige æren for de forskjellige militære triumfene som feilaktig hadde blitt tilskrevet Marius. Marius' moderne biograf, T.F. Carney, påpeker det paradoksale i at denne idealtypen på en *vir militaris* ikke levnes noen militær heder overhodet i primærkildene. Anti-marianske skrifter var også i flertall etter Sulla, for å rettfærdiggjøre diktatorens proskripsjoner og terrorvelde i årene 82–79.⁵⁷⁰ Cicero, som i likhet med Marius både kom fra Arpinium og var en ny mann, omtalte Marius i grunnleggende positive vendinger. Han skrev til og med et dikt til hans ære.⁵⁷¹ Sallusts beretning om den jugurtinske krigen skildrer likeledes Marius som et militært geni, en moralsk mann og en folkets forkjemper. *Popularis*-politikeren Sallust forlater imidlertid sin helt i året for hans første triumf i 104 f.Kr., lenge før de innenrikspolitiske problemene tårnet seg opp for ham. Plutarks biografi er den eneste sammenhengende beretningen om Marius, og den gir oss et inntrykk av ham som en meget ambivalent politisk figur, med uklare sympatier, motiver og metoder. Marius' tvetydighet hindret ikke Cæsar i å bruke ham som symbolfigur for en konsekvent folkevennlig politikk, men det hindrer oss i å tegne et klart bilde av den politikken han faktisk førte.

Marius kom, ifølge Plutark, fra en fattig familie i Arpinium, som levde av å arbeide med sine egne hender.⁵⁷² Denne historien kan ha vært konstruert i det første århundret e.Kr. for rent retoriske formål, som et stereotypet eksempel på skjebnens luner, paradoksale sammenhenger og klare motsetninger.⁵⁷³ Valerius Maximus' ukritiske samling av minneverdige ord og handlinger kan ha vært kilden til Plutark på dette punktet,⁵⁷⁴ og Plutark hadde selv få skrupler med å inkorporere gode, moralske historier med syltynt kildegrunnlag. Det er imidlertid vanskelig å forestille seg hvordan det skulle gå til at en vanlig fotsoldat skulle kunne gi seg inn på en politisk karriere i Roma. Marius' familie var trolig, i likhet med Cato den eldre, kun fattig i den romerske elitens øyne, og utgjorde, i likhet med Ciceros familie en generasjon senere, en del av den lokale eliten i Arpinium. Marius tjenestegjorde under Scipio Africanus den yngre i krigen mot Numantia i 133, sannsynligvis som ridder og offiser,⁵⁷⁵ og han skal da ha vunnet den store generalens oppmerksomhet. Scipio ble, ifølge Plutark, spurt av en smigrer hvor man kunne finne en romer som kunne erstatte Scipio som hærfører. Scipio klappet Marius på skulderen og svarte: «Kanskje her.»⁵⁷⁶ Han ble etter det spanske felttoget, muligens med Scipios egen anbefaling, valgt til et militærtribunat, og besatte deretter kvesturet i 123.

Så langt hadde Marius nådd de laveste trinnene i embetsstigen basert på militær og kanskje også administrativ dyktighet, og trolig etter anbefaling både fra sin overordnede

⁵⁷⁰ Carney, 1970, 3–4.

⁵⁷¹ Cic. Leg. 1.1.

⁵⁷² Plut. *Mar.* 3.1

⁵⁷³ Carney, 1970, 5; 8.

⁵⁷⁴ Val.Max. 2.3.1; 6.9.14.

⁵⁷⁵ Carney 1970, 15.

⁵⁷⁶ Plut. *Mar.* 3.3

Scipio og familiens patron Caecilius Metellus. Plutark forteller at han ved hjelp av Metellus ble valgt til folketribun i 119.⁵⁷⁷ Marius kom som folketribun imidlertid straks i konflikt med ham. Plutarks begeistring for paradokser kan i seg selv forklare hvorfor han valgte å introdusere patronens støtte først på dette stadiet i karrieren. Uansett betydningen av patronens støtte til tribunvalget foreslo Marius en populær lov som innskrenket bredden på broen velgerne gikk over før de avla sin stemme. Dette begrenset elitens muligheter til å utsette velgerne for press før avstemningen, noe som var en meget aktuell problemstilling etter mordet på Gaius Gracchus kun to år tidligere. Folket hadde klart og tydelig demonstrert sin uavhengige vilje under gracchernes reformbevegelse. Opimius' frifinnelse for mordet på Gaius Gracchus vitner om at de nå var kuet. Marius' lovforslag var både en symbolsk markering mot de reaksjonære kreftene som hadde vunnet konflikten, og et praktisk tiltak for å hindre dem i å skremme velgerne fra å si sin mening. Plutark forteller at konsulen Cotta overtalte senatet til å erklære loven for ugyldig, og at han innkalte Marius til å svare for seg. Marius truet Cotta med å kaste ham i fengsel om han ikke trakk tilbake dekretet. Da Cotta spurte Metellus om hans votering, og denne sa seg enig med konsulen, kalte Marius på en offiser, som stod klar utenfor, og beordret hans arrestasjon. Metellus appellerte til de andre tribunene, men ingen ville hjelpe ham. Etter dette, skriver Plutark, trakk senatet dekretet tilbake.⁵⁷⁸ Marius hadde dermed ikke bare presset igjennom en lov som beskyttet folkets frie avgjørelser i hemmelige avstemninger, men slo også på ny fast prinsippet om at senatet ikke hadde rett til å underkjenne beslutninger fattet i folkeforsamlingen eller se bort fra tribunenes veto. Senatet hadde ustraffet kvittet seg med graccherne, men skulle ikke få kvitte seg med folketribunatets rettigheter, den politisk-institusjonelle arven etter stenderkampene.

Plutark forteller videre at Marius tapte sin nyvunne status som folkets uredde forkjemper ved samme år å motsette seg en lov om utdeling av korn. Han oppnådde dermed en viss balanse og ble tatt inn i senatets varme igjen.⁵⁷⁹ Dette kan muligens forklare hvorfor han senere tjente under Metellus som legat, og hvorfor han tapte kampen om både de kuruliske og plebeiiske edilembetene i 118. Det er imidlertid, som Lintott foreslår, mer sannsynlig at en ny kornlov, *lex frumentaria*, på dette tidspunktet medførte en reduksjon av ytelsene i forhold til den allerede eksisterende *lex frumentaria* vedtatt under Gaius Gracchus' tribunat.⁵⁸⁰ Umiddelbart etter mordet på Gaius Gracchus ble nemlig gracchernes reformprosjekt modifisert på en rekke punkter. Appian forteller at forbudet mot videresalg av de nye jordlottene ble opphevet, slik at disse ble åpnet for det kombinerte presset av gjeld, arvedeling og «frivillige» salg som hadde skapt grunnlaget for agrarkrisen i utgangspunktet. Appian forteller også at en folketribun ved navn Spurius Thorius fikk stanset jordkommisjonens videre arbeid, og formaliserte *status quo* ved å la dem som fremdeles okkuperte statsjorden, betale leie for den. Leieinntektene skulle så distribueres til folket, noe som var en trøst for dem, men ikke tilstrekkelig for å øke befolkningstallet.⁵⁸¹ Appian konkluderer dramatisk med at gracchernes reformarbeid ble tilintetgjort. Selv om reformarbeidet stoppet opp, betyr dette imidlertid ikke at man straks

⁵⁷⁷ Plut. *Mar.* 4.1.

⁵⁷⁸ Plut. *Mar.* 4.2–3.

⁵⁷⁹ Plut. *Mar.* 4.4.

⁵⁸⁰ Lintott 1994, 86.

⁵⁸¹ App. *BCiv.* 1.27.

vendte tilbake til situasjonen før jordkommisjonen startet sin virksomhet. Mye av den offentlige jorden på italiensk jord var i løpet av det tiåret jordkommisjonen var i funksjon, delt opp i jordlotter og distribuert til trengende romere, og disse var trolig store nok til å forsørge en familie. Reformene hadde lettet på trykket, men reaksjonen som fulgte, sikret at virkningen ville bli relativt kortvarig.

Dersom Marius' veto mot en *lex frumentaria* faktisk var et forsvar av eksisterende folkevennlig lovgivning mot disse reaksjonære fremstøtene, fremstår Marius' politikk som langt mer konsistent, og hans senere image som *popularis* som langt mer forståelig. Ettersom vi ikke kjenner detaljene i lovforslaget han stanset med sitt veto, kan vi imidlertid ikke si noe endelig om saken. Hvis det var en kjerne av sannhet i Plutarks påstand om at Marius kom fra små kår, ligger forklaringen på Marius' tap i edilvalgene trolig her. Edilembetene krevde store personlige utlegg, og det hadde relativt liten politisk betydning for velgerne hvilken kandidat som vant dem, så lenge de var i stand til å være sjenerøse. Det var dessuten kun fire edilembeter hvert år, mot seks pretorembeter. For en nykomling med begrensede midler var det derfor sannsynligvis lettere å bli pretor.

Marius' valg til preturet i 115, fire år etter folketribunatet, var et uttrykk for en betydelig støtte både i riddercenturiene og de øverste formuesklassene, til tross for at han ble valgt som den siste av seks pretorer. Han ble straks anklaget for korrupsjon, men frikjent av jurydomstolen, som etter Gaius Gracchus' juryreform fremdeles ble rekruttert fra ridderklassen. Under rettssaken ble en av familiens arvelige patroner, Gaius Herennius, innkalt som anklagernes vitne. I Plutarks redegjørelse finner vi et sjeldent tilfelle av en patron som tilbyr hjelp, men blir avslått av klienten:

[Gaius Herennius] pleaded that it was contrary to established usage for patrons (the Roman term for our representatives at law) to bear witness against clients, and that the law relieved them of this necessity; and not only the parents of Marius but Marius himself had originally been clients of the house of the Herennii. The jurors accepted this plea in avoidance of testimony, but Marius himself contradicted Herennius, declaring that as soon as he had been elected to his magistracy he had ceased to be a client; which was not altogether true. For it is not every magistracy that frees its occupants (as well as their posterity) from their relations to a patron, but only that to which the law assigns the curule chair.⁵⁸²

Ettersom Marius hadde tapt kampen om det kuruliske edilembetet og ennå ikke hadde tatt pretorembetet i besittelse, er Plutarks tekniske innvending konsekvent nok. Denne regelen kan imidlertid ha vært en senere utvikling. Marius' stolte svar til Herennius er likevel mer interessant ut ifra en sosiologisk innfallsvinkel. Vi kjenner dessverre ikke Gaius Herennius' plass i romernes sosiale hierarki, bortsett fra at ingen Herennius har gjort seg bemerket i våre bevarte kilder. Dersom Marius' innvending mot Herennius' fritak for plikten til å vitne var basert på at Marius selv nå befant seg på et høyere nivå enn Herennius, har han sine ord i behold. Marius kan imidlertid ha argumentert for at den relative avstanden mellom partene var såpass redusert at han ikke lenger hadde bruk for Herennius' beskyttelse, selv om Herennius fremdeles hadde høyere rang. Herennius ville dermed gå fra å være patron til å være venn, fordi partene ble stadig mer likeverdige i takt med Marius' avansement. Marius' utsagn er dermed en påminnelse om at det skal mer enn bare en liten avstand mellom to parter til for at man kan tale om et hierarkisk vennskap, et patron-klient-forhold. Patronen må være i stand til å gjøre klienten tjenester som klienten er prinsipielt avskåret fra å gjengjelde med samme

⁵⁸² Plut. *Mar.* 5.4–5.

eller lignende mynt. Det kan ikke uten videre sies om en ung mann i ferd med å betrede et embete med militært *imperium* og juridisk *potestas* at han var ute av stand til å gjøre likeverdige gjengjeld. Båndene mellom dem ville likevel fortsatt eksistere, og å opptre som vitne mot en venn ville i seg selv være et brudd på vennskapets regler.

Ved siden av rene prestisjehensyn kan Marius' påstand også ha hatt taktiske grunner. Dersom Marius hadde akseptert Herennius' forsøk på å unndra seg å være anklagernes vitne, ville han implisitt ha vedkjent seg sannheten av hva Herennius hadde å si. Ved å la ham vitne og avvise båndene mellom dem kunne Marius' advokater presentere Herennius' eventuelle negative vitnemål som enten et uttrykk for misforståelse av sakens realiteter eller som direkte løgn. Vi kan, uansett hvilke hensyn som var avgjørende for Marius, gå ut fra at båndet til Herennius ikke var et vakkert eksempel på et hierarkisk patron-klient-forhold som modnet til et likeverdig vennskap. Marius ble frikjent med knappst mulig margin.⁵⁸³

Etter preturet reiste Marius i 114 som propretor til Spania, hvor han undertrykket en rekke opprørs- og røverbander, og, ifølge Carney, sannsynligvis også benyttet anledningen til å skaffe seg sterke økonomiske interesser i de spanske sølvgravene.⁵⁸⁴ Til tross for sin stigende politiske stjerne og langsomt forbedrede økonomiske situasjon, var han fremdeles en outsider i senatseliten. Han giftet seg imidlertid, ca. år 111, med Julia, den senere Julius Cæsars tante, fra en gammel patrisisk slekt som ikke hadde fylt konsulatet på flere hundre år. Dette økte hans prestisje og skaffet ham sannsynligvis mange verdifulle forbindelser. Hans patrisiske svigerfamilie kan ha intercedert med Caecilius Metellus, som i 109 både viste storsinn og sunn dømmekraft ved å ta med seg den lovende Marius som legat i krigen mot Jugurta i Numidia. Det kom Metellus snart til å angre på, skal vi tro Sallust, som i sin historie om den jugurthinske krig gir oss et mer utfyllende bilde av Marius' vei til den øverste makt i den romerske republikk.

Den jugurtinske krigen hadde røtter tilbake til den 3. puniske, der Karthago ble ødelagt og provinsen Afrika ble grunnlagt i 146. Provinsens nabo, klientkongedømmet Numidia, blomstret i fred og ro under kong Micipsa (148–118), men da denne lot sine to biologiske sønner, samt den adopterte Jugurta, arve hver sine tredeler av riket, brøt det ut krig. Jugurta ryddet fort av veien den ene broren og jaget den andre, Adherbal, ut av landet. Adherbal flyktet først til den romerske provinsen Afrika og dro deretter til Roma for å søke senatets støtte. Jugurta sendte sine egne ambassadører til Roma, hvor han hadde mange venner i de ledende kretser; han hadde som ung mann kjempet side om side med Scipio Africanus i Spania. Senaten sendte en kommisjon som delte Numidia mellom partene, hvorav Jugurta fikk den minst fruktbare delen. I 112 beleiret Jugurta byen Circa, hvor Adherbal hadde søkt tilflukt, og da byen overga seg, ble ikke bare Adherbal torturert og drept, men mange av de italienske handelsmennene som oppholdt seg der, ble også massakrert.

Ridderne og folket krevde hevn, og i 111 ble det endelig erklært krig mot Jugurta. En romersk hær under kommando av konsulen L. Calpurnius Bestia ble sendt til Numidia. Han «lyktes» med å overtale Jugurta til å overgi seg formelt, mot å få beholde sitt rike intakt, en skandaløs politisk beslutning. Folket og riddernes mistanke om at deres embetsmenn lot seg bestikke av usurpatoren, ble forsterket ytterligere da tribunen Memmius fikk kalt Jugurta til Roma for å svare for seg. Da han ankom, i slutten av 111, ble han imidlertid forhindret i å tale, og satte dermed et punktum for undersøkelsen. Mens

⁵⁸³ Plut. *Mar.* 5.5

⁵⁸⁴ Carney 1970, 23.

Jugurta først var i Italia, sørget han for å myrde en fetter, som oppholdt seg der og eventuelt kunne brukes som rivaliserende kandidat av Roma, om de fant det for godt å intervensere. Likevel ble han ikke forhindret fra å returnere til Numidia. Krigen fortsatte halvhjertet under konsulen Spurius Albinus i 110. Da Spurius dro tilbake til Roma for å avholde valgene, ble den romerske hæren slått, ydmyket og tvunget til å evakuere Numida.

Nå ble krigen et brennhett stridstema mellom folk og senat: Folketribunen Gaius Mamilius Limetanus fikk i 109 vedtatt at et tribunal skulle bli satt opp for å undersøke hvilke senatorer som hadde latt seg bestikke av Jugurta. Sallust skriver at folket vedtok forslaget, mer på grunn av hat mot nobileteten enn av kjærlighet til fedrelandet, men han glemmer den håndfaste og fullstendig legitime forbitrelsen som folket må ha følt på vegne både av sine medborgere under våpen og familiene til soldatene som lå igjen på slagmarken.⁵⁸⁵ Undersøkelseskommissjonen dømte blant andre den samme Opimius som slapp unna med massakren på graccherne i 121. Han ble nå anklaget for å ha latt seg bestikke i egenskap av leder for kommissjonen som i 116 delte Numidia mellom Adherbal og Jugurta. Opimius ble fulgt i eksil av Bestia, som utvilsomt hadde latt Jugurta slippe for lett unna i 111, og Albinus, som var ansvarlig for nederlaget i 110-109. Senetet ble nå tvunget til å gjøre den romerske makt gjeldende i Numidia, og investerte store styrker i Nord-Afrika på samme tid som germanerne truet i nord. Den meget kompetente konsulen Metellus fikk derfor tildelt Numidia som provins i 109 f.Kr. og tok med seg Marius. Marius startet sin kampanje for konsulatet mens han ennå tjenestegjorde under Metellus, og kampanjen var i hovedsak basert på skarp kritikk av måten Metellus førte krigen på. Sallust, som ellers har stor respekt for Marius' evner som hærfører, frikjenner imidlertid Metellus for Marius' anklager og påpeker at hæren han overtok, var i dårlig forfatning og demoralisert. Da Marius overtok kommandoen, kunne han derfor høste fruktene av det arbeidet Metellus hadde nedlagt, til skape en veldisiplinert og kampklar hær.⁵⁸⁶

Sallust skriver at Marius hadde vunnet embete etter embete på grunn av sine militære ferdigheter, våkenhet, ærlighet og ærekjærhet, men at han ennå ikke hadde forsøkt seg på konsulatet, som gikk på rundgang mellom nobileteten og var stengt for nye menn.⁵⁸⁷ Nå, etter å ha blitt overbevist av en sannsiger om at en strålende karriere ventet ham, ba han Metellus om å få permisjon, slik at han kunne presentere sitt kandidatur til konsulatet. Han fikk imidlertid et arrogant avslag fra Metellus; det ville være tilstrekkelig om Marius stilte til konsulatet sammen med Metellus' sønn, som var omtrent 20 år gammel.⁵⁸⁸ Minimumsalderen for konsulatet var på denne tiden 43 år, mens Marius nå var 49.

Marius fikk den numidiske prinsen Gauda, som mislikte Metellus personlig og ønsket tronen for seg selv, og dessuten en rekke både militære og forretningsdrivende romerske riddere, til å sende brev til sine nærmeste forbindelser i Roma:

Noen av dem ble tilskyndet til dette gjennom Marius' personlige innflytelse, men de fleste lot seg lede av sine forhåpninger om fred. I disse brevene kom de med skarpe uttalelser om Metellus' måte å føre krigen på og krevde at Marius skulle få overkommandoen. På den måten kom altså denne til å søke konsulatet med mange ansette og utmerkede menns anbefaling,

⁵⁸⁵ Sall. *Iug.* 40.3

⁵⁸⁶ Sall. *Iug.* 44–45.

⁵⁸⁷ Sall. *Iug.* 63.

⁵⁸⁸ Sall. *Iug.* 64.1–4.

og noe som ytterligere bidro til å styrke hans stilling, var at folket på denne tiden søkte å bringe frem nye menn etter at adelens stilling var blitt svekket [...]⁵⁸⁹

Sallust fremstiller Marius' valg som et epokegjørende slag mot nobiliteten; Marius var nemlig en *homo novus* i den strengeste forstand av ordet, hans forfedre hadde ikke engang vært juniormagistrater. Hans spektakulære ferd mot statens høyeste embete skjedde i en situasjon der nobiliteten tviholdt på makten, samtidig som Marius holdt den folkevennlige fanen høyt. Marius hadde, blant annet takket være Caecilius Metellus, kommet i en posisjon hvor han kunne kjempe om konsulatet. Han kunne dessuten bruke sine egne sosiale nettverk til å trosse den samme Metellus, og spre rykter om sine egne fortreffelige militære ferdigheter og moralske egenskaper. I begge tilfeller er personlige forbindelser avgjørende for å i det hele tatt å kunne delta i konkurransen, både fordi de gir kandidaten anledning til å demonstrere sitt verd overfor det romerske folk, og fordi de kan bekrefte og gjerne overdrive historiene om hans militære dyktighet, tapperhet og nøysomhet. I begge tilfellene er denne kjernen av venner, klienter og eventuelle patroner først og fremst et redskap til å vinne det romerske folkets gunst. At elitens kjerner ikke kunne kontrollere hvilke kandidater folket skjenket denne gunsten, blir klart og tydelig understreket i Sallusts videre beretning. Da Metellus til slutt ga etter og lot Marius reise til Roma, hadde Marius allerede mange innflytelsesrike menn i ryggen og en stor del av det jevne folket på sin side:

Metellus' adelige rang, som tidligere hadde kastet glans over hans navn, gjorde ham nå avskydd og hatet, og pretorens, altså Marius', beskjedne opprinnelse økte hans popularitet innen massene. For øvrig var det mer den blinde partiånd enn hensynet til de to menns gode eller dårlige sider som fikk folket til å slutte seg til den ene eller andre. I mellomtiden gjorde de stridende embetsmenn sitt beste for å hisse opp folkemengden. På alle folkemøter anklaget de Metellus for de verste forbrytelser og hevet Marius' fortjenester til skyene. Til slutt klarte de også å egge opp folket slik at håndverkere og bønder og andre, som ikke hadde noen annen formue eller kreditt enn den de selv kunne skape ved sine henders gjerning, simpelthen forlot sitt arbeid, stimlet sammen omkring Marius sent og tidlig og satte hans opphøyelse til konsul foran hensynet til sine egne økonomiske interesser. På det viset ble adelen lammet, og etter mange års forløp var det på ny en «ny mann» som fikk konsulatet. Da så folketribunen Manilius Mancinus etterpå spurte folket hvem det ønsket som øverstkommanderende i krigen mot Jugurta, valgte det Marius med stort stemmeflertall. Kort tid i forveien hadde senatet utpekt Metellus; men dette valget ble annullert.⁵⁹⁰

Vi skal selvsagt trekke en del fra for retoriske overdrivelser. Det er for eksempel tvilsomt at alle håndverkerne og bøndene forlot sitt arbeid for å bistå Marius i valgkampen. Men selv Marius' beundrer Sallust innrømmer at hans allierte blant tribunene fremstilte Marius i et bedre lys enn det strengt tatt var grunnlag for, og at kritikken av Metellus ikke var helt berettiget. Plutark forteller dessuten at Marius ble invitert av en folketribun til å tale på en *contio*, en anledning han benyttet til et direkte verbalt angrep på Metellus, og hvor han lovet å bringe krigen til en hurtig og seierrik avslutning om bare kommandoen ble hans.⁵⁹¹ Allerede før valget hadde Marius vist sin fiendtlige innstilling til nobiliteten. Etter at folket hadde valgt ham til kommandoen mot Jugurta, og han ikke lenger trengte å

⁵⁸⁹ Sall. *Iug.* 65. 4–5 .

⁵⁹⁰ Sall. *Iug.* 73. 4–7.

⁵⁹¹ Plut. *Mar.* 8.5.

bekymre seg over provinstildelingen, ble han enda mer frittalende.⁵⁹² Han satte også i gang med å rekruttere forsterkninger – hjelpestyrker fra Romas klientstater, menn fra Latium og de allierte, og dessuten veteraner som hadde fullført sin tjenesteplikt. Senatet motsatte seg ikke noe av dette, ifølge Sallust, fordi de håpet at det ville gjøre ham upopulær. Men Marius hadde ingen problemer med å skaffe frivillige, som lot seg motivere av utsiktene til krigsbytte og en hjemkomst som seierherrer.⁵⁹³

Sallust gjengir en tale Marius skal ha holdt i forbindelse med mobiliseringen, hvor han fremhever både sin folkevennlige profil og mangel på klienter, mektige familieforbindelser og nobilitet. Vi kan være rimelig sikre på at Marius kalte sammen en *contio* i denne forbindelsen, både for å oppmuntre borgere til å la seg innskrive som soldater og for å takke for deres utnevning av ham til konsul. Vi vet imidlertid ikke om Sallusts gjengivelse bærer noen likhetstrekk med den talen som faktisk ble holdt, og om han hadde noen fragmenter å arbeide ut ifra. Den må derfor leses som Sallusts antakelse om hva Marius kan ha sagt, i samsvar med den politiske profilen ettertiden tilla ham. Den forteller oss hva en forfatter, senator og *popularis*, som frem til Cæsars diktatur var på kant med senatsflertallet og til og med ble utvist av senatet i år 50, anså for sannsynlig på Marius' tid, 20 år før han selv ble født. Sallust lar sin helt hamre løs på nobiliteten, og angriper den for å legge større vekt på å vinne valgene til embetene enn å gjøre seg fortjent til dem. Oppgavene som sto foran ham selv, var enorme, og de ble ikke lettere for Marius å løse med nobiliteten som motstander:

[...] borgere, å treffe alle forberedelser til krig og samtidig ta hensyn til statens midler, å tvinge dem til tjeneste som man ikke ønsker å forulempe, å sørge for alt hjemme og ute og gjennomføre det på tross av misunnelse, stadig motstand og intriger – det er vanskeligere enn dere tror.

Dersom andre har sviktet i dette, så har deres gamle adel, deres forfedres lysende bedrifter, deres slektingers og pårørendes makt og deres store antall klienter i alle fall vært dem til hjelp og støtte. Alle mine forhåpninger ligger derimot bare hos meg selv, og jeg må holde dem levende med mitt mot og min rene vandel; for sammenlignet med disse egenskapene er andre til liten nytte.⁵⁹⁴

Nobilitetens mange klienter hadde ikke forhindret Marius' valg til konsulatet, men Marius' relativt beskjedne sosiale nettverk og lave status som en *homo novus* kunne gjøre det vanskelig for ham å skaffe tilstrekkelige tropper, forsyninger og transport. Hans tale ble følgelig avsluttet med en appell til folket om å gjøre nobilitetens arroganse til skamme og melde seg frivillig. De ville da få anledning til å tjene under en hærfører som delte soldatenes byrder, og som var en mann av handling snarere enn ord. Han lovet seier, ære og rikelig med krigsbytte.⁵⁹⁵

Etter dette innrullerte han soldater utenom klassesystemet og tillot selv proleterer å melde seg frivillig. Sallust skriver at noen hevdet han gjorde dette på grunn av mangel på gode menn, andre at han gjorde det for å oppnå deres gunst, fordi det var denne klassen

⁵⁹² Sall. *Iug.* 84.1.

⁵⁹³ Sall. *Iug.* 84.2–5.

⁵⁹⁴ Sall. *Iug.* 85. 3–4.

⁵⁹⁵ Sall. *Iug.* 85. 45–50.

som hadde gitt ham ære og rang.⁵⁹⁶ Passasjen er åpenbart full av overdrivelser. Det hersker full enighet blant antikkhistorikerne om at Marius ikke kan ha gått helt bort fra ordinær innkalling, men kun supplerte med fattige frivillige utenfor klassesystemet, de såkalte *capite censi*. Ikke minst overtok han Metellus' soldater, som var innrullert etter det gamle systemet. Marius kunne ikke takke proletarene for valget til konsulatet, da de kun var registrert i en eneste centurie av totalt 193. I et mobiliseringsvalg, som dette åpenbart må ha vært, kunne Marius trolig takke menn fra 3. til 5. klasse for å ha vært tungen på vektskålen, men må også ha hatt betydelig støtte i de øverste formuesklassene. Mennene som Marius, ifølge Sallust, ikke ville støte under mobiliseringen, kan ha vært menn fra 1. og 2. klasse, som allerede hadde tjent ut sin militære tjenestetid. Disse ble nå trolig erstattet med frivillige fra de lavere formuesklassene. De frivillige hadde enten allerede tjent ut sin plikttid, og kunne dermed ikke uten videre beordres til å tjenestegjøre igjen så lenge mange fra 1. og 2. klasse fikk fritak, eller de hadde i egenskap av proleterer aldri tjent tidligere. Marius' trening av denne hæren og hans militære suksesser i løpet av relativt kort tid tyder på at det kan ha vært snakk om en blanding av veteraner og rekrutter, vernepliktige og frivillige. Løftene som ble gitt de frivillige, måtte likevel trolig innfris for alle soldatene.

Marius hadde, i likhet med graccherne før ham, en løsning på rekrutteringskrisen som skånte kjernen i legionshæren, borgere med 1.- til 3.-klasses censusregistrering. Dersom disse borgerne visste på forhånd hvordan han kom til å løse mannskapsproblemet, festet lit til hans evner som hærfører og var misfornøyde med nobiletens regime, er dette i seg selv en tilstrekkelig forklaring på hans valg til konsulatet. Hans gjenvalg hvert år fra 107 til 100 f.Kr., hvorav han vant sitt sjette konsulat i konkurranse med Metellus, styrker denne antakelsen. En slik karriere tyder på at det ikke bare var ridderklassen, men også de øvre formuesklassene av fotsoldater som støttet ham.⁵⁹⁷ Hans mange seire i forskjellige styrkeprøver med metellierne er spesielt betydningsfulle, fordi medlemmer av denne slekten var de mest innflytelsesrike i senatet, og figurerte svært ofte på konsullistene mellom 119 og 109. En Metellus Balearicus ble dessuten valgt til censor i 119, og hans fetter Metellus Delmaticus i 115, et embete som ga de største muligheter for å sette både senatorer og riddere i taknemlighetsgjeld til en, og ikke minst en gyllen anledning til å degradere eller utstøte sine politiske motstandere.

Marius' støtte fra de lavere sosiale lag skulle få større betydning for vedtakene i tribeforsamlingen, hvor de fattiges stemmer kunne veie atskillig tyngre enn i den timokratiske centurieforsamlingen. Dette viste seg samme år som han ble valgt til konsul, ved at han ble tildelt Afrika som provins gjennom et vedtak i plebeieforsamlingen, i strid med de prosedyreregler for tildeling av provinser som var bestemt gjennom Gaius Gracchus' lovgivning.⁵⁹⁸ Dette var likevel bare en naturlig konsekvens av hans valg til konsulatet; det var jo nettopp for å sende Marius til Afrika at han hadde blitt valgt av centurieforsam-

⁵⁹⁶ Sall. *Iug.* 86.2–3.

⁵⁹⁷ Ridderklassen blir her brukt som en sosioøkonomisk kategori, og ikke kun en politisk. Det var mange som møtte minstekravet på 400 000 sestertser, men som likevel ikke var innrullert i de 18 riddercenturiene. Skillet mellom det vi kan kalle den snevre ridderstanden og den bredere ridderklassen, ble formalisert i begrepene *equites equo publicus* og *equites equo privatus*, dvs. riddere med offentlig hest, som stemte i de 18 riddercenturiene, og riddere med privat hest, som stemte i 1. klasse, sammen med fotsoldatene.

⁵⁹⁸ Sall. *Iug.* 64. 1.

lingen, og resultatet ville sannsynligvis vært det samme om provinstildelingen foregikk i centurieforsamlingen. Marius skulle senere bruke denne brede folkelige støtten til å skape en ny politisk kombinasjon mellom hærfører og folketribuner.

På den ene siden gjorde denne kombinasjonen det mulig å gjøre bønder av soldater istedenfor soldater av bønder, slik graccherne hadde forsøkt. Dette var ikke bare en langt mer effektiv måte å skaffe nok soldater på, den var også tryggere for forslagsstilleren. Det var nemlig vanskeligere å drepe en forslagsstiller som hadde tusenvis av jordløse, lojale, veltrente og seierrike veteraner i ryggen, enn å drepe en forslagsstiller som ønsket å regenerere bondestanden, og dermed indirekte øke antall romerske soldater i løpet av en 10-20 års periode. Det at «belønningen» nå kom etter krigstjenesten, og ikke før, og ble gitt til menn som overhodet ikke hadde jord i utgangspunktet, medførte dessuten at jordlottene lettere kunne gis i erobrede områder utenfor Italia. Dermed unngikk man de skarpe interessekonfliktene som hadde plaget Italia under gracchernes jordkommisjon.

På den annen side stod verken folket eller senatet lenger helt fritt til å innvilge eller forkaste veteranenes krav om jord. Hærføreren hadde skapt forventninger blant sine soldater som kun hans vedvarende kontroll over den politiske beslutningsprosessen i imperiehovedstaden kunne innfri. Den mest effektive måten å opprettholde denne kontrollen på var å inngå allianser med folketribuner. Gaius Gracchus hadde vist at det ikke var noen del av statsapparatet som ikke kunne styres gjennom tribunatet. Hans skjebne hadde demonstrert behovet for militær ryggdekning. Alt lå til rette for en militarisering av det politiske liv og en politisering av det militære, og de første tegnene på denne utviklingen så man i år 101, da Marius vendte seierrik tilbake fra krigen mot teutonerne, ambronerne og kimbrenne for å feire sin triumf og vinne et sjette konsulat i år 100.

Marius ble valgt til konsul i 104 *in absentia*, altså mens han var fraværende, med det uttrykkelige formål å nedkjempe de germanske stammene som angrep Romas galliske besittelser. Germanerne hadde påført romerne store tap, i 113, 110, 107, og mest dramatisk i 105 ved Arausio, der 80 000 mann skal ha blitt drept og Romas nordgrense blottlagt. Marius returnerte fra Numidia, triumferte med Jugurta i lenker, og marsjerte mot germanerne med forsterkninger,⁵⁹⁹ og det berettes ingenting om noen konflikt mellom folk og senat i spørsmålet om hans kommando. Marius var den beste mannen for jobben, ikke minst fordi han hadde soldatenes tillit. Han hadde også påbegynt omfattende reformer av hæren, med hard og langvarig trening, standardisering av utstyr, innføring av større taktiske enheter kalt kohorter og en overføring av makt til de erfarne centurionene på bekostning av de valgte militærtribunene.⁶⁰⁰ Hans kampanjer mot germanerne ga ham tid til å fullføre denne omdannelsen av den romerske hær til en semiprofesjonell krigsmaskin,⁶⁰¹ men når soldattjeneste ble en karrierevei, så måtte også soldatene lønnes skikkelig. Marius' seier over Jugurta, hans popularitet blant folket, og ikke minst en rekke skandaler med påfølgende tribunisisk rettsforfølgelse av nobiletens hærførere, både under krigen mot Jugurta og etter nederlagene mot germanerne, hadde banet veien for ham. Andres fiasko satte hans egne bedrifter i relieff; hans kolleger kunne ikke engang kvele en ny slaveoppstand på Sicilia. Generalene som ble sendt mot slavene i 103 og 102,

⁵⁹⁹ Plut. *Mar.* 11.9–12.1; Sall. *Iug.* 114.

⁶⁰⁰ Carney 1970, 32–33.

⁶⁰¹ Scullard 1982, 52.

oppnådde ingenting, mens en av Marius' løytnanter gjorde kort prosess i 101. Marius vendte på ny hjem i triumf og betrådte sitt sjette konsulat i år 100. Nå skulle soldatenes forventninger innfris.⁶⁰² Han hadde allerede gjort sine forberedelser.

Marius og Saturninus

Senest i år 103 inngikk Marius en allianse med den radikale folketribunen L. Appuleius Saturninus. Plutark forteller at denne alliansen sikret Marius hans fjerde konsulat for 102:

[...] many men of great merit were candidates for the consulship, but Lucius Appuleius Saturninus, who had more influence with the people than any other tribune, was won over by the flattering attentions of Marius, and in his harangues urged the people to elect Marius consul. Marius affected to decline the office and declared that he did not want it, but Saturninus called him a traitor to his country for refusing to command her armies at a time of so great peril. Now, it was clear that Saturninus was playing his part at the instigation of Marius, and playing it badly, too, but the multitude, seeing that the occasion required the ability as well as the good fortune of Marius, voted for his fourth consulship, and made Catulus Lutatius his colleague, a man who was esteemed by the nobility and not disliked by the common people.⁶⁰³

Saturninus la videre frem et lovforslag om utdeling av individuelle jordlotter på sjenerøse 100 jugera i Nord-Afrika til Marius' veteraner. En annen tribun ved navn Baebius nedla veto, men skal ha blitt jaget fra folkeforsamlingen med en skur av steiner etter seg, uten noe forsøk fra Saturninus side på å fjerne ham på legalt vis, slik Tiberius Gracchus hadde gjort med Octavius. Saturninus anklaget også en rekke magistrater for inkompetanse, og Mallius, konsulen som hadde tapt slaget ved Arausio (Orange) mot kimbrenne, ble dømt og måtte dra i eksil. Saturninus satte dessuten opp en permanent *questio maiestas*, som skulle ta seg av alle brudd mot folkets «majestet» eller «suverenitet», et begrep så vagt at domstolen lett kunne brukes til politiske formål.

I 101 var Saturninus' nærmeste allierte, Servilius Glaucia, tribun, og han presiderte over Saturninus' gjenvalg til tribunatet for år 100, det samme året som Marius ble valgt til sitt sjette konsulat, og Glaucia selv ble valgt til pretor.⁶⁰⁴ Ifølge Appian søkte Saturninus gjenvalg for å hevne seg på Caecilius Metellus Numidicus (et tilnavn han hadde fått for sin innsats i den jugurtinske krigen). Denne hadde som censor i 102 forsøkt å fjerne både Saturninus og Glaucia fra senatslisten, men måtte gi opp på grunn av kollegaens og folkemassenes motstand. Appian forteller også at Saturninus tapte tribunvalget, men sikret seg et suppleringsvalg ved å bruke sine mest militante støttespillere til å ta livet av den konservative nyvalgte tribunen Nonius.⁶⁰⁵ Plutark føyer til at Marius var medskyldig i drapet.⁶⁰⁶ Plutarks implisering av Marius som medskyldig i drapet er basert på Mariusfiendtlige kilder, og kan ha blitt inkludert fordi det passet inn i Plutarks skjema. Marius' liv ble selve skoleeksempelet på skjebnens luner og farene ved overmot; medvirkningen til et politisk attentat kunne dermed tjene som et tidlig eksempel på hans senere demoralise-

⁶⁰² Lintott 1994, 92–95.

⁶⁰³ Plut. *Mar.* 14.7–8.

⁶⁰⁴ Lintott 1994, 95–96.

⁶⁰⁵ App. *BCiv.* 1.28.

⁶⁰⁶ Plut. *Mar.* 29

ring og fall. Det veier imidlertid tungt at Appian ikke tillegger Marius skyld i drapet, selv om Marius utvilsomt tjente på det; han fikk jo ved Saturninus' seier mer jord til sine veteraner. Dette kunne han imidlertid trolig fått gjennom andre allianser i årets tribunkollegium, eller i det minste året etter. Marius' stjerne lyste nå så sterkt at han neppe hadde grunn til å gripe til desperate tiltak. Var impliseringen av Marius i mordet noe mer enn et løst rykte, ville Appian utvilsomt ha tatt det med.

Beskyldningen om at Marius' valg til et sjette konsulat var høyst irregulært, har i alle fall sannsynlighetens skjær over seg. De militære krisene var overstått, Marius hadde fått fem konsulater av det romerske folk, som ikke overlot til senatet å prorogere hans imperium, to strålende triumfer og vunnet uvisnelig heder som Romas redningsmann og tredje grunnlegger. Selv hans mest entusiastiske fans kan nå ha ment at det var på tide å slippe til nye krefter. Han hadde imidlertid skaffet seg nye veteraner som skulle belønnes, og til det trengte han politisk makt. Plutark, som er fullstendig blind for denne siden ved Marius' stilling, forteller at hans urimelige ambisjon straks førte til konflikt med aristokratene, anført igjen av Metellus. Marius brydde seg nemlig ikke om å være den beste mannen, så lenge han kunne være den største:

Accordingly, he schemed to banish Metellus from the city. For this purpose he allied himself with Saturninus and Glaucia, men of the greatest effrontery, who had a rabble of needy and noisy fellows at their beck and call and with their assistance, would introduce laws. He also stirred up the soldiery, got them to mingle with the citizens in the assemblies, and thus controlled a faction which could overpower Metellus. Then, according to Rutilius, who is generally a lover of truth and an honest man, but had a private quarrel with Marius, he actually got his sixth consulship by paying down large sums of money among the tribes, and by buying votes made Metellus lose his election to the office, and obtained as his colleague in the consulship Valerius Flaccus, who was more a servant than a colleague.⁶⁰⁷

Marius trengte neppe å instruere sine soldater om å stemme på ham, og det holdt trolig å anbefale Valerius Flaccus som en passende kollega. Soldatenes økonomiske belønning var nemlig nært knyttet opp til Marius' politiske suksess. Dette har selvsagt hatt stor betydning for avstemningene i tribeforsamlingen om jordloven som ble vedtatt like etter for å tilfredsstille veteranenes behov for jord. De fleste av dem var fattige bønder eller sønner av fattige bønder fra Italias landdistrikter, og var derfor trolig primært registrert i de 31 landtribene. Hvorvidt soldatenes stemmer telte i forbindelse med Marius' valg, er mer usikkert, og kommer an på hvor langt ned i classesystemet avstemningen strakte seg, forholdet mellom fattige frivillige og utskrevne soldater fra middelklassen blant deltakerne, og ikke minst hvorvidt de fattige frivillige forlangte å stemme sammen med 1. og 2. klasse eller fant seg i å stemme til sist. Muligens har deres innflytelse ved selve valget vært mer indirekte, slik vi får en indikasjon på i Ciceros forsvarstale for Murena, der anklageren Sulpicius spørres om han virkelig mener at soldatenes innflytelse er en bagatell i forbindelse med konsulvalgkampene. Det er nemlig slike ord som gjør inntrykk på velgerne:

Jeg var såret, og han ga meg livet tilbake og skjenket meg del i krigsbyttet. Med ham i spissen inntok vi fiendens leir, gikk frem til kamp. Aldri har han lagt større byrder på sine menn enn han selv tok på seg. Det følger lykke med ham, så tapper som han er.⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ Plut. *Mar.* 28.4–5.

⁶⁰⁸ Cic. *Mur.* 38.

Marius var berømt for sin hardførhet, sitt moralske lederskap og villighet til å dele soldatenes byrder. Krigen mot germanerne var nettopp over, og hadde skapt stor frykt i det romerske folk. Soldatenes agitasjon, sympati for Marius, og ikke minst fortsatt frykt for germanerne, er faktorer som alle kan ha spilt inn for hans valg. Marius hadde også nylig feiret en triumf, hvor han storsinnet hadde delt æren med sin mindre suksessrike kollega Catulus, og trolig, i tråd med *mos maiorum*, sjenerøst hadde delt ut penger til befolkningen. Dersom det er dette Plutark kaller bestikkelser, har han misforstått sine kilder eller festet overdreven lit til Marius-fiendtlig propaganda. Det er heller ikke usannsynlig at alliansen med *populares*-politikere Glaucia og Saturninus var positiv for Marius' oppslutning. Saturninus brukte, i likhet med Gaius Gracchus før ham, sitt tribonat både til å legge frem lover som økte kontrollen med magistratenes provinsadministrasjon og ga folket en større del i imperiets inntekter. Dersom folket, med rette eller urette, valgte å se vekk fra ryktet om at trekløveret stod bak drapet på Nonius, er det med andre ord ingen grunn til å tilskrive juks og korrupsjon alene æren for Marius' seier. Våre konservative kilders demonisering av Saturninus og kompani stemmer heller ikke nødvendigvis overens med det jevne folkets erfaringer med de levende personene. Per-Bjarne Ravnå minner oss på at minnet om Saturninus 37 år senere ikke var udelt negativt.⁶⁰⁹ Cicero forsvarte i år 63 f.Kr en mann som var anklaget for å ha myrdet Saturninus 37 år tidligere. Cicero beklaget at han måtte argumentere for den tiltaltes uskyld, da det ville være langt mer ærefult om den tiltalte faktisk hadde drept denne statsfienden. Ifølge Ciceros skrevne versjon av talen, publisert tre år senere, ropte «noen, men ikke mange» av tilhørerne protester da han svertet Saturninus' ettermæle. «Det betød trolig,» skriver Ravnå, «at protestene har vært så massive at de ikke kunne dekkes over.» Det fantes altså en positiv Saturninus-tradisjon, hvor drapet på den konservative Nonnius og senere på den folkevennlige Memmius ikke ble tillagt noen vekt.

Saturninus, fikk i år 100 vedtatt en jordlov som inkluderte kolonigrunnleggelser på Sicilia, Akaia og i Makedonia, og muligens på Korsika. Det er også mulig at han videreførte jordfordelingen i Korint, som var vedtatt allerede i jordloven av år 111. En annen jordlov, med utdeling av jordlotter i de nylig erobrede områdene av Gallia Cisalpina var mer kontroversiell, både fordi denne loven, i likhet med jordfordelingsprogrammet i Afrika i år 103, primært var tiltenkt Marius' veteraner, og fordi den krevde at alle senatorene skulle avlegge ed, *sanctio*, på å respektere loven, eller betale en høy bot til folket som straff. Plutark forteller bare om konflikten knyttet til eden, mens Appian legger hovedvekten på bybefolkningens innvendinger og beskriver noe av dynamikken som dette høyst midlertidige interessefellesskapet mellom *plebs urbana* og optimatene skapte:

Saturninus berammet en dag for avstemningen og sendte bud etter borgerne ute på landet, som de stolte mest på fordi de hadde tjent under Marius, mens borgerne i byen var misfornøyde fordi forslaget ga en større del til forbundsfellene. I folkeforsamlingen oppstod det tumult; alle de tribunene som talte mot forslaget, ble forulempet av Saturninus og måtte flykte fra talerstolen, men velgerne fra byen ropte opp om at det hadde tordnet under forsamlingen, i hvilket tilfelle forhandlingene etter romersk skikk må stanse. Da Saturninus' menn likevel ville tvinge gjennom avstemningen, surret byborgerne opp sine kapper, grep

⁶⁰⁹ Ravnå 1999

hva de kunne få fatt i av stokker, og jaget bøndene. Men disse, som igjen ble kalt sammen av Saturninus, angrep byfolkene med klubber, overvant dem, og vedtok deretter loven.⁶¹⁰

Interessekonflikten mellom den romerske landbefolkning, som utgjorde ryggraden både i den utskrevne og den frivillige hæren på den ene siden, og bybefolkningen på den andre siden, er her tydelig. Appians utsagn om at loven først og fremst gagnet forbundsfellene, må være en overdrivelse, men ikke uten en kjerne av sannhet. Forbundsfellene tjente side om side med romerske borgere, og fra hærførerens perspektiv hadde de gjort seg like fortjent til belønning som sine romerske medsoldater. Scipio Africanus d.y. hadde vært i en lignende situasjon i forhold til den italienske overklassen under konflikten om Tiberius Gracchus' omfordeling av *ager publicus*. Målgruppen denne gang var den italienske fotsoldat, og Marius belønnet ved flere anledninger på slagmarken særlig fortjenestefulle italienske hjelpetropper med romersk borgerrett.⁶¹¹ Jordloven gagnet derfor både Marius' romerske veteraner, som ifølge Appian var med på å tvinge den gjennom, og en del av de allierte soldatene. Bybefolkningens motstand kan ha vært basert på misunnelse og kortsyntet, men også på bekymring for om dette ville ødelegge grunnlaget for utdeling av subsidiert korn i byen.⁶¹²

Etter at loven var vedtatt, stod det neste slaget om eden alle senatorene var tvunget til å avlegge. Ifølge Plutark skal Marius ha bedrevet et dobbeltspill, hvor han i senatet i sterke ordelag hadde motsatt seg en slik ed, mens han fem dager senere fra rostraen erklærte at han ville avlegge eden «om loven var en lov». Alle senatorene, forbitret over Marius' plutselige sideskifte, ga etter av frykt for folket og Saturninus' straffetiltak. Men ikke Metellus. Da Metellus nektet å sverge en ed på å respektere loven, ble han tvunget i eksil av Saturninus.⁶¹³ Appian har en litt annen versjon, hvor Marius' forbehold om lovens legalitet ble presentert for senatorene som et plott med den hensikt å få roet ned og spredd velgerne fra landdistriktene.⁶¹⁴ Det er vanskelig å si hva som kunne være Marius' hensikt med et slikt «juridisk sofisteri», som Plutark kaller det, men det er klart at senatorene må ha forstått at Marius ikke ville akseptere en annullering av loven på grunn av illegal prosedyre. Det var jo nettopp for å tilfredsstille hans veteraner at loven var foreslått i utgangspunktet. Uansett, i siste ende var det Marius selv som tapte kontrollen over begivenhetenes gang.

Konflikten mellom Saturninus og senatet var uforsonlig etter at Metellus hadde blitt sendt i eksil, Marius forsøkte å ha et bein i begge leirer, og nøt derfor ikke noen av partenes ubetingede tillit, og bybefolkningen var i ferd med å få større sympati for senatet. Saturninus ble valgt til folketribun for tredje gang, sammen med en kollega som hevdet å være sønn av Tiberius Gracchus. Glaucia gikk i strid med *lex annalis*, inn for å bli valgt til konsul like etter preturet, og da Marcus Antonius hadde blitt valgt som den første, klubbet Saturninus' bøller i hjel den sterkeste konkurrenten til det andre konsulatet, Memmius. Memmius hadde vært tribun i 111, da han hadde angrepet nobiliteten for å ha mottatt penger av Jugurta og hadde også vært en aktiv anklager i Mamilius Limetanus'

⁶¹⁰ App. *BCiv.* 1.29–30

⁶¹¹ Cic. *Ballb.* 46; 48.

⁶¹² Dette kan også ha vært tribunen Baebius argumentasjon i forbindelse med jordloven av 103, jf. Lintott 1994, 95.

⁶¹³ Plut. *Mar.* 29.

⁶¹⁴ App. *BCiv.* 30.

antikorrupsjonstribunal. Når selv en optimat som Metellus kunne få folkets sympati, er det ikke overraskende at folket vendte seg mot Saturninus og Glaucia etter et åpenlyst mord på en profilert folkevennlig politiker. Senatet erklærte dem for offentlige fiender og vedtok et *senatus consultum ultimum* for annen gang i republikkens historie. Saturninus overga seg til konsulen Marius, som stengte opprørerne inne i senatet i påvente av en juridisk behandling av deres sak. Folket så imidlertid på dette som et klarsignal til å drepe dem selv.⁶¹⁵ Det er meget sannsynlig, som Carney foreslår, at denne spontane lynsjingen var omhyggelig arrangert av optimatene,⁶¹⁶ men igjen mangler vi detaljene for å fastslå noe med sikkerhet. Utfallet var, ifølge Plutark, at Marius nå var forhatt både blant folket og nabiliteten. Dersom Plutark har rett i at Marius motsatte seg hjemkallelsen av Metellus, må også dette ha bidratt til hans økende politiske isolasjon.⁶¹⁷ Han hadde alliert seg med Apuleius Saturninus mot Metellus, falt Saturninus i ryggen og måtte nå se Metellus vende tilbake fra eksil.

Legaliteten av Saturninus' lovgivning ble aldri avklart, og noen av koloniene ble ganske enkelt ikke etablert. Likevel ble det utdelt jord i Gallia Cisalpina, trolig for å berolige Marius' veteraner og for å vende tilbake til normale tilstander i romersk politikk igjen. I 98 ble *Lex Caecilia Didia* vedtatt, som slo fast at brudd på auspiciene i forbindelse med lovgivning medførte ugyldighet, at ingen av paragrafene i et lovforslag kunne omhandle ting som ikke hadde noe å gjøre med loven for øvrig, og at det skulle være et lengre opphold (tre markedsdager) mellom et lovforslag og avstemningen. Begge konsulene, Q. Caecilius Metellus og T. Didius, tilhørte optimatene, og i det samme året som Metellus vendte hjem, ble tribunen Furius lynsjet for sitt forsøk på å nedlegge veto mot hjemkallelsen. Marius fant at tiden var inne for å dra til Kappadokia i et religiøst ærend.⁶¹⁸

Situasjonen ble lysere for Marius i 97, da hans venner og allierte L. Valerius Flaccus, som hadde vært hans kollega i konsulatet i år 100, og Marcus Antonius, begge ble valgt til censorer, og P. Licinius Crassus, som i det minste ikke var fiendtlig innstilt til ham, ble valgt til konsul sammen med Gn. Cornelius Lentulus. Marius selv ble utnevnt til augur, noe som tyder på at han nøytrisk mer respekt på dette tidspunktet enn Plutark vil ha det til. Censorene var, i likhet med Marius, sjenerøse med å gi borgerrett til italienerne, men deres arbeid ble på dette området straks reversert av en *Lex Licinia Mucia* i år 95. Samme år forlovet imidlertid den ene av sponsorene av loven, konsulen L. Licinius Crassus, sin datter med Gaius Marius' sønn. En viss balanse ble dermed opprettholdt, og Marius og hans støttespillere var på ingen måte marginalisert i romersk politikk i disse årene. Verken valgene eller de mange rettssakene i 90-årene gir noe entydig bilde av styrkeforholdene.⁶¹⁹

Marius bygget seg et hus nær Forum Romanum, med det uttrykte formål å spare alle som ønsket å vise ham sin respekt, for bryet med å reise lange avstander. Grunnen var imidlertid, ifølge Plutark, at han trodde det var avstanden som gjorde at han hadde færre besøkende ved sine dører enn andre. Han tok etter Plutarks mening feil i dette:

⁶¹⁵ App. *BCiv.* 32.

⁶¹⁶ Carney 1970, 44.

⁶¹⁷ Plut. *Mar.* 30.4.–31.1.

⁶¹⁸ Carney 1970, 46–47.

⁶¹⁹ Se Carney 1970, 45–50 og Lintott 1994, 101–103 for en oversikt.

[...] it was rather his inferiority to others in the graces of intercourse and in political helpfulness, which caused him to be neglected, like an instrument of war in time of peace. Of all those who eclipsed him in popular esteem he was most vexed and annoyed by Sulla, whose rise to power was due to the jealousy which the nobles felt towards Marius, and who was making his quarrels with Marius the basis of his political activity.⁶²⁰

Fra begynnelsen til slutten av Marius' karriere forteller kildene oss at Marius hadde færre klienter enn sine konkurrenter og færre allierte blant de største patronene i senatet. Likevel vant han flere valg til konsulatet enn noen andre politikere i sin generasjon. Bestikkelsene som, ifølge Plutark, sikret ham et sjette konsulat i år 100, forteller oss at Marius' stjerne var dalende, men også at nobileteten var ute av stand til å kontrollere velgerne. Marius var, i likhet med Africanus den eldre, blitt for stor for sine kolleger i senatet, og hadde, som Africanus den yngre, tapt mye av den folkelige støtten som hadde gjort ham så stor. Muligens er det også noe riktig i Plutarks diagnose. Den gamle krigshesten fant seg ikke til rette på den sivile arena.

Forbundsellekrigen

Vi har ingen mulighet for å tidfeste når Marius og hans venner for alvor kom på defensiven i romersk politikk. Forbundsellekrigen (91–89 f.Kr.) var imidlertid helt klart et resultat av at Marius' linje ikke hadde vunnet frem i annen halvdel av 90-årene. Folketribunen Livius Drusus gjenopptok i 91 gracchernes og marianernes forsøk på å gi de allierte romersk borgerrett. Badian forklarer dette som et rent taktisk grep fra optimatenes side for å splitte ridderne og overta Marius' støtte blant italienerne. Livius Drusus var nemlig sønn av folketribunen som hadde gjort noe tilsvarende med Gaius Gracchus en generasjon tidligere. For Badian er dette en av flere muligheter, mens Carney opphøyer rekonstruksjonen til et etablert faktum.⁶²¹ Problemet er at våre kilder forteller en noe annerledes historie. Livius Drusus gikk riktignok inn for å reversere gracchernes juryreform, og forsøkte å skape støtte for dette ved hjelp av kolonigrunnlegger og utvidelse av senatet. Appian presenterer imidlertid disse reformene kun som en opptakt til borgerrettsutvidelsen som han hadde lovet sine italienske venner. Med andre ord var borgerrettsutvidelsen målet og de andre reformene middelet:

For å gjøre folket gunstig stemt til denne loven anla han en mengde kolonier, dels i Italia og dels på Sicilia, som var blitt vedtatt for lenge siden, men ennå ikke gjennomført. Han forsøkte å knytte sammen senatet og ridderne, som på denne tiden var i stadig strid med hverandre med hensyn til jurydomstolene. Da han ikke kunne gi domsmakten tilbake til senatet åpent, fant han på en utvei som var i begge stendenes interesser. Etersom senatorene var blitt redusert til 300, la han frem en lov om at senatet skulle suppleres med like mange, uttatt blant de beste i ridderstanden, og at domstolene i fremtiden skulle sammensettes fra disse.⁶²²

Vi kan trygt gå ut ifra at han ikke opererte i et politisk vakuum, men vi har ingen holdepunkter for at han hadde solid støtte fra et flertall av senatorene. Livius Drusus er nok et eksempel på en selvstendig politisk aktør som ved hjelp av sine patroner, venner og

⁶²⁰ Plut. *Mar.* 31.1–2.

⁶²¹ Badian 1958, 215–219; Carney 1970, 51.

⁶²² App. *Bciv.* 35.

klienter forsøkte å skape seg et navn i det romerske samfunn, og kanskje også tjene staten på samme tid. Senatoren var, ifølge Appian, bekymret for at de ville tape innflytelse i senatet gjennom Drusus' lov, mens ridderne på sin side heller ville beholde sin eksklusive kontroll med jurydomstolene og var usikre på hvilke kriterier som ville bli lagt til grunn for en eventuell innrulling i senatet. Dersom Livius Drusus' handlinger var like velregisserte og koordinerte med senatet som farens hadde vært, er det vanskelig å forklare hvorfor han mislyktes så totalt. Det er også verd å merke seg at Livius Drusus senior nettopp motsatte seg en utvidelse av borgerretten. Både Marius og hans politiske allierte på den ene siden og, dersom Badians rekonstruksjon er korrekt, optimatene på den andre siden var nå enige om at de allierte skulle få romersk borgerrett. Det eneste de i så fall var uenige om, var hvem som skulle få æren for det. Livius Drusus ble imidlertid verken adoptert som protesjé av marianerne eller optimatene, men endte, ifølge Appian, opp fullstendig politisk isolert:

Således var ridderne og senatet, som ellers stod på dårlig fot med hverandre, enige om å hate Drusus, og kun folket gledet seg over koloniene. Men italienerne, for hvis skyld Drusus hadde lagt disse planene, var også redde for loven om koloniene [...]⁶²³

Ridderne vendte seg mot Drusus, for å beholde sine rettigheter i jurydomstolene og trolig også for å beskytte sin privilegerte stilling som skatteoppkrevere og offentlige kontraktører mot konkurranse fra nye borgere. Saken om utvidelse av borgerretten var uansett ingen stemmesanker blant Romas borgere. Appian forteller videre at etruskerne og umbrerne kom til Roma, offisielt for å klage på Drusus' lovgivning, men reelt for å drepe ham, muligens tilskyndet av hans fiender i senatet. Drusus fikk vite om plottet og utøvde deretter sitt embete i tilsynelatende sikkerhet i sitt eget dårlig opplyste atrium. Da han mot slutten av en lang dag sendte mengden av besøkende hjem, ble han drept med en skomakerkniv. Hvem som egentlig stod bak, er et mysterium, som Appians beretning kun lykkes i å kaste enda mer skygge over.⁶²⁴ Appian nevner at «man antok» at etruskerne og umbrerne var invitert av konsulene for å klage på Drusus' jordlover. I alle fall den ene av konsulene, Marcius Philippus, hadde, ifølge Cicero, gått fra å støtte Drusus til å bli hans motstander, og kom derfor også i konflikt med sterke krefter i senatet.⁶²⁵ Den andre konsulen, Sextus Julius Cæsar, var trolig atskillig mindre fiendtlig innstilt, da han tidligere hadde vært forbundet med Marius, og senere ga sitt navn til loven som tilbød italienerne borgerrett.⁶²⁶ Hvordan han stilte seg til jordlovene, vet vi imidlertid ikke. Med Drusus forsvant også forslaget om å utvide borgerretten fra Romas politiske dagsorden, noe som styrket de alliertes mistanker om at senatsflertallet ikke ville gjøre noe for dem.

Vi står dermed igjen med to alternative forklaringer. I det første alternativet var Drusus, som Cicero hevder, støttet av de ledende menn i senatet. Hans fall var et resultat av en kombinasjon av snikmord og motstand fra den ene av konsulene, og resultatet ble en fullstendig unødvendig krig mellom Roma og hennes forbundsfeller. De ledende mennene i senatet var med andre ord hjelpeløse etter Drusus' død, og maktet ikke å formidle til sine allierte at borgerretts spørsmålet ville bli løst ved hjelp av en annen tribun

⁶²³ App. *Bciv.* 36.

⁶²⁴ Se f.eks. App. *Bciv.* 37.

⁶²⁵ Cic. *Orat.* 1.24, øvrige kilder *MRR*, bind 2, side 20.

⁶²⁶ Cic. *Balb.* 21.

lojal mot senatet. Denne forklaringen forutsetter at man først måtte vinne folket gjennom andre reformer, for å blidgjøre dem overfor stemmeretts spørsmålet, og at det var disse andre reformene som ødela enigheten i eliten om hele prosjektet, og til slutt førte til Drusus' fall. Følger vi Badians rekonstruksjon, må vi altså tillegge folket en betydelig grad av selvstendig vilje og handlekraft for å forklare senatets strategi.

I det andre alternativet, basert på Appians fremstilling, så Drusus tydeligere enn mange av sine kolleger at det var flere problemer som måtte løses, og han mente den beste taktikken var å løse dem samtidig. Han hadde for øvrig kun ett år å gjøre det på. Drusus tok ikke utgangspunkt i en allerede eksisterende koalisjon, men forsøkte å bruke reformene til å skape en slik koalisjon. Cicero er faktisk inne på noe av det samme. Like etter at han i verket *Om talekunsten*, skrevet i år 55 f.Kr., har nevnt at Philippus kom på kant med mange av de ledende menn da han motsatte seg Drusus' planer, forteller han at Drusus tydelig så de problemene som senere skulle plage den romerske republikk og hadde gode løsninger på disse problemene.⁶²⁷ Implikasjonen er at hadde flertallet av senatorene sett visdommen i dette, hadde man unngått både forbunds fellekrigen og skapt en *concordia ordinum* som kanskje også hadde kunnet forhindre borgerkrigen som fulgte. Det motsatte skjedde, fordi Sulpicius ikke hadde tilstrekkelig støtte fra den konservative delen av senatet, og fordi hans naturlige allierte i den reformvennlige delen åpenbart var i mindretall. Drusus' selvstendige linje førte ikke frem.

Kildematerialet tillater oss ikke å velge entydig mellom disse alternativene, men det er likevel interessant å merke seg at vi i det første alternativet må forutsette at folket ikke uten videre stemte slik de store patronene i senatet ba dem om, og i de andre alternativene at politikerne opererte med utgangspunkt i relativt små og uavhengige grupper og søkte støtte blant sine likemenn i et sterkt fragmentert senat. Vanskelighetene med å identifisere Marius som enten tilhenger eller motstander av Drusus er også instruktivt. Han var prinsipielt tilhenger av en stemmerettsutvidelse og ingen motstander av jordreformer, men var trolig sjalu på Drusus fordi han gikk inn for dette uten å knytte seg til Marius, og dermed gi ham del i æren. Marius var også ridderstandens fremste talsmann, og kunne ikke akseptere en utvanning av deres privilegier og egenart. Drusus hadde overtatt to saker fra marianernes politiske arsenal og føyd til en konservativ, som var velegnet til å støte ridderklassen fra seg, og dermed også Marius selv.

Marius, som nå nærmet seg 70 år, tjente med stor suksess som legat i forbunds fellekrigen i år 90, men ble av en eller annen grunn tilsidesatt året etter. Marius' personlige fiende Sulla ble derimot en stor mann i løpet av krigen, og vant konsulatet for år 88. Sulla hadde tjent under Marius som kvestor, militætribun og legat, og var den som fikk overgitt Jugurta til seg av mauritaneren Boccus; følgelig krevde han, til Marius' store irritasjon, æren for å ha gjort slutt på krigen i Numidia. Hans militære ry, patrisiske status, og, som noen hevdet, også bestikkelser, var hovedårsakene til at Sulla klatret noenlunde jevnt og trutt oppover embetsstigen, selv om han ble avvist ved sitt første kandidatur til preturet.

Latinerne forholdt seg, med unntak av byen Venusia i Sør-Italia, lojale mot Roma, mens forbundsfellene, ledet av marserne i nord og samnittene i sør, etablerte en egen stat ved navn Italia, med hovedstad i Corfinium, egne embetsmenn (to konsuler og tolv pretorer) og et eget senat. Senatet omfattet trolig også de andre folkene som deltok i opprøret, dvs. picenterne, paelignerne, marrucinerne, vestinerne, frentanierne og

⁶²⁷ Cic. *Or.* 1.24–27

hirpinerne. Den nye staten utga sine egne mynter: krigere fra de forskjellige stammene som sverget lojalitet, Italia personifisert som gudinne, den italienske oxen som tråkket på den romerske ulven, og navn på generalen på både latinsk og oskisk. Romerne lyktes i å hindre spredning av opprøret ved å gi politiske konsesjoner, noe som sikret Etrurias nøytralitet og frafall fra forbundsfellenes sak. En *Lex Julia* i år 90 ga romersk borgerrett til både latinerne og forbundsfellene som ennå ikke hadde gjort opprør, kanskje også til forbundsfeller som la ned våpnene, og det var denne ettergivenheten, kombinert med konsulene Strabos og Catos seire i nord og Sullas seire i sør i 89 som endelig brakte krigen til opprør. I en rekke tilleggslover de neste årene ble hele Italia sør for Po gitt romersk borgerrett, men de nye borgernes registrering i bare noen få tribus vedlikeholdt en misnøye som senere kunne utnyttes av Romas rivaliserende politikere. Italienerne hadde nå fått den beskyttelsen som romerske borgere nøy, og fikk en større andel i imperiets rikdommer og muligheter, men den lite sjenerøse registreringen førte til at deres stemmerett var mindre verdt enn deres antall skulle tilsi.⁶²⁸

Erobringene av Roma

Sullas stjerne var stigende, og han ble uten problemer valgt til konsul i år 88. Han ble, som seg hør og bør, gitt provinsen Asia og kommandoen i krigen mot kong Mitridates av Pontus, som ved å love frihet til grekerne, utvide sin makt til å omfatte hele Lilleasia, og dessuten besette nordkysten av Svartehavet, truet romerske interesser i øst. Da han massakrerte 80 000 romerske og italienske borgere i år 88, var krig med Roma uunngåelig. Marius hadde imidlertid selv sett seg ut denne kommandoen lang tid i forveien, og allierte seg derfor med P. Sulpicius Rufus, som var folketribun dette året. Han fikk vedtatt fire lover: Den ene tilbakekalte dem som var blitt sendt i eksil etter Saturninus' opprør. Dette sikret ham støtte fra de mest radikale elementene i Roma. Den andre påbød at de nye borgerne, samt frigivne, skulle innrulleres i samtlige tribus og ikke bare noen få. Dette ga ham, gjennom deres takknemlighet, et viktig aktivum i Romas folkeforsamlinger. Den tredje satte en grense for hvor stor gjeld en senator kunne ha, med den sikkert tilsiktede konsekvens at Sulla ble formelt diskvalifisert fra senatet. Den fjerde overførte kommandoen over krigen mot Mitridates fra konsulen Sulla til privatmannen Marius.⁶²⁹ Sulpicius omga seg med et væpnet følge for sin personlige sikkerhets skyld, og skal ha kalt sine bodyguards av 600 riddere et «anti-senat».

Marius hadde, som vi har sett, funnet en snarvei til løsningen av rekrutteringsproblemet. Soldatene kjempet heretter ikke bare for fedrelandet og andel i krigsbyttet, men også for jord. I et samfunn der kun velbergede bønder ble ansett som fullverdige borgere og det politiske systemet overlot til hærførerne å premiere soldatene, følte de fattige frivillige større lojalitet til sin egen hærfører enn til den abstrakte størrelsen som statsmakten Roma representerte. Mange soldater, og Marius' veteraner i særdeleshet, hadde trolig ikke engang selv vært i Roma, og langt mindre brukt sine politiske rettigheter. Forbundsfellekrigen var i siste ende en borgerkrig, både fordi italienske og romerske soldater normalt kjempet side om side, i stor grad snakket det samme språket og hadde felles

⁶²⁸ Scullard 1982, 64–68.

⁶²⁹ *MRR*, bind 2, side 41.

kultur, men også fordi forbundsfellene nå hadde romersk borgerrett. Denne borgerkrigen satte dype spor. I denne betente situasjonen ble Sulla fratatt sin kommando. Appian forteller hvordan soldatene som lå i leir ved Nola, stilte seg til skiftet av øverstkommanderende:

Da han fikk vite om dette, bestemte Sulla seg for å la en krig avgjøre saken og sammenkalte en forsamling av hæren, som også ønsket et krigstog mot Mitridates. Man ventet seg et stort krigsbytte og trodde at Marius ville utskrive andre soldater til krigen i stedet for dem selv. Sulla omtalte Sulpicius' og Marius' krenkelser mot ham, og uten å uttale seg tydeligere (han våget nemlig ikke ennå å si noe om borgerkrig) oppfordret han dem til beredvillig å lyde hans befalinger. Soldatene, som godt forsto hva han mente og var redde for å gå glipp av krigstoget, avslørte selv Sullas hensikt og oppfordret ham til modig å føre dem til Roma, hvorpå han dro glad av sted med seks legioner. Alle offiserene, med unntak av en kvestor, løp fra ham og flyktet til Roma [...] ⁶³⁰

Sulla fikk følge av sin kollega Quintus Pompeius Rufus. Marius hadde på sin side mobilisert innenfor murene, og det kom til borgerkrig. Appian forteller at Sullas soldater på et tidspunkt var i ferd med å flykte. Sulla tok da fanen og styrtet frem, og soldatene fulgte, dels av skam og dels av respekt for sin general. Da marianerne var i ferd med å tape, lovet de slavene friheten om de ville kjempe med dem. De fikk imidlertid ingen respons, og flyktet byen sammen med sine støttespillere i aristokratiet. ⁶³¹ Sulla og Pompeius Rufus tvang deretter gjennom en rekke konstitusjonelle endringer som styrket senatets kontroll og svekket tribunenenes. Appian forteller:

Ved daggry holdt de en folkeforsamling, hvor de beklaget at staten for lengst var prisgitt demagoger. Selv hadde de, sa de, gjort det de hadde gjort, av nødvendighet. De foreslo at et lovforslag for fremtiden ikke måtte legges frem for folket uten at det hadde vært behandlet i senatet – noe som i gamle dager hadde vært regelen, men nå for lengst var opphevet – og at det ikke skulle stemmes etter triber, men etter centurier, slik som kong Tullius hadde forordnet. Ved disse to foranstaltningene – at ingen lovforslag kom til folket før de hadde vært behandlet i senatet, og at avstemningene ikke ble avgjort av de fattige og frekkeste istedenfor de velhavende og fornuftige – mente de at årsaken til striden blant borgerne ville bli fjernet. ⁶³²

I tillegg ble marianerne erklært for fiender og dermed dømt til døden *in absentia*. Sulla sendte hæren i forveien til Capua, men fant fort ut at stillingen i Roma var uholdbar uten støtte fra soldatene. Quintus Pompeius Rufus ble sendt for å overta Gnaeus Pompeius Strabos hær i Italia, noe denne likte dårlig. Appian forteller at han overlot kommandoen til konsulen og trakk seg ut av leiren. Soldatene drepte konsulen, Pompeius Strabo irrettesatte hæren og gjenopptok deretter kommandoen. Sulla hadde gjennom sitt angrep på Roma brutt en ny barriere i romersk politikk; soldatene var fullt ut i stand til å tilpasse seg den nye situasjonen. Sulla valgte å forlate Roma straks.

Neste års konsul, L. Cornelius Cinna, som ble valgt i Sullas nærvær og svor en ed på å opprettholde hans forordninger, skulle ikke bare snu opp ned på alle Sullas disposisjoner, men også, etter en ny marsj mot Roma, utøve et nesten sammenhengende politisk lederskap fra sitt første konsulat i år 87 til sitt siste konsulat i 84. Han forsøkte for det

⁶³⁰ App. *Bciv.* 1.57.

⁶³¹ App. *Bciv.* 1.58

⁶³² App. *Bciv.* 1.59

første igjen å innrullere de nye borgerne i alle tribene for å øke deres innflytelse over avstemningene i folkeforsamlingene, og for det andre å kalle hjem marianerne. På samme måte som spørsmålet om stemmerettsutvidelse hadde blitt avvist av borgerne, først under Gaius Gracchus' tribunat og deretter under Livius Drusus' tribunat, protesterte de gamle borgerne også denne gangen.

Cinnas tilhengere besatte Forum, med skjulte dolker på seg, og de forlangte med høye rop opptakelse i alle tribene. De bedre elementene blant borgerne sluttet seg til [konsulen] Octavius, og var også bevæpnede. Mens han ennå satt hjemme og avventet begivenhetenes gang, kom det bud om at flertallet av tribunene protesterte mot Cinnas planer, men at de nye borgerne gjorde opprør og sprang opp på talerstolen med dragne dolker for å jage vekk de protesterende tribunene. Octavius' ledsagere kastet seg, uten å ha fått ordre om det, over nyborgerne, drepte mange av dem og forfulgte andre som flyktet til portene.⁶³³

Etter dette skal han, ifølge Appian, ha løpt omkring i byen og lovet slavene friheten, men flyktet da han ikke fikk noen tilslutning.⁶³⁴ Cinna flyktet og søkte støtte hos nærliggende byer som nettopp hadde fått borgerrett. I hans fravær fratok senatet ham konsulatet og utnevnte Lucius Merula i stedet. Cinna dro til Capua og overtok en hær som stod der, ikke ved å love soldatene jord eller rikt krigsbytte, men gjennom en følelsesladet appell til deres borgerånd:

«[...] hvorfor søker vi fremdeles å vinne velgernes gunst ved avstemningene, hvorfor trygler vi dere, og hvordan kan dere fremdeles være herrer over folkeforsamlingene, valgene og konsulatene hvis dere ikke lar det som dere bestemmer, stå ved makt og kun opphever det når dere selv vil?» Etter å ha sagt dette for å opphisse soldatene og beklaget sin skjebne med mange ord, rev han i stykker sine klær, hoppet ned fra talerstolen, kastet seg midt inn i mengden og ble liggende, inntil de, grepet av medlidenhet, dro ham opp, satte ham i embetsstolen, lot hans liktorer ta stokkene igjen og befalte ham å være uten frykt, da han jo var konsul, og føre dem til hva han ville. Offiserene benyttet straks anledningen og svor faneeden til Cinna, og tok deretter sine underordnede i ed.⁶³⁵

Cinna mobiliserte mannskap, ikke minst fra misfornøyde nye borgere, samt forsyninger i Italia, og blokkerte deretter Romas kornforsyning. Marius vendte tilbake fra sitt eksil i Afrika og rekrutterte soldater i Etruria. Senatet valgte å kapitulere, og en romersk hær marsjerte for annen gang inn i byen, ennå uten at noen hadde blitt drept. I løpet av kort tid ble imidlertid konsulen Octavius' hode levert til Cinna og plassert foran talerstolen på Forum. Marius' og Cinnas fiender ble drept, deres hus revet ned og godsene konfiskert.⁶³⁶ Marius hadde altså ikke bare skapt den halvprivate hæren som gang på gang skulle bli satt inn i den politiske maktkampen, men rakk også å skape forløperen til Sullas proskripsjoner. Han ble valgt, sammen med Cinna, til sitt syvende konsulat for år 86, men døde i løpet av noen få dager. Han ble erstattet med L. Valerius Flaccus for resten av år 86, som ble sendt med en hær mot Mithridates for å supplere Sullas styrker. Verken Flaccus eller legaten Fimbria, som myrdet ham og selv overtok kommandoen, lyktes i få i stand et samarbeid med Sulla.

⁶³³ App. *Bciv.* 1.65

⁶³⁴ App. *Bciv.* 1.65

⁶³⁵ App. *Bciv.* 1.65–66.

⁶³⁶ App. *Bciv.* 1.71.73

Cinna lot seg gjenvelge i 85 og 84 med Gn. Papirius Carbo som kollega. Kildene er utelukkende negative til Cinna, men deres taushet med hensyn til hva han foretok seg i Roma etter Marius' død, indikerer at hans regime var relativt fredelig. I motsatt fall ville Appian eller Plutark ha informert oss om det. Appian beveger seg i stedet fra Marius' kompromitterende siste år til Sullas planer for sin andre marsj mot Roma. Sulla skyndte seg med å avslutte krigen i 85 ved å gi Mitridates meget gunstige vilkår: Han fikk beholde Pontus, måtte betale skadeserstatning, og ble erklært for «venn og alliert med det romerske folk». Sulla sendte i 85 et brev til senatet hvor han lovet at bare hans fiender ville bli straffet om byen ga seg frivillig. Cinna ble drept av sine medborgere under et myttereri i Ancona i 84, etter at han hadde sendt noen tropper over Adriaterhavet for å utfordre Sulla i Hellas.⁶³⁷ Konsulene for år 83, Gaius Norbanus og Lucius Scipio, som også var motstandere av Sulla og fryktet hans gjenkomst, tok oppstilling i Campania, mens prokonsulen Carbo kontrollerte Gallia Cisalpina. Carbo var også konsul i 82, med den bare 26 år gamle sønnen til Marius som kollega. Hele Italia ble dratt inn i krigen, der de marianske styrkene ble forsterket med sine samnittiske allierte, men Sulla seiret overlegent og massakrerte hele byer hvis de hadde ytt motstand. Sulla talte, ifølge Plutark, rolig og uanfektet i senatet mens 6000 overvunne fiender ble myrdet på sirkuset. Til sine forferdede medsenatorer sa han at de ikke skulle bry seg om skrikene, det var bare noen slyngler som han lot irttesette.⁶³⁸ Myrderiene ville ingen ende ta, og til slutt tok en ung mann ved navnet Gaius Metellus mot til seg og spurte Sulla om han ikke kunne befri dem fra tvilen om hvem som skulle bli drept. Sulla lovet å gjøre noe med saken:

Sulla satte i alle fall straks, uten å ha konferert med noen myndighet, opp en proskripsjonsliste med åtti navn. Til tross for den alminnelige forbitrelse proskriberte han bare en dag senere to hundre og tjue i tillegg, og etter enda en dags forløp samme antall på ny. Da han holdt en tale til folket om dette, sa han at han bare hadde proskribert så mange som han tilfeldigvis kunne huske, og at han senere skulle proskribere dem som han hadde glemt denne gangen [...]

Den som drepte en proskribert, fikk en belønning på to talenter for sitt mord, selv om det så var en slave som drepte sin herre eller en sønn sin far. Det som forekom aller urimeligst, var at Sulla også gjorde den proskribertes sønner og sønnesønner fredløse og inndro eiendommene til alle dem også. Og proskripsjonene var ikke innskrenket bare til Roma; de foregikk i hver by i Italia [...] Og de som mistet livet fordi de hadde vakt sine motstanderes harme og hat, var for ingen å regne i forhold til dem som ble hugget ned fordi noen ville ha tak i deres eiendom.⁶³⁹

Appian hevder at det var snakk om 40 senatorer og 1600 riddere, men det er umulig å si om han har noe grunnlag for en slik tallfesting. I tillegg kommer dessuten de av hans politiske motstandere som falt i borgerkrigen eller ble myrdet før drapene ble formalisert. Da Sulla hadde drept sine motstandere og belønnet sine medhjelpere, deriblant Pompeius Magnus og Licinius Crassus, som begge kom til å prege politikken for republikkens siste generasjon, gjeninnførte han reformene fra 88, og fratok tribunatet lovgivningsmyndighe-

⁶³⁷ Pompeius i 88 av soldatene han skulle overta kommandoen over, Octavius i 87 av Marius' soldater, Merula for egen hånd i 87 for å foregripe dødsdom.

⁶³⁸ Plut. *Sull.* 30

⁶³⁹ Plut. *Sull.* 31.

ten. Alliansen mellom hærførere og folketribuner var inntil videre brutt, og folkets rolle ble redusert til å velge sine hærførere og dommere.

Sullas karriere var fra begynnelse til slutt basert på hans ry som kriger og hærfører, og det var som hærfører han belønnet sine soldater. Marius hadde skapt karrieresoldaten og brukte *popularis*-virkemidler for å belønne dem. Sulla belønnet sine ved å knuse *populares*, kveste tribunatet og proskribere sine motstandere. Mens den noe klønete politikeren Marius skaffet soldatene jord gjennom lovgivning i tribeforsamlingen, bakket opp med bander og gatevold, løste Sulla problemet ved hjelp av soldatene selv.

Avstemninger og valg i folkeforsamlingen gir ingen indikasjon på folkets sympatier og antipatier, klientellisme eller politisk engasjement i en situasjon der våpenmakt var det viktigste argumentet for de beslutningene som ble tatt. Perioden fra forbundsfelekrigen i 91–89, via Sullas 1. mars mot Roma i 88, Cinnas og Marius' motkupp året etter og Sullas andre marsj mot Roma i 82, frem til Sullas abdikasjon i 79 og død i 78, må derfor behandles som en borgerkrigsfase. Fra år 80 lyktes det dessuten ekspretoren og marianeren Quintus Sertorius å holde Spania mot romerske styrker, inntil han i 75 tapte både sine romerske og spanske støttespilleres tillit og ble myrdet. Selv om Sulla døde i 78, overlevde hans aristokratiske reformer helt til hans tidligere støttespillere Pompeius Magnus og Licinius Crassus, som konsuler i år 70 ga tribunene tilbake både lovgivningsmyndigheten og vetoretten. Først fra dette tidspunktet vendte Roma tilbake til en relativt normal politisk hverdag. Julius Cæsars generasjon vokste opp i en periode preget av borgerkrig, politiske drap og anarki, og startet sin politiske karriere omtrent på det tidspunkt da Pompeius og Crassus gjennom gjenopprettelsen av tribunatets makt gjorde det mulig å formulere politiske alternativer igjen. Julius Cæsar ble den romerske republikkens siste *popularis*.

8. Den siste *popularis*

Statue Julius Cæsar. Det arkeologiske museum i Palermo.
Foto: Ingvær Mæhle

Clientela-teorien ble introdusert av Mathias Gelzer i 1912, med utgangspunkt i kildematerialet fra republikkens to siste årtier, dvs. Julius Cæsars og Ciceros tid. Nobilitetens politiske makt var ifølge dette perspektivet basert på sosial makt, ved at den enkelte senator kontrollerte mange velgere gjennom patron-klient-relasjonen. Patronene inngikk allianser med andre senatorer for å predeterminere avstemningene i folkeforsamlingen. I innledningskapittelet til Gelzers biografi over Julius Cæsar (100–44 f.Kr.), publisert i 1968, blir dette systemet projisert tilbake til republikkens begynnelse, over 400 år tidligere. Patrisiernes makt var basert på deres kontroll med klienter, og den plebeiske elitens krav på en andel i denne makten var grunnlagt på at de selv opptrådte som økonomiske, sosiale og juridiske beskyttere for egne klienter.⁶⁴⁰ Gelzer skriver:

The patron represented his client in court; as a magistrate he secured advantages for him, as a senator he championed his interests.⁶⁴¹

Gelzer hevder i forordet til Cæsar-biografien at nylesningen av kildene i forbindelse med dette arbeidet overbeviste ham om at ideene fra 1912 var korrekte. I introduksjonskapittelet konkluderer han likevel sin historiske gjennomgang av klientvesenets utvikling med at den gamle patron-klient-relasjonen i senrepublikken ble gradvis korrumpert.⁶⁴² Etter dette brukes knapt *clientela* som forklaringsfaktor, til tross for at samtlige kilder til klientvesenet brukt i verket fra 1912 nettopp stammer fra Cæsars og Ciceros tid. I de få tilfellene hvor patronasje faktisk omtales i forbindelse med Cæsars vei til makten, er det i sin korrumperte, kortsiktige og illojale form. Jeg vil derfor for det første hevde at Gelzers samvittighetsfulle gjennomgang av kildene til Cæsars politiske løpebane motbeviser hans egen tese fra 1912. Man får et ganske annet bilde av klientvesenets karakter når man samler sammen spredte referanser knyttet til et stort antall personer, enn når man følger en persons karriere og prøver å gjøre rede for klientvesenets innflytelse på hans suksesser og nederlag. Cæsars karriere demonstrerer tydelig at rene «parti»-politiske hensyn var vel så viktig for utviklingsforløpet som manipulasjon av klient- og vennskapsnettverk.

For det andre er Gelzers begrep om et klientvesen i forfall, basert på et bilde av klientvesenets storhetstid som verken er dokumentert i kildene eller er logisk konsistent med de begivenhetene klientvesenet var ment å skulle forklare. Gelzer synes å tolke patronasjens manglende evne til å binde styrende og styrte sammen i senrepublikken som et forfall, snarere enn som en bekreftelse på at patronasje spilte en mer begrenset rolle i dette samspillet. Jeg vil i stedet hevde at klientvesenet og vennskapsnettverk var en nesten like viktig faktor i romersk politikk som det blir hevdet i *Die Nobilität der Römischen Republik*, men at denne faktoren hadde en annen betydning enn Gelzer forutsatte. Hans funn er betydningsfulle, men han har anvendt en for reduksjonistisk modell i tolkningen av disse funnene. Firspannsmodellen integrerer vennskap og patronasje med stormannssjenerøsitet og politikervirksomhet, som mer begrensede roller i forhold til antall mottakere, men samtidig helt essensielle for å delta i den politiske konkurransen. I dette perspektivet blir det unødvendig å operere med et skille mellom patronasjens opprinnelse, storhetstid og forfallsperiode, faser som likevel ikke lar seg etterspore i kildematerialet.

⁶⁴⁰ Gelzer 1968, 2–3.

⁶⁴¹ Gelzer, 1968, 3.

⁶⁴² Gelzer 1968, 11.

For det tredje vil jeg argumentere for at de synlige endringene i den politiske kultur som disse hypotetiske fasene i klientvesenet skulle forklare, snarere skyldtes endringer i politikerrollen og stormannsrollen enn i rollene som venn og patron. Personlig patronasje kan ikke forklare hvorfor menn som Gaius Flaminius, Scipio Africanus den eldre, Cato den eldre, Scipio Africanus den yngre, brødrene Gracchus og Gaius Marius gang på gang kunne trosse senatsflertallet, både i forbindelse med valg og lovgivning. Den eneste muligheten for den som ønsker å holde fast ved klientvesenet som universalforklaring på velgeratferd, er derfor å tolke hvert eneste valg og hver eneste lov som et uttrykk for senatsflertallets vilje, og dermed avvise kildene som hevder det motsatte. Det finnes selvsagt sterke kildekritiske argumenter for å behandle Livius', Plutarks, Appians og til og med Polybios' beskrivelser med den største skepsis, men en slik kritikk slår selvsagt begge veier. *Clientela*-teorien blir gjennom en slik manøver redusert fra å være etterprøvbare utsagn om den historiske virkelighet til en ren trossak.

Enhver undersøkelse av romersk politikk i republikken begynner og slutter imidlertid med Ciceros tid, der vi har tilstrekkelig kildemateriale til å si noe mer konkret om hvilke faktorer som bestemte den politiske beslutningsprosessen. Hvorvidt det personlige forholdet mellom patron og klient endret seg i denne perioden, mellom år 70 og 50, har vi ingen mulighet for å kontrollere, da nesten alle våre referanser til patronasje stammer fra det ciceronianske materialet. Vi kan imidlertid trygt gå ut ifra at forholdet mellom høy og lav ble dyptgripende rystet av den politiske volden som preget republikken, også etter at Sulla hadde oppgitt sin diktatoriske makt, og avsluttet sin politiske heksejakt og vilkårlige voldsutøvelse.

Romersk politikk etter Sulla

Polybios' avsluttende bemerkninger i analysen av den romerske republikk viste seg å være profetiske:

Når en stat etter å ha avverget mange store farer har nådd frem til uomtvistelig overlegenhet og makt, er det åpenbart at levemåten vil bli mer kostbar og rivaliseringen om embeter og andre goder mer intens, etter hvert som borgerne blir vant til fremgang og rikdom. Etter som dette forfallet skrider frem, vil omslaget til det verre begynne med maktbegjær og forakt for dem som ikke når frem til berømmelsen [...]⁶⁴³

Dette stadiet var allerede nådd under Marius. Konkurransen om embeter, ære og makt var mer intens, og virkemidlene, fra gateslag og politiske mord til statskupp og proskripsjoner, var blitt mer voldelige enn noensinne tidligere i romersk historie. Denne utviklingen skyldtes for det første at de politiske prisene var blitt atskillig mer verdifulle enn under blandingsforfatningens «gullalder», like etter den 2. puniske krig. Polybios var selv vitne til denne prosessen, og oppholdt seg i Roma nettopp fordi det romerske imperium fra midten av det andre århundret f.Kr. strakte seg rundt hele Middelhavet. For det andre hadde den romerske eliten neglisjert å dele profitten av det romerske imperium med sine fattigere medborgere. Polybios deler åpenbart ikke Sallusts indignasjon⁶⁴⁴ over det jevne folkets lodd, selv om vi ikke kan utelukke at spørsmålet ble behandlet i delene av

⁶⁴³ Polyb. 6.57.5–6.

⁶⁴⁴ Se kapittel 6.

historieverket som er gått tapt. Polybios er imidlertid klar over hvilke konsekvenser det kunne få om ambisiøse politikere forsøkte å utnytte folkets misnøye:

Ansvaret for dette omslaget vil folket få, når det på den ene side mener seg forurettet av noen på grunn av deres havesyke og på den annen side lar seg smigre av ærgjerrige menn [...] Folket vil ikke lenger adlyde eller dele makten med sine ledere, men vil selv ha all makt, eller det meste av den. Når dette skjer, vil staten endre sitt navn til det mest velklingende av alt, nemlig frihet og demokrati, men dens natur vil endre seg til det verste av alt, nemlig pøbelvelde.⁶⁴⁵

Etter massakren på Gaius Gracchus og hans tilhengere oppstod det en ny type *populares*, som var villig fra første stund til å sette fysisk makt bak sin politiske virksomhet. Menn som Saturninus, Clodius og Catilina benyttet seg av revolusjonære metoder for å nå sine mål. Målene de satte seg, dvs. reformene de gikk inn for, var neppe revolusjonære i seg selv, og hadde i likhet med gracchernes reformbevegelse en solid forankring i republikansk praksis. Resultatet var likevel til sist en voldelig omveltning av det politiske systemet. Fra Gaius Marius' konsulat i 104 og fremover ble det mer og mer vanlig at republikkens hærførere knyttet allianser med folketribuner, ikke bare, som Scipio Africanus, for å sikre seg tildeling av en spesiell kommando, men også for å sørge for veteranene etter endt tjeneste.

Den romerske republikkens siste generasjon politikere begynte sin karriere i diktatoren Sullas skygge og avsluttet den i diktatoren Cæsars. I løpet av senrepublikkens første fase, fra ca. år 150 til ca. år 90 f.Kr., hadde prototypene på *populares* og *optimates* utkrystallisert seg. Mens *populares*-politikere kunne utnytte sin folkevennlige profil til å vinne makt fra folket, måtte *optimates*-politikere med vold redusere folkets makt og gjøre blandingsforfatningen mer aristokratisk for å beholde sin stilling. Etter et reaksjonært intermesso i 80- og 70- årene var det i 60- og 50- årene nok en gang klart for nye konflikter mellom disse gruppene. Senatet manglet imidlertid etter Sullas død en konservativ krigsherre, og både *populares* og *optimates* var nå henvist til å søke folkets støtte for sin politikk og sine kandidatur. De to krigsherrene som kjempet mot hverandre i den andre borgerkrigen i år 49, Pompeius Magnus og Julius Cæsar, konkurrerte begge om hvem som var mest folkevennlige, og hevdet begge at de representerte det romerske folkets virkelige interesser.

Kampen mot Sullas konservative forfatning begynte allerede kort etter Sullas død i 78.⁶⁴⁶ Årets konsul, M. Aemilius Lepidus forsøkte å blokkere Sullas offentlige begravelse, og skaffet seg dermed et temmelig ufortjent rykte som antisullaner. Han hadde, i likhet med Crassus, den senere triumvir, selv profittert på Sullas proskripsjoner. Nå gikk han inn for tilbakeføring av konfiskert eiendom til de opprinnelige eierne eller deres etterkommere, restaurasjon av de proskribertes sivile og politiske rettigheter, tilbakekalling av fordrevne romere og opphevelse av Sullas dekreter. Han fikk også gjeninnført kornutdelingen til det romerske folk, som var blitt stanset under Sulla.⁶⁴⁷ Hans *lex frumentaria* ble stående, men på alle andre punkter ble hans politikk sabotert av kollegaen Q. Lutatius Catulus' motstand. Lepidus hadde også lovet italienerne å gi dem tilbake jorden Sulla

⁶⁴⁵ Polyb. 6.57.7–10.

⁶⁴⁶ Gruen 1974, 12–22.

⁶⁴⁷ Gruen 1974, 13; Sall. *Hist.* 1.77; App. *BCiv.*

hadde tatt fra dem for å gi til sine veteraner.⁶⁴⁸ Etruskerne i Faesulae så dette som et klarsignal til opprør, og innbyggerne gikk til angrep på Sullas kolonister. Begge konsulene ble sendt for å kvele oppstanden, men Lepidus endte på et eller annet vis opp som etruskernes leder, i krig med romerske myndigheter. Et *senatus consultum ultimum* ble vedtatt tidlig i år 77, og Catulus ble sendt mot ham og hans allierte, som inkluderte fremtredende personer som L. Cornelius Cinna d.y., M. Junius Brutus og M. Perperna.

I år 75 ble Sullas forbud mot en videre karriere for ekstribunere opphevet av C. Aurelius Cotta. Gruen anser dette for å være kun et lite skår i Sullas konstitusjon, ettersom tribunatet var aristokratiets forlengede arm, og oftere hadde tjent konservative enn radikale formål. At Cotta lyktes, må ifølge Gruen skyldes en bred konsensus blant de styrende om at dette var ønskelig.⁶⁴⁹ Men en opphevelse av karriereforbudet for ekstribunere og en gjenopprettelse av tribunenes makt, er to svært forskjellige ting. Etter at Sulla ble diktator i 82, kjenner vi kun navnet til én eneste tribun, Q. Valerius Soranus, og han er kun kjent fordi han ble drept i sitt embete, visstnok for å sone helligbrøden han hadde begått ved å si Romas hemmelige navn høyt. Om han også talte høyt om politiske spørsmål, vet vi ikke. Etter Sullas død har vi bare navnet på en M. Terpolius i 77, og Cn. Sicinius i 76, som forsøkte å gjenopprette tribunatets posisjon, og Q. Opimius i 75, året da Cotta opphevet karriereforbudet. Opimius ble året etter dømt for å ha brukt sitt veto i strid med Sullas lov. Hans jordeiendommer ble konfiskert og han selv ruinert.⁶⁵⁰

Ingen av disse tribunene gjorde senere karriere,⁶⁵¹ og vi kan gå ut fra at det kun var menn utenfor den politiske elitens tradisjonelle rekrutteringssjikt som fylte tribunembetet før karriereforbudets opphevelse i 75. Det er først fra år 74 at vi hører om tribuner som hadde en senere karriere. L. Quincitus, som selv argumenterte for en full tilbakeføring av tribunatets rettigheter dette året, var pretor i 68 eller 67. Nå som tribunatet ikke lenger var en karrieremessig endestopp, kunne man forvente at det ble fylt av mennesker som hadde realistiske muligheter for en videre politisk løpebane. I 73 var C. Licinius Macer folketribun, og han ble senere pretor og forfatter av et historisk verk om Romas tidlige historie. Han gikk til angrep på oligarkiet og fremhevet, ifølge Sallusts rekonstruksjon av hans tale, hvordan plebeierne under stenderkampene hadde sikret seg tribunatet til vern mot overgrep fra de patrisiske magistratene.⁶⁵² Tradisjonen om stenderkampene han kanoniserte, er dessverre gått tapt, og finnes nå kun i Livius' historie. Heller ikke Macer fant gehør blant årets konsulere, som fremdeles var de eneste, i tillegg til pretorene, som kunne legge frem lovforslag for folkeforsamlingen. Tribunen M. Lollius Palicanus fant imidlertid støtte hos Pompeius i 71. Pompeius kom tilbake til Roma samme år, etter å ha slått Sertorius i Spania, Lepidus i Gallia og slaveopprørslederen Spartacus i Italia. Plutark forteller at det hersket stor frykt for at Pompeius ville bruke sitt militære overtak på samme måte som Sulla:

Følgelig var de som ilte ham i møte glade og med sympati, ikke flere enn de som gjorde det av frykt. Men da så Pompeius hadde fjernet denne mistanken ved å erklære at han ville oppløse hæren etter triumfen, ble det for de ondsinnede bare ett anklagepunkt igjen, nemlig

⁶⁴⁸ App. *BCiv.* 1.107.

⁶⁴⁹ Gruen 1974, 23–28.

⁶⁵⁰ Cic. *Verr.* 2.1.155–156.

⁶⁵¹ *MRR* 2, 65–97.

⁶⁵² Sall. *Hist.* 3.48.

at han tok mer hensyn til folket enn til senatet, at han tenkte på å gi tribunembetet den myndighet tilbake som Sulla hadde fratatt det, og at han ville innsmigre seg hos folket – og dette var riktig nok. Det var ikke noe som det romerske folk ønsket så brennende eller lengtet slik etter, som å få igjen den gamle tribunmyndigheten. Derfor regnet Pompeius det for et stort hell at han hadde nettopp denne sjansen når han skulle gripe inn i politikken, da han mente at om en annen hadde kommet ham i forkjøpet på dette punktet, så ville han ikke kunne finne på noe nytt som han bedre kunne gjengjelde folkets sympati med.⁶⁵³

Året etter at konsulene i år 70, Pompeius og Crassus, hadde fjernet den siste rest av Sullas konstitusjonelle reformer ved å gjenetablere tribunenes rett til å holde politiske rettssaker for folket og foreslå lovgivning, og se til at det ble valgt censorer for første gang på 15 år, gjennomførte censorene den rituelle renselsen av staten, *lustrum*. Forrige gang dette ritualet ble gjennomført, var i år 85, året før Sullas andre marsj mot Roma. Censorembetet hadde vide fullmakter; 64 senatorer ble nå utvist av senatet, og 910 000 borgere ble innskrevet i sine respektive triber og centurier. Sensuren hadde mange ganger tidligere skapt store konflikter, både mellom de to censorene selv, og censorene på den ene siden og senatet eller ridderstanden på den andre. Men konfliktene hadde blitt utspilt innenfor en viss konsensus om de grunnleggende spillereglene, og ekskluderte senatorer hadde enten trukket seg tilbake til en stillferdig privat tilværelse eller, som patrisieren P. Lentulus Sura, konsul året før og en av Sullas håndlangere, igjen startet sin karriere fra grunnen av. Det er betegnende for republikkens siste 20 år at dette minstemålet av konsensus, nødvendig for å gjennomføre en ordinær sensur, ikke lenger var til stede. Det er også betegnende for perioden at den samme Lentulus Sura ikke fullførte sitt nye *cursus honorum*, men ble, som pretor i 63, en av lederne for den katilinariske sammensvergelsen.

Fra år 69 kjenner vi like mange tribuner som i tiden før Sulla, og mange av dem var både markante skikkelser i romerske politikk og nådde høyere embeter senere.⁶⁵⁴ Ifølge Gruen hadde dette likevel ingen substansielle konsekvenser: *The Sullan constitution had been altered only slightly in form, not at all in intent.*⁶⁵⁵ Mens gjenopprettelsen av tribunatet som et mektig embete og et viktig steg på embetsstigen var i strid med intensjonene i Sullas forfatning, gjorde opprettholdelsen av de andre delene av Sullas konstitusjon, parallelt med rehabiliteringen av tribunatet, situasjonen verre enn noensinne.

Sulla hadde økt antallet pretorer til åtte, og antallet kvestorer til 20, mens det fortsatt bare var to konsulater hvert år. De ti magistratene med imperium, konsulene og pretorene, valgt av centurieforsamlingen, skulle nå i hovedsak ta seg av den sivile administrasjon, og først dra ut i sine provinser etter embetsåret, eller mot slutten av embetsåret. Ifølge Gruens egen dokumentasjon brukte de embetsåret til en hektisk lovgivningsaktivitet,⁶⁵⁶ en virksomhet som ifølge Sandbergs undersøkelse av republikansk lovgivning nesten utelukkende hadde vært i hendene på folketribunene før Sullas reformer.⁶⁵⁷ Etter at Pompeius ga tribunene tilbake lovgivningsmyndigheten, var det nå til sammen 20 magistrater med lovgivningsmyndighet hvert år, som konkurrerte om å få sine egne navn på lovene og heve seg over sine konkurrenter, forhindre andres lovforslag og

⁶⁵³ Plut. *Pomp.* 21.4–5.

⁶⁵⁴ *MRR* 2,

⁶⁵⁵ Gruen 1974, 46.

⁶⁵⁶ Gruen 1974, 211–259.

⁶⁵⁷ Sandberg 2001, 96.

fremme sine egne. Gruen poengterer at Ciceros generasjon så en flom av lovgivning, men trekker ikke den åpenbare konklusjonen av dette. I stedet for at konsulene og pretorene erstattet tribunene som politiserende magistrater, slik Sullas intensjon var, fikk man nå dobbelt så mange politikere som skulle operere på samme tid i det politiske sentrum, en intensivt konkurranse om folkets velvilje, og i løpet av svært kort tid et nytt eksempel på en spesialkommando tildelt av tribeforsamlingen.

Sulla hadde gått til borgerkrig forrige gang tribeforsamlingen blandet seg inn i provinstdelingen. I år 67 ga *Lex Gabinia* Pompeius en omfattende kommando mot piratene, til tross for sterke protester fra senatet. Året etter fikk han også ansvaret for krigen mot Mitridates på samme vis, blant annet støttet av pretoren Cicero og den unge Julius Cæsar. Gruen argumenterer for at *politics operated very much as usual down to the eve of civil war*,⁶⁵⁸ og han viser gjennom en detaljert gjennomgang av kildene hvordan de enkelte faktorene som bidro til republikkens fall, alle hadde forløpere i romersk historie. Man finner imidlertid ingen steder i hans *Last Generation of the Roman Republic* en refleksjon over det faktum at intervallene mellom normalperioder og kriseperioder i senrepublikken ble kortere og kortere, og at selv normalperiodene var mer tettpakket med politisk virksomhet enn tidligere, også når vi korrigerer for det atskillig rikere kildematerialet fra denne tiden. De sosiale og politiske konfliktene var satt på spissen gjennom politiske mord, borgerkrig og diktatur. Da Pompeius rev ned den siste rest av det sullanske systemet i år 70, gjorde han ingenting for å løse disse konfliktene, men forsynte kun partene med flere våpen til å utkjempe konfliktene med.

Pompeius' popularitet var basert dels på hans imponerende militære rulleblad, og dels på den popularitet han vant ved å stille seg på folkets side i konflikten om tribunatet. Han fjernet også senatets totale kontroll med rettsapparatet ved å gi ridderklassen og en gruppe kalt *tribuni ærari*⁶⁵⁹ en tredjedel hver av medlemmene i jurydomstolene. Plutark forteller at han likevel valgte å holde en god del avstand til folket og den daglige politiske og juridiske virksomhet, for å ikke forkludre sitt image som den store *imperator*:

Pompeius [...] oppga sitt tidligere utstrakte virke som advokat, trakk seg etter hvert tilbake fra Forum og viste seg sjelden for offentligheten – og da alltid ledsaget av et stort følge. Det ble ikke lett å møte ham eller få øye på ham alene; han fant sin største glede i å opptre omringet av en stor skare og ga dermed sin person et preg av ærverdighet og fornemhet, da ham mente at han måtte bevare sin anseelse ved å holde den fri for berøring og samkvem med folk flest.⁶⁶⁰

I dette store følget fantes trolig mange klienter, deriblant unge politikere som ville låne av hans popularitet, enten gjennom assosiasjon eller direkte anbefaling, for å komme seg opp og frem i den politiske konkurransen. Quintus Cicero mente at storebroren Marcus Ciceros sjanser i konsulvalgkampen var blitt vesentlig styrket av at han hadde støttet forslaget om å gi Pompeius kommandoen mot Mitridates, ikke fordi Pompeius ville intervenere på Ciceros vegne, ved å forsøke å instruere sine klienter til å stemme på ham,

⁶⁵⁸ Gruen 1974, 500.

⁶⁵⁹ Som trolig lignet ridderklassen i sosial sammensetning.

⁶⁶⁰ Plut. *Pomp.* 23.3–4.

men på grunn av det inntrykket folket hadde av at Cicero hadde Pompeius' støtte.⁶⁶¹ Julius Cæsar fulgte den samme taktikken.

Julius Cæsars tidlige karriere

Den juliske slekt var blant de opprinnelige patrisierne, men Gaius Julius Cæsar var fra første stund å finne på *populares*-politikernes side. Gelzer legger i sin biografi hovedvekten nettopp på Cæsar som *politiker* i sin redegjørelse for hans vei til den øverste makten i staten, og han følger i redegjørelsen for Cæsars tidlige karriere nøye våre to hovedkilder Suetonius og Plutark. Hans tante hadde vært gift med Gaius Marius', noe som gav Marius en viss respektabilitet til tross for at han var en ny mann, og ga den juliske slekt en lenge etterlengtet politisk tyngde. Cæsars far ble pretor, trolig i 92, og det er mulig at konsulen i 91, Sextus Cæsar, var dennes bror. Da Marius inntok Roma med Cinna ved sin side i 87, var Julius Cæsar 13 år. Etter statskuppet ble posten som prest for Jupiter, *Flamen Dialis*, ledig, da den tidligere innehaveren, Lucius Cornelius Merula, var Cinnas motstander⁶⁶² og foretrakk selvmord fremfor dødsdom. Gaius Julius Cæsar ble påtenkt som hans etterfølger, og ble i første omgang forlovet med Cinnas datter, Cornelia, som også var patrisier. Det var nødvendig at Jupiters prest både var patrisier og var gift med en patrisier. Ennå var han imidlertid for ung, og etter at Sulla marsjerte inn i Roma for annen gang i 82 f.Kr., kom det selvsagt ikke på tale å la ham få denne æren. Sulla insisterte på at han skilte seg fra Cinnas datter, men Cæsar nektet og flyktet i stedet til Sabinia. Vestalinnene, samt den senere konsulen i 77, Mamercus Aemilius Lepidus, og hans mors fetter Gaius Aurelius Cotta, senere konsul for år 75, intercederte for ham hos Sulla, hvorpå Sulla skal ha gitt etter, med en advarsel om at de skulle passe på: det var mange Mariuser i den unge mannen.⁶⁶³ Julius Cæsar hadde unngått å dele skjebne med så mange andre marianere fordi han hadde mektige beskyttere i Sullas hoff. Hans sosiale status og forbindelser skulle også tjene ham godt under militærtjenesten.

Cæsar forlot Roma for å tjene som offiser under propretoren for Asia, Marcus Minucius Thermus, hvor han ble behandlet med stor ære av den allierte kongen av Bitynia, og ble tildelt en æreskrone for utvist tapperhet i kamp mot Mytilene. Han sluttet seg i 78 til prokonsulen Publius Servilius Isauricus, som da begynte sin kamp mot de ciliciske piratene.⁶⁶⁴ Først da han hørte nyhetene om Sullas død, dro han tilbake til Roma, nå med et anstendig militært rulleblad. Han sluttet seg ikke til Lepidus' oppstand, til tross for at Lepidus, ifølge Svetoni, lovet ham mye. Cæsar hadde nemlig ikke stor tillit til hans sjanser til å lykkes.⁶⁶⁵ Svetoni lar Cæsar figurere som bakmann for hvert eneste forsøk på opprør mot den bestående orden. Vi har imidlertid ingen holdepunkter for at dette var basert på noe annet enn løse rykter.

⁶⁶¹ Se kapittel 4

⁶⁶² Merula var blitt innsatt i konsulatet som Cinna var blitt fratatt.

⁶⁶³ Suet. *Iul.* 1; Plut. *Caes.* 1.2

⁶⁶⁴ Suet. *Iul.* 2–3.

⁶⁶⁵ Suet. *Iul.* 3.

Cæsar anklaget i 77 en fremtredende sullaner, Gnaeus Cornelius Dolabella, for provinsutsugelse, etter hans prokonsulat i Makedonia.⁶⁶⁶ Han tapte saken, men vant likevel et ry som en av Romas fremste talere.⁶⁶⁷ I år 75 dro han til Rodos for å fullføre sin retoriske utdannelse, og ble der fanget av ciliciske pirater, som forlangte løsepenger for ham. Straks han var løslatt, samlet han på eget initiativ en flåte, kapret mange av deres skip og korsfestet fangene.⁶⁶⁸ Han fortsatte trolig dette opprenskningsarbeidet under pretoren Marcus Antonius i 74 og returnerte til Roma i 73, der han ble inntatt i pontificenes kollegium for å erstatte sin fetter, som døde dette året. Igjen ser vi hvordan Cæsars familieforbindelser gir ham et forsprang som en ny mann ikke hadde. Cicero ble først prest lenge etter at han hadde vært konsul. Cæsar var påtenkt som *flamen* før han var blitt myndig, og ble *pontifex* da han var 27, fire år før han besatte kvesturet.

Cæsar ble valgt til kvestor for år 69 og ble dermed automatisk medlem av senatet, i overensstemmelse med Sullas senatsreform. Samme år holdt han en gravtale for Marius' enke Julia, Cæsars tante, hvor han dvelte ved hennes og dermed sin egen kongelige og guddommelige avstamning.⁶⁶⁹ I begravellesopptoget viste han dessuten frem bilder av Marius, som var blitt erklært for offentlig fiende av Sulla. Handlingen ble tolket som en politisk demonstrasjon og møtt med entusiasme blant borgerne.⁶⁷⁰ Like etterpå døde også hans hustru Cornelia, og i strid med vanlig romersk praksis, men til folkets glede, holdt han også for henne en gravtale, som både demonstrerte hans menneskelige varme og var en politisk manifestasjon.⁶⁷¹ Det er også overveiende sannsynlig at han benyttet anledningen til å minne folket om den fasthet han hadde vist da Sulla forsøkte å tvinge ham til å skille seg fra den erklærte folkefienden Cinnas datter. Vi kan imidlertid ikke si noe sikkert om dette, da våre to hovedkilder til denne fasen av Cæsars karriere, Svetonius og Plutark, ikke gjengir innholdet i talen. Det politiske dramaet knyttet til Cæsars ekteskap med Cornelia burde imidlertid være allment kjent i Roma,⁶⁷² i likhet med hans entusiastiske støtte til tribunmaktens gjenopprettelse gjennom hele 70-tallet.

Gelzer poengterer hvordan Cæsar parallelt med politiske markeringer av denne typen sørget for å knytte både enkeltpersoner og samfunn til seg i takknemlighetsforhold. Ifølge Gelzer medførte hans tjeneste som kvestor for propretoren i Hispania Ulterior, hvor han administrerte rettsapparatet, at han knyttet mange av provinsbeboerne til seg.⁶⁷³ Cæsar skriver selv i sin bok om borgerkrigene at Hispania Ulterior støttet ham, mens Pompeius helt siden krigen mot Sertorius hadde stor sympati og mange klienter i Hispania Citerior.⁶⁷⁴ Det er imidlertid betegnende at Hispania Ulterior ikke torde støtte Cæsar åpent før hans krigslykke snudde,⁶⁷⁵ til tross for at han som propretor i 62 hadde sikret

⁶⁶⁶ Suet. *Iul.* 4.

⁶⁶⁷ Plut. *Caes.* 4.

⁶⁶⁸ Suet. *Iul.* 4; Plut. *Caes.* 2

⁶⁶⁹ Suet. *Iul.* 6

⁶⁷⁰ Plut. *Caes.* 5

⁶⁷¹ Gelzer 1968, 31; Plut. *Caes.* 5.2; Suet. *Iul.* 6.

⁶⁷² For en diskusjon av det mulige innhold i talen og Cæsars motivasjon for å holde den, se Ravnå 1999, 71–73.

⁶⁷³ Gelzer 1968, 32.

⁶⁷⁴ *Caes. BC* 2.18.

⁶⁷⁵ Gelzer 1968, 213.

lettelser i provinsens tribut. Cæsars anklager mot Dolabella om provinsutsugelse på vegne av makedonerne, og noen år senere mot Marcus Juncus på vegne av bitynerne, bekrefter bildet av en mann som forsøkte å skaffe seg et klientell i Romas provinser, og vi har ingen grunn til å tvile på at Cæsar også som kvestor fulgte den samme linjen. Svetonius forteller imidlertid at Cæsar kun oppholdt seg meget kort tid i sin provins, og dro for å høste politisk gevinst av urolighetene i de latinske koloniene i Transpadania, som i 68 f.Kr. krevde romersk borgerrett.⁶⁷⁶ Nøyaktig hvilken rolle han spilte der, er uklart, men han opptrådte flere ganger senere som deres talsmann, og rekrutterte også soldater derfra til sin galliske krig, soldater som senere fulgte ham lojalt i borgerkrigen.

Badian konkluderer i *Foreign clientelae (264–70 BC)* med at klientstatvesenet, som var en av bærebjelkene i romersk utenrikspolitikk, gradvis forente seg med individuell patronasje over romerske provinser og lokale herskere, og fra 133 ble benyttet i den politiske elitens interne slagsmål. I første omgang dreide dette seg om borgerrettigheter for de italienske allierte, men etter hvert ble også oversjøiske klienter trukket inn i kampen, hvor Pompeius som den første kombinerte klienthæren, som ble skapt under Marius, med et personlig østlig klientnettverk. Dette skjøv store deler av det romerske imperium inn under hans personlige hegemoni.⁶⁷⁷ Det er klart at Cæsar kunne forvente støtte fra transpadanerne dersom disse faktisk fikk romersk borgerrett. De lokale senatorene i samfunn som bare hadde latinerrett, hadde uansett muligheten til å stemme i en av Romas tribus, og det er ikke umulig at han i alle fall fikk noe politisk gevinst ut av forbindelsen. Men dette synes ikke å være den primære motivasjonen for romerske politikere som samlet seg ikke-romerske klienter. Cæsar gjorde seg aldri til talsmann for at bitynerne eller makedonerne skulle få romersk borgerrett, like lite som Cicero gikk inn for noe tilsvarende for sicilianerne. Men på samme måte som Ciceros anklage mot Verres ikke bare tilførte Cicero moralsk kapital og æreskapital, men også økonomisk støtte fra sicilianerne under hans edilitet, kan vi gå ut ifra at også Cæsar var ute etter håndgripelige ressurser, som han kunne sette inn i konkurransen om de romerske borgernes gunst.

I selvstyrte samfunn med romersk borgerrett, de italienske municipier, var det primært enkeltpersoner som hadde behov for patroner, mens det for provinsenes vedkommende også var et stort behov for mektige beskyttere av samfunnet som helhet. Det kunne være svært gunstig for en romersk politiker å opptre som en slik patron. For det første ga det politikeren en viss sikkerhet mot å bli dømt for provinsutsugelse, og for det andre kunne klientene inngå som en del av politikerenes ressursgrunnlag i hans videre karriere. Disse klientene skulle ikke stemme på ham, og heller ikke propagandere for ham, slik hans kjerne av venner og klienter blant de romerske borgerne skulle, men snarere sørge for at han hadde de nødvendige ressursene til å delta i det politiske spill. Det kunne dreie seg om penger til kandidatens valgkamper og popularitetsjakt, rekrutter til embetsmannens legioner og frivillige bidrag til hærens forsyninger, eller verdifulle diplomatiske kontakter som nødvendiggjorde at han ble utpekt av senatet til å ivareta Romas interesser og megle mellom Romas allierte. Slike forbindelser hadde vært til stor hjelp, ikke bare for konsulærer som Scipio Africanus den eldre og Scipio Africanus den yngre, men også for Gaius Gracchus som kvestor og tribun. Om Cæsar faktisk ønsket en militær konflikt, slik Gelzer med støtte i Svetonius hevder, er det likevel uklart hvilken

⁶⁷⁶ Suet. *Iul.* 8

⁶⁷⁷ Badian 1958, 289–290

rolle han ønsket å spille i et slikt tilfelle.⁶⁷⁸ Svetonius skriver at Cæsar kun lot seg stoppe av at konsulene plasserte legioner i området,⁶⁷⁹ men da vi ikke har annen informasjon om hendelsen, er det etter mitt syn like sannsynlig at Cæsar kun ønsket å opptre som megler, og dermed høste æren for fred og enighet mellom Roma og transpadanerne. Cæsars arbeid med å skaffe seg klienter i provinsene var uansett i overensstemmelse med den politiske elitens tradisjoner, og var en strategi hans senatskolleger ville forstå.

Da han vendte tilbake til Roma, var han, ifølge Plutark, den eneste av senatorene som støttet tribunen Gabinius' forslag i år 67 f.Kr. om å tildele Pompeius en ekstraordinær og vidtrekkende kommando mot piratene. Plutark skriver at Cæsar ikke støttet loven fordi han brydde seg om Pompeius, men fordi han ønsket å vinne folkets støtte.⁶⁸⁰ Han ble deretter valgt til kuratoriet for Den appiske vei, hvor han la ut store summer av egne midler,⁶⁸¹ og sikkert også, som Gelzer hevder, benyttet anledningen til å knytte til seg mange arbeidere, kontraktører og håndverkere,⁶⁸² slik Gaius Gracchus hadde gjort i forbindelse med sine byggeprosjekter. Størrelsen på Cæsars gjeld var legendarisk, men han holdt seg på et eller annet vis flytende, kanskje ved hjelp av sine klienter i provinsene. Plutark forteller at hans storslåtte sjenerøsitet sto i sterk kontrast til hans midler, ikke minst under ediliteten i 65:

Da han var edil, stilte han 320 par gladiatorer til oppvisninger. Hva andre før hadde bekostet av teaterforestillinger, opptog og fester, ble fullstendig stilt i skyggen av det Cæsar fikk i stand. På den måten fikk han folket så langt at alle forsøkte å gi ham nye embeter og nye æresbevisninger til gjengjeld.⁶⁸³

Året før hadde han nok en gang demonstrert sin tilknytning til Pompeius, denne gang i selskap med pretoren Cicero, da begge talte for tribunen Manilius' forslag om å utvide Pompeius' allerede eksisterende kommando mot piratene, til også å omfatte krigen mot Mithradates. Sulla hadde latt Mithradates beholde sitt kongedømme Pontus, da han selv hadde det veldig travelt med å komme seg tilbake til Roma og knuse sine personlige fiender der. Nå hadde Mithradates invadert nabostaten Bitynia. Bitynia var blitt romersk provins da kong Nicomedes i 75/4 etterlot landet som en arv til Roma. Den skjøre maktbalansen i Østen var altså truet, og ingen av konsulene Roma sendte mot ham oppnådde tilfredsstillende resultater. Lucullus hadde trengt Mithradates tilbake, men ikke fanget ham, og parterne benyttet situasjonen til å invaderte Kappadokia.

Pompeius Magnus dominerte, sammen med Crassus, romersk politikk i 60-årene, og grunnlaget for begge disse magnatenes stilling ble skapt under Sulla. Et kort tilbakeblikk er nødvendig. Pompeius hadde fortjent sitt tilnavn *Magnus*, dvs. Den Store, som en av Sullas briljante generaler, og ble, da senatet erklærte unntakstilstand i 77, utstyrt med imperium som propretor for å bekjempe Lepidus' og Junius Brutus' oppstand. Da oppdraget var utført, nektet han å oppgi sin kommando, men insisterte på å bli sendt til Spania for å hjelpe Metellus mot Sertorius' forsøk på å etablere en egen spansk-romersk

⁶⁷⁸ Gelzer 1968, 32.

⁶⁷⁹ Suet. *Iul.* 8

⁶⁸⁰ Plut. *Pomp.* 25.4.

⁶⁸¹ Plut. *Caes.* 5.5

⁶⁸² Gelzer 1968, 33.

⁶⁸³ Plut. *Caes.* 5.5.

stat. Senatet ga etter for mannen som under Sulla var blitt kalt *aduluscentulus carnifex*, Den Unge Slakteren. Han ble utstyrt med prokonsulært imperium, og vant i 71 over Sertorius' styrker, nå ledet av Perpernia, som hadde snikmyrdet Sertorius året før. Da han returnerte fra Spania, vedtok folket at han skulle sendes mot Spartacus, som med sin hær av gladiatorer og andre bortløpne slaver hadde herjet Italia siden 73 og slått flere romerske legioner. Crassus kom han imidlertid i forkjøpet. Utstyrt med prokonsulært imperium og seks legioner slo han Spartacus i tre slag, godt hjulpet av Lucullus, som ved sin landgang i Brindisium, på vei fra krigen mot Mithradates, drev opprørerne tilbake mot Crassus. Oppstanden var altså så godt som slått ned, men Pompeius fikk anledningen til å knuse de siste restene i Etruria, på sin vei tilbake fra Spania. I all ubeskjedenhet krevde han æren for å ha avsluttet krigen, men vant kun Crassus' fiendskap. Han drøyde imidlertid fremdeles med å demobilisere, denne gangen under påskudd av at han jo hadde gjort seg fortjent til en triumf, og at soldatene selvsagt skulle delta i denne. Crassus beholdt likeledes sin kommando, under påvente av å feire en *ovatio*, en mindre triumf. Han kunne ikke få en full triumf «bare» for å ha vunnet mot slaver, men en *ovatio* var likevel ærerik, og ga dessuten like stor anledning til å traktere folket med mat, drikke og festligheter. Crassus var nemlig, i likhet med Pompeius, kandidat til konsulatet for år 70. Selv om Pompeius etter *Lex Annalis* ikke kunne bli valgt, da han verken hadde blitt valgt til noen andre embeter eller var gammel nok, innså senatet at en dispensasjon var nødvendig. Begge ble konsulere, men nølte fremdeles med å oppløse sine legioner, inntil de imøtekom folkets høylytte krav om en offentlig forsoning mellom dem på Forum. Senatets skepsis til Pompeius var altså ikke ubegrunnet.

Også forslaget om utvidelsen av Pompeius' kommando ble vedtatt, til tross for sterk motstand fra senatsflertallet. Da Pompeius' økende makt ble sett på med bekymring blant optimatene, konkurrerte de, ifølge Gelzer, med *populares*-politikere om å korrumpere bybefolkningen. Både patron-klient-relasjonen og det politiske vennskapet ble derfor på Ciceros tid i økende grad rene forretningsforhold, skriver Gelzer.⁶⁸⁴ Dette ble, ifølge Gelzer, eksemplifisert under Cæsars edilitet, hvor han hadde den konservative Marcus Calpurnius Bibulus som kollega. Begge brukte enorme summer på de religiøse festivalene de hadde ansvar for, men Cæsar lyktes med å få mesteparten av æren. For å toppe det hele valgte han nettopp dette året å ære sin fars minne med storslagne gladiator kamper. Faren hadde da vært død i ca. 20 år.

Selv om stormannssjenerøsiteten, som Cæsars arbeider på Den appiske vei og over-dådige edilitet kun var et par av mange av eksempler, nådde virkelig store høyder i republikkens siste tid, er dette i seg selv ikke noe nytt i romernes politiske liv. Det nye og potensielt farlige var at kandidatene ofte brukte penger de ikke hadde, i påvente av å kunne utplyndre en provins og motta bestikkelser fra skatteoppkrevere, allierte og fremmede herskere. For å komme i en slik posisjon måtte de imidlertid lykkes med å vinne et pretur eller et konsulat. Mens de fire forhenværende edilene kunne regne med å bli valgt til et av de åtte pretorembetene, var det kun én av fire pretorer som kunne bli konsul, og konsulvalgkampen hadde en tendens til å koste mer enn man klarte å samle inn som propretor i en provins. Man ønsket jo ikke å lide samme skjebne som en Verres, avskåret fra en politisk karriere strandet i eksil i Massilia, etter Ciceros vellykkede anklage

⁶⁸⁴ Gelzer 1968, 36.

om provinsutsugelse. Igjen vil jeg derfor hevde, kontra Gelzer, at endringene vi ser, ikke berører patron-klient-relasjonen, men stormanns- og politikerrollen. Det er selvsagt mulig at en intensivert bruk av stormanns- og politikerrollen gjorde personlig patronasje overfor medborgere mindre interessant sett fra elitens ståsted, men fra den lille manns ståsted var storslagen underholdning, vedlikehold av offentlig infrastruktur som f.eks. Den appiske vei, utsmykning av Comitium, Forum og Kapitol,⁶⁸⁵ samt politiske symbolmarkeringer, ingen erstatning for personlig beskyttelse av en mektig patron. At Cæsar fikk så stor popularitet gjennom sine gravtaler og ved å gjenreise Gaius Marius' trofeer og minnesmerker på Forum, hvorfra Sulla i sin tid hadde fjernet dem, tyder ikke på at Cæsar og andre *populares* før ham undergravde det sosiale limet som patron-klient-forholdet representerte mellom høy og lav i samfunnet, men at kun en liten del av befolkningen var vertikalt integrert i elitens beskyttende nettverk. Vedtaket om å gi Pompeius kommandoen mot piratene var likeledes et symptom på at eliten ikke i tilstrekkelig grad ivaretok befolkningens interesser, i dette tilfellet en tilfredsstillende kornforsyning. Gelzer medgir dette,⁶⁸⁶ men trekker ikke konsekvensen av det. Borgernes politiske «ulydighet» betyr, etter mitt syn, ikke at de var illojale, men at de var frie. Patronasjens begrensede betydning i republikkens siste årtier skyldes ikke institusjonens moralske forfall, men at den kun omfattet en liten del av befolkningen. Vi har, som det fremgår av de tre foregående kapitlene, heller ingen holdepunkter for at det stod «bedre» til i andre perioder av republikkens historie.

Den katilinariske sammensvergelsen

Svetonius tilla, i motsetning til Plutark, Cæsar de verste motiver helt fra starten av, og impliserte ham ikke bare i et mulig opprør i Transpadania i 68,⁶⁸⁷ men også i en mislykket konspirasjon like før han trådte inn i edilembetet i 65,⁶⁸⁸ og et mislykket forsøk som edil på å få myndighet til å ordne forholdene i Egypt. Han skal også ha vært en av mennene bak Rullus' jordreform, som ifølge Ciceros propaganda ville gi altfor stor makt til en liten klikk av decemvirer. Det er ikke mulig å bekrefte eller avkrefte disse temmelig løse ryktene, men Svetonius' redegjørelse for det planlagte kuppet i 65 er overraskende detaljert, komplett med medsamsvorne, slagplan og kilder:

Få dager før han tiltrådte embetet som edil, kom han i mistanke for å ha konspirert sammen med den forhenværende konsulen Marcus Crassus og likeså med Publius Sulla og Lucius Autronius, to menn som etter å være blitt valgt til konsul for neste år var blitt dømt for valgbestikkelser. Planen var at man ved årets begynnelse skulle gå til væpnet angrep på senatet og hugge ned dem man hadde funnet for godt, og at så Crassus skulle oppkaste seg til diktator, mens Cæsar selv skulle utnevnes av ham til hans nestkommanderende, og at man så etter å ha forandret statsforfatningen etter eget skjønn skulle gjengi Sulla og Autronius deres konsulembeter. Denne sammensvergelsen kommer Tanusius Geminus inn på i sitt historieverk, Marcus Bibulus i sine edikter og Gaius Curio senior i sine taler. Også Cicero synes å sikte til den i et brev til Axius, der han sier at Cæsar som konsul hadde sikret seg

⁶⁸⁵ Suet. *Iul.* 10

⁶⁸⁶ Gelzer 1968, 11 ff.

⁶⁸⁷ Suet. *Iul.* 8

⁶⁸⁸ Suet. *Iul.* 9

den kongemakt som han hadde lagt an på som edil. Tanusius sier videre at Crassus enten av anger eller av frykt ikke hadde innfunnet seg på den dagen som var bestemt for myrderiene, og at Cæsar derfor heller ikke hadde gitt det tegn som man var blitt enig om at han skulle gi [...] ⁶⁸⁹

Gelzer trekker den naturlige konklusjonen fra dette avsnittet at ryktene stammer fra optimatenes propaganda under Cæsars konsulat i 59. Det er høyst tvilsomt om Cæsars gjeld allerede før edilembetet var så stor at han vurderte statskupp. Det var kanskje mange Mariuser i Cæsar, slik Sulla skal ha sagt, men ingen Catilina. Crassus, den påståtte nøkkelpersonen i komplottet, hadde på sin side foreløpig alt å håpe fra en opprettholdelse av status quo, og ble da også valgt til censorembetet samme år som han skal ha planlagt statskupp. I egenskap av censor gikk han inn for å innrullere transpadanerne som borgere og omgjøre Egypt til en provins, to tiltak som han kunne utnytte til sin egen fordel i kampen om å overgå Pompeius i innflytelse. Crassus ble imidlertid stanset av sin kollega Catulus, og da konflikten ble så intens at det var umulig for dem å utøve sine embetsplikter, gikk begge av. Deres etterfølgere i censorembetet var heller ikke i stand til å gjøre noe med disse spørsmålene, da de ble stoppet av tribuniske veto. Konsensusen fra år 70 var nå ugjenkallelig tapt.

Fra år 64 kan vi i større grad frigjøre oss fra Svetonius' luftige konspirasjonsteorier og Plutarks romantiske heltedyrkelse, da vi nå får en virkelig konspirasjon å forholde oss til, med førstehånds kildemateriale fra Ciceros og Sallusts penn. Fra dette året spiller også Cæsar en mer fremtredende rolle i de politiske begivenhetene. Det hele begynte med Ciceros valgkamp til konsulatet. I midten av juli 65 var Cicero allerede i full gang med forberedelsene til konsulvalgene i 64, selv om det var for tidlig å starte selve valgkampen. Han skriver i et brev til sin gode venn, forretningsmannen og ridderen Titus Pomponius Atticus, at det var bare Galba som hadde begynt å be om borgernes stemmer, og at det var den alminnelige mening at han var for tidlig ute. Ifølge Cicero het det seg at mange av slo ham med den begrunnelsen at de allerede hadde forpliktet seg til å stemme på Cicero, og at dette ryktet om Ciceros mange venner ville være til stor hjelp. Cicero kunne på dette tidspunktet også peke ut Antonius og Corneficius som sannsynlige konkurrenter, og hvis Catilinas jury fant at «solen ikke skinner på høylys dag», dvs. erklærte ham ikke skyldig i provinsutsugelse i Afrika, ville også han stille. ⁶⁹⁰ Av kandidatene til konsulatet for 64 anså han Lucius Julius Cæsar, onkelen til Gaius Julius Cæsar, for en klar favoritt, og han ble da også valgt til konsul dette året, og senere til censorembetet i 61, en posisjon kun de mest innflytelsesrike menn kunne håpe på. Andreplassen var mer usikker. Cicero trodde at Marcius Figulus hadde en god sjanse. Riktignok hadde han få innflytelsesrike venner, skriver Cicero, men han var også kurator for Via Flaminia, som ville være ferdig omtrent på samme tid som valgene ble holdt. ⁶⁹¹

Figulus klarte seg godt ved hjelp av stormannsrollen, og ble valgt sammen med Lucius Cæsar. Cicero, som ikke ønsket å konkurrere mot disse sterke kandidatene i «sitt år», fikk dermed sitt ønske oppfylt. Nå gjenstod det bare at Pompeius holdt seg borte fra valgene for 63, og ikke støttet en egen kandidat. Like etter at konsulene for 64 var valgt, meddeler han Atticus sin intensjon om å forsvare Catilina mot anklagen om provinsutsugelse, til tross for at Cicero tidligere hadde omtalt ham som åpenbart skyldig:

⁶⁸⁹ Suet. *Iul.* 9

⁶⁹⁰ Cic. *Att.* 1.1.1.

⁶⁹¹ Cic. *Att.* 1.1.2.

For øyeblikket overveier jeg å forsvare min medkandidat Catilina. Vi har juryen vi ønsker, og all tenkelig bistand fra anklageren. Dersom han blir frikjent, håper jeg han vil være mer tilbøyelig til å samarbeide med meg i valgkampen. Men dersom det skulle gå dårlig med ham, kommer jeg ikke til å ta det tungt.⁶⁹²

Brevet avsluttes med en appell til Atticus om å komme hjem og hjelpe ham med å bringe nobiliteten over på Ciceros side:

Jeg trenger at du kommer hjem så snart som mulig. Den allmenne oppfatningen her er at dine omgangsvener, de fornemme [*nobilis*], er direkte fiendtlige mot mitt valg. Jeg ser klart at du vil være uvurderlig for meg når det gjelder å vinne dem over.⁶⁹³

Mellom dette brevet fra sensommeren 65 og et brev til Atticus 1. januar 61 mangler Ciceros korrespondanse. Begivenhetene som førte frem til Ciceros valg til konsulatet og hans håndtering av Catilinas statskupp, er beskrevet i hans taler og senere brev i sterkt selvrettferdiggjørende ordelag, i en tid da hans virkemidler ble kritisert, ikke bare av erkefienden og bråkmakeren Publius Clodius, men også av den mer moderate *popularis*-politikeren Julius Cæsar. Vi har imidlertid muligheten til å kontrollere Ciceros selvforherligelse av sitt konsulat med den Cæsar-vennlige historikeren Sallusts monografi over den Katilinariske krigen.

Etter at Catilina, uten Ciceros hjelp, var blitt frikjent for anklagene om provinsutsu-gelse, stilte han som kandidat til konsulatet for år 63, muligens med støtte fra Crassus og Cæsar.⁶⁹⁴ Sallust gjengir påstandene om at Catilina allerede før valget planla statskupp, og lovet sletting av gjeld, proskripsjoner av de rike og en andel i offentlige embeter til sine forgjeldede og moralsk degenererte støttespillere. Men han føyer også til at det er umulig for ham å ta stilling til om beskyldningene var sanne, da mange av disse detaljene kan ha vært oppfunnet i ettertid for å mildne fiendtligheten mot Cicero og forsvare hans gjerninger som konsul.⁶⁹⁵ Cicero og Antonius ble i alle fall valgt, og Catilinas posisjon var uholdbar. Selv om han forsøkte å bli valgt på ny i 63, må han i alle fall etter dette nederlaget ha begynt planleggingen av kuppet som skulle gjøre ham til den mest myteomspunnede mannen i romersk historie.

Mens Cicero og Catilina fremdeles kjempet om konsulatet, skapte kvestoren Cato den yngre en politisk storm. Han hadde nå ansvaret for statskassen. De unge og uerfarne kvestorene var som oftest fullstendig avhengig av de fast ansatte skriverne, som, ifølge Plutark, egentlig var sine overordnedes overordnede. Den politisk erkekonervative, men moralsk samvittighetsfulle Cato endret på dette og igangsatte en oppryddingsprosess som brakte det sullanske regimets kriminelle håndlangere i rettsapparatets søkelys, og dermed beredte grunnen for neste fase av *populares*-politikernes oppgjør med den bestående orden. I første omgang ryddet han opp i administrasjonen:

He thought it best to treat the clerks as assistants, which they really were, sometimes convicting them of their evil practices, and sometimes teaching them if they erred from inexperience[...]the chief among them, whom he found guilty of a breach of trust in the matter of an inheritance, was expelled from the treasury by him, and a second was brought

⁶⁹² Cic. *Att.* 1.2.1.

⁶⁹³ Cic. *Att.* 1.2.2.

⁶⁹⁴ Gelzer 1968, 41.

⁶⁹⁵ Sall. *Cat.* 20–22.

to trial for fraud. This person Catulus Lutatius the censor came forward to defend [...] Cato said: «it would be a shameful thing, Catulus, if thou, who art the censor, and should scrutinize our lives, were put out of court by our bailiffs.»⁶⁹⁶

Etter å ha brakt orden i egne rekker ordnet han opp i utestående fordringer og betalte statens kreditorer, fikk en slutt på korrupsjonen blant sine kolleger og bidro til å gjenreise tilliten til statsadministrasjonen. Men han var mer enn bare en dyktig og ærlig administrator:

[...] there were many persons whom the famous Sulla had rewarded for killing men under proscription, at the rate of twelve thousand drachmas. All men hated them as accursed and polluted wretches, but no one had the courage to punish them. Cato, however, called each one of these to account for having public money in his possession by unjust means, and made him give it up, at the same time rebuking him with passionate eloquence for his illegal and unholy act. After this experience they were at once charged with murder, were brought before their judges, condemned beforehand, one might say, and were punished.⁶⁹⁷

Det er tvilsomt om alle Sullas hodejegere ble innhentet av Cato og rettsapparatet. Catilina ble selv anklaget for å ha drept sin svoger M. Marius Gratidianus under proskripsjonene, og innkassert dusør, men vi finner ham likevel som kandidat til konsulatet både dette og neste år.⁶⁹⁸ Cato rammet imidlertid ikke sullanerne som hadde profittert på auksjoneringen av de proskribertes eiendom, hvor blant andre Crassus hadde tjent grovt på å gi skambud ingen torde å overby. Men de var nå i det minste nødt til å betale det de skyldte for disse eiendommene, til statskassen.⁶⁹⁹ Som en konsekvens av Catos aksjon var det nødvendig å oppnevne en eksedil til å presidere over en ekstra domstol for mord. Denne eksedilen var Julius Cæsar.⁷⁰⁰ Catilinas frikjennelse betyr ikke at Cæsar var i ledtog med Catilina, da skyldspørsmålet ble avgjort av juryen. Som rettsformann var det imidlertid opp til Cæsar å vurdere om det forelå juridisk grunnlag for en rettssak. Det spørsmålet hadde han allerede avgjort til Catilinas ugunst. Om det var Catilinas patrisiske navn, hans mektige kontakter eller bestikkelser som sikret hans frifinnelse, vet vi ikke. Kanskje han var uskyldig?

Den 10. desember 64 foreslo den nyvalgte tribunen Publius Servilius Rullus en omfattende jordfordelingslov som, ifølge Gelzer, primært var et storstilt forsøk fra Crassus og Cæsar på å sikre seg selv mektige posisjoner som medlemmer av jordfordelingskommisjonen.⁷⁰¹ Cicero lyktes med å mistenkeliggjøre forslagsstillerens motiver, bruke det populære temaet til egen fordel, til tross for sin stadig mer uttalte konservatisme, og klarte å markere seg som «folkets konsul» selv når han bekjempet et folkevennlig forslag.⁷⁰² Ifølge Cicero ville decemvirene få en makt som aldri var blitt gitt noen magistrater tidligere, med myndighet til å selge omtrent alt som tilhørte, eller kunne sies å tilhøre, det romerske folk. I tillegg til at dette ville kunne skape farlig stor misnøye innenfor det romerske imperium, og dermed utgjøre en trussel mot Romas kontroll over Middelhavet, en kontroll som ennå ikke var ubestridt, ville decemvirene også kunne herje fritt innenfor

⁶⁹⁶ Plut. *Cat.Min.* 16.3–5.

⁶⁹⁷ Plut. *Cat.Min.* 17.4–5.

⁶⁹⁸ Asc. 91

⁶⁹⁹ Gelzer 1968, 41–42.

⁷⁰⁰ Suet. *Iul.* 11; Plut. *Cat.Min.* 17.5; Dio 37.10.2

⁷⁰¹ Gelzer 1968, 42–43.

⁷⁰² Se kapittel

Italia.⁷⁰³ Roma fikk ikke så allmektige jordkommisjonærer før Cæsars diktatur, og senere hans adoptivsonns «ordning» av forholdene i Italia.

Perelli skiller, med utgangspunkt i Sallusts apokryfe brev til Cæsar, tiltak beregnet på å gjøre livet lettere for bybefolkningen fra tiltak for å omplante deler av bybefolkningen på *ager publicus*. Bare det siste var ekte *popularis*-politikk, mens det første var en strategi for å lure folket bort fra reformistenes leir.⁷⁰⁴ Et så skarpt skille reflekterer etter mitt syn ikke den virkeligheten vanlige borgere levde i. Politikere med folkets interesser for øyet benyttet seg av begge virkemidlene. Politikerne måtte forholde seg til normer de ikke selv hadde skapt, enten de delte dem eller ikke. Hvordan de formulerte og virkeliggjorde disse normene i praktisk politikk, var imidlertid opp til dem selv. Skillet mellom *populares* og *optimates* er i større grad et produkt av ulike oppfatninger om problemenes årsak enn av motstridende idealer. Det betyr ikke at denne forskjellen, kontra Gruen, mangler substans, men at denne substansen ikke er å finne i idealisme.

Optimatenes løsninger tok utgangspunkt i en moralsk fortolkning, mens *populares'* løsninger hadde en mer sosiologisk fortolkning av problemenes årsak. De såkalt ekte *populares* som Gruen etterlyser, var ikke martyrer for saken, men strateger fanget av sitt eget spill. De ble drept eller utstøtt for å opprettholde sin ære, som ved en arbeidsulykke var blitt uløselig knyttet til «saken». Realpolitikeren Cæsar valgte konsekvent den folkevennlige linjen, men prøvde aldri å være folkelig. Det er overveiende sannsynlig at han støttet Rullus' lovforslag, og det er ikke usannsynlig at han var en av bakmennene Cicero pekte på. Da forslaget falt, bidro dette imidlertid til å øke den politiske spenningen ytterligere, en situasjon som på lengre sikt favoriserte Cæsars linje, men på kort sikt trolig bidro til å øke de fattiges oppslutning om Catilina.

Parallelt med opptrappingen av konflikten mellom Catilina og konsulen Cicero opptrådte Cæsar både som forsvarer av sine klienter og anklager mot sine politiske motstandere. Han anklaget den konservative Gaius Calpurnius Piso, en tidligere prokonsul i Gallia, for å ulovlig ha henrettet en transpadaner. Han forsvarte også en numidisk adelsmann i en konflikt med kong Hiempsal. Han tapte begge sakene, men demonstrerte likevel at han var den perfekte patron, bl.a. ved å gjemme sin numidiske klient i sitt eget hus etter nederlaget i retten, og smugle ham ut i en bærestol da han dro til sin provins i Spania to år senere.⁷⁰⁵ Ettersom transpadanerne ennå ikke hadde romersk borgerrett, og kun medlemmene i deres lokale bystyrer hadde adgang til å stemme i romerske valg, er det mer sannsynlig at han førte denne saken av prinsipielle grunner og av prestisjehensyn enn av ønsket om å skaffe seg stemmekveg til fremtidige valg. Selv hvis han hadde kunnet forutse at hans onkel Lucius skulle lykkes med å bli valgt til censor i 61, og at han ville klare det som Crassus hadde måttet gi opp, nemlig gi transpadanerne stemmerett, kunne han likevel ikke regne med at dette ville gi uttelling allerede i år 60, da han selv kunne velges. Han kunne selvsagt håpe, men i mellomtiden var en opptrapping av konflikten med nabiliteten trolig et nettotap målt i støtte fra nabilitetens klienter. Det samme kan man si om anklagen mot Rabirius, der Cæsar spilte en sentral rolle og markerte seg utvetydig som en ekte *popularis*.

⁷⁰³ Cic. *Leg.Agr.* 2, 33–34.

⁷⁰⁴ Perelli 1982, 45–69.

⁷⁰⁵ Suet. *Caes.* 71; Cic. *Leg.Agr.* 2.59

I samarbeid med tribunen Labienus hadde Cæsar sørget for at den gamle senatoren Gaius Rabirius ble anklaget for mordet på tribunen Saturninus i år 100. De benyttet seg av en arkaisk rettsprosedyre beregnet for høyforræderi, der to dommere skulle avgjøre skyldspørsmålet i første instans, med mulighet for appell til folkeforsamlingen etterpå. Cæsar ble oppnevnt, sammen med sin onkel Lucius Julius Cæsar, fjorårets konsul og den fremtidige censor (61), og begge fant Rabirius skyldig. Svetonius forteller at Cæsar hadde bestukket «en mann», dvs. Labienus, til å bringe frem anklagen mot Rabirius,⁷⁰⁶ mens Dio Cassius, i en langt mer detaljert fremstilling, gir Labienus initiativet og lar Cæsar spille en viktig støtterolle etter at anklagen ble fremmet.⁷⁰⁷ Svetonius hevder også at Cæsars aggressive opptreden var til Rabirius' fordel da hans appell ble prøvd i folkeforsamlingen, mens Dio mener at Rabirius ville ha tapt om ikke pretoren og auguren Metellus Celer hadde benyttet seg av en tilsvarende antikvert prosedyre og firet flagget fra Janiculum. Dette betød i riktig gamle dager at en fiende var på vei mot Roma. Rettssaken måtte derfor avbrytes før den kom til votering, og anklagerne lot saken falle.⁷⁰⁸ Rettssaken handlet nemlig ikke først og fremst om hvorvidt Rabirius var skyldig eller ikke, eller hvorvidt han skulle bli straffet for vanhelligelsen av en tribuns ukrenkelige person 36 år tidligere. Spørsmålet var, som konsulen Cicero slo fast i sin forsvarstale, hvorvidt senatet gjennom sitt *senatus consultum ultimum* hadde rett til å sette lovene til side for å beskytte den bestående orden.⁷⁰⁹

Cicero bruker nok en gang knepet med å sammenligne samtidens såkalte *populares*, med deres rollemodeller Tiberius og Gaius Gracchus, og han spør hvorfor Labienus gjenoppvekker en rettsprosedyre fra kongetiden, med korsfestelse for den skyldige, når Gaius Gracchus opptrådte med langt større moderasjon overfor sin bror Tiberius' mordere.⁷¹⁰ Labienus var nemlig, i likhet med Rullus, en falsk *popularis*. Cicero avviser at Rabirius var skyldig etter anklagen, men proklamerer at han vil argumentere som om han var det. Mordet på Saturninus var nemlig en prisverdig og legal handling.⁷¹¹ Cicero understreker hvordan hele senatet og ridderstanden sluttet opp om motstanden mot Saturninus, under ledelse av Cæsars onkel Marius, og han navngir også en rekke personer som deltok den gangen og nå nøytt stor anseelse blant de fremste i senatet.⁷¹² Cicero understreker at en dom mot Rabirius også er en dom over Gaius Marius.⁷¹³ Vi kan gå ut ifra at i alle fall Cæsar hadde hevdet at Marius var uskyldig i mordet, og at han, som Plutark skriver, ble ført bak lyset av sine aristokratiske allierte, men Cicero diskuterer ikke dette overhodet.⁷¹⁴ Cicero «siterer» Labienus like etter med ordene: «*What harm,*» says he, «*can all this do to Gaius Marius now, since he is dead and cannot feel?*»⁷¹⁵ Vi vet imidlertid ikke om dette er et retorisk sitat eller et faktisk sitat av Labienus. Det er i alle fall ikke et

⁷⁰⁶ Suet. *Iul.* 12.

⁷⁰⁷ Dio. 37.26–27.

⁷⁰⁸ Dio. 37.28.

⁷⁰⁹ Cic. *Rab.perd.* 4.

⁷¹⁰ Cic. *Rab.perd.* 14–17.

⁷¹¹ Cic. *Rab.perd.* 18–19.

⁷¹² Cic. *Rab.perd.* 20–21.

⁷¹³ Cic. *Rab.perd.* 27.

⁷¹⁴ Se kapittel 6

⁷¹⁵ Cic. *Rab.perd.* 29.

poeng Cæsar ville ha brukt, etter at han to år tidligere hadde ført en propagandakampanje for Marius som *popularis*. Ciceros snedige bruk av Marius-temaet mot Labienus og Cæsar kan ha vært en medvirkende årsak til at de ikke forfulgte saken videre.

For Cæsar var likevel år 63 fylt med fremgang. Vi vet ikke hva han selv sa i Rabirius-saken, eller hvor vellykket Ciceros symbolran var, men det bremset i alle fall ikke Cæsars politiske karriere. Labienus, som var fra Picenum, det samme distriktet hvor Pompeius, ifølge Plutark, hadde arvet et stort klientell fra sin far, fikk i samarbeid med sin kollega Titus Ampius vedtatt en lov som ga den ennå fraværende Pompeius retten til å bære en spesiell æresdrakt ved de offentlige festspillene.⁷¹⁶ Cæsar støttet forslaget, noe som av Gelzer fremstilles som ren opportuniste, da Rullus' lovforslag ifølge Ciceros propaganda var rettet mot Pompeius, og Cæsar trolig hadde støttet Rullus.⁷¹⁷ Det er imidlertid langt ifra sikkert at Rullus' jordlov faktisk var i strid med Pompeius' interesser. Mens Ciceros taler er en utmerket kilde til tilhørernes normer, er de nemlig ikke en like pålitelig kilde til sakenes realiteter. Han var, som tidligere bemerket, villig til å overbevise Catilinas jury om at «solen ikke skinte ved høylys dag», dersom dette kunne tjene hans egne interesser. Han hadde neppe vanskeligheter med å dikte opp en motsetning mellom Rullus og Pompeius.

Rabirius-sakens utfall var ikke et eksempel på at optimatene hadde kontroll over velgerne, da saken aldri kom til avstemning. Kort tid etter fikk den samme Labienus gjeninnført valg til presteembetene.⁷¹⁸ Et ytterligere bevis på optimatenes manglende kontroll med velgerne finner vi senere samme år. Ved Metellus Celers død ble embetet som Pontifex Maximus ledig, og Cæsar ble valgt, til tross for at han ennå bare var kandidat til preturet og hadde mange fremstående statsmenn som konkurrenter. Dio forklarer hans suksess med at han hadde massenes gunst, en gunst han hadde vunnet gjennom smiger og en fullstendig skamløs opptreden.⁷¹⁹ Ifølge Svetonius tok han også i bruk så store summer til bestikkelser at han på valgdagen fortalte sin mor at han ville komme hjem som Pontifex Maximus, eller ikke i det hele tatt. Kreditorne ville ha kastet seg over ham ved det minste tegn til synkende popularitet. Svetonius skriver også at han vant en så knusende seier at han fikk flere stemmer i sine rivalers egne tribener enn de fikk i alle de andre tribene til sammen.⁷²⁰ Etter dette hadde Cæsar selvsagt ingen problemer med å bli valgt til pretor.

Cæsars mulige allierte, Catilina, falt imidlertid også denne gangen gjennom i konsulvalget.⁷²¹ Konsulen Cicero hadde truffet sine forholdsregler og i forkant av valget sikret seg samarbeidet til sin kollega Antonius ved å gi ham Makedonia i stedet for Gallia som provins. Cicero omga seg med en bevæpnet livvakt sammensatt av venner og klienter.⁷²² Dette sendte en klar melding til velgerne om at Catilina var farlig. Catilina hadde tapt kampen om konsulatet, både i konkurransen med Cicero selv, i år 64, og i år 63, da Cicero

⁷¹⁶ Dio 37.21.4.

⁷¹⁷ Gelzer 1968, 46.

⁷¹⁸ Dio 37.37.1

⁷¹⁹ Dio 37.37.3

⁷²⁰ Suet. *Iul.* 13.

⁷²¹ Catilina tapte for Decimus Silanus og Lucius Murena, hvorav den siste senere samme år ble anklaget for valgkorrupsjon av sin uheldige konkurrent Sulpicius.

⁷²² Sall. *Cat.* 24.4.

ledet valghandlingen, iført brystplate og omgitt av en stor livvakt.⁷²³ Catilina hadde også blitt forhindret, på grunn av rettsforfølgelse, fra å være kandidat i årene 66 og 65. Uten konsulatet hadde han ingen sjanser til å få en ny periode som provinsguvernør, og dermed gjenopprette sin personlige formue og tilfredsstille kreditorene. Selv en provinsguvernør som la vekt på ærlig fremferd, kunne ikke unngå å komme hjem tyngre lastet enn han dro ut,⁷²⁴ og Catilina hadde færre skrupler enn en Cicero eller Cato. Etter nederlaget i juli år 63 f.Kr. hadde Catilina valget mellom å gi opp videre avansement og flykte fra kreditorene, eller å begå statskupp. Hans medkonspiratører var en broket forsamling av forgjeldete aristokrater, etterkommere av dem som var blitt proskribert under Sullas diktatur, samt misfornøyde veteraner som hadde nytt godt av den samme diktatorens blodstenkte donasjoner, men hadde gitt opp eller tapt sine gårdsbruk. I slutten av oktober ble kupplanene avslørt, i november ble Catilina konfrontert med dem i senatet, hvorpå han flyktet til sin hær i Etruria, og i desember tapte han borgerkrigen og døde. Selv om vi ikke kan feste lit til alt det hans anklagere sier om ham, er krigen et bevis på at Catilina i alle fall var grundig forberedt på en militær løsning av konflikten.

I sin første tale mot Catilina, den 8. november, i et Jupiter-tempel bevoktet av ridde- re, gikk Cicero til et voldsomt verbalt angrep, der han beklaget seg over at verken han selv eller hans kollega ennå hadde drept Catilina, med utgangspunkt i et allerede to uker gammelt *senatus consultum ultimum*. Det er åpenbart at Cicero ikke følte han hadde tilstrekkelig ryggdekning for et slikt tiltak, og at han håpet å provosere Catilina til å vise sine sanne intensjoner, samt overbevise de mer sedate senatorene om at situasjonen krevde handling. Skylden for at Catilina fremdeles levde, la han på seg selv, og gjorde det dermed enklere for nølerne å skifte standpunkt og slutte seg til kravet om at konsulene skulle ta av silkehanskene. Han inkriminerte også enhver som eventuelt ville tale Catilinas sak:

Du vil først bli henrettet når det ikke lenger finnes en eneste så ussel, så fortapt, så lik deg at han ikke medgir at din død var velfortjent.⁷²⁵

Hans appell til Catilina om å innrømme nederlag refererte direkte til senatets karakter av å være, i alle fall i krisesituasjoner, en gruppe med klare felles normer og sosiale mekanismer til å håndheve disse normene:

Jeg skal tale til deg nå med medlidenhet, som du overhodet ikke fortjener, i stedet for det hatet jeg burde føle. Du kom nettopp inn i senatet. Hvem i hele denne forsamlingen, hvem av dine mange venner og bekjente hilste deg? Hvis ikke noen har mottatt en slik behandling i manns minne, venter du likevel på at deres fordømmelse skal sies høyt, når du allerede er blitt dømt av deres harde taushet? Du la vel merke til at alle benkene nær deg ble tomme da du kom inn, og at, med det samme du satte deg, alle ekskonsulene du flere ganger hadde utsett til å dø, forlot setene rundt deg? Hva synes du at du bør føle om dette?⁷²⁶

Catilina, fullstendig isolert i senatet og truet på livet, protesterte sin uskyld, forlot byen og sluttet seg til sine medsammensvorne. Sallust hørte ikke til Ciceros beundrere, men bekrefter Ciceros versjon. Han lar også Catilina komme til orde:

⁷²³ Cic. *Mur.* 52

⁷²⁴ Rawson 1975, 175.

⁷²⁵ Cic. *Cat.* 1.5.

⁷²⁶ Cic. *Cat.* 1.16.

For bedre å skjule sine planer, for å rettferdiggjøre seg selv og for å spille den rettskafne mannen som følte seg krenket over en ærekrenkende beskyldning, bega han seg til senatet. Enten nå konsulen, M. Tullius, fryktet hans nærvær der, eller han ble grepet av harme over frektheten, så holdt han i alle fall en glimrende og meget gagnlig tale, som han senere offentliggjorde i skriftlig form. Men Catilina hadde forberedt seg til å gjennomføre sin rolle som simulant, og da Cicero hadde satt seg, begynte han med senket blikk og ydmyk røst å bedyre senatorene at de ikke måtte tro at de hadde noe å frykte fra ham. Den fornemme slekten han var utgått fra, og den atferd han hadde vist helt siden ungdommen, ga ham rett til å vente seg bare godt av fremtiden, og de måtte ikke tro at en patrisier, som etter mønster av sine forfedre hadde ytt romerfolket så mange tjenester, nå hadde satt seg i hodet å omstyrte staten, for at den skulle bli reddet av M. Tullius, som bare var en innflytter til byen. Men da han til denne fornærmelsen også føyde andre, skrek alle senatorene opp mot ham og kalte ham en statsfiende og landssviker. Rasende ropte han at siden han nå var kringssatt av fiender og ble drevet til det ytterste, ville han i Romas ruiner kvele den ilden de tente for ham.⁷²⁷

Sallust var ikke selv medlem av senatet på dette tidspunktet, og det er uvisst hva han baserte på Ciceros egne beretninger, og hva han har kunnet bekrefte fra uavhengige kilder. Cicero sørget for at stenografer dokumenterte senatsforhandlingene. Hvorvidt disse ble redigert i ettertid av oppdragsgiveren, vet vi ikke, men vi vet at referatene var allment tilgjengelige i ettertid, og at senatorer som hadde deltatt på møtene, ville kunne kontrollere om forhandlingene var korrekt gjengitt.

Catilinas flukt gjorde saken enklere for Cicero å håndtere. Dagen etter kunne han presentere folket for et fullbyrdet faktum, konflikten var uunngåelig. I denne andre katilinariske talen trekker han, i motsetning til i senatet, naturlig nok ikke frem mordet på graccherne som en presedens for at han har rett til å drepe Catilinas tilhengere.⁷²⁸ Catilina fortjener da heller ikke å bli sammenlignet med en reformator av gracchernes kaliber, reformatorer som Cicero, i debatten om Rullus' jordlov tidligere samme år hadde talt rosende om overfor folket.

Lucius Catilina burde ha lidd den strengeste straffen og blitt drept for lenge siden. Våre tradisjoner, mitt høye embete og statens vel krevde dette av meg. Men hvor mange tror dere det var som ikke ville tro mine anklager, som var for dumme til å ha noen synspunkter i det hele tatt, som gikk så langt at de forsvarte ham, eller var kriminelle nok til å støtte ham?⁷²⁹

Cicero går deretter over til å liste opp alle Catilinas forbrytelser og laster, og kategoriserer hans medsamsvorne som forgjeldede luksusdyr og drukkenbolter, kriminelle og degenererte ungdommer, som vil sette fyr på byen og starte en borgerkrig for å tilfredsstille sine egne behov og unnslippe kreditorene. Det er ikke et ord om at Catilina har et sosialt program, og at vanlige, fattige borgere kunne tenkes å være sympatisører. Gjennom symbolmanipulasjon skaper Cicero en konsensus basert på hans egne premisser. Fraværet av talsmenn for det motsatte syn gjør det mulig for ham å fremstille konflikten som et oppgjør mellom moral og umoral, uten å engang diskutere muligheten for at det også var en sosial kamp og et oppgjør mellom ulike normsett.

At Catilina-krisen også hadde en sosial slagside, får vi likevel et glimt av gjennom Sallusts beretning, innimellom den rent moralske fordømmelsen:

⁷²⁷ Sall. *Cat.* 31. 5–9.

⁷²⁸ Slik han gjør i Cic. *Cat.* 1.4.

⁷²⁹ Cic. *Cat.* 2. 3.

Det var ikke bare deltakerne i sammensvergelsen som var ille sinnet; overalt innen de lavere klasser, så vel i Roma som ute i landdistriktene, lengtet man etter noe nytt, og derfor bifalt man Catilinas tiltak. Og her fulgte man bare sin naturlige tilbøyelighet; for i en stat er det alltid slik at de som ingenting eier, misunner de gode, dem som holder på det bestående, og egger opp de onde, de revolusjonære [...] Med hensyn til den store befolkningen i Roma, så var den helt parat til å kaste seg ut i opprøret, og det av mange grunner. Først og fremst hadde vi her alle de menneskene som skaffet seg størst vanry ved sine nedrigheter og ugjerninger, og dernest dem som ødte sin arv nå et æreløst liv, som var blitt jaget bort fra sine hjem på grunn av laster og forbrytelser, eller som strømmet fra andre steder til Roma, som om byen var en kloakk [...] Endelig har vi ungdommen ute på landsbygden, hvis fattigdom var den eneste lønnen for deres hendes gjerninger, og som ble lokket til byen av utsikten til private og offentlige gaveutdelinger og derfor foretrakk dagdriverlivet i Roma fremfor det utakkneilige arbeidet med jorden.⁷³⁰

Sallusts analyse er gjennomsyret av forakt for den gemene hop⁷³¹. Det ligger i sakens natur at folket ikke kan ha hatt fullt kjennskap til Catilinas hemmelige kupplaner, selv om mange av dem trolig har støttet hans radikale reformisme. Det var sannsynligvis bare noen få av disse igjen som ønsket krig, brann og massakrer for å gjennomføre reformene. Romas fattige ble aldri et revolusjonært element i staten. Cicero lyktes i å undergrave Catilinas støtte nettopp ved å overbevise dem om at en voldelig løsning var en del av Catilinas planer. At en voldelig omveltning burde unngås og var noe som de færreste var tjent med, trengte åpenbart ikke noen ytterligere begrunnelse.

Cicero kunne samme år fortelle jurymedlemmene i korrupsjonssaken mot den nyalgte konsul for 62, Lucius Murena, at hans klients handlekraft var påkrevd i statens høyeste embete, i en situasjon der Catilina fremdeles truet med å velte den bestående samfunnsorden:

[Vi] holdt et nesten fulltallig senatsmøte, hvor jeg ba Catilina reise seg og gjøre rede for de tingene jeg var blitt fortalt, hvis han da ville. På sin sedvanlige måte (han har jo alltid sagt tingene rett ut) ga han seg ikke til å rettfærdiggjøre seg selv, men inkriminerte seg selv enda mer. Det var nemlig på dette møtet han talte om statens to kropper, den ene svak og med et skrøpelig hode, den andre sterk men uten hode; men hvis den fortjente det skulle den ikke mangle et hode så lenge han var i live.⁷³²

Catilinas uttalelser var neppe ment å skulle legitimere ham overfor kollegene i senatet, og de representerer et brudd ikke bare med senatsflertallets politiske ståsted, men også med senatet som institusjon. Dersom den enkelte politiker skal kunne lede folket, er det ikke lenger rom for senatet; det vil ha tapt både sin funksjon og sin legitimitet. Samfunnsleget kan ikke ha to hoder, det ene hodet måtte følgelig kuttes av.

5. desember ble senatet invitert til å avgjøre de arresterte katilinarenes skjebne. Quintus Catulus og Gaius Curio hadde kort tid før dette gjort et forsøk på å implisere flest mulig *populares* i sammensvergelsen, deriblant deres felles fiende Gaius Julius Cæsar. Catulus hadde nettopp tapt det øverste presteembetet til ham, og Curio var fremdeles under hans anklage, både for provinsutsugelse og for den ulovlige henrettelsen av en transpadaner. Sallust forteller at de ikke klarte å overtale Cicero til å akseptere disse falske anklagene. De spredte likevel

⁷³⁰ Sall. *Cat.* 37.

⁷³¹ Sall. *Cat.* 47.

⁷³² Cic. *Mur.* 51.

historien om Cæsars medskyldighet til alle og enhver, med den konsekvens at ridderne som holdt væpnet vakt utenfor senatshuset, truet ham med sine sverd da han forlot senatet.⁷³³

En annen informant, Lucius Tarquinius, hadde tidligere båret frem vitnemål mot Crassus, og Cicero hadde avvist også dette som falske anklager. Sallust nevner at enkelte trodde ryktet var plantet av konspiratørene for å bruke Crassus som et skjold, da de ved å involvere ham ufrivillig i faren kunne gjemme seg bak hans innflytelse. Andre hevdet at opplysningene stammet fra Cicero selv, for å hindre Crassus i å tale konspiratørenes sak. Sallust forteller at han hadde hørt Crassus selv slutte seg til den siste teorien.⁷³⁴ Gelzer hevder at Cicero på denne måten bevisst gikk inn for å isolere Catilina og hans sammensvorne fra seriøse *populares*, til tross for at Cicero, i en upublisert pamflett skrevet i 59 om hans konsulat, skal ha hevdet at Crassus og Cæsar opprinnelig stod bak Catilina, for siden å droppe ham.⁷³⁵ Ciceros taler i senatet var også preget av denne isolasjonsstrategien, men det betyr ikke nødvendigvis at han lot mektige medkonspiratører som Crassus og Cæsar gli mellom fingrene på seg for å etablere en bredest mulig konsensus. Crassus var en av Romas rikeste menn, og hadde en rekke senatorer i lommen. Cæsar var på sin side nettopp valgt til Pontifex Maximus og pretor, og hadde ennå ingen grunn til å søke en voldelig omveltning av det politiske systemet. Det å støtte den populistiske Catilina i valgkampen og det å støtte hans kuppforsøk etter valgnederlaget er to svært forskjellige ting, noe Cicero åpenbart var klar over.

I midten av november hadde Cicero fått bekreftelse på at Catilina hadde sluttet seg til sin hær i Etruria, og senatet erklærte ham som offentlig fiende. I begynnelsen av desember fikk Cicero hånd om korrespondansen mellom ledelsen for konspirasjonen i byen og allobrogerne om et opprør i Gallia Transalpina, og Cicero arresterte på bakgrunn av dette fem av opprørslederne, deriblant pretoren P. Cornelius Lentulus Sura, som hadde vært konsul i 71, men utvist fra senatet av censorene året etter. Den 5. desember diskuterte senatet hva som skulle gjøres med arrestantene. Crassus hadde ikke møtt opp, kommenterte Cicero syrlig, ifølge sin 4. katilinariske tale, publisert rundt år 60,⁷³⁶ fordi denne selverklærte *popularis* helst ville unngå å være med på å avgjøre om en romersk borger skulle leve eller dø. Cæsar, som hadde tatt et klart demokratisk standpunkt i politikken, var imidlertid til stede, og demonstrerte dermed sin tilknytning til republikkens bevarelse.⁷³⁷ Ved sin deltakelse i debatten var Cæsar med på å gi oppgjøret med konspiratørene legitimitet, og selv om han gikk inn for livsvarig forvaring snarere enn dødsstraff, bestred han ikke direkte konsulen og senatets rett til å anvende dødsstraff. Han stilte seg kun tvilende til om dette var nødvendig og formålstjenelig.

Cæsar påpekte, ifølge Sallust, at straffen for romerske borgere som var blitt dømt gjennom ordinære rettsprosesser, ikke var dødsstraff, men eksil.⁷³⁸ Bruk av dødsstraff mot disse landsforræderne ville sette et farlig eksempel, som senere kunne misbrukes av menn som ikke viste samme moderasjon som årets konsul:

⁷³³ Sall. *Cat.* 49.4.

⁷³⁴ Sall. *Cat.* 48.

⁷³⁵ Gelzer 1968, 49; 54.

⁷³⁶ Cic. *Att.* 2.1.3.

⁷³⁷ Cic. *Cat.* 4. 9–10.

⁷³⁸ Sall. *Cat.* 51.

Alle slette eksempler er oppstått av gode; når nemlig makten er falt i hendene på uvitende eller mindre gode mennesker, er forholdsregler som opprinnelig tok sikte på de straffverdige og straffskyldige, blitt utvidet til å gjelde også for uskyldige borgere.⁷³⁹

Sullas herjinger var det ferskeste eksempelet på denne regelen:

Selv minnes vi ennå hvordan den seierrike Sulla beordret henrettelsen av Damasippus og andre personer av samme type, som hadde blitt fremstående på bekostning av staten, og hvem var det ikke som roste ham for det? Alle som en sa at de var kriminelle intrigante mennesker, som hadde truet republikkens sikkerhet ved sin opprørske virksomhet og derfor med rette var blitt tatt av dage. Men disse henrettelsene ble begynnelsen til et stort blodbad; for så snart en mann fikk lyst på et hus eller en landeiendom, eller bare hans løsøre eller klær, gjorde han seg all umake for å få eieren satt på listen over de proskriberte. De som hadde jublet høyt over Damasippus' død, ble derfor snart selv slept bort for å bli drept eller straffet, og *noen slutt på myrderiene ble det ikke før Sulla hadde mettet alle sine folk med rikdommer* [min utheving].⁷⁴⁰

Gelzer nevner i sin ellers detaljerte gjennomgang av Cæsars tale overhodet ikke dette argumentet,⁷⁴¹ som ikke kan sees på som annet enn en provokasjon overfor den fraværende Crassus, som jo alle visste hadde skapt grunnlaget for sin enorme formue under proskripsjonene. Crassus skal til og med ha falt i unåde hos den ellers skruppelløse Sulla, fordi han førte opp en uskyldig, men rik mann, slik at han kunne få tilslag på den ulykkelige eiendommer under den offentlige auksjonen som fulgte. Ingen torde nemlig å by mot skambudene til Sullas menn.

Det kan selvsagt være at Sallust selv har skapt dette argumentet, for å ytterligere frikjenne Cæsar fra enhver mistanke om å stå i ledtog med Crassus. Kritikken av Sulla og hans håndlangere er imidlertid helt konsistent med Cæsars personlige erfaringer, tidligere offentlige uttalelser og selvstendige politiske linje. Når han fordømte den falske *popularis* Catilina og hans medsammensvorne, hadde han også et behov for å distansere seg til Sulla og senatets *principes*, som hadde nytt hans gunst og hadde forsvart hans reaksjonære kupp. Gelzers teori om at Cæsar opptrådte som Crassus' klient, er konsistent med Svetonius' og Dio Cassius' beretninger, Cæsar-fiendtlig propaganda i samtiden og Gelzers eget klientellistiske perspektiv på romersk politikk. Men det er ikke konsistent med Cæsars offentlige uttalelser og mange angrep på Sullas profitører. Da Cicero sørget for at hele senatsdebatten ble stenografert og deretter renskrevet og lagret i statens arkiver, er det liten grunn til å tvile på at Sallusts gjengivelse av debatten var noenlunde korrekt i hovedtrekkene. Det er etter mitt syn mer sannsynlig at alliansen med Crassus kom senere, tvunget frem av at Cæsar ble holdt tilbake av sine kreditorer da han stod i ferd med å dra ut i sin provins etter preturet. Muligens var dette et takk for sist fra Crassus, en påminnelse om at Cæsar ikke både kunne nyte godt av Crassus' kreditt og kritisere hvordan Crassus' formue ble skapt. På dette stadiet er derfor Crassus' rival Pompeius en mer sannsynlig patron for Cæsar, og Cæsar hadde absolutt gjort seg fortjent til hans støtte.

Cæsar gikk inn for at konspiratørene skulle settes i forvaring i allierte byer og deres gods konfiskeres, og han argumenterte med at dette ikke ville medføre et alvorlig brudd med lovene som garanterte borgernes rettigheter. Han nevnte også at bruk av dødsstraff kunne føre til anklager senere, da folk gjerne husker bedre hvilken straff en mann fikk, særlig hvis den er

⁷³⁹ Sall. *Cat.* 51.27.

⁷⁴⁰ Sall. *Cat.* 51.32–34.

⁷⁴¹ Gelzer 1968, 50–52.

uvanlig streng, enn hvilken forbrytelse han begikk for å fortjene den.⁷⁴² Dette poenget, som nærmest var en randbemerkning i Cæsars tale, er selvsagt for Cicero et hovedanliggende:

Om dere følger Gaius Cæsars forslag – han har jo tatt det vi kan kalle den folkevennlige veien i politikken – kan det være at jeg vil ha mindre grunn til å frykte angrep fra folket, når det er han som står som forslagsstiller og talsmann. Om dere antar det andre alternativet, frykter jeg større vanskeligheter for meg selv. Men la statens interesser veie tyngre enn tanken på min personlige fare.⁷⁴³

Svetonius forteller at Cæsar var så overbevisende at selv den designerte pretoren Quintus Cicero, konsulens yngre bror, gikk inn for internering, og at dette forslaget ville fått tilslutning om det ikke hadde vært for Cato.⁷⁴⁴ Ciceros linje vant dermed frem, ikke minst fordi Cæsars forslag ville være vanskelig å gjennomføre i praksis. Det ville ikke bli lett å internere disse mennene rundt omkring i italienske byer, selv med trusler om straffetiltak i tilfelle fangene flyktet.⁷⁴⁵ Catilinas hær var på dette tidspunktet fortsatt intakt, og det å spare konspiratørens liv ville, ifølge Cato, som lyktes i å snu stemningen definitivt i retning av dødsstraff, kun tjene til å styrke opprørernes pågangsmot.⁷⁴⁶ Uansett om Cæsar selv trodde på gjennomførbarheten av sitt forslag, klarte han på denne måten å distansere seg fra Catilina, og unngikk på samme tid å dele skylden for henrettelsen av Lentulus og de andre konspiratørene, henrettelser som kort tid etter skulle bli en svøpe for Cicero som ekskonsul. Svetonius forteller at Cæsar holdt fast ved sin opposisjon helt til en tropp av romerske riddere truet ham med døden:

Ridderne holdt sine dragne sverd så nær bort til ham at de som satt nærmest ved ham, vek unna ham, mens noen få så vidt greide å beskytte ham ved å legge sine armer rundt ham og holde togaen frem foran ham. Ved dette optrinnet ble han så skremt at han ikke bare oppga saken, men heller ikke møtte i senatet resten av den tiden som var igjen av året.⁷⁴⁷

Den samme historien finner vi igjen hos Sallust, som imidlertid plasserer den i forbindelse med et tidligere senatsmøte, og dessuten hos Plutark, som legger til at Cæsar kun slapp fra senatsmøtet uskadet gjennom Ciceros og Curios intervensjon.⁷⁴⁸ I Plutarks biografi over Cæsar uttrykkes imidlertid en viss tvil om dette faktisk fant sted:

Da Cæsar skulle til å gå ut, løp en flokk av de unge menn som på den tid dannet livvakt for Cicero, på ham og truet med dragne sverd. Men Curio kastet sin toga om ham, fortelles det, og fikk ham vekk en annen vei, mens Cicero selv rystet avvergende på hodet da de unge menn så bort på ham. Grunnen kunne være at han var redd for folket, men det er også mulig at han mente det ville være urettferdig og ulovlig å drepe Cæsar. Hvis dette er sant, forstår jeg ikke hvorfor Cicero ikke har nevnt det i boken om sitt konsulat. Han fikk senere kritikk for at han ikke hadde benyttet seg av den utmerkede anledningen til å gripe inn, man beskyldte ham for å være feig overfor folket, som hang så sterkt ved Cæsar. – Da Cæsar noen få dager senere innfant seg i senatet, og forsøkte å forsvare seg mot de mistanker som var fremsatt mot ham, ble han mottatt med en voldsom

⁷⁴² Sall. *Cat.* 51.15; 51.25.

⁷⁴³ Cic. *Cat.* 4.9: .

⁷⁴⁴ Suet. *Iul.* 14.2.

⁷⁴⁵ Cic. *Cat.* 4.8

⁷⁴⁶ Sall. *Cat.* 52.

⁷⁴⁷ Suet. *Iul.* 14.2.

⁷⁴⁸ Gelzer 1968, 53; Sall. *Cat.* 49.4; Plut. *Cic.* 21.4.

tumult. Senatsmøtet strakte seg ut over den vanlige tiden; følgen var at mengden strømmet til, omringet kurien, skrek og forlangte at man skulle slippe ut Cæsar.⁷⁴⁹

Nøyaktig når og hvordan Cæsar ble truet i senatet, og hvordan han unnslopp, er derfor uklart. Våre kilder er imidlertid enige om at ledende krefter i senatet hadde mistanke til Cæsar og at han unngikk å lide samme sjebne som konspiratørene, ikke bare på grunn av manglende beviser og Ciceros moderasjon, men også fordi han var meget populær blant folket. Kildene er også samstemte i at mistankene og motstanden mot Cæsar begynte tidligere enn hans valg til preturet i oktober, noe som demonstrerer at senatet verken kontrollerte bybefolkningen eller de fremmøtte borgerne i centurieforsamlingen. Hvis de hadde gjort det, ville de jo ha kunnet forhindre hans valg. Catilina måtte rømme byen fordi han ikke kunne stole på støtte fra byborgerne, mens Cæsar ble reddet av folket ved det minste tegn på at han var i fare fra sine kolleger i senatet. Senatet iverksatte ytterligere mottiltak for å forebygge opprør, og ikke minst begrense Cæsars innflytelse:

Cato var mest redd for en revolusjon fra det aller fattigste laget av folket, som var mest lettfengelig og satte alt sitt håp til Cæsar. Han fikk derfor senatet til å vedta et forslag om å dele ut korn til dem hver måned. Dette tiltaket betydde en økt utgift på statsbudsjettet på 7 500 000 denarer, men hadde på den annen side den betydning at man for øyeblikket ikke behøvde å være redd for revolusjon. Det reduserte også betraktelig Cæsars innflytelse på et tidspunkt da han var i ferd med å innta preturet og gjennom dette embetet få en enda farligere makt.⁷⁵⁰

Mens Cæsar kom godt fra Catilina-affæren, fikk Cicero aldri den anerkjennelsen han mente han fortjente. Allerede i annen halvdel av desember 63 kom dessuten det første angrepet mot ham. I et brev til Q. Metellus Celer, skrevet i begynnelsen av år 62, beklager Cicero seg over hans bror Q. Metellus Nepos, som tiltrådte tribunatet den 10. desember, 5 dager etter henrettelsen av katalinarenne. Nepos begynte straks å agitere mot dødsstraffene, slik Cæsar hadde forutsatt ville skje:

Da jeg fikk vite at han forberedte seg på å gjøre alt som stod i hans makt som tribun for å ødelegge meg, henvendte jeg meg til din hustru Claudia og din søster Mucia, hvis velvilje jeg har fått mange beviser på, på grunn av mine forbindelser til Pompeius, og ba dem om å overtale din bror til avstå fra denne uretten.⁷⁵¹

Claudia var Publius Claudius (etter overføringen til plebeierne i 59: Clodius) Pulchers søster, mannen som senere skulle gjøre det til sitt hovedanliggende å jage Cicero i eksil for nettopp disse henrettelsene, så det er i ettertid ikke så underlig at Cicero mislyktes i å bruke henne for å stoppe Nepos. På dette tidspunktet hadde imidlertid Cicero et visst grunnlag for å betrakte Clodius som en potensiell alliert, da han hadde deltatt med entusiasme i Ciceros livvakt av riddere i 63.⁷⁵² Hvorvidt Mucia, som var Metellusbrødrenes halvsøster og Pompeius Magnus' hustru, forsøkte å gjøre noe for Cicero, vet vi ikke, og da hennes gjentatte utroskap under Den Stores fravær førte til skilsmisse kort tid etter, er det tvilsomt at hennes innflytelse over den mektigste hanreien i Roma var særlig stor. Pompeius selv behandlet Cicero ganske kjølig, noe som går klart frem i Ciceros brev til Pompeius i juni samme år:

⁷⁴⁹ Plut. *Caes.* 8.3–4.

⁷⁵⁰ Plut. *Caes.* 8.5

⁷⁵¹ Cic. *Fam.* 5.2.6–7.

⁷⁵² Gelzer 1968, 59.

Ditt private brev til meg inneholdt riktignok bare en svak antydning om dine vennlige følelser overfor min person, men jeg forsikrer deg at jeg leste det med glede. [...] Men likevel, for at du ikke skal være i tvil om hva det var jeg savnet i ditt brev, vil jeg skrive åpent ut. Det stemmer best med min egen natur, og vårt vennskap har krav på det. Min innsats har vært så betydningsfull at jeg virkelig hadde ventet en påskjønnelse for den i ditt brev, både når jeg tenker på vårt nære forhold og på dens politiske betydning. Når du ikke ga uttrykk for noe slikt, var det vel fordi du var redd for å støte noen. Men det vil jeg gjerne ha sagt, at det jeg har utrettet for å redde vårt land, blir nå anerkjent og rost over hele verden. Når du kommer hit, vil du måtte erkjenne at min klokskap og mitt uforferdede mot ved denne anledning har gjort meg fortjent til en plass ved din side både i statens styre og i ditt vennskap. Om du er en meget større mann enn Africanus, så er ikke jeg en meget mindre mann enn Laelius.⁷⁵³

Cicero, vår hovedkilde til vennskap, allianser og patron-klient-relasjoner i romersk politikk, demonstrerte gang på gang at han forventet for mye av sine såkalte venner og tilla sine egne politiske tjenester, som f.eks. støtten til Lex Manilia i 66, for stor betydning. Pompeius takket trolig pent for Ciceros rosende omtale av ham, men husket sikkert at Cicero året før *Lex Manilia*, da *Lex Gabinia* ble vedtatt, forholdt seg taus, og også at kun Cæsar utmerket seg med sin ubetingede støtte.

Cæsar med imperium

Cæsar tiltrådte preturet, og gikk allerede 1. januar 62 til angrep på Quintus Lutatius Catulus, som knapt en måned før hadde forsøkt å få ham henrettet som en av Catilinas medsamsvorne. Senatet hadde i år 78 gitt Catulus oppdraget med å gjenoppbygge Jupiter-tempelet på Kapitol, som hadde brent ned i år 83. Tempelet var blitt rededisert i 69, men var ennå ikke helt ferdig. Cæsar forlangte på et folkemøte at Catulus skulle gjøre rede for fremdriften og pengebruken, og tvang ham til å tale fra gatenivå i stedet for fra rostraen, der Cæsar selv stod.⁷⁵⁴ Da optimatene i samlet flokk ilte til Catulus' forsvar, trakk imidlertid Cæsar seg, og trakk også sitt forslag om å erstatte Catulus med Pompeius.⁷⁵⁵ Like etter opptrådte Cæsar på ny som Pompeius' mann, idet han støttet tribunen Metellus Nepos' forsøk på å overdra krigen mot Catilina til Den Store. Cato var imidlertid også tribun dette året, og nedla veto mot at lovforslaget skulle bli lest opp på folkeforsamlingen. Nepos slapp da løs sine drabanter, og Cato måtte flykte under et bombardement av stogg og stein, skjermet av Lucius Murena, årets konsul.⁷⁵⁶ Da Nepos hadde jaget Cato fra folkeforsamlingen, forsøkte han på ny å få loven vedtatt, men fant at optimatene hadde brukt intermessoen til å mobilisere. Senatet erklærte at de ville støtte Catos kamp, og Nepos flyktet til Pompeius for å rapportere hva som var hendt.⁷⁵⁷

Episoden fikk konsekvenser for Cæsar. Han ble suspendert fra sitt embete, men fortsatte uanfektet å ivareta sine embetsplikter helt til han fikk vite at konsulene ville stoppe ham med makt. Da trakk han seg tilbake til sitt hus og sendte bort sine liktorer. Svetonius

⁷⁵³ Cic. *Fam.* 5.7. Laelius var Africanus' gode venn og rådgiver, og hovedpersonen i Ciceros senere filosofiske verk *De Amicitia, Om vennskapet*.

⁷⁵⁴ Cic. *Fam.* 2.24.3.

⁷⁵⁵ Suet. *Iul.* 15. Dio 37. 44.

⁷⁵⁶ Til tross for at Cato hadde forsøkt å få Murena dømt for valgkorrupsjon noen få måneder tidligere.

⁷⁵⁷ Plut. *Cat. Min.* 27–29.

forteller at folket protesterte mot suspensjonen, og at Cæsar benyttet anledningen til å vise en statsmannsaktig holdning:

Han fikk [...] lagt en demper på den folkemengden som to dager senere på eget initiativ strømmet sammen utenfor og under skrik og skrål lovet ham sin hjelp til forsvar av hans embetsmyndighet. Da dette altså forløp helt annerledes enn man hadde ventet, takket senatet, som i all hast hadde blitt kalt sammen nettopp på grunn av dette spetakkelet, ham gjennom sine fremste menn; han ble kalt til senatshuset, rost i høye toner og gjeninnsatt i sitt embete idet den tidligere beslutningen ble satt ut av kraft.⁷⁵⁸

Senatet gjorde helomvending fordi demonstrasjonene til fordel for Cæsar var så omfattende at de hadde grunn til bekymring, og fordi Cæsar selv forhindrede at disse demonstrasjonene utviklet seg til opptøyer. Vi trenger ikke tro Svetonius på at demonstrasjonene var fullstendig spontane. Cæsar hadde trolig, til tross for sin relative isolasjon fra de øverste sirkler i senatet, både innflytelsesrike venner og mange klienter, og vi kan gå ut ifra at disse spilte en viktig rolle i denne velregisserte hendelsen. Samtidig er det sannsynlig at Cæsars klienter og hans venners klienter kun utgjorde grunnstammen i demonstrasjonen, da den neppe ellers ville ha vært tilstrekkelig stor til å gjøre et så sterkt inntrykk på senatorene at de gikk fra å fordømme og suspendere Cæsar til å rose og takke ham i løpet av to dager. Igjen ser vi hvordan venner og klienter bidrar ikke bare til kandidatens valgkamp, men også bistår dem i deres embetsutøvelse og i konflikter med deres politiske motstandere i embetsåret. Cæsars venner og klienter kunne desto lettere mobilisere borgere som ikke var personlig knyttet til Cæsar, fordi han ved en rekke anledninger hadde markert seg som en venn av folket. Cicero selv hadde jo fremhevet hvor mye enklere det ville være for ham å kunngjøre beslutningen om å henrette katilinarene dersom han hadde den populære Cæsar ved sin side.

Etter at Catilinas hær led et totalt nederlag ved Pistoria i februar 62, hvor ikke en eneste opprører overlevde, ble det igangsatt en bølge av rettssaker mot de gjenværende katalinarene. Ridderen Lucius Vettius, som hadde deltatt i konspirasjonen, bidro med en hel liste av sammensvorne for å redde sitt eget skinn, og på den listen stod en av årets pretorer, Gaius Julius Cæsar. Vettius rapporterte dette til Novius Niger, som presiderte over domstolen for voldsforbrytelser, og tysteren Quintus Curius, som tidligere hadde fått tildelt en stor pengesum for å ha vært den første som avslørte konspiratørenes planer, gjentok beskyldningene i senatet. Curius hevdet at denne informasjonen kom direkte fra Catilina selv, og Vettius lovet at han skulle vise et brev skrevet av Cæsar til Catilina. Cæsar slo hardt og definitivt tilbake:

Idet han høytidlig tok Cicero til vitne på det, gjorde han det klart at han helt frivillig hadde gitt denne visse opplysninger om sammensvergelsen, og han fikk forhindrede at belønningen ble utbetalt til Curius. Vettius fikk han kastet i fengsel etter at denne først var kommet ille ut ved at man tok pant i hans innbo og solgte det for en slikk og ingenting, og han selv nesten var blitt revet i filler foran talerstolen på et folkemøte. Samme veien gikk det med kvestoren Novius fordi han hadde gått med på å motta en stevning mot en høyere embetsmann.⁷⁵⁹

⁷⁵⁸ Suet. Iul. 16.2.

⁷⁵⁹ Suet. Iul. 17. Dio 37. 41 nevner ikke Cæsar i forbindelse med Vettius' vitnemål, men jeg følger Gelzer 1968, 59, som ikke finner noen grunn til å tvile på Svetonius' beretning. Den er også konsistent med tidligere forsøk på å implisere Cæsar i den katilinariske sammensvergelsen, og det ville nesten være overraskende om

Etter dette var det ingen som forsøkte seg på å anklage Cæsar for medvirkning i den katilinariske sammensvergelsen. Senere samme år kom imidlertid en politiker i kjole til å skandalisere Caesars familie. Den religiøse festen for Bona Dea (Den Gode Gudinne), ble avholdt i Cæsars hjem, fordi han dette året var pretor. Kun den romerske elitens kvinner assistert av vestalinnene hadde lov til å delta, men Clodius⁷⁶⁰ ble oppdaget midt under de hellige og hemmelige ritualene. Han var utkledd som kvinne for å besøke Cæsars hustru, Pompeia. Cæsar skilte seg straks fra Pompeia for at det ikke skulle feste noe rykte ved noe medlem av hans husholdning, men var trolig allerede på vei til sin provins da rettssaken mot Clodius, etter mye politisk manøvrering, omsider kom i gang i 61. Rettssaken markerte for Clodius et fullstendig brudd med den bestående orden og begynnelsen på hans karriere som politisk terrorist i 50-årene.

Clodius skaffet seg en privat livvakt og angrep i forskjellige *contiones* senatets ledere generelt og Cicero spesielt, med det resultat at Cicero selv vitnet mot ham i Bona Dea-rettssaken og ødela hans alibi for den aktuelle natten. Cicero forteller i et brev til Atticus i begynnelsen av juli 61 at juryen, med kun én dissenterende stemme, ba senatet om å få vakter rundt rettstribunen, ettersom de fryktet Clodius' bøller. Men Crassus finansierte bestikkelser til juryen på vegne av sin nye allierte, med det resultat at Clodius ble frikjent:

[...] selv om ærlige menn stort sett glimret med sitt fravær og Forum var fullpakket med slaver, var det likevel 25 jurymedlemmer som tok risikoen, på ingen måte ubetydelig, og foretrakk å ofre seg selv snarere enn staten. For 31 jurymedlemmer veide imidlertid hensynet til egen pengepung tyngre enn hensynet til deres rykte. Da Catulus møtte en av dem etterpå, spurte han om hvorfor de hadde bedt om vakthold – var det av frykt for lommetyver?⁷⁶¹

På dette tidspunktet var Pompeius kommet tilbake til Roma, til alles lettelse uten sin hær i ryggen. Ciceros popularitet hadde vært dalende, men ble styrket gjennom kontakten med Pompeius. Folkets velvilje ble imidlertid ikke gjengjeldt av Cicero:

Denne elendige mobben, som snylter på statskassen og bråker og bærer seg på folkemøtene, tror at jeg ikke har noen rival i Den Stores gunst [...] Følgelig blir jeg møtt med vidunderlige ovasjoner både ved lekene og ved gladiatorkampene [...]⁷⁶²

På grunn av forstyrrelsene rundt Clodius-saken var tildelingen av provinser blitt forsinket. I midten av mars 61 ble Cæsar endelig tildelt Hispania Ulterior som provins, men forhindret i å reise av sine kreditorer, som han skyldte svimlende summer. Crassus kom ham nå til unnsetning ved å stille sikkerhet for ham, og viste dermed ifølge Gelzer at han stadig regnet med Cæsars støtte.⁷⁶³ Da en tidligere allianse mellom de to kun hviler på rykter om at de planla statskupp sammen, og da Cæsar konsekvent støttet Pompeius, i strid med Crassus' interesser, og kritiserte profitørene fra Sullas proskripsjoner, og dermed indirekte Crassus selv (se ovenfor), er det mer sannsynlig at forholdet mellom dem først fra nå av ble forpliktende.

ikke noen forsøkte på ny da anledningen bød seg i forbindelse med den juridiske opprenskningen etter Pistoria.

⁷⁶⁰ Jeg bruker heretter det plebeiske Clodius om denne Publius Claudius Pulcher, selv om han først ble overført til plebeierstanden av Cæsar i år 59.

⁷⁶¹ Cic. *Att.* 1.16.5–6.

⁷⁶² Cic. *Att.* 1.16.11.

⁷⁶³ Gelzer 1968, 61.

Propretoren i Spania gjorde seg fortjent til en triumf, reparerte sin formue, beriket sine soldater og sendte også store summer til statskassen. Svetonius er ikke nådig i sin dom over hans provinsadministrasjon:

Som feltherre og statsmann viste han ikke noen beskjedenhet. For som noen har klarlagt i sine optegnelser, så både innkasserte han som propretor i Spania fra forbundsfellene penger som han tippet sammen til avbetaling på sin gjeld, og han utplyndret på fiendevis noen byer i Lusitania, selv om disse ikke vegret seg ved å lystre hans ordre.⁷⁶⁴

Cæsar mente selvsagt at han opptrådte som den perfekte patron overfor vennligsinnede, og den perfekte romerske general overfor fiendtligsinnede samfunn.⁷⁶⁵ Til tross for at han oppga sin triumf for å kunne stille til konsulvalget i år 60, og dermed gjorde seg sårbar for rettsforfølgelse, var det ingen som anklaget ham for provinsutsugelse. Det skyldtes ikke at han manglet fiender i den romerske eliten. Cato, som ifølge Cicero forsvarte republikken med større styrke og integritet enn dømmekraft og intelligens,⁷⁶⁶ hadde sabotert Cæsars forsøk på å få senatets godkjenning til å stille som kandidat *in absentia*. Dersom Cæsar krysset bygrensen, tapte han sitt imperium og dermed retten til triumf. Hver gang (vi vet ikke hvor mange) spørsmålet kom opp til debatt, talte den utrettelige Cato til mørkets frembrudd, da senatsforhandlingene måtte avbrytes.⁷⁶⁷ Det er interessant at Cato og optimatene han ble det ideologiske talerøret for, ikke stolte på at senatsflertallet ville si nei til den beryktede *popularis*-politikeren Cæsars bønn. Kanskje var det her Crassus' mange klienter blant juniorsenatorene kom til sin rett; de kom riktignok sjelden til orde, men deres stemmer var like mye verdt for det. Cæsar satte alt på ett kort: valget til konsulatet, og deretter en provins som kunne gi ham utsikter til å fortjene en ny triumf. Umiddelbar makt var viktigere enn umiddelbare hedersbevisninger. Cicero anså uansett Cæsar som en sikker kandidat, og gjorde seg forhåpninger om at det var mulig å få ham på rett kjøp, og dermed å avverge fremtidige farer.⁷⁶⁸

Triumviratet

Julius Cæsar, Lucius Luceius – en venn av Pompeius – og optimaten Marcus Bibulus var kandidater til konsulatet for år 59. Cæsar hadde stor innflytelse, men lite penger, mens Luceius hadde liten innflytelse, men mye penger. De to inngikk en pakt om å dele henholdsvis ressurser og innflytelse, og love penger til velgerne i begge navn. Da dette ble kjent, støttet optimatene Bibulus med samme midler, og selv moralisten Cato bidro til valgkampfondet. Velgerne fikk dermed penger fra begge partene, unngikk den politisk ubetydelige Luceius og valgte både Cæsar og Bibulus. Ettersom optimatene hadde ansett Cæsars valg som sikkert, og kun var opptatt av å skaffe ham en motstander som kollega, hadde de på forhånd begrenset skaden ved å bestemme at konsulene for 59 skulle få Italias skoger og beitemarker som provinser.⁷⁶⁹ En politiaksjon for å rydde opp i bandeveldet her

⁷⁶⁴ Suet. *Iul.* 54.1

⁷⁶⁵ Caes. *BC.* 2.18.

⁷⁶⁶ Cic. *Att.* 1.18.7.

⁷⁶⁷ Suet. *Iul.* 18.2; Plut. *Caes.* 13.

⁷⁶⁸ Cic. *Att.* 2.1.7

⁷⁶⁹ Suet. *Iul.* 19.

var trolig høyst nødvendig, men var samtidig langt under en prokonsuls verdighet. Cæsar ville ha en skikkelig provins med fiender å nedkjempe, territorier å erobre og krigsbytte han kunne vinne. Han tok derfor kontakt med Pompeius og Crassus for å undersøke om de ikke gjennom samarbeid kunne løse hverandres problemer og oppfylle sine respektive ambisjoner. Cæsars konsulat skulle tjene til å iverksette et felles program, og for å virkeliggjøre dette stilte de tre, ifølge Gelzer, største patronene i Roma sine kombinerte klientell til rådighet, og kunne ved hjelp av disse håpe på å kontrollere magistratene, senatet og folkeforsamlingen.⁷⁷⁰ I løpet av våren 59 ble denne private overenskomsten, av moderne forskere kalt det 1. triumvirat, styrket gjennom en ekteskapsallianse mellom Cæsar og Pompeius, der Cæsars datter var byttemiddelet.

Gelzers egen undersøkelse av Cæsars konsulat avslører imidlertid at magistrater, senat og folkeforsamling opptrådte hver for seg, slik de alltid hadde gjort. Folkeforsamlingen stemte for jordreformer og belønnet sine helter, senatet kjempet mot begge deler og magistratene støttet den siden som de var sterkest knyttet til, gjennom personlige, økonomiske eller politiske bånd, eller, som ofte var tilfelle, en kombinasjon av alle tre. Den store forskjellen etter etableringen av dette private, og i begynnelsen også hemmelige, triumviratet, var ikke at de tre til sammen hadde så mange klienter blant høy og lav i det romerske samfunnet at de omsider kunne få flertall for sine forslag i tribeforsamlingen og sine kandidater i centurieforsamlingen. Den store forskjellen lå i at de hadde tilstrekkelige materielle, sosiale og til og med militære ressurser til å overkomme ethvert forsøk på å hindre at forslagene kom frem til avstemning.

Pompeius' problem hadde ikke vært at han ved sin gjenkomst i triumf var ute av stand til å etablere flertall i tribeforsamlingen for en ratifisering av sine disposisjoner i Østen og utdeling av jord til hans veteraner, men at disse forslagene aldri ble fremmet for tribeforsamlingen. Det mest kontroversielle med hans reorganisering av Østen var ikke så mye hva han hadde gjort, hans system, som fungerte utmerket, ble nemlig i sine hovedtrekk opprettholdt til langt ut i principatet. Problemet var hvordan han hadde gjort det. Den vanlige prosedyren var å overlate til en timannskommisjon utpekt av senatet til å bestemme grenser, fredsvilkår, osv., mens Pompeius hadde ordnet alt dette selv, og ba nå senatet og folket om ratifisere det hele under ett. Han hadde etablert nye romerske provinser langs hele Lilleasia-kysten: Syria, Cilicia, Asia, Bitynia og Pontus. Østgrensen til disse provinsene var beskyttet av en rekke klientstater, «venner og allierte», som tjente som buffere til det store Parther-riket: nemlig Galatia, Øst-Galatia, Papflagonia, Kappadokia, Lille-Armenia, Commagene og en rekke andre mindre kongedømmer. I tillegg hadde han etablert eller gjenopprettet en rekke selvstyrte, men skattepliktige byer langs kysten: 39 i Asia og Syria og 11 i Bitynia og Pontus. Det var kanskje arrogant å forlange at senatet skulle godkjenne dette som en pakkeløsning for Romas fremtidige utenrikspolitikk, på den andre siden ville det være en umulighet å pirke i deler av systemet uten å destabilisere det hele. Senatet tok gladelig imot de 480 millioner sestertsene han tilførte statskassen, og økningen av tributten fra 200 til 340 millioner årlig, men ville ikke finne seg i å bli forbigått. Med Lucullus i spissen, mannen som Pompeius erstattet, ble hver enkelt disposisjon snudd og veid isolert, og den endelige ratifiseringen dro ut i det uendelige.

Et kanskje enda mer presserende problem, nemlig spørsmålet om belønningen av Pompeius' veteraner, ble utsatt av senatet gang på gang. Soldatene, hvorav mange hadde

⁷⁷⁰ Gelzer 1968, 69.

kjempet også i krigene mot Lepidus, Sertorius og Spartacus, hadde fått sin andel av krigsbyttet, men nå gjaldt det å sikre dem en tilbakevending til det sivile liv gjennom tildeling av jordstykker. Ingen kunne nekte for at de hadde fortjent det, men man kunne alltid diskutere detaljene, særlig ettersom enhver forsinkelse gikk utover Pompeius' prestisje. Senatoren måtte også sikre seg at en jordutdeling ikke gikk utover deres egne økonomiske interesser. Etter at senatet gang på gang hadde utsatt diskusjonen av disse spørsmålene, fikk Pompeius i januar år 60 tribunen Flavius til å foreslå en jordreform som både kom veteranene og andre fattige borgere til gode. Cicero var den eneste fremtredende senator som ga Pompeius støtte, og denne støtten var halvhjertet. Cicero kalte i et brev til Atticus forslaget for uansvarlig, og han foreslo derfor en rekke modifikasjoner i senatet. Cicero anså likevel reformen for å være sosialt nødvendig, da den kunne bidra til å renske byen for sin «berme» (*sentinam urbis*) og øke befolkningstallet i Italia.⁷⁷¹ Konsulen Metellus Celer la imidlertid alle mulige vanskeligheter i veien for Flavius, helt til Flavius arresterte ham i juni år 60, og låste ham inne i statsfengselet:

Then Metellus wished to assemble the senate there. When [Lucius Flavius] set the tribune's bench at the very entrance of the cell, and sitting upon it, offered an obstacle to any one's entrance, Metellus ordered the wall of the prison to be cut through so that the senate might gain entrance through it, and made preparations to pass the night on the spot. When Pompey learned of this, he was ashamed as well as afraid that the people might take offence, and so directed Flavius to withdraw.⁷⁷²

Gelzer, som hele tiden synes å forutsette at en vellykket obstruksjon av dette slaget skyldtes folkets vilje, konkluderer med at optimatene nå hadde vunnet borgerne for sin motstand mot reformen.⁷⁷³ Episoden demonstrerer imidlertid ikke at optimatene vant folket over på sin side i spørsmålet om jordreformen, verken ved å skape sympati med den fengslede konsulen eller gjennom mobilisering av sine klientell. Episoden demonstrerer på den ene siden hvordan tribunene og konsulene kunne utkjempe ublodige konflikter innenfor formelle rammer, og hvordan de gjensidig kunne paralysere hverandre, og på den andre siden hvor sårbar et tribunisk forslag var for motstand, uansett hvor stor støtte det hadde i befolkningen. Vi vet ikke hva Celers obstruksjon bestod i, eller om det ville være mulig for Flavius å bringe forslaget frem for folkeforsamlingen uten senatets godkjenning og uten å bli stoppet av en konservativ tribuns veto. Kanskje var det Pompeius som insisterte på at forslaget først måtte få senatets velsignelse. Uansett hvordan det forholdt seg: her kommer hva folket måtte mene og ønske, overhodet ikke i betraktning, fordi forslaget aldri ble fremmet for folkeforsamlingen. Pompeius' problem var å overvinne politikernes motstand, og hans klient Lucius Afranius, valgt til konsul for år 60 med Pompeius' bistand, hadde gjennom sin handlingslammelse vært en stor skuffelse. Pompeius hadde grunn til å være desperat, og lot villig Cæsar lede ham inn i en trippelallianse med den gamle rivalen Crassus. Denne hadde nemlig også noen problemer som bare kunne løses på tvers av senatsflertallets ønsker.

Skattekompaniene, støttet av sin patron Crassus, hadde siden 61 forsøkt å reforhandle betingelsene i kontrakten om provinsen Asia, men hadde vært for optimistiske i sine

⁷⁷¹ Cic. *Att.* 1.18.6: 1.19.4

⁷⁷² Dio 37.50.2–3.

⁷⁷³ Gelzer 1968, 67.

anslag over hva det krigsherjede landet kunne bære, selv med de hardeste tenkelige innkrevningsmetoder. Det var simpelthen ikke så mye mer å hente, men en kontrakt er likevel en kontrakt. I midten av 60 fikk de følgelig et negativt svar, først og fremst takket være Catos prinsipielle motstand. Samtidig ble straffen for jurymenn som mottok bestikkelser, skjerp, og dermed en annen lukrativ inntektskilde stengt. Cicero var fra første stund kritisk til om dette var klokt, og summerte opp situasjonen slik i juni år 60:

Når det gjelder vår venn Cato, elsker jeg ham like høyt som deg. Det gjenstår likevel det faktum at han med all sin patriotisme og integritet fra tid til annen er til skade for staten. Han taler i senatet som om han levde i Platons republikk og ikke i Romulus' sump. Hva kan være mer rettferdig enn at jurymenn som mottar bestikkelser, skal bli brakt for retten? Cato foreslo det, og senatet var enig. Resultat: Ridderne erklærer krig mot senatet – ikke mot meg, for jeg var imot det. Kan noe være mer skamløst enn at skatteoppkreverne vegrer seg for å stå ved sine kontrakter? Likevel var tapet verdt å ta for å holde ridderstanden på vår side. Cato satte seg mot det og drev sin vilje gjennom. Konsekvens: Vi fikk se en konsul [Metellus] bli innesperret i fengsel [av folketribunen Flavius] og det ene oppløpet etter det andre, uten at en eneste av dem som pleide å samle seg om meg og mine etterfølgere i konsulatet for å redde staten, løftet en finger.⁷⁷⁴

Ved å behandle ridderklassen så kompromissløst hadde optimatene spilt ballen rett i hendene på sine motstandere, og kunne ikke lenger slå ned på opprør og frekke tribuner ved å appellere til *concordia ordinum*, samhold mellom senatorstanden og ridderstanden. Forretningsmannen og patronen Crassus var klar for en ny forsoning med Pompeius.

Konsulen Cæsar gjorde det fra første stund klart at han riktignok var en *popularis*, men at han hadde som intensjon kun å handle i overensstemmelse med senatet.⁷⁷⁵ Ettersom han hadde blitt valgt som den første av konsulene, var det i januar han som presiderte over senatet, og det første han gjorde, var å demonstrere sin respekt for de politiske institusjonene ved å befale at forhandlingene både i senatet og folkeforsamlingen skulle nedskrives og publiseres. Da Bibulus i sin tur tok presidens i februar, gjenopplivet Cæsar dessuten en gammel skikk ved å la sine liktorer gå bak ham, og demonstrerte dermed at de to konsulene arbeidet i fullkommen harmoni. Denne harmonien ble imidlertid straks ødelagt da Cæsar la frem den lenge annonserte jordloven.⁷⁷⁶ Cicero vurderte et øyeblikk å støtte den, etter å ha blitt oppsøkt av Pompeius' og Cæsars felles klient Cornelius Balbus:

Enten må jeg gå kraftig imot jordloven, hvilket betyr en voldsom kamp, men en ærefull kamp for meg, eller jeg må resignere, og da kan jeg like godt trekke meg tilbake til Solonium eller Antium. En tredje mulighet er å gå inn for forslaget, og det er nettopp hva de sier at Cæsar venter av meg – han er så sikker på det at han ikke nærer noen tvil om min holdning. For Cornelius var nettopp hos meg, jeg mener Balbus, Cæsars gode venn. Han forsikrer meg om at Cæsar i alle ting vil søke råd hos meg og Pompeius, og at han vil gjøre et forsøk på å forsone Crassus og Pompeius. Her byr det seg altså på den ene siden følgende mulighet: Et nært samarbeid med Pompeius og, hvis jeg vil, også med Cæsar, forsoning med mine uvenner, fred med de store massene og en rolig alderdom.⁷⁷⁷

⁷⁷⁴ Cic. *Att.* 2.1.8.

⁷⁷⁵ Dio 38.1.1–2.

⁷⁷⁶ Suet. *Iul.* 20.

⁷⁷⁷ Cic. *Att.* 2.3.3–4.

Cæsars jordlov utelot mange av de punktene som tidligere reformforslag hadde blitt kritisert for. Campania, Romas kornkammer på fastlandet, var unntatt, og det lot seg derfor ikke gjøre å skape et konflikttema mellom kornforsyning og jordutdeling, slik Cicero hadde skapt i sin tale mot Rullus' jordlov i 63. Forslagsstilleren kunne heller ikke, som Rullus, mistenkes for å ville tilrane seg og sine allierte en maktposisjon gjennom medlemskap i jordkommisjonen, da denne skulle bestå av 20 menn, og Cæsar selv var ekskludert med navns nevning i en av lovens paragrafer. Jordkommisjonærene skulle bare kunne kjøpe jord fra dem som ønsket å selge den frivillig, og kun til den pris som var fastsatt i den forrige census. Kostnadene skulle dekkes av Pompeius' krigsbytte og skatteinntektene fra provinsene han hadde etablert i øst. Eksisterende eiendomsforhold skulle nå aksepteres uten videre spørsmål, slik at de besittende klasser ikke hadde noen grunn til å mobilisere mot loven, og den distribuerte jorden skulle ikke kunne selges før det hadde gått 20 år. På den måten kunne man både sikre seg mot spekulasjon med jordlotter og oppnå den sosiale effekten som var lovens formål. Ikke bare ville Pompeius' veteraner få sin velfortjente belønning, finansiert av inntektene fra deres egne erobringer, men byen ville også bli lettet for mange fattige, og potensielt opprørske, borgere, som nå i stedet ville bidra til å gjenreise småbondestanden i Italia.⁷⁷⁸

Cæsar la forslaget frem for senatet og erklærte at han ville foreta de justeringene i lovforslaget som senatet ønsket. Senatorene var imidlertid verken i stand til å presentere endringsforslag til lovens paragrafer eller argumentere mot loven i sin helhet. De var først og fremst bekymret for den innflytelsen Cæsar ville få om loven ble vedtatt,⁷⁷⁹ men dette var ikke et gyldig argument i en offentlig debatt, nå gjort enda mer offentlig av Cæsars vedtak om publisering av forhandlingene. Cato var den eneste som klart sa fra at han ikke ville tolerere noen endringer, og satte i gang med en av sine maratontaler for å unngå at senatet fattet en beslutning i spørsmålet før solnedgang. Cæsar hadde tapt en triumf på denne taktikken året før, men kunne denne gang, i kraft av sin konsulmyndighet, stoppe ham. Cato ble arrestert, men store deler av senatet gjorde det klart at de foretrakk å være hos Cato i fengsel fremfor i senatet med Cæsar. Cæsar lot dermed Cato gå og erklærte at han ville ta loven direkte til folket, uten senatets godkjenning.⁷⁸⁰

Cæsar ga likevel ikke opp forsøket på å involvere sine motstandere i en debatt om saken. Han inviterte sin kollega Bibulus til å presentere sine motargumenter, men Bibulus proklamerte kun at folket ikke ville få denne loven, om de så alle ønsket det.⁷⁸¹ Dette var en trussel om at loven ville bli møtt med veto og andre former for obstruksjon. Senatet kunne ikke forhindre vedtaket ved å mobilisere sine klienter, de måtte forhindre at loven overhodet kom til avstemning. Cæsar inviterte deretter Pompeius og Crassus til å meddele sine synspunkter på loven. Dio forteller hva Cæsar hadde å tjene på det:

This was not because he was not acquainted with their view, for all their undertakings were in common; but he purposed both to honour these men, by calling them in as advisers about the law although they were holding no office, and also to frighten the others by securing the adherence of men who were admittedly the foremost in the city at the time and had the greatest influence of all. By this very move, also, he would please the populace, by giving

⁷⁷⁸ Gelzer 1968, 72; Dio 38.1.

⁷⁷⁹ Gelzer 1968, 72.

⁷⁸⁰ Dio 38. 2–4.

⁷⁸¹ Dio 38.4.3.

proof that they were not striving for any unnatural or unjust end, but for objects which those leaders were willing both to approve and to praise.⁷⁸²

Pompeius gikk detaljert gjennom loven og hevdet at senatet elleve år tidligere hadde lovet hans og Metellus Pius' soldater jord etter krigen mot Sertorius, men at dette var blitt utsatt på grunn av finansielle vanskeligheter, som nå, takket være Pompeius' erobringer, ikke lenger var et hinder. Cæsar spurte Pompeius om han ville hjelpe ham mot dem som arbeidet for å sabotere loven, og ba folket slutte seg til hans bønn om hjelp:

[...] Pompey felt elated over the fact that both the consul and the multitude had desired his help, although he was holding no position of his command, and so, with an added opinion of his own worth, and assuming much dignity, he spoke at some length, finally declaring: «If any one dares to raise a sword, I also will snatch up my shield.» These words of Pompey were approved by Crassus too.⁷⁸³

Bibulus, med støtte fra tre tribuner, utsatte avstemningen ved å betrakte varsler på himmelen og erklærte alle gjenværende *dies comitiales* (dager det var tillatt å holde folkeforsamling) for offentlige høytidsdager. Cæsar, statens yppersteprest siden 63, lot seg ikke skremme av et slikt religiøst forbud, og satte uten videre av en dag for avstemningen. Hans støttespillere okkuperte Forum om natten. Bibulus og hans følge presset seg frem til Castor-tempelet, der Cæsar talte til folket. Bibulus forsøkte å tale, men ble kastet ned trappene, hans fasces ble knekket, og han selv ble, sammen med sine allierte tribuner, banket opp og jaget fra forsamlingen. Cato forsøkte to ganger å komme til orde, men ble løftet opp av Cæsars menn og båret vekk.⁷⁸⁴

Bibulus forsøkte dagen etterpå å få senatet til å erklære loven ugyldig. Selv om Bibulus' religiøse obstruksjon var konstitusjonelt tvilsom, var det ingen tvil om at tribunene hadde blitt hindret med vold fra å nedlegge sitt veto, eller at slagsmålet mellom tilhengere og motstandere av loven forut for avstemningen satte hele prosedyren i et mistenkelig lys. Varslene man kunne ta av tribunenes flukt, betydde mer enn augurenes studium av fuglenes flukt, og et eventuelt illevarslenende tordenbrak ville lett kunne ha blitt overdøvet av skrik og skrål i basketaket forut for avstemningen. Da det imidlertid ikke var noen tvil om at lovvedtaket var et uttrykk for folkets vilje, og at formelle innvendinger ikke ville nytte mot den kompakte majoriteten forslagsstilleren nøt blant Romas borgere, fikk Bibulus ikke gehør i senatet. Bibulus trakk seg dermed tilbake til sitt hus, og møtte alle nye forslag fra Cæsar med en offentlig kunngjøring om at det var ulovlig å bringe dem til avstemning, han så nemlig stadig dårligere varsler. I mellomtiden tvang Cæsar senatorene til å avlegge en ed, under trussel om dødsstraff, på at de ville respektere jordloven. Jordkommisjonen ble valgt, med Pompeius og Crassus i lederskapet.

Cæsar kom deretter Crassus i møte gjennom et folkeforsamlingsvedtak som ettergav en tredjedel av skattekompanienes gjeld til statskassen. Skattekompaniene slapp unna med en advarsel om å ikke by for høyt i fremtiden, og Crassus' posisjon som deres patron ble styrket. Ikke bare Crassus, men også Cæsar og flere av hans allierte, deriblant Vatinius, hadde ifølge Cicero økonomiske interesser (trolig via mellommenn) i disse selskapene, og kunne dermed ved hjelp av denne loven overføre penger direkte fra statskassen til seg

⁷⁸² Dio 38. 5.5

⁷⁸³ Dio 38.5.4–5.

⁷⁸⁴ App. *BCiv.* 2.11; Dio 38.6

selv.⁷⁸⁵ Cicero angriper også Vatinius for å ha vært lovens promotor, noe som indikerer at Cæsar brukte Vatinius som forslagsstiller til denne og andre lover han selv støttet på *contiones*. De to samarbeidet også om ratifiseringen av Pompeius' disposisjoner i øst, der detaljene åpenbart ble overlatt til Vatinius.⁷⁸⁶ Cæsar tjente trolig også på å bringe kong Ptolemaios XII «fløytespilleren»s krav på den egyptiske tronen frem for folk og senat, hvor han sluttet en allianse med ham. Cæsar hadde i 65 gått inn for annekasjon av Egypt, men hadde nå endret oppfatning. Kongen var ikke bare berømt for sin musikalitet, men også for sine sjenerøse bestikkelser til romerske politikere, og vi skal ikke se bort fra at Cæsars utspill i 65 primært var et forsøk på å få del i disse.

Cæsar rakk innimellom alt dette politiske arbeidet å gi sin støtte til anklagen mot Ciceros kollega fra år 63, Gaius Antonius, som lød på maktmisbruk i Makedonia. Cicero var forsvarer, og kom ved middagstid i skade for å beklage seg over den triste politiske situasjonen. Tre timer etter var Ciceros erkefiende Publius Claudius Pulcher plebeier, klar til å søke tribunatet for neste år. Statens yppersteprest gjorde en farse av formalitetene som var nødvendige for å gjøre en patrisisk Claudius til en plebeiisk Clodius, og Clodius' nye status var, som Cæsars embetsgjerninger for øvrig, alltid heftet med tvilsom legalitet. Cicero gjorde som mange andre ledende senatorer, han trakk seg tilbake til sitt landsted.

Da det ikke lenger var noe håp om å etablere en bred konsensus i senatet, og det ville ta tid før jordloven ville gi merkbare resultater, foreslo Cæsar en ny lov, støttet av Pompeius, som også delte opp den campanske jorden. Cato satte i gang med en ny maratontale, og fortsatte å tale mens han ble ledet bort av konsulens liktorer. I mai ble det vedtatt at jorden skulle fordeles blant 20 000 romerske borgere som hadde tre eller flere barn. Cicero tvilte imidlertid på om jorden var tilstrekkelig til flere enn 5000 familier.⁷⁸⁷ Mens folket hadde denne jordutdelingen friskt i minne, ble Cæsars videre karriere lagt frem for dem. Tribunen Vatinius hadde ingen problemer med å få folket til å omgjøre provinsfordelingen og gi Cæsar Gallia Cisalpina og Illyricum, tre legioner og nødvendige forsyninger frem til 1. mars 54. Like etter foreslo Pompeius i senatet at han også skulle gis Gallia Transalpina med en legion, men dette var en kommando som måtte fornyes årlig. Cato protesterte som vanlig, men senatet ga etter. Triumvirenes interesser var i mai sikret gjennom folkets støtte. Men allerede i juni forteller Cicero, som nå hadde vendt tilbake fra sitt landsted, at stemningen var i ferd med å endres:

Folkestemningen gir seg tydeligst uttrykk i teateret og sirkus. For ved gladiatorkampene ble både arrangøren og hans gjester [henspiller trolig på triumvirenes tilhengere] pepet ynkelig ut. Ved forestillingene til ære for Apollon kom skuespilleren Difilios med et infamt angrep på Pompeius: «Du er blitt stor [magnus] ved våre ulykker.» Det måtte han ta dakapo mangfoldige ganger [...] Da Cæsar ankom, døde applausen bort. Den unge Curio, som ledsaget ham, ble møtt med slik applaus som ble Pompeius til del i de gode gamle dager.⁷⁸⁸

I midten av juli skrev han, med dårlig skjult forakt, om hvordan Bibulus tilsynelatende hadde snudd seier til nederlag med sin skrivebordspropaganda:

⁷⁸⁵ Cic. *Vat.* 29.

⁷⁸⁶ Cic. *Att.* 2.9.1.

⁷⁸⁷ Cic. *Att.* 2.16.1

⁷⁸⁸ Cic. *Att.* 2.19.3.

Bibulus heves til skyene av allmennhetens beundring og velvilje. Man skriver av og leser hans edikter. Han har funnet en ny vei til den høyeste ære. Ingenting er så populært nå som hat mot populære politikere.⁷⁸⁹

Og den 25. juli, etter at Pompeius med en mislykket tale hadde ydmyket seg i full offentlighet, skrev han at triumvirene var direkte forhatt:

Det hele går nedennom og hjem, og på en måte står det verre til enn da du reiste. For den gang så det ut til at det autoritære regimet i alle fall var populært hos mengden, og ikke dødelig for aristokratiet. Men nå plutselig er forbitrelsen blitt så alminnelig utbredt blant alle at jeg skjelver ved tanken på at en eksplosjon kan bli resultatet [...] Nå frykter jeg for at mengdens demonstrasjoner, skikkelige folks høylytte protester og den dumpe misnøye over hele Italia har satt [triumvirene] i fyr og flamme.⁷⁹⁰

Bibulus hadde utsatt valgene til oktober, og Cæsar hadde uten hell prøvd å mobilisere en demonstrasjon mot Bibulus for å endre på dette. Åpenbart trodde optimatene at tiden arbeidet for dem, og at triumvirenes popularitet bare kunne synke. Cicero mente i august at han selv daglig ble mer populær, ved å holde seg borte fra politikk og vie seg til arbeidet som forsvarsadvokat.⁷⁹¹

Clodius hadde blitt valgt til tribun i juli, men var ingen lojal medspiller for triumvirene. De festet primært sitt håp til Gabinius, som i 67 hadde fremmet lovforslaget om Pompeius' kommando mot piratene og senere hadde vært hans legat, og dessuten til Piso, Cæsars svigerfar. Begge disse var kandidater til konsulatet for år 58. I et forsøk på å snu folkemeningen og skape sympati for triumviratet brakte konsulen Cæsar informanten Vettius frem på en *contio* for å gjøre rede for en påstått konspirasjon mot Pompeius. *Konsulen* Cæsar brukte altså som sitt sannhetsvitne den samme Vettius som var blitt dømt for mened av *pretoren* Cæsar i 62. Bibulus ble nevnt som opphavsmann til attentatplanene, og den populære Curio, Cæsars motstander, skulle lede sammensvergelsen. Mange andre fremtredende konservative ble også nevnt eller hentydet til, deriblant Cicero. Hvorvidt Cæsar nå lyktes i å fremstille Vettius som pålitelig, vet vi ikke, men Cicero var i alle fall overbevist om at det var Cæsar som stod bak hele affæren.⁷⁹² Vettius døde i fengselet, og dermed døde også saken med ham.

Cæsar fikk i august vedtatt en lov om provinsadministrasjon, som ble ønsket velkommen til og med av Cato, og som ble stående gjennom hele keisertiden. Han fikk også Vatinius til å legge frem et forslag om å styrke den latinske kolonien Comum i Transpadania med 5000 romerske borgere. Disse tapte sin romerske borgerrett, og levde uansett for langt unna Roma til at de kunne ha gjort noen særlig bruk av den for politiske formål. Cæsar behandlet likevel alle transpadanere som romerske borgere, og hentet forsterkninger derfra til både den galliske krigen og borgerkrigen.⁷⁹³

Både Gabinius og Piso ble valgt den 18. oktober. Uthalingstaktikken hadde altså likevel ikke hindret Romas borgere i å stemme på triumvirenes kandidater. Cato forsøkte å stevne Gabinius for korrupsjon, men ingen av pretorene ville akseptere saken. Alt gikk

⁷⁸⁹ Cic. *Att.* 2.20.4.

⁷⁹⁰ Cic. *Att.* 2.21.1–2.

⁷⁹¹ Cic. *Att.* 2.22.3

⁷⁹² Cic. *Att.* 2.24.1–4.

⁷⁹³ Gelzer 1968, 95.

likevel ikke Cæsars vei. De nyvalgte pretorene Lucius Domitius Ahenobarbus og Gaius Memmius brakte Cæsars konsulat opp til diskusjon i senatet. Etter tre dagers diskusjon om hans jordlover valgte han imidlertid å krysse *pomerium*, bygrensen, og oppta sitt prokonsulære imperium. Han var nå immun mot rettsforfølging i fire år, mens hans protesjé, folketribunen Clodius, stod fritt til å herje Romas gater og drive sin personlige fiende, Cicero, på flukt gjennom det romerske imperium. Men Clodius foreslo en lov som inneholdt noenlunde de samme bestemmelsene som Gaius Gracchus' lov, nemlig at ingen magistrat hadde rett til å henrette en borger uten rettssak. Før Cæsar dro videre til Gallia, deltok han i en *contio* holdt av Clodius i Circus Flaminius, like utenfor *pomerium*, for å diskutere dette lovforslaget. Begge konsulene, Gabinius og Piso, talte i sterke ordelag mot henrettelsen av borgere uten rettssak den 5. desember 63. Cæsar viste til det velkjente faktum at han ikke hadde støttet konsulen og senatets handlemåte, men hevdet også at det ikke ville være riktig å vedta en lov med tilbakevirkende kraft. Cicero hadde blitt advart av Cæsar allerede i 63, og nå ble han tilbudt beskyttelse som legat under Cæsars imperium, til tross for at det var Cæsar som hadde sluppet løs Clodius.⁷⁹⁴ Cicero, i tillit til at optimatene og Pompeius ville beskytte ham, takket nei til Cæsars sjenerøse tilbud. Da Cicero ble tvunget i eksil den 1. mars, var Cæsar allerede kommet godt på vei til sin provins.

I skyggen av triumviratet

Gelzer gjør kun svært forsiktig bruk av sin *clientela*-teori for å forklare Cæsars sukses, i valg, lovgivning og offentlige demonstrasjoner. Han forklarer de mange unntakene fra hovedregelen, som var etablert på bakgrunn av kildematerialet fra republikkens to siste årtier, med at klientvesenet var i forfall på samme tid. Ciceros beretninger om et stemningsskifte våren og sommeren 59 problematiseres ikke i forhold til dette overordnede klientellistiske perspektivet. Dersom senatsflertallet, med Bibulus og Cato i spissen, virkelig lyktes i å snu stemningen, hvordan oppnådde de dette? De kan ikke i løpet av et par måneder ha skaffet seg store mengder nye klienter, så vi må gå ut ifra at de benyttet seg av noenlunde de samme nettverkene som de hadde i forveien. I en situasjon der triumvirene fikk gjennomtvunget omfattende jordfordelingsprogrammer som kom titusener av borgere til gode, er det nemlig ikke særlig sannsynlig at triumvirene tapte klienter til optimatenes leir. Da konsulvalgene endelig ble avholdt i oktober, endte det også med seier for begge av triumvirenes kandidater, Gabinius og Piso.

Bibulus' edikter og vittigheter på Julius Cæsars bekostning ble trolig spredd, kommentert og diskutert av optimatenes klienter, men det er åpenbart at disse ikke på noe tidspunkt var mange nok til å avgjøre utfallet verken i tribe- eller centurieforsamlingen. Deres funksjon var å

⁷⁹⁴ Fra sitt tribonat i 58 til han ble drept av optimatenes motbølle Milo på Via Appia i 52, kontrollerte Clodius Romas gater, bevæpnet med på den ene siden en formidabel popularitet på grunn av sin lov om utdeling av gratis kornrasjoner til byens innbyggere, og på den andre, og dystre, siden, bander av fattige, slaver og frigivne, organisert i de såkalte *collegiae*, sammenslutninger Clodius hadde legalisert for sine egne politiske formål. Han forstyrret politiske taler, brøt opp rettsforhandlinger, truet embetsmenn og forhindret valg. Selv Pompeius kunne ikke føle seg trygg. Han satte sitt voldsomme preg på 50-tallets brokete historie, en historie som vi dessverre ikke kan følge i detalj i det som gjenstår av dette kapitlet.

overtale de andre borgerne, noe de til en viss grad synes å ha lyktes med sommeren 59. Likeledes var heller ikke det kombinerte klientellet til Pompeius, Crassus og Cæsar, selv supplert med Pompeius' veteraner, tilstrekkelig til å kontrollere den offentlige opinionen fullstendig. Både optimatene og triumvirene benyttet seg av sine kjerner for å skape et følge i befolkningen. Triumvirene hadde imidlertid den fordel at de hver gang folket ble invitert til å foreta et politisk veivalg i den ene eller den annen retning, selv stod for en konsekvent folkevennlig politikk. Fra borgerens perspektiv var det trolig ingen motsetning mellom det å vise skepsis til triumvirenes metoder og det å stemme for deres forslag og deres kandidater. Spesielt ikke om man var en forsørger for tre barn og ville ha jord i Capua.

Lily Ross Taylor, i monografien *Party Politics in the Age of Caesar*, benytter seg ikke av et klientsystem i forfall, men inkluderer alle som på en eller annen måte var knyttet til en romersk politiker i et gi-og-ta-forhold som kunne pyntes med det moralske *fides*-begrepet, i hans klientell. Det samme gjaldt Pompeius' veteraner, hvorav mange var hans klienter i utgangspunktet, og resten snart ble det, som følge av hans arbeid for å belønne dem etter endt tjeneste.⁷⁹⁵ Triumviratets oppkomst og fall, og borgerkrigen som fulgte, var i følge Taylor, en funksjon av personlige «partier»s allianser og konflikter. Disse partiene var knyttet til den enkelte politiker, og bestod av hans venner, klienter og tilhengere. Da Pompeius senere allierte seg med senatet mot Cæsar, skriver Taylor, var deres kombinerte partier ikke sterke nok til å hamle opp med Cæsars parti, bestående på den ene side av bybefolkningen, og på den annen side av Cæsars ti legioner.⁷⁹⁶ Taylor bruker faktisk, i motsetning til Gelzer selv, konsekvent innsiktene fra *Die Nobilität der römischen Republik* i sin analyse, men demonstrerer samtidig teoriens svakheter. Dynamikken i romersk politikk, eksemplifisert gjennom stemningskiftet i 59, triumvirenes manglende kontroll med valgene i 50-årene og vanskelighetene med å ramme Cæsar gjennom vedtak i folkeforsamlingen, vitner om at «partiene» var nettopp en slags partier, i den forstand at de kun omfattet en liten del av elektoratet og hadde som oppgave å vinne elektoratet for «partiet»s sak, i det antikke Roma personifisert ved politiske ledere. Det stabile i romersk politikk var konflikten mellom senat og folk, hvor folket som regel ville støtte jordreformer, kornutdeling og belønning til sine helter, og senatet forsøkte å forhindre dette. Senatet kunne ikke ramme Cæsar ved hjelp av folket, selv etter at Pompeius hadde vendt seg mot ham, fordi borgere som aldri hadde vekslet et ord med Cæsar, og ikke personlig hadde nytt godt av hans politikk, likevel anså ham for å være en like god mann som Pompeius. Å hevde at disse borgerne dermed tilhørte Cæsars «parti», er et temmelig svakt analytisk grep.

Cæsars parti var etter mitt syn hans kjerne av venner og klienter, som kjempet for å opprettholde og øke hans følge blant de øvrige borgerne, ved å vise til hans stormannssjenerøsitet, politiske virksomhet til deres beste, og etter hvert glimrende feltherreegenskaper. Som prokonsul i Gallia var han en god venn å ha, og mange søkte politisk avansement med økonomisk bistand og anbefalinger fra ham, og gjerne også erfaring som offiser i hans stab. Hans rykte som *popularis*-politiker var levende blant borgerne, og ble vedlikeholdt av hans allierte. De sørget også for ryggdekning på den politiske arena, og tjente sin patron først og fremst i konflikter med andre politikere, som ønsket å kalle ham hjem før tiden og forhindre en forlengelse av hans kommando. Cæsar satte ikke sine bein innenfor bymurene før han ni år senere inntok Roma med sine soldater. I mellomtiden var han imidlertid i høyeste grad nærværende via mellommenn, sine venner og klienter i

⁷⁹⁵ Taylor 1949, 47.

⁷⁹⁶ Taylor 1949, 48.

den politiske eliten. Uten disse kunne han ikke ha opprettholdt sin politiske makt og dermed heller ikke fullført erobringen av Gallia. Gjennom sin allianse med Pompeius og Crassus sikret han seg at han hadde et tilstrekkelig antall kandidater til de lavere trinnene på embetsstigen, og han distribuerte penger til deres valgkamper mot at de ivaretok hans interesser, som senatorer, tribuner og pretorer på den politiske arena. Han bidro også med stemmer fra sine lojale soldater, sendt på permisjon til Roma for å delta i valgene, deriblant valget av Pompeius og Crassus til konsulatet for år 55.⁷⁹⁷

E.S. Gruen presenterer i *The Last Generation of the Roman Republic* en mer sofistisert versjon av *clientela*-teorien. Ifølge Gruen fortsatte romersk politikk å være dominert av adelsfraksjoner, føyd sammen gjennom ekteskap, adopsjoner og vennskap. Disse adelsfraksjonene baserte sin makt på familienes nedarvede prestisje, kontroll over store klientell og samfunnspatronasje. Det som hadde endret seg, var ikke den sosiale basisen for elitens makt, men elitens egen sosiale komposisjon, interne fragmentering og ideologiske polarisering. Alliansene ble mer flytende etter Sulla, blant annet fordi dobbelt så mange unge menn som tidligere nå fikk adgang til senatet og deltok i den politiske konkurransen. Disse manglet gjerne langvarige bånd til den herskende eliten, og skiftet derfor lett tilhørighet.⁷⁹⁸ Et økende politisk konfliktnivå førte til at både slekter og familier ble splittet,⁷⁹⁹ og forsøk på å skape for store allianser medførte bare enda mer splittelse.⁸⁰⁰ Pompeius' innflytelse ble så stor at den ikke lenger kunne tolereres, og hans allierte i nobiliteten forlot ham så snart det var trygt. Catos forsøk på å dele politikere inn i forsvarere av republikken og revolusjonære hadde riktignok en propagandaeffekt som førte til avskalling fra Pompeius' kjerne, men medførte ikke større enhet blant optimatene. Ingen forlot Pompeius eller Cæsar for å inngå i Catos gruppe, under hans lederskap. En aristokrat ønsket snarere å skape sin egen, mest mulig uavhengige maktbase.⁸⁰¹

Gruens mer dynamiske *clientela*-modell krever imidlertid at politikernes valg til pre-tur og konsulat ikke har noe med politisk mobilisering å gjøre:

To the battles of politicians the voters were generally indifferent: their decisions were made on other grounds.⁸⁰² Candidates were endorsed for office, not as politicians, but as patrons, benefactors, and heirs of illustrious *gentes*. Politics might sometimes intervene [...] But the electorate's choice, with few exceptions, was determined by traditional considerations.⁸⁰³

Triumviratet var, i følge Gruen, en mektig kombinasjon av klientell og innflytelse, men var ute av stand til å kontrollere romersk politikk, noe som skyldtes at Cæsars metoder i 59 kostet Pompeius de fleste av hans allierte i den øverste senatseliten. Kun når triumvirene selv stilte til valg, kunne de regne med suksess, som da Pompeius og Crassus ble valgt i 55, og da hadde de sett seg nødt til å tvinge andre kandidater av banen. Fra Pompeius' synsvinkel var triumviratet, ifølge Gruen, en fiasko fordi han etter å ha nedlagt sitt imperium hadde basert sin maktstilling på allianser med senatseliten, og nå stod tilbake

⁷⁹⁷ Gelzer 1968, 119–121.

⁷⁹⁸ Gruen 1974, 48–49.

⁷⁹⁹ Gruen 1974, 58.

⁸⁰⁰ Gruen 1974, 104–105.

⁸⁰¹ Gruen 1974, 119–120.

⁸⁰² Gruen 1974, 136

⁸⁰³ Gruen 1974, 161.

politiske isolert. Crassus hadde imidlertid bygget opp en formidabel maktbase blant yngre senatorer, de såkalte *pedarii*, fotfolket, som normalt ikke gjorde seg gjeldende i senatets debatter, men som stemte med føttene. Crassus var deres patron, slik han også utøvde patronasje overfor store grupper utenfor senatet, og ble derfor ikke rammet av nobiletens motstand. Han hadde aldri lagt vekt på slike allianser.

Pompeius hadde, ifølge Gruen, liten kontroll med stemmene i Comitia Centuriata.⁸⁰⁴ Likevel ble hans kandidater valgt: M. Pupius Piso i 62, Afranius i 61, Cæsar i 60, både Gabinius og L. Calpurnius Piso i 59 og P. Cornelius Spinther i 58. Verken Piso eller Afranius gjorde noe særlig for ham, mens Cæsar oppfylte Pompeius' mål, men ødela hans innflytelse. At triumvirene lyktes med å få både Gabinius og Calpurnius Piso inn i konsulatet i år 59, må derfor forklares. Gruens svar er at Gabinius slett ikke var så ille som Cicero ville ha det til, og at hans far til og med trolig hadde vært legat under Sulla. Calpurnius Piso, nå Cæsars svigersønn, var imidlertid så respektabel at Cicero og store deler av nobileteten for øvrig støttet hans valgkamp.⁸⁰⁵ Gruen prøver her å løse det samme problemet som Gelzer, nemlig hvordan man forklarer at triumviratet kunne lykkes i centurieforsamlingen, når de fleste i nobileteten og senatsflertallet for øvrig mobiliserte mot dem. At Piso egentlig også var de konservatives kandidat, gjør imidlertid beslutningen om å utsette valgene til oktober fullstendig uforståelig. En annen sak var det at Pompeius kandidater, når de først var valgt, ikke opptrådte som hans klienter, men fulgte en selvstendig politisk kurs.

Problemet løser seg imidlertid av seg selv, om man ikke forsøker å forklare alt ved hjelp av skiftende allianser og mobilisering av klienter. Triumviratet hadde som hensikt å ivareta partenes interesser på noen konkrete områder. Pompeius trengte desperat å få godkjent sine disposisjoner i øst og skaffe jord til sine veteraner, tiltak, som han, til tross for sine kontakter i nobileteten, som før 59 var intakt, ikke var i stand til å få gjennomført. Dette skyldtes ikke manglende støtte i folket, men motstand fra medlemmer av den politiske eliten. Han hadde derfor verken bruk for Crassus' klienter blant menige romerske borgere, eller Cæsars popularitet for å oppnå dette, men simpelthen noen til å styre forslagene gjennom i senatet, og folkeforsamlingen. Cæsars manøvreringsdyktighet og handlekraft, kombinert med Crassus' *pedarii*, kunne gjøre denne jobben. Cæsar var på sin side interessert i en skikkelig kommando, og kanskje også i å innfri forventningene hans folkevennlige profil hadde skapt til hans konsulat. Crassus var interessert i mer innflytelse og mer penger til å kjøpe denne innflytelsen. Alle fikk de primære målene oppfylt, og i den forstand var triumviratet en suksess. Valget av Bibulus som Cæsars kollega, det påståtte stemningsskiftet i befolkningen sommeren 59, og det faktum at triumvirene ikke fikk alt som de ville i årene som fulgte, blir lettere å gjøre rede for om vi *ikke* forutsetter 1) at de fleste romerske borgere var den politiske elitens klienter, 2) svingninger i popularitet var et uttrykk for at borgernes patroner skiftet allianser, eller 3) politiske hensyn normalt ikke spilte noen rolle for borgerne.

Triumvirenes kombinerte venner og klienter var utvilsomt en formidabel politisk maktfaktor, men deres funksjon var på den ene siden å overtale andre borgere til å støtte triumvirenes forslag og kandidater ut ifra *politiske* hensyn, og på den andre siden å forhindre at triumvirenes motstandere kunne sabotere avstemningene. Pompeius' såkalte

⁸⁰⁴ Gruen 1974, 128.

⁸⁰⁵ Gruen 1974, 143.

allierte i nobiliteten hadde ikke tidligere fylt noen av disse funksjonene, og avskallingen som fulgte i løpet av 59, påvirket ikke triumvirenes suksess, verken i tribeforsamlingen eller centurieforsamlingen. Vi kan trygt gå ut ifra at triumvirenes virkelige «kjerner» stort sett overlevde Cæsars konsulat. Det som svingte, var deres popularitet for øvrig, deres «følge», og tar man konsulvalgene i oktober i betraktning, svingte denne populariteten ikke faretruende i deres disfavør. I den grad triumvirene mislyktes i å få sine kandidater valgt, som i 55, da Pompeius støttet sin politisk ubetydelige klient T. Ampius Balbus mot sterke kandidater som L. Domitius Ahenobarbus og Appius Claudius Pulcher, var dette ikke nødvendigvis en indikasjon på at de var blitt mindre populære eller hadde tapt klienter. Det betød kun at Romas mange frie velgere ikke lot seg by hvem som helst. Det er heller ikke selvsagt at Pompeius' vanskeligheter med å bli valgt sammen med Crassus året før skyldtes at hans egen popularitet var dalende. Crassus var ikke bare rik, men også grådig, ofte beskyldt for de mest infame forretningsmetoder. At han kontrollerte store deler av fotfolket i senatet, innebar ikke at han kontrollerte store deler av elektoratet i centurieforsamlingen.⁸⁰⁶

Det kan selvsagt være riktig at Pompeius' popularitet var dalende. Det har vi ingen mulighet for å kontrollere, da han ikke var på valg hvert år. Gruen har rett i at Pompeius' vanskeligheter med å få valgt pålitelige kandidater til konsulatet skyldtes at han ikke hadde gode allierte i nobiliteten. Men Gruen tar etter mitt syn feil når han kobler sammen synkende popularitet med manglende allierte. Hans støtte til Balbus illustrerer nettopp at Pompeius' problem ikke var synkende popularitet, men mangel på gode, lojale kandidater. De som var lojale, var ikke gode nok til å nå opp i konkurransen eller utrette noe for ham når de var valgt. De som var gode kandidater, opptrådte som selvstendige mennesker og var mer opptatt av sin egen politiske fremtid enn Pompeius' ønsker og behov. Det er bare dersom vi forutsetter at valgene ble styrt av klientellistiske bånd, at vi kan bruke Gruens automatiske kobling mellom synkende popularitet og sviktende allianser, og som vi har sett, skaper denne forutsetningen flere problemer enn den løser.

Cæsars karriere blir kun forståelig om borgerne faktisk foretok politiske avveininger i sine valg, og belønnet en folkevennlig profil med avansement til statens høyeste embeter. For å delta i konkurransen, utøve sine embeter og beholde sitt prokonsulat var det helt nødvendig for ham å ha en kjerne av patroner, venner og klienter. Denne kjernen kunne bidra til eller forhindre at hans popularitet ble satt på prøve i folkeforsamlingene, men var i seg selv utilstrekkelig til å determinere utfallet i folkeforsamlingen. Cæsars popularitet hvilte på hans innsats som sjenerøs stormann, folkevennlig politiker og suksessrik hærfører. Denne populariteten var sterk nok til at han fikk fullføre sin erobring av Gallia, til tross for sine politiske fienders mange forsøk på å kalle ham hjem. Pompeius hadde, etter konferansen i Luca i 56, blitt valgt til konsul i 55, sammen med Crassus. Etter konsulatet fikk Crassus Syria som provins, men døde i 53 i krigen mot parterne. Pompeius fikk Spania, men utøvde sitt prokonsulære imperium ved hjelp av legater. Han selv oppholdt seg, for sin egen og statens sikkerhets skyld, like utenfor *pomerium*. Cæsar fikk fornyet sin kommando i Gallia, men Crassus' død destabiliserte triumviratet, og det

⁸⁰⁶ Han hadde riktignok, sammen med Pompeius, ledet 20-mannskommisjonen som utdelte jordlotter i henhold til Cæsars jordlover i 59, men det var 18 andre medlemmer av kommisjonen, og det var Cæsar som hadde foreslått loven.

fant sted en stadig økende polarisering mellom Pompeius og optimatene på den ene siden og Cæsar og *populares* på den andre.

Det var ikke ved å påvirke folkemeningen, men gjennom senatsintriger og trusler mot Cæsars allierte at det til slutt lyktes å erklære et *senatus consultum ultimum* og utrope prokonsulen i Gallia til statsfiende. Det var en ganske liten minoritet som var uvillig til å finne et kompromiss; et forslag fra Curio om at både Pompeius og Cæsar skulle oppgi sine legioner, ble støttet av 370 mot 22 senatorer, så sent som i desember, og Curio ble hyllet som en helt av folket, som på ingen måte ønsket seg en ny borgerkrig. Konsulen Marcellus hevdet imidlertid at Cæsar allerede marsjerte mot Italia, krysset *pomerium*, og ba Pompeius ta seg av statens sikkerhet, ved hjelp av sine to legioner og videre rekruttering. Cæsar tok opp igjen Curios forslag i et brev til senatet, men årets nye konsul, Lentulus og Metellus Scipio, var uforsonelige; i løpet av de første ukene av januar var krigen et faktum. I sin sterkt fortegnede versjon av begivenhetene forteller Cæsar oss hvorfor han gikk til angrep:

Både konsulenes ord, frykten for hæren som stod i nærheten, og truslene fra Pompeius' venner, drev således de fleste til mot sin vilje og under press å slutte seg til Scipios forslag: at Cæsar skulle oppløse sin hær før en fastsatt dato; hvis han ikke gjorde det, skulle han bli betraktet som om han nærte fiendtlige planer mot staten. Mot dette nedla folketribunene Marcus Antonius og Quintus Cassius veto. Spørsmålet om deres veto ble straks satt under debatt. Bitre ord ble brukt, og jo mer hatsk og ubarmhjertig hver enkelt talte, desto mer bifall fikk han av Cæsars fiender [...] Pompeius selv hadde, dels drevet av Cæsars fiender og dels fordi han ikke ønsket at noen skulle være hans likemann i rang og anseelse, fullstendig trukket seg tilbake fra vennskapet med Cæsar. Han hadde forsonet seg med deres felles fiender, som han selv for størstedelen hadde skaffet Cæsar på halsen på den tid da de var knyttet sammen gjennom giftermål [...] Folketribunene fikk ikke engang noen mulighet til å bruke sin mest fundamentale rett, nemlig sitt veto, som selv Lucius Sulla hadde latt dem beholde. Men alt på den syvende dag måtte de tenke på sin egen sikkerhet [...]. Senatet valgte å gjøre det mest vidt- og ytterliggående vedtak, som senatorene aldri tidligere hadde våget å ty til, uten når byen holdt på å brenne opp eller hadde oppgitt alt håp om redning: «Konsulene, pretorene, folketribunene og de prokonsuler som er i nærheten av byen, skal sørge for at staten ikke lider noen skade.» Dette ble skriftlig utformet i et senatsvedtak den 7. januar [...] Konsulene forlot byen. Det hadde aldri tidligere hendt. Og privatpersoner hadde liktorer i byen og på Kapitol, mot all gammel sedvane. Soldater ble utskrevet over hele Italia, våpen ble rekvirert, penger ble krevd av byene rundt om i Italia og tatt fra templene, og all guddommelig og menneskelig rett ble krenket uten forskjell.⁸⁰⁷

Cæsars soldater fulgte ham i borgerkrigen, dels på grunn av takknemlighet over den gunst han hadde vist dem tidligere, dels på grunn av hans karisma, og dels på grunn av frykt for at de uten Cæsar ikke ville få de belønningene som tilkom dem etter endt tjeneste.

⁸⁰⁷ Cæsar, *BC* 1.1–5.

Konklusjon

Undersøkelsen av de sosiale nettverkens betydning i den klassiske og sene republikk har vist at det å ha en personlig kjerne av venner og klienter var helt nødvendig for å delta i den politiske konkurransen, men utilstrekkelig for å vinne den. Denne kjernen utgjorde kun en liten del av borgermassen, og kunne derfor ikke avgjøre valgene i folkeforsamlingen. I den tidligste fasen av en offentlig karriere ville kandidaten dessuten selv ha behov for patroner, som introduserte ham for både folket og fremtidige samarbeidspartnere, og ga ham en sjanse til å vise hva han var god for som taler, offiser og administrator. Denne kjernen av støttespillere gjorde det mulig for kandidaten å ta i bruk rollen som sjenerøs stormann overfor hele bybefolkningen og rollen som politiker i moderne forstand. Kjernen tjente som kandidatens valgkampmedarbeidere og som hans stab i selve embetsåret. De sørget for ryggdekning på den politiske arena og kunne også bidra med finansieringen av hans gaver til borgerne. De både talte godt om kandidaten overfor velgerne og gjorde sitt til at det var noe godt å si om ham.

Nye menn hadde et handikap i kampen om folkets gunst. Dette skyldtes ikke at nobiliteten kontrollerte velgerne, men at de kontrollerte ressursene som var nødvendige for å kvalifisere seg som kandidat. Nobilitetens sønner hadde fra første stund tilgang på de nettverkene som ga avansement, anbefalinger, verdifulle erfaringer og ikke minst kunnskaper som bare var tilgjengelig for de innvidde. Innen nobiliteten og senatseliten for øvrig var det nettverkene som skapte kandidatene, noe vi ser tydelig i de to Scipio Africanis lysende karrierer. Deres nettverk gjorde det mulig for dem å vise at de kunne utrette noe på den politiske og militære arena, og bidro til å gi deres bedrifter anerkjennelse. Nettverkene kunne ikke sikre deres valg i konkurransen med andre kandidater, dels fordi konkurrentene hadde tilsvarende nettverk til sin disposisjon, og dels fordi disse nettverkens funksjon primært var å hjelpe kandidaten til å beile til folket som stormann og politiker. Nettverkene kunne bidra til å bygge opp kandidatens image som taler, hærfører, administrator, rettshåndhever, sjenerøs stormann og omsorgsfull patron. Kandidatens kjerne av familie, patroner, venner og klienter garanterte hans kvaliteter overfor borgerne, men det stod folket fritt å velge mellom de forskjellige kvalitetsstempledde kandidatene. Outsiderne Cato den eldre, Marius og Cicero måtte kjempe hardere for et slikt kvalitetsstempel, da det ikke var en selvfølge at disse skulle finne noen som var villig til å gi dem en sjanse til å vise sine ferdigheter. Når de først var kommet seg innenfor *cursus honorum*, kunne de imidlertid utkonkurrere kandidater fra Romas eldste politiske familier, som hadde fått staket ut sin offentlige karriere fra spedbarnsstadiet. Nye menn i dette systemet savnet ikke så mye lydige klienter som de savnet patroner. Den største utfordringen var å gi velgerne en grunn til å stemme på en, og både mulighetene for å kvalifisere seg til en offentlig karriere og anerkjennelsen av disse kvalifikasjonene var i stor grad kontrollert av menn som allerede hadde blitt valgt til statens øverste embeter.

En realisering av det demokratiske potensialet i den romerske blandingsforfatningen var avhengig av at politikerne konkurrerte om folkets gunst. Politikernes bruk av rollene som venn og patron satte ikke det demokratiske elementet, representert ved folkeforsamlingene, ut av spill, men var en forutsetning for å delta i konkurransen om å være den dyktigste, modigste, mest rettferdige, sjenerøse og folkevennlige. I den grad personlige nettverk hemmet den politiske konkurransen, var det ved å begrense antall personer som fikk kvalifisere seg til å søke folkets gunst, ikke ved å kontrollere avstemningene gjennom patron-klient-relasjonen. Dette ble imidlertid motvirket av embetsstrukturens karakter av en pyramide. I takt med økende oppgaver knyttet til å administrere Imperium Romanum ble de lavere embetspostenes antall økt, mens det hvert år stadig kun var to personer som kunne bli konsulere. Hard konkurranse var derfor innebygget i systemet.

Stormanns- og politikerrollen hadde vært i bruk siden fri konkurranse om embetene ble innført i 366 f.Kr., og vi har sett hvordan Gaius Flaminius, Scipio Africanus den eldre og Cato den eldre benyttet seg av disse rollene i sin kamp om makt og ære i den klassiske republikk. Politikerrollen var imidlertid på denne tid mer konsentrert om moralsk og militært lederskap enn sosiale og økonomiske spørsmål. Dette skyldtes primært at senatet frem til 173 regelmessig delte ut erobret jord til borgerne, og på den måten motvirket de negative effektene av lang krigstjeneste og arvedeling. Scipio Africanus den yngres popularitet var også basert på statstjeneste, militær suksess og rettferdig fordeling av krigsbytte. Han så imidlertid denne populariteten forvitte da jordspørsmålet igjen kom i forgrunnen med Tiberius Gracchus' tribunat i 133. Sosiale spørsmål ble på ny en del av den politiske dagsorden.

Konsulatet hadde alltid vært springbrettet for militære kommandoer og stattholderskap, men verdien av disse, både målt i ære og rikdom, økte betydelig fra annen halvdel av det annet århundre f.Kr. De politiske prisene var blitt mer verdt, noe som førte til en intensivert konkurranse og dyrere valgkamper. Dette skjedde parallelt med at soldattjenesten stadig ble vanskeligere for bøndene å kombinere med gårdsdrift, og koloniseringspolitikken stoppet opp. Kombinasjonen av økende misnøye blant borgerne og intensivert kamp om konsulatet ga borgerne valget mellom tydeligere politiske alternativer enn tidligere. Det er ingenting som tyder på at disse endringene skyldtes et forfall av *clientela*-institusjonen. Konfliktene var snarere uttrykk for endringer i politikerrollen. De enorme rikdommene som ble tilgjengelig for den politiske eliten gjennom utvidelsen av det romerske imperiet, førte likeledes til økt stormannsdistribusjon, ofte grensende til korrupsjon. Verken korrupsjon eller lovlige former for sjenerøsitet var noe nytt som ble introdusert i senrepublikken. Det som imidlertid skiller senrepublikken fra den klassiske republikk, var verdien av de politiske prisene og ressursene som stod til kandidatens disposisjon i den politiske konkurransen.

Med gjennomgangen av Julius Cæsars karriere er ringen sluttet. Både *clientela*-teorien, representert ved Matthias Gelzer, Lily Ross Taylor og Erich Gruen, og dens antitese, representert først og fremst ved Fergus Millar og Peter Brunt, tar sitt utgangspunkt i det ciceronianske materialet. Dersom vennskapsforbindelser og patron-klientforhold dikterte avstemningene, bør dette være mulig å spore i karrieren til en så pass kontroversiell person som Julius Cæsar. Dersom man hevder at slike forbindelser kun hadde en marginal betydning i Cæsars tilfelle, må også dette kunne sannsynliggjøres, da Julius Cæsar var Ciceros samtidige, og hans karriere en av de best dokumenterte i den

romerske republikk. I stedet har vi sett at Julius Cæsars, og, for den saks skyld, Pompeius Magnus', popularitet var temmelig uavhengig av deres støtte fra patronene i senatet. Støtte i senatet gjorde det imidlertid lettere å få uttelling for denne populariteten i politiske gevinster. Julius Cæsars popularitet var skapt gjennom stormanns- og politikerrollen, men mulighetene for å bruke disse rollene effektivt var avhengig av vennsnettverk og *clientela*. Disse nettverkene viste seg utilstrekkelige til å sikre ham en skikkelig prokonsulær provins i 59, og han slo seg følgelig sammen med Pompeius og Crassus. Alliansen skaffet ikke partene mange nok klienter til å diktere avstemningen i folkeforsamlingen, men tilstrekkelig med klienter og fysiske maktmidler til å avverge sine politiske motstanderes obstruksjonsforsøk. For å ivareta sine interesser på den politiske arena fortsatte prokonsulen i Gallia å rekruttere venner og klienter, først og fremst i de nedre delene av senatorstanden, og støtte dem i deres valgkamper. Til gjengjeld sørget disse for at Cæsars interesser ikke ble truet av andre medlemmer i den politiske eliten, og minnet folket om at Cæsar var deres fremste forkjemper.

Den romerske republikk gikk ikke under fordi de gode gamle sosiale bånd mellom høy og lav forvitret. Det vil si: det kan for det vi vet, godt ha vært tilfelle, men kildematerialet taler imot det. Vi har ingen holdepunkter for å si at store deler av det romerske folk på noe tidspunkt var bundet til senatorstanden i patron-klient-forhold. Og det er kildematerialet vi må ta som utgangspunkt. Dette kildematerialet er, for den før-ciceronianske tidens vedkommende, skrevet opptil flere hundre år etter at begivenhetene fant sted, og er for en stor del basert på kilder vi ikke har kjennskap til. Livius og Plutark i særdeleshet skrev dessuten i en litterær stil som riktignok er en fryd å lese, men som samtidig representerer en serie med fallgruver for kildekritikeren. Likevel er det disse forfatterne vi må støtte oss til om vi overhodet skal kunne befatte oss med republikkens historie, og de forteller en ganske annen historie enn Gelzer, Syme, Scullard og Gruen. Livius, vår hovedkilde til politisk historie før 167 f.Kr. forteller om en rekke politiske drama, der folket sto mot senatet, der enkeltpersoner innen senatseliten trumfet sin vilje gjennom på tross av massiv motstand fra sine likemenn, som sammenlagt må ha kontrollert store mengder klienter. Innføringen av hemmelig avstemning i 130-årene representerer dermed ikke «syndefallet», da det store flertall av borgerne omsider kunne stemme som de ville i folkeforsamlingen. Det hadde de, om vi skal tro hva Livius, Plutark og Appian forteller, alltid gjort. Men nå fikk også klientene stemme i fred for patronenes vaktsumme blikk. I den grad patronene motsatte seg dette, var de ikke i stand til å bekjempe lovene ved hjelp av sine klienter. Hemmelig avstemning ble innført med åpen votering i folkeforsamlingen.

Om vi ikke kan legge skylden for republikkens problemer på patron-klient-institusjonens forfall, så kanskje vi kan la nye typer *clientela* forklare det som skjedde? Etter at gracchernes forsøk på å løse rekrutteringskrisen, ved å gjøre fattige til bønder og innkalle bøndene som soldater, endte i et politisk blodbad, fant Marius en snarvei. Han gjorde fattige til soldater uten å gå omveien om jordfordeling, etablering, innkalling og deretter opplæring. Hans frivillige ble soldater fra den ene dagen til den neste, mot løfte om jord etter dimisjon. Så var rekrutteringsproblemet løst og republikken dødsdømt. Soldatene hadde en interesse av sin hærførers videre suksess som langt overgikk deres interesse for konstitusjonelle rammer og hele statens velbefinnende. Man kan kalle dette en klienthær. Det blir i siste ende et definisjonsspørsmål. Men det er en definisjon jeg

ikke finner hensiktsmessig å bruke, og dette av to grunner. For det første er patron-klientforholdet en personlig relasjon, som frivillig inngås av to parter innenfor vennskapets ramme. Forholdet mellom en soldat og en hærfører passer ikke inn i dette. Hærføreren representerte også Roma, soldatene avla ed, og både frivillige og vernepliktige tjente side om side. Alle i hæren var underlagt de samme disiplinærbetingelser, der desimering inngikk som en del av hærførerens repertoar.

For det andre bør senrepublikkens hærer sess i sammenheng med at den sosialpolitikken som graccherne stod for, ikke lenger var en farbar vei. Ingen tribun ville forsøke seg på et koloniseringsprogram uten en hærfører i ryggen. Like lite som jeg synes «universell patronasje» er et godt substitutt for «interessepolitikk», synes jeg at «klientsoldater» er bedre egnet til å forklare hva som skjer, enn simpelthen «leiesoldater», «yrkessoldater», eller lignende. Dersom en yrkessoldat har hengivenhet overfor en offiser, karakteriseres dette heller ikke i dag som klientellisme. Å bringe alt over på én felles nevner er å nivellere snarere enn å forklare fenomenene.

Denne undersøkelsen har vist, ikke bare at firspannsmodellen passer bedre på det ciceronianske materialet enn *clientela*-teorien, men også at den passer bedre til kildematerialet for tidligere perioder av romersk historie. Den er også fleksibel nok til å forklare endringer i den politiske kultur og variasjoner mellom forskjellige politikeres strategier for å vinne velgere. Fra Scipio Africanus den eldre til Julius Cæsar var det ikke bare et privilegium å kunne holde seg med klienter, men også et privilegium å ha en patron. Resten av befolkningen klarte seg som best de kunne, og stemte på de kandidatene og de forslagene som de trodde best ville tjene deres egne interesser.

Bibliografi

Forkortelser:

- AJPh American Journal of Philology. Baltimore.
- Antichton Antichton: Journal of the Australian Society for Classical Studies. Sydney.
- Athenaeum Athenaeum : studi periodici di letteratura e storia dell'antichità, Nuova seria / fondati da Carlo Pascal e publ. sotto gli auspici dell'Universita di Pavia.
- CAH 7.2 The Cambridge Ancient History, vol. 7, part 2, 1989: *The Rise of Rome*, edited by F.W. Walbank, A.E. Astin, M.W.Fredriksen, R.M. Ogilvie & A.Drummond. Cambridge.
- CAH 8 The Cambridge Ancient History, vol. 8, 1989: *Rome and the Mediterranean to 133 B.C.*, edited by A.E. Astin, F.W.Walbank, M.W. Frederiksen & R.M. Ogilvie. Cambridge.
- CAH 9 The Cambridge Ancient History, vol. 9, 1994: *The Last Age of the Roman Republic*, edited by J.A.Crook, A. Lintott & E. Rawson. Cambridge.
- CPh Classical Philology. Chicago
- Diogenes Diogenes / a quarterly publication of the International Council for Philosophy and Humanistic Studies. Chicago.
- Gnomon Gnomon: kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft. Berlin
- Helios Helios: a journal devoted to critical and methodological studies of Classical culture, literature and society. Lubboch, Texas.
- HistoriaHistoria: Zeitschrift für alte Geschichte. Stuttgart
- JRS Journal of Roman Studies. London
- Klio Beitrage zur alten Geschichte. Berlin.

Latomus	Latomus. Revue d'études latines. Brussel.
Loeb	Loeb Classical Library. London
MRR 1	T.R.S. Broughton 1951: <i>The Magistrates of the Roman Republic, vol. 1 509 B.C.–100 B.C.</i> , New York
MRR 2	T.R.S. Broughton 1952: <i>The Magistrates of the Roman Republic, vol. 2 99 B.C.–31 B.C.</i> , New York.
OCD	The Oxford Classical Dictionary, 3. edition, edited by S. Hornblower & A. Spawforth, Oxford 1996.
PP	Past and Present: A journal of historical studies. Oxford. Philologus Philologus: Zeitschrift für das klassische Altertum und sein Nachleben. Leipzig.
Phoenix	The Phoenix: Journal of the Classical Association of Canada. Toronto.
RhM	Rheinischen Museum für Philologie. Frankfurt am Main.

Litteratur:

- ASTIN, A.E. 1978: *Cato the Censor*. Oxford.
- ASTIN, A.E. 1967: *Scipio Aemilianus*. Oxford.
- ASTIN, A.E. 1989: «Sources», «Roman government and politics 200–34 B.C.» *CAH* 8, 1–16; 163–196.
- BADIAN, E. 1958: *Foreign Clientelae (264–70 B.C.)*. Oxford.
- BADIAN, E. 1962: «From the Gracchi to Sulla». *Historia* 11, 197–233.
- BAILEY, F.G. 1969: *Stratagems and Spoils. A Social Anthropology of Politics*. Oxford.
- BAUMANN, R.A. 1992: *Women and Politics in Ancient Rome*. London.
- BEARD, M. & M. CRAWFORD 1985: *Rome in the Late Republic*. London.
- BELL, A.J.E. 1997: «Cicero and the Spectacle of Power». *JRS* 87, 1–22.
- BILLOWS, R. 1989: «Legal Fiction and Political Reform at Rome in the early 2nd Century B.C.» *Phoenix* 43, 112–133.
- BISPHAM, E. & C. SMITH 2000: *Religion in Archaic and Republican Rome and Italy*. Edinburgh.
- BLEICKEN, J. 1968: *Das Volkstribunat der Klassischen Republik*. München.
- BORDIEU, P. 1991: *Language and Symbolic Power*. Oxford.

- BRISCOE, J. 1992: «Political Groupings in the Middle Republic: a Restatement». *Studies in Latin Literature and Roman History* 6, 70–83. Bruxelles.
- BRISCOE, J. 1989: «The War and Politics at Rome», *CAH* 8, 44–80.
- BROCK, R. 1991: «The Emergence of Democratic Ideology». *Historia* 40, 160–169.
- BRUNT, P.A. 1971: *Social Conflicts in the Roman Republic*. New York.
- BRUNT, P.A. 1988: *The fall of the Roman Republic and Related Essays*. Oxford.
- BRUNT, P.A. 1986: «Cicero's Officium in the Civil War». *JRS* 76, 12–32.
- BRUNT, P.A. 1982: «Nobilitas and Novitas». *JRS* 72, 1–17.
- BRUUN, C. 2000: *The Roman Middle Republic: Politics, Religion and Historiography c. 400–133 B.C.* Roma.
- BURCKHARDT, L. 2000: «Clientage and Power in the Age of Cicero». *Gnomon* 72, 277–278.
- BURCHARDT, L. 1988: *Politische Strategien der Optimaten in der Späten Römischen Republik*. Stuttgart.
- BURCHHARDT, L. 1990: «The political elite of the roman republic: Comments on the recent discussion of the concepts *Nobilitas* and *Homo Novus*». *Historia* 39, 77–99.
- CARNEY, T.M. 1961: *A Biography of C. Marius*. Assen.
- CARTER, J. 1995: «Clientelae and power in the age of Cicero». *Classical Review* 45, 342–343.
- CONNOR, W.R. 1971: *The New Politicians of the Fifth Century Athens*. Princeton. N.J.
- CORNELL, T.J. 1995: *The Beginnings of Rome*. New York.
- CRAWFORD, M. 1992: *The Roman Republic*. London.
- DAMON, C. 1997: *The Mask of the Parasite: a Pathology of Roman Patronage*. Michigan.
- DEMETRIOU, K. 1998: «Review Article – Democracies. Ancient and Modern». *Polis* 15, 83–112.
- DOUGLAS, M. 1987: *How Institutions Think*. London.
- DRACHMAN, A.B. 1962 (1930): *Den romerske statsforfatning*. København.
- DRUMMOND, A. 1999: «Tribunes and Tribunician Programmes in 63 B.C.». *Athenaeum* 87, 121–167.
- DUPONT, F. 1992: *Daily Life in Ancient Rome*. Oxford.
- EDER, W. 1993: «Zwischen Monarchie und Republik: Das Volkstribunat in der Frühen Römischen Republik» i *Bilancio critico su Roma arcaica*. Roma 1993, 97–127.
- EISENSTAD, S.N. & L. RONIGER: *Patrons, Clients and Friends*. Cambridge

- ENGELSTAD, F. (red.) 1999: *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo.
- ETZIONI-HALEVY, E. 1993: *The Elite Connection. Problems and Potential of Western Democracy*. Cambridge.
- FERENCZY, E. 1991: «Caesar und die Popularen». *Klio* 73, 413–419.
- FINLEY, M.I. 1973: *Democracy Ancient and Modern*. London.
- FINLEY, M.I. 1983: *Politics in the Ancient World*. Cambridge.
- FINLEY, M.I. 1975: *The use and abuse of history*. London.
- FLAIG, E. 1995: «Entscheidung und Konsensus. Zu den Feldern der politischen Kommunikation zwischen Aristokratie und plebs» i Jehne (Hg.) 1995, 77–128.
- GABBA, E. 1997: «Democrazia a Roma». *Athenaeum* 85, 266–271.
- GABBA, E. 1983: «Literature» i M. Crawford (ed.) *Sources for Ancient History*, 1–80. Cambridge.
- GABBA, E. 1993: «Problemi di Metodo per la storia de Roma Arcaica». *Bilancio critico su Roma Arcaica*, 13–24. Roma.
- GARGOLOA, D.J. 1997: «Appian and the aftermath of the Gracchan reform». *AJPh*. 118, 555–581.
- GARNSEY, P. & D. RATHBONE 1985: «The Background to the Grain Law of Gaius Gracchus». *JRS* 75, 20–25.
- GELLNER, E. & J. WATERBURY 1977: *Patrons and Clients*. London.
- GELZER, M. 1968: *Caesar. Politician and Statesman*. Oxford.
- GELZER, M. 1912: *Die Nobilität der Römischen Republik*. Stuttgart.
- GELZER, M. 1950: «H.H. Scullard: Roman Politics». *Historia* 1, 634–642.
- GRUEN, E. 1974: *The Last Generation of the Roman Republic*. London.
- GRUEN, E.S. 1991: «The Exercise of Power in the Roman Republic» i Molho 1991, 251–267.
- GRUEN, E.S. 1995: «The Fall of the Scipios'» i I. Malkin & Z.W. Rubinsohn (eds.) 1995, 59–90.
- GRUEN, E.S. 1996: «The Roman Oligarchy. Image and Perception» i J. Linderski (ed.) 1996, *Imperium sine Fine. T. Robert S. Broughton and the Roman Republic*. Stuttgart, 215–234.
- HANSEN, M.H. 1986: «Det athenske demokrati – traditionens og mytens historiske bakgrund» i R. Thomsen (red.) 1986, *Det Athenske Demokrati i samtidens og eftertidens syn. bind 1*. Århus, 13–88.
- HARRIS, W.V. 1990: «On Defining the Political Culture of the Roman Republic: Some Comments on Rosenstein, Williamson and North». *CPh* 85, 288–298.

- HELD, D. 1987: *Models of Democracy*. Oxford.
- HESSE, H. 1998: *Mafia & Mafiosi. Origin, Power and Myth*. London.
- HILLARD, T.W. 1987: «Pluarch's Late-Republican Lives. Between the Lines». *Antichthon* 21, 19–48.
- HÖLKESKAMP, K.-J. 1993: «Conquest. Competition and Consensus: Roman Expansion in Italy and the Rise of the *Nobilitas*». *Historia* 42, 12–39.
- HÖLKESKAMP, K.-J. 1987: *Die Entstehung der Nobilität*. Stuttgart.
- JEHNE, M. 1993: «Geheime Abstimmung und Bindungswesen in der Römischen Republik». *Historia* 257, 593–613.
- JEHNE, M. (HG.) 1995: *Demokratie in Rom? Die Rolle des Volkes in der Politik der Römischen Republik*. Stuttgart.
- JONES, A.H.M. 1970: *Augustus*. London.
- KRARUP, P. 1971: *Romersk politikk i oldtiden*. København.
- LASER, G. 2001: *Commentariolum petitionis*, Darmstadt.
- LINTOTT, A. 1991: «Electoral Bribery in the Roman Republic». *JRS* 80, 1–16.
- LINTOTT, A. 1994: «The crises of the Republic: sources and source-problems», «The Roman empire and its problems in the late second century», «Political history 146–95 B.C.» *CAH* 9, 1–15, 16–39, 40–103.
- LINTOTT, A. 1999: *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford.
- MACKIE, N. 1992: «*Popularis* ideology and popular politics at Rome in the First Century B.C.». *RhM* 35, 49–73.
- MACMULLEN, R. 1980: «Roman Elite Motivation: Three Questions». *PP* 88, 3–16.
- MADDOW, G. 1983: «The Economic Causes of the Lex Hortensia». *Latomus* 42, 277–286.
- MALKIN, I. & Z.W. RUBINSOHN (eds.) 1995: *Leaders and Masses in the Roman World. Studies in honor of Zvi Yavetz*. Leiden.
- MASON, G.G. 1992: «The Agrarian Role of Coloniae Maritimae». *Historia* 41, 75–87.
- MATTINGLY, H. 1937: «The property qualifications of the Roman Classes.» *JRS* 27, 99–107.
- MAUSS, M. 1995: *Gaven. Utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Oslo.
- MEIER, C. 1997: *Res publica Amissa*. Frankfurt am Main.
- MEIER, C. 1982: *Caesar*. London.
- MEYER, J. C. 1998: *Antikkens historie. Høvdingedømme. bystat. imperium*. Oslo.

- MILLAR, F. 1984: «The Political Character of the Classical Roman Republic. 200–151 B.C.». *JRS* 74, 1–19.
- MILLAR, F. 1986: «Politics. Persuasion and the People Before the Social War». *JRS* 76, 1–11.
- MILLAR, F. 1989: «The Origins of the Nobility. Studies on the Social and Political History of the Roman Republic in the 4th Century B.C.» *JRS* 79, 138–150.
- MILLAR, F. 1995: «The Last Century of the Roman Republic – Critical reflections on vol. 9 of the 2nd edition of CAH». *JRS* 85, 236–243.
- MILLAR, F. 1995: «Popular Politics at Rome in the Late Republic» i Malkin. I. & Z.W. Rubinson (eds.) 1995, 91–113.
- MILLAR, F. 1998: *The Crowd in Rome in the Late Republic*. Michigan.
- MILLET, P. 1989: «Patronage and its avoidance in Classical Athens» i Wallace-Hadrill 1989, 15–47.
- MOLHO, A.K. RAAFLAUB & J. EMLLEN (eds.) 1991: *City States in Classical Antiquity and Medieval Italy*. Stuttgart.
- MOMIGLIANO, A. 1940: «Review of R. Syme. The Roman Revolution». *JRS* 30, 75–80.
- MOMMSEN, T. 1888: *Brødrene Gracchus: En romersk revolusjon*. København.
- MOMMSEN, T. 1865: *Römische Geschichte 1–3*. Berlin.
- MOMMSEN, T. 1887: *Römisches Staatsrecht 3*. Leipzig.
- MORGAN, M.G. 1990: «Politics. Religion and the Games in Rome. 200–150 B.C.». *Philologus* 134, 14–36.
- MORRIS, I. & K. RAAFLAUB 1997: *Democracy 2500? Questions and Challenges*. Dubuque. Iowa.
- MORSTEIN-MARX, R. 1998: «Publicity. Popularity and Patronage in the Commentariolum Petitionis» i *Classical Antiquity* 17, 259–288.
- MOURITSEN, H. 1988: *Elections. Magistrates and Municipal Elites. Studies in Pompeian Epigraphy*. *Analecta Romana Istituti Danici*. Suppl. XV.
- MOURITSEN, H. 2001: *Plebs and Politics in the Roman Republic*. Cambridge.
- MÜNZER, F. 1920: *Römische Adelsparteien und Adelsfamilien*. Stuttgart.
- MURRAY, R. J. 1966: «Cicero and the Gracchi». *TAPhA* 97, 291–298.
- MÆHLE, I. 1998: «Det politiske spill i antikkens bystater» i J.C.Meyer 1998, 128–165.
- NICHOLLS, J.J. 1956: «The Reform of the Comitia Centuriata». *AJP* 77, 225–254.
- NICOLET, C. 1980: *The World of the Citizen in Republican Rome*. London.
- NIPPEL, W. 1984: «Policing Rome». *JRS* 74, 20–29.

- NIPPEL, W. 1995: *Public Order in Ancient Rome*. Cambridge.
- NORTH, J.A. 1990: «Democratic Politics in Republican Rome». *PP* 126, 3–21
- NORTH, J.A. 1989: «The Roman Counter-Revolution. Review of P.A. Brunt. *The Fall of the Roman Republic and Related Essays* (1988)». *JRS* 79, 151–156.
- PANI, M. 1991: «Gruppi di governo e clientele. Assemblee e elezioni» i Setti. S. *Civiltà dei Romani. Il potere e l'esercito*. Milano 1991, 46–56.
- PANI, M. 1997: *La politica in Roma antica. Cultura e prassi*. Roma.
- PERELLI, L. 1982: *Il movimento popolare nell'ultimo secolo della repubblica*. Torino.
- PERELLI, L. 1994: *La corruzione politica nell'antica Roma*. Milano.
- QUILLER, B. 1999: *Romersk politisk kultur og sosiologisk historie*. Oslo.
- OBER, J. 1989: *Mass and Elite in Democratic Athens*. Princeton.
- OBER, J. & C. HEDRICK (eds.) 1996: *Demokratia. A conversation on Democracies. Ancient and Modern*. Princeton.
- OBER, J. 1996: *The Athenian Revolution*. Princeton.
- RAAFLAUB, K. A. 1993: «Politics and Society in Fifth-Century Rome» i Castagnoli 1993, 129–157.
- RAAFLAUB, K.A. 1984: «Freiheit in Athen und Rom. Ein Beispiel Divergierender Politischer Begriffsentwicklung in der Antike». *Historia* 238, 529–567.
- RAAFLAUB, K.A. 1986: *Social Struggles in Archaic Rome*. London.
- RAVNÅ, P.B. 1999: *Makt og innflytelse i den romerske republikk på Julius Cæsars tid*. Avhandling for dr.art.-graden, Universitetet i Bergen.
- RAWSON, E. 1975: *Cicero-A Portrait*. London.
- RAWSON, E. 1972: «Cicero the Historian and Cicero the Antiquarian». *JRS* 62, 33–45.
- RHODES, P.J. 1998: «Review Article – How to Study Athenian Democracy». *Polis* 15, 75–82.
- RIDLEY, R.T. 1981: «The Extraordinary Commands of the Late Republic. a Matter of Definition». *Historia* 30, 280–297.
- RIDLEY, R.T. 1986: «The Genesis of a Turning-Point. Gelzers Nobilität». *Historia* 35, 474–502.
- ROBINSON, A. 1994: «Cicero's Use of the Gracchi in Two Speeches Before the People». *Athene e Roma* 39, 71–76.
- RONIGER, L. & A. GÜNES-AYATA 1994: *Democracy. Clientelism and Civil Society*. London.

- ROSENSTEIN, N. 1990: «War, Failure and Aristocratic Competition». *CPh* 85, 255–265.
- ROSENSTEIN, N. 1993: «Competition and Crisis in Mid-Republican Rome» i *Phoenix* 47. 313–338.
- ROSENSTEIN, N. 1995: «Sorting Out the Lot in Republican Rome». *AJPh* 116, 43–75.
- RAWSON, E. 1994: *Cicero – A Portrait*. London.
- ROSENSTEIN, N. 1995: «Sorting out the Lot in Republican Rome». *AJPh* 116. 43–75.
- SAHLINS, M. 1963: «Poor man, Rich Man, Big Man, Chief». *Comparative Studies in Society and History* 5, 285–303.
- SANDBERG, K. 2001: *Magistrates and Assemblies. A Study of Legislative Practice in Republican Rome*. Roma.
- SCULLARD, H.H. 1980: *A History of the Roman World 753 to 146 BC*. London.
- SCULLARD, H.H. 1982: *From the Gracchi to Nero. A History of Rome 133BC to AD68*. London.
- SCULLARD, H.H. 1951: *Roman Politics 220–150 B.C.* Oxford.
- SCULLARD, H.H. 1960: «Scipio Aemilianus and Roman Politics». *JRS* 50, 59–74.
- SCULLARD, H.H. 1970: *Scipio Africanus: Soldier and Politician*. Bristol.
- SEAGER, R. 1972: «Factio: Some Observations». *JRS* 62, 53–58.
- SETÄLÄ, P. & L. SAVUNNEN 1999: *Female Networks and the Public Sphere in Roman Society*. Roma.
- SHACKLETON BAILEY, D.R. 1986: «Nobiles and Novi reconsidered». *AJP* 107, 255–260.
- SHAW, B.D. 1991: «The Paradoxes of People Power – Critical Observations on Athenian Democracy evoked by Ober.» Josiah «Mass and Elite in Democratic Athens». *Helios* 18, 194–214.
- SIMON, C. 1988: «Gelzers «Nobilität der Römischen Republik als Wendepunkt». Anmerkungen zu einem Aufsatz von R.T. Ridley». *Historia* 37, 222–240.
- SKYDSGAARD, J.E. 1967: «Partidannelsen i den sene romerske republikk». *Historisk Tidsskrift* 12. række. København.
- SOHLBERG, D. 1991: «Militärtribunen und Werrvande Probleme der Frühen Römischen Republik». *Historia* 40, 257–274.
- STACCIOLI, R.A. 1996: *Le Elezioni nell'Antica Roma*. Roma.
- STAPLES, A. 1998: *From Good Goddess to Vestal Virgins. Sex and Category in Roman Religion*. London.
- STAVELY, E. J. 1972: *Greek and Roman Voting and Elections*. London.

- STAVELY, E.J. 1989: «Rome and Italy in the early third century». *CAH* 7.2, 401–455.
- STAVELY, E.S. 1983: «The Nature and Aims of the Patriciate». *Historia* 32, 24–57.
- STAVELY, E.S. 1953: «The Reform of the Comitia Centuriata». *AJPh* 74, 1–33.
- STOCKTON, D. 1979: *The Gracchi*. Oxford.
- SUMNER, G.V. 1960: «Cicero on the Comitia Centuriata: De Re Publica II. 22. 39. 40». *AJPh* 81, 136–156.
- SUMNER, G.V. 1966: «Cicero, Pompeius and Rullus». *TAPhA* 97, 291–298.
- SYME, R. 1939: *The Roman Revolution*. Oxford.
- SYME, R. 1958: «Pseudo-Sallust» i *Museum Helveticum* 15, 46–55.
- SYME, R. 1986: «Human Rights and Social Status at Rome» i *Classical Outlook* 62, 37–41.
- SYME, R. 1988: «Oligarchy at Rome. A Paradigm for Political Science». *Diogenes* 141, 56–75.
- TATUM, W.J. 1991: «Military Defeat and Electoral Success in Republican Rome». *The Ancient History Bulletin* 5.5–6. 149–152.
- TAYLOR, L.R. 1949: *Party Politics in the Age of Caesar*. California.
- TAYLOR, L.R. 1962: «Forerunners of the Gracchi». *JRS* 52, 19–27.
- TAYLOR, L.R. 1966: *Roman Voting Assemblies*. Michigan.
- TAYLOR, L.R. 1957: «The Centuriate Assembly before and after the Reform». *AJPh* 78, 337–354.
- THOMMEN, L. 1989: *Das Volkstribunat der Späten Römischen Republik*. Stuttgart.
- TORELLI, M. 1988: «Dalle aristocrazie alle plebe – Dalle aristocrazie gentilizie alle nascita della plebe», i A.Momigliano & A.Schiavone (dir.), *Storia di Roma*. Torino 1988.
- TREGGIANI, S. 1969: *Roman Freedmen During the Late Republic*. Oxford.
- VISHNIA, R.F. 1998: «The Refusal of the Centuriate Assembly to declare war on Macedon. 200 B.C. A reappraisal». *Scr. Clsr.* 17, 34–44.
- VISHNIA, R. F. 1987: «Caius Flaminius and the Lex Metilia de Fullonibus». *Athenaeum* 65, 527–534.
- WALLACE-HADRILL, A. (ed.) 1989: *Patronage in Ancient Societies*.
- WIKANDER, C. 1991: «Roman Women of the Nobility- Potentates or Puppies». *Munuscula Romana*.
- WILLIAMSON, C. 1990: «The Roman Aristocracy and Positive Law». *CPh* 85, 266–276.
- WISEMAN, T.P. 1985: *Roman Political Life 90 BC – AD 69*. Exeter.

WISEMAN, T.P. 1994: «The Senate and the *populares* 69–60 B.C.», «Caesar, Pompey and Rome 59–50 B.C.» *CAH* 9, 327–367, 368–423.

YAKOBSON, A. 1992: «Petitio et Largitio: Popular Participation in the Centuriate Assembly of the Late Republic». *JRS* 82, 32–52.

YAKOBSON, A. 1999: *Elections and Electioneering in Rome: A Study in the Political System of the Late Roman Republic*. Stuttgart.

YAKOBSON, A. 1995: «Secret Ballot and its Effects in the Late Roman Republic». *Hermes* 123, 426–442.

YAVETZ, Z. 1962: «The Policy of C. Flaminius and the Plebescitum Claudianum». *Athenaeum* 40, 325–344.

ØRSTED, P. 1991: *Romerne – Dagligliv i det romerske imperium*. København.

Kilder

- APPIAN: *Bella Civilia* (App.BCiv.)
Roman History. Overs. Horace White, Loeb 1912.
De romerske borgerkrige. Overs. Karl Hude, København 1919.
- ASCONIUS *Orationum Ciceronis quinque enarratio* (Asc.)
Commentaries on Five Speeches of Cicero. Overs. og redigert Simon Squires. Loeb 1990.
- AULUS GELLIUS: *Noctes Atticae* (Gell. NA)
The Attic Nights of Aulus Gellius. Overs. J.C. Rolfe, Loeb 1927.
- CAESAR: *De Bello Civili* (Caes.BCiv.)
Civil Wars, overs. A. G. Peskett, Loeb 1914.
Borgerkigen, overs. O. Fjeld, Oslo 1994.
- CICERO: *Commentariolum petitionis* (Cic. Comm.)
Handbook of electioneering. Overs. M. I. Henderson, Loeb 1953.
Commentariolum petitionis. Overs. G. Laser, Darmstadt 2001
Samtliga brev. Overs. G. Sjögren, Malmö 1963
- CICERO: *De amicitia* (Cic. Amic.)
De amicitia. Overs. W. A. Falconer, Loeb 1923.
Ciceros filosofiske skrifter. Laelius de Amicitia. Overs. J. Meyer, København 1972
- CICERO: *De legibus* (Cic.Leg.)
De legibus. Overs. C.W. Keyes, Loeb 1928.
Ciceros filosofiske skrifter. legibus. F. Blatt, København 1969.

- CICERO: De officiis (Cic.Off.)
On duties. Overs. W. Miller, Loeb 1913.
Ciceros filosofiske skrifter. De Officiis. Overs. Thure Hastrup, København 1972
- CICERO: De provinciis consularibus (Cic. Prov. Cons.)
De provinciis consularibus. Overs. R. Gardner, Loeb 1958.
- CICERO: De re publica (Cic.Rep.)
De re publica. Overs. C.W. Keyes, Loeb 1928
Ciceros filosofiske skrifter. De re publica. F. Blatt, København 1969.
Om staten. Overs. O. Fjeld, Oslo 1990.
- CICERO: De lege agraria (Cic.Leg.agr.)
De lege agraria/Contra Rullum. Overs. J.H. Freese, Loeb 1930.
- CICERO: Epistulae ad Brutum (Cic.Ad Brut.)
Letters to Brutus. Overs. M. Carey, Loeb 1953.
Samtliga brev. Overs. G. Sjögren, Malmö 1963
- CICERO: Epistulae ad Atticum (Cic.Att.)
Letters to Atticus. Overs. D.R. Shachleton Bailey, Loeb 1999.
Samtliga brev. Overs. G. Sjögren, Malmö 1963
- CICERO: Epistulae ad familiares (Cic.Fam).
Letters to his friends. Overs. W. G. Williams, Loeb 1928
Samtliga brev. Overs. G. Sjögren, Malmö 1963
- CICERO: In Catilinam (Cic.Cat.)
In Catilinam. Overs. C. MacDonald, Loeb 1977.
Sex tal inför senaten. Overs. B. Cavallin, Stocholm 1975.
- CICERO: In Vatinius (Cic.Vat.)
In Vatinius. Overs. R. Gardner, Loeb 1958.
- CICERO: In Verres (Cic.Verr.)
Verrine Orations. Overs. L.H.G. Greenwood, Loeb 1935.
- CICERO: Pro Caelio (Cic. Cael)
Pro Caelio. Overs. R. Gardner, Loeb 1958.
- CICERO: Pro Cluentio (Cic.Cluent.)

Pro Cluentio. Overs. H. Grose Hodge, Loeb 1927.

CICERO: Pro Lege Manilia (Cic.Leg. Man.)
Pro lege Manilia. Overs. H. G. Hodge, Loeb 1927.
Taler. H. Mørland, Oslo 1971.

CICERO: Pro Milone (Cic. Mil.)
Pro Milone. Overs. N.H. Watts, Loeb 1931.
Sex tal inför senaten. Overs. B. Cavallin, Stocholm 1975.

CICERO: Pro Murena (Cic.Mur.)
Pro Murena. Overs. C.MacDonald, Loeb 1977
Ciceros försvar för Murena og Sulla. Overs. C.M. Taisbak, København 1983.

CICERO: Pro Plancio (Cic.Planc.)
Pro Plancio. Overs. N.H. Watts, Loeb 1923.

CICERO: Pro Rabirio Perduellionis (Cic.Rab.)
Pro Rabirio Perduellionis. Overs. H.Grose Hodge.

CICERO: Pro Sestio (Cic.Sest)
Pro Sestio. Overs. R. Gardner, Loeb 1958

CICERO: Pro Sexto Roscio Amerino (Cic.Rosc. Am.)
Pro Roscio Amerino. Overs. J.H: Freese, Loeb 1930.
Sex tal inför senaten. Overs. B. Cavallin, Stocholm 1975.

DIONYSIUS HALICARNASSENSIS:

Antiquitates Romanae (Dion.Hal.Ant. Rom.)
Roman Antiquities. Overs. E. Cary, Loeb 1937.

DIO CASSIUS: *Roman history*. Overs. E. Cary, Loeb 1914

LIVIUS: Ab urbe condita (Liv.)
Livy. Overs. B.O. Foster (vol. 1–5), F.G. Moore (vol. 6–8),
E.T. Sage (vol. 9–11) og A.C. Schlesinger (vol. 12–14), Loeb
1919–59.
Roms äldste historie. Overs. A. Afzelius, København 1954–56.

PLUTARK: Vitae Parallelae (Plut.Vit.)
Plutarch's lives. Overs. B. Perrin 1914.
Livskildringer med sammenligning. Overs. H. Mørland, Oslo
1967.

-
- POLYBIOS: *The Histories*. Overs. W.R. Paton, Loeb 1922.
Om romernes statsforfatning og krigsvesen. Overs. J. Forchammer, København 1896.
- SALLUST: *Bellum Catilinae* (Sall.Cat.)
Sallust. Overs. J.C. Rolfe, Loeb 1921.
Catilina og Jugurtha. Overs. T. Width, Oslo 1963
- SALLUST: *Bellum Iugurthinum* (Sall.Iug.)
Sallust. Overs. J.C. Rolfe, Loeb 1921.
Catilina og Jugurtha. Overs. T. Width, Oslo 1963
- SALLUST: *Epistulae ad Caesarem senem* (Sall. Ad Caes. Sen.)
Sallust. Overs. J.C. Rolfe, Loeb 1921
To politiske epistler fra oldtidens Rom. Overs. F. Blatt, København 1963.
- SALLUST: *Historiae* (Sall.Hist.)
Sallust. Overs. J.C. Rolfe, Loeb 1921.
Catilina og Jugurtha. Overs. T. Width, Oslo 1963
- SUETONIUS: *De vitae Caesarum* (Suet.Iul. etc.)
Suetonius. Overs. J.C. Rolfe, Loeb 1913.
Romerske keisere. Overs. H. Mørland, Oslo 1974.

Utgivelser i *Perspektiv*: 17 x 24

Nr. 1 Tor Claussen

Bedriftsutvikling, arbeidsmiljø og filosofi

Nr. 2 Eva Simonsen

Vitenskap og profesjonskamp

Opplæring av døve og åndssvake i Norge 1881–1963

Nr. 3 Berit Johnsen

Et historisk perspektiv på idéene om en skole for alle

Rekonstruksjon av sentrale tanker og tradisjoner med basis i Erik Pontoppidans og Ole Vigs pedagogiske tekster

Nr. 4 Øivind Larsen

Epidemic diseases in Norway in a period of change

An atlas of some selected infectious diseases and the attitudes towards them 1868–1900

Nr. 5 Kjetil Grandal

En kjærlighet med rom for alle?

Apokatastasistanken i lys av gudsbildet med henblikk på moderne protestantisk teologi

Nr. 6 Olav Liestøl

Glaciology

Nr. 7 Geir Westgaard

Construction of Fair Curves and Surfaces

Nr. 8 Hege Roaldset

Mariakirken i Oslo. De religiøse funksjonene

Nr. 9 Hallgeir J. Elstad

«... en Kraft og et Salt i Menigheden ...»

Nr. 10 Tore Bakken

System og iakttagelse

Moralske og etiske implikasjoner av Maturana og Luhmanns teori om autopoietiske systemer

Nr. 11 a og b Espen Schaanning

Fortiden i våre hender

Foucault som vitenshåndtør Bind 1/Bind 2

Nr. 12 Ole Karlsen

Fansmakt og bergsval dom

En studie i Olav H. Hauges romantiske metapoesi

Nr. 13 Erik Biørn

Økometriske emner

Nr. 14 Solveig Nelly Ervik

Pedanten og eksentrikeren

Læring hos ungdom med Asperger syndrom. En analyse av læringsprosessen

Nr. 15 Frank Meyer

«Dansken, svensken og nordmannen ...»

Skandinaviske habitusforskjeller sett i lys av kulturmøtet med tyske flyktninger. En komparativ studie.

Nr. 16 Johannes Brinkmann

Etikk for næringslivet

Perspektiver og praksis

Nr. 17 Haavard Koppang

Selv-bedrag og etikk

Om den begrenset rasjonelle og den ubegrenset selv-bedrageriske aktør

Nr. 18 Stein Erik Ohna

Å skape et selv

Døves fortellinger om interaksjoner med hørende

Nr. 19 Turid Fosby Elsness

Vi skriver

Stavestrategier hos barn i alderen 7–8 år

Nr. 20 Gry Heggli

Skoledagboken

En folkloristisk studie av unge jenters skrivehandlinger

Nr. 21 Bente Puntervold Bø

Immigration Control, Law and Morality

Visa policies towards visitors and asylum seekers

An evaluation of the Norwegian visa policies within a legal and moral frame of reference

Nr. 22 Torgeir Dingsøy

Knowledge management in Medium-Sized Software Consulting Companies.

Nr. 23 Per-Einar Binder

Individet og den meningsbærende andre

En teoretisk undersøkelse av de mellommenneskelige forutsetningene for psykisk liv og utvikling med utgangspunkt i Donald W. Winnicotts teori

Nr. 24 Atle Skaftun

Knut Hamsuns dialogiske realisme

En studie av Børn av tiden, Nabobyen og På gjengrodde stier med særlig fokus på autorposisjon, plot og personer

Nr. 25 Ingvar B. Mæhle

Masse og elite i den romerske republikk